Bibliotéka poučná a zábavná
vydávaná
„Dědictvím sv. Cyrilla a Methoděje“.

Veškerých Dědictvím vydaných spisů č. 53. na rok 1906.

Dějiny světa v obrazech.

Od pravěku do počátku XX. století.

Složil

Alois Hlavinka.

V BRNĚ 1906.

V kommissi u Karla Winikra v Brně, Bedřicha Grosse v Olomouci a v Cyrillo-Methodějském knihkupectví (Gustava Francla) v Praze.

Dějiny světa v obrazech.

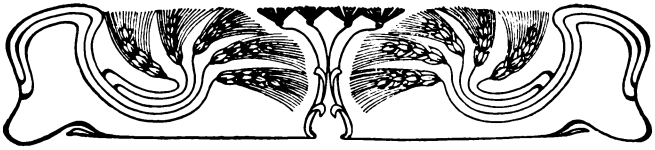
Od pravěku do počátku XX. století.

Složil

Alois Hlavinka.

Díl druhý:

Středověk.

Část I.

Od počátku středověku do Karla velkého.

(476—800.)

České děje: od počátků do veleříše moravské.

Přehled doby.

Východní národové starého věku, jak vyloženo v I. díle těchto „Dějin“, dávno již opět zapadli s vrcholu moci a nádhery do temných mrákot zapomenutí. Ušlechtilým Hellenům zůstalo jen něco vybledlých zpomínek z bývalé slávy válečné, vědecké a umělecké. Římská veleříše jevila ve své ochablosti jisté známky vleklé choroby na smrt.

Na světové dějiště vystupují noví národové zdraví, silní, četní.

Germané. Slované.

Boží prozřetelnost nechala pohanskou, mravně zpuchřelou a opravy neschopnou říši římskou

vzíti za své. Cizí národové přišli do styku s církví a přijali křesťanství; měli zkypřiti a zmladiti půdu, do níž se měl zasaditi nový, vyšší řád světový. V tom právě jest dějinný význam stěhování se národů: jak potopa odplaviti staropohanskou vzdělanost i s její kalnou usedlinou: krutostí a vilností, a býti počátkem nového duchovního a mravního rozvoje křesťanského.

Církev v této době šířila se k národům germanským a slovanským; budoval se křesťanský stát, v němž by zákon Kristův pronikal všecek život veřejný i rodinný. Ale dálo se to opačným směrem než do té doby v říši římské: zde postupovala víra Kristova zdola výše, od nízkých vrstev pořád k vyšším, až zaujala nejbližší okolí císařovo a samého císaře; u Germanů a Slovanů přijal křesťanství napřed kníže se svou družinou a předními z národa, potom teprv, po menším nebo delším a tužším odporu, také lid.

Dějiny středověku nepočínají najednou, ve všem a všude záhubou západní říše římské; dějstvo starého věku není tou událostí zarovnáno, na celé čáře jak na rovno přeťato. Napřed tedy předvedeme národy, kteří už ve starověku zde byly, ale teprv stykem s římskou říší dostaly se na světlo dějin; pro tyto některé počátky bude potřeba sáhnouti do starověku. Potom teprv svážeme konec starých dějin s počátkem středověkých.

Dějiny středověku dělí se v tyto čtyry doby:

I. doba: od počátku středověku do Karla velkého: (476—800);

české děje: od nepaměti do veleříše moravské;

II. doba: od Karla velkého do křížových výprav: (800—1100);

české děje: Čechy knížecí;

III. doba: od křížových výprav do zvrcholení moci papežské: (1100—1300);

české děje: Čechy královské;

IV. doba: poslední dvě století středověku: (1300—1500);

české děje: Čechy císařské; — doba husitská.

Germané.

Původ a jméno.

Nejstarší zprávy o Germanech nejsou německé. Němci ještě nebyli národem kulturním, aby si byli vědomi svého národního života a popisovali své zřízení a činy: jazyk jejich ještě nebyl spisovným; a co se z pozdějších dob zachovalo jejich jazykem psaného, už ani není srozumitelno.

Nejstarší zprávy o Germanech jsou římské, asi s konce 2. století př. Kr. Jsou dosti hojné.

Germané náleží do rozsáhlé čeledi indoevropské. Starodávné sídlo měli v přední Asii. Do Evropy přišli po suchu mezi horstvem Uralem

a jezerem Kaspickým čili Chvalinským, pak podél řek Volhy, Prutu a Dunaje do krajů severních, západních a jižních. Kdy se to stalo a za jakých okolností a bojů, o tom nezůstalo ani památky.

V doby, kdy se Germané poprvé v dějinách připomínají, měli sídla mezi Vislou řekou na východě a na západ za Rýn až po řeku Maasu; na jihu sahali po Dunaj, na sever do Skandinavie. Tlačíce k západu a k jihu Kelty zabírali jejich sídla; za mořem pronikli do Anglie. Caesar zarazil jim postup, a když říše římská ochabovala, opět přesahovali tyto hranice. Od východu se tlačili za nimi Slované.

Germané se rozstupovali v mnoho různých kmenů bez jednotné politické spojitosti, a každý kmen měl své zvláštní jméno. O společném názvu Germani, jejž o nich zavedl do dějin Julius Caesar, myslí se, že jej Římané přijali od Keltů, kterým znamenalo tolik co sousedé. Nejnověji se má za to, že odvozeno jest od poloboha Garma, kterého prý někteří západogermanští kmenové za svého praotce uctívali. Teprv později, když je Karel velký spojil v jednu říši, ujalo se společné jméno Teuti, Teutoni (z gotického thiud, staroněmecky diot t. j. národ). Zachovaly se stíny temné pověsti, že společným praotcem jich byl ze země vzešlý bůh Tuisto, a syn jeho že se jmenoval Mannus.

Tu a tam se shlukl a vynořil některý kmen v nějakou vynikající samostatnost, ale po čase opět padl na roveň s ostatními, nebo se roz-

ptýlil, nebo se spojil s jiným, i negermanským kmenem, v nějaký stát. Takto vznikala a zanikala jména kmenů, a měnila se jejich sídla.

Domácí život a veřejná správa.

Za té doby Germané již nechávali života kočovného. Do časů Tacitových, v druhé polovici prvního století po Kr. už byli usedlí, třebas ještě ne trvale, ve vesnicích daleko rozlehlých. Příbytky byly chatrné a po různu, v širém lese. Když Germani vystoupili na dějiště světové, byli již na druhém stupni rozvoje hospodářského: společný pozemek, jednotlivý užitek; každoročně se polnosti rozdělovaly mezi rodiny; každý příslušník měl právo na díl. Pastva, les a rybníky zůstávaly dále společnými.

Vesnice jednoho kraje činily župu, župy stát. Obyvatelstvo dělilo se na svobodné a nevolníky. Ze svobodníků byli jedni šlechtici, k nimž náležely i knížecí rody a jiní bohatší neb jinou výsadou přednější; druzí byli prostě svobodní. Nevolníci se rozeznávali na služebné nevolníky a na vlastní otroky (= šalky). Svobodníkům náležely pozemky; jen oni směli nositi zbraň a choditi na sněm (= thing), kde se radili o válce, stanovili si župana, volili soudce a přijímali dospělé jinochy za bojovníky mezi sebe; před právem měli své výsady; vlasy nosili dlouhé na ramena. Nevolníci (lite = leute = lidé) dostali od pána kus pole, z něhož něco platili, ostatek tak oddělávali. Pozemek se prodával i s náležitými k němu nevolníky. Právo měli

nevolníci jen skrovné, nenosili zbraně a vlasy mívali ostříhané (= holota).

Postavy byli Germani vysoké, těla silného, vlasy a vousy měli plavé, většinou ryzé. Byli bojechtiví a v boji až krvelační a zběsilí; jejich furor teutonicus byl i bojovným Římanům příslovný. Tím více to pociťovali mírumilovní a poddajní Slované; ještě životopisec sv. Klementa (z 10. stol.) nazývá Germany „od přírody surovými a lítými.“

Diodor píše o Germanech, že mluvili zkrátka a tajemně; že byli schlubní, příliš sebevědomí a že pohrdají jinými národy. Lebky zabitých vynikajících nepřátel mastili cedrovým olejem, měli je na památku ve schránce a nebyli by jich prodali za žádné poklady; tak prý dávají na jevo jakousi barbarskou vysokomyslnost.

Hlavním zaměstnáním starých Germanů bývala válka. Národ a vojsko značilo u nich totéž; vojskem se rozuměl národ ve válce. V bitevním šiku stály zástupy v klínových setninách, hrotem proti nepříteli. Za zbraň mívali kyje, kamené sekery a kladiva či mlaty; metalo a bodalo se krátkým kopím, štít byl dřevěný nebo z proutí pletený; pořídku byly také přilby, krunýře a meče. Za vojskem bývala vozová hradba s ženami, dětmi a ostatním majetkem.

Válka byla buď obecná, do níž vytrhla do pole veřejná hotovost (heerbann), všichni dospělí mužové pod svým županem jako vojvodou; nebo jen některý šlechtic, nasbírav si dobrovolníků, podnikl výpravu na vlastní vrub a groš.

Král, kníže neb vojvoda germanský měl kolem sebe družinu vojenských svobodníků, kterým se nedostalo pozemkového podílu, že byli z četnější rodiny; ta družina bývala jádrem královské moci a válečnou školou mladého lidu. Dobytý kraj rozdělil vojvoda po zásluze mezi svou družinu a zavázal si je k další služebnosti.

Svobodníci, když nebyla válka ani se nesněmovalo, zabývali se ponejvíce lovem; v orbě

Germani v boji s Římany.

neměli zalíbení; volný čas mařili hrou v kostky a pitkami, nedbajíce střídmosti. Některý prohrál po majetku i svobodu a šel za otroka; ta ztráta mu bývala tím bolestnější, čím více si Germané vážili svobody; slib si dodržovali jen mezi sebou; nepřáteli rušili danou přísahu beze všeho; za žold sloužili Římanům i proti vlastním rodákům.

V domě a v rodině byl otec pánem; stravu mívali nehledanou, oděv tuhý a drsný; práci polní a domácí ponechávali ženám a

otrokům. Tacitus chválí věrnost a cudnost germanských žen. Otrok a zvíře bývalo jim za jedno; prodávali je cizím kupcům třeba jen za žbán vína.

Měst Germané neznali neb aspoň neměli; řemeslných živností nebylo; obchod byl na výměnu, věc za věc; podél hranic od římské strany číhali kupčíci, aby za otroky, dobytek, válečnou kořist a ženské vlasy dávali římské výrobky.

Právo germanské chodilo dle ústního podání a domácího zvyku s pokolení na pokolení; psaných zákonů nebylo; soudila obec; rychtář jen dbal, aby se zachovávaly náležité způsoby soudního řízení. Zločiny proti náboženství nebo králi nebo proti veřejnému míru trestaly se na hrdle; kdo někoho zabil nebo mu na zdraví a majetku velmi uškodil, mohl se z trestu vykoupiti, sice propadl krvině, krevní pomstě příbuzných zabitého.

Od IV. století po Kr. měli Germané písmo runové, složené ze 24 znamének, obmyslně upravené z latinské abecedy; psávalo se od leva na pravo neb naopak neb i v hadích zatáčkách.

Náboženství starých Germanů

nebylo jednotné. Vzývali zosobněné jevy přírodní a tyto bytosti byly u různých kmenů různé; některé z nich přišly časem v povšechnější známost.

Vrchním bohem byl Wuotan, u severních Odin, divoký lovec; bouřlivé mračno bývalo mu

koněm. Byl to bůh vzniku, zdaru a vítězství; bůh světla a vzduchu; bůh a ochránce orby, jemuž se obětovával poslední snop. Trůnil ve výšinách nebeských, a dva havrani přilétajíce ze světa a sednuvše mu na rameno každý den mu oznamovali, co kde zvěděli. U něho sídleli jiní bohové světla, Asové.

Donar, u severních Thorr, bůh blesku a hromu, jezdil po nebi maje kozly zapřaženy; kdykoli uhodil kladivem, zahřmělo a blesky mu zasršely z pod ryzých vousů. Byl též ochráncem polní úrody, strážcem smluv a právních závazků a veškeré vzdělanosti. Baldur, bůh jarního světla, krásný a zranitelný jen jediným nástrojem; zabil ho slepý Hoedur, bůh tmavé zimy; jeho smrtí začíná zima. Hertha čili Nerthus byla pramáti zemská; Loki, bůh veškeré zhouby, sídlel v niflheimu, v mlhově sychravé temnotě. Bohem války byl Ziu čili Tyr, jemuž se v posvátném háji přinášely lidské oběti.

Později, když se Germané již usazovali v kraji na trvalo, počínali si více vážiti bohyň domácího života: Friu nebo Huldu, manželku Odinovu, ctili za ochránkyni manželství a rodinného života. Perachta měla na starosti pluh a vřeteno; poslední den v roce chodila po domech prohlédajíc předeno; co kde našla nedopředeného, zkazila; pilné přadleny odměňovala; kdo toho dne nepožíval kaše a ryb, rozpárala mu břicho radlicí. Freja byla bohyně jara, krásy a lásky. Všichni bohové a bohyně byli podřízeni tajemnému osudu.

Kromě vyšších bytostí uctívali Germani mnoho nižších: obry, trpaslíky, nixy, elfy, dobré i zlé, které člověku pomáhaly nebo mu škodily, a hemžily se jimi domácnosti, lesy, pole, háje, ohně, řeky, moře i podsvětí: elfové obletovali stromy v lese, nixy bývaly v pramenech a řekách, trpaslíci hlídali poklady v horách.

Průkopník kultury jde.

Germané vzývali bohy pod širým nebem na výšinách, v posvátných hájích pod věkovitými stromy a u pramenů. Později stavěli oltáře a dřevěné chrámy. Kněze měli u velké úctě a po nich i pěvce (skaldy) a věštkyně; těmto se připisovala velká moc, a z toho snad pošla středověká pověra v čarodějnice.

Před bitvou a po ní Germané zabíjeli v oběť lidi, zajatce neb otroky. Diodor píše, že z toho, jak zabíjený sebou trhal a jak mu řinula krev, předpovídali budoucí věci; měli prý v tom takový cvik a takou zkušenost, že jich to jejich umění nikdy nesklamalo.

O duši Germané věděli, že jest nesmrtelná. Kdo padl hrdinsky na bojišti, toho valkyry, válečné panny, zavedly do jasné valhaly, blažené říše Odinovy; zlí byli zakleti do šerého podsvětí, kde sídlela příšerná Hela; tři norny (= sudičky) určovaly osud. Duše nebožtíků mohly také dlíti oblízce člověka nebo se prohánělo vichorem skučíce jako „Wuotanův divý voj".

Mrtvoly se u Germanů spalovaly; sebraný popel a zbytky kostí ukládány do popelnic, a nad nimi nasypána mohyla hlíny; takové hrobky (hynské, obří hroby) posud se nacházejí.

Křesťanské počátky u Germanů.

Ve stěhování národův zkusila a utrpěla církev od nich mnoho zlého; nicméně právě tím stykem dána církvi příležitost vyzvedavati ty surové sice ale zdravé národy z pohanství a vychovati z nich lid umravněný, vzdělaný a zbožný. Chodilo to, pravda, někdy velmi zvolna a ztěžka.

První z Germanů poznali a přijali křesťanství Gothové, již za svého pobytu nad Černým mořem; na sněmu nicejském r. 325 (viz ve Starém věku str. 559) byl také gotský biskup Theofil.

Později, když Gothové uhybajíce návalu hunskému, žádali r. 375 byzantského císaře o přijetí do říše, povolena jim Thracie a Moesie, s podmínkou, že se přidají k arianství, neboť tehdejší císař Valens byl zarputilý arian. Gothové přijali arianství, ale mnoho jich přece zůstalo po katolicku.

Koncem toho století, čtvrtého, za císaře Theodosia I. velkého (viz ve „Starém věku“

Věrozvěst.

str. 566) opět zvítězila pravá víra a blud arianský přísně zakázán po celé říši; r. 380 vydán rozkaz: „Všichni obyvatelé říše římské ať se přidají k víře, kterou vyznávají papež Damasus a Petr, biskup alexandrijský.“ Gothové přes to, z odporu proti Římu, zůstali větším dílem dále ariany; a že pak od nich přijaly křesťanství jiné kmeny germanské, přijali je s bludem arianským.

Chlodovech pospíchal Sigbertovi na pomoc. U Tolpiacha, nynějšího Zülpichu, (jak se obyčejně myslí, ale bojiště není naprosto zjištěno,) strhla se r. 496 tuhá bitva: Alamani vítězili. V tom rozhodném okamžiku Chlodovech, kleče na bojišti na holé zemi a zvedaje slzavé zraky k nebi volal: „Ježíši Kriste, Chlotilda říká, že dáváš vítězství, kdo v Tebe doufá. Prosím Tě pokorně, pomoz mi. Dáš-li mi zvítězit, uvěřím v Tebe, neboť moji bozi mě opouštějí.“ Bitva se opravdu obrátila: král alamanský padl, vojsko jeho se vzdalo, území podřízeno Frankům, ale podrželo své zákony a zřízení, i své vojvody.

Chlodovech splnil slib a stal se křesťanem, katolíkem. Biskup remešský, sv. Remigius ho vyučil a pokřtil o vánocích r. 496. Vkročiv do vyzdobeného chrámu zvolal král všecek udiven: „Svatý otče, je to již království nebeské?“ S ním pokřtěno 3000 Franků z jeho družiny. Papež Anastasius dal mu radostí jako druhému Konstantinu název „nejkřesťanštějšího krále“, neboť on byl jediný z křesťanských knížat katolíkem. Tato udalost měla v dějinách velký význam, jak uvidíme.

Chlodovech stal se tedy křesťanem, avšak ve své povaze a všem jednání zůstával dále smělým a šťastným sice výbojcem, ale nezušlechtěným barbarem, který se neostýchal žádného násilí, ani zločinu.

Potom teprv počala válka burgundská, v níž král Gundobald přese vše udržel se na trůně, ba po nějakém čase pomáhal Chlodovechovi proti

Vizigotům, usedlým v dolní Francii a ve Španělích. U Vouglé nedaleko Poitiersu vyhráli bitvu r. 507 Frankové a rozmnožili svou državu o plást země mezi řekami Loirou a Garonnou.

Po těch slavných činech nazval císař byzantský Anastasius Chlodovecha konsulem a římským patriciem; Chlodovecha to nemálo těšilo, zvláště když mu to též prospívalo ve vládě. Gallie byla totiž od pradávna římská a katolická („prvorozená dcera církve"); když tedy Chlodovech, přijav víru katolickou, dostal i tento čestný název politický, nabýval u svých poddaných rychle vážnosti a oddanosti.

Posléze si Chlodovech umínil státi se pánem všech Franků a spojiti je pod svým jediným žezlem. U ripuarských Franků vládl starý král Sigbert, chromý ještě z bitvy u Zülpichu, kdy mu proražena noha v koleně. Že jeho syn Chlodarich už toužil po vládě, nabídl mu Chlodovech, že mu po smrti otcově pomůže udržeti trůn. Chlodarich porozuměl a nemeškaje dal otce zabiti; když pak zkázal Chlodovechovi, aby si poslal pro polovici pokladů, Chlodovech odkázal, ať si je nechá, jen ať je snad ukáže jeho poslům, on že ničeho po něm nežádá. Poslové přišli do Kolína a když je Chlodarich zavedl ke skříni se skvosty a nahnul se, rozťal mu jeden z poselstva hlavu sekerou válečnou, že na místě sklesl mrtev. Chlodovech pak hned tam pospěšil, podezření odvrátil od sebe a byl přijat za krále.

Takových nešlechetností Chlodovech napáchal

více. Nedočkal se vysokého věku: zemřel r. 511 maje teprv na 45. rok.

Po smrti Chlodovechově podělili se jeho synové o vládu, přidobyli některých krajův, ale za stálých sporů mezi nimi a jejich nástupci měnily se jejich říše. Teprve za Chlotara II. a jeho syna Dagoberta (628—638) byla říše franská zase jednotná.

Slované.

Stěhování národů slovanských.

Od prastarých časů přebýval mohutný kmen slovanský, původu arijského čili indoevropského, ve východní Evropě, od Karpat po vysočinu Valdajskou, od řeky Visly po Volhu. Kdy přišli do těch krajů z východních končin střední Asie, zahaleno je tajemnou rouškou šeré minulosti.

Prvotný a společný jejich domácí název čili jak se sami nazývali, byl prý, jak někteří myslí, Srbové, to jest rodáci. Germané jim říkali Venedi, Vindi, a nelze vypátrati od čeho a proč. Pod tím jménem znali je i Řekové a Římané již ode dávna. Více zpráv už o nich podává otec dějepisu Herodot (v polovici V. století př. Kr.), který zná několik jejich kmenů pod různými jmény. Někdy byli Slované podrobeni některému národu, Skytům, Sarmatům, Hunům a zahrnováni pak i jejich jménem: již Herodot mluví o Skytech „oráčích," za kterým názvem sluší tušiti a hledati jen Slovany.

Po zániku říše římské tratí se povšechné jejich jméno Srbové a jak bývá někdy, že podle celku jmenuje se pak jen některá jeho část, tak uvázlo jméno Srbů jen na některých kmenech na severu u řeky Labe, kde souseděli s Čechy, a na jihu nad a pod Dunajem. Za to nastupuje dvojí hlavní název: Antové a Slověné.

Když se Germané hýbali ze svých sídel, tlačíce se na západ a na jih do území římského, postupovali za nimi Slované, nebo je také silou někdy nutili a tlačili. Tak Slované zabrali a zalidnili kraje západní od Visly až po Labe, ba ještě dále, po Inn a Sálu řeku. Časem řídli, slábli a míchali se s Němci, že tam po nich neostalo památky leč některé jméno místní: řek, hor a měst. Počátkem 6. století bylo celé nynější Rakousko slovanské.

I do jižních krajů, dolního Podunají a na Balkán se tlačili Slované. Řecký císař Justinian I. vystavěl na ochranu říše proti nim 600 mohutných pevností, však nezdržel přívalu; řečtí kronikáři litují, že Řecko se poslovanilo (ἐσθλαβώθη, čte se: esthlabóthé), a německý biskup sv. Willibald, poznav r. 723 na jerusalemské pouti řecký půlostrov Peloponnes, nazval jej zemí slovanskou.

Tomuto stěhování nelze však rozuměti, že by se byla vždy pohnula celá oblasť slovanská a rovnoměrně se posunovala. Nikoliv; i z nitra, třeba ze samého prostředu, když tam nebyla úrodná země a zdravé povětří, nebo když tam lidu bylo již tak na husto, že jich země nestačila všech živiti, zdvihl se některý kmen a prošed

slovanským krajem usadil se jako nový kristalek na obvodě, na kraji slovanské oblasti, nebo se pustil i kus dále od slovanského těla a světa do ciziny, kde si viděl kraj dosti úrodný a chráněný. Takový vystěhovalý kmen nebýval vždy ani třeba velmi četný; snad jen tak, co si troufal uhájiti se na novém sídle.

Rovně nemístno mysliti, že by Slované jen za Germany byli postupovali: do mnohých krajů přišli zajisté bez nich nebo před nimi.

Nové silné hnutí a náhlé stěhování národů slovanských nastalo vpádem Avarů do Evropy, bojovného a divokého národa, jako kdysi Hunové, o nichž byla řeč na konci starého věku.

Prorazivše Slovany na Černomoří usedlé prodrali se k dolnímu Dunaji, až pak usedli v širých rovinách uherských a dále. Zřídili si opevněné tábory, hrynky, aby měli kam snášeti a ukládati uloupenou kořist. Největší a nejpevnější hrynk bylo sídlo chaganovo nebo chanovo mezi řekami Dunajem a Tisou. Chan Bajan (558—602) bral do vojska Slovany; Avaři bojovali koňmo, Slované jim byli pěchotou a námořnictvem na loupežných výpravách. V bitvě stavěni Slované do prvních řad, aby se Avarů šetřilo; teprv když se nepřítel unavil, vyráželi naň a dobíjeli. Tak se stal chagan Bajan postrachem Evropy. I Cařihrad pocítil avarskou moc: r. 626 oblehli jej Avaři po suchu a Slované po moři, že se měl co brániti.

Rodina a veřejná správa starých Slovanů.

Všecek společenský a státní řád staroslovanský se zakládal na rodině, na rodinném družstvu, zádruze. Pokrevní příbuzenstvo, pokud si bylo vědomo jednotného původu po praotci, žilo pospolu a spolu pracovalo a hospodařilo.

Když Slované vystoupili na světlo dějin, že se již o nich zachovaly jaké zprávy, stáli ve své pevnější rodinné soudržnosti ještě na prvním stupni hospodářského rozvoje: společný pozemek, společný užitek, jehož každý příslušník stejným právem býval účasten. Dědili jej v nedílnosti; odtud názvy dědina, otčina. Chudý tedy nebyl nikdo, leda koho rod jako zvrhele vyloučil ze sebe; proto slovo chudý značilo za stara nezvedu, nezdaru.

V čele rodu byl starosta (starešina, vladyka, gospodar [místo novějšího „hospodář“, neboť tehdy neměli hlásky ř]). Starostou býval otec a po něm nejstarší syn, anebo kdo se z mužských členů nejlépe k tomu hodil; řídil domácnost, ustanovoval a rozděloval práci, kupoval a prodával za ostatní, kteří nazýváni čeledi, konal bohoslužbu a zastupoval rod na veřejném shromáždění. Příslušníci rodu jmenovali se po svém praotci: třeba po Klenovi Klenovici, Klenoviči a odtud jméno osady Klenovice.

Několik příbuzných rodů činilo spolu kmen nebo plémě. Střediskem mívali hrad někde na močále nebo na mezivodí, rozvodí čili ostroze, a se které strany nebyla voda nebo strmý sráz,

opevňovali jej násypem a příkopem. Obecnou robotou stavěly a opravovaly se župní hrady, mosty, cesty a hráze, mýtily se lesy a vysílaly se stráže na pomezí.

Jméno míval kmen někdy od řeky, někdy od něčeho jiného v tom kraji, kde přebýval, jako na př. Moravané od řeky Moravy, Polané od polnaté roviny. Když se kmen vystěhoval, přenášel místní jména ze staré vlasti do nové; odtud jest Morava řeka i v Srbsku, Děsná na Moravě a v Rusku.

V čele kmenu byl vladyka kmenový, kniaz, kníže; býval obyčejně jen z toho rodu, jenž přímo pocházel od společného praotce. Takové rodiny mívaly více vážnosti a z nich časem vyrostala šlechta slovanská: lech, zeman, bojar, pán. Společné záležitosti kmenu vyřizovali zádružní starostové na společné schůzi u vrchního vladyky, kmenového.

Tak národ sám spravoval své obecné věci. Zmíněný dějepisec Prokop píše o starých Slovanech: ἐν δημοκρατίᾳ ἐκ παλαιοῦ βιοτεύουσιν, že neradi snášejí vládu jednoho nade všemi. Jen když jim vyvstal mocný nepřítel, volili si knížete za společného vůdce. Když se to později často opakovalo, ustálovala se ta hodnost, až zůstala v té rodině dědičnou, a nastolení knížete bývalo obřadné a slavné.

Náboženství.

Z náboženství starých Slovanů víme poměrně málo; jen to lze s jistotou tvrditi, že se za-

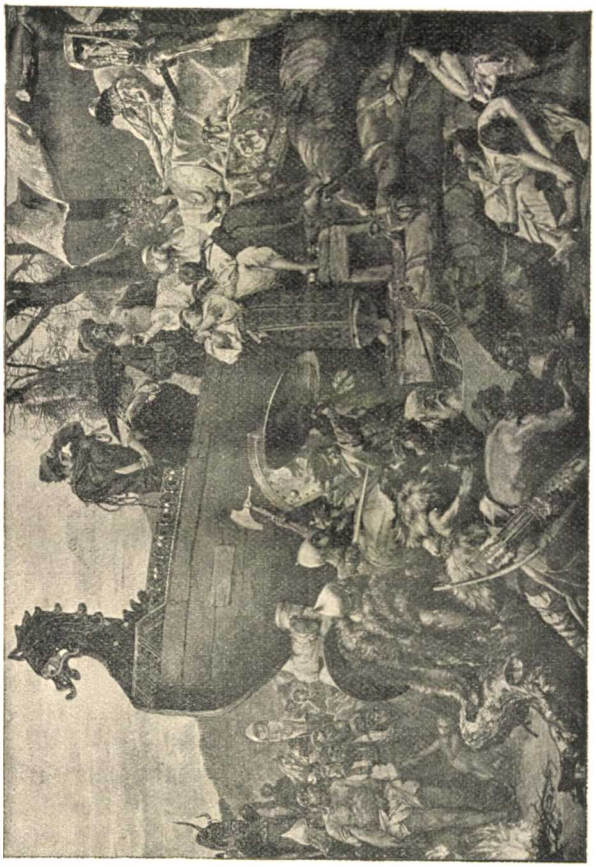
kládalo na jevech přírodních, na silách, jež působí vznik a záhubu v přírodě, léto i zimu, den i noc, život a smrt. Všecka příroda byla jim jak u Řekův oživena bytostmi dobrými nebo zlými, bogy nebo běsy, které člověku přály nebo škodily.

Vrchnímu bohu říkali prý někteří Slované Svaroh, severovýchodní ruští Perun, Polabané Svantovít. Jméno Svaroh pochází prý od staroslovanského kmenu „svor nebo „svan", a znamenalo slunce neb jasnou nebeskou oblohu, vlastně kruh dvanáctera souhvězdí, zvěrokruh, zodiakus. Svaroh byl pánem všeho což jest, nebes i země, od něho pocházelo světlo, teplo a blesk. Snad až odtud se udržel název blesku „posel boží". Obloha bývala pevná báně, a když Perun tloukl a metal po ní kladivem, ozýval se hrom.

Synové Svarohovi byli Slunce (Dažbog nebo Chrs) a Oheň. Bůh Veles chránil stáda, Vesna nebo Lada byla bohyně léta a úrody, Živa obnovitelka života. U Polabanů měl velikou vážnost Radigast, odtud jméno hory Radhošť, ve Štětíně Triglav se třemi hlavami.

Z běsů nad jiné známi a mocni byli: Morana, bohyně zimy a smrti, Trjas, bůh postrachu, jenž pouštěl lek a strach zvláště ve válku na nepřátele; Stribog, jemuž se připisovaly bouřky a živelní pohromy.

Chrámy stavěli jen někteří Slované, na Polabí a na Rusi. Ctili a vzývali bohy venku v posvátném háji pod věkovitým stromem a na výšinách. Z plodin zemských obětovával otec

Pohřeb slovanského knížete. Maloval Henryk Siemiradzki.

V pravo shora mrtvý kníže; jeho choť, mající s ním býti spálena, bere od čarodějnice pohárek otravy. Dole: v pravo hranice s obětními zvířaty, vodle plačící ženy; prostřed: vojínové řinčíce zbraněmi; pěvec; v levo: lid se svými modlami; v koutě muž čeká pokynu, kdy má podpáliti hranici.

rodiny za svůj rod, kníže za národ; při tom se zpívalo a obřadně tančilo. Slova věštec, jenž předpovídal budoucí věci a žrec, t. j. obětník vyskytují se u všech Slovanů.

Z nižších bytostí věřili Slované v sudičky, jež při narození dítka usuzovaly mu budoucnost, osud. Znali také rusalky a víly, lesní a vodní panny. Duchové a vlkodlaci jezdíce na mraku uhryzovali slunce a měsíce, až z toho bylo zatmění. Ze zlých bytostí ještě jest jmenovati jedibaby, polednice a vodníky.

Když se zádruha nebo rod stěhoval jinam, brali si podoby a obrazy předků do nových sídel. Z toho vzniklo časem uctívání bůžků čili dědů. Staré podání vypravuje o praotci Čechovi, že přišel ze země charvatské do nové vlasti české, „dědky své na plecú nesa.“ Každá domácnost, každé hospodářství mělo své šotky, skřítky a hospodáříky.

Slované věřili v nesmrtelnou duši. Po smrti přicházela do „navi,“ kdež se dostala buď k dobrým bohům do ráje, do nebe, neb do sídla běsů, v „černú noc.“ Ještě kronikář Václav Hájek z Libočan praví o Libuši a Přemyslovi, že „odešli do navi a pohřbeni jsou.“ Zemřel-li muž před ženou, dávala se s ním spáliti, aby tam nebyl samoten.

Život a povaha dávných Slovanů.

Staré zprávy, jež zanechal Tacitus o Venedech a po něm zprávy Prokopovy a Jornandovy svědčí, že staří Slované měli ode dávna pevná sídla na

rozdíl od národů pastevčích, kočovných, kteří chodili s místa na místo.

Přední a hlavní zálibu měli Slované od prastara v rolnictví. Uměli si na to vyhledati úrodné kraje, a tak hojný užitek živil a podněcoval jejich přirozenou náklonnost. Každá rodina seděla prostřed svých pozemků, že tedy kmen býval rozdroben na malé obce a kraje.

Všichni bývali svobodni, mezi sebou rovni. Poroby a nevolnictví, jak se tomu rozumělo u jiných národů, staří Slované neznali. Žili poctivě a mravně, a žena mívala více vážnosti a volnosti než u kmenů germanských.

Usedlý život sám sebou nesl, že povaha starých Slovanů byla mírná, vlídná, krotká. Zmíněný Prokop je chválí, že jsou upřímní a prostí, i k cizincům dobrotiví a pohostinní. Slovan, byl-li kde vězněn nebo zajat, jakmile kročil na slovanskou půdu, hned byl svoboden a nikdo již neměl práva naň sáhnouti. I cizozemským nevolníkům popřávali práva lidského, píše o Slovanech byzantský císař Mauricius; zajatých a vězňů nedrželi v doživotném otroctví, nýbrž jen do určité doby; pak je pouštěli na svobodu, a kdo chtěl, mohl se u nich usadit. Otrokem, chlapem nebo robem býval jen válečný zajatec, dlužník, zločinec, odsouzený na smrt nebo kdo se sám dal v porobu. Stala-li se komu jaká škoda nebo křivda a vyběhl volaje: „nastojte, pomagajte," byli sousedé pod pokutou povinni přispěti na pomoc; „ručili" za vše, co se v jejich okresu stalo; odtud „obecná poruka" čili „společná

ruka.“ Pátralo-li se po zločinci, zaručoval se soused za souseda; za koho se nikdo nezaručil, na tom uvázlo podezření (kletva).

Obchod a kupectví provozovali staří Slované hojně. Nadbytné výrobky hospodářské: obilí, med, vosk, kůže, kožešiny a různé dřevěné náčiní a nádobí vyváželi a výměnou dováželi přírodní plody a průmyslné výrobky z cizích krajů: zlato, stříbro, hedbáv, zbroj a jiné. Vindičtí čili slovanští kupci se připomínají už v I. století př. Kr. Na pobřeží mořském i v krajích podél velkých řek bylo hojně kupeckých měst, jmenovitě Perejaslav nebo Přeslav u Dunaje, jehož ssutiny jsou u města Šumna.

Válek a bojů staří Slované nebyli dychtivi, a když se chápali zbraně, bývalo to nejvíce na obranu; ale pak si vedli obezřele a statečně. Bojovali mečem a mlatem, pouštěli jedovaté šípy a rádi vypadali na nepřítele ze zálohy. Někteří se naučili od byzantských Řeků dobývati měst, bořiti hradby železným beranem a metati strojem balvany.

Hlavní slovanskou vadou byla od prastara nejednota; rozkouskováni jsouce dle kraje Slované neměli širšího obzoru, žádné spojivosti: co bylo kousek dále, ať si slovanské, bývalo si za cizí. Čím nepokojnějšího a bojovnějšího pak mívali Slované souseda, tím větší škoda jim z toho pocházela: zabráni jsouce do svého rolnictví a kupectví, nevšímali si toho nebezpečí a poddávali se lecjakému potulnému a otrhanému národu, který na ně přišel s mečem v ruce, nemohouce mu při své drobivosti odolati; když

pak je ten cizí národ jako Hunové, Avaři a j. stavěl v první své válečné šiky, aby se nepřítel napřed na nich otloukl a unavil, hned nabývali bojovného ducha, jak víme třeba o Bulharech.

Z té přílišné povolnosti přicházela Slovanům kromě všech ostatních pohrom a škod na vzdělanosti, svobodě i na statku ještě také velká ujma na cti: někteří cizí kronikáři, nechápajíce té slovanské mírumilovnosti, tupili Slovany, že jsou nestatečni. Bohužel bývalo a podnes bývá měřítkem národní cti, jak který národ umí prolévati svou i cizí krev; a tak možno starým Slovanům vyčítati, že nedbali národní cti; časem uvázla na slovanském jméně známka poroby: serb — serv (us, — ire), slav — sklav; letopisec Kosmas stýská si, že Němec neustává z jakési vrozené hrdosti a nadutosti opovrhovati Slovanem.

Při takové povaze a za takových okolností nemohli se Slované povznésti nad svůj primitivní způsob veřejné správy, rozdrobenosti na kmeny a rody od sebe neodvislé: neuměli se spojiti a zříditi v mocný stát; u západních Slovanů se na to zmohli jen Čechové a Poláci; jinde, u Rusů, Bulharů provedli to cizinci; u Jihoslovanů založeno několik menších státečkův, ostatní Slované, vedle podnikavého souseda, než se probrali ze své malátnosti k vyššímu rozhledu státnímu, byli porobeni a odnárodněni, většinou zněmčeni.

Trvalá rozsedlost kmenů slovanských.

Stěhování slovanských národů docházelo konce. Roku 679 vpadl čudský kmen Bulharů

od Černého moře do krajů dolního Poddunají, podmanil tamní slovanské kmeny a spojil je pod jednu vládu. Časem splynuli vítězi v jedno s podmaněnými: jméno Bulharů zachovali, ale národnost pronikla slovanská, jelikož byla četnější a vzdělanější. To byla poslední změna na slovanské mapě: stěhování slovanské přestalo.

Slované zaujali a rozsadili se na nesmírném prostranství. Jmenovaní už jinde dějepiscové Jornandes a Prokop nazývají Slovany národem nad míru lidnatým a nekonečně rozlehlým. Pozdějším zpravodajům již se dokonce zdálo, že Slovanů nelze téměř ani spočítati: tak prý se jazyk slovanský rozmohl.

Avaři usedlí v Uhrách jako klín vražený do těla slovanského dělili veškeru slovanskou oblasť na dvojí hlavní skupinu: severní a jižní.

K severní náleželi: Polabané, Poláci, plást severovýchodní později ruský a Čechové. — K jižní se čítali: Slověné čili Slovinci, Charváti a Srbové, Bulhaři.

Podrobnější přehled tehdejšího Slovanstva.

Slované severní.

1. **Slované polabští a baltští** seděli od Sudet po baltské moře, mezi řekami Labem a Odrou. Přední jejich kmeny byli

Bodrci, v kraji holštýnském a meklenburském, kde posud jich připomínají města: Zvěřín, Roztoky, Stargrod (Oldenburg), Bukovec (Lubek). Uvádíme jen na důkaz slovanské drobivosti několik jmen nižších kmenů: Raročané, Vagrové, Varnovi, Polabci, Smolinci, Gliňané, Drevané.

Od nich na východ, mezi Labem a Odrou byli bojovní

Lutici čili Veleti a z nich nejbojovnější Rataři (od kmenu rat = vojna); bydleli kolem hlavního města Retry, kde byl daleko široko známý chrám Radigastův.

Ránové seděli na ostrově Ráně; v jejich městě Arkoně byl staroslavný chrám Svantovítův.

Volynové na ostrově Volyni byli námořní obchodníci s bohatým kupeckým městem Vinetou.

Pomořané nad ústím řeky Odry.

Stodorané a Havolané podél řeky Havoly; města Postupim a Branibor; u Sprévy Sprévané. Jižně až po české horstvo sídleli polabští

Srbové, z nichž přední zmínky zasluhují Glomači, Milčané, Lužičané. Východně od nich

2. Slované polští nebo Lechové měli sídla v pravlastech slovanských, od Karpat po baltské moře. Bylo jich patero hlavních kmenů:

Velkopolané s hlavním městem Hnězdnem;

Mazované, Kujavané nad prostřední Vislou (Mazuři);

Pomořané nad dolní Vislou po moře;

Slezané nad horní Odrou;

Vislané nad horní Vislou, hlavní město Krakov.

3. Slované severovýchodní (později ruští). Od Karpat na severovýchod bylo rozsazeno mnoho větších menších kmenů slovanských, které později spojeny na jméno ruské. Přednější byli:

Slované, Slověné s městem Velkým Novgorodem;

Kriviči s městem Smolenskem;

Dragovičí od Pripeti řeky po Dvinu;
Polané se staropamátným městem Kyjevem.
Srbové a Charvati odstěhovali se z východní Haliče na jih.

4. Čechové. O nich za chvíli obšírněji.

Slované jižní.

1. **Slované korutanští**, Slověné = Slovinci, osadili Korutany, Kraňsko, Gorici, Istrii, Štyrsko a v Dolních Rakousích sousedili u Dunaje s Čechy.

2. **Charvati a Srbové** přišli mocným proudem z krajů zakarpatských do svých sídel s povolením císaře Heraklia a založili dvojí knížetství: Srbové osadili nynější Srbsko, Bosnu, Hercegovinu a Cernou horu, Charvati vypudivše Avary zabrali Dalmacii a kraj mezi řekami Dravou a Sávou.

3. **Bulhaři** sídleli mezi Dunajem a horstvem Balkánem.

V Makedonii, v Albanii a j. zůstaly některé kmeny slovanské pod vládou řeckou, v Sibiňsku, Multansku a Valašsku splynuli přistěhovalí Slované s domácím lidem dako-romanským v novou národnost rumunskou (jak zmíněno ve starém věku str. 497).

Křesťanství u Slovanů.

Slované, že byli dále od národnosti římské, poznávali křesťanství až později.

První ze Slovanů se pokřesťanili Charvati. Přitáhnuvše z krajů zakarpatských dobyli od Avarů Dalmacie a sousedních zemí na severovýchod. Římské obyvatelstvo až do té doby tam

usedlé uchýlilo se na pobřeží a na ostrovy moře jaderského.

Tak se dostali Charvati do sousedství a styku s lidem křesťanským. Arcibiskup salonský, když mu zbořeno sídelní město, usadil se ve Splitu, kdež velkolepý palác císaře Diokleciana, jak jsme se zmínili ve „Starém věku“ str. 555, byl základem a tvrdým jádrem města. V Akvileji a Sirmiu také byla stará sídla biskupská, a odtud odevšad zvěstováno Charvatům evangelium.

Srbové, usadivše se východně od Charvatů, v nynějším Srbsku, a Bulhaři dostávali křesťanství z Cařihradu. Prvními věrozvěsty byli jim zajatí kněží řečtí, zejména biskup Manuel a mnich Theodor. V 9. století za krále Bogorisa čili Borisa vyžádali si Bulhaři apoštoly z Říma, později z příčin politických uznali církevní svrchovanost cařihradskou.

Korutanci, usedlí ve Štyrsku, Korutanech a Kraňsku, přijali křest ze západu, příčinou biskupů solnohradských. První a nejvíce o to pracoval sv. Virgilius († 784).

K severním Slovanům, v Čechách, na Moravě, u Polabanů, jak přicházelo křesťanství, vyložíme obšírně na svém místě.

Čechové.

Dějepisec sestavuje a skládá své dílo někdy zvolna a pracně z různých drobků a pestrých kousků, není-li o některém národě dosti staro-

bylých památek a zbytků a jasných, bezpečných zpráv psaných.

Takovými starobylostmi jsou trosky hradeb, staveb a silnic, mohyly, sochy, hroby, popelnice a jiné nádoby, zbraně, šperky, všelijaké náčiní a střepiny, penízky a všelicos jiného, jak se nacházejí v horských jeskyních a slujích, v lůně zemském, na dně řek, jezer a močálů, kde se skrývala a chránila pravěká tajemství až do časů, kdy je novější vzdělané pokolení, pátrajíc po své minulosti, pilně shledávalo, opatrně na světlo zvedalo, sbíralo a sestavovalo, a nyní se chovají za sklem k dalšímu zkumu vědeckému.

Tak se mají věci s prastarými dějinami národů slovanských; tak i s dějinami českého národa.

Čechy, Morava a sousední země Opavsko a Slovensko nezalidnily se najednou, náhlým a souvislým přistěhováním, nýbrž kmeny přicházely jeden po druhém a každý se usadil o sobě v jednom kraji tiše, bez válečného hluku; proto si jich sousedé ani nepovšímli. Odtud se rozeznávalo několikero kmenů dosti odlišných od sebe. Čechové od Mělníka a Litoměřic na jihozápad: významné body u nich byly hora Řip, hrady Krakov, Tetín, Vyšehrad; od Čechů na východ Zličané; Lučané podél řeky Ohře; na severovýchod od nich Limuzi; od Mělníka na východ kolem hory Bezdězu Pšované; od nich ještě na východ Charvati mezi Jizerou a Krkonošemi; jižní kraje osedli Dudlebové a Netolici. I na Moravě se obyvatelstvo skládalo z několikera kmenů.

Slovanský lid už asi dávno seděl v Čechách a na Moravě, živě se klidně a mírumilovně orbou a chovem dobytka, když za mocného hnutí a stěhování se národů leckterý jej přepadl a opanoval v jeho vlastech. A že tehdejší dějiny znaly a jmenovaly většinou národy bojovné, kteří válečným rykem a řinkotem zbraní hlásali slávu svého jména, zůstávala dolní domácí a přec jen původní vrstva lidu nepovšímnuta, nejmenována. Po jednom přišel druhý, opět nějakou dobu pobyl, a zase táhl jinam, hledaje nové kořisti. Tak naši praotcové zažili nejednu záplavu, ranu a strasť, nicméně se udrželi ve své vlasti a zůstali povždy jejím domácím obyvatelstvem.

Slované poddávají se cizímu národu.

První slovanský kmen, jenž se nastěhoval do Čech, byli podle staré pověsti Čechové. Jméno měli po praotci Čechovi; ten prý je tam

přivedl. Tento kmen byl jako krystal, státotvorný prvek a živel, kolem něhož se kupili ostatní, v Čechách, na Moravě a v sousedních zemích. Dosud se myslilo, že Slované přišli do Čech až v pátém století po Kr.; novější věda však dokazuje, že se to stalo o tisíc let dříve, tedy 500 let před Kristem, nebo ještě dříve.

Život domácí a veřejný.

Každý kmen se rozkládal v rody. Hlavou rodu byl starosta, hospodář čili vladyka. Ženatí bratři a krevní jeho příbuzní stavěli si chaty poblíž domu starostova, a když který ženil syna nebo vdával dceru, přibylo v osadě zas o jednu chalupu. Tak vznikaly vesnice čili osady. Přes den byli všichni obyvatelé nebo sousedé v domě vladykově. Tam společně pracovali a jídali. Na noc se rozcházely rodiny každá do své chalupy.

Jméno dostala osada někdy po prvním starostovi. Jmenoval-li se Nezamysl, Nevoj nebo Vrchoslav, všecka jeho družina byli Nezamyslici, Nevojici nebo Vrchoslavici, z čehož pak jsou jména Nezamyslice, Nevojice, Vrchoslavice. Jindy pojmenovali sousedé osadu podle nějaké známky a vlastnosti starostovy nebo jeho zádruhy: Kosmonosy, Suchohrdly, Holohlavy, Poděbrady, Kratonohy atd. Některá osada dostala jméno po tom, co její lid vyráběl a provozoval: Žernoseky, Koloděje; v Črtoryjech byli písaři a ryli črty nebo písmo. Jinde se osada jmenovala po nějakém stromoví, jinde podle kovů, kamení a hlíny, jinde

podle toku vody, jiné odjinud. Některá osada dostala jméno na posměch. Tak vznikla jména Všehrdy, Přepychy, Nemilany, Kozojedy, Pečekozly, Březolupy, Korohlody, Dřevohryzy, Hrdlořezy a tomu podobná.

Několik dědin s polnostmi činilo okres. Byl-li malý, že jej bylo pohodlně obcházeti, jmenoval se ochoz. Byl li hodně rozsáhlý, že bylo potřeba koňmo jej objížděti, nazýval se újezd.

Předkové naši ve vlastech českomoravských byli od prastara obklopeni sousedy nepokojnými a válečnými. Proto hned z počátku bylo jim o to pečovati, aby se ve své vlasti zabezpečili.

Země českomoravská byla rozdělena v župy. Do každé župy náleželo několik okresů. Každá župa měla obyčejně jeden hrad, kterýž si lid župní stavěl a opravoval společnou prací a nákladem. Župní hrady nestavěny na vysokých kopcích, ale přece nejraději na místě zvýšeném. Nejlépe se k tomu hodil rozlehlý pahorek, který alespoň se tří stran byl chráněn roklemi nebo vodou. Jen na jedné straně nechán volný přístup do hradu, leč i tam byly vykopány hluboké příkopy. Vyházená hlína byla za nimi srovnána a stlučena v náspa čili valy do takové šířky a výšky, do jaké šířky a hloubky byly příkopy. Do náspů se zatloukly koly, napletly ploty a pořídily sruby.

Do hradu se vcházelo branou po mostě. Když nepřítel vpadl do země, utíkal bezbranný lid buď do hustých nepřístupných lesů, buď

hledal útočiště na svém župním hradě. Proto bývaly hrady obyčejně velmi prostranné, aby se tam hodně lidu i s majetkem mohlo směstnati.

I v pokojné časy bývalo na hradě dosti živo. Na vrchní části hradu měla přední místo svatyně. Tam se konávala pohanská bohoslužba. Na hradě přebýval župan a měl po ruce brannou čeleď. Tam se scházeli přední mužové na sněmy a soudy. Na nižší části hradu a v podhradí byly domky kupecké a řemeslnické. Zvláště tam přebývali zlatníci a železníci, kováři a kotláři, sládci, mlynáři, pekaři a kuchaři, míškaři, číšníci a jiní řemeslníci.

Hlavní práce mužská byla na poli, ženská v domácnosti. Když nebylo práce polní, muži hotovili náčiní hospodářské a prováděli všelijakou práci řemeslnou, ženy a dospělejší dívky předly vlnu i konopě, tkaly, barvily a šily oděvy. Roucha starých Čechů byla volná a řasná.

Muži oblékali na tělo košili, která jim byla po kolena a měla široké rukávy. Na léto měli nohavice plátěné, na zimu vlněné. Na nohy obouvali škorně nebo krpce a kolem lýtek je přitahovali řemínkem. Na ramena přehazovali halenu, pod bradou, na plecích a na rukávech vyšívanou. Hlavu zakrývali v létě slaměňákem, v zimě kulatou a vysokou čepicí z kožešiny. Už za stara se zdobili bohatí mužové skvostným rouchem a všelijakými šperky. Odívali se v krzno zlatem a stříbrem zdobené, pestře lemované a vzácnou kožešinou podšité. Rukávy bývaly napředek buďto

hned od paží nebo až od loket otevřeny. Na krku nosili kruhy ze vzácného kovu, a na prsou jim visel zlatý řetízek s nějakým klenotem čili hřivnou. Košile bývala pod bradou sepjata sponou někdy velmi vzácnou. Kolem života se opasovali při práci pouhým řemenem, ve slavnost nosili pás široký, vzácně zdobený a vyšívaný.

Ženský oděv byl mužskému dosti podoben, jen že byl delší, jemnější, řasnatější a malebnější. Na hlavě nosily ženy čepec, v létě plátěný v zimě kožichový. Odívaly se v širokou řízu a plachtu, všecko pěkně lemované a vyšívané. Sváteční roucha byla z látek až ku podivu jemných. Ženy a dívky také se rády zdobívaly. Na krku mívaly sponky a řetízky, v uších naušnice, na ramenou náramky čili obručí, na prstech prsteny. Každá si hotovila roucho sama, a čím pěkněji uměla si je vyšiti, tím více si to počítala za čest. Až posud si zachovaly prosté ženy venkovské, zvláště na Moravě, takovou dokonalost a spanilost ve vyšívání, že se tomu svět diví. O vzorky jim nebylo potíže. Našla-li která pěkný list v lese, vyšila ho na svém rouchu. Jako mysl lidu byla čistá, jasná i veselá, tak i oděv byl cudně rozměřen i složen, a také barvy jeho bývaly ponejvíce jasné, pestré a veselé.

Staré zprávy píšou o našich předcích, že byli vysoce urostlí a v údech pevného skladu. Oči měli po většině modré nebo sivé, vlasy plavé čili jasné. V pohybech byli obratní a mrštní, v nepohodách otrlí. Žízeň i hlad, zimu i horko snášeli snadno.

Český lid byl jemné mysli a dobrého srdce. Družebná jeho povaha nejlépe se zračí v pospolité domácnosti. Základní však vlastností jeho jest hluboká zbožnost. Již za časů pohanských byl všecek život jak domácí tak veřejný proniknut a provázen úkony a zvyky náboženskými. A když se lidu počala křesťanská víra hlásati jazykem domácím, všecek k ní záhy přilnul srdcem upřímným. Od těch dob zůstalo náboženství hlavní spružinou všeho života i dějstva českého. Kdykoli se náboženská horlivost zvrhla v zahloubilost a blouznivost, natropila v národě mnoho škody.

Otcové naši byli povolní, ale při tom si velice vážili svobody. Nikdo nebyl u nich ani tyranem ani otrokem. I žena byla v domácnosti u veliké vážnosti. K rodné půdě přirostli celým srdcem. Když jim však nepřítel často a krutě vpadal do země, nezbývalo Čechům než opírati se jim rovnou silou vojska, a když té nebylo, hraditi nedostatek udatenstvím a uměním. Tím se otužilo srdce i páže a zbystřil se duch válečný v tu dokonalost, že dlouhé věky nebylo v Evropě národa ve válce statečnějšího a slavnějšího nad národ český.

Přes to přese všecko zachoval si lid mysl jemnou a bodrou. Když komu radost hýbala srdcem, nemohl jí utajiti v nitru, nýbrž něco z ní vyjásal zpěvem, ostatek bujným rejem a tancem. Nad jiné slavnějším pěvcem byl Lumír, jehož zpěvy hýbaly srdcem všeho lidu. Kromě varyta měli

ještě jiné hudební nástroje jako: dudy, rohy, trouby, kotly a bubny.

Jako však nic na světě, tak ani povaha lidu českého nebyla zcela bez úhony. Měla líc i rub, nejen světlo nýbrž i stín. Přílišná touha po svobodě zaváděla je, že byli by rádi nad sebou neuznávali žádné moci a vlády, ani domácí. Vzájemná řevnivost je popouzela proti sobě, a nejednou si hledali pomoci u svých nepřátel, na vlastní škodu. Pozývali si nepřítele do země, jehož pak se nemohli zbýti. Vedle nesvornosti jsou mravní úhony a vady lidu českého ještě rozličné, ale zvláště jedna jest, kteráž od pravěku ohryzuje kořeny a květy slovanského života vůbec a našeho zvláště, totiž marnost. Slovanská mysl nestará se o budoucnost, ve štěstí jest bujná, v neštěstí vrtkavá. České povaze ani se tak nedostává ráznosti jako spíše rozmyslu, pevnosti a vytrvalosti. Náš lid umí těžko i umělecky vydělati, ale zachovati neumí.

Avarové. — Sámo.

Staří Čechové ještě ani nezalidnili celé země, a již na ně dotírali rozliční nepřátelé. Nejhorší z nich byli Avarové. Byl to národ silný a divoký, jenž se přivalil od Uralu, prodral se až do Uher a zaujal krajiny, kdež prvé přebývali Hunové. Avaři byli jako Huni národ kočovný, to jest lid, který nekonal polních prací a řemesel, ani neměl stálých osad a příbytků, nýbrž se živil lovem

zvěře a užitkem z dobytka. Ale za to, že uměli dobře jezditi na koních, prohánělі se zeměmi a loupili, pálili a vraždili jiné národy.

Takový tedy národ se stal sousedem Moravanův a pokrevných jim Čechův a jiných sousedních kmenů slovanských. Bylo předvídati, že pokojní a mírumilovní tito Slované sotva na dlouho odolají tak velikému a prudkému návalu. A věru, za nedlouho byli Čechové i Moravané pod mocí Avarův, jen že se neví, zdali se jim poddali raději dobrovolně či snad až po velikém krveprolití.

Bajan, veliký chagan avarský, vyrazil se svým vojskem z Čech dále, do Němec, do veliké a mocné říše franské. Král Sigibert sebral pole proti Avarům, zahnal je nazpět až do země české a porazil je tam na hlavu roku 563. Ale Bajan znovu nasbíral lidu a vrazil podruhé do říše franské. Sigibert král znova jej zapudil až k řece Labi. I strhla se bitva, a Sigibert byl poražen a zajat. Od té doby Avarové již volně vpadali na Franky, plenili jim kraje a drancovali, neboť nebylo, kdo by se jim byl postavil.

Zatím Čechové a Moravané od té chvíle, co se dostali pod moc Avarův, na to pomýšleli, jak by se jim vysmekli z poddanosti. Pomáhajíce Avarům na válečných výpravách poznali již také, jak se má s nimi bojovati.

Muž statečný, jménem Sámo, byl jejich vůdcem. Užil k tomu příhodné doby, kdy Avarové sami se oslabovali domácími spory o trůn. Potom se přidali k Čechům i jiní Slované, ze-

jména za Dunajem, že vláda Sámova dosahovala od Krkonoš po Sávu a Istrii.

To vida franský král Dagobert, nerad byl tak mocnému sousedovi a hledal si příčiny k válce se Slovany. Stalo se brzy, že slovanským kupcům v zemi franské učiněno bylo násilí, ale také naopak Frankům v zemi slovanské stala se jakási křivda. Když tedy Dagobert poslal k Sámovi, aby dal náhradu za křivdu, která se stala franskému lidu v zemi české, Sámo odpověděl, že rád nahradí, až jen také král Dagobert napraví násilí, které bylo učiněno českým kupcům v zemi franské. Proto král franský Dagobert ihned sebral vojsko veliké a začal válku. Roku 630 setkalo se obojí vojsko u hradu, jemuž Němci říkali Vogatisburk, myslím někde u města Chebu. Tam bylo tři dni bojováno velekrutě, až jest poražen král franský a vojsko jeho rozplašeno. Cokoli měli Frankové ve svém táboře ode zlata, stříbra, zbraní, spíže a dobytka, vůbec všecko padlo Čechům a Moravanům za kořist.

Z toho vítězství byli Slované veseli. I jiní slovanští národové a knížata, kteří prvé nebyli pod panstvím Sámovým, přidali se k němu, a všichni pak se mstili na Francích za mnohé nátisky, vpadali jim do země a drancovali. Dagobert sebral podruhé vojsko, ale zase je propustil a nevrazil do zemí Sámových, neboť se obával, že by zle pořídil.

Sámo panoval Čechům a druhým Slovanům pět a třicet let až do své smrti r. 658.

Po Sámovi. — Krok, Libuša, Přemysl.

Po smrti Sámově rozpadla a rozptýlila se jeho velká říše, a jak Čechové a Moravané, tak Slezané a jiní kmenové slovanští, Srbové a Slovenci, kteří ho měli za pána a vrchního vojvodu, žili zase o sobě pod svými knížaty.

Dívčí vojna.

Podivno, že všecky říše u západního Slovanstva, kolikráte vznikly, opět se rozpadaly po smrti svého zakladatele. Jako říše Sámova, tak i později Svatoplukova a po něm Boleslavova a Břetislavova, jež byly tak mocny, že se mohly opříti návalu císařství a živlu německého, opět se rozložily ve své prvky, a slovanští kmenové

obnovili své primitivné živobytí. To jim bylo na velkou škodu, některým až na zkázu.

Smrtí Sámovou zase mizí spolehlivé paměti a zprávy o Češích. Zůstalo jen něco pověstí, které vrcholí bájemi o dívčí zpouře a vojně.

Toho času byl v Čechách vladyka jménem Krok, jenž jiné starší a soudce daleko převyšoval rozumem i majetkem. Seděl na hradě Krokově nedaleko Rakovníka.

Že nezanechal syna, nastoupila po něm na knížecí prestol jeho dcera Libuša. Ta si oblíbila sídlo na Vyšehradě nad Vltavou a na druhém břehu na výšině založila nový hrad a město Prahu.

Když její vláda, jako ženská, nebyla dosti silna, zvolila si za manžela a knížete Přemysla, zemana ze Stadic nad řekou Bělinou. Po něm panoval prý jeho syn Nezamysl, po něm syn Mnata, po tom Vojen, pak Mnislav, Křesomysl, Neklan, Hostivít, otec Bořivojův.

Tak začal v Čechách knížecí a později královský rod Přemyslovců, jenž několik (na šest) set let řídil a spravoval český národ.

Za prvních nástupců Přemyslových zmáhal se na Moravě knížecí rod Mojmírovců, jak povíme později.

Uvedše takto na jeviště germanské a slovanské národy, hlavní činitele středověkého dějstva, zdvihneme nyní vlákno dějin, kde jsme ho zanechali na konci „Starého věku“ str. 573.

Theoderich pánem Italie.

(493—526.)

Germanské kmeny, tlačíce se do území slábnoucí říše římské, usazovaly se zprvu na jejím obvodě, v provinciích; potom pronikaly dále ku středu, až se zmocnily Italie. Říše se marně bránila: r. 476 po Kr. stal se cizinec, statečný Odoakar „králem italským“.

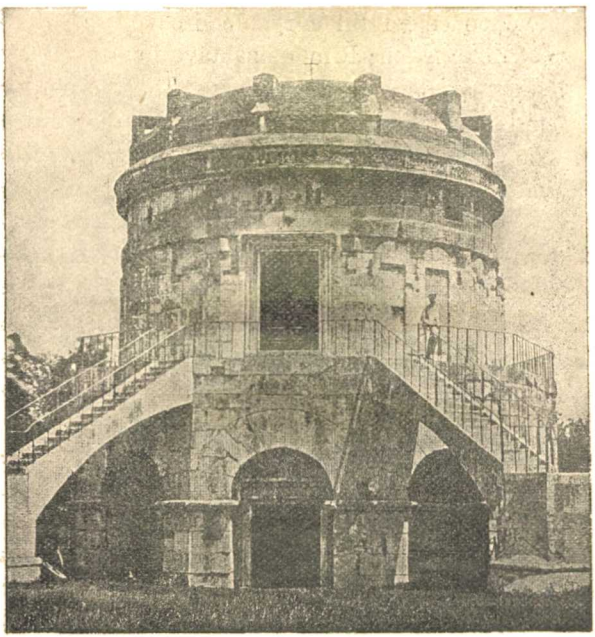
Stará říše římská tím zanikla. Odoakar si vedl mírně, že se Římané počínali s ním přáteliti a zvykati vládě barbarově; jen že Odoakar neuměl říši vyvésti ze zmatkův a upevniti se ve vládě; bylo toho tím více potřebí, že se naň chystal mocný nepřítel, Theoderich, král ostrogotský.

Ostrogoti byli drahně časů poddáni Hunům; po smrti hunského krále Attile usadili se v západních Uhrách. Říše východořímská, jinak řecká nebo byzantská, od níž přijali arianské křesťanství, odváděla jim roční poplatek, aby jí za to byli dobrými sousedy: nevpadali na její území a chránili jí jako na stráži od severních barbarů.

Ostrogotům zachtělo se nových, lepších sídel; za mladého výbojného krále Theodericha vytrhli r. 488 do úrodné Italie. Císař byzantský Zeno byl rád, že se zbyl nebezpečného souseda, ba sám prý ho vybídl k tomu.

Odoakar postavil se na obranu své říše, byl však ve trojí bitvě poražen a uchýlil se do pevného námořního města Ravenny. Theoderich jej tam oblehl a teprv asi za tři roky město vy-

ležel; Odoakar vzdal se na podmínku, že budou spolu vládnouti v Italii; Theoderich smlouvu přijal a měl se k Odoakrovi přátelsky, než po straně přece oň smýšlel, až ho zabil u hostiny.

Náhrobek Theoderichův v Ravenně.
(V nynější podobě.)

Theoderich nazval se králem italským; Římané, zvyklí už cizímu panství, uvítali ho slavně. Tak nastala v Italii říše ostrogotská, k níž krom Italie náležely také jižní kraje alpské, kus Uher a Dalmacie.

Theoderich vládl mocně a moudře, že si zasloužil čestného názvu „velký“. Žil v Ravenně prostě a bez nádhery. Vládu nechal, jak bývala za císařů; jeho Goti zůstali vojíny a dostali třetinu pozemků, že se tím rozprostřeli jako vojenští pánové po celé Italii a rychle si osvojovali vzdělanost romanskou; Římané zastávali státní úřady, provozovali obchod a průmysl. Theoderich byl by rád viděl, kdyby Goti a Římané byli splývali v jeden národ, ale nedařilo se to pro velkou různost obojího živlu i v náboženství i ve všem životě občanském. Theoderich sice byl arian, leč zásluhou učených mužů nedal ubližovati katolíkům. Podporoval vědy a umění a měl u dvora slavné tehdy učence Boëthia, Symmacha a Kassiodora, ačkoli sám neuměl ani se podepsati, leda podle deštičky, v níž byl vyřezán počátek jeho jména.

Theoderich vládl samostatně; vítězně odrážel vpády Franků, Burgundů a Bulharů najatých do služeb byzantských. Blahobyt se opět zmáhal v Italii; Theoderich dal raziti peníze stříbrné a měděné se svým obrazem a jménem; na zlaté, jež měly obraz císařův, přidal alespoň svůj monogram.

Ve východní říši považovali Theodericha nicméně jako za správce západní říše, za místodržitele, podřízeného říši byzantské. V Římě počaly tajné pikle proti němu, snad ve srozumění s císařským dvorem východním, když se jal utiskovati katolíky, poněvadž císař Justin I. pronásledoval ariany.

Zvětřiv to Theoderich rozzuřil se a bez důkladného vyšetření dal odpraviti učeného Boëthia a šedivého Symmacha. Od té doby byl nedůvěřivý a krutý, a když poznal nevinu obou utracených, i zádumčivý. Zemřel r. 526 nezanechav mužského potomka; dcera jeho Amalasvintha, vdaná za Eutharika, měla syna Athalaricha, jehož Theoderich ustanovil svým nástupcem. Za jeho nezletilosti vládla matka, neboť manžel její už r. 522 byl umřel. Rádcem majíc zmíněného Kassiodora hleděla povznésti duševně svůj lid; mocná šlechta odňala jí syna, sváděla ho k životu prostopášnému, že již r. 534 zemřel vysílením. Amalasvintha, by zachovala trůn, vdala se za svého sestřence Theodata, který však ji dal napřed uvěznit, pak zardousiti v lázni. Z toho si vzal východní císař Justinian příčinu k válce, jež vedla k záhubě říše ostrogotské v Italii, jak uslyšíme po chvíli.

Všichni kmenové germanští pohlíželi k Theoderichovi s velkou úctou, vidouce v něm svého vůdce; vyprávěli si o jeho rekovných činech a moudré vládě, až se Theoderich stal hrdinou rozsáhlých pověstí a zpěvů.

Justinian I.

(527—565.)

Císařové byzantští čili řečtí pomýšleli obnoviti starou veleříši římskou s vrchním sídlem v Cařihradě, zvláště když v Italii po smrti Theoderichově nastaly mezi jeho potomky sváry

a vraždy. Na východě byl tehdy císařem Justinian I.

Už jeho strýc, srbský sedlák ze vsi Vederiany, vyšvihl se vojenskou zdatností z prostého vojína na vůdce osobní stráže, a když císaře Anastasia zabil hrom, učinilo jej vojsko císařem a on si dal jméno Justin I. Nemaje dítek povolal bratrova syna Upravdu do Cařihradu, který jsa bystrého ducha a nabyv tam všestranného vzdělání stal se po něm císařem pod latinským jménem Justinian I.

Císař Justinian si umínil uplatniti svou moc i v Italii. Měl na to věhlasné vojevůdce: napřed Belisar, muž prý, jak píše jeho životopisec Prokopius, rovně statečný jak ušlechtilý; ten poraziv vandalského krále Gelimera dovedl ho ve stříbrných poutech do Cařihradu a z říše jeho v horní Africe opět učinil poddanou provincii; pak sice ještě Belisar, ale po něm druhý slavný vůdce Narses dvacet let bojovali v Italii proti králům gotským, z nichž poslední dva, Totilas a Tejas byli nejstatečnější

Na konec přece zvítězil Narses. Říše ostrogotská potrvavši na 60 let, zanikla r. 555. Z Gotů něco se vystěhovalo, ostatní zmizeli v národech italských. Spustošená, morem, hladem a válkou vylidněná Italie připojena k východní říši; prvním správcem, císařovým náměstkem, místodržitelem či exarchou byl sám Narses a sídlel v Ravenně.

Doma v říši také nebývalo klidno. Zabývati se otázkami politickými, bylo za doby císařů velmi nebezpečno; ale císařové sami byli tomu

rádi, rozčilovalo-li se obyvatelstvo hlavních měst pro věci jiné, a byla-li takto jeho mysl odvrácena od nedostatků ve správě státní. Kromě sporů náboženských, jichž původem byli bludaři jako Arius, Macedonius, Nestorius a jiní, svářily se strany s velikou, nám chladným severanům až nepochopitelnou prudkostí o jiné věci, třeba o hry

Císař Justinian s průvodem.

a zápasy v cirku. Zápasníci se dělili dle šatu v bílé, červené, modré a zelené, a že mezi nimi bývali též urození jinoši, mívala každá skupina v obecenstvu své přívržence, svou stranu. Nejednou se stalo, že když ustaly zápasy na areně, počaly bitky a boje v diváctvu.

Nejprudčeji sočily na sebe dvě mocné strany, zelená a modrá. Císařský dvůr stával druhdy nad

stranami, za Justiniana však byl při modrých, neboť zelení kdysi urazili císařovnu Theodoru, choť Justinianovu, bývalou herečku.

Když r. 532 slavil císař Justinian výročí svého nastolení také hrami v cirku a zelení ho důrazně žádali o pomoc proti modrým, Justinian jim v nerozmyslné unáhlenosti poručil mlčeti a spílal jim antikristů, židů, manicheů a jinak. To zelené popudilo ke slovům ještě prudčím. Slyšíce to modří vypadli na zelené a spůsobili značné krveprolití. Vláda potrestala obojí stranu, a hle, obě strany, zelená i modrá, majíce se za uraženy, spojily se proti vládě: pět dní se vraždilo, pálilo a plenilo pod heslem „nika“ t. j. vítěz. Po ulicích bylo mrtvol jak na bojišti. Provolán nový císař, a Justinian již pomýšlel na útěk: tu prý napadlo císařovně Theodoře, získati modré; stalo se, dána jim vojenská pomoc, a 30 000 zelených pobito v závodišti; zpoura nika krvavě potlačena. Dvě léta zůstal cirkus prázden, ale i pak teprv císař Justin II. dokonale zkrušil obojí stranu.

Podle svého vzdělání staral se císař Justinian též o věci míru. V právnictví si zachoval trvalou památku, že dal svým milým ministrem a výborným právníkem Tribonianem sestaviti a vydati „Corpus juris“, soubor nebo knihu práv, jež obsahovala napřed soustavně spořádané výnosy bývalých císařův (Codex Justinianeus), pak sbírku zásad a rozsudků slovutných právníků (Pandekty nebo Digesta), potom vědecký návod ke studiu římského práva (Institutiones), na konec přidány později sebrané výnosy Justi-

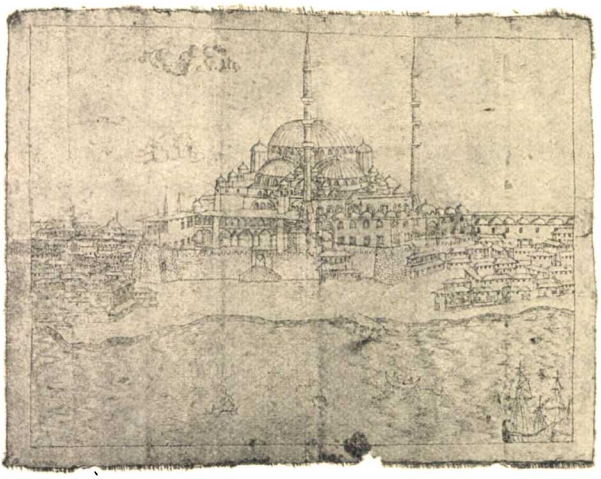
nianovy (Novelly). Tímto zákonníkem zachovalo se světu právo římské, jež přešlo pak do práva německého a posud je základem všeho zákonodarství, ačkoli by se právo bylo mělo u každého národa rozvíjeti samo ze sebe, směrem národním, přirozeným.

O uměleckém smyslu Justinianově svědčí hojné památky stavitelské: chrámy, brány, mosty, tvrze, pevnosti, vodovody a jiné stavby po celé říši, od Eufratu po Dunaj, od Ethiopie po Krim; nejskvostnějším pomníkem stavebního umění jest jeho sídelní město Cařihrad, a tam zase perlou všeho zůstane chrám Hagia sofia; císař Konstantin velký vystavěl jej ke cti a chvále božské moudrosti Spasitelovy, a když v nedávné bouři modrých a zelených zhořel, dal jej Justinian postaviti znova, daleko velebněji a nádherněji. Nejslavnější stavitelé byli povoláni, a z mramorových lomů mělo se dodávati nejlepší stavivo; uvnitř bylo vše vykládáno vzácným dílem mosaikovým. Na výlohy stavební vypsány nové daně; sám císař měl vrchní dozor nad stavbou. Když byl chrám za šest let dostavěn a svěcen o slavnosti posvěcení chrámu Páně, tu prý císař vida jej v celé nádheře a kráse, zvolal v posvátném nadšení: „Bohu samému čest a chvála! Překonal jsem tě, Šalomoune!“

Císař chtěl tím také jiným dáti příklad, aby podle své možnosti stavěli nebo pomáhali stavěti kostely; kdo vystavěl kostel a založil duchovní správu, mohl na to místo navrhnouti (presento-

vati) biskupovi hodného kněze. To byl začátek a základ pozdějšího práva patronatního.

Slavný chrám Moudrosti stal se po dobytí Cařihradu r. 1453 tureckou mešitou. Klenutí a báně zalíčeny vápnem, aby podle koranu nebylo viděti vzácných maleb.

Hagia sofia (dle staré kresby hraběte Černína).

Justinian byl i básníkem a hudebním skladatelem. Složil hymnu slovem i nápěvem, jež podnes se pěje v církvi východní.

Ve svém rozhorlení však nezachovával někdy spravedlivých mezí: vydal přísné výnosy proti pohanům. V Athenách zrušil r. 529 pohanskou školu filosofickou a v Cařihradě od r. 541 neudělována více důstojnost konsulská, jež tu ještě

trvala ze starých dob; jen někteří císařové titul konsula na nějakou dobu přijímali.

Z průmyslu má se tu zaznamenati, že za Justiniana přineseno do Evropy hedbávnictví. Až do té doby dovážely perské karavany hotové hedbáví z Číny do Cařihradu; v Římě za nejlepších časů sotva je znali. Justinian dověděv se ode dvou perských mnichů, kteří jako misionáři poznali ve východních zemích pěstování bourců a vyrábění hedbávu, že by se to dalo přenésti na západ, vypravil je tam znova opatřiv je vším na cestu. Mnichům opravdu se podařilo přinésti v dutých berlách vajíčka bource hedbávníka; od té doby se živilo mnoho lidí v Řecku výrobou hedbáví, a od XII. století také v Italii a jinde.

Císař Justinian zemřel 17. listopadu 565, po životě plném bojův a práce, v 39. roce vlády a 84. života.

Longobardi v Italii.

Zatím co Belisar a Narses hubili říši ostrogotskou v Italii, usadil se v uherské nížině jiný kmen germanský, Longobardi.

Měli tam neustále boje se sourodými a sousedními Gepidy, až longobardský král Alboin povolal na pomoc Avary, národ podobný a příbuzný Hunům. Gepidové poraženi a král jejich Kunimund zabit; dceru jeho Rosamundu přinutil si Alboin za choť.

Longobardi neoseděli dlouho v Uhrách; vydali se záhy, kam všichni germanští kmenové

z Uher, do Italie; pozval prý je tam vojvoda Narses, aby se pomstil císařovně byzantské za urážku.

Roku 568 vpadl tedy král Alboin do Italie a rychle se zmocnil nížiny padské; jen města Pavie nemohl dobyti, a proto se zapřisáhl, až se jí zmocní, že neušetří nikoho. Když po tříletém oblehání přece vítězem vjížděl do města, padl v bráně pod ním kůň a nijak nechtěl vstati. Král v tom viděl zlé znamení; Longobard jeden přistoupiv pravil: „Zruš, králi, ukrutný slib, v městě žijí zbožní křesťané.“ Užaslý král slíbil městu milost, a hned kůň vskočil na nohy. Pak se králi tak zalíbilo v Pavii, že si ji zvolil za sídlo.

Alboin nekraloval dlouho. Jak tehdy bývalo zvykem u barbarských národů, dal si zhotoviti z lebky Kunimundovy číši a kdysi rozjařený vínem, přinutil u hostiny manželku svou Rosamundu, napiti se z ní. Uražená královna přísahala mu pomstu a z jejího návodu zavražděn Alboin r. 573.

Sveřepí Longobardi, zpola ještě pohani, ostatek ariani, nebyli oblíbeni v Italii, poněvadž krutě nakládali s obyvatelstvem a odírali je ze všeho majetku. Ovládali jen horní a něco střední Italie; Lombardie má podnes po nich jméno.

Longobardský král Authari přivedl svou říši na vrchol moci a slávy. Choť jeho, královna Theodelinda, z rodu bavorského, přivedla krále i lid od arianismu k víře katolické. V městě Monze vyzdvižen chrám, kdež se chovala železná

koruna lombardská; jmenuje se tak, že v ní byl železný kroužek, zhotovený z jednoho hřebu od ukřižování Páně, zasazen do zlata a vysázen drahokamy.

Pozdější král longobardský Liutprand a po něm Aistulf, dobyvše exarchatu Ravenny, domáhali se už i vlády nad městem Římem a jeho krajem. Papež, nedostávaje pomoci od císaře byzantského, našel jí u severních Franků.

Za krále Desideria, koncem 8. století, vyvrátil Karel velký říši longobardskou a připojil ji navždy ke svému držení. Desiderius vsazen v Němcích do kláštera korvejského, a syn jeho Adelchis utekl do Konstantinopole.

Císař Heraklius.

(610—641.)

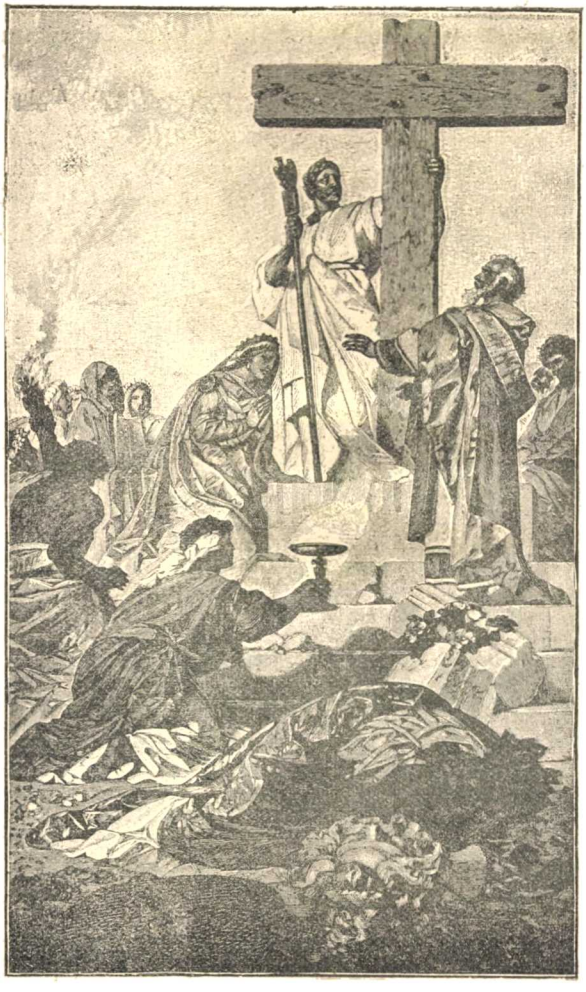
Že císař Justinian I. neměl dětí, panoval po něm jeho sestřenec Justinus II. (565—578), ačkoli trůn byzantský nebyl dědičný. Právě to bylo velkým neštěstím říše, že v zákoně nebyl stanoven řád panovnické posloupnosti. Císař býval volen, nebo jej obyčejně dosazovalo vojsko, a tak to nikdy neušlo bez prudkých sporů stran, bez vražed a vojenského násilí. A jaké to bývalo vojsko, jak neúčelné, nedobré jeho zřízení! Válčiti uměli Byzantini dobře ještě z časů římsko-caesarských, uměli hraditi města a hražených dobývati: jen neuměli národů, nově na jejich území osedlých, nakloniti si, aby k té zemi přilnuli a hájili jí jako své vlasti; vojsko byzantské bylo z otrokův

a najatých cizinců, kteří neznají vojenské cti a obětivosti. Touto jako nezhostnou vadou říše byzantská churavěla a — zhynula.

Císař Justin odepřel Peršanům poplatek a měl od té doby téměř netržité vojny s nimi. Nestače na všecky záležitosti státní, přibral si za spoluvladaře nebo caesara plukovníka osobní stráže Tiberia, který za krátko měl nástupcem zetě Mauricia.

Mauricius, císařem od r. 582, byl dobrým vojvodou, slabým vladařem. Bojoval na východě s Peršany; od severu tísnili Avaři pod chánem Bajanem. Vojsko, pouze námezdné či žoldnéřské, bez nadšení a kázně, žádalo velké platy; v poli nepořídilo mnoho, ale pokladny státní stačilo vyssávati. Císař Mauricius, že dbal o kázeň, popudil si je, a z návodu nešlechetného setníka Foky byl zavražděn i se svým rodem; přívrženci jeho vypuzeni a pobiti.

Na císařský trůn pak povýšen Fokas (602—610), nepatrné postavy a odporné tváře, velký prostopášník a neslýchaný nelida. Když se mu po čase nad tím ozývalo svědomí, usmyslil si, že za pokání dá pokřtit všecky židy; bylo jich hojně roztroušeno po jeho říši, v obchodních městech měli své zvláštní čtvrtě. Svoláni jsou tedy do Jerusalema, a biskupovi poručeno, ať je pokřtí i proti vůli, třeba pomocí žoldnéřů; židé se vší mocí zpěčovali, že prý se raději utopí. Různými ohavnostmi zmrzel se Fokas všem, a říšská rada či senat povolal na trůn Heraklia, syna místodržitele egyptského. Fokas vydán rozkacenému lidu a rozsekán.

Povýšení sv. kříže císařem Heraklem.

Císař Heraklius (řecky Herakleios) panoval třicet let (610–641) a byl vládcem dobrým a statečným, pravým hrdinou křesťanským, jako málokterý na trůně řeckém. Za těch časů velmi se zmohl perský král Chosroës (Košru); podmanil mnohé země a r. 614 dobyl i posvátného města Jerusalema; pohubil tam mnoho lidu, vyloupil chrám božího hrobu a odvezl svatý kříž; na 90.000 křesťanů prodáno židům v otroctví. Svatý Jan almužník, patriarcha z Alexandrie, poslal chudým jerusalemským na polevu bídy obilí, peníze a šatstvo.

Říše byzantská byla Peršanům poplatna: ročně tisíc hřiven zlata, tisíc hřiven stříbra, tisíc otroků, tisíc koní a tisíc hedbávných rouch. Křesťané měli se i svého náboženství zříci, a klaněti se slunci. Císař Heraklius teprv po dvanácti letech nasbíral vojska a maje na pomoc Kozary a Turky, kteří poprvé se tu zjevují na světovém dějišti, porážel Peršany, až Chosroův syn a nástupce Siroes učinil s Herakliem mír, v němžto mu vrátil všecky odňaté země a vydal i svatý kříž. Tuto převzácnou památku umučení Páně donesl pak císař Heraklius, na svých ramenou, v chudém oděvu a bos, za velkého pohnutí a jásotu lidu, do města Jerusalema. Na památku toho koná se ročně 14. září slavnost povýšení svatého kříže.

Konec vlády Herakliovy a vůbec jeho dynastie nebyl šťasten, zvláště když mu vystoupil nepřítel nový a netušený — Arabové mohamedáni, jak povíme brzy.

Obrazoborci.

Ani později, po časech Herakliových, neměla byzantská říše klidu od Arabů a v Evropě od Avarů a Bulharů. V nitru bylo plno sporů náboženských a roztržek občanských. Po bludařích Ariovi a Macedoniovi, z nichž onen popíral božství Kristovo, tento božství Ducha svatého, vystoupil Apollinaris, biskup v syrské Laodicei, jenž do křesťanské christologie vnášel platonskou trichotomii, jako že neuznával v osobě Kristově úplné lidské přirozenosti; bludař Nestorius, patriarcha cařihradský, rozeznával v Kristu dvě osoby: božskou a lidskou; monofysité myslili, že Kristus má jen jednu přirozenost, nikoli dvojí, božskou a lidskou; po nich jiní bludaři, monotheleté, přisuzovali Kristu pouze jednu vůli.

Každý z těch bludů, na pohled nepatrný, vyvracel křesťanství z kořán, neboť: nebyl-li Kristus pravým Bohem a zároveň pravým člověkem, nebyl ani pravým Spasitelem, poněvadž, nebyl-li Bohem, nestačila jeho oběť, a nebyl-li člověkem, nemohl trpěti. Bludy plynuly z rationalistní snahy, učiniti si nadpřirozené, nepochopitelné tajemství víry prostě a pohodlně pochopitelným, jakoby lidský rozum stačil na všecku pravdu, i nadpřirozenou. Z náboženského novotářství se vznímaly politické spory a boje, tím větších rozměrů, čím více lid východní si v tom liboval, a čím despotičtěji zasahovali do nich císařové.

Velmi dlouhý a záhubný byl spor o ctění obrazů. Mohamedáni prý vytýkali křesťanům,

že jsou modláři, neboť prý se klanějí obrazům jako modlám. Císař Lev z Isaurie (718—741), jímž nastoupila dynastie isaurská, doufaje, že se mu pak zdaří dávno chovaný záměr, přivésti židy a mohamedány na křesťanskou víru, poručil všecky obrazy v kostelech i na kostelech napřed výše pověsiti, aby tak nepadaly do očí, potom je dal odstraniti, až pak i docela zničiti. Obrazy všude surově hanobeny, rozbíjeny, páleny.

Z toho pošlo po celé říši veliké rozhořčení obrazoctitelů na obrazoborce, ikonoklasty. V Italii bouřily se kraje a vyháněly císařské úřady; v Římě vláčil rozlícený lid sochy císaře po ulicích; císař v tom viděl urážku svého veličenstva, ale v potupě obrazů neviděl potupy náboženství, urážku Boha i jeho svatých.

Syn a nástupce Konstantin V. (741—775), byl urputný obrazoborec; ctění svatých dokonce vyhlásil za vynález ďáblův; že pak úcta obrazů nejvíce se zachovávala v klášterech, a že těch klášterů bylo mnoho a některé mívaly na tisíc mnichů, kteří se zabývali rozličnými řemesly a uměli také zbraněmi vládnouti, postavili se proti císaři činně válečně, jako proti úhlavnímu nepříteli, tupíce ho i přezdívkou „necudy“ = koprónymos.

Císař Lev IV., uznávaje přenáhlení otcovo, byl mírnější ke ctitelům obrazů; choť jeho, císařovna Irena, přičinila se po jeho brzké smrti, že r. 787 sestoupil se druhý církevní sněm v Niceji. Přišlo naň 377 biskupův, a papež Hadrian vyslal své zástupce, legaty. Sněm po-

tvrdil starou víru římskou, že uctívati obrazy je dovoleno a prospěšno.

Spory náboženské ve východní církvi neustávaly, až za císaře Michala III. příjmím „opilého“ nastalo schisma, rozkol církve, jak vyložíme, až k tomu přijde čas a místo.

Papež Řehoř velký.

(590—604.)

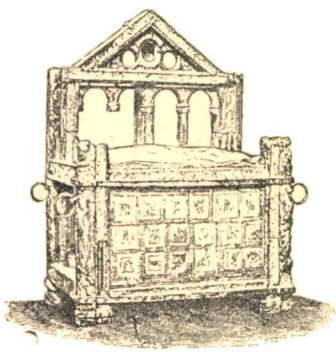
Papež Řehoř I. byl z oněch vzácných mužů, kterým bylo dáno moudře a rozhodně zasáhnouti do světových dějin v dobách nesnadných. Církev ho nazývá svatým, dějiny velkým.

Řehoř pocházel ze staropatricijského rodu římského; byl duchaplný a učený. Císař Justin II. ho jmenoval prefektem města Říma, a on šťastně zastával ten úřad v čas longobardského vpádu. Na té výši slávy uzrál mu však úmysl zanechati dráhu světskou: založiv ze svého majetku sedm klášterů, vstoupil do jednoho z nich, u svatého Ondřeje.

Kdysi Řehoř uviděv na trhu několik otroků, nápadných štíhlou postavou, bledou tváří a světlými vlasy a uslyšev, že jsou Anglové, Angličané, pravil, že by neměli býti otroky, nýbrž spoludědici andělův (Angli = Angeli). Koupil e a zvěděv od nich, že u nich doma ještě je všecko pohanské, vydal se s povolením papežovým do Anglie hlásat křesťanství. Ale římský lid, těžce nesa jeho nepřítomnost, vymohl u papeže

jeho návrat. Řehoř se stal jáhnem a poslán jako papežský legat k císařskému dvoru do Cařihradu, kdež byl velmi oblíben, třebaže pevně hájil práv církevních. Vrátiv se po čase do Říma, do klášterního zátiší, stal se opatem a býval papeži po ruce v důležitějších záležitostech.

Po smrti papeže Pelagia r. 590 zvolen Řehoř jednomyslně papežem. On však, boje se toho břemene, utekl tajně do hor Apennin; prosil císaře Mauricia, by ho nepotvrzoval; lid ho však nalezl, i nezbývalo, leč na se vzíti úřad.

Stolice sv. Petra.

S církví římskou bylo tehdy zle; sám Řehoř se o tom vyslovil, že přijal církev jako práchnivou loď, do níž odevšad bily vlny, a v prudké bouři že vetché trámy praskotem hlásaly brzký rozkot. Italie byla pod vládou byzantských císařů, kteří pro domácí rozervanost říše nemohli jí uhájiti od loupežných nájezdů arianských Longobardů. Patriarcha cařihradský, řevně na Řím a spoléhaje na císaře, jeden po druhém se stavěl aspoň na roveň papeži. Ve Španělích arianští Vizigotové pronásledovali katolíky, ve Francii živořil panovnický rod Merovingů, severní germanské a slovanské končiny ještě byly pohanské.

Tato všecka tíha doléhala římskému papeži na hlavu i na srdce. Když r. 592 Longobardi oblehli Řím, roznítil Řehoř obyvatelstvo a odrazil je, ba začal je obraceti na víru katolickou. Podivuhodnou trpělivostí a obezřetností odvrátil řecký rozkol; u dvoru franckých panovníků měl mocné slovo, přivedl za zbožného krále Rekkareda, příjmím katolického Vizigoty ve Španělích

Papež chrání Řím od divokého národa.

od arianismu do církve a dožil se i té radosti, že jeho příčinou severním Anglosasům hlásáno evangelium. Poslal totiž do Anglie sv. Augustina se čtyryceti mnichy benediktiny, aby tam rozžehli světlo víry. U břehů království kentského přistáli. Král Ethelbert je veřejně uvítal. Když se k němu přiblížili v procesí a pravili, že mu zvěstují radostné poselství, odpověděl král: „To jsou krásné sliby, my však nemůžeme najednou zanechati,

več jsme tak dlouho věřili.“ Pak jim dovolil, ať obrátí k nové víře koho mohou. Zanedlouho pustilo tam křesťanství pevné kořeny.

To vše způsobil uprostřed barbarské doby muž, který chtěl žíti v klášteře a ještě na výši papežského prestolu často a rád zpomínal blažených dnů v klášterní samotě. — Při tom neustále churaveľ a jakořka z lože spravoval křesťanský svět.

Neméně podivuhodny jsou některé jiné skutky Řehořovy. Proti hrdému patriarchu cařihradskému Janovi, jenž si neprávem osobil název biskupa ekumenického, t. j. obecného, vrchního, nazval se Řehoř neméně důmyslně než významně „servus servorum Dei“ = sluha sluhů božích, naznačiv tak, čím chce býti těm, kdo věří v Krista.

Že za Longobardů nebylo vyhubeno katolické náboženství v samé Italii, zůstane po lidské stránce zásluhou mnohostranné a velkolepé činnosti Řehořovy. Ještě než Mohamed odtrhl od křesťanství východní země, prohlédl Řehoř, že budoucí dějiště a těžiště církve bude západ se svými národy romanskými, germanskými a slovanskými, a proto mu bylo hlavní snahou potlačiti u nich arianský blud, zjednati u nich jednotu víry a spojiti je u velkou křesťanskou jednotu.

Toho směru a záměru drželi se i nástupcové Řehořovi na prestolu Petrově, aby těm národům kromě víry křesťanské dodávali také římskou kulturu, a snahy ty se pak uskutečnily zřízením římského císařství, jež ovládalo středověký svět. Proto někteří dějepiscové počínají dějiny středo-

věku teprv papežem Řehořem I. či velkým. Dějepisec Gregorovius píše, že od jeho doby stala se církev útočištěm pokolení lidského.

A při těchto všech světodějných starostech nalézal Řehoř ještě pokdy zabývati se věcmi vědeckými a spisováním, že si zasloužil názvu „církevního otce“; 840 zachovaných jeho listů svědčí o jeho apoštolské horlivosti. Úryvek z jeho spisů: Něco mě, bratři drazí, ze života pastýřova velmi kormoutí. Uvázli jsme na zevnějšku, něco jsme počali pro čest, jiné konáme z povinnosti. Zanecháváme úřadu kazatelského a na pokutu, jak vidím, nazýváni jsme biskupy, majíce čestné jméno, nikoli skutky. Naši svěřenci spouštějí se Boha, a mlčíme. V nepravostech jsou, a nezvedáme kárné ruky. Denně hynou několika neřestmi, a lhostejně vidíme je spěchati k peklu. Než jak mohli bychom polepšovati život jiných, když nedbáme svého? Zabráni jsouce do světských starostí tím více v nitru znecitňujeme, čím více se sháníme po nicotnostech. Mnohou pozemskou starostí zajisté zatvrdá duch v nebeské touze: a tvrdna světským jednáním nemůže měknouti k lásce boží. Odtud dobře svatá Církev praví o svých neduživých údech: Postavili mě strážcem na vinicích, a vinice své nehlídal jsem. Považte tedy, jak bývá stádu, když vlci stanou se pastýři. Neb ti berou na se hlídku stáda, kteří se neštítí úklady strojiti stádu Páně, před nimiž stáda boží měla býti chráněna. Nesnažíme se získávati duše, hovíme denně svým náklonnostem, po světském dychtíme, lidskou slávu napjatou myslí lapáme.

A poněvadž tím, že jsme jiným představeni, máme ku všemu více volnosti: službu přijatého požehnání obracíme za příčinu ctižádosti: Boží věc zanecháváme, k pozemskému zaměstnání se uprázdňujeme: úřad svatosti přijímáme a vezdejšími skutky se zabýváme. Opravdu se splnilo na nás, co psáno: A bude jaký lid, taký kněz. (Ze 17. homilie v den sv. Vojtěcha bisk. a muč.)

Řehoř zdokonalil i zpěv církevní, který, správně zpívaný, podnes mocně dojímá a ke zbožnosti pobízí. Na chudinu býval jako otec laskav; dobročinnost a pohostinnost jeho byla tak velká, že se časem o tom nahledalo mnoho roztomilých legend.

Po velečinném a strastiplném životě žádal si Řehoř býti uvolněn a bývati s Kristem. Sproštěn byl pout vezdejšího života 12. března r. 604 poseděv na stolci Petrově 13 let, 6 měsíců 10 dní. — Teprv nedávno se slavila třináctistoletá památka jeho smrti.

Význam papežství.

Papežství zakládá se na faktě, že přednosta apoštolů sv. Petr byl biskupem římským a tam i umřel. Pravda ta je zobrazena prastarým křeslem, jež prý mu dal římský senator Pudens, u něhož svatý Petr chován pohostinně.

Prosté senatorské sedadlo stalo se pak trůnním křeslem, kdykoli nový papež byl slavnostně dosazován ve svůj úřad. Na tom by ani tolik nebylo; více na tom, co se tím křeslem

zobrazuje: apoštolský původ biskupa římského, jeho prvenství (primat) a pravost učení.

Papežství od počátku bylo a jest ústřední ústroj, jímžto pravý život náboženský, jak jej Kristus zjednal a založil, býval pokolení lidskému v nepřetržité souvislosti sdělován a prostředkován.

Papežství jest moc tak velkolepá, jaké dějiny světové nepoznaly, a všecka budoucnost nespatří moci větší. Papežství vyčnívá nad všecky instituce, které se vystřídaly v životě lidstva. Každá moc na zemi má vykázány své meze: moc papežská nemá určitých hranic, není jimi těsnána; jí se otvírají srdce a duše milionů, kteří vidí v papeži posla božího a hlasatele zákona jeho.

Papežství, jak jest největším, tak jest i nejspornějším zjevem dějin křesťanských; všecek svět dělí se ve dvojí tábor: s Římem a proti Římu; Řím má nejvíce přátel i nepřátel. Netřeba se mu báti nepřátel; staleté jeho trvání a činnost dosvědčují, že jeho původ a karakter je božský.

Než, nepřátelé papežství právě v jeho činnosti hledají příčiny k výtkám; tyto výtky mohou se týkati nikoli celkové činnosti papežství, nýbrž na nejvýš některých stinných stránek, které někdy tuto činnost jako stín světlo provázely; viděti však stíny a nikoli světlo, může jen kdo nevědecky hledí do dějin.

Papežství od počátku mělo trojí úkol: šířit království boží na zemi a církevně je organisovati; za druhé: udržovati náboženský život

Řím pohanský a křesťanský.

křesťanstva v jednotě víry, čistotě mravů a nezávislosti na státní moci; a konečně rozvoj křesťanské kultury v nejširším slova smyslu.

Papežství plnilo prvý úkol: staralo se o církevní organisaci. Každé náboženství, zvláště křesťanské, má úkol socialní; a že by bez organisace propadlo subjektivismu, má i církevní organisace vysokou cenu. To dokazuje existence katolické církve.

Neméně si hledělo papežství druhého cíle. Papežům náleží zásluha, že s nezlomnou energií opřeli se snahám caesaropapismu hned od prvních útoků pokřesťaněných římských císařů.

Třetí cíl, rozvoj křesťanské kultury, plyne ze dvou prvních a jest jim podřízen. Se stanoviska věčnosti jeví se všecka světská práce kulturní jako přídavek k tomu, co jediné jest potřebné; všecka světská práce osvětová má býti náboženstvím povznášena a zduševňována.

Skála Petrova stojí pevně; kdy názory světové, někdy si odporné, vzájemně jako vlna vlnu se pohlcují: s Petrovy skály rozléhá se do zmatené směsice jedna, věčná, božská pravda, s jistotou a jasností, jaká nemá příkladu v duchovních dějinách lidstva.

Člověk a stát.

Křesťanství přejímá úkol vychovávati a vésti národy. Ono jediné ze všech náboženství a názorů světových, ve svém učení a ve svých přikázáních všestranně vyhovuje lidským vlohám, schopnostem, náchylnostem a potřebám; ono jediné vidí a ctí v každém člověku, ať si toho onoho stavu a národa,

jeho vyšší povolání. S tohoto stanoviska křesťanství řeší všecky veliké otázky.

Člověk jest sám o sobě samostatný, o sobě skoncovaný celek, kosmos en miniature; s druhé strany, v poměru k jiným, jakožto individuum t. j. poslední, už nedělitelná jednotka, jest i částkou společenstva, součástkou velkého celku.

Poměr jednotlivce k pospolitosti a naopak poměr celku k jedinci býval od počátku spornou záhadou; otázka: kdo má právo panovati a kdo povinnost poslouchati, hýbala světem; od nepaměti lidstvo kolísalo mezi dvojí krajností, která ještě nejnověji oděla se v hesla: jeden se počítá za nadčlověka, za přirozeného pána, druhý neuznává nad sebou žádné autority. Tato záhada činila dějiny; řešila se theoreticky a prakticky, pérem a mečem; inkoustem i krví, jedni filosofickými rozpravami, druzí státnickými pokusy a státními převraty, revolucí, protirevolucí.

Ve filosofii projednána tato otázka do protivných krajností, a ještě obojí výstřednost líčena za možnou, jedině schopnou života: eleaté učili, že jednotlivost nestojí za nic, že vlastně ani není, že jen obecné, jednotné jest: vše jest bůh, pantheism; proti tomu Heraklit: jen jedinečné je skutečné, neboť jelikož vše plyne, nic není trvalého, pevného, obecného; tohoto druhého názoru chytli se sofisté: neuznávali autority, zákona, leda každý sám sebe; byl to čirý individualismus, egoismus. V tom začarovaném kruhu chodila filosofie jak osel v žernově, kůň

v žentouru; ještě Nietzsche chodil s tím poklopem na očích.

Mezi touto dvojí krajností nalezl Sokrates a jeho škola, Platon, Aristoteles, prostřední zlatou cestu: světový řád jest ústrojný, organický, jako jeho základní jednička, člověk; ani tedy despotism, absolutism, pantheism, v němž se jednotlivec tratí, rozplývá, ani však atomism, rozpadlý na samé částečky, jen tak náhodou, mechanicky k sobě splesklé, ale jinak mezi sebou různé a cizí: nýbrž organism, živý, rostlý, kde rozličné síly a mocnosti, nižší a vyšší, souvislé a článkované k sobě se řadí, vážou a vzájemně působí.

Po tom zásvitu a vznětu opět se zatemnil obzor, přišla dekadence; po mohutném vzletu aristotelském nastala ochablá doba alexandrijská (v. Starý věk str. 308); zapomnělo se velkých myšlenek, starých, vzácných vymožeností; epikurejci opět hlásali egoistní individualism s atomistním mechanismem, stoikové vyznávali zákonem vymezený pantheism, jakořka již fatalism: z jednoty zase dvojí výstřední protiva, a tak mocná, že zasáhla všecek svět; v Judsku vyhránila se v individuálně nevěřící saduceje a fatalistně přezákonné fariseje.

Tak ty věci byly, když křesťanství počalo po svém řešiti záhadu, utvářeti světový řád. Do stěhování národův utvářelo si jednotlivce, jednotky celku, po stěhování sbíralo trosky v celek, budovalo křesťanský stát na základě samozřejmém, protože přirozeném. Pohanstvo ve své zaslepenosti

stálo tu bez rady, kde křesťan viděl jasně, maje křesťanským cítěním vytříbený cit právní.

„Podobno jest království nebeské člověku hospodáři“: hospodář, otec rodiny, stará a obětuje se za své; autorita jeho je v tom, že je živitelem a opatrovníkem všech. Bůh tedy není vše pohlcující pantheos, nýbrž otec všech, vedle jehož osobnosti zachovávají všichni ostatní svou osobnost; ani tu neplatí holý atomism: jsou volni, a přece ve svazku, jako bratři, děti jednoho otce. „Tak Bůh miloval svět, že Syna svého dal.“

Království nebeské obráží se v církvi na zemi, organicky a hierarchicky učlánkované; tak je křesťanský svět říše bytostí podřízených a nadřízených, které jsou vázány duchovním poutem vzájemnosti, že pán jejich vidí se sluhou jejich, a každý čin jeho je tím panovničtější, čím více slouží jiným, dává se za své.

Hle, organism! Avšak tento názor byl v pohanstvu jen nastíněn, není vzat, neplynul do křesťanství z řecké filosofie, jako vůbec křesťanství nebylo pokračováním pohanství: byl to převrat, přerod; mezi pohanským a křesťanským světem byla hluboká propast: pohanská autorita viděla v poddaných holé otroky; o čem se pohanům ani nezdálo, nač ani nejmohutnější myslitelé řečtí nemohli pomysliti, křesťanství učinilo skutkem.

Papež Řehoř velký přibírá si za čestný název „servus servorum“; a co až Řehoř vyslovil, jeho předchůdcové konali hned od počátku. První nástupce Petrův, Linus, má v katakombách na

hrobě lakonický nápis: Linus, papa, martyr; strašná stručnost: nic více neví se o něm, leč že dal život za své. To byl jiný svět, jehož autoritě bylo heslem: **sloužením** vládni.

Tento názor ovládal středověk; z něho vznikaly hned první duchovní řády; na tom základě zbudováno pak i římské císařství; odtud plynula i pravidla soukromého života, zvláště u květu středověku, rytířstva, jako třeba jen „noblesse oblige“ t. j. urozenost zavazuje, ukládá povinnosti; pravda, že i v tom skutečnost někdy velmi pokulhávala za vzorem, skutek za přikázáním.

Církev a stát.

Blahodárná působnost křesťanského náboženství jevila se nejen v nitru jednotlivého člověka, v jeho poměrech rodinných a společenských, nýbrž i ve všem životě veřejném, státním.

Křesťanský duch pořád více pronikal zákonodarství: zmírněno kruté řízení soudní, příliš těžké tresty (ukřižovati, znamení na čele vypalovati a j.) zrušeny, žaláře lépe zřízeny; zápasy gladiatorské a jiné, kde šlo o život a zmrzačení, jakož i nestoudné hry divadelní zakázány; svěcení neděle zavedeno; vojsko dostalo své duchovní; chudina docházela větší pomoci a účinnější péče; otroctví uvolňováno, až docela přestalo; rodina posvěcena, svazek manželský povýšen na svátost a upevněn, otcovské moci vykázána pravá míra, poměr ženy k muži zdůstojněn, matce po smrti manželově popuštěn náležitý vliv na děti a

upraven její poměr k ostatnímu příbuzenstvu, únos dívky přísně stíhán, stavováno manželství blízkých příbuzných a židů s křesťany.

Z tohoto poměru církve ke státu přirozeně plynulo, že stát popouštěl církvi rozličná práva a výsady, zejména co se týká církevního majetku, rozličných svobod (immunit), politických a soudních práv biskupův a práva asylového, přeneseného z pohanských chrámů na kostely křesťanské.

Z toho poměru plynulo však také, že si panovník sobil některá práva: svolával synody, — obyčejně na pobídku neb aspoň v dorozumění s příslušnou církevní vrchností; účastnil se jich osobně nebo jen svými zástupci, ovšem nikoli porad biskupův, nýbrž jen pečoval o vnější pořádek; potvrzoval výnosy sněmů, t. j. dodával jim zákonité platnosti a trestal přestupky.

Biskupové, kteří panovníkovi prokazovali ve státních věcech důležité služby, dostali jus intercessionis, právo úřední přímluvy za odsouzence; měli dozor na veřejné žaláře a dobročinné ústavy, pak i právo soudní nad osobami duchovními a těmi světskými, které s tím byly srozuměny. Pro politické a církevní postavení biskupa vymiňoval si křesťanský panovník též nějaké právo při jeho volbě.

Vše na tom záleželo, aby panovník správně dbal samostatnosti moci církevní i státní a svorné spolupůsobnosti obou. Že mnohý nedbal, kladl církvi místo přátelského svazku pouta ne-

volnosti. Západní církev uhájila samostatnosti, východní padla v poddanost státu, caesaropapismus, když panovník byl císařem i papežem.

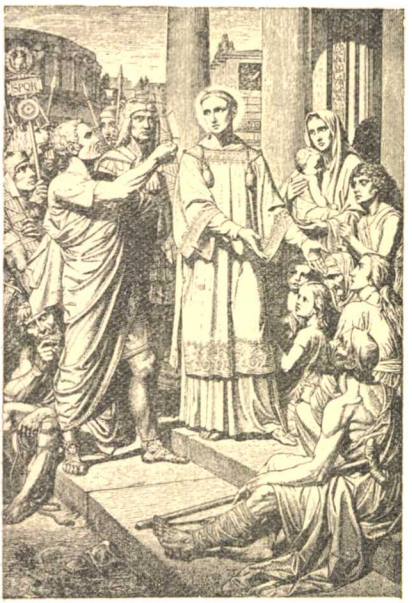
Počátky církevního majetku a státu.

Původně, dokud křesťanská obec malá byla, věřící prodávali majetky a statky a peníze kladli k nohám apoštolů; z toho se rozdělovalo, jak kdo potřeboval. Když církev rostla, že apoštolé, majíce přední povinnost kázati, nestačili na péči o chudinu, svěřeno podělování v Jerusalemě sedmi mužům dobré pověsti, mezi nimi jáhen Štěpán.

V Římě bylo podobně; tam z těch, kdo to měli na starosti, nejvíce je znám jáhen Vavřinec. Senatorské rody římské, mající velké jmění v Italii a v provinciích, obrátivše se na víru křesťanskou, věnovaly biskupovi římskému veliké dary na potřeby, jak kde sám uzná. Později, když hned první křesťanský panovník, císař Konstantin velký povolil, že církev smí přijímati též odkazy, dostával papež velké dary a statky, zejména v horní a dolní Italii a v jižní Francii; tolikéž přisouzeny církvi pozůstalé statky mučeníků, kteří nezanechali právních dědicův; i důchody některých chrámů pohanských obráceny v majetek církve.

Těch hojných důchodů potřebovali papežové tím více, že od roku 330., co přeneseno císařské sídlo z Italie do Recka, ponechán Řím sobě samému: připadlo tedy papeži starati se oň po

stránce netoliko duchovní, nýbrž i tělesné, vezdejší, světské. Lid římský viděl v papeži svého dobrodince, živitele, ochránce — v plném slova smyslu tedy světského vladaře. To byly vlastní počátky církevního státu.

Jáhen Vavřinec ukazuje „poklady církve".

Císaře zastával v Italii exarcha, se sídlem v pevné Ravenně, jehož předním úkolem bylo zbraňovati bojovným Longobardům v dalším postupu. Leč exarcha nestačil na to; přestával tedy býti hlavním středem odporu, a obranná moc se sbírala v několika velkých městech, hlavně u pobřeží, v Římě, Neapoli, Janově a j., kde vojevůdce (dux) vládl téměř samostatně; tak vedle exarchatu, omezeného na pouhé pobřeží od ústí řeky Padu po město Rimini, vznikaly po Italii dukaty (vojvodství).

I v tom exarchatě uměli císařové své poddané více daněmi vyždímávati a všelijak, zejména ve hnutí obrazoborském, týrati, než jich od nepřátel chrániti; despotická vláda císařů, z nichž mnozí nad to byli nezákonní, vytrácela se, až z ní zbylo pouhé jméno, kdežto papež účinnou ochranou a vším ostatním stával se opravdu pánem římského území.

Když pak lombardská knížata nepřestávala tam vpadati loupežně, a papežové marně se obraceli o pomoc do Cařihradu, dovolali se té pomoci posléze od Franků.

Světská moc papežova pochází z dob, kdy Italie byla pod byzantským panstvím, ale vydaná vpádům germanských národův, a bylo jí právně nabyto.

Život a vzdělanost na počátku středověku.

Život a vzdělanost na počátku středověku byly jen takové, jaké mohly býti ze styku a splynutí barbarské síly germanské s ochablou zkažeností římskou. Ve Francii, kde se tyto živly nejživěji stýkaly, kvetla sice církev katolická, jako třeba za dob sv. Martina, biskupa tourského, ale germanští národové, ještě pohané, ssáli v sebe z římského života napřed to, čeho si více žádala jejich surová smyslnost.

Co zbylo i z pohanských časů dobrého a pěkného, stárlo a hynulo. Výstavná města podél Dunaje a Rýna pustla, chrámy, paláce, pomníky, vodovody a jiné vše, co nebylo zbořeno a spáleno

za stěhování se národů, samo se rozpadalo a sesýpalo.

Germanský život v Gallii a v Italii už nebýval jako za stara, drsný a prostý. Mravní a právní otupělost římská a germanská nekrocená krutost a vášeň staly se základními prvky tehdejšího života. Nebylo svědomí a věrnosti; síla rozhodovala, ne právo. Lidský život nepovažoval se za nic. Všecko se shánělo po majetku a požitku; za peníze všecko, život, čest i ctnost.

Právo se konalo dle starých zvyků germanských, smíchaných s právem římským. Soud byl vrchní, královský, kde rozhodoval král a jeho dvorští velmoži; na soudech nižších předsedal župní hrabě. Když nestačily přísahy svědků, rozhodovaly ordalie, soudy boží: souboj, nebo zkouška ohněm a vodou. Z krevní msty mohl se každý vykoupiti; na každý raněný úd lidského těla byla vysazena určitá cena. Nikdo se necítil jist; pán domu spával sekeru pod hlavou, aby ji měl po ruce. Podél cest číhali zloději a vrahové; aby byl přece nějaký strach, vymýšlely se na provinilce různé tresty a krutá mučidla.

Hodovalo se bujným přepychem, nemírným pitím za zpěvu, hudby a pustých nestoudností; veřejné zábavy zůstávaly jak za pohanských dob: krvavé hry a šermy v cirku; ve Španělích už tehdy byly v obyčeji býčí zápasy.

Svazek manželský uvolňoval a rušil se svévolně; vážnost ženy byla skrovná. Král Chlotar I. měl manželku Ingundu a miloval ji; když mu kdysi řekla, by také její sestře Aregundě vyhlídl

muže statného a zámožného, navštívil král Aregundu a zplanuv k ní vášní, oznámil královně, že jí nemohl dáti nikoho lepšího za muže než sebe samého. Na to královna: „Jak se zlíbilo mému pánu, tak ať se stalo.“ Všecky děti královy, manželské nemanželské, počítány za královské. V některých panovnických rodech bývalo plno neřesti, piklů, vražed. Královna Fredegunda pomáhala nepříteli zvítězit, aby se tajně pomstila vojevůdci svého vojska.

Křesťanství snažilo se napravovati a ušlechťovati svým učením, příkladem a vážností, než lidská povaha a zloba nelepší se tak snadno a rychle, a bludný arianismus ani neměl na to dosti vniterné síly. Křesťanství bývalo namnoze ještě povrchní; bývalo to někdy jen na křesťansko olíčené pohanství, a kolikráte, když už opravdu se něco zlepšilo, jedním obratem a rázem padlo zase do starého zla. Ještě sv. Emeran se toho dožil, že při hostině se připilo Kristovi a pohanské modle. Teprv později, když přišlo do zvyku korunovati krále a bývala s ním korunována i královna, dáno v památku bezpečné znamení a měřítko, jak povýšila církev ženu a svazek manželský, jak působila a vítězně postupovala.

Ve Španělích a na severu, v Anglii a v Irsku, lépe se dařila křesťanská vzdělanost, že tam nebylo tolik převratů za stěhování se národů. Hlavním semeništěm věd a mravů byly tam kláštery, jak svědčí drahocenné bibliotheky z té doby.

Duševní pokrok své vlasti a doby přenesl pak sv. Bonifatius na evropskou pevninu, do Němec.

Řeč, vědy.

Kleslost tehdejší doby též poznati v řeči. Do starého, rozvilého již jazyka latinského přinesli církevní svatí otcové, po přednosti svatý Augustin nové bohatství pravd a myšlenek a přizpůsobili jej potřebám křesťanským. Řehoř I. byl posledním ze svatých otců. Germanští národové, usedlí na římském území nebo v jeho sousedství, míchali do latiny němčinu; z toho pošla „lingua rustica“, venkovská všední řeč, chybná a drsná, proti správné a uhlazené vyšší spisovné latině; z této zkažené latiny, smíchané s němčinou, vzešlo časem nářečí romanské: jazyk francouzský, španělský, vlašský.

Vědy nemohly míti ani vzniku ani prospěchu v barbarské době, kdy staré školy zanikly, že se pouhé čtení a psaní považovalo za vzácné umění, a nových škol klášterních bylo ještě příliš málo.

Jediný dějepis se dařil. Ostrogotské dějiny popsal zmíněný už Kassiodorus a Jordanes, v Byzanci psal za Justiniana I. už také zpomenutý Prokopius, „Gesta Francorum“ t. j. „Děje francké“, napsal v 10 knihách biskup tourský Řehoř, u Vizigotů psal Isidor, arcibiskup sevilský; na severu u Anglosasů Beda venerabilis (ctihodný), „Křiťál Anglie“ († 735).

Umění básnické u Germanů mělo tehdy svou dobu epickou, hrdinskou. Jako kdysi u Řeků Homer a jeho družina, tak za těchto časů, v dobu hunsko-germanskou chodili němečtí pěvci po dvorech královských, knížecích a šlechtických, a zpívali k hostinám o činech slavných reků, co si sami naskládali nebo od jiných pochytli. Zvláště byl opěvován Attila, nezranitelný Sigfrid, Gunter, Hagen, král Theoderich a královny Brunhilda a Krimhilda. Zpěvy tyto byly až ve 12. století (ovšem již ne ve starém původním znění) sebrány pode jménem „Nibelungy".

Kláštery. — Sv. Benedikt.

(† 543.)

Již od časův apoštolských, pak za pronásledování, a podivno, že ještě více od volných už časů Konstantinových, uchylovali se křesťané z pospolitého, hlučného života do samoty, na poušť. Církev, dle učení Kristova, káže mrtviti žádosti, zapírati se: někteří tedy křesťané, toužíce v tom po dokonalosti, nepřestávali na všeobecných přikázáních, pro všecky, oni z lásky ke Kristu snažili se zachovávati také jeho rady, jen pro některé, dle slov Páně: „Chceš-li býti dokonalým, jdi, prodej co máš a rozdej chudým, a budeš míti poklad v nebi; a přijď a následuj mne."

Ze pak všecko zlo na světě pochází ze trojí zlé náklonnosti, postavili proti ní trojí ctnost: proti lakomství dobrovolnou chudobu, proti pýše

pokornou poslušnost, proti chlipné žádosti zdrželivost, čistotu.

Té dokonalosti, uznávalo se již tehdy, nejlépe se dochází v ústraní od světa, buď každý o sobě, neb několik jednotné mysli spolu. Z toho nenáhle vznikal život poustevní a klášterní. Myšlenka tato má tedy původ a počátek v samém křesťanství.

Za římského císaře Decia odešel Egypťan jménem Paulus († 341) do pouště; dožil se tam věku 113 let, z toho 90 let na poušti; mnoho jiných učinilo po jeho příkladě, jako sv. Antonius († 356), který se dočkal 105 let; nazývali se eremité či poustevníci. Kolem sv. Antonína stavěli si poustevníci chýše, aby byli oblízce svého učitele a rádce; scházeli se na služby boží a duchovní cvičení; poustevní osada slula laura; takových osad na způsob klášterů, jen že mniši bydleli různo, založil sv. Antonín několik, poněvadž ten nový způsob života nalézal mnoho obdivovatelův a následovníků.

Ve IV. a V. století jich přibývalo. Sv. Pachomius, bývalý vojín, založil svůj první klášter již pospolitý, koinobion, pod jednou střechou, claustrum, na nilském ostrově Tabenně, dal jim pravidlo života, řeholi, a stal se tak původcem pravého života klášterního, společného. Sv. Hilarion přinesl klášternictví do Palestiny, sv. Basilius do Kappadocie a jiných zemí; dav jim řeholi stal se zakladatelem řeholního života na východě. Představenému kláštera říkalo se abbas (opat, jako že otec), archimandrita,

hegumen = náčelník. Sv. Pachomius sepsal také ženskou řeholi; jeho sestra a sestra sv. Antonína byly první představené ženských klášterů; řeholnice jmenovaly se nonny (= panny).

Sv. Athanášem dostalo se řeholnictví do latinských zemí západních; sv. Jarolim přemluvil urozené Římany a Římanky k životu řeholnímu; sv. Martin, rodilý ze Sabarie v Uhrách, vojín a pak biskup turský († 400), vystavěl první klášter ve Francii; sv. Ambrož chválil život klášterní a sv. Augustin šířil jej v Africe a jako biskup žil se svými kněžími klášterně.

Největších zásluh o kláštery získal za těch dob otec Benedikt; jím teprv nabyl život klášterní pevného tvaru a výborné řehole.

Narodil se v Nursii r. 480 ze vznešeného rodu římského, žil za ostrogotského panství v Italii, zemřel r. 543. Když mu bylo 14 let, odešel na poušť, aby ušel prostopášnostem tehdejší mládeže. Když se po čase proneslo, kde jest a jak tam žije, přišlo za ním mnoho jinochů, že ho budou poslušni. Benedikt založil několik klášterů podál Říma, později r. 529 hlavní klášter na Monte Kasině v kraji neapolském. Kdo se dal k němu do kláštera, slíbil nadosmrti zachovávati přísnou řeholi, pokornou a stručnou, ale obsahovala tři mocné prvky: práci, modlitbu, lásku. Sv. Scholastika, sestra Benediktova, založila podle toho řád benediktinek.

Klášterníci byli pateři a frateři, někteří kněží, ostatní bratři; slavně konávali služby boží, vyznačovali se pilností a mravní zachovalostí, a

když by snad někde kázeň byla nějak popustila, horlivější opat zase ji přitužil. Někteří se zabývali vědou a uměním, darmo vyučovali mládež a na zotavenou prováděli různé práce ruční, jiní rolničili a různě hospodařili nebo řemeslovali. Obraceli pohany ke Kristu; mýtili lesy, zorávali lada, kladli cesty, vysoušeli močály, zakládali dědiny a města, zřizovali dobročinné ústavy, dávali novým osadníkům na začátek všeho potřebného, poskytovali pocestným pohostinství, pomoci a útulku, a když měli kdy, opisovali díla starých skladatelů, básníků a mudrců, by je zachránili budoucím věkům: praví průkopníci kultury.

Placidus, žák otce Benedikta, založil první kláštery na Sicilii; Maurus zanesl tu řeholi do Gallie. Z Benediktova řádu vzešlo mnoho svatých, a skoro všecky obory věd a umění měly v nich ne-li zrovna zakladatele, tož aspoň zdatné pěstitele. Tuto zásluhu a dobrodiní veřejně uznala i vídeňská universita r. 1880, když se konala čtrnáctistoletá památka narozenin sv. otce Benedikta, který, ač v prostém hávě řeholním, náleží mezi největší dobrodince světa.

Křesťanství a kultura.

Člověk, bytost z těla a duše, stojí na rozhraní dvojího světa, hmotného a duchového; má trojí poměr: k Bohu, k lidem a ke hmotě; tělu opatřuje hmotné potřeby; v poměru k lidem upravuje si pospolitý život; v poměru k Bohu

pěstuje a zdokonaluje ducha k určenému cíli, k němuž tento tíhne jak obraz ke svému původu.

Všecka vzdělanost jednotlivce i národa, bez náboženství, jest čistě vnější, pouhá civilisace. Pravá osvěta, kultura, jak již ukazuje jednotné slovo colere a příbuzné kultur a kultus, pochází z náboženství.

Bez Boha není autority, leč právo silnějšího; bez Boha není řádu, kromě policejního, není mravnosti, odpovědnosti, odplaty; neznabožský boháč utlačuje a vykořisťuje pracující chudinu; neznabožský chuďas chápe se prostředků, které naplňují svět hrůzou. Bez autority není kultury: člověk musí se ve svém poměru k Bohu, k lidem a ke hmotě vpraviti v ústrojný řád, jako vše ve světě chodí v jistém pořádku.

Náboženství a z něho plynoucí mravnost proniká všecek život, soukromý a veřejný, utváří zákony, zřízení, obcování, manželství, rodinu; bez víry v Boha drobí se základy mravnosti, rodina se uvolňuje, společnost se rozkládá; neznabožství přivádí zkázu po všech oborech.

U všech národů, čítaných za kulturní, nalézti nějaké náboženské pojmy, zbytky prastarého podání, a na tom založenou mravnost, kteráž jest podkladem a podmínkou jejich kulturního rozvoje, hospodářského, společenského a rozumového.

Ale že ty náboženské prvky pohanských národů nebyly vyhraněny v pevné dogma, rozplývaly se v materialistní báje, pozbývaly síly

udržovati pravý poměr člověka k Bohu, k lidem a ke hmotě; s hynoucím náboženstvím hynula mravnost, upadala kultura; jen těch vrchních deset tisíc ostalo vzdělanými, vše ostatní bylo bezprávnou chudinou, zotročenou masou.

Poslední a největší kulturní národ byli Římané; když i jim náboženství a mravnost rozplynuly se v čirý materialism, rozpadly se manželství a rodina, základy pospolitosti; říše hynula zpourami nespokojenců a utlačovaných proti utiskovatelům; ostatek doraženo přívalem cizích národů.

Za tak trudných okolností přijalo křesťanství kulturní poslání; tím vlastně teprv se dostalo kultuře pravého pěstitele; neboť když měly jakou kulturní sílu pouhé náboženské touchy, paprsky z prazjevení, tím zajisté více jí mělo božské zjevení ve své plnosti.

Křesťanství má na kulturní missi všecky potřebné vlastnosti: hned tu první a hlavní, že nedává vzniku holému materialismu; křesťanství má v sobě sílu zduševňovati život; z křesťanství plynou prameny vody živé, které chrání zduševňovací proces od úplného ztrnutí; a že tou měrou kulturní úroveň stoupá a klesá, jak kdy vítězí duch nad hmotou, poznati hned všecek kulturní význam křesťanství.

Do základů kultury položeny tři živly: antico-klasický, křesťanský a národní, které náleží k sobě jako krása, pravda a dobro; kde se porušuje ta jednota, ubírá se jí působnosti.

Již se naskytla a ještě často se po spise vyskytne příležitost zpomněti o rozvoji křesťanské kultury v jejím trojím směru: hospodářském, společensko-právním a rozumovém; sem patří ten třístoletý krvavý boj, kde potoky mučenické krve zalévaly pravdu, než se ujala a uznala, že „více sluší Boha poslouchati než lidí“; místo otroctví osobní svoboda; práce, dříve nectná, povznesena a posvěcena; kláštery, průkopníci kultury; zákonodarství, třeba: nevyždimovati dlužníka úrokem, nemíti nad počet tovaryšů, aby se vzmáhalo a množilo samostatné živnostnictvo; kde nestačil křesťanský duch ve státním zákoně, doplňoval jej církevní zákon, který, že byl všude jednaký, mohl býti mezinárodním právem, jako v případě: který slabý a závislý netroufal si nalézti práva u světského soudu, mohl i ve světské věci dovolávati se soudu duchovního atd.; posléze, že zachráněny památky staré klasické vzdělanosti, přeneseny do křesťanské doby a na základě víry dále pěstovány.

Sem ovšem patří také všecky boje, které vedla církev za svou vlastní svobodu, neboť majíc jiným svobodu dávati a ji chrániti, potřebovala jí napřed sama.

Z té půdy, svlažené krví a potem a prohřáté živou věrou, vykvetl onen čilý a bujarý život křesťanský, kdy rytířstvo konalo své činy a všecek národ budoval pomníky, ke kterým i náš věk chodí se učit.

Národnost v církvi.

Lidská povaha není sama od sebe dokonalá a dobrá, jak se někdy básní a blouzní. Dějiny svědčí, že vždy a všude silně se jevily náklonnosti ke zlému, následky prvotného hříchu. Lidé stáli proti sobě sobecky, nepřátelsky.

Pohanstvo a jím nakažené židovstvo, jak zmíněno ve „Starém věku“ na rozličných místech, třeba str. 363 a 516. nic nevědělo o jednotě pokolení lidského; každý národ považoval se za potomka té země, z níž pošel přispěním národního genia — odtud název autochton; kromě svého jazyka, svého mravu a zvyku měl každý národ i své bohy, tedy své vlastní a zvláštní národní náboženství.

To bylo stadium nejkrutšího nacionalismu, kdy národ buď ze strachu o sebe, aby nebyl zahuben, nebo z nekroceného sobectví, na smrt nenáviděl jiný národ, hledě ho z kořene vyhubiti. S postupující vzdělaností mírnil se ten boj všech se všemi, aspoň pokud se člověk cítil bezpečnějším mezi svými; všecka kultura starověku stačila člověka krotit jen uprostřed svých rodáků: k cizímu zůstal dále nedověrným a nesmířeným, divochem a ukrutníkem; i nejkulturnějšímu Řekovi byl cizinec barbarem, nepřítelem, méně cenným, bezprávným.

Teprv křesťanská církev, až ještě více umravnila člověka ke svým rodákům, mohla svou vyšší mravností a nadpřirozenou milostí vésti ho dále, ku mravnosti k cizinci, na

venek, od národa k národu. Konala v tom přímý rozkaz obnovitele pokolení lidského, svého zakladatele: „Jdouce učte všecky národy“. K tomu slova apoštola národův: „Zda-li Bůh je toliko Bůh židů? Není-liž i pohanů? Jistě i pohanů.“ — „Tu již není žid ani pohan, není otrok ani svobodný, není muž ani žena; nebo všichni jedno jste v Kristu Ježíši; všichni jste synové boží skrze víru.“

Byla to práce dlouhověká, trudná a nevšude stejného zdaru, když církev dobývala barbarů svou obvyklou trpělivostí a svým geniem, svým srdcem. Znenáhla mírnilo se pohanské záští a měnilo se v křesťanskou snášelivost a spravedlnost; bez násilí, jen svou moralní působností vdechovala církev národům vědomí rovnosti, pospolitosti; z jejího ducha vytryskla v lidstvu myšlenka: „respublica christiana“, rodinná jednota křesťanských národů, jak nejjasněji se zaskvěla v křížové výpravy.

Než při té veškeré snaze o jednotu přála církev národnosti, šetřila přirozené zvláštnosti každého národa, i v tom majíc svrchované pravidlo ve svém božském mistru, jenž přijal člověčství v národnosti a miloval svůj lid před ostatními; také zpomenutý apoštol vřele cítil se svým národem. Církev šlechtila národnost, aby dále nebyla příčinou sporů, nýbrž aby se národové ve své různosti spíše navzájem doplňovali; v tom viděla své poslání, ba smí-li se říci, svou čest a chloubu; čím větší rozmanitost v její jednotě, tím větší její zásluha,

ozdoba, chvála. Ve své jednotné všeobecnosti jsouc vyvýšena nad jednotkami národů, církev skýtala všem národům dosti volnosti, síly a milosti, aby všichni pospolu a každý ve své národnosti rozvíjeli své přirozené vlohy a pomáhali v ušlechtilé soutěži uskutečňovati její ideály.

Ale zase: čím více který národ pěstoval svou národnost a rozvíjel ji v bohatý život kulturní, tím více ji také miloval a tím více si uvědomoval své různosti od jiných národů; tím ostřeji se národnosti vyhráněly a různily. Z toho napřed hrdé sebevědomí, potom pyšné vypínání, domyšlivá zpupnost, pohrdání cizím a snaha, míti vše své vlastní, zvláštní: půdu, vládu, jazyk, mrav — náboženství, jen krok, a vede v názor pohanský, barbarský. I v národnosti dlužno tedy dbáti zlaté cesty, spravedlnosti. Patrno, kde se tu národnost bočí z vyměřené dráhy, z dovolených mezí, že na rozhraní slov: hrdé sebevědomí — pyšné vypínání. Jen krok, a vede v rebarbarisaci a diabolismus; nezušlechtěný nacionalismus znemravňuje: aby se zastřela křivda, točí se jí, až se z ní udělá právo na prospěch své národnosti; a právě to, obraceti dobro a pravdu v opak, činí zlobu ďábelskou.

Křesťanství jemní a bystří cit slušnosti, spravedlnosti; držeti své a neurážeti právního citu jiného, nebrati mu jeho; dbá věčných zákonů božských a přirozených, a jest si vědomo rodinné pospolitosti lidského pokolení, kde starší a silnější má pomáhati mladšímu, nikoli ho tísniti

a hubiti. Proto vidíme papeže, kdykoli některý národ, již křesťanský, užíval své převahy k utiskování jiného národa, třeba ještě nekřesťanského, pozvedati výstražného i káravého hlasu; církevní sněmy, zejména dvanáctý všeobecný nebo lateranský IV. z roku 1215, zvláště důtklivě a jasně mluví k věci. Jen že, pravda, bylo by potřeba více poslušnosti.

Starokřesťanské stavitelství.

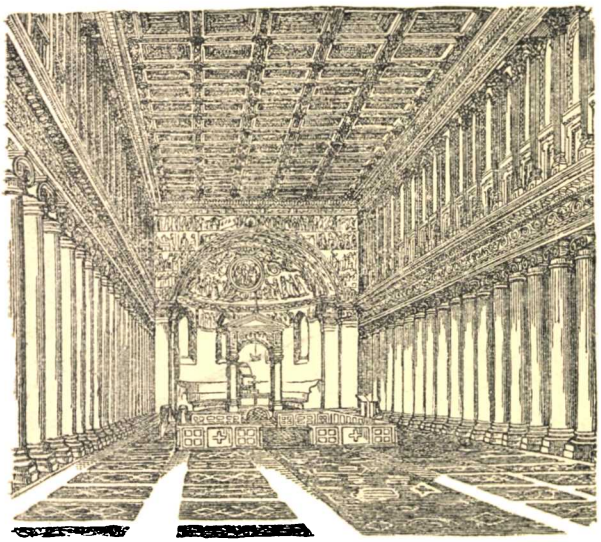
O počátku výtvarného umění křesťanského již pověděno něco ve „Starém věku“ str. 536.

Když mladé křesťanství po dlouhověkém děsném pronásledování ve staré říši římské konečně za císaře Konstantina smělo na světlo boží, bývalo křesťanům z předních starostí, budovati ke svaté oběti důstojné chrámy; sám císař Konstantin a jeho zbožná matka Helena bývali jim v tom dobrým příkladem.

Pohanské chrámy, ať si jakkoli krásné, nehodily se na křesťanskou bohoslužbu, nejsouce ani dosti vznešené ani prostranné; bylo tedy pátrati po jiném typu křesťanského chrámu.

Někde snad basilika, velkolepá veřejná budova soudní a tržní, asi jako staroslovanské kotce nebo na východě bazary, podlouhlá, s bočním prostorným, rozměřeným, do výše se pnoucím sloupovím předělána v křesťanský chrám; okrouhlý výklenek v čele budovy (apsis), kde sedával soudce, vyhrazen biskupovi a kněžím; sloupy mezi apsidou a lodí odstraněny a postaven tam

oltář; ke dvojí hlavní řadě sloupů postaveno namnoze ještě po jedné řadě sloupů s obojí strany, že se vnitřek dělil na tré neb na patero lodí. Nad sloupením podél prostřední hlavní lodě jsou ve zdi okna, a nade vším je dřevěný plochý tabulkovaný strop, nebo beze stropu hned krovi;

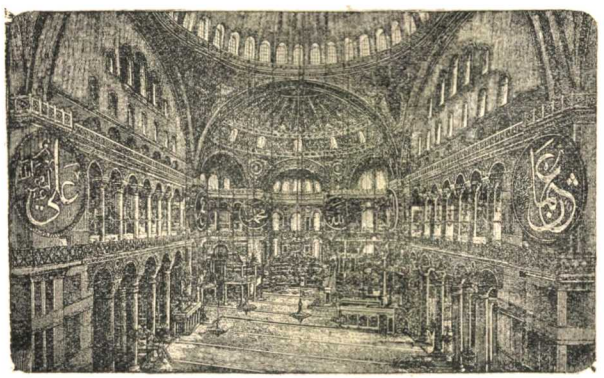

Basilika s tabulkovým stropem.

boční lodě jsou podobné, jen o něco nižší. Příční stavbou, kde přestával kůr, později dvěma bočními kaplemi s obojí strany, dávána kostelu podoba podélného čili římského kříže.

Tento prostý ale důstojný sloh basilikový byl počátkem křesťanského stavitelství. Časem byl po stavitelsku dále zdokonalován, a tak na

místech sporů a mrzkého zisku zavládaly věčné zákony míru a lásky, a právě v Římě, kde proudem tekla krev mučenická, vyvstávaly ony velkolepé a dojemné stavby, které pode jménem „romanského slohu“ byly nápodobeny po všech končinách západní a severní Evropy, jak povíme svým časem.

Vnitřek chrámu Boží moudrosti.

Cařihrad, jako aby ve své politické převaze i v tomto směru předstihl italský západ, hned od počátku, v prvním období co moha rychlým krokem spěchal k dokonalosti. Plného výrazu nabyl byzantsko-romanský nebo prostě jen byzantský sloh velechrámem Boží moudrosti v Cařihradě. Nad rovnoramenným křížem klene se mohutná báně přecházejíc nenáhle v poloviční a boční a kopule (viz str. 54.); rozmanité druhy mramoru, zlato, drahé kamení, pře-

ozdobné hlavice a patky sloupení a pilířů, hedbávné i nachové koberce dodávaly krásy.

Obojí sloh, západní a východní, stýkal se v Italii zvláště ve výstavné Ravenně, jak svědčí chrám sv. Vitale a náhrobek Theoderichův (srovn. str. 47).

Islam. — Arabové.

Kraj a lid.

Dějinami islamu otvírá se čtenáři nový svět, cizí kraj a lid.

Arabie, půlostrov mezi Asií a Afrikou, jest od jihu, východu a západu oblévána mořem. Než byl prořízнut suezský průplav, souvisela s Afrikou. Od severu, kde souvisí s Asií, jsou strmé hory a vyprahlé pouště, že nikdo, ani výbojníci jako Nebukadnezar, Kambyses, Alexander ba ani velmožní Římané netroufali si tam proniknouti.

Severní strana a vnitřek Arabie je většinou širá, úpalná, písčitá poušť, sem tam nějaký zelený ostrovek z bodláčí, růží jerišských a datlových hájů. Jen loď pouště, velbloud, pospíchá tímto písčitým mořem. V hustém horkém vzduchu klame fata morgana záludným obrazem hájů, měst a vodopádů, že pocestný klesá smrtelnou únavou, nebo větrem ponášený horký písek, samum, dusí a zasypává karavany. Na okraji však jsou úrodné krajiny. Šťastná Arabie jinak Jemen na jihozápadě, jest nejmenší z nich, ale příroda na ni štědře vysypala všecku krásu a hojnost. Severozápadně od Jemenu je krajina Hedžas s městy

Mekkou a Medinou. Podnebí Arabie jest jasné a čisté, že málokdy se zastíní mráčkem; v noci bývá čarokrásný pohled na tmavomodré nebe poseté hvězdami.

Arabové počítají svůj původ po Ismaelovi, synu Abrahamovu. Postavy jsou jemné, štíhlé a svižné, smyslů bystrých: vidí, slyší a čijí z daleka; hlad a žízeň snášejí snadno. Tvář mají podélnou, čelo vysoké, nos orličí, oči velké a tmavoleské, pleť snědou, ruce jemné jako ženské, chůzi lehkou, vzhled vážný.

Arabové jsou chudi ale šetrni a pohostinni; jsou veseli, čilé obrazivosti a bystrého ducha. Zrodilo se u nich mnoho básníků, a jejich milé pohádky a báchorky rády se čtou a poslouchají. Ale když Arabovi zkypí hněvem krev, bývá jeho zlost divoká, pomsta krvavá.

Arabové žijí po kmenech, nespojeni ve společný celek, poněvadž celá země jest rozdrobena na menší úrodné krajinky, pouští od sebe oddělené. Náčelník kmenu jest emir, nižší předák několika rodů šeik. Severní Arabové, beduini, vedou život kočovný, chodí se stády s místa na místo: jižní Arabové, haddesiové sídlí ve městech a vsích a živí se obchodem a řemeslem, fellahové pak vzdělávají půdu a živí se orbou.

O praotci Abrahamovi uměli Arabové mnoho vyprávěti. Později zapomněvše starého podání vzývali hvězdy. Některé kmeny pak už záhy přijaly křesťanství. Přední svatyně jejich byla kaaba (vyslovuje se čába) v městě Mekce, přirozeném středisku jižních i severních kmenů. Je to ne-

úhledná čtyrhranná stavba, a v ní do zdi zasazený kámen, jejž prý archanděl Gabriel donesl z nebe Abrahamovi. Kdo se ho dotkne, z toho všecky hříchy vsáká do sebe; kdysi byl běloučký, časem od těch hříchů hodně zčernal a černá pořád více; byl též mnohem větší; od té doby ho značně ubylo líbáním a dotýkáním tolika milionů poutníků.

Kromě kaaby jest ve velké úctě posvátný pramen zem-zem. Když Arabové padli v modloslužbu, nastavěli kolem kaaby na 300 soch v roztodivných podobách. Po čase postavili kalifové kolem kaaby velké nádherné sloupení.

Správu té svatyně na starosti měl ismaelský rod Korejšovců, velmi četný a rozvětvený. Nejváženější byla rodina Omejovců; jiní, Hašimovci, byli chudí, ale právě z nich vzešla hvězda Arabie: Mohamed, prorok věřících, který si umínil vypleti modloslužbu; založil nové náboženství, jež prý dostal od samého Boha.

Mohamed.

(570 – 632.)

Mohamed narodil se v Mekce asi r. 571. Již za mlada mu zemřel otec i matka, prý odpadlá židovka. Ujal se ho strýc Abu Talib a vychoval ho. Když ho, ještě chlapce, bral na obchodní cesty do Syrie, poznal prý tam v nestorianském klášteře víru křesťanskou. Pak ho strýc doporučil bohaté Chadidži, vdově po kupci, která si ho pak i za manžela vzala.

Na obchodních cestách Mohamed dále poznával křesťanství, sedával často, i na velbloudu jeda, všecek zadumán, a ročně ztrávil měsíc ramadan o samotě v jeskyni u Mekky. Mohamed od mala míval záchvaty křečové, snad padoucnici; v takovém vytržení, píše mohamedánský dějepisec, „pot se mu řinul po čele i za chladna, oči mu zčervenaly, a zařval jako velbloudek.“ Když mu bylo 40 let, dozrálo mu předsevzetí, státi se prorokem. Zůstane myslím navždy nerozhodnuto, chtěl-li úmyslně jiné klamati čili sám se nechal oklamati své žhavé nad míru živé a chorobné obrazivosti. Poslyšme jen, co bájí o něm jeho věřící.

Když r. 610 prodléval v jeskyni hory Hiry u Mekky, donesl prý mu anděl Gabriel od boha list; Mohamed se vymlouval, že neumí číst; anděl ho vzal za pačesy, uhodil jím třikrát o zem, a hned uměl. V tom listě bylo, že si ho bůh zvolil, aby obnovil světu čiré učení Ibrahimovo, Abrahamovo.

Mohamed to řekl ženě Chadidži, která hned uvěřila; po ní uvěřil jeho písař Zaid a bratranec Ali, syn Abu Talibův, jehož Mohamed z vděčnosti byl přijal za svého. To byli první věřící Mohamedovi. Brzo se k němu přidal i vážný muž Abu Bekr a získal mu více stoupenců.

Mohamed svolal příbuzné, pohostil je mlékem a skopovinou a zjevil jim, že mu Allah rozkázal svolati je a vybrati si z nich vezira, jako že místodržitele. Všichni ho měli za šílence, jen mladičký Ali mu slíbil, že bude jeho vezirem.

Mohamed je za to vyplísnil a hrozil věčnými tresty v pekle; oni však vyslovili nad ním kletbu.

Potom příbuzní potáhli Mohameda na soud, aby nějak zázračně dokázal, že ho bůh posílá. Mohamed se tomu zpíral; kdo prý věří jen pro zázraky, toho víra není záslužná. Později se bájilo, že jim přec udělal několik zázraků: proměnil den v noc a kázal měsíci vyjíti. Měsíc vyšel a nachýliv se, hlasitě nazval Mohameda prorokem Allahovým. Pak Mohamed šoupl měsíc do rukávu, rozdělil jej na dva kusy, které se pak na obloze opět spojily. Odtud zůstal půlměsíc znakem mohamedánské víry.

Také prý si na sivém koni boraku, jenž měl rozum a uměl mluviti, vyjel do nebe, měl tam dlouho rozmluvu s bohem a ujednáno, že jméno boží nikdy nemá se vysloviti beze jména prorokova tedy: „Allah il Allah, ve Muhammed resul Allah"; pak ještě, že věřící mají se modliti 5krát denně.

Ani ne tak v Mekce jako v Medině nahledalo se Mohamedovi četných stoupenců, kteří mu přísahali oddanost do smrti. Salema arabsky značí oddanost; odtud jméno učení toho islam a vyznavačů jeho moslim nebo moslemín, t. j. oddaný, věrný, věřící mohamedánský. Mohamed z nich zvolil 12 apoštolův a vyslal je hlásat jeho učení.

Korejšovci vidouce, že to jde doopravdy, ukládali Mohamedovi o život, aby jeho novým učením nepřišli o čestné a výnosné poručenství nad kaabou. Proto on prchl s Abu Bekrem z nevěrné Mekky do oddané Mediny.

Útěk ten, arabsky hedžra, 16. července roku 622, je tím památný, že od toho dne mohamedáni počínají svůj letopočet. Od té doby a události počíná totiž velký obrat: kmenová příbuznost, posud hlavní a nejsilnější páska pospolité příslušnosti, pozbývá platnosti; místo ní stává se pojítkem víra, svazek věřících: syn byl hotov bojovati s otcem, že neuznával Mohameda prorokem.

Mohamed vida si slepě oddaný zástup, ke všemu odhodlaný, přijal název poslance božího a knížete; umínil si mečem šířiti své učení a hubiti všecky nevěrce. Kdo však s jeho strany padne v boji, tomu sliboval ráj plný smyslných rozkoší. Zde na zemi dovolil Mohamed mnohoženství. Zástupy se k němu hrnuly, loupežně probíhaly Arabii, a tak smyslnost a kořist získaly novému učení nesčíslných stoupenců mezi Araby.

Mekka se protivila Mohamedovi; urputný boj Mekky s Medinou trval několik let, až zvítězil Mohamed a r. 630 vítězně vjížděl na velbloudu do Mekky; sedmkrát objel kaabu a modly poručil zkaziti. Pak i Korejšité uznali jeho učení a dostali milost.

Brzy potom podmanil Mohamed po dobrém i po zlém všechny kmeny arabské a desátý rok po útěku vykonal slavnou pouť do Mekky; vrátiv se do Mediny roznemohl se těžce a umřel 8. června 632.

Po smrti Mohamedově sebral prý Abu Bekr jeho výpovědi a kniha ta nazvána koran; má 114 sur čili kapitol. Později připojen k ní dodatek,

sunna, výklady a pověsti, ale staří pravoslavní ho neuznávají; proto se moslemíni dělí na dvé: sunnity, kteří sunnu uznávají a šiity, kteří ji zavrhují.

Učení Mohamedovo obnovilo u modlářských národů víru v jednoho boha; bylo zcela prosté: Allah il Allah, bůh je bůh (= jediný) a Mohamed jest jeho prorok (vrchní, poslední). Šiité ještě přidávají článek: „Ali jest jeho náměstek". Mohamed přibral něco z víry židovské i křesťanské; Abraham, Mojžíš a Kristus byli prý též od boha posláni, ale jen jako jeho předchůdci.

Moslemínům jest uložena obřízka a mnohonásobné umývání, zakázáno vepřové maso a víno; světí pátek; modliti se mají tváří ke kaabě, k níž každý aspoň jednou za živobytí má zaputovati; kdo sám nemůže, smí si na to najati zástupce; v měsíci ramadanu mají mohamedáni půst; almužnu povinni jsou dávati hojnou.

Mohamedanismus šířil se velmi rychle, líbil se pohanským národům, neboť lichotil a hověl jejich smyslnosti, podle přísloví: „nese-li náruživost korouhev, bývá hned velký průvod." Ostatní se dotlačovalo mečem. Moslemínům uložen za první povinnost svatý boj s nevěrci; a že křesťanství dle možnosti chránilo se války, postavil se islam příkro proti němu. Výbojnost moslemínská podnícena hlavně tím, že kromě smyslné odměny v nebi věřili též ve fatum, v neodvratný osud, dle něhož nikdo nijak neujde tomu, co ho čeká, co jest mu souzeno, že tedy, kdo by se vyhybal boji, toho zastihne střela i doma na posteli.

Kalifové. — Saraceni.

Jelikož Mohamed neustanovil, kdo má býti jeho nástupcem, přejal po něm duchovní i světskou vládu jeho nejstarší věrný stoupenec Abu Bekr, otec Mohamedovy manželky Aiše, a dal si skromně jméno kalif, to jest nástupce božího poslance. Tak se potom jmenovali všichni vládcové arabští.

Po brzké smrti Abu Bekrově dali se Arabové čili Saraceni t. j. východané, jak se jim říkalo v Evropě, na výboj a svět brzy zkusil jejich fanatického ukrutenství.

Zprvu vládli kalifové z rodu Korejšitů. Výbojný kalif Omar nejvíce vynikl válečnou slávou a stal se původcem a zakladatelem říše arabské; postupoval tak prudce a rychle, jako by chtěl islam po všem světě rozšířiti a křesťanství docela vyhubiti.

Tenkráte se nepřátelila říše byzantská s perskou, a to bylo kalifu Omarovi velmi vhod. Marně obrátil císař Heraklius proti němu všecky síly. Roku 637 dobyl Omar posvátného Jerusalema, kdež na místě chrámu Šalomounova vystavěna později mešita, jež podnes ale neprávem má jeho jméno. Zároveň se vítězně postupovalo proti Peršanům, a místo učení Zoroastrova zaveden tam islam. V Egyptě šťastně válčil vůdce Omarův Amru. Dobyv Alexandrie zmocnil se kraje, a na blízku, kde stávalo staré město Memfis, vzniklo z jeho vojenského tábora nové město Kahirá, to jest vítězné.

Podivuhodná byla prostota Omarova; měl jen dvojí roucho, zimní a letní, a to dosti drsné, požíval ječný chléb a olivy a spával na poduškách z palmových vláken. Ve vojsku držel kázeň železnou přísností. Omar padl rukou vražednou; zabil ho perský otrok, prý ze msty, že podmanil jeho vlast.

Po něm zvolen kalifem Othman, zeť Mohamedův. Postupoval dále vítězně, však že zanechal přísné prostoty z časův Omarových a dosazoval své příbuzné na přední místa v říši, budil na se nelibost.

V čelo nespokojenců se postavil Ali, zeť Mohamedův, manžel oblíbené jeho dcery Fatmy; když byl Otman smrtí odstraněn, stal se Ali kalifem. Mnozí však Aliho neuznávali, až došlo na meče mezi moslimy v nešťastné bitvě u Kerbely. Ali a jeho syn Hassan sešli smrtí násilnou; jimi vyhynulo pravé potomstvo Mohamedovo.

Potom počala řada kalifů z rodu Omejovců. Bylo jich 13 a vládli od r. 661—750. Jeden z nich, kalif Moavija, místodržitel damašský, uklidil krvavé domácí spory, aby mohl zase na venek působiti válečně. V jeho rodě už byl kalifat dědičný. Kalifové sídleli v Damašku a zřídili si po staroperském způsobu přenádherný dvůr.

Za kalifa Valida I. pronikli Saraceni severní Afrikou až do Španěl, jak obšírněji vyložíme na konci II. části.

Za Omejovců nabyla arabská říše největšího rozsahu: prostírala se od Indu až po Pyreneje. Mocné loďstvo arabské dobylo na středozemském

moři ostrova Sicilie a pobřeží Cilicie; Arabové stali se pány středozemního moře.

Dále to nešlo. Když se loďstvo r. 718 opovážilo na Cařihrad, bylo zásluhou obezřelého císaře Lva III. isaurského se ztrátou odraženo. Řekové vynalezli „mokrý oheň", jak sami mu říkali, protože hořel i ve vodě, znám je také pode jménem „řecký oheň"; jím Řekové zapalovali arabské lodě. Na západě také nemohli za Pyreneje: nepustil jich tam francký majordom Karel martell.

Dopovíme zde již dějiny arabské na východě, aby se nebylo potřeba k nim vraceti.

Všecky výboje neochránily omejovských kalifů od nepřátelských následů a nástrah, až Abul Abbas svrhl posledního jejich kalifa a všecek jejich rod dal pohubiti. Takto se domohla velikým krveprolitím vlády dynastie abbasovců.

Vrcholu slávy dostoupili abbassovci za kalifa Al Mansura. Sídlem si učinil město Bagdad, jež brzy vynikalo báječnou výstavností a nádherou, že se počítalo za nejkrásnější město světa a zároveň se tam pěstovaly vědy a všeliké umění. Arabská literatura se počala rozvíjeti překladem z jazyků řeckého, syrského, perského a indského v literaturu světovou: Arabové se učili řecky a již nepálili starých knih jako kdysi. Učenci a básníci byli tam velmi váženi a dobře placeni.

Nejslavnější vládce a jeho nástupce byl Harun al rašid t. j. Aron „spravedlivý", pátý kalif dynastie abbasovské, syn kalifa Mahdi, vrstevník císaře Karla velkého. Ještě za životní otcova přitrhl s vojskem k Cařihradu a přinutil

císařovnu Irenu k ročnímu poplatku 70 000 zlatých denárů. I později zůstával statečným válečníkem.

Harunova doba se nazývá zlatou (786—809). Byl velmi vzdělaný, udatný a štědrý, ale s druhé strany nedbal přísahy, neodepřel si žádného požitku a neštítil se žádné křivdy. Harun jest oblíbeným hrdinou v arabských pověstech „Tisíci a jedné noci", kde se mnoho romantických kousků vypravuje o jeho nočních potulkách, které na zapřenou podnikal se svým vezirem Džafarem. U něho lze poznati, co mohou prodejní chvalořečníci udělati z knížete, který dobře platí.

Po jeho smrti trpěla říše prudkými spory náboženskými: šiité uznávali koran za jediný pramen víry, sunnité uznávali i podání, tradici. Ještě více hynula říše změklou bujností panovníků, kteří ponechávali vládní starosti vezirům. Veleříše arabská se rozkládala znenáhla na částky pod různými dynastiemi. Nejdůležitější z nich byli fatimovci v severní Africe, kteří dobyše Egypta, pak Syrie a Palestiny r. 1020 dávali první příčiny k výpravám křížovým.

Arabové vítězili tak jistě a rychle, jako kdysi Hunové, Avaři a jiní. Bývalo to již pravidlem u národa kočovného. Přihrnuli se velkým počtem a v zachovalé síle, byli prostých mravů, zvyklí snášeti všeliké nepohody a bojovali krutě až lítě. K té výbojnosti je hodně podněcovalo jejich náboženství. Vyšli do světa v jedné ruce meč, v druhé koran, šířit učení Mohamedovo. Kdo z nich při tom zahynul, tomu bylo slíbeno

v nebi hojně smyslných požitků. Ještě také mocně působil první zápal pro novou věc.

Nepřátelé jejich, **křesťané**, ponejvíce staré říše, jsouce ochablí, blahobytem změklí a na mravech porušení, nebránili se dosti mužně a vytrvale. Měli sice vnější vzdělanost, ale vnitrné síly neměli. Záplava arabská byla na ně jako dopuštění boží.

Ostatně taková kočovná říše, jak náhle byla zbudována, tak se náhle zase rozpadala. Výbojný národ kočovný zbohatnuv kořistí a ocitnuv se v pohodlí, zbujněl přepychem a nemravností a čím chvatněji a hltavěji užíval, tím rychleji chabl a hynul.

Část II.

Od Karla velkého do výprav křížových.

(800—1100.)

České děje: Čechy knížecí.

Přehled této části.

Za germanských národů nebylo z počátku církvi katolické mnohem lépe než kdysi za pohanské říše římské, poněvadž germanský vládce a lid, ať ještě jakožto pohané nebo již jako ariani, tak i tak utiskovali církev. Když pak se stali katolíky, kladli si za povinnost pečovati o církev, chrániti ji od nepřátel a šířiti ji, podporovati missionáře. I tu vše na tom bylo, aby se to dálo v pravé míře.

Římské císařství obnoveno; zprvu přeneseno na krále franské, potom na německé; zbudována svatá římská říše německého národa, zřízená spola církevně, spola světsky: uskutečnil se ideal říše boží; papež a císař stáli souřadně.

A že církev proniká všecek svět i všecek život každého národa o sobě, ba namnoze teprv pozvedá národy na výsluní dějin, na onen stupeň osvěty a civilisace, kdy si počínají psáti dějiny; že tedy světové dějiny jsou větším dílem dějiny církve — dějiny poměru národa k církvi, buďto s církví nebo proti ní: postavena svatá římská říše německého národa v popředí dějstva světového.

Ale státní moc nešetřila pravých mezí: císařství dostalo se nad papežství; že však papež, jakožto hlava všeobecné církve, nemůže býti nikomu poddán a hájil své samostatnosti, nastal dlouhý a tuhý boj o rovnoprávnost: papežství zvítězilo, církev sproštěna nehodného jha; křesťanský život nasazoval na nejkrásnější květy.

Církevní stát.

V tu dobu konali Longobardi (viz je str. 55.) kruté nájezdy do dukatu čili vojvodství římského, aby si podmanili papeže i město Řím, chtějíce si podrobiti celý poloostrov italský. Římané se obrátili o pomoc ku vlastnímu zeměpánovi, císaři byzantskému, ale nepochodili dobře; neměl tolik síly, aby hájil západního území.

Papež Štěpán II., nástupce Zachariášův, poslal ke králi longobardskému Aistulfovi do Pavie 20 kněží, kteří ho na kolenou prosili, by šetřil města Říma; ani to nepomohlo.

I vydal se papež r. 753 k Pipinovi, králi franskému, poprosit o pomoc. U Franků bylo z té návštěvy plno radosti. Pipin poslal papeži

několik mil svého syna naproti a sám mu vyšel v ústrety s královnou i s dětmi a s velkým komonstvem. Když se potkali, poklekl Pipin a všichni, prosíce o požehnání. Král pak vzal papežova mimochodníka za uzdu a pěšky ho vedl.

Dorazivše do Ponthiona (u Chalons sur Marne), přednesl papež prosbu, a Pipin ochotně slíbil. Že to bylo v zimě, nabídl král papeži za sídlo klášter sv. Dionysia (Saint Dénis). O velikonoci 754 stala se v Kiersy památná smlouva, jež ovládala celý středověk: učiněn spolek krále s papežem. Král a papež slíbili si přátelství: král slíbil za sebe i za své syny, že bude dbáti a hájiti svobody církve; papež pomazal pak ve chrámě denisském Pipina i jeho dva syny Karla a Karlomana na království franské a dal jim titul římského patricia; zavázal také přítomné velmože franské pod církevní kletbou, aby volívali krále jen z rodu Pipinova. Tak založena dynastie Karlovců čili Karolingů.

Pipin dvojí výpravou do Italie odňal Longobardům, co byli uchvátili, a daroval ty kraje na slavnostní listinu papeži, totiž exarchat Ravennu a Pentapolis (pětiměstí: Ankonu, Sinigagliu, Fano, Pesaro, Rimini). Tyto kraje s dukatem římským nazývány pak „Dědictví sv. Petra," patrimonium sancti Petri (756). Tento „Pipinův dar" byl počátkem církevního státu a učinil papeže uznaným knížetem světským.

Císař byzantský, pravda, zpěčoval se to uznati, ukazuje na své právo k těm zemím: Pipin mu jen zkázal, že nedobýval té země pro

něho, nýbrž pro sv. apoštola Petra a na odpuštění hříchů. Císař se myslím pak o to tuze nehněval, neboť r. 757 poslal Pipinovi darem varhany, tehdy právě vynalezené. Později papežského území značně přibylo odkazem Mathildy, hraběnky toskanské.

Papež tedy jako hlava církve stal se i světským knížetem: to mělo ty dobré následky, že nabyl potřebné samostatnosti ke správě církve; mohl, nikým nerušen, nezdržován a neohrožován jednati s knížaty, — ne jako poddaný, nýbrž jako rovný s rovným; také tím nabyl potřebného majetku na značné výlohy svého rozsáhlého úřadu, na misie do pohanských zemí, na obranu náboženství proti záplavám pohanských národů, na různé dobročinné ústavy a osvětové, vědecké a umělecké účely.

Franští majordomové. Pipin.

Rod Merovingů, z něhož pocházel výbojný Chlodovech, jak býval kdysi statný, tak později ochabl a zmalátněl, že bývalo potřeba dávati králi z vysoké šlechty poručníka, pomocníka, jemuž se říkalo majordomus.

Že se pak říše franská skládala ze tří velkých částí: západní Neustrie, východní Austrasie a jižního Burgundska, byli také tři majordomové, kteří po něčem potahovali na sebe všecku moc královskou. Majordom austrasský, jménem Pipin prostřední, obyčejně heristalský nazývaný, přemohl r. 687 majordoma neusterského a spojil vládu celé říše ve své ruce.

Syn jeho Karel martell stal se po něm majordomem r. 714. Tehdy se tlačili Arabové ze Španěl přes Pyreneje do Francouz; Karel je porazil u Poitiers r. 732 tak dokonale, že mu za to dáno přízvisko martell = kladivo. Tím činem zarazil islam na vítězném postupu v Evropě; křesťanská vzdělanost zachráněna od záplavy a nákazy mohamedanské.

Karel martell u Toursu.

Rozmnoživ říši a utvrdiv sobě i svému potomstvu vládu ještě jinými válkami Martell zanechal ji synům Pipinovi mladšímu či krátkému nebo malému a Karlomanovi. Pipin byl postavou, jak už příjmení jeho „krátký“ praví, malý ale zralý, jak se říká; kdysi, aby ukázal svou sílu, dal vypustit divokého býka a lva; ti když se pustili do sebe, tázal se Pipin

dvořanstva, kdo že si troufá rozbrániti je; a když nikdo se neozýval, Pipin sám skočil mezi dravce a lva jednou ranou skolil; od té doby dvořanstvo nechalo vtipů a pohlíželo naň s nemalou úctou.

Pipin byl pořád ještě jen majordomem: korunovaným králem byl slabý a neschopný Childerich III., z rodu Merovingova; byl však králem toliko dle jména: všecku moc měl Pipin v ruce, neboť bratr jeho Karloman vzdal se všech nárokův a šel do kláštera. Pipin, maje šlechtu za sebou, dal se roku 751 veřejně vyhlásiti králem franckým. I papež Zachariáš uznal, aby kdo má vládu, měl i jméno královské. Childerich se synem odkázáni do kláštera. Merovejci pak docela zmizeli z dějin.

Karel velký.

Synové Pipinovi Karloman a Karel podělili se po otci o říši: Karloman dostal jižní, Karel severní část říše; každý měl něco germánského a něco románského lidu v říši. Když Karloman záhy zemřel, Karel nedbaje právních dědiců, nezletilých synů bratrových, zmocnil se vlády sám.

Prvním a dlouhým jeho zaměstnáním byla válka s bojovnými Sasy. usedlými od Westfalska po Labe. Boje byly nad míru krvavé a trvaly 30 let, neboť nepoddajní Sasíci, kdykoli byli přemoženi a slíbili mír, opět, jakmile Karel byl jinde válečně zaneprázdněn, bouřili se pod vůdcem Vidukindem. Rozhněvaný Karel dal jich jednou 4500 odpraviti. Posléze přijali kře-

sťanství a padli pod žezlo franské. Těmi výboji zabránil Karel, že se Němci nerozštěpili snad na vždy na horní a dolní.

Druhý mocný kmen a soused říše franské byli Bavoři. Aby docela střásli nadvládu franskou, povolal vojvoda Tassilo Avary na pomoc; byl přemožen a odsouzen na smrt, ale dostal milost a strčen od kláštera. Bavory přiděleny k říši franské.

Krom těchto německých měl Karel i s jinými národy válečné pořízení. Napřed s Longobardy v Italii. Karel i bratr Karloman měli za manželky dvě dcery lombardského krále Desideria. Ale Karel zapudil svou choť a zkracoval, jak výše zpomenuto, syny po bratru o dědictví. Proto král Desiderius hleděl přinutit papeže, aby přiměl Karla uznati dědičné právo synů Karlomanových. Karel přikvapil do Italie, rozbil říši longobardskou a krále poslal do franského kláštera. Říše franská vzrostla o horní a střední Italii a Istrii.

Proti Arabům, že mu od jihu znepokojovali říši, vypravil se Karel do Španěl. Výprava ponešťastněla, ba zadní voj mu byl na zpáteční cestě v průsmyku roncevalském od Basků přepaden a potřen; zahynul tam hrdina Roland. Později tam přece jako na stráž zaražena marka španělská s hlavním městem Barcelonou.

Válka s Bavorskem podnítila válku se sousedními jeho spojenci Avary, tehdy však již oslábl ými. Hrinky jejich dobyty, nasnášená ohromná kořist rozchvácena. Avaři, jako kdysi

příbuzní Hunové, mizí z dějin. V zemích rakouských zřízena marka východní a od ní dále na jih až k moři marka furlanská.

Tak přišli také Slované korutanští pod nadvládu franskou, ačkoli podrželi svá knížata. Křesťanství přijali za knížete Chotimíra a přiděleni k duchovní správě biskupa passovského a solnohradského.

Podmaniv konečně Sasy zdvihl Karel pole proti Slovanům, napřed polabským. Tam Bodrci a Lutici žili v divých sporech. Karel jakožto přítel Bodrců vmíchal se do toho sporu, poplenil zemi Luticův a zřídil tam marku srbskou, v níž byly hlavní hrady Děvín a Halle.

Pak obrátil Karel meč na Čechy. Z toho, jak se na tu válku sbíral a chystal, poznati, že je považoval za nejmocnější ze Slovanů. Trojím proudem hrnuli se Frankové do Čech r. 805, utábořili se pod Rípem, poplenili zemi, ale většího nic nepořídili, ba odcházeli se škodou na lidu; za rok znova přišli, a opět beze zdaru; věc skončila smluvou; Čechové slíbili ročně 500 hřiven stříbra a 120 volů, aby měli pokoj se sousedem výbojným a mocným.

Ještě jednu válku měl Karel: na severu s normanskými Dány; na konec mu Dánové postoupili zemi až po řeku Ejdoru, a založena tam marka dánská.

Západní císařství římské obnoveno.

Od římských časů, na jméně od císaře Theodosia (viz ve Starém věku str. 566), neviděla Evropa tak mocného panovníka, jakým byl franský král Karel.

On sám v nitru cítil ponoukání a touhu státi se panovníkem světa: s ovdovělou císařovnou Irenou z Cařihradu vyjednával o sňatek, aby ovládl říši byzantskou; hledal styky se slavným kalifem Harun al rašidem, jenž z dalného Bagdadu vypravil poselstvo se skvostnými dary a ujistil Karla svým přátelstvím.

Když papež Lev III. byl od nepokojné šlechty římské sužován, ba r. 799 od nepřátelské strany přepaden na procesí sv. Marka a hrozně ztýrán, podařilo se mu prchnouti ke Karlovi o pomoc. Král Karel, tehdy meškaje dvorem v Paderborně, dal papeže čestně doprovodit do Říma; příštího roku (800) sám se tam vydal urovnat spory. Buřiči, nemohouce žalob na papeže dokázati, odsouzeni na smrt; přímluvou papežovou zmírněn jim trest na vyhnanství. O vánocích toho roku vstavil papež Karlovi při slavných službách božích ve chrámě sv. Petra zlatou korunu na hlavu a všecek lid ho provolal císařem. Lid volal: „Carolo Augusto a Deo coronato, magno et pacifico Imperatori Romano vita et victoria“ t. j. Karlu augustovi od Boha korunovanému, velkému a mírumilovnému imperatorovi římskému život a vítězství! V diplomu papežském ze dne 25. prosince 800 čte se: „Karla s přispěním božím

v ochranu a v prospěch všeobecné církve svaté za císaře jsme dnes posvětili.“

Tak obnoveno císařství západořímské; východní polovici říše římské nezbývalo než po nějakém čase a některém zpouzení uznati to.

Karel považoval své důstojenství za posvátné, jako Bohem mu svěřené a přidal svému titulu slova „z boží milosti“. Měl se za ochránce církve římské a za vrchního pána všeho křesťanstva (imperium mundi) mezi knížaty křesťanskými, bez ublížení jejich samostatnosti. Městu Římu zůstalo právo volit papeže; potvrditi jej náleželo císaři. Právo v Římě konal císař; ve své říši propůjčoval sám biskupství a opatství.

Proti tomu věděl císař, že nabyl svého důstojenství od papeže; císařem jest, koho papež korunoval, papežem, koho císař potvrdil: papež a císař postavili se k sobě souřadně, vedle sebe a skládali si vzájemně přísahu holdovací (fidelitatis), nikoli poddanskou. Nově zvolený papež oznamoval se císaři; nežádal tím za uznání volby, nýbrž jen za obnovení přátelského svazku. Z toho také šlo, že císař, stal-li by se místo ochráncem, nepřítelem církve, činil to na škodu své hodnosti císařské, a mohla mu býti odňata; tím však neztrácel vlády nad zeměmi, které mu náležely z jiného právního důvodu.

Tak se pronikalo a doplňovalo císařství a papežství, církev a stát, dvojí viditelná velmoc křesťanstva, duchovní a světská. Shoda moci duchovní a světské znázorněna již za Lva III. mosaikovým obrazem v paláci lateranském:

sv. Petr sedí, klíče na kolenou; po pravici mu klečí papež, po levé císař; sv. Petr podává papeži štolu, císaři prapor města Říma. I peníze se razily po jedné straně s obrazem papežovým, po druhé s císařovým.

Tím činem svázán starý svět s novějším, a stará kultura římská přenášena do západní Evropy.

Agrarní poměry. — Správa říše.

Správa říše vyrostala z pozemkových poměrů té doby. Když který kmen germanský zabral římskou provincii, dostal každý svobodný muž kus pole v dědičný majetek. To se jmenovalo allod. Majetník zůstával vojínem, ve zbrani; pole mu vzdělávali nevolníci. O nějaké ceně pozemků nelze mluviti, nebylo na ně kupců; a že bylo málo dělných sil, býval i výtěžek skrovný.

Král dával ze svých rozsáhlých statků velmožům světským i duchovním, aby si zabezpečil jejich oddanost a službu. Takový majetek se nazýval léno (beneficium, feudum). Kdo měl léno, byl vasalem, manem svého lenního pána. Podáním ruky sliboval mu věrnost; kdo se v tom zpronevěřil, dopustil se felonie. Umřel li držitel léna, vasal, připadalo léno jako odúmrť pánovi.

Králové měli u dvora a v zemské správě vysoké a nižší úředníky; nedostatek peněz při naturalním hospodářství býval příčinou, že místo peněžitých platů propůjčovali jim pozemků. Byli

to úřady: vrchní komoří, číšník, sklepní, štolba, truksasi jakožto vrchní dozorci královské kuchyně a tabule, pak vojenští vojvodové a hrabata, sudí. Biskup, opat, převor a jiní z duchovenstva také bývali královskými úředníky, ponejvíce sudími, poněvadž skoro jediní uměli číst a psát a měli vyšší učenost.

Karel velký na sněmě.

Mnohé úřady a léna přecházely obyčejně z otce na syna, stávaly se dědičnými. Velmožové jakožto vasalové královští nejen že si vymáhali po něčem od krále za prokázané služby různé milosti, svobody a výsady (immunity, exemce), nýbrž i propůjčovali ze svého allodového a feudalního majetku nižší léna svým manům a brali jiné v lenní ochranu: rody mající mnoho

poddaných zmáhaly se v zemi na ujmu královské moci a ústřední vlády. Tak se změnilo Burgundsko v samostatné království a zmohli se vojvodové normanský, lotrinský, bavorský, saský a j.

Tomu aby zabránil císař Karel, zrušil moc vojvodskou a zmenšil lenní důstojnosti. Přední jeho úředníci byli: kancléř, spolu dvorní kaplan, radil králi ve věcech církevních a školských a vedl kancelář; palatin byl rádcem ve věcech soudních; komorník spravoval důchody a královský dvůr.

Středem říše byl král a jeho dvůr. Karel zprvu neměl jediného a stálého sídla: přecházel i s dvorem od hradu ke hradu a okolní vasalstvo mělo obtížnou povinnost dodávati všeho potřebného. Na starší léta, když ho soužila nemoc, přebýval jen v Cáchách, protože potřeboval tamních lázní.

Říši rozdělil Karel na samá hrabství, comitatus, župy; hrabě měl ve svém obvodu moc vojenskou a soudní. Na pomezí říše zřizovány marky; v čele každé byl markrabí, s mocí jako hrabě a nad to měl první brániti území od vpádu nepřátel, dokud by nedorazila říšská pomoc.

Nad hrabaty byli dozorci, „králové posli“ (missi domini), jmenovaní na rok, obyčejně jeden kněžský, druhý světský, biskup a hrabě; cestujíce z nenadání krajem vyslýchali stížnosti a dohlédali na úřednictvo, na klášterní život, na mravy lidu; na bezpečnost, na silnice a mosty; zprávy jejich se veřejně četly na sněmu.

Každého roku z jara konán velký říšský sněm; bývala to zároveň přehlídka vojenská. Přijíti směl každý svobodník, ale raditi a usnášeti se o věcech říšských směli jen velmožové. Usnešení (capitularia), když je uznal král, ohlašována po říši jako rozkaz královský.

Soudy chodily podle domácího práva: každý kmen měl sám své právo podle vlastních starých zvyků právních; bylo tedy právo salské, ripuarské, bavorské, alamanské, saské a friské. Zákonníkem všem společným a závazným byla zmíněná kapitularia.

Lenní poměry německé byly základem středověkých dějin; nejvíce se vyvinuly v Němcích; odtud přicházely do sousedních zemí a opakovaly se tam s rozmanitými změnami.

Vzdělanost.

Vzdělanost byla té doby vůbec ještě pokleslá; zvláště u germanských národů ve Francii a u jejich východních pokrevenců, jak pověděno minule, bylo dosud málo té vzdělanosti, duchovní i hmotné. Měly ji hlavně bráti od církve, ale ta ještě nepronikla všude a venkoncem; a co se stalo na prospěch vzdělanosti, mívalo s druhé strany — ze státních a lidských příčin — nedobré následky.

Již za Merovingův, a ještě více za Karlovcův a později, dostávali biskupové a opati část říšského území v léno; stali se královskými many se všemi závazky manskými; skládali králi pří-

sahu, homagium, v níž slibovali osobní oddanost, že na královský povel dostaví se ke dvoru, že budou zasedati v soudech, že potáhnou s panovníkem do války. Že biskup a praelati měli vážný hlas v životě státním, v zákonodárství a při soudech, aby tam nerozhodovala strannost, libovůle a krutost, zajisté prospívalo vzdělanosti. To byla lícní strana; po rubní však bylo viděti, jak panovník, vida v biskupovi více svého mana, dosazuje tam muže neschopné a nehodné, někdy dvořany a válečníky, ne-li dokonce, kdo nejvíce nabídl peněz; po příkladu králově činili také vojvodové, hrabata a kdo vůbec měl v tom jaké slovo a právo.

Jak chatrná byla za té doby vzdělanost v užším smyslu, v písemnosti, poznati z toho, že Karel, královský princ, nenaučil se za mlada psáti a mluvnici. Uznávaje tu chybu, zřídil svým synům a dcerám dvorskou školu v Cáchách, do které směly také děti jeho přátel a vysokých dvořanů. Kláštery také zakládaly školy a knihovny; u chrámů biskupských byly školy dómské.

Karel sám se přiučoval ještě na stará léta, dával si u jídla předčítati hrdinské zpěvy, zprávy z dějepisu neb úvahy ze sv. otců, zejména z knihy sv. Augustina „O městě božím“; poručil také zaznamenávati a paměti zachovati lidové básně a pojmenoval po německu větry a měsíce.

Císař Karel povolával ke dvoru slavné učence z různých končin a národů své říše, kteří činili u jeho dvora jakořka učenou akademii a byli mu dobrými rádci: Alkuin z Yorku, učený správce

školy dvorské, dozíral též na ostatní školy; Paulus Diaconus, původem longobard, popsal dějiny svého národa; vizigot Theodulf, biskup orleanský, byl bohoslovcem a básníkem; Petr z Pisy byl rodilý vlach; Angilbert, domácí básník franský; Einhard býval mu rádcem v politice a při stavbách a popsal pak jeho život a činy.

Kolem Karla vznikala hojná literatura, tehdy ještě vesměs latinská; byl to jakýsi obrod staré vzdělanosti, karlovská renaissance ve vědách i v umění.

Stavitelství šlo za té doby podle vzorů trochu latinských a trochu řeckých. Nejslavnější stavbou byla kaple Panny Marie v Cáchách, která se podnes, ovšem pozměněna, zachovala.

I v polním hospodářství a jiných živnostech všelico se zlepšilo, jak vyložíme na konci této doby.

Po Karlovi mnoho zase opadlo a zaniklo, hlavně domácími válkami, pak i nájezdy nepřátel: Normanů, Slovanů, Saracenů; za tak nepříznivých dob mlčívají musy.

Karel byl postavou vysoký, tvář měl kulatou, oči velké a živé, nos silný. Dočkal se věku 72 let a zemřel spěšnou zimnicí v Cáchách r. 814. Pohřben byl v palácové kapli a nikoli na trůně, jak se později bájilo. Jméno Karel si vyslovovali Čechové král; po něm tak nazývali každého panovníka franského a později přešlo jméno i na domácího knížete.

Dějiny nazývají Karla velkým, některé i svatým. Církev ho však za svatého nikdy ne-

prohlásila; jen městu Cáchám trpí se jakási dobrovolná úcta k němu; krom ostatních vad byl na svatého příliš krvavý: byl obrněným apoštolem.

Konec Karlovců v Němcích.

Potomci Karlovců se nepotatili. Hned první, Ludvík pobožný (814—840) neměl na panovníka dosti samostatné ráznosti. Za vlády otcovy obíral se učenými věcmi, a když se po otci sám dostal k veslu, byl už tak zletilý, že měl dorostlé syny. Aby v čas uspořádal posloupnost, rozdělil říši svým třem synům: nejstaršímu Lotarovi dal hlavní část říše; ze dvou mladších dostal Pipin Akvitanii, Ludvík Bavory.

Lotar stal se císařem a spoluvládcem; oba mladší bratři, majíce jen úděly, záviděli mu. Věc se zostřila, když otci Ludvíkovi narodil se z nového manželství s burgundskou princeznou Juditou čtvrtý syn Karel, později přinazvaný „lysý“. Otec chtěje mu také zajistit podíl, tak ostatní tři syny popudil, že došlo z toho ke dlouhým rozbrojům. Zatím umřel syn Pipin a po dvou letech otec Ludvík r. 840.

Po smrti otcově přeli se tři královští bratři Lotar, Ludvík a Karel o dědictví až i krvavými válkami. Roku 843 stala se památná smlouva verdunská: Lotar podrží Italii, hodnost císařskou a úzký pruh země od Italie k severu do Nizozemska; Karel lysý dostane Francii, Ludvík německé kraje od Rýna k východu; z toho mu pošlo příjmení „němec“.

Říše Karla velkého rozdělena takto na tři části, a v každé z nich časem zrostla jedna národnost: vlaská, francouzská, německá.

Po Lotaru I. byl císařem jeho syn Ludvík II.; mladší bratr jeho dostal Burgundsko a Provenci, druhý bratr Lotar II. země porýnské, které se od té doby jmenovaly Lotarinky. Oba tito mladší bratři zemřeli mladí a brzy po sobě; prvním právním dědicem po nich měl býti nejstarší jejich bratr, císař Ludvík II.; ale oba strýcové jejich, Karel lysý a Ludvík němec také si sobili právo k těm zemím. Nastal spor mezi nimi, ke které části: zda k západní francouzské, či k východní německé mají patřiti Lotarinky? Na konec se oba bratři rozdělili o tu zemi; sjednotili se r. 870 v Meersenu, že řeka Maasa bude rozhraním mezi jejich říšema, západofranskou či francouzskou, a východofranskou či německou; císaři Ludvíkovi II. zbyla z toho Provence a dolní kus Burgundska. Tím ustáleno rozdělení říše na země s obyvatelstvem vlaským, francouzským a německým v samostatné říši. Spor o Lotarinky mezi říší francouzskou a německou však tím ještě neustal; žil a táhl se dějinami plných tisíc let, a ještě ani poslední válka německo-francouzská r. 1870 nebyla v tom sporu posledním slovem.

Z rodu vojvodů lotarinských pocházel i František, manžel císařovny Marie Terezie; v Nancy městě, v kapli kostela františkánského je hrobka vojvodů lotrinských, vlastnictví císaře rakouského.

Zjednaná shoda nepotrvala dlouho: v Italii zemřel r. 875 císař Ludvík II. bez potomstva; tím rod Karlovcův tam vymřel. Karel lysý, předběhnuv staršího bratra do Italie, přijal tam korunu císařskou z milosti papeže Jana VIII.

Brzy potom umřel Ludvík němec; o jeho říši opět se podělili jeho tři synové: Karloman vzal Bavory, Ludvík mladší Sasy, Durinky a Franky, Karel tlustý Švábsko.

Karel tlustý pospíchal do Italie, a když Karel lysý zemřel, dal se r. 881 korunovati. Když pak oba jeho jmenovaní starší bratři umřeli, stal se Karel tlustý pánem celého Německa; ba podařilo se mu, že za nezletilosti Karla pitomého i Francie, tedy západní říše franská uznala ho svým králem.

Tak říše nebožtíka Karla velkého opět byla pospolu, v jedněch rukou; jen že ne na dlouho: Karel tlustý nebyl Karel velký. Panovnický rod Karlovců hynul; vojvodové se ociťovali ve své moci; franská říše se rozkládala na vždy ve své části.

Tehdy doráželi na franskou říši od jihu Arabové, od severu loupežní Normani, kteří už pronikli až k Paříži; Karel tlustý, úplně neschopný k vládě, učinil s Normany potupný mír; proto spojení stavové říšští, na podnět Arnulfa, syna Karlomanova, sesadili ho s trůnu na sněmě v Triburu r. 887; Karel tlustý umřel za rok v nouzi a bídě. Obojí polovice říše franské, německá i francouzská, rozpadly se na vždy od sebe a nikdy se již nespojily.

V Němcích vládl pak Arnulf korutanský, ale záhy se rozžehnal se světem; po něm nastoupil šestiletý synáček Ludvík dítě, a když i ten umřel dočkav se jen věku 17ti let, vymřel r. 911 rod Karla velkého v Němcích.

Zatím doléhali na říši od severu Normané, od jihu Saraceni; na východě byla mohutná říše moravská, a když zanikla, hubili Německo divocí Maďaři. V ty nesnadné časy měly různé kraje v německé říši opět své vojvody, které Karel veliký byl zrušil, jako: saský, bavorský, alamanský, franský, lotarinský; hlavní jejich působnost byla v čas války; za těchto dob však i po válce vedl si každý ve svém kraji jako samostatný panovník.

Až dotud nastupoval po otci syn, přejímal trůn právem dědičným; po smrti Ludvíka dítěte, posledního Karlovce, zvolili r. 911 velmoži panovníka: z dědičné říše stala se volební.

Prvním králem zvolen Konrad I., vojvoda franský; že však nevšichni vojvodové ho uznávali, ačkoli se o to přičiňoval po dobrém i po zlém, a jsa přesvědčen, že platným králem může býti jen ten z vojvodů, který má k ruce silnou moc domácí, umíraje doporučil zvoliti vojvodu saského Jindřicha, svého posavadního úhlavního protivníka.

Následy v Italii.

Když se rozpadala franská říše, jejíž panovník měl důstojenství římského císaře, s čestným právem a povinností chrániti církev, nastala

v Italii otázka, kdo má místo neschopných karlovců dostati korunu císařskou?

Hlavně dva nápadníci třeli se o ni: spoletský vojvoda Guido a markrabě furlanský Berengar; oba sice byli příbuzní karlovců, ale žádný z nich neměl na to dosti moci; válčili spolu, a jak se střídalo válečné štěstí, tak přecházela císařská koruna s jedné strany na druhou, někdy i na pomocníka, kterého si ten neb onen pozval.

Na větší neštěstí vpadaly do země loupežné národy, Maďaři, Saraceni; zmáhala se bezbožnost a nestoudnost v životě i v písmech; šlechtické strany hleděly se jedna proti druhé zmocniti v Římě světské vlády i prestolu papežského.

Z toho pocházely veliké zmatky v 10. století a ještě déle, do poly jedenáctého; nejeden papež byl v té době násilně dosazen na stolici Petrovu, nebo s ní násilně svržen a usmrcen. Tři ženy: Theodora starší a její dvě dcery, Theodora mladší a Marozia, z hraběcí rodiny toskanské (= z Tuskula) vládly v Římě 50 let téměř libovolně; omezujíce volbu papeže dosazovaly na apoštolský stolec blízké příbuzné; bylo to velké ponížení stolce Petrova; křesťanská říše chtěla zkaziti církev, jako ji kdysi chtěla zhubiti říše stará, pohanská.

Nesnadno podati zevrubný obraz té smutné doby, neb není na to dosti zpráv, a co se zachovalo, je více nebo méně strannické; tolik už nyní kritika zjistila, že mnoho pomluv na tehdejší papeže jest dílem nepravdivo, dílem zveličeno.

Když římské císařství, jak hned povíme, přešlo s králů franských na německé, přicházeli jejich vlivem zase dobří papežové na prestol Petrův, většinou z Němec. Když i pak se jevily nedobré vlivy, přenesl papež Mikuláš II. r. 1059 volbu papeže na sbor kardinalský, ale tak, aby se zachovala náležitá čest a úcta císaři a dbalo se přání kleru a lidu římského.

Posléze, aby hlava církve nabyl mocného spojence i proti nepokojné šlechtě římské i proti německým císařům, kteří už zase, nedržíce se v pravých mezích, chtěli se z ochránců státi pány církve, papež Mikuláš II. téhož r. 1059 učinil si přátelský poměr s Robertem Guiskardem, jak obšírněji vyložíme, až přijde pravý čas a místo.

Císařové z rodu saského.

(919—1024.)

Jindřich, vojvoda sasský, byl právě, jak se později vyprávělo, v lese číhat na ptáky, když dorazilo poselstvo, aby přijal důstojenství královské; odtud mu pošlo přízvisko „ptačník“.

Jindřicha volili vlastně jen Frankové a Sasi; v ostatních vojvodstvích, švábském a bavorském uznali ho teprv později, a vojvodu lotrinského přiměl tím k uznání, že mu dal dceru za manželku. Tak opět zjednána jednota, a král Jindřich může se proto nazývati zakladatelem německé říše.

Když mu zatím do země vpadli Maďaři, vykoupil si mír za roční poplatek. Aby se jim mohl vyrovnati, učil Sasy bojovati koňmo a nastavěl v říši pevností, z nichž později vznikala města.

Zabezpečiv se doma obrátil se na venek. Českého knížete Václava I. čili svatého přinutil, že poplatkem uznal jeho svrchovanost. Posléze odepřel Maďarům poplatek, a když si jej přitáhli válečně vymáhat, odrazil je. Tři léta po tom vítězství zemřel r. 936.

Císař Ota III.

Císař Ota I., nejstarší syn Jindřichův, byl v Cáchách korunován. S třemi arcibiskupy, kteří ho korunovali, seděl při korunovační hostině za mramorovým stolem a vojvodové mu posluhovali na znamení poddanosti: franský vojvoda jako truksas nosil jídla, švábský jako číšník naléval vína, lotrinský jakožto komorník pečoval o královské komnaty a bavorský maršálek měl na starosti císařský dvůr a konírnu.

Pak počal císař jednati za hranicemi, napřed proti Slovanům. Českého knížete Boleslava I. a polského vojvodu přinutil k poplatku; proti severním polabským Slovanům vystupovali vá-

lečně jeho vojvodové Billung a zvláště krvavý Gero, prý aby je přivedli na křesťanskou víru, ale v pravdě, aby je podmanili a zněmčili.

Potom se císař Ota vydal s vojskem do Italie na pomoc královně Adletě proti tamnímu výbojci Berengarovi. Ota pojav Adletu za manželku dal se prohlásiti králem italským.

Když pak mu zase vpadli do země Maďaři, porazil je r. 955 s vydatnou pomocí českého knížete Boleslava I.

Zatím nastala císaři nová práce v Italii: v Římě se zmocnila šlechta vlády a dosazovala za papeže muže nehodné. Opat burgundského kláštera v Clugny přemluvil císaře Otu, by tam zjednal pořádek. Když ho také papež Jan XII. volal o pomoc, vydal se tam po druhé a dal se korunovati r. 962. Římské císařství z r. 800 obnoveno a spojeno s německým královstvím: založena svatá římská říše německého národa. Tím stanoveno, že jen německý král smí se státi římským císařem, ale smí se mu ta hodnost propůjčiti jen v Římě. Tato říše zůstala pak až před sto lety, do roku 1806.

Císař Ota potvrdil papeži právo církevního státu a vymínil si za to, že volba papeže smí se díti jen za souhlasu císařova. Moc císařská dostala se nad papežskou.

Za císaře Oty I. říše německá a řecká tak se oznaly a spřátelily, že řecká princezna Theofano vdala se za německého korunního prince, jenž po otci ujal vládu jakožto

císař Ota II. Z jeho vlády důležito zmíniti, že r. 976 jmenoval Luitpolda čili Leopolda babenberského markrabím rakouským, jenž pak se zdarem německé území proti Maďarům hájil a šířil. Po několika válečných činech zemřel Ota ještě mladý roku 983, u věku 28ti let.

Za mladičkého jeho potomka císaře Otu III. vládla ovdovělá císařovna Theofano. V tu dobu odraženy útoky polabských Slovanů a s říší polskou a českou smluveno přátelství.

Za císaře Oty III. naplňovalo se prvních tisíc let po Kristu; všude bylo plno různého blouznění, že bude konec světa. Císař Ota, vychovaný klassickými spisy starého světa, pojal podivnou myšlenku přestěhovati se do Říma a obnoviti staré imperium. Nelíbila se mu již německá prostota, chtěl si dvůr zaříditi po byzantsku.

Z jeho vůle stal se mladý jeho příbuzný, Bruno z Korutan, papežem Řehořem V. a po jeho smrti zase jmenoval císař svého učitele Gerberta papežem, jenž si dal jméno Silvestr II. Ve své pánovitosti císař nerad viděl, že papež poslal uherskému králi Štěpánovi královskou korunu a r. 1000 že mu propůjčil název krále „apoštolského“; z toho zase ve zbožném návalu putoval do Hnězdna k ostatkům sv. Vojtěcha, druhého biskupa pražského, jehož si byl Ota III. velice oblíbil a jenž u pohanských Prusů zemřel smrtí mučedlnickou; povolil Polákům samostatné arcibiskupství propustiv je z církevní závislosti německé; Čechové již měli biskupství pražské od r. 973, a tím popustil zemím českým více církevní samostatnosti.

Tato vláda císařova budila v Němcích nevoli; uprostřed zmatků zemřel císař v Italii r. 1002 maje teprv 22 let. Vojínové ho přinesli do Cách a pochovali vedle císaře Karla velkého.

Po něm zvolen Jindřich II., svatý, pravnuk Jindřicha I. První starostí mu bylo upevniti doma královskou moc, neboť nejen vojvodové a knížata pořád více se osamostatňovali, nýbrž i menší vasalové zpírali se dosti často velmi směle královské moci, že bylo je potřeba skrušiti. V Cechách Jindřich II. svatý pomohl Přemyslovcům shoditi polské panství. Třikrát se vypravil do Italie: po prvé roku 1004; když v Pavii, kde korunován železnou korunou, právě vypukla zpoura a císař byl nucen prchnouti oknem, zanechal na postrach památku císařské přísnosti: město dáno v požeh; po druhé táhl císař do Italie r. 1014 papeži na pomoc a byl v Římě i s chotí Kunhutou slavně korunován na císařství; papež Benedikt VIII. podal mu zlaté jablko s křížkem na znamení, že mu náleží panství světa; od té doby patřilo jablko mezi korunovační klenoty. Po třetí táhl do Italie proti Řekům a Saracenům, když ohrožovali Řím.

Tímto živým spojením Německa s Italií přinášela se do Němec znalost pospolitého života městského, neboť do té doby žilo se v Němcích roztroušeně po venkově.

Jindřich císař se svou chotí, sv. Kunhutou, zachovávaje v manželském životě panictví, umřel r. 1024 bezdětek; jím vyhasl panovnický rod saský.

Císařové z rodu salského. — Vrchol moci.

(1024—1056.)

Po vymření královského rodu saského sešli se duchovní i světští velmoži, urození a svobodníci všech kmenů německé říše v rovině porýnské mezi Mohučem a Vormsem volit nového krále. Majíce již probudilé vědomí národní příslušnosti německé zvolili Konrada, velmože z rodu franského jinak salského.

Konrad II. (od r. 1024) dal se na výpravě do Italie korunovati napřed v Pavii železnou korunou za krále lombardského, potom v Římě za římského císaře.

Nejpamátnější čin jeho byl, že učinil menší léna dědičnými: který man nebo vasal v Německu nebo valvasor v Italii měl od velmože propůjčené léno, směl je dědičně zanechati svému potomkovi. Tím se císař zavděčil tisícům nižší šlechty a drobě tak a jinak moc vojvodů, množil a pevnil svou moc královskou; toho však nevymohl, aby trůn dědičně zabezpečil svému rodu. Deset let před svou smrtí dal voliti za krále svého syna Jindřicha.

Jindřich III. příjmím „snědý“ od nápadně temné pleti ve tváři, stav se králem r. 1039, oslaboval dále moc vojvodskou exemcemi neb immunitami, vyjímaje z ní území velmožů a biskupův a čině je samostatnými, podřízenými přímo říši.

Českému knížeti Břetislavovi, nejslavnějšímu tehdy panovníkovi slovanskému nedal rozmnožiti

svou moc dobytými zeměmi polskými. Když pak i Uhry učinil si poplatnými, dosahovala německá říše tehdy nejdále na východ.

Pravili jsme, že císařové po vlastní chuti a vůli propůjčovali biskupská beneficia, ba někdy sami dosazovali papeže; město Řím mělo právo voliti papeže: tak se někdy dostávali na tak důležitá místa mužové nevhodní a nehodní. To mívalo žalostné následky; stalo se i, že nehodný papež Benedikt IX. prodal svůj úřad jinak hodnému nástupci Řehoři VI.

V Římě bývaly různice při volbách papeže, a také se nedbalo, aby na prestol apoštolský dosedl důstojný nástupce sv. Petra. Někdy rozhodovala politická moc strany, někdy peníze a sliby. Za císaře Jindřicha byli dokonce tři papeži zároveň.

Reformní snahy pocházející z kláštera v Clugny zmáhaly se, a císař Jindřich byl jim nakloněn. Když mu Římané nechali na vůli volbu papeže, užil té volnosti svědomitě a dosadil za papeže biskupa bamberského Suidgera, jenž si dal jméno Klement II.; po něm jmenoval císař ještě čtyry papeže z Němec, kteří všichni pečovali o zlepšení kázně církevní.

Takto byl císař nad papeže; považuje-li se to za jaký úspěch, zvrcholila se tehdy císařská moc; dostoupila výše, jaké nikdy v celém středověku.

Když opět nastávaly v říši nepokoje, císař tuše si i blízký konec, dal zvoliti králem svého teprv šestiletého synka Jindřicha (r. 1056) a svěřil ho zvláštní ochraně papeže Viktora II.

Jindřich IV.

Mladistvého kralevice vychovávali a jménem jeho vládli biskupové: napřed kolínský, ctižádostivý Hanno, potom bremský, pánovitý Adalbert.

V tu dobu již mocně se ozývaly hlasy po některých opravách v církvi: císařové zasahovali do volby papeže a za biskupy dosazovali, koho chtěli. Císař poručiv toho a toho zvoliti biskupem, podal mu berlu a prsten na znamení, že mu udílí duchovní úřad a s ním spojené statky. Tomu se říkalo investitura.

Nejhorlivěji se tehdy zasazoval o církevní opravy kluniacký mnich Hildebrand, původu toskanského. Nejprve se přičinil, že r. 1058 zvolen papežem Mikuláš II., také přítel oprav. Ten vydal na synodě lateranské r. 1059 dekret „In nomine Domini“ (= ve jménu Páně) a ustanovil, že papeže mají voliti kardinalové t. j. duchovenstvo římského obvodu s náležitým zřetelem na přání obyvatelstva a s povinnou úctou k tehdejšímu císaři Jindřichu IV., a že volba je platná, i když by se stala neprávě v Římě.

Hildebrand i papež Mikuláš věděli, že s tím nebude spokojen ani císař ani římská šlechta; proto se ohlédali po nějakém pomocníku, aby se volba papeže dála nerušeně. Takovým se jim naskytl kníže normanský v dolní Italii. Před nějakým časem totiž normanští rytíři jedouce po lodi z pouti ze sv. země zastavili se v dolní Italii, pomohli tam v boji proti Řekům a Sara-

cenům, a dostali za to kus země; když se tam záhy za nimi nastěhovalo hojně Normanů ze severní Normandie, zmáhala se jejich moc vočihledě. Papež potvrdil vojvodu normanského Roberta Guiskarda v držení těch zemí jakožto vasala papežského, začež on slíbil chrániti papeže i církevní stát.

První volba papeže dle nového řádu stala se r. 1061 a zvolen Alexander II. pod ochranou normanskou.

Zatím dospěl Jindřich 15ti let a na sněmu vormském vzal meč na znamení zletilosti. Usadiv se s hojnou a bujnou družinou v Sasích na hradě u města Goslaru leda lovil, hýřil a prostopášnil. Aby měl na to, prodával uprázdněná biskupství a opatství těm, kdo více podávali, třeba lidem zcela nehodným. Se světskými hodnostmi zacházel rovně svévolně; odňav bavorskému Otovi vojvodství dal je zeti jeho Welfovi.

Sasové neměli příčiny těšiti se z přítomnosti královy. Stavěl nové hrady, vymáhal dávky na nádherný dvůr, a nekázaná družina plenila kraj a tropila neplechy. Když se míra dovršila, shlukli se Sasi a oblehli krále. Slíbil jim, aby složili zbraň, že vyslechne jejich přání. Sasové, vlastně jejich vůdce zmíněný Ota, zkázali mu tyto podmínky: zbořiti některé hrady, ty pelechy lotrovské, nebývati pořád jen v Sasích, zahnati nezdárné milce a rádce, šlechetněji zacházeti se svou chotí Bertou a konečně už nechati mrzkého života. Když se jim Jindřich z toho leda vysmál, obořili se na hrady, strhli je a on sotva utekl do Bavor

Ze však rozlícení Sasové i kostely zbořili a hrobky zneuctili, čehož jim nikdo nemohl chváliti, získal Jindřich německá knížata proti nim; i český kníže Vratislav II. mu pomáhal. V bitvě u řeky Unstruty r. 1075 poraženi Sasíci a Jindřich, usadiv se opět u nich, vystavěl hrady znova a páchal hůř než prve. Zkrušení Sasové podali stížnost ku hlavě církve, římskému papeži.

Tehdy už byl papežem Řehoř VII., jmenovaný mnich Hildebrand, vzácných darů ducha i srdce, bystrého rozumu, pevné vůle, neohrožené mysli, čistých mravů: pravý to reformator, oprávce. Důrazněji než jeho předchůdce Alexander jal se vykonávati veliký záměr, osvoboditi církev všeho cizího, světského vlivu. Byl ochoten i život na to vynaložiti, by zbavil církev dvojího neduhu: za prvé, aby se nikdo nevkupoval do duchovních úřadů (simonie), neboť takoví vetřelci do ovčince nemohli býti dobrými pastýři; a za druhé, aby duchovenstvo zachovávalo celibat, neboť mnozí duchovní byli tehdy ženatí, jako kdysi u pohansko-křesťanské nečisté sekty v Pergamě, již sv. Jan ve Zjevení nazývá mikulášenci, nikolaity.

Boj o investituru.

Papež Řehoř VII. na postní synodě r. 1074 nařídil pod pokutou kletby: který kněz svatokupectvím (simonií) nabyl církevního úřadu, má se ho vzdáti, a který má ženu, ať ji propustí; od ženatého kněze ať nikdo nepřijímá svátosti a na jeho mši ať nechodí. Když pak ani bisku-

pové ani panovníci, zejména Filip francouzský a Jindřich německý neposlechli, papež na nové synodě r. 1075 ještě k tomu zakázal světskou investituru: žádný kněz nesmí přijati duchovní úřad od světské osoby. Na Filipa krále a na pět rádců Jindřichových vynesena klatba.

Tím si papež zbudil mnoho nepřátel, pozvíce knížata, nehodné kněze a jejich přívržence po všem křesťanském světě, nejvíce v Němcích. K tomu ještě vznikl spor císaře s papežem o arcibiskupský stolec v Miláně.

Za takové nálady myslí došla saská stížnost, a papež pohnal krále Jindřicha na synodu do Říma se ospravedlnit. Král hněvem, svolav do Vormsu německé biskupy, dal papeže sesadit a zkázal to do Říma. Odpověď padla ráz na ráz: papež vyslovil i na krále kletbu a sprostil jeho poddané svazku poslušnosti.

Jindřich se tomu zpočátku smál, ale velmi zvážněl, když mu knížata na sněmu ohlásili, že jak zajisté sám uzná, nemohou míti krále z církve vyloučeného: ať se tedy zdrží vlády, až říšský sněm na budoucí hromnice rozhodne, smí-li dále kralovati; a že papež také na ten sněm přijede, ať to král hledí urovnati, neboť nebude-li do dne do roka sproštěn kletby, že podle říšského zákona pozbude trůnu.

Jindřich povolil: psal do Říma, prose o zrušení kletby; když se mu nevyhovělo, vydal se r. 1076 několik dní před vánocemi s manželkou a několika věrnými na krušnou cestu přes Alpy. Papež už byl na cestě do Němec; setkali se

v horní Italii na hradě Kanose; papež odkázal krále na sněm v Augšpurce.

Král Jindřich počal prositi: že doba kletby se schyluje a nebude-li rozhřešen do dne do roka, že pozbude koruny; že rád ve všem zadost-

Papež Řehoř VII.
(Dle staré malby.)

učiní. Aby rozhřešení jakořka vynutil, dobrovolně konal nejpřísnější pokání: tři dni stál v druhém ohradí pod širým nebem pouze v kajicím rouše; čtvrtého dne ho papež sprostil kletby, ale vlády se měl zdržeti až do sněmu; pak mu dal požehnání a při mši sv. mu podal velebnou svátost.

Na zpáteční cestě, hned v Lombardii, král Jindřich, když se mu nahledalo přátel a stoupenců, zvláště mezi odbojnými biskupy, zapomněl slibův i přísah. V Německu se r. 1077 sešli knížata na sněm do Forchheimu, a jakkoli jim papež zrazoval, zvolili králem Rudolfa, vojvodu švábského. Ustanovili zároveň, že od té doby nemá syn královský po otci nastupovati dědičně, nýbrž že se má král voliti.

Uslyšev Jindřich, co se děje v Němcích, pospíchal tam; i duchovní knížata se mu poddávali z bázně, že zvolený Rudolf bude přesně prováděti výnosy Rehořovy, ačkoli papež té volby ještě nepotvrdil. Nejvíce se zmohl Jindřich, když odňav zvolenému Rudolfovi vojvodství švábské, propůjčil je Bedřichovi hohenstaufskému, který tam již beztoho měl mnoho hradů; i dceru mu dal za manželku. Jindřich počal opět pychati proti papeži a hrozil, nedá-li hned Rudolfa do kletby, že dosadí jiného papeže.

Na tak nedůstojné jednání odpověděl papež kletbou, zbavil ho království a uznal Rudolfa. Z toho nastala první občanská válka v Němcích. Oba králové, Jindřich a Rudolf srazili se bitvou, v níž Rudolf sice zvítězil, ale smrtelně byl raněn.

Poněvadž Rudolf zemřel, byl vlastně Jindřich vítězem: ustanovil papežem svého kancléře, jenž se nazval Kliment III. a zbrojně ho uvedl do Říma. Zatím si v Němcích zvolili nového protikrále, Hermana. Jindřich až třetí rok dobyl kusa Říma; na papeže do andělského hradu nemohl se dobyti, a opravdu dosadiv svého papeže,

dal se mu o velkonoci r. 1084 korunovati za císaře. Dlouho však neoseděl v Římě: od jihu táhl mocný Robert Guiskard papeži na pomoc; vyprostiv ho a spustošiv Řím dovezl ho na Monte Kasino, a pak, že v Římě bylo velké roztrpčení, do Salerna. Tam Řehoř již za rok umřel, 25. května 1085; jeho poslední slova byla ze žalmu: Miloval jsem spravedlnost a nenáviděl nepravosti, proto zmírám ve vyhnanství.

Konce Jindřichovy byly žalostné. V Němcích šťastně i nešťastně, jako že v nové válce občanské zápasil o trůn; napřed se zbouřil nejstarší syn Konrad, a když ode všech opuštěný umřel, nastoupil mladší syn Jindřich; však i ten se zbouřil a přinutil otce na sněmu veřejně čísti své hříchy a zříci se trůnu r. 1105. Nejsa životem jist prchl starý císař do Kolína a odtud do Lutichu, kde v bídě zemřel.

Biskup dal mu hrob ve chrámě, ale že Jindřich umřel stížený kletbou, byla mrtvola odnesena do nesvěcené kaple u řeky Maasy, kdež jerusalemský poustevník říkal nad ní žalmy. Po devíti dnech kázal ji císař Jindřich V. převézti do Špýru města, kde ještě pět let byla v nesvěcené kapli, až s ní papež sňal kletbu a směla se pohřbiti po křesťansku r. 1111.

Spory císaře s papežem o investituru ještě si několik let potrvaly, až se stalo narovnání konkordatem vormským r. 1122 v ten smysl: císař povoluje svobodnou volbu biskupa kapitolám u své neb svého zástupce přítomnosti, dá mu žezlem investituru, jako že mu svěřuje

světské knížetství (v Němcích se to stávalo před svěcením na biskupa, v Italii a v Burgundě po svěcení), už nikoli tedy biskupským prstenem a berlou, aby se nemohlo mysliti, že biskup dostává duchovní moc od císaře; prsten a berla podány biskupovi při samém svěcení.

Císař Jindřich IV. v rakvi.

Tak tedy teprv po dlouhých a neblahých sporech provedeno, co se mělo hned z počátku a vlastně samo sebou rozuměti: právně a přirozeně oddělena duchovní moc církevních hodnostů od jejich světské moci, zaveden trvalý stav právní a zjednán mír církve a státu. Papežství

zvítězilo: v Němcích vymaněna církev z nehodného poručí státu.

Příštího roku konaný obecný církevní sněm lateranský přijal a potvrdil vormský konkordat. Když pak za tři léta zemřel císař Jindřich V. bezdětek, vyhasl královský rod salský čili franský.

Kníže Mojmír.

Jako v Čechách byli předním rodem Přemyslovci, tak na Moravě nad jiné se zmohli Mojmírovci. V první polovici 9. století panoval na Moravě kníže Mojmír a měl sídlo na Velehradě. Byl to panovník ducha velebystrého. Napřed mu záleželo na tom, aby menší vojvody a knížata na Moravě přivedl pod své panství. Věděl zajisté dobře, že jen tehda budou Moravané národem silným, až všichni budou poslouchati jednoho panovníka. Takto kníže Mojmír první počal zakládati onu velikou říši moravskou, která již ve druhé polovici 9. století tak zmohutněla, že i Čechy dávaly jí poplatek za ochranu.

Zatím král německý Ludvík, vnuk císaře Karla velikého, hleděl svou vládu obnoviti nad národy slovanskými, tedy také nad národem českým. Na to vyhledával spolků s vojvodami, kteří byli nespokojeni se svým knížetem domácím. Již roku 845 přišlo k němu do Němec 14 lechů českých a dali se pokřtiti se svým komonstvem bezpochyby proto, aby jim král německý pomáhal v jejich odporech a vzdorech proti vlastnímu knížeti zemskému.

Ovoce z toho brzy uzrávalo. Hned roku potomního vpadl Ludvík z Rakous do Moravy, kdež právě toho času zemřel kníže Mojmír, a vznikly různice a spory, kdo má býti po něm knížetem. Ludvík dopomohl ku panství synovci nebožtíka knížete, Rostislavovi roku 846, a ten měl za to zachovávati jakousi poslušnost ku králi německému. Aby také zemi českou si nějak podrobil, vrazil král Ludvík s vojskem do Čech. Ale byl poražen a utrpěl velikou ztrátu vojska, že si neviděl jiné rady než prchnouti do Bavor. Od té chvíle Němci, nemohouce zapomněti, skoro 30 let Čechy znepokojovali.

Roku 849 poslal Ludvík zase veliké vojsko do Čech. Tam je Čechové očekávali za pevnými hradbami. A když Němci hnali na ně útokem, Čechové je sice mužně odrazili a ubránili se, ale velmi mnoho jich bylo zabito v boji krvavém. I poslali do německého tábora posly, aby s vůdcem německým umluvili pokoj a mír. Ale když ještě marně smlouvali, Němci zrušivše slib, z nenadání udeřili znovu na tábor český a úsilně ho dobývali. Čechové sebrali všecku sílu, obořili se na Němce, porazili je a obrátili na útěk. Čechové v patách za nimi se ženouce, vtrhli až do tábora německého. Tu Němci počali prositi o pokoj, a Čechové jim rozkázali dáti rukojmě v zástavu, vydati všecku zbraň, všecky vozy a potřeby válečné a odtáhnouti ze země cestou, kterou jim sami vykázali.

Veliký byl hněv krále německého, když uslyšel, jak jeho vojsko bylo v Čechách skrušeno

a neslýchaně zahanbeno; přece však nic na ten čas nemohl proti Čechům podniknouti, neboť také jiní Slované vidouce statečnost a úspěch český, vypovídali mu poslušenství, že jen s těží je zase přemohl. Také kníže Rostislav na Moravě všemi způsoby o to dbal, aby svou vlast docela osvobodil z poddanství krále německého. Již roku 855 přitáhl král Ludvík s vojskem na Moravany, ale vrátil se s nepořízenou, ba se škodou, neboť Moravané jej na útěku důrazně pronásledovali. Od té doby měli Moravané několik let pokoj, a moc a sláva Rostislavova neustále se zmáhala.

Sv. bratří Cyrill a Method.

Moudrý kníže Rostislav čili Rastic jak moha o to pečoval a usiloval, aby svou moc upevnil a svůj národ zvelebil. Napřed si hleděl zjednati a upraviti velikou moc válečnou, aby v čas nebezpečný mohl své země uhájiti od všelikých nepřátel jmenovitě z Němec. V zemi udržoval pokoj a pořádek a konal přísnou spravedlnost. Při tom však bystrým duchem pozoroval, že za jeho časů křesťanstvo všude vítězilo nad pohanstvem, a že vznikaly veliké a mocné říše křesťanské, proti nimž pohanské a rozdrobené kmeny slovanské byly jen slaby. Již od časů císaře Karla velikého podnikali Němci veliké války proti Slovanům, aby prý je obrátili na víru křesťanskou, ale v skutku a v pravdě jim běželo o to, aby si je podmanili.

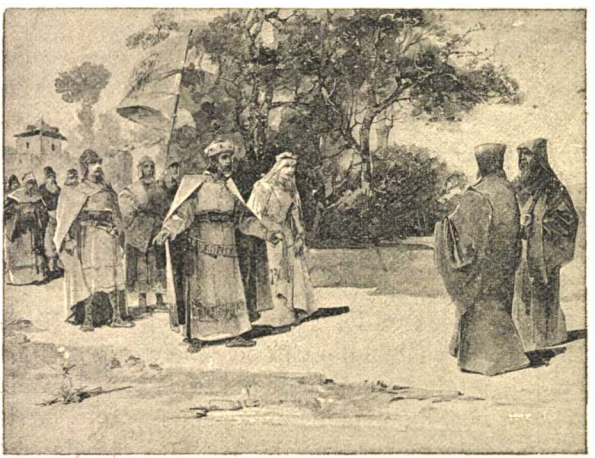
Kníže Rostislav sám i předek jeho Mojmír byli už křesťané; ale v lidu moravském se ujímalo símě víry křesťanské jen pomalu a ztěžka, poněvadž na Moravu přicházeli kněží z Němec, a lid jim nerozuměl. Kromě toho také lid moravský, tak nakloněný víře křesťanské a tak povolný rodnému knězi, v záští měl kněze, kteří mu přicházeli z národa, od něhož od nepaměti nezakoušel nic dobrého.

V ten čas uslyšel kníže Rostislav, že slovanští kněží z Cařihradu hlásali národům slovanským víru křesťanskou. I vypravil poselstvo do Cařihradu požádat císaře Michala, aby mu poslal věrozvěsty slovanské. Císař poslal na Moravu dva bratry kněze, Cyrilla i Methoda, kteří již Kozarům a Bulharům šťastně byli hlásali víru křesťanskou.

S velikou radostí putovali svatí bratři na Moravu. Roku 863 dorazili na Velehrad a byli od knížete a lidu uvítáni radostně a slavně. Přivedli si také několik pomocníků slovanských, a od té chvíle šířila a utvrzovala se víra křesťanská rychle a zdárně.

Zásluha sv. věrozvěstův již tímto skutkem byla a jest veliká. Avšak nejen pro Moravany, nýbrž pro veškeré národy slovanské jest jejich zásluha tím vážnější a zajímavější, že mladší bratr Cyrill, muž neobyčejné učenosti, tak že už od mladosti byl nazýván filosofem, ještě než se vypravil na Moravu, vymyslil zvláštní litery čili čteny, jimiž všecky rozmanité zvuky jazyka slovanského podivnou určitostí, jasností a úpl-

ností mohly se písemně označovati. Potom začal sv. Cyrill překládati nový zákon Písma sv. a některé knihy kostelní na jazyk slovanský. Když přišel na Moravu, dokončil překlad pomocí bratra Methoda, a zavedl také služby Boží po slovansku. Z toho byla na Moravě veliká radost, a všecek lid pozíral k Velehradu s tím větší úctou.

Rostislav vítá sv. věrozvěsty.

Za to se roztrpčili kněží němečtí, kteří byli na Moravě, a stěžovali si u svých biskupů německých. Ti netajili svých stížností ani u papeže ani u císaře a uváděli oba bratry v podezření, jakoby učení jejich nebylo pravé. Ale papež Mikuláš, muž výtečného ducha, slyše o blahodějné činnosti apoštolů slovanských, a jistě také od knížete Rostislava maje za ně přímluvu, nechtěl

se ukvapiti svým rozsudkem a náhle jim zakázati apoštolskou činnost. Proto povolal jich k sobě do Říma, aby se od nich samých dověděl, čemu a jak učí. I vydali se oba bratři se svými učeníky na cestu do Říma roku 867. Cyrill vzal s sebou ostatky sv. Klementa papeže a mučeníka ve vzácné schránce, kteréž byl nalezl na půlostrově Korsuni, aby je přinesl v dar papeži a Římanům.

Zatím však, než bratři Cyrill a Method došli města Říma, zemřel papež Mikuláš. Nástupce jeho Hadrian II. uslyšev, že apoštolové slovanští se blíží městu a že přinášejí vzácné ostatky, vyšel jim v ústrety ve slavné procesi až za brány města a přivítal je velmi laskavě. Oba bratři zůstali v Římě do roku 869, a měli mnohé rozmluvy s papežem a s učenými biskupy u jeho dvora. Papež vyzkoumav jejich pravověrnost pochválil je za apoštolskou horlivost a potvrdil, že smějí služby Boží konati po slovansku. Potom sám posvětil oba bratry na biskupy. Také jejich učeníci byli od biskupů římských posvěceni na kněze a jáhny.

Ale brzy potom bratr Cyrill onemocněl a vstoupil v Římě do kláštera, kdež padesátý den umřel. Umíraje napomínal bratra Methoda, aby se vrátil na Moravu a neopouštěl toho dobrého lidu. Tělo jeho bylo pochováno ve chrámě sv. Klementa. Roku 869 povýšil papež Moravu a sousední kraje slovanské na samosprávné biskupství a Methoda jmenoval prvním arcibiskupem.

Potom se vydal Method i s průvodci na zpáteční cestu na Moravu.

Rostislav.

Zatím se dály na Moravě veliké věci. Znamenaje totiž německý král Ludvík, že moravský kníže Rostislav by mohl časem býti nebezpečným sousedem jeho říše, a že chce svou zemi vytrhnouti také církevně z nadvládí německého, vpadl s vojskem na Moravu a oblehl Rostislava na hradě Děvíně nad ústím řeky Moravy do Dunaje. Kníže moravský necítě se dosti připraveným a silným, aby odrazil prudké útoky svého nepřítele, smluvil se o mír a slíbil králi věrnost a oddanost. Ale brzy potom Rostislav sebral sílu válečnou a vypověděl Němcům slíbené poslušenství. Ludvík král vypravil roku 869 dvojí vojsko do Moravy a za vůdce jim ustanovil své syny Karlomana a Karla. Ti vtrhli daleko do země moravské, ale nepořídili mnoho, neboť Rostislav hájil se pevnými hradbami. Zvláště Velehrad, hlavní jeho sídlo, byl tak opevněn, jak toho tehdejší svět nikde jinde neviděl. Když pak se počalo německému vojsku nedostávati na Moravě potravy a obroku, a když nad to Čechové, jakoby na pomoc Moravanům, vtrhli válečně do německých Bavor, táhlo vojsko německé zase z Moravy domů. Moravané se v patách za nimi tlačili a činili jim veliké škody.

Tímto spůsobem Rostislav nabyl toho, po čem byl po všecek život toužil, že totiž se svým lidem nebyl poddán Němcům. Ale tu se stala ošemetná zrada. Jeho vlastní synovec Svatopluk, jenž byl údělným knížetem v sousední

zemi slovanské, v Nitře, raději chtěl býti poslušen Karlomana nežli svého přísného strýce Rostislava, a proto se tajně dorozuměl s Němci. Uslyšev to Rostislav rozlítil se hněvem nad takovou zradou a vyslal muže, aby Svatopluka na hostině přepadli a zabili. Ale Svatopluk se dověděl, co se naň chystá, a proto na hostinu nepřišel. I pustil se za ním Rostislav daleko a neopatrně, že ho Svatopluk zajal.

Svatopluk se tak velice zapomněl, že strýce a pána svého zrádně vydal králi německému. Veliký hrdina národa moravského a zakladatel veliké říše slovanské zavezen do Němec, kde v žaláři čekal, jaký soud naň vynesou jeho urputní nepřátelé. Lid moravský byl bez vůdce. Karloman hned přitrhl na Moravu, obsadil tam mesta i hrady, neb nikdo se mu nebránil, a odnesl královské poklady Rostislavovy. Brzy potom byl Rostislav od Němců odsouzen na smrt. Rozsudek nebyl sice vykonán, ale byly mu oči vyloupány, a umřel prý kdesi v klášteře. Od té chvíle o Rostislavu není zmínky.

Právě v ty časy vrátil se arcibiskup Method na Moravu. I byl také zajat a odvezen do Němec, biskupům na soud. Byli to biskupové spíše vojáci než kněží, neboť králové dosazovali za biskupy ne toho, kdo se k tomu hodil zbožností a učeností, nýbrž kdo se jim zlíbil. Ti biskupové, totiž solnohradský Adalvin, pasovský Hermanrich a frisinský Hanno, soudili arcibiskupa Methoda a nehodně ba ukrutně s ním zacházeli. Dověděv se toho papež Jan VIII. zastal se Methoda velmi

důrazně. Poslal do Němec zvláštního posla, biskupa jakynského, s přísným rozkazem, aby Methoda hned propustili na svobodu, a z toho, jak zle s ním nakládali, aby se přišli do Říma zodpovídat. Nedostavili se, nemohli, všichni skoro do dne do roka pomřeli, jakoby je sám Bůh byl povolal na soud.

I Svatopluka záhy stihla pomsta za jeho nešlechetnou zradu. Že se nezdál Němcům dosti povolným a poslušným, byl pohnán do Němec na soud. Tam když se dostavil, uvržen jest do žaláře, až by se rozhodlo, co se ním dále stane.

Král Svatopluk.

Netrvalo dlouho po zajetí Svatoplukově, i zdvihl se lid moravský proti cizincům, kteří usadivše se mu v městech i na hradech všelijak jej utiskovali. Lid počal válku proti německým posádkám po zemi rozloženým. Aby svému boji dodali více spojitosti a důrazu, přinutili Slavomíra, příbuzného knížat moravských, ačkoli byl knězem, postaviti se jim v čelo. Válečné štěstí přálo Moravanům, že Němci uvedeni byli do velikých nesnází. Tu Karloman hleděl udobřiti Svatopluka a propustil ho z vazby, aby mu pomohl Moravany utišiti. Svatopluk se stavěl býti velikým přítelem Karlomanovým a přemluvil ho, by jej samého učinil vůdcem vojska, které hodlá vypraviti proti Slavomírovi. Stalo se. Svatopluk táhl v čele vojska německého na Moravu, a přitáhl až pod Velehrad. Moravané byli přichystáni k boji na

smrt. Ale Svatopluk rychle se dorozuměv se svým národem, nenadále přepadl německé vojsko s celou mocí lidu moravského a spůsobil mu krvavou porážku.

Tímto vítězstvím nad Němci smířil se Svatopluk sice se svým národem, ale tím více na sebe poštval německého krále. Svatopluk věděl, že krutě se mu za to bude mstíti, a proto se hleděl dorozuměti a přátelsky spojiti s bojovnými Čechy a jejich knížetem Bořivojem. Již na podzim roku 871 namluvil si Svatopluk českou kněžnu, sestru knížete Bořivoje, a pojal ji za manželku. Přátelství Čechů a Moravanů se upevnilo. Již záhy se ukázalo, jak velice bylo potřeba toho přátelství. Německý král zase vypravil sílu vojska proti Svatoplukovi, ale Moravané a Čechové je porazili a ze země vyhnali. Potom nastal mír na delší dobu.

Zatím byl arcibiskup Method z Němec propuštěn a vrátiv se na Moravu, ujal se znovu apoštolské práce. V ten čas přijel také kníže Bořivoj i s manželkou Ludmilou na Velehrad, a tam je arcibiskup Method pokřtil i s celým rodem knížecím. Když pak Bořivoj s družinou svojí do Čech se vracel, poslal s ním sv. Method kněze Pavla Kaicha, by tam konal služby Boží po slovansku a rozšiřoval víru křesťanskou. Brzy potom odebral se sv. Method do Čech, kdež také veliká část národu českého přijala od něho sv. křest. Tímto skutkem vstoupil skoro celý národ českomoravský mezi národy křesťanské, aby také byl účasten křesťanské víry, mravnosti

a vzdělanosti. Stavěly se kostely a zřizovaly školy; z té doby pochází píseň:

Gospodine, pomiluj ny,
Jesu Kriste, pomiluj ny! —

Svatopluk jakožto pán a vládce veleříše moravské byl panovníkem daleko široko mocným a slavným. Ale při té slávě nedosti rozuměl tomu, že by společný svazek víry křesťanské pod arcibiskupem Methodem jeho říši upevnil, že by všecky národy slovanské, které by přijaly víru od sv. Methoda neb od jeho učeníků, vezdy obracely zraky k Velehradu a měly tam spád jako k ústředí církevnímu.

Arcibiskup Method za vlády Svatoplukovy mnoho příkoří a svízelů trpěl od německých kněží, které Svatopluk choval při svém dvoře. Přední z nich byl Viching, za nějž so Svatopluk přimluvil u papeže, aby byl jmenován biskupem nitranským. Cizinci tito nepřestávali Methoda osočovati u papeže, jakoby se nedržel pravého učení církve, a nejvíce brojili proti slovanským bohoslužbám.

I povolal papež Jan arcibiskupa Methoda zase do Říma. Když se tam Method roku 880 dostavil, ospravedlnil se tak dokonale, že papež zase jej pochválil a na Moravu odeslal. Přece však ani po jeho návratě nepřestávaly různice; sám Svatopluk pohříchu se více držel Vichinga než Methoda. Předvídaje po nějakém čase Method, že se mu blíží konec života, povolal kněží a učeníkův a pravil jim: „Střezte mne, děti, do třetího dne.“ A když udílel lidu poslední požehnání,

rozléhal se hlasitý pláč velehradským chrámem a všude po kraji, kam o tom donikla zpráva. Třetího dne potom, to jest 6. dubna 885 zesnul sv. apoštol slovanský v náručí svých kněží. Tělo jeho pochováno na Velehradě vě chrámě Panny Marie. Po jeho smrti byli jeho kněží a učeníci hned vyhnáni z Moravy.

Zánik veleříše moravské. — Maďaři.

(902–907.)

Té doby, kdy sv. Method umřel, kníže Svatopluk stál na vrcholu své moci a slávy. Široko daleko byli mu sousední národové poddáni a on nikomu nebyl podroben, byl panovníkem veliké a samostatné říše moravské.

Na starší léta nastalo Svatoplukovi nové nepřátelství a z toho i krvavá válka s německým králem Arnulfem. Tento si zavolal proti Moravanům na pomoc divoké Maďary, kteří se nedlouho před tím byli usadili v rovinách uherských. Svatopluk se statečně bránil, ale přece poznával, že jeho život chýlí se ku konci a že té války nepřečká.

V posledních dobách nejvíce ho kormoutívalo, že tři synové jeho, z nichž nejstaršímu bylo Mojmír a mladšímu Svatopluk, nebývali svorni. Aby je přiměl ke svornosti, rozkázal přinésti tři svázané pruty, a podal ten svazek nejstaršímu, potom mladšímu a po něm nejmladšímu, aby jej lámali. Žádnému se to nepodařilo. I rozvázal Svatopluk pruty, podal každému po jednom,

a hned byly všecky tři pruty zlomeny. Svatopluk pravil: Ty tři pruty jste vy. Zůstanete-li ve svornosti a lásce, budete silni, a nepřátelé vás nepřemohou; pakli se nesvorně rozdělíte a nejstaršího bratra poslouchati nebudete, sami se zahubíte.

Potom rozdělil říši mezi všecky tři, ale tak, aby oba mladší bratři byli poslušni nejstaršího, Mojmíra. Jako by byl předvídal mocný a moudrý panovník a pečlivý otec, jaké pohromy uvalí jeho synové a knížata svou nesvorností na sebe i na svůj lid. Ve čtvrtém roce války s králem Arnulfem zemřel Svatopluk r. 894, téhož roku co v Čechách umřel také kníže Bořivoj. I sestupoval Svatopluk do hrobu se srdcem sklíčeným, jak bude po jeho smrti s jeho rodem, lidem a vlastí.

Brzy po smrti otcově strhly se sváry mezi bratřími, a mladší Svatopluk, než by se byl poddal staršímu Mojmírovi, raději vešel ve spolky s králem německým. Ten mu poslal na pomoc vojsko z Němec, a tak vznikla válka bratrská. Ale Mojmír odolával nepřátelům statečně, že Svatopluk přece byl přemožen, až konečně jen stěží mohl ze země utéci.

Přese všecek tento hluk válečný nezapomínal kníže Mojmír II. velikého záměru Rostislavova, by totiž jeho říše měla samostatnou správu církevní, která by nikomu nebyla podřízena leč samému papeži. Ale církev moravská po smrti Methodově utrpěla velikou ránu tím, že duchovenstvo slovanské bylo ze země vypuzeno. I vypravil kníže Mojmír posly do Říma, by sv. otec ráčil v té věci pomoci. Papež Jan IX. znaje dávné

úmysly svých předků, Adriana i Jana, sklonil se ochotně ku prosbám veleknížete moravského a vyslal tři vznešené duchovní, aby o potřebách slovanské církve se poučili a čeho potřeba, jeho mocí a jmenem zařídili a napravili. Biskupové němečtí hned se proti tomu ohradili a hrozili, že práva svého k moravské církvi mocně si budou dobývati. Není známo, jak ta věc skončila, neboť říše moravská náhle a nešťastně mizí z obzoru dějinného.

Zatím se divocí Maďaři tlačili pořád blíže hranicím moravským, a na drobných ale hbitých a vytrvalých koních začali loupežné útoky na Moravu, na Německo i na Italii. Kníže Mojmír se bránil, ale neubránil. Ve strašlivé bitvě roku (neví se na jisto kterého) 902—907 byl zabit, vojsko jeho poraženo, a říše moravská ztroskotána.

Ani Němci, kteří povolali Maďary a štvali je na říši moravskou, nezažili toho dobrým. V měsíci srpnu roku 907 strhla se, neznámo kde, veliká a krvavá bitva mezi Maďary a Němci. Maďaři zvítězili, Němci byli pobiti a král jejich sotva útěkem život zachoval.

Od té chvíle se rozjížděli Maďaři na vše strany, nelidsky vraždili a mečem i ohněm vše hubili, kamkoli zasáhli. Odtud přestávají všecky zprávy o Moravě a její slavné říši, a čirá tma náhle zastřela zemi nešťastnou. A jakmile se zase tato země zjevuje dějepisnému zraku, již tam není ani památky bývalé moci a slávy, hrdé hrady a pevná města jsou rozvaleny, chrámy

zbořeny, kněží povražděni, lid rozplašen — a nikdo neumí povědĕti, kdy a kterak se ta všecka hrůza sběhla.

Slovanská říše a církev.

Knížecí rod Mojmírovců pojal záměr veliký a do daleké budoucnosti důležitý: spojiti slovanské země kolem Moravy v jeden ústrojný celek a zbudovati kolem Velehradu mocnou říši slovanskou, proti každé jiné, jmenovitě proti německé říši na západě, naprosto samostatnou. Vedle národní příbuznosti a vzájemné ochrany měla těmto slovanským kmenům býti společnou páskou také jednotná víra i správa církevní. Rostislav, veliký kníže moravský, vyžádal si slovanské věrozvěsty, kteří moravskou církev uspořádali, a sv. otec papež to schválil a potvrdil. Uznával zajisté, že slovanští národové na východě, na severu a jihu Moravy tím snáze a spíše budou přivedeni do ovčince Kristova, a kromě toho že církev nebude tak vydána světské pánovitosti z Němec, když na východě bude mocný strážce spravedlnosti. Od toho času, co sv. Method se stal arcibiskupem, nebyla slovanská říše podřízena biskupům německým, nýbrž zrovna nejvyšší hlavě církve, římskému papeži. Učení Boží se roznášelo z Velehradu široko daleko po krajích slovanských, duchovenstva přibývalo, a království moravské šířilo se na vše strany.

V Němcích neradi viděli vznikati tak mocnou říši slovanskou, a proto čím a jak mohouce,

zbraní a úskokem ji hleděli rozbiti a zahubiti. Vědouce také, že vlastním svazkem jejím jest metropole methodějská se slovanským obřadem, obrátili plamenné záští na ni a tvrdě pronásledovali slovanské duchovenstvo. Kdo byl po slovanském obřadě pokřestěn, ani ho neuznávali za křesťana a znovu ho křtili. Biskupové němečtí žalářovali a tryznili sv. Methoda, a po jeho smrti bylo slovanské duchovenstvo z Moravy vyhnáno.

Ani tak urputné záští nezdolalo církve cyrillomethodějské. Když domácí nesvorností a cizími nájezdy ztroskotala se veliká říše Svatoplukova, rod Mojmírovců zahynul sice, ale s ním ještě nezanikla idea čili myšlenka říše slovanské, protože nejmocnější páka i páska její, slovanská církev, i po zániku říše moravské zůstala ve své účinné platnosti. Trvala v Čechách i na Moravě i v okolních zemích slovanských, ba vítězně prospívala u samých výbojců maďarských. Těžiště říše slovanské mohlo se bez ujmy pošinouti z Moravy do Čech, z Velehradu na Vyšehrad. Pozoru hodno jest, že i v Němcích se považovala česká říše za pokračování říše moravské. Záleželo tedy na tom, jak si Přemyslovci uvědomí vzácné dědictví a veliký záměr Mojmírovcův, a s jakým důmyslem, důrazem a zdarem budou jej prováděti.

Tuto myšlenku byla by mohla provésti jen mocná říše slovanská, jež by ji mohla i mečem uhájiti. Ale té nebylo. Ba naopak stála tu v sousedství mocná říše německá, a její panovníci od

Karla velkého považujíce se za světskou hlavu a ochránce církve, pod záminkou apoštolské horlivosti násilně šířili svou říši.

Tak porobeno, vyhubeno a zněmčeno mnoho slovanských kmenů polabských. Čechové se jen tím zachránili, že včas přilnuli k latinskému křesťanství, k němuž i Němci se hlásili, a nebyli tak vydáni jejich výbojným nátlakům. Zachránili samostatnost a mohli růsti a rozvíjeti se z kořene národního. Pravda, že pak vnikal do země cizí duch a živel, však i ten zápas s cizotou oživoval a posiloval národní vědomí a řevnivou soutěž.

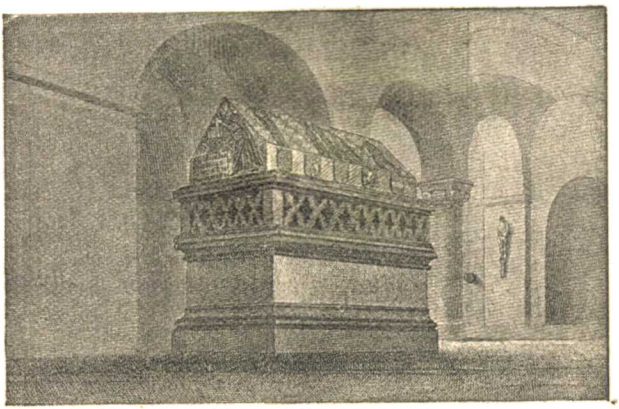
Vratislav I. — Sv. Ludmila.

(895—926.)

Téhož roku co na Moravě Svatopluk, zemřel v Čechách kníže Bořivoj, a na jeho místo dosedl starší jeho syn Spytihněv I. Ten vida na Moravě mezi bratry nebezpečné spory a sváry, odtrhl se od panství moravského a vydal se roku 895 na sněm do Němec do města Řezna, vyžádat si ochrany u krále Arnulfa. Tam ovšem rádi vyhověli té žádosti a přidělili zemi českou k sousednímu Bavorsku, aby nad ní bdělo. Spytihněv tam řezenského biskupa uznal biskupem českým, a od té doby zmáhal se v Čechách vedle obřadu slovanského i latinský.

Spytihněv kníže záhy zemřel a po něm se stal knížetem mladší bratr Vratislav I. Za manželku měl Drahomíru čili Drahomiř, dceru knížecí ze Stodor v zemi Luticů. Byl to „kníže

veliký slávou", jak o něm píše skladatel staré legendy o sv. Václavu. Za jeho doby staly se veliké převraty v sousedních zemích: moravská říše rozkotána a v Němcích neslavně vyhynul panovnický rod Karla velkého; říše německá se rozvázala; česká odvislost tím sama sebou přestala; Vratislav jak moha kořistil z toho k rozmnožení moci.

Hrob knížete Vratislava I.

Ale mocný a moudrý ten panovník brzy umřel; pochován jest v kryptě kostela sv. Jiří, jejž byl sám založil na hradě pražském. Vratislav kníže zanechal po sobě vdovu Drahomiř a sedm nedospělých sirotků, totiž tři syny: Václava, Boleslava a Spytihněva, a čtyry dcery, z nichž známe toliko Přibislavu. Ovdovělá kněžna Drahomíra zatím vládla, dokud by Václav nedospěl zákonných let.

Kněžna Ludmila, vdova po nebožtíku knížeti Bořivoji a stařenka dítek Drahomiřiných, ještě byla na živě a v pobožnosti trávila vdovský věk v zátiší na hradě Tetině. Nejstarší syn Václav byl u ní na vychovanou. Když se na spanilém a cnostném mládenečku vykonal slovanský obřad postřižin, učil ho slovanský kněz knihám slovanským „knigam slověnskym po slědu popovu i navyče razum dobrě"; pak se učil i řecky a latinsky.

Kněžna Drahomíra byla ještě pohankou; jiní tvrdí, že byla křesťankou slovanského obřadu. Bojíc se o vliv na mladičkého knížete dala Drahomíra sv. Ludmilu zavražditi. Najatí vrahové Tuňa a Homoň ji zardousili závojem r. 921.

Za sporů z toho povstalých vtrhl do země vojvoda bavorský Arnulf. Neví se, za jakým účelem, ale myslím ho pozval vojvoda zlický, aby v tom nepokoji rozmnožil svou moc, ba možná-li, uchvátil prvenství v zemi. Vojvodové zličtí sídleli na starodávném hradě Libici (u Poděbrad) a patřil jim všecek kraj od Krkonošů východní stranou dolů až na jihu po Šumavu, téměř menší polovice Čech; na západ posunuli své panství až skoro po Prahu; výslovně se připomínají jejich hrady: proti Slezanům Kladsko, proti Moravě Litomyšl, proti Rakousům Chýnov. Byl to tedy rod mocný a panujícímu rodu přemyslovskému nebezpečný.

Sv. Václav, vojvoda české země.

(928 — 27./9. 935.)

Když Václav, syn Vratislavův a Drahomiřin, dospěl věku zákonného, sám se uvázal v panství otcovské a hned o to pečoval, aby pokořil hrdého protivníka Radislava, vojvodu zlického. Starodávným sídlem rodu byl hrad Libice nad řekou

Hrob sv. Ludmily.

(Socha sv. Ludmily v životní velikosti, překrásné dílo z české opuky v gotickém slohu s počátku 14. století.)

Cidlinou. Vojvoda vládu strhl na sebe. Proto kníže Václav, sebrav zbrojný lid, vypravil se proti němu. Vojska se potkala u Žitoměře v kraji kouřímském, a Václav pilně rozmýšlel, jak by se s Radislavem porovnal bez velikého prolití krve. I zkázal Radislavovi: „Bojujme my dva spolu, a kdo z nás na živě zůstane, panuj

v obojím knížectví. Kažme vojskům v míru státi, ni mně ni tobě pomáhati.“ — Radislav ochotně tomu svolil, neboť se domníval, že snadno zmůže mladého Václava. Vyjeli tedy oba ze svých řad a postavili se proti sobě. V tu chvíli zableskl se zlatý kříž nad přilbicí sv. Václava, a po obojím boku se mu vznášel anděl. Uviděv to Radislav ulekl se, a to tím více, když pozoroval, že mu andělé hrozí. I skočil s koně a přistoupiv ke sv. Václavu pokořil se mu hluboce. Václav byl tomu rád, že nepřátelství vzalo tak šťastný obrat. Od té doby byli vojvodové zličtí povolnější a poddanější velikému knížeti pražskému.

Zanedlouho potom vyvalilo se nové nebezpečí na zemi českou. Od časů výbojného krále Karla platili knížata čeští německému králi ročně 500 hřiven stříbra a 120 volů za ochranu. Za času mocné říše Svatoplukovy odváděl se tento poplatek nikoli králi německému, nýbrž moravskému. Také za doby statečného knížete Vratislava I. a kněžny Drahomíry nečiní se zmínka o jakém poplatku do říše německé. Ale když na německý trůn dosedl výbojný král Jindřich I. přijmím ptačník, znova počal vymáhati někdejší poplatek. Sebrav silné vojsko přitáhl roku 929 až ku Praze. Mladý kníže Václav uznávaje, že by se neubránil takové síle, smluvil se s králem o mír na ten spůsob, že se uvolil dávati někdejší poplatek, aby zemi uchránil hrůz válečných.

Maje v zemi pokoj a mír, panoval Václav moudře a spravedlivě. Zvláště o to pečoval, aby se národ utvrzoval ve víře, vzdělanosti a mrav-

nosti křesťanské. Zakládal kostely a školy; na hradě pražském založen chrám sv. Víta. Služby boží se konaly někde po slovansku, někde po latinsku, někde v obojím jazyku.

Václavův mladší bratr Boleslav byl údělným knížetem v kraji, kde jsou podnes města Stará i Mladá Boleslav. Byl to jinoch smělý a pánovitý.

Smrt sv. Václava.

Aby odňal vládu bratrovi a sám se stal knížetem, ukládal mu o život a hledal jen příhodné chvíle; naskytla se brzo. Chrám ve Staré Boleslavě byl zasvěcen ke cti a chvále sv. mučeníků Kosmy a Damiana, jichžto svátek připadá na den 27. září měsíce. Když se blížil ten den, Boleslav pozval Václava na posvícení čili na hody. Nic netuše zlého vypravil se tam Václav a po ho-

stině zabili ho druhého dne z rána najatí Česta, Týra a Hněvsa u dveří chrámových.

Boleslav se brzy zpamatoval a činil tuhé pokání. Právě v ten čas, kdy se vražda stala, narodil se mu synáček. Boleslav ho nazval na památku onoho strašného kvasu Strachkvasem a zaslíbil ho Bohu řka: „Jestiže tento syn můj zůstane živ, z celého srdce svého jej Bohu zaslibuji, aby byl duchovním a sloužil Kristu po všecky dni života svého za můj hřích a za lid země této.“

Hned po smrti sv. Václava uctíval ho věrný lid za mučeníka a prvního svatého dědice země české. Když kající kníže Boleslav tomu svolil, přeneslo se jeho svaté tělo s velikou slávou do chrámu sv. Víta na hrad pražský. Všecek národ vzýval sv. vojvodu ve všelikých potřebách o pomoc, obraz jeho se maloval na válečných korouhvích, na pečetech i na penězích. Jeho přilbice, meč a brněná košile chovají se po něm jako vzácné památky. Již na desáté století se pěje o něm píseň:

„Svatý Václave, vojvodo české země, kníže náš, pros za nás Boha, svatého Ducha! Kriste eleison! — Ty jsi dědic české země, rozpomeň se na své plémě, nedej zahynouti nám, ni budoucím, svatý Václave! Kriste eleison!“

Boleslav I. a dcera Dobravka.

(935—967.)

Sotva se do Němec donesla zpráva, že kníže český Václav jest zavražděn, král německý Ota I. hned vypravil do Čech posly, aby mu kníže

Boleslav slíbil poddanost. Boleslav odpověděl: „Knížata česká nikomu nejsou poddáni!“ Když se poslové do Němec vrátili s takovou odpovědí, přikázal král německý dvojímu vojsku, durynskému a saskému, vtrhnouti do Čech, aby si od nového panovníka zabezpečil poddanost a roční daň. Boleslav udeřil na jedno vojsko po druhém, porazil je na hlavu a rozplašil.

Národní tato válka s Němci trvala od té doby čtrnáct let, protože král Ota jsa na jiných stranách válečně zaměstnán, nemohl hned vypraviti veliké síly na Boleslava. Teprv roku 950 sám s velikou mocí válečnou udeřil na Čechy a vpadl daleko do země až k samé Praze. Boleslav, ač vojsku německému způsobil velikou škodu, přece mu nemohl odolati. I smluvil se o mír a slíbil dávati předešlý poplatek. Potom, jako dříve bratr Václav, hleděl si přátelství s císařem.

Ten čas Maďaři podnikli ještě jednu velikou loupežnou výpravu do Němec. Bylo jich na sto tisíc mužů na koních. Ale císař Ota je porazil v bitvě veliké a krvavé u Augsburka, v níž velmi mnoho jich bylo pobito. Když pak na zpáteční cestě chtěli vtrhnouti do Čech, uvítal je Boleslav na hranicích krvavou bitvou, v nížto zajat jest maďarský vůdce Lehél a vojsko jeho zahubeno. Od té doby neustával Boleslav s Maďary válčiti, až dobyl Moravy a Slovenska a připojil ty země ku své říši.

Boleslav kníže, příjmím ukrutný, časem nabyl takové moci, jaké neměl dotud žádný z jeho předků. Za hranicemi se o něm jinak nemluvilo

než jak o králi slovanském. I kolem Krakova města byly mu krajiny poddány. Tak se stal Boleslav sousedem knížete polského Mečislava, jenž měl své sídlo v Hnězdně. Oba panovníci slovanští, totiž český Boleslav a polský Mečislav, dobře vědouce, že říše německá jest jak tomu tak onomu nebezpečnou, učinili brzy dobré přátelství.

Polský kníže Mečislav čili Meška byl ještě pohanem. Vypravil tedy do Čech poselstvo žádaje českého knížete Boleslava o dceru Dobravku za manželku.

Dobravka byla horlivá křesťanka. Proto svolila ke sňatku s Mečislavem jen tehda, přijme-li se svým lidem náboženství křesťanské. Když Mečislav přislíbil tak učiniti, zavezli krásnou Dobravku s velikým věnem a s nádherným komonstvem stavu světského i duchovního do Hnězdna, hlavního města polského. Čeští kněží, kteří s Dobravkou do Hnězdna přišli, vyučovali národ, kázali a křtili. Víra křesťanská ještě zdárněji se v Polsku ujímala a upevňovala, když r. 968 založeno bylo první biskupství v Poznani. Dobravka, stavši se křestní matkou národa polského, zesnula v Pánu léta 977.

Boleslav II. — Sv. Vojtěch.

(967—999.)

Po knížeti Boleslavu I. dosedl na trůn jeho syn Boleslav II. pobožný roku 967. Nejstarší náš letopisec Kosmas nazývá jej panovníkem

v pravdě křesťanským a mocným. Byl slavným vítězitelem v boji a přece milovníkem pokoje a míru, svým laskavý, nepřátelům strašný, všem spravedlivý. Říši svou rozšířil na východ až po město Lvov.

Boleslav II. utvrzoval v zemi křesťanský život a řád, zakládaje první kláštery a stavě mnoho kostelů; zvláště o to se přičinil, že pro tak velkou říši dovolil mu papež i císař r. 973 zříditi biskupství pražské; pod arcibiskupství patřilo do Mohuče. Právo voliti biskupa měl kníže a sněm; investituru, potvrzení v úřadě mu dával císař.

Prvním biskupem byl Dětmar, saský mnich, jenž uměl slovansky. Když po devíti letech umřel a měl se voliti nový biskup, popadli někteří Vojtěcha, syna libického vojvody Slavníka, a přivedli jej do shromáždění. Vojtěch se jim bránil a počal se vymlouvati. Na konec vysokým hlasem zvolal, že toho úřadu na se nevezme. Ale všickni kolem něho jako jedním hrdlem volali: „Vojtěch biskup, Vojtěch biskup!“ Vida Vojtěch, že svým hlasem nepřemůže všech ostatních, mlčky svolil.

Volba se dála na sněmu v Levém Hradci r. 982. Vojtěch byl spřízněn s tehdejším císařem Otou z rodu saského, a po matce Střezislavě, dceři Drahomiřině, pocházel z rodu Přemyslova. Do školy byl poslán do německého města Magdeburku, nové to německé metropoly, kde se vychovávali misionáři do krajů slovanských. Tamní

biskup dal mu podle sebe jméno Adalbert. Vysvěcen byv na kněžství, vrátil se do Čech.

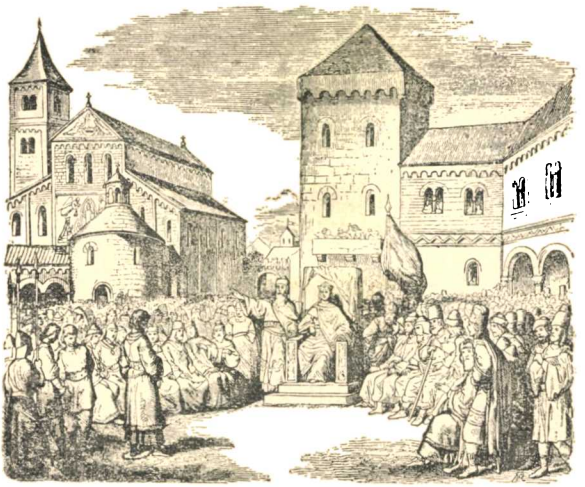
Po volbě se Vojtěch odebral do Němec, a tam mu císař podal prsten a berlu na znamení biskupské moci. Vojtěch se uvázal v úřad pastýřský s příkladnou horlivostí. Byl při Dětmarově smrti a slyšel ho naříkati, že se mu nepodařilo všecek národ obrátiti na víru křesťanskou. To jej hluboce proniklo. Všecek život Vojtěchův byl oddán službě boží a lásce k bližnímu.

R. 984 povolán byl sv. Vojtěch uherským knížetem Gejzou do Ostřihoma, kde jeho syna sv. Štěpána pokřtil a mnoho tisíc lidí na víru obrátil.

Apoštolskou horlivostí a neumornou snahou Vojtěchovou šířila se v Čechách víra i mravní zvedenost křesťanská, ale starodávné způsoby a zvyklosti pohanské nevytrácely se tak rychle a úplně, jak si toho biskup Vojtěch přál a žádal. Proto si umínil, že půjde do Říma, a bude-li mu dovoleno, že složí úřad biskupský. V ten čas se nahodil do Prahy Strachkvas, syn knížete Boleslava I. a bratr knížete Boleslava II. Víme o něm, že se narodil právě v ten čas, když otec jeho zabil svého bratra Václava, že mu proto dal jméno Strachkvas a zaslíbil ho stavu duchovnímu. Když dorostl, stal se mnichem v klášteře svatého Emerana v Řezně a dostal klášterní jméno Křištan. Když tedy pater Křištan přijel do Prahy, svěřil se mu sv. Vojtěch, že se chce vzdáti úřadu, a radil mu, aby on vzal na se to důstojenství; že se přimluví u papeže, aby směl

býti posvěcen na biskupa. „Ty jsi bratr panujícího knížete," domlouval Vojtěch Strachkvasovi, „budou tě všichni poslouchati." Ale pater Křištan biskupského úřadu nepřijal, neboť nechtěl, aby svatý muž Vojtěch odcházel z vlasti.

Zatím Vojtěch, jak si byl jednou umínil, vydal se na cestu do Říma. Tam papež Jan,

Soud na Vyšehradě.

toho jména šestnáctý, bez rozpaku mu dovolil složiti biskupství a jíti do kláštera.

Po nějakém čase kníže Boleslav vypravil posly do Říma, aby sv. otec přikázal Vojtěchovi vrátit se do Čech. Poselstvo vedl Strachkvas. Poslušen jsa hlasu papežova odebral se Vojtěch do Prahy a vzal s sebou dvanácte řeholních bratrů z řádu sv. Benedikta. Brzy potom založil

jim kníže český klášter břevnovský roku 993 a prvním opatem byl Radla, jemuž klášterním jménem bylo Anastasius.

Biskup Vojtěch znovu se ujal úřadu, ale brzo mu nastaly nové nesnáze. V Čechách byly tehdy dva mocné a slavné rody, Vršovců a Slavníkovců, které byly sice poddány českému knížeti z rodu Přemyslova, ale vzájemně velmi jizlivě na se nevražily. Že biskup Vojtěch byl z rodu Slavníkova, měl všecek rod Vršovců proti sobě. V ten čas ranila knížete Boleslava II. mrtvice, že sotva zůstal na živě. Proto vládl jeho jménem syn Boleslav ryšavý. Ten byl všecek nakloněn Vršovcům. Vida biskup Vojtěch, že má tolik nepřátel a že mu nelze jich usmířiti, znovu se odebral do Říma do kláštera.

Krom nejmladšího Radima měl sv. Vojtěch ještě patero starších bratří, Soběbora, Spytimíra, Pobraslava, Pořeje a Čáslava. Ti přebývali společně na rodném hradě Libici, držíce otecké panství v pospolité nedílnosti. Ve válce, kterou podnikal německý císař proti severním Slovanům, pomáhali mu také Čechové. Tam si Soběbor stěžoval německému císaři a polskému knížeti, jaké že příkoří jeho rod v zemi snáší. Po výpravě se nevrátil domů, nýbrž vstoupil do služby u knížete polského. Ale tenkráte panovník český nebyl zadobře s knížetem polským. Tu hned Vršovci žalovali na Slavníkovce, že jsou dorozuměni s nepřátely vlasti. Statky byly Slavníkovcům odňaty, a jen na hradě Libici se drželi. Když i tam přitrhlo vojsko a je oblehlo, byl hrad

po několika dnech útokem dobyt. Když se již vojsko dralo do hradu, radil opat břevnovský, přítel rodu Slavníkova, aby se uchýlili do kostela k oltáři. Ani tam se nezachránili. Vzteklí Vršovci je vyloudili zrádnými sliby, a když vyšli z kostela, byli s ženami a dětmi ukrutně zbiti.

Arcibiskup mohucký zatím o to pracoval, aby se Vojtěch vrátil do Čech. Když pak i mladý císař německý Ota III., žák a přítel Vojtěchův, na tom stál, uložil nový papež Řehoř V. Vojtěchovi vrátit se do Prahy, a kdyby nenacházel poslušnosti, dovolil mu jíti třeba pohanům hlásat víru křesťanskou. Uslyšev pak Vojtěch cestou, že jeho bratři jsou pobiti, šel do Polska ku králi Boleslavu chrabrému.

V polské zemi Vojtěch obrátil mnoho lidu na víru křesťanskou a pak se vydal k severním pohanům do země pruské rozsévat sémě slova božího. Ale hned z počátku nebylo mnoho dobré naděje. Prusové se naň obořovali, vyháněli ho ze země a vyhrožovali mu smrtí. Proto si umínil Vojtěch, že půjde k mírnějším Luticům. Cestou myslím zabloudil se svými průvodci do háje pohanům posvátného, do něhož lidská noha vkročiti nesměla, a odpočíval tam. V té na ně připadli rozdráždění Prusové a ubodavše Vojtěcha nesčíslnými ranami uťali mu hlavu a tělo rozsekali. Stalo se to dne 23. dubna r. 997. Ostatní dva průvodce Vojtěchovy nechali na živě. Když se jim pak podařilo prchnouti, dorazili ke knížeti polskému, jenž nemeškal tělo mučeníkovo jako vzácný poklad od pohanů vykoupiti. Dal jim za

svatého mučeníka tolik zlata, kolik jeho mrtvola vážila, a pochoval ji v Hnězdně, svém hlavním sídle, odkud, jak povíme, převezena do Čech.

Správa zemská.

Když Čechové osadili zemi, dělili se v několikero kmenů, a každý kmen měl svého dědičného vojvodu. Mezi nimi počal nade všecky vynikati knížecí rod Přemyslův, a znenáhla přiváděl ostatní kmeny pod své panství. Od časů knížete Boleslava II. již nebylo dědičných vojvod v zemi kromě knížat samých. I jména kmenů, na které se prvotně dělil národ, čím dál tím více přicházela v zapomenutí.

Země se dělila na župy. Nejvyšší nad župou byl župan, čili jak později se nazýval, purkrabí. Byl to knížecí úředník a přebýval na župním hradě. Jemu byli podřízeni: cúdař čili sudí, jenž konal spravedlnost a řídil župní soudy; komorník, jenž vybíral a odváděl knížecí důchody; vladař, jenž spravoval knížecí statky; lovčí, jemuž byly poručeny lesy a lovy v župě. Jim byli po ruce jiní menší úředníci, žoldnéři a jiní sluhové knížecí. Nad těmito všemi úředníky župními stáli zase vyšší důstojníci u dvora knížecího: dvorní župan čili nejvyšší purkrabí, nejvyšší sudí, nejvyšší komorník a nejvyšší lovčí, kteří bděli, aby se v zemi správně úřadovalo.

Tak se stal kníže z rodu Přemyslova skoro neobmezeným pánem země české. Vedle knížete stály sice ještě sněmy zemské a vedle županů

sjezdy župní, jako za starodávna, ale neměly práva rozkazovati, nýbrž spíše jen poslouchati. Kníže sám dosazoval i sesazoval úředníky, jak kdy uznal za dobré. Z tohoto úřednictva pocházela nová šlechta v zemi a svou mocí zastiňovala šlechtu starou.

Knížecí rod nabyl časem velikého jmění rodinného. Když totiž některý starý vojvoda, ne-

Sv. Prokop a kníže Oldřich.

chtěje uznati vrchní vlády knížete, pustil se s ním v boj a zápas a byl přemožen, jeho majetek byl zabaven a připadl knížeti. Také všecka půda v zemi, která ještě nebyla vzdělána, a všecky hvozdy podél hranic zemských, jakož i širošíré lesy uvnitř země, staly se vesměs soukromým zbožím knížecím. Tam si kníže rád vyjížděl na lov, jmenovitě na Křivoklátsko, Dobřišsko a Zví-

kovsko. Z velikého tohoto jmění uděloval kníže svým věrným *výsluhy*, to jest jednotlivé dědiny neb oujezdy, větší i menší, kterých směli užívati buď do vůle knížecí neb do smrti. Později přecházel tento majetek dědičně z otce na syna. Vymřel-li však rod v pokolení mužském, vracel se statek zase v majetek knížecí jakožto odúmrť a dal se někomu jinému. Takto znenáhla veliká příbuzenstva, která si druhdy sama volila svého vladyku a starostu, dostala se v poddanství dědičných vrchností jako lid robotný a poplatný. Větší svobodu si zachovali jen držitelé menších dědin, kteří nenáleželi k velikým rodům. Z nich se stali potomní zemané, dědinníci čili svobodníci.

Národní svobody ubylo, ale blahobyt obecný se zmáhal, pokud knížecí moci přibývalo a pokud se zachovala na své výši. Správa i vláda země byla v jedné ruce, a tak požívala země i pokoje od nepřátel zahraničných i většího míru doma. Neboť kníže maje po ruce znamenité síly vojska mohl nepřátelům lépe odolati a v zemi také si nikdo netroufal začínati jaké spory. Obyvatelstva přibývalo. Vlast naše se pořád více zalidňovala a vzdělávala, lesy se mýtily a nové vesnice se zakládaly. S počtem dědin množil se také počet žup a hradů, tak že počátkem 12. století bylo jich na 50. Stavěly se hrady nové a pevnější než za stara. Pod hrady vznikala podhradí a z těch města, kde se provozovalo všeliké řemeslo a kvetl obchod. Nad jiné se zmáhalo podhradí pražské čili vlastně mezihradí mezi Hradčanami a Vyšehradem. Přes Vltavu byl dře-

věný most, který se poprvé připomíná roku 1115. Nad nízkými a skromnými tehda ještě domky vynikalo dosti mnoho kostelíků. Židé měli své příbytky o sobě, kde jest posud židovské město.

Boleslav III. — Zmatky.

(999—1003.)

Za Boleslava II. čili pobožného byla říše našich předků v pravdě velikou říší západoslovanskou. Ale již po jeho smrti se zase rozptýlila. Příčinou toho byly ponejvíce různice v samém domě knížecím.

Kníže Boleslav II. zemřel roku 999 a zůstavil tři syny: Boleslava, Jaromíra a Oldřicha. Boleslav III, jemuž se dostalo přízviska ryšavý, byl panovníkem; druzí dva dostali dle staroslovanského řádu části země za knížecí úděly pod vrchní mocí staršího bratra. Ale Boleslav byl povahy nešlechetné; chyběly mu skoro všecky vlastnosti dobrého panovníka.

To dobře věděl sousední polský král Boleslav příjmím chrabrý, syn Mečislavův a české kněžny Dobravky. Vpadl válečně do zemí českých a oblehl Krakov. Posádka česká se bránila dlouho a statečně. Ale že Boleslav jim z Čech žádné pomoci neposýlal, nemohli konečně odolati a zahynuli prý mečem do jednoho. Od té doby zůstal Krakov na vždy pod mocí polskou.

Zatím Boleslav ryšavec o to usiloval, jak by se zbavil obou svých bratrů, neboť se bál, aby si jich národ někdy nepovolal na trůn místo

něho. Proto jednoho z nich, Jaromíra, dal na těle zmrzačiti a druhého, Oldřicha, kázal v lázni uškrtit. Oni však oba utekli s matkou Emou do Němec.

Nastala nevole proti knížeti až i zjevný odboj, jemuž v čele stáli Vršovci. Povolali si z Polska podtají Vladivoje, bratra Boleslava chrabrého, za knížete. Vladivoj přišed do Čech, povýšen jest na trůn. Boleslav ryšavý útěkem do Němec sotva život zachránil. Vladivoj necítě se na trůně dosti pevným odebral se též do Němec k Jindřichu II. a vládu, od národu českého mu svěřenou, přijal od císaře v léno: byl to příklad nezdárný, jehož potom všichni následovali, kdo z nějaké příčiny na trůně oseděti si netroufali.

Vladivoj kníže brzy umřel následkem nestřídmosti, neboť nikdy ani hodinu nemohl zdržeti bez nápojů. Hned po jeho smrti povolali Čechové Jaromíra na trůn. Ten vrátiv se s bratrem i s mateří, byl od lidu vítán radostně a slavně.

Boleslav ryšavec dostal se z Němec na svobodu a uchýlil se do Polska ku svému jmenovci, knížeti Boleslavu chrabrému. Ten se vypravil s vojskem do Čech, smířil Boleslava s národem a dosadil jej na trůn. Pak mu tam zanechal na ochranu posádky polské. Bratr Jaromír se zase uchýlil do Němec. Ale sotva se ryšavec zmocnil vlády, již tajně soptěl pomstou na své nepřátely a chystal jim záhubu. V masopustní večer pozval si čelnější muže z národu, mezi nimi zvláště Vršovce. Dostavili se beze zbraní, a Boleslav je vítal velmi vlídně. Když se sešli, obořil se na

ně zrádně se svými katany, a kterých se nejvíce bál, dal povražditi. Sám skolil jednoho Vršovce, jemuž nedávno byl dal svou dceru za manželku. Takového činu zhrozil se národ český a vzýval Boleslava chrabrého za pomoc. Ten zajav Boleslava ryšavého dal mu oči vypíchnouti a zavésti kamsi do Polska. Tam zůstal do smrti r. 1037, a nikdo smrti jeho neželel.

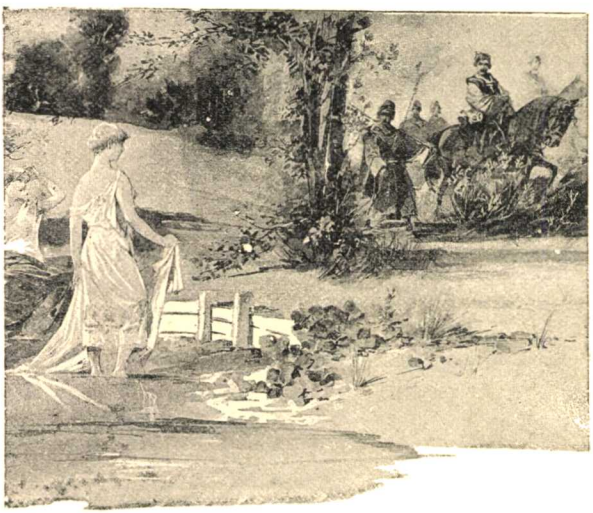
Oldřich.

(1012—1037.)

Boleslav chrabrý přitáhl s vojskem do Čech a usadil se v Praze roku 1003, chtěje ji učiniti hlavním městem celé své říše. Ale nehodlaje uznati nadvlády krále německého, dostal se s ním v boj a válku. Zatím co za hranicemi čekal na německé vojsko, přikvačil tajně kníže Oldřich až ku Praze a vedral se do města. Druhého dne přitáhl také Jaromír a znovu dosedl na knížecí trůn; Oldřich ujal zase svůj úděl r. 1004.

Údělný kníže Oldřich měl v kraji žateckém dvůr a rád si vyjížděl do lesů na lov. Když se jednou vracel z honby, spatřil Boženu, sličnou dceru Křesinovu, jež se mu tak zalíbila, že ji vzal za ženu. Kněžna Božena byla paní velmi šlechetná, která se tak uměla ke každému zachovati, jako by od dětinství na knížecím dvoře byla vychována. Zanedlouho měla Božena krásného synáčka, jemuž dáno bylo jméno Břetislav, po staročesku Bračislav.

Po nějakém čase nepohodli se bratři, kníže zemský Jaromír a údělný kníže Oldřich. Byl' Jaromír dobromyslný, a na tolik starostí a nepřátel trochu slabého ducha i srdce. Proto Oldřich, muž silný a podnikavý, vypudil bratra Jaromíra ze země a sám ujal vrchní vládu. Jaromír utekl

Oldřich a Božena.

do Němec, ale tam ho vydali Oldřichovi, a ten jej pak dal oslepiti a věznil na hradě Lysé. Jelikož Oldřich neprávem se dostal na knížecí stolec, necítil se na něm nikdy bezpečným. Jen málo komu důvěřoval a vládl krutě, jakoby již předkem chtěl ukázati, co by se komu stalo, kdyby se proti němu zbouřil.

Toho času žil v Čechách muž svatý, jménem Prokop. Byl napřed knězem kláštera břevnovského, ale za větší dokonalostí odebral se do pustého lesa v krajině sázavské a žil tam jako poustevník. Kníže Oldřich vyjev si roku 1031 do tohoto kraje na lov, spatřil velikého jelena a pustil se za ním, aby jej šípem z luku zastřelil. Jelen skryl se za skálu, na níž stál dřevěný kříž. V tom, co kníže skále se blížil, spatřil poustevníka svatého, an právě dubový kmen otesával. I dal se s ním do řeči a zanedlouho pojal k němu takovou úctu a lásku, že si ho zvolil za zpovědníka a založil na Sázavě klášter, jehož prvním opatem byl sv. Prokop. Tam se konaly služby boží po slovansku až do konce 11. století.

Zatím Břetislav, syn Oldřichův a Boženin, vyspěl v jinocha krásné postavy, srdce smělého a mysli jemné. Všecky tyto vlastnosti spojoval ve své osobě již Achilles, slavný vůdce Myrmidonů ve válce trojské; proto Břetislav byl nazýván českým Achillem.

Otec jeho, kníže Oldřich, zmocnil se některých krajů moravských, kdež tehda poroučeli Maďaři, až uherský král Štěpán mu zamezil další výboj. Tu vypravil Oldřich bujarého syna Břetislava se silným vojskem na Moravu, aby tu zemi vytrhl z moci uherské, a lid její aby zase spojil s českým v mocnou říši. Břetislav udeřil na Uhry tak důrazně, že napřed ustupovali před ním z místa na místo, až se dali skokem na útěk do Uher. Břetislav úprkem pustil se za nimi a pronásledoval je až k Dunaji řece. Konečně se smluvili o mír

roku 1031: Morava byla rozdělena mezi Čechy a Uhry: nynější Morava připadla pod panství české, Slovensko pod uherské. Od té doby zůstala Morava již navždy spojena s bratrskými Čechami.

Břetislav stal se správcem nově dobyté země moravské pod vrchním panstvím otcovým. Sám uherský král Štěpán pojistil mu jméno vojvody moravského. Břetislav jal se hned opravovati staré hrady a stavěti nové, aby zabezpečil zemi ode vpádů nepřátelských. Správu země zavedl takovou, o jaké jsme pravili, že byla v Čechách. Sídlo své měl v Olomouci.

Když přišel na posvátná místa, kde před časem stál slavný Velehrad, a kde tak krásně a nadějně prokvetla víra křesťanská, zželelo se mu té slávy a nyní zkázy. V pobožném i vlasteneckém nadšení ustanovil, aby všecka kořist, kterou uherskému vojsku odňal a z Uher vezl, obrátila se na důstojnou opravu těch míst.

Druhy své, kteří mu k vítězství statečně pomáhali, podělil úřady i statky: Zvěst se stal županem olomuckým, Luta županem pustiměřským, Ctibor županem brněnským, Radim přerovským a jiní jinde. Na ochranu hranic uherských založil a opevnil město Spytihněv čili nynější Břeclavu, a na obranu slezských hranic vystavěl Opavu.

Když se vojvoda Břetislav postaral o dobrou správu a bezpečnost země, vydal se na cestu k německému císaři Konradovi II., aby s ním zachoval dobrou vůli. Cesta k císaři vedla Břetislava městem, jemuž jméno Svinibrod. Tam spatřil

náš milý vojvoda spanilou pannu Judytku čili Jitku. Byla sestrou markraběte svinibrodského, a široko daleko nejkrásnější dcerou knížecí. Uviděv ji Břetislav zahořel k ní láskou a přísahal, že musí býti jeho manželkou. Nechtě se pokořiti německé hrdosti umínil si, že ji unese z kláštera, kdež byla na vychování.

Když tedy vojvoda Břetislav u císařského dvora svou věc dobře pořídil, pospíchal i s průvodem zpáteční cestou ke Svinibrodu, uchvátil spanilou Jitku a dal se s ní sezdati v Olomouci.

Břetislav I.

(1037—1055.)

Dne 9. listopadu roku 1037. umřel panující kníže Oldřich. Poslední dobu života byl už i na svého syna Břetislava řevnivý a nedůvěrný. Bratr jeho a Břetislavův strýc, oslepený Jaromír, když uslyšel zprávu o smrti nevlídného bratra, přichvátal z Lysé na hrad pražský a když ho dovedli do chrámu sv. Jiří, kde byla rakev Oldřichova, zaplakal nad ním a hlasitě mu odpouštěl jeho křivdy.

Břetislav hned jak se stal knížetem, na to pomýšlel, by svou moc rozmnožil a jméno své i své vlasti proslavil. V říši polské byly tehda velké rozbroje, nebo šlechta se zbouřila proti knížeti, a lid zase povstal proti pánům. Těch zmatků chtěje užiti Břetislav počal válku proti Polanům, aby vrátil české říši polské kraje, které již za jeho dědů k ní náležely. Dobyl Krakova i

hlavního sídla Hnězdna, kde byly pochovány ostatky sv. Vojtěcha. Vojínové čeští chtěli donésti tělo sv. biskupa a patrona do Čech. Pražský biskup Šebíř, který byl s vojskem, napřed jim uložil pokání za to, čím byli jejich otcové hněvali nebožtíka biskupa. I postilo se vojsko tři dni, a kníže i biskup dali provolati zákony, že všichni budou zachovávati víru křesťanskou i její řády.

Břetislav a Jitka.

Zákony těmi se přikazovalo: mnohoženství a všeliká pohoršlivá chlipnost budiž trestána vyhnanstvím do Uher; kdo by zabil otce, bratra nebo kněze má býti na rukou i na břiše pálen a ze země vyhnán, aby jako Kain bloudil světem; trhy a kupčení v neděli a ve svátky se zakazuje pod pokutou 300 grošů a pode ztrátou zboží; krčmář, který by přechovával opilce, měl býti

na veřejnou hanbu ke sloupu uvázán, hlava mu měla býti oholena a všecko nádobí a nářadí rozbito. Když všichni tyto zákony přijali a že je budou zachovávati se zapřisáhli, biskup vyzdvihl svaté tělo z hrobu zespod hlavního oltáře, a vojsko české táhlo domů.

Návrat jejich do Čech byl velmi radostný a slavný. Ve vítězném průvodě na hrad pražský napřed nesl kníže Břetislav a biskup Šebíř ostatky sv. Vojtěcha. Dvanáct kněží neslo zlatý kříž tak veliký, že byl třikrát těžší než sám král Boleslav chrabrý. Na více než sto vozech vezeny jsou zvony a jiné kořisti z Polska. Konečně šel veliký zástup zajatých, mezi nimi také praděd českého kronikáře Kosmy.

Tak mocné říše slovanské nechtěl strpěti v sousedství německý císař Jindřich III. Když Břetislav nechtěl se vzdáti dobytých zemí polských, strhla se válka. Dvojí vojsko císařské vtrhlo do Čech. Ale Břetislav rozděliv své vojsko na dvé, ohradil se silnými zásekami, na které když Němci útočili, poraženi jsou na hlavu, mnoho šlechty pobito, mnoho zajato. Čechové tehdy učinili velikou kořist.

Hned za rok (1041) přitáhlo nové dvojí vojsko německé, silnější než vloni, a obešlo záseky. Župan bílinský, jménem Prkoš, měl hájiti průchodu od severu. Ale zrádný ten muž dal se uplatit a bránil se Němcům jen na oko. Tak se otevřela Němcům se dvou stran cesta do Čech, a Břetislav počal s vojskem ustupovati. Němci pálili, hubili a bili všecko až ku Praze. I smluvil

se Břetislav o mír, po kterém z polských krajů podržel jen něco, a to ještě brzy postoupil za roční poplatek 30 hřiven zlata a 500 hřiven stříbra. Županu Prkoši byly za jeho zradu uťaty ruce i nohy a tělo hozeno do řeky Bíliny.

Panování Břetislavovo prošlo celkem klidně. Když byl kníže Břetislav obžalován u dvora papežského ze svatokrádeže, protože porušil a obral některá posvátná místa v Polsku, papež Benedikt IX. pohnal na soud i knížete i biskupa českého a hrozil jim klatbou. I vypravil Břetislav do Říma posly s hojnými dary, a ti omluvili tu věc jak uměli. Z kořisti, kterou byl uloupil z kostelních pokladů polských, Břetislav založil v náhradu kollegiatní chrám ve Staré Boleslavi. Pečoval o bezpečnost své země, zejména hrad pražský kolem do kola obehnal novými hradbami. Dával zemi moudré zákony, po přednosti zákon starešinský, aby vždy nejstarší z rodu Přemyslova byl knížetem, druzí pak mužští potomci aby měli údělná knížectví pod vrchním jeho vladařstvím.

Břetislav kníže panoval jen 18 let, neboť ubíraje se na Moravu roznemohl se v Chrudimi a umřel tam 10. ledna roku 1055 v nejlepším věku. Pochován je v chrámě sv. Víta v Praze. Zůstalo po něm pět synů: Spytihněv, Vratislav, Konrad, Jaromír a Ota. Slovanský lid v Čechách i na Moravě dlouho želel jeho smrti, a památka jeho se chovala ve velké cti a vděčnosti.

Spytihněv II.

(1055—1061.)

Po smrti knížete Břetislava nastoupil panství v Čechách i na Moravě nejstarší z jeho synů, Spytihněv II. Když podle nového zákona byl ode všech mužů národa českého společnou radou zvolen, to jest za velikého knížete uznán, posadili ho slavně na knížecí stolec a slibovali mu poslušenství. Staré zprávy o něm vypravují, že byl jako někdy otec jeho jinoch statný a spanilý, černých vlasů a dlouhých vousů, tvář měl bílou jako sníh a líce červené, zrak jasný a veselý. Mladší jeho bratři měli podíly na Moravě, kromě Jaromíra, jenž po vůli otcově měl býti knězem a svým časem převzíti úřad biskupský.

Sotva kníže nastoupil vládu, vypověděl ze země některé Němce, kteří bývali ve službě u knížecího dvora. Vypověděl také německou hraběnku kverfurtskou, jménem Adletu, abatyši ženského kláštera u sv. Jiří na hradě pražském. Starý kronikář o tom vypravuje: Když Břetislav kníže opevňoval hrad pražský, nejstarší syn jeho Spytihněv dohlížel na stavbu. Zedníci vyměřujíce zeď za klášterem sv. Jiří viděli, že pec klášterní jest jim na závadě. Spytihněv poručil ji zbourati a svaliti do potoka Brusnice. I smál se tomu dobromyslně: „Oj, oj, dnes nebude paní abatyše jísti teplých koláčů!“ Uslyševši to Adléta, vyšla k zedníkům a pravila uštěpačně: „Ó jak se proslavil dnes kníže Spytihněv, neboť ukázal hrdinu na klášterské peci! Položte mu na hlavu zlatý

věnec a bobkové ratolesti!“ Spytihněv cítil bolestně ten posměch a utajil hněv, ale sotva se ocítil pánem, dal hrdou abatyši vyvézti za hranice.

Kníže Spytihněv konal přesně spravedlnost. Když byl kdysi na válečném pochodě a chudá vdova mu prosebně vstoupila v cestu, kníže vyslechl její stížnost, rozsoudil při a teprv táhl dále.

Vydávaje zákon Břetislav, aby vždy nejstarší z rodu Přemyslova byl knížetem, domníval se, že odstraní všecky různice v rodině knížecí. Ale hned synu jeho Spytihněvovi počal mladší bratr Vladislav, jenž vládl v Olomouci, odpírati poslušenství a zahrával si na samostatného knížete. Spytihněv ihned naň přikvačil a skrušiv ho smířil se s ním. Zatím však, co žil s bratrem ještě v rozbroji, přikázal jeho manželku věznit. Proti tomu se ozval biskup Šebíř a kníže hned napravil tu křivdu.

Jako jiná knížata česká toužil také Spytihněv po tom, aby místo knížecí čepice mohl si vstaviti na hlavu korunu královskou. Proto za příkladem Štěpána uherského a Boleslava polského vypravil posly do Říma ke dvoru papežskému se žádostí též o takové uznání a sliboval za to ročně sto hřiven stříbra. Ale papež Mikuláš II., myslím aby německé říši nedal příčiny ke stížnostem, poslal mu místo koruny mitru, to jest biskupskou kápi z jemné bílé kožešiny s příslušnou ozdobou. Spytihněv byl první, jenž takovou kápi dostal; později se dávala častěji.

O věci náboženské a církevní dbal Spytihněv se zvláštní horlivostí. V kostele vykonával po-

božnost mezi kněžími s příkladnou vroucností. Kněží obřadu latinského přemluvili ho, že slovanská liturgie, která se tehda pěstovala zvláště v klášteře na Sázavě, zavádí v kacířství. Spytihněv slovanské mnichy vyhnal a usadil tam latinské mnichy, jichž opat byl rodem Němec. Vystavěl také v Litoměřicích kostel sv. Štěpána, který se držel po všecky pozdější bouře až povýšen jest na chrám biskupský. Konečně také chrám sv. Víta dal stavěti v rozměrech větších. Ale nedočkal se konce stavby, neboť náhle zemřel 28. ledna 1061 maje věku teprve 30 let.

Vratislav II.

(1061—1092.)

Po knížeti Spytihněvu dosedl na knížecí stolec druhý bratr jeho, Vratislav. Dvěma svým bratrům dal podíly na Moravě, Konradovi kraj brněnský, Otovi olomucký. Třetí bratr, Jaromír, studoval v cizině na kněze. Ale neměl do toho veliké chuti. Chtěl zůstati ve stavu světském a také míti svůj knížecí podíl. Dověděv se o smrti knížete Spytihněva, svého bratra, spěchal do Čech. Ale když mu Vratislav domluvil, přijal svěcení na jáhna. Netrvalo však dlouho a Jaromír nedbaje posvěcení, svlékl roucho duchovní a utekl do Polska.

Kníže Vratislav způsobil roku 1062 zvláštní biskupství v Olomouci a oddělil Moravu od diecése pražské. O několik let později, roku 1067 zemřel pražský biskup Šebíř. Moravští kní-

žata poslali pro bratra Jaromíra do Polska a přivedli ho do Prahy prosíce Vratislava, aby jej učinil biskupem, že již chce býti knězem. Vratislav se zdráhal a vymlouval, že jmenovati biskupa nenáleží jemu, nýbrž celé zemi na sněmě. Obávalť se Vratislav, aby oba jeho bratři moravští ve spojení s Jaromírem, biskupem pražským, nenabyli veliké moci proti němu.

Toho času právě se chystal Vratislav do války s Polany. Svolal tedy sněm do vojenského tábora na poli u Dobenína poblíž Náchoda, kdež byla zemská brána přes hory do Slezska. Tu sedě na knížecí stolici povolal svého dvorského kaplana Lance, probošta litoměřického, a podával mu berlu i prsten na znamení, že jeho chce míti biskupem.

Vidouce to páni a vladykové, hlasitě počali reptati. Vzali Konrada, Otu a Jaromíra za ruce a odešli s nimi z tábora. Hned za nimi se dal veliký počet lidu, vznešených a nízkých, a položili se zbrojně u Opočna. Uleknuv se toho Vratislav, spěšně se vrátil do Prahy a psal bratrům, že již rád svolí, aby Jaromír byl biskupem. Potom potvrdil volbu Jaromíra za biskupa a poslal jej do Mohuče k arcibiskupovi, aby jej posvětil napřed na kněze, pak i na biskupa.

Jaromír stav se biskupem, byl dosti horlivý ve službách božích, štědrý na chudinu a jmenovitě na mladé duchovenstvo; při tom však pořád zůstával náruživým a lehkomyslným. Roku 1071 strhla se rozepře mezi ním a biskupem olomuckým Janem o to, komu z nich náleží hrad Podivín.

Když byl přisouzen biskupovi olomuckému, Jaromír tak se rozhněval, že dojev do Olomouce vrazil s velikým průvodem svých lidí do domu biskupova, potupil jej až i násilně ruku vložil na churavého starce. Doslechnuv toho kníže Vratislav, žaloval Jaromíra u papeže. Nemeškaje papež Alexander II. poslal do Čech biskupa Rudolfa jakožto svého legata čili plnomocného zástupce, aby oba biskupy rozsoudil. Jest to první papežský legat, o kterém dějiny české zmínku činí, a přišel do Čech se slávou u kněze až dotud nevídanou. Svolána synoda, Jaromír se nedostavil; jen tím se ohražoval, že měl býti žalován napřed u arcibiskupa v Mohuči, ne přímo a hned u papeže. Když se tedy nechtěl podrobiti, vyslovil naň legat klatbu roku 1072. Z toho se strhlo veliké pobouření kněžstva; kanovníci a jiní kněží v Praze a v okolí roztrhali štoly, odstrojili oltáře a zastavili služby boží, že legat uznal za dobré klatbu zrušiti a Jaromírovi toliko zakázati, aby svého biskupského úřadu potud nevykonával, pokud by se nezodpověděl v Římě. Biskup olomucký měl zatím spravovat i pražské biskupství. Ten čas dosedl na papežský prestol Řehoř VII. Jaromír se obrátil k němu do Říma a poddav se jeho rozsudku, došel milosti a zase jest dosazen v biskupskou hodnost. O statky, tak rozhodl papež, měli se rozděliti rovným dílem.

Po smrti biskupa Jana stalo se Jaromírovi po vůli, že olomucké biskupství zůstalo neosazeno, a tudíž Morava i Čechy zase byly jako jedno biskupství pod správou Jaromírovou. Biskup

Jaromír potom konal v pozdějším svém věku tuhé pokání. Když však roku 1088 olomucká diecese zase dostala svého biskupa, Jaromír ve své náhlosti tak se rozhněval, že odešel z Čech ku svému starému příteli, králi Ladislavu svatému do Uher, a tam dokonal nepokojný běh života v městě Ostřihomě.

Vratislav králem.

(1086.)

Mezi těmito různicemi v Čechách byly veliké bouře v německé říši. Tam dosedl na císařský trůn mladý Jindřich IV. a svými prostopášnostmi a svévolnými útisky tak své poddané podráždil, že se zbouřili. Napřed povstali Sasové; Jindřich IV., u velikých nesnázích, požádal knížete českého Vratislava o pomoc, a Sasové přemoženi r. 1075. Ale již téhož času vypukla veliká rozepře mezi Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII. Lehkomyslný král Jindřich potřeboval mnoho peněz, a proto zrovna prodával biskupská sídla, jak šíře vyloženo str. 137.

Kníže český Vratislav držel se v tom sporu císaře Jindřicha, neboť hodlal za svou pomoc hodně vytěžiti k samostatnosti české. Císař mu sliboval za to některé kraje, ale Vratislav jen potud jich nabyl, pokud si jich brannou mocí dobyl. 300 bojovníků českých pomáhalo Jindřichovi dobývati Říma a byli mezi prvními na hradbách. Zatím co Jindřich bojoval ve Vlaších,

Vratislav porazil markrabí rakouského v bitvě u Mailberka roku 1082.

Za tu pomoc jmenoval Jindřich Vratislava králem na sněmu mohučském r. 1086. Aby knížata němečtí spíše k tomu svolili, pravilo se, že

Král Vratislav korunován.

tím obnoveno bývalé království moravské. U veliké slávě, právě v den sv. Víta, dne 15. června 1086 byl Vratislav ve chrámě svatovítském v Praze na krále českého pomazán a korunován. Vratislav půjčil Jindřichovi 4000 hřiven stříbra, a vybavil

tím zemi českou na vždy z ročního poplatku již od časů sv. Václava zvyklého. Jen tu povinnost vzal na se, kdykoli císař potáhne do Říma, že s ním na cestu vypraví 300 oděnců. Mimo to dostal Vratislav dědičně důstojenství vrchního číšníka říšského, čímž nabyl jistého práva v německé říši, neboť vrchní číšník měl při volbě krále důležité slovo.

Vratislav zase povolal do kláštera na Sázavě slovanské mnichy, které byl starší bratr jeho Spytihněv tamodtud vypudil. Novým opatem jejich se stal Božetěch, muž zbožný a výtečný. Potom vyslal Vratislav do Říma posly, aby papež obnovil v Čechách církevní obřady po slovansku. Papež slíbil, že pošle do Čech vyslance, kteří by tu potřebu náležitě vyšetřili. Ale když Vratislav pomáhal císaři proti papeži, odkládalo se s tím, zvláště když se v Římě vědělo, že již od více než od 150 let málokterý panovník český náležitě si všímal toho daru, a že se tam pořád více zmáhá liturgie latinská.

Když Vratislav posílal vojsko proti Sasům, postavil mu v čelo svého syna Břetislava. I stalo se, že Břetislav právě se koupal v řece, když Sasové udeřili na vojsko české. Čechové zvítězili, ale s velikou ztrátou lidu.

Za nějaký čas zase vznikly různice v knížecím rodě. Když totiž údělný kníže olomucký Ota zemřel, vdova po něm Eufemia čili Ofka s dětmi svými nedala se v ochranu krále Vratislava, nýbrž Konrada, knížete brněnského. I rozhněval se z toho Vratislav a vypravil se válečně na

Konrada. Napřed dobyl Olomouce a vypudil tamodtud děti Otovy, potom oblehl Konrada v Brně.

Když král rozkládal vojsko kolem Brna, prohodil Zderad uštěpačně: „Račiž králi postaviti svého syna u řeky, aby se opět mohl koupati.“ Mladý Břetislav neřekl nic, ale srdce mu vřelo hněvem. Druhý den pozval si Zderada, a když se ho viděl blížiti, vyjel mu naproti na koni, počal se s ním vaditi a mrštil ho rukavicí do tváře. Potom se s koněm od něho odvrátil, a sluhové jeho vyskočivše Zderada zabili.

Král Vratislav, uslyšev co se stalo, chtěl syna svého přísně potrestati. Ale veliká část vojska přidala se ku Břetislavovi, neboť Zderada skoro nikdo neměl rád. Tu vyšla z Brna manželka Konradova, kněžna Vilburka, a prosila o milost muži svému s tolikými slzami, že obměkčila srdce královo. I odpustil král bratru svému Konradovi a se synem Břetislavem také se smířil. Lehkomyslný Břetislav netroufaje, že by mu byl otec upřímně odpustil, nýbrž mysle, že pomstu svou odložil na příhodnější dobu, spiknul se proti otci s některými mladými šlechtici. Vida však, že nic nepořídí, uchýlil se ke dvoru královskému do Uher. Vratislav král, prvé než mohl v té věci co podniknouti, náhle umřel roku 1092. Když se totiž jednoho dne vypravil na lov, spadl s koně tak nešťastně, že na místě vypustil duši. Tělo jeho bylo pochováno v kostele u sv. Petra na Vyšehradě.

Božetěch opat.

Když řeholníci slovanští se vrátili do kláštera na Sázavu, stal se opatem jejich Božetěch. Byl to muž neobyčejně vzdělaný, ale prý také ctižádostivý. Byl štědrý a vlídný ke všem, při tom však někdy hrdý a náruživý. Uměl krásně malovati, sochy ze dřeva vyřezávati, v kamenu tesati nebo na soustruhu točiti. Vratislav král ho měl nad jiné rád, že i pražský biskup Kosmas na Božetěcha řevnil.

Stalo pak se jednou, že na veliký svátek o službách božích ve chrámě sv. Víta zameškal biskup Kosmas posaditi králi korunu na hlavu, jak bývalo zvykem. Tu Božetěch přistoupiv k oltáři sám ji posadil králi na hlavu. Biskup Kosmas uložil mu za to neobyčejné pokání: vydlabati ze dřeva krucifix tak veliký jak je sám, a na ramenou jej zanésti pěšky do Říma a složiti ve chrámě sv. Petra.

Božetěch bez odkladu a bez reptání počal dlabati podobu Krista Pána v té velikosti, jak byl sám. Pak ji přibil na veliký kříž, vzal jej na ramena a vydal se na pouť přes hory a doly. Kudykoli šel, všude se mu lidé divili a hleděli za ním, až došel města Říma. Tam se pověst o tom brzy roznesla po všem městě.

Pak se vrátil do Čech na Sázavu. Po smrti krále Vratislava neustávali mnichové u knížecího dvora žalovati na opata, až kníže, rozmrzev se na to škorpení, s povolením pánů českých kázal vyhnati z kláštera jak opata tak nesvorné bratry,

a uvésti tam latinské mnichy z kláštera břevnovského koncem roku 1096. Tak slovanští mnichové uspíšili, že i tato památka slovanské bohoslužby zanikla. Slovanské knihy kláštera, potom už nepotřebné, byly zkaženy nebo roztroušeny, a místo nich napsaly neb nakoupily se knihy latinské. Vzácnou památkou slovanských knih jest evandělium, jehož první část prý sám sv. Prokop napsal jazykem slovanským, písmem cyrilským. Císař Karel IV. daroval ji slovanskému klášteru v Emauzích. Tam k ní připsali druhou část písmem hlaholským a skvostně svázali v jednu knihu. Když husité vydrancovali klášter, dostala prý se kniha do Cařihradu. Odtud se dostala v majetek kardinála lotarinského, a ten ji daroval r. 1574 chrámu Páně v Remeši, kdež byl arcibiskupem. Od 16. do 18. století, když byl který král francouzský korunován, přísahal prý na toto evandělium. Někteří mnichové slovanští, nachodivše se žebrotou po zemi, byli z milosrdenství zase přijati do kláštera, kdež se jim dostalo chudičké výživy.

Břetislav II.

(1092—1100.)

Po králi Vratislavu dosedl na knížecí prestol bratr jeho Konrad. Ten však, sotva že panoval osm měsíců, zemřel. I byl povolán r. 1092 na český trůn nejstarší syn krále Vratislava, Břetislav, toho jména druhý.

První jeho péče byla, by vyhubil zbytky pohanských obyčejů, které se ještě tu a tam udržely v lidu českém. Nebo někde se ještě modlívali k pohanským bohům v posvátných hájech. Ba že v zemi chrámů pohanských již nebylo, putovávali ke Slovanům severním až do Arkony a Retry, kde pořád ještě se konala modloslužba. I rozkázal Břetislav všechny pohanům posvátné háje posekati a spáliti a všecky hadače i čaroděje pohanské ze země vyhnati.

Zderad zabit u Brna.

V ten čas počaly války křižácké, jak vyložíme počátkem III. knihy.

Kníže Břetislav II. pokusil se první zrušiti zákon svého děda Břetislava I., že vždy nejstarší z knížecího rodu Přemyslova má vládnouti. Tím přivodil mnoho neštěstí na zemi českou. Zákonitě měl totiž po jeho smrti nastoupiti Oldřich, syn Konradův, kníže brněnský, ale Břetislav byl by rád dohodil vládu svému bratru Bořivoji. Proto vydal se s ním roku 1099 na cestu do Němec k císaři Jindřichovi IV. a vyžádal si od něho,

aby jemu udělil knížectví českého. Císař přijal od něho veliké dary a rád mu učinil po vůli, neboť se mu tím podávalo právo, jehož císař nikdy neměl, dosazovati zemi české panovníka a nakládati s ní jako s nějakou poddanou zemí říše německé, čili jako s lénem. Oldřicha vyhnal z Moravy a dosadil Bořivoje na jeho místo.

Brzy po tom nehodném skutku zahynul Břetislav smrtí násilnou. Jednoho dne roku 1100, když se pozdě na večer vracel z lovu na hrádek Zbečno a lidé jeho již mu šli se světly ze zámku naproti, vyskočil z houští jezdec a probodl jej oštěpem. Čeleď se pustila za vrahem a honila ho, až jej nalezli v hluboké rokli, probodeného vlastním mečem.

Bořivoj II. a Svatopluk.

(1100, † 1124.) — (1107 - 1109.)

Uslyšev Bořivoj, co se v Čechách přihodilo s bratrem Břetislavem, ihned tam pospíchal z Moravy a usazen na knížecí prestol. Německému císaři poslal dary, a ten ho v důstojenství uznal. Zatím se vrátil Oldřich na Moravu a také poslal německému císaři dary. Ten dary přijal a udělil mu léna, ale tak, aby si jich napřed sám dobyl. Oldřich válečně sice nic nepořídil proti Bořivoji, ale nejen on jako kníže brněnský, nýbrž i Svatopluk, olomucký kníže, vytrhli se z poslušenství českého knížete.

Když takto byl porušen starešinský zákon Břetislavův, aby vždycky nejstarší z rodu Pře-

myslova byl vrchním knížetem, a ostatní jako údělná knížata aby ho byli poslušni, nastaly znovu veliké různice v knížecím rodě. Jeden by se byl rád stal knížetem chytrostí a lstí, jiný násilím. Jeden odvracel druhému poddané a podplácel jeho župany, aby se k němu přidali, až dokonce župané a jiní úředníci a služebníci popouzeli jednoho Přemyslovce proti druhému a rozněcovali mezi nimi války.

Již Bořivoj II. sám toho zakusil. Kníže olomucký, Svatopluk, uplatil četnou stranu mezi úředníky a služebníky hradskými v Praze, na Vyšehradě a skoro na všech hradech v zemi, aby mu pomáhali, až z Moravy vtrhne do Čech. A skutečně, ani ne tak zbraní jako lstí vyhnal Bořivoje a sám dosedl na stolec knížecí. Dostal se při tom sice v Němcích až i do vězení, ale že císaři německému bylo vzácnější zlato než vlastní čestné slovo, propustil ho zase.

Za to Svatopluk pomáhal císaři Jindřichu V. ve válce s Uhry a s Polskem. V Polsku panoval tehda Boleslav křivoústý. K němu se byl uchýlil kníže Bořivoj. Vida Boleslav, že kníže český pomáhá německému císaři, vrazil s vojskem do Čech. Na hranicích stál sice na stráži Vršovec Mutina a župan Vacek, ale Boleslav je odrazil od hranic a poplenil krajinu podél pomezí. Uslyšev kníže Svatopluk, že Boleslav polský jest válečně v jeho zemi, odešel s vojskem z německého tábora u Prešpurka a pospíchal do Čech. Potom císař německý nemoha bez Čechů nic spraviti, odtáhl z Uher.

Již na cestě do Čech dostal kníže Svatopluk tajné poselství od župana Vacka, že Vršovec Mutina jen na oko proti nepřátelům bojoval, že má s nimi zrádnou domluvu, aby pomohl Bořivoji na český stolec. Svatopluk rozzteklen hněvem, když i sám císař Jindřich ho podněcoval, aby pobil všecky Vršovce, přísahal, že zahladí dokonce Mutinu i všecek jeho nevěrný rod, a pospíchal do Čech.

Na Vratislavi, stoličném hradě župním u Mýta, svolal ráno župany, jiné pány a vladyky do hlavní síně hradské. Přišli tam i Mutina, Unislav a Domaslav z rodu Vršovců. Kníže kročiv mezi ně popustil uzdu svému vzteku, vyčítal Vršovcům zrady a zločiny, kterých prý se kdy dopustili proti zemi české i proti panujícímu rodu Přemyslovu, a kázal je pobiti. Kdo kterého z nich zabije, ať i jeho statky podrží.

Hrůzou omráčeni seděli tu mnozí ani slova nemluvíce. Jiní počali hlučně chváliti rozkaz knížecí. Když Svatopluk odešel ze síně, přiskočili k Mutinovi, jenž posud nepohnutě seděl, a ťali ho dvakrát mečem. Když proti třetí ráně chtěl vstáti, padla mu hlava k nohám. V té chvíli a síni zabiti jsou také Unislav a Domaslav, a synové Mutinovi jsou zajati.

Jiní na koních pospíchali na hrad Libici, kde sídlil Božej, starosta rodu Vršovců. Ten právě obědval, když mu hlásili, že tlupa jezdců žene se ke hradu. I pravil Božej: „Přicházejí z vojny z Uher; ať vejdou ve jménu božím.“ Když tedy vrazili do hradu, pobili vše a vydrancovali staroslavné sídlo.

Tak a jinak byli též ostatní Vršovci sprovázeni ze světa. Jedni odpravováni na trzích, druzí stínáni na hoře Petříně u Prahy, třetí zabíjeni po domech a po ulicích. I nejmladší dva synkové Mutinovi zhynuli násilně: vyrvali je matce z náručí a kat jim podřízl krky na pražském tržišti. Tak vyhubeno mužské pokolení rodu Vršovského až na jediného, jménem Jana, syna Tistova, jenž jakořka zůstal, aby se pomstil. Ještě téhož roku, jeda hustým lesem kníže Svatopluk zavadil o suchou snět a vypíchl si oko. Druhého roku 1109 pomáhaje německému císaři proti Polákům, vracel se kdysi po dlouhé poradě s císařem do svého tábora. Bylo již večer a jeli doubravou. Tam se přimísil mezi průvodce cizí jezdec. Když přijeli kraj lesa, náhle onen jezdec bodl knížete ze zadu kopím, že na místě skonal. Jezdec ujel do lesa; byl prý najat od Jana Tistova.

Rod Vršovců zmizel na věky. Tak bylo souzeno, že kde příčinou Vršovců vyhuben rod Slavníkovců, tam, na hradě Libici, po 112 letech padla hlava starešiny Vršovců.

Slované polabští a baltičtí.

Dějiny severních Slovanů jsou při jejich širé rozsedlosti a kmenové rozdrobenosti velmi různé a měnivé. Slované osedlí na západ od Labe (viz str. 30) dostali se k říši franské); po bitvě u Vogatisburka (630) přidali se k veliké západoslovanské říši Samově; když se rozpadla, žili

zase každý kmen o sobě. Franskému majordomu Pipinovi pomohli k vítězství nad bratrem a spojenými s ním Sasy.

Od časů Karla velkého, který je krutě přinutil uznati svrchovanost franskou a založil proti nim výbojné marky, potkávali se západní Slované s Němci téměř jen nepřátelsky.

Když se za těch dob německá říše sjednotila a tak zmohutněla, že několik set let stála v popředí v Evropě, římskoněmečtí císařové, považujíce se za světskou hlavu církve a představujíce, že šíří křesťanství, vlastně množili svou moc a říši.

Severním Slovanům jakožto sousedům německé říše nastávalo naléhavé nebezpečí, nepřijmou-li včas křesťanství, že pozbudou svobody i národnosti, neboť neměli na trvalý odpor dosti jednoty a vytrvalosti, a v té, jak známo, síla a vítězství. Nepřátelům Slovanstva nejvíce pomáhali Slované sami, jejich stará kletba: nesvornost a rozdrobenost.

Po smrti Karlově, za jeho slabých nástupců, ty poplatky a závazky k říši franské přestaly. Západní Slované připadli na čas i k veleříši moravské.

Za císaře Jindřicha I., jenž jakožto vojvoda saský byl sousedem slovanských národův a znal jejich poměry politické, přitužilo se panství franské nad Slovany a všemožně zaváděny u nich řády křesťanské. Německá knížata považovali hlasatele evangelia v zemi slovanské jakořka za německého vojáka na výboji. Že se tedy Slo-

vanům ukládala s křesťanstvím zároveň poplatnost a poroba, bránili se Slované a kdykoli se naskytla vhodná chvíle, usilovali shoditi nemilé jho; Němci říkali, že náboženské, Slované dobře věděli a cítili, že politické. Z toho vznikaly války pořád urputnější, až se vodily s německé strany s nelidskou ukrutností, na úplné vyhlazení slovanského živlu.

Když za císaře Oty I., jemuž Maďaři vpadli do říše, nastalo mocné hnutí mezi Slovany, ustanoveni proti nim dva výbojci: na dolním Labi markrabí Billung a na prostředním Labi markrabí Gero. Zvláště tento se brodil ve slovanské krvi. Pozval si pod přátelskou záminkou třicet slovanských knížat a dal je po hostině zrádně povražditi. Ve strašné bitvě císaře Oty s bodrckým knížetem Stojgněvem u řeky Rečnice (dle jiných u Dosy) poraženi Bodrci a jejich spojenci. Gero pak putoval do Říma a položil svůj krvavý meč na oltář sv. Petra. Než umřel (965) založil ženský klášter. Rozsáhlé území jím spravované a opanované rozděleno na pět mark: severní (u dolního Labe), východní a j. Širošíré kraje byly porobeny a zgermanisovány. Na církevní správu zřízeno arcibiskupství v Magdeburce (Děvíně) a několikero biskupství.

Za císaře Oty III. Polabanům ulevilo trochu, a tak zůstalo nějaký čas, i když Bodrcům vládl mocný kníže Gotšalk (1044—1066) a po něm ranský Kruto; Gotšalk šířil, Kruto po něm hubil řády křesťanské. Polabané dále trvali v pohanství,

kdy kolem už vše bylo křesťanské; tím dráždili Němce k výbojům, až přišla zkáza.

Biskup Thietmar († 1018) svědčí, že církevní jmění meziborské všecko je rozprodáno, „jako rodina slovanská, jež obviněna jsouc prodává se a rozptyluje.“ Zákonník saský (sachsenspiegel) poroučí, že srb a němec nemají na sebe svědčiti, neboť prý se ví, že žádná strana neštítí se ani křivé přísahy proti druhé.

Významno, že mnich Bernard, misionář u Pomořanů, vrátiv se radil biskupu bamberskému sv. Otovi, když se na pozvání polského knížete Boleslava III. chystal kázat víru do Pomořan, vydati se tam s četným průvodem, hojnými dary a zásobami potrav, aby Pomořané viděli, že nejde k nim na zisk. Biskup Ota nabrav mešních knih a rouch, kalichů, nářadí oltářního, drahých látek a oděvů na dary, ubíral se roku 1124 Čechami, kde ho kníže Vladislav poctil hojnými dary, do Polska. Tam mu dal kníže, čeho by ještě potřeboval, peněz, vozů a průvodčích, znalých jazyka německého i polského, ba směli všem, kdož by se jim protivili, hroziti, že budou považováni za buřiče proti velkému knížeti polskému. Kníže pomořanský Vratislav, již pokřtěný z Merseburka, věda předkem o příchodu Otově, uvítal ho, dal mu průvodce a rozkázal po říši, aby ho všude poctivě přijímali. Pomořané, tu a tam po něčem už křesťané, někde byli náchylni, někde nikoli, že prý nechtějí o zlodějských křesťanech ani slyšeti; jedni ukazovali na druhé (Volyňští na Štětínské), přijmou-li ti, že oni také; a když

přijali a měli chrámy s biskupem i kněžstvem, a sv. Ota po mnoha strastech a těžkém poranění se vracel Polskem a Čechami, kdež vyzpovídal knížete Vladislava na smrtné posteli, do Bamberka, zase odpadli. Uslyšev to sv. blahozvěst vydal se tam znova, a již s trvalejším úspěchem. Dobrotivěji nikdo z Němec nepůsobil v obrácení slovanů na víru křesťanskou.

Biskup stargardský Gerold, cestuje po své diecesi, přišel roku 1155 do Ljubice (= Lübek). Vytýkal shromážděnému lidu náchylnost k pohanství a že loupí křesťany. Kníže vagerský Pribislav, již křesťan, vážně odpověděl, že proto nenávidí křesťanství, že jsou stále utiskováni od němců a že nemohou přemýšleti o víře a stavěti chrámy, poněvadž každý den bývají nuceni k útěku s místa na místo. Biskup na to, že němci myslí, že smí se tak jednati s modloslužebníky a neznabohy; že to nepočítají za hřích. Pribislav navrhl, aby se jim dalo rovné právo jako sasům v pozemcích a důchodech, že se ochotně stanou křesťany, budou stavěti chrámy a dávati desátek. Gerold bez odpovědi odešel.

Poláci.

Stará pověst vypravuje, že Čech a Lech byli bratři; onen se usadil v Čechách, tento v Polsku; odtud se Poláci jmenují Lechové.

Poláci už dávno seděli a klidně hospodařili ve svých vlastech kolem Krakova a Hnězdna, ale zpráv se o nich nezachovalo. Teprve když

Němci pošinuli své panství na východ až do jejich sousedství, počaly více činčeti zbraně: Poláci vystupují na světlo dějin.

Knížecí rod jejich pocházel od praotce Piasta a jeho syna Semovita. Knížata po něčem spojivše Mazovsko, Slezsko a jiné okolní kraje založili říši polskou. Sídlem knížecím bylo Hnězdno.

První ve starých zprávách jmenovaný kníže polský byl Měčislav čili Měšek I. Pojav za manželku českou kněžnu Dobravku r. 965 zaváděl křesťanství až i založil první biskupství v Poznani, podřízené arcibiskupovi do Magdeburka.

Syn jeho, slavný Boleslav chrabrý čili zkrátka Bolek (992—1025) zbudoval velkou říši slovanskou ve střední Evropě. I německý císař Ota III. mu přátelsky při tom pomáhal. Přišed do Hnězdna na pouť uctit ostatky nebožtíka přítele, sv. Vojtěcha, povolil založiti arcibiskupství hnězdenské r. 1000. Prvním arcibiskupem byl Radim = Gaudentius, nejmladší bratr sv. Vojtěcha; biskupství mu podřízeno zejména vratislavské a krakovské.

Jak už vyloženo v českých dějinách, zmocnil se Boleslav chrabrý i Čech za nedobré vlády českého Boleslava III. čili ryšavce. Z toho pošla dlouhá válka s německým císařem Jindřichem II., který se ujal dědiců Přemyslova trůnu, Jaromíra a Oldřicha, ale vlastně nechtěl míti v sousedství mocnou říši slovanskou, neboť Boleslav, „král slovanský, ukrutný Slovan, řvoucí lev, jedovatý

had", jak ho nazývá tehdejší německý letopisec Thietmar, chtěl přenésti své sídlo do Prahy, aby měl německou říši lépe na očích. Posléze Boleslav polský vydal Čechy, ale jiné kraje podržel.

Roku 1018 vypravil se Boleslav válečně na Rus, dobyl staroslavného Kyjeva a vítězně vjížděje do města udeřil mečem na zlatou bránu kyjevskou, že jej vyštěrbil; toho meče pak se potřebovalo při korunovaci potomních králů polských a říkalo se mu štěrbec.

Když byl císař Ota III. hostem ve Hnězdně, byl tak dojat pohostinstvím, že při hostině sňal si korunu s hlavy a posadil ji Boleslavovi, uznávaje ho za krále sobě rovného. Boleslav pak opravdu přijal název královský; nemoha však na to dosíci povolení papežova, poněvadž tomu bránil německý císař Jindřich II., sám se dal z vlastního práva korunovati roku 1024 a brzy potom zemřel.

Veleříše polská sahala na jihu od Dunaje a Tisy na sever po moře baltské a na západě od řeky Sály až na podolské stepi, daleko za Lvovem.

Již za nástupce, krále Měška II. (1025—1034) říše polská rychle se rozpadala. Zmatků v zemi užil český kníže Břetislav I. a zmocnil se panství polského; ale císař Jindřich III. ho přiměl, že je opět vydal.

Syn jeho Kazimír (1040—1058) obnovil sice pořádek v říši, ale nástupce jeho, dobrodružný Boleslav smělý (1058—1080) zase přivedl říši na kraj záhuby.

Z toho nebezpečí ji vytrhl statečný a moudrý panovník Boleslav křivoústý; odrazil útok německý a výpravou do Pomořanska přinutiv tamní slovanská knížata uznati jeho svrchovanost zaváděl u nich křesťanství. Posléze ustanovil i zákon staršinský; rozděliv říši na čtyry úděly dal je svým synům s podmínkou, aby kníže vládnoucí ve Slezsku byl velkým knížetem nad ostatními.

Veliká myšlenka, kterou pojal Boleslav chrabrý a o kterou se ještě pokusil Boleslav křivoústý: spojiti západní Slovanstvo v mocnou říši, jež by odolávala německým výbojům, opět se nezdařila, jako za časů moravského Mojmíra, Svatopluka, a českého Boleslava, Břetislava.

Rusové.

V širošírých rovinách severovýchodně od Karpat žili od prastara kmeny slovanské při polní práci, a žádný z nich se nad ostatní tak nezmohl, aby se byl stal kristalisačním středem a státotvorným jádrem několika jiných. Slované si tam ještě hověli ve staré různosti a rozdrobenosti, když jinde již pronikala myšlenka národní příslušnosti a vznikaly mocné říše. O takovém tichém a drobném životě se nezachovalo zpráv.

Kolem r. 862 přišli k nim, vyzváni byvše, tři bratři vojvodové varjagoruského původu, Rurik „s bratry svými a rodinami“ = družinami ze severních krajů skandinavských, jak se brzy

o nich zmíníme pod názvem „Normané“. Byli pozváni, aby jim přišli „kňažit i vladět“, jako že sjednotit a zřídit je ve stát. Povolati cizího knížete nebylo za těch časů nic až tak neobyčejného u svobodných národů, najméně u Slovanů; zde to byli dva slovanští národové a dva čudští, kteří si vybrali panovníka z třetího národa, aby nebylo řevnivosti.

Kmen, jehož vojvodou byl Rurik, jmenoval se Rodsové, a odtud jméno Rusů. Sami Rusové říkají své říši podnes Rosia. Rurik se usadil pod jezerem ladožským a na hlavní sídlo si zřídil Velký Novgorod. Normanský jeho lid, nečetný, časem se úplně rozplynul v živlu slovanském; jen jméno Rus po nich ostalo. Dynastie Rurikova potrvala v Rusku do r. 1598.

Založením ruské říše počal se z různých a přece příbuzných plemen a rodů tvořiti jeden národ; život rodový i jména rodů zanikají, a vystupují nové, společné názvy, dle kraje nebo dle hlavního města: Kyjevané, Vladimírci, Černihovci. I původní domácí knížata mizí nebo pozbývají samostatnosti a stávají se z nich pouzí rádcové velkého knížete.

Hned, jak Slované dostali podnikavého náčelníka a trochu sjednocení, uvolnila se jim podnikavost a síla: nastal jim hrdinský věk. Po Rurikovi vládl Oleg za mladistvého jeho syna Igora. Podrobiv Kriviče, Drevany a jiné kmeny přesídlil do Kyjeva, odkud pak, zvláště když dorostl Igor, podnikali na lehkých obratných

lodicích po řece Dněpru a Černém moři daleké a odvážné výpravy až k samému Cařihradu.

Když padl Igor, a syn jeho Svjatoslav ještě neměl svých let, vládla zaň jeho matka Olga. První křesťanství na Rusi zaštěpil sv. Method, a kněžna Olga přijala křest v Cařihradě; sám patriarcha cařihradský ji učil křesťanské víře, a řecký císař Konstantin Porfyrogeneta byl jí kmotrem; v Kyjevě vystavěla chrám sv. Mikuláše. Národ ji ve svých pověstech nazval chytrou, církev svatou, dějiny moudrou. Syn její Svatoslav a s ním většinou národ zůstali ještě pohany.

Velký kníže Svatoslav byl velký válečník, „Hannibal dřevní historie ruské.“ Vyvrátil Kozarům říši nad Donem, a když ho vyzval řecký císař Nikefor, obořil se na říši bulharskou; dobyv tam hlavního města, bohaté Perejaslavy nebo krátce Přeslavy, chtěl si z ní učiniti své sídlo a střed říše. Ale právě tehdy mu od východu vpadli do země divocí Pečeněhové; vraceje se proti nim byl v nebezpečném území, u prahů dněprských přepaden a zabit r. 972. Kníže pečenězský dal z jeho lebky číši udělati, pijával z ní při hostinách a zavdával bojarům.

Vladimír velký (980—1015), syn a nástupce Svatoslavův, povznesl říši na vysoký stupeň moci. Chtěl se státi křesťanem, a že byl hrdý prositi o řecké kněze, chtěl si křesťanství dobyti válečně: zmocniv se města Korsuně zkázal císaři, že tak učiní Cařihradu, nedá-li mu sestru Annu za manželku. Když císař Basil bulharobijce zkázal, že nesluší křesťanům pohany za muže

bráti, slíbil Vladimír, že se dá pokřtit. Poslána mu tedy Anna a přivezla s sebou něco duchovních. Kníže Vladimír přijal křest, a po něm i mnozí z družiny jeho. Pak oddán byv s Annou r. 988 vrátil se do Kyjeva. Od té doby horlivě šířil křesťanství na Rusi, někde i násilím, jakoby se toho nemohl dočkati, neb aby dohonil, co se před ním zmeškalo. Modly kázal zvyvraceti, některé na kusy posekány, jiné spáleny; hlavní z nich, sochu Perunovu, dal koni za ocas uvázati, v prachu vléci, proutím mrskati a do vody hoditi, na potupu běsu, jenž oklamával tou podobou lidi. Ustanoveného dne sešlo se lidu množství nesčíslné, stoupili do vody, jedni po pás, druzí po prsa, po krk, děti u břehu neb na rukou, a kněží na břehu říkali modlitby. Někteří zatvrzelí pohané raději utekli do lesů a do stepí. Potom se stavěly chrámy, obyčejně, kde prvé stávala modla. Aby pak dosti bylo kněžstva, vlastního, národního, Vladimír počal bráti hochy ze vznešených rodin a dával je na učení knižné; a že v rodinách bylo ještě mnoho pohanského, býval chlapec někdy rodině vyrván a odevzdán duchovníkům.

Kníže Vladimír náležel již mezi nejmocnější vladaře v Evropě, neboť jeho říše se prostírala od finského zálivu na jih po Kavkaz a od Karpat na východ po střední Volhu. V čele hrdinské družiny konal bohatýrské činy, že ho pověst hojně ověnčila národními písněmi.

Vladimír zanechal několik synů, kteří se svářili o dědictví, hlavně Svatopluk a Jaroslav,

a za těch sporů dobyl polský kníže Boleslav chrabrý Kyjeva, když ho zeť jeho Svatopluk povolal na pomoc. Konečně přece zvítězil a pevně na velkoknížecí stolec dosedl Jaroslav (Jiří) velký, moudrý Vladimírovič (1018—1054). Odňav Polákům Halič a zdrtiv Pečeněhy pěstoval věci míru. Založil staroruský zákoník pod názvem „Ruskaja pravda"; zvelebil a štědře nadal Novgorod; Kyjev město obehnal kamenou zdí a posváděl tam obchod ze všech končin, na vzdory Cařihradu; razil peníze stříbrné a zlaté se slovanským nápisem; v Novgorodě zřídil školu, byl přítelem duchovenstva a milovníkem knih, některé sám přeložil z řečtiny do ruštiny; povolav řecké pěvce zavedl zpěv církevní.

Po jeho smrti rozptýlila se mocná říše mezi potomky Rurikovy, asi na 64 panství a panstvíček, a draví Kumani či Plavci, usadivše se nad Donem, zle utiskovali nesvorné rozdrobené. Kníže Izjaslav hledal pomoci u Poláků, potom v Němcích; posléze uznal svrchovanost papeže Řehoře VII., poslav k němu syna Jaropolka, který ruskou říši přijal od papeže v léno. To nebylo za těch dob nic neobyčejného, a počátky křesťanství na Rusi možno počítati za katolické, protože řecký rozkol dovršen teprv asi dvacet let před tím. Dle záměru papežova byla by na Rusi přestala záhubná soustava údělná, říše byla by sjednocená a v jedné rodině dědičná. Katolické Rusko bylo by se stalo světu slovanskému, čím byli Frankové říši německé. Slované byli by se v Evropě více uplatnili: svět by byl

šel jinými cestami. — Nedošlo k tomu, a neví se proč.

Potom větší moci zase nasbíral Vladimír monomach (1113—1125), vnuk Jaroslavův, potomek třetího syna jeho Vsevoloda, odtud jeho přívlastek Vsevolodovič; byl zprvu knížetem smolenským, pak i černihovským, až ho Kyjevané povolali na stolec velkoknížecí. Letopisy ruské ho nazývají vzorem panovníka: smiřoval nepřátele, svatě zachovával přísahu, dával příklad nábožnosti, spravedlnosti, pohostinství, a kde bylo třeba, uměl uhodit mečem. Za něho byl pokoj v zemi, a kdo z knížat jej porušil, odnímal jim úděly. Od něho vzalo původ město Vladiměř.

Mezi jeho syny, Jiřím dolgorukým a Mstislavem opět nastaly dlouhé spory, až zvítězil Jiří, kníže rostovský a suzdalský, a stal se velkým knížetem; r. 1147 založil Moskvu. Zanechal 11 synů. Rusko zase bylo zmítáno domácí válkou.

Syn Jiřího Andrej t. j. Ondřej bogoljubský dobyl Kyjeva a zpustošil jej; sídlo velkoknížecí přeložil si do Suzdali, později do Vladiměře. Velký Novgorod uhájil proti němu samostatnosti.

Vnuk jeho Jiří II. založil r. 1221 Nižní Novgorod a tím dal kraji v Povolží nové obchodní středisko.

Tenkráte již nastávalo Rusům nebezpečí ze vpádu mongolského čili tatarského, pro ně tím hroznější a trvalejší, že byli odkrojeni od ostatní Evropy.

Každý kraj měl svého knížete z rodu Rurikova, neodvislého ve správě svého údělu,

„otčiny“, nicméně vládli zemí ruskou vespolek: dle zákona staršinského stěhoval se kníže s družinou z knížectví do knížectví, a všichni pozírali ke Kyjevu jakožto ke společnému středu, každý s nadějí, že někdy dospěje prestolu velkoknížecího. Tím se udržovalo vědomí jednoty, ale mnohem větší plynula zkáza z toho: krvavé různice a války bratrovražedné i vlastizrádné. Nejstarší z panovnického rodu byl velkým knížetem a starostou rodu Rurikova. Každý kníže měl své rádce, bojovníky a služebnictvo (dumce, bojary, dvořany, otroky).

Města či hrady (gorody), s dřevěnými hradbami, byly útočištěm okolního kraje. V hojných sporech knížat nabývala města a sněmy (= věče, staročesky věc) větší váhy: svrchovanost národa stála nad všemi právy rodu knížecího; Kyjevané, Novgorodci a j. sami si povolávali a vyháněli knížete. Městečka (= prigorody) neměla sněmu. Na jihu pádem Kyjeva padlo věčevé zřízení.

Na venkově žil lid ve slobodách (= osadách) a vsech, svobodní sedláci a nevolníci. Všecek kraj se považoval za majetek knížecí; sedláci byli jako nájemníky a platili z pozemku; družinníci (z družiny knížecí) měli větší podíly.

Ve všem způsobě života i v zákonech jevily se ještě stopy dřívějšího zřízení kmenového a rodového; vraha trestali příbuzní zabitého, nikoli stát. Synové Jaroslava změnili ten trest v pokutu peněžitou. U soudů byly ordalie, zkoušky železem a vodou, jindy se rozhodovalo soubojem.

Bulhaři.

Mezi dolním Dunajem a horstvem Balkanem usadily se některé kmeny slovanské; když za nimi r. 679 vedeni jsouce Asparuchem vpadli Bulhaři, původu čudského čili tatarského, mluvilo se po více než dvě stě let slovansky a tatarsky vedle sebe, až pak splynuli v jedno: národnost zůstala slovanská, jméno bulharské. Když Gotové odtáhli r. 488 ze sousedství Cařihradu na západ, do Italie, mohli se tím více rozprostraňovati. Bulharský letopisec vypravuje, že se Bulhaři rozložili v těch zemích za císaře Anastasia (491—518).

Bulhaři byli bojovní, Slované orby milovní. Zprvu zkusili ve svých sídlech nejeden nepřátelský vpád a nájezd, jako třeba jen od Avarů, byli různo podřízeni říši byzantské, až se zmohli v samostatnou říši, jíž i byzantská byla časem poplatna.

Dějiny bulharské jsou z nedostatku domácích zpráv velmi kusé a nespolehlivé. Z pozdějších dob, z počátku 8. století vyniká chan Tervel, jenž pomohl vypuzenému řeckému císaři Justinianovi beznosému zase na byzantský trůn, když mu byl za to slíbil veliké dary a dceru za manželku. — Z počátku 9. století připomíná se mohutný bulharský chan Krum; jeho říše se rozkládala na sever po Tatry, že sousedila s říší moravskou a franskou, a na jihu pojal Krum záměr zmocnit se i Cařihradu. Císař byzantský Nikefor byl zaskočen a zabit; z lebky dal Krum zhotoviti pohár stříbrem kutý a častovával z něho

své bojary. Dvakráte oblehl Cařihrad; při prvém tak tak že unikl řeckým nástrahám, při druhém umřel.

Křesťanství po něčem přicházelo k Bulharům zajatými Řeky; rozhodný čin se stal teprve za knížete Borisa, když sv. Cyrill a Method cestou na Moravu se tam zdrželi. Od té doby se tam zdárně šířilo a změnilo poměry v říši. Když po smrti sv. Methoda vyhnal Svatopluk návodem Vichingovým žáky a kněze Methodovy ze země, obrátili se většinou do Bulhar, a od nich pocházejí počátky literatury staroslovanské. O církevní příslušnost k Cařihradu velmi se přičiňoval patriarcha cařihradský, neuznávaje prvenského práva církve římské. Z Cařihradu založeno tam asi deset biskupství s jedním arcibiskupem.

Boris kníže popustiv říši synu Vladimírovi šel do kláštera; když pak ten bezbožností a všelikou nevázaností kazil počaté dílo, vrátil se Boris a dal vládu mladšímu Symeonovi, který, tak píše životopisec Klimenta bulharského, rovnal se otci ctnostmi a dobrotou srdce a plápolal horlivostí k církvi boží.

Car Symeon (893—927), Borisův mladší syn a druhý nástupce, povznesl říši na vrchol slávy a moci. Nazval se carem bulharským a panovníkem řeckým, neboť byzantský císař udržel své panství jen v Cařihradě a v několika městech u moře. Papež mu poslal carskou korunu; sídlel v nádherné Přěslavě ve skvostném paláci. Tenkrát i literatura bulharská kvetla, a sám car se jí obíral.

Po něm klesla moc bulharská, nesvorná říše se drobila. Napřed kus jí padlo v područí ruské. Kraje jihodunajské zalíbily se ruskému velkoknížeti Svatoslavu, že zamýšlel v Perejaslavě založiti stálé sídlo své rozsáhlé říše; všecko prý bohatství přírody a umění splývá v bulharském hlavním městě, středisku země: Řecko posýlá zlato, hedbáví, ovoce a víno; z Čech se dováží stříbro a koně, Rusové donášejí kožešiny, med, vosk a otroky.

Potom bojovný císař byzantský Jan Cimiskes, poraziv Bulhary a Rusy u Adrianopole u Přeslavy r. 971, opanoval východní část Bulharska. Po jeho smrti zbouřili se Bulhaři a v západní části zřídil si vládu odbojný bojar bulharský Šišman se sídlem v Trnově.

Jeho syn, car Samuel chtěl od Řeků dobyti východní polovice Bulharska a obnoviti slávu říše, ale za tehdejšího císaře Basilia II. nejen že nedobyl, nýbrž i pozbyl své západní polovice r. 1018 po krvavém 30letém zápase. Basil císař tak neslýchaně zuřil na Bulhary ve válce té, že dostal na památku hrozné příjmení „bulharotluk“. Jednou poslal caru Samuelovi 15000 zajatých Bulharů, ale všech oslepených, a každé tlupě přidán jednooký průvodčí. Bulhaři už tak byli ustrašeni, že v Pelagonii, jak píše řecký zpravodaj, když se náhle zjevil Basil s vojskem, plaše se dali na útěk s pokřikem: βεζεῖτε ὁ τζαῖσαρ (= běžte, císař!). Basil pak ustanovil nad Bulhary svou vládu; národních obyčejů a domácích řádů kázal šetřiti.

S Bulharskem přišli také poplatní jim Srbové a Charvati v řecké podruží.

Srbové.

Srbové se jmenuje slovanská haluz jedna v Polabí, druhá v Podunají, severní a jižní, jak byla řeč str. 20.

Jižní Srbové přišli do svých krajů z pravlasti zatatranské. Usadili se napřed v Makedonii okolo města Srbice, potom i dále k západu po Dalmacii. Od západu a severu hraničili s Charvaty, na jihu a východu se Slovany, později Bulhary nazvanými. Krajiny jejich byly: Dioklea (Duklja, Zeta, 10 žup, města: Dioklea, Skadar, Kotor), nynější Černá hora; Travunje a Konavlje (9 žup, města: Trebinje, Dračevica), nynější jihovýchodní kout Hercegoviny; Záchlumí (11 žup, města: Chlum, Nevesiň, Nikšić), nynější Hercegovina; Neretva (3 župy s městy: Raztokem, Makarskou, Duvcem), nynější kraj na pobřeží morském mezi Neretvou a Cetinou; severovýchodně od těchto krajů bylo vlastní Srbsko mezi Vrbasem, Moravou a mezi Dunajem a horním Drinem; hlavní župy tam byly: Bosna, Lugomira, Rasa, Máčva, Semberija; města: Desnica, Drežnik, Solina, Galič, Sečenica a j.

Staré zprávy o Srbech jsou temné a zmatené. Kmeny jejich byly ve svazku velmi volném; jaksi vrchním županem býval desnický. Zprvu byli Srbové pod vrchním panstvím císařů byzantských. Za císaře Heraklia přijali kolem r. 640 křest od

kněží římských; proto se církev katolická nevzdávala k nim po stránce náboženské práva prvenského.

Potom se vysmekli Srbové dlouhými boji z řeckého poslušenství; za těch politických nesnází přestala se tam víra křesťanská šířiti a ochabla. Pod velkým županem Vlastimírem bojovali Srbové opět se sousedním knížetem bulharským Borisem (843—860).

Za knížete Mutimíra dali se Srbové a sousední Charvati pod vrchní moc řeckou a přijali křesťanství z Cařihradu. Tehdy, že od jihu nebylo nebezpečí, rozbili Maďaři veleříši moravskou. Potom za mocného bulharského cara Symeona přišli Srbové v poddanost bulharskou; ale že se raději poddali Řekům, bylo Srbsko zpustošeno, a kdo neprchl s velkožupanem Zachariášem do Charvat, zavlečen do Bulhar r. 924. Po smrti carově připadli Srbové zase Řekům.

Župa Rasa v jihozápadním koutě zemí srbských, kde byl hrad téhož jména, nyní nový Pazar, ostávala dále jakořka ohništěm a jádrem národa srbského; po ní se nazývali první panovníci srbští panovníky „všech raských zemí“, a Srbové sluli a posud slují Rašany (lat. Rascia, Rasciani = Ráci), jmenovitě v Uhrách.

Odtamtud vyšly první pokusy osvoboditi Srby z řeckého područí. Rozhodný čin stal se za Štěpána bojislava. Syn jeho Michal (1050 až 1080) žil v pokoji s Řeky a začal styky s Římem; papež Řehoř nazývá ho „králem slovanským“. Z konce 11. věku jmenuje se srbský

panovník Vukan (= Vlkan), jehož křižáci, táhnoucí zeměmi dalmatskými, také nazývají králem slovanským.

Potom zase byly nepokoje v zemi; rozličtí župané a knížata zápasili o přednost. V první polovici 12. století počíná svítati v dějinách srbských a položen pevnější základ ke státu, jak uslyšíme na svém místě dílu III.

Domácí a veřejný život u Srbů a vůbec Jihoslovanů podobal se za stara, jak bylo psáno o životě starých Čechů (str. 36). První místo v národě držela šlechta: bojaři, velmoži, později vlastelí (velcí a malí). Mnozí vlastelí měli své korouhve = stegy, byli korouhevní páni = stegonoši. Když rostla moc panovníkova, přibývalo vysokých úřadů dvorských.

Městského stavu, jak vůbec u dávných Slovanů, nebylo; na spůsob měšťanů seděli pod hradem domácí kupci, hostinští (stanjané, gostilnici) a různí řemeslníci.

Selské obyvatelstvo, nazývané sebři, žilo ve vsi (= selo); mělo osobní svobodu; jen určitou robotou bylo povinno vlastelům; mohlo však pána pohnati na soud. Krom těchto sedláků byli též neropchové, vlachové a arbanasi podle jmen národů: Sabirů, Noropů, Vlachů (Rumunů), Albanců, pak poddaní sokolníci, psáři, sviňáci, včelaři a jiní „lidé“. Posléze byli v zemi otroci a dětići.

Země se považovala za majetek panovníkův. Dělila se na župy s župním hradem a sídlem županovým. Dědiny (= baštiny od bašta = baťa,

otec) byly dědičným majetkem. Prvnije (snad jako germanské frone) byl pozemek původně královský, z něhož držitel bral jen požitky a měl za to veřejné povinnosti.

Důchody státní byly přímé daně (bir', podanek), cla (cariny) a pokuty (globy); vedle peněžitých byly daně plodinové: žirovnica (žaludy), pozob (píce koňská), sok (ovoce) a j.

Soudy se konaly podle starého domácího práva, jež se zachovávalo ústním podáním a v listinách. Zvláště důležité byly poroty: na velikou věc 24, na menší 12, na malou 6 porotců čili duševníků, protože přísahali „na duši"; porotci bývali žalovanému stavem rovni; nesmiřovali, jen rozhodovali, zda je v právě či v křivdě: „da nesu volni umiriti nikoga, razvě da oprave ili da okrive."

Vzdělanost si přinesli Srbové jakož i jejich pokrevenci Charváti již z pravlasti zatatranské, slovanskou. Byli národ osedlý, orby milovný, a to již bývá vyšší a jemnější způsob života. Nová jejich vlast, poblíž Italie a kvetoucích měst dalmatských, pak na trati mezi Římem a Cařihradem, vedla je k dalšímu rozvoji. Panovničí rod měl přátelské styky se dvorem bulharským, byzantským, uherským i německým a nejednou bral odtud ženy. Když německý císař Bedřich táhl tamtudy do sv. země, nemohou se kronikáři nachváliti Srbů za jejich pohostinnost. Pravda, rozmařilým byzantincům zdálo se všelico srbského, co bylo prosté, hned barbarským. Srbové měli spořádaný život státní i rodinný a jejich

obyčeje a zákony vynikají nad ten čas neobyčejnou lidskostí.

Charváti.

Řecký císař Heraklius prý pozval Charváty z pravlasti zatatranské a popustil jim krásné kraje dalmatské, aby přijdouce dobyli si jich od Avarů. Charvaté Avary dílem vypudili, dílem podmanili a usadili se tam.

Charváti sousedili k východu s blízko příbuznými Srby; lišili se od nich sice jen jménem, ale časem se rozdělili netoliko státně nýbrž i kulturně, zvláště když Charvaté přilnuli k církvi a vzdělanosti římské, Srbové k Cařihradu.

Již záhy se Charváti rozdělili na dvě říše: dalmatskou a pannonskou (mezi Dravou a Sávou). Tato pannonská padla za Karla velkého ve franskou poplatnost. Za Ludvíka pobožného zbouřili se Charvaté pod vrchním županem Ludivitem, ale nepořídili: po tříletém odboji r. 822 opět podlehli, a Ludivit uchýliv se k dalmatskému Lutomyslovi zradně o hlavu skrácen.

Teprve když obě říše charvatské povstaly proti sveřepé vládě franské, domohly se po sedmileté válce úplné samostatnosti r. 831 a spojily se v jedinou říši, jejíž hlavní město byl Belgrad čili Stari Zadar (= Zara vecchia).

Kníže Držislav první přijal titul královský od císaře cařihradského. Nejmocnějším panovníkem charvatským byl Petr Křesimír (1050 až 1074) a nazýval se „králem charvatským a dalmatským“.

Po něm se strhly rozepře o královský trůn, až se naň vyšvihl župan Demeter Zvonimír; ten aby se upevnil na trůně, přijal královskou korunu od papeže Řehoře VII. a místo slovanské liturgie zaváděl latinskou.

Když r. 1090 vymřel domácí rod panovnický, přišlo Charvatsko pod svrchovanost uherskou, jak hned povíme.

Slované korutanští.

Korutanci jinak Slověné, Slovenci, Slovinci osedli Korutany, Kraňsko, Gorici, Istrii, Štyrsko, kus Solnohrad a Tirol, jak dokazují listiny a mnoho slovanských místních jmen, třeba v Tirolích od řeky Bystřice jméno Pustertal a j.; v Rakousích sahali až po Dunaj, kde sousedili s Čechy, a na východě s Moravany v Pannonii. U Němců slují Vendové, u Maďarů Tótok (= Slované).

Slověné se poprvé připomínají jakožto Karantani ve válkách s bavorským vojvodou Thasilem, který je měl podmaniti říši franské. Avaři však pomohli Slověnům a Němci zplna jsou poraženi u Agunta, nyní Innichen. Slověné pak žili pod svými knížaty, ale podléhajíce po něčem Avarům museli jim pomáhati ve válečných nájezdech do Istrie a Furlanska; vycvičili se ve zbrani a nabyli ducha výbojného.

Když Samo (627—662) zdrtil moc avarskou, připadli Slověné k veliké jeho říši západoslovanské. Po rozkladu té říše rozštěpili se na drobná knížetství, mezi nimiž časem vynikl Borut, první

zejména známý panovník vindický. Ten nemoha odolati návalu avarskému povolal na pomoc vojvodu bavorského; vojvoda Thasilo II. pomoci poskytl, ale za to jim uložil svou vlastní nadvládu; Thasilo byl v područí Pipina krátkého, a tak se Korutanci dostali pod vrchní vládu králů franských.

Korutanci podrželi svá knížata, aby se lid nebouřil, ale moci jim nenecháno téměř žádné; stali se bezděčnými nástroji franské vlády. Od té doby vydáni jsou Korutanci různým osudům franské říše, jak svědčí hojné zmínky o těch zemích v této knize.

Slované korutanští se účastnili odboje charvatského župana Ludivita proti Frankům; Ludvík pobožný zbavil je za trest i těch domácích knížat.

Za Karla velkého a jeho nástupců rozděleny kraje slovenské na trojí vladařství: východní krajiště (ostmark), z něhož později vzešlo arcivojvodství rakouské; druhé vojvodství korutanské a třetí slovenské pomezí (windisch mark), jež obsahovalo nynější Kraňsko s kusem Korutan a Štyrska.

Spravovali je hrabata pod dozorem vojvody bavorského, a když říše franská byla rozdělena, připadly ty země Karlomanovi a po něm Arnulfovi.

Slovenci uvrženi v tuhé poddanství a z velkého dílu zněmčeni. Tato větev jihoslovanská zhynula, jako větve polabské a pobaltské, slovanskou nemocí: rozdrobeností. Jako na severu,

tak i zde kupčili s nimi Frankové jako s nějakým zbožím prodávajíce je skrze Židy do ciziny, hlavně do jižních krajů v otroctví. Z té doby pochází nečestný význam názvu „Slovan“ u národů germanských a romanských jakožto rab, otrok: sklave, slave, slaef, esclave, esclavo, schiavo.

Maďaři.

V druhé polovici 9. století usedli nad dolním Dunajem u Černého moře Maďaři, původu čudského a brzy si zajížděli na lup do Bulhar a do Uher. Jako lid kočovný neměli stálých sídel a veřejná jejich správa byla jen ta, že se rozkládali v osmero čeledí, z nichž každá měla dědičného náčelníka, později vojvodu. Jeden z nich byl nad ostatní a nazýval se chan nebo chagan; ta hodnost byla dědičná v rodě Arpadově. Známa jsou z pověstí jména: Arpad, Zoltan, Taksony.

Arnulf, král německý, vida v té době sousední mocnou říši moravskou poštval na ni divoké Maďary. Ti přesídlivše do rovin mezi Dunajem a Tisou neustále ji ohrožovali. Dokud žil Svatopluk, ubránil se, ale za jeho nesvorných nástupců vyvrátili kolem 906 říši velkomoravskou.

Pak se stali Maďaři postrachem i těch, kdož je byli zvali na pomoc, neboť se pouštěli loupežně i do Němec a do Italie.

Když pak je r. 933 porazil německý král Jindřich I. u Merseburka, pak císař Ota I. r. 955

u Augsburka a český kníže Boleslav I. kdesi na hranicích českých, zlomili světobornou moc maďarskou. Boleslav jim vyrval Moravu až po Tatry, Němci opanovali země podunajské, od severovýchodu byla říše ruská, od jihovýchodu řecká, od jihu charvatská: všecky křesťanské.

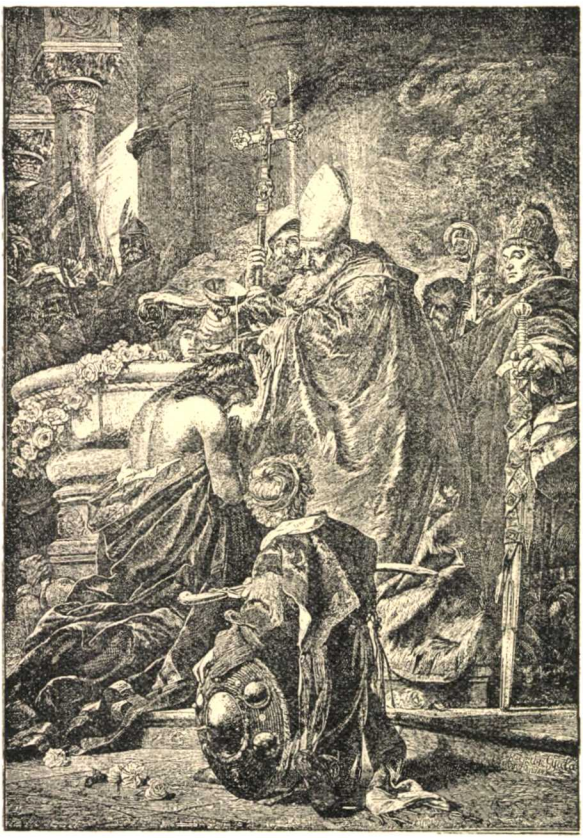
Mezi takovými sousedy nemohl se udržeti maďarský národ ještě pohanský a loupežný. Maďaři byli v nebezpečí že zhynou a zmizí z dějin jako předchůdci a příbuzní jejich Hunové a Avaři. Zachrániti se mohli jen přijmou-li křest a naučí-li se jinému, usedlému životu.

To zdá se uznal jejich panovník Gejza. Dovolil v zemi kázati misionářům německým a českým a sám přijal víru křesťanskou. Velkých zásluh si v tom získal sv. Vojtěch, jenž obrátil mnoho lidu a na slavném sněmu u Ostřihoma pokřtil Gejzova syna Vaiga, potomního krále sv. Štěpána.

Štěpán se oženil s Giselou, princeznou bavorskou. První nesnáze měl se šlechtou, jež dále chtěla zůstati pohanskou. Zbouřili prý se proti němu, on však je porazil u Vesprima r. 998.

Potom zřídil svou říši dle vzoru Karla velkého nebo něco dle českého. Rozdělil zemi na stolice čili župy (hrabství = komitat; gespan = ispan = župan). V čele župy stál župan se svým úřednictvem: sudím, pokladníkem, vladařem (t. j. správcem župních statků) a lovčím. — Nad župními úřady byly dvorské: nadorispán t. j. nádvorní župan, comes palatinus, pak vrchní sudí, vrchní pokladník a vrchní lovčí.

V církevních věcech byl Štěpánovi radou přítel sv. Vojtěcha Radla, už zmíněný opat břev-

Sv. Vojtěch křtí uherského krále Štěpána.

novský, jenž tamodtud odešel do Uher. Sám Štěpán někdy kázával evangelium svým vel-

možům. Zřídil arcibiskupství ostřihomské a několik biskupství, opatřil je desátkem, stavěl chrámy a kláštery. Tenkráte založen i benediktinský klášter sv. Martina, nyní arciopatství. Církevní počátky v Uhrách byly české; sv. Štěpán měl na almužním měšci vyšívaný nápis: „Budi G(ospod) i milost tvoja na nas, nynja i v' vieky. Bože uštědri ny i blagoslavi ny i prosviti liče na ny i omiluj."

Potom vypravil posly k papeži, by to vše potvrdil, a žádal si od papeže titulu královského a koruny. Papež udělil vše, co se žádalo; poslal Štěpánovi korunu a za jeho zásluhy o víru jmenoval ho králem „apoštolským", t. j. dostal církevní vyznamenání, jaké přísluší arcibiskupovi, že při slavnostech nosí se před ním kříž (r. 1000).

Po smrti krále Štěpána ujal vládu syn jeho sestry Petr, který byl synem benátského dožete Petra Urseolo a proto „benátčanem" zvaný, ale brzy nastávaly rozbroje, a když umřel, ještě se množily. Silná strana chtěla vyhubiti křesťanství. Do těchto sporů míchali se Němci a uvedli Uhry na čas v poddanost.

Král Ondřej I. vystupoval přísně proti pohanům. Po různých bojech stal se králem bratr Bela I. r. 1061. Na prvním sněmu v Bělehradě opět hlučně žádáno vypudit křesťanství a vrátit se do života kočovného.

Král Ladislav I. čili svatý nastoupiv panství r. 1077 obnovil mocnou rukou křesťanské zákony a řády z dob Štěpánových a vyhubil poslední zbytky pohanství a života kočovného.

Říši svou značně rozmnožil připojiv k ní severní kraje království charvatského, kde v tu dobu vymřel domácí panovnický rod.

Tehdy se již chystala křížová výprava na dobytí Svaté země z rukou nevěrců a Ladislav král měl býti vůdcem všech vojů křesťanských. Než k tomu došlo, zemřel r. 1095.

Po něm kraloval Koloman. Stavové charvatští se zbouřili proti němu, aby nabyli samostatnosti. Válčilo se, a Koloman se zmocnil i jižní části Charvatska, až to skončilo smluvou, korunováním a slavnou přísahou r. 1102, že Charvatsko zůstane při Uhrách jako zvláštní království se svým zákonodárným sněmem a domácím úřednictvem, a v čele zemské vlády že bude místodržitel (později banus) z domácí šlechty charvatské.

Arabi ve Španělích.

Ve Španělích měli ode dávna svou říši Vizigoti, jak jsme pověděli ve „Starém věku“ str. 571. Byli už ochablí a nesvorni. Za časů papeže Řehoře velkého pod králem Rekkaredem přistoupili od arianismu ke katolictví, a říše jejich sblížením Gotů s Římany nadějně zakvétala. Když po smrti krále Vitizy zvolen byl králem Roderich, povolali synové Vitizovi na pomoc Araby čili Maury ze severní Afriky. Jméno „Mauři“ měli po snědé pleti; z toho pošel název „mouřenín“.

Místodržitel africký Musa vypravil do Španěl velitele Tarika. Skála u předhoří Kalpe na protějším břehu španělském má posud po něm jméno Gibraltar (= Džebel al Tarik t. j. hora Tarikova). S ňečetným poměrně vojskem přitáhl Tarik a v týdenní bitvě na polích u Xeres de la Frontera r. 711 zvítězil; vizigotský král Roderich (Rodrigo) po bitvě zmizel. Poněvadž ho již nikdo nespatřil ani živého ani mrtvého, říkalo se, že zná jeho osud jen Bůh; hádá se však, že zahodiv královský háv dal se na útěk a utonul v nedaleké řece.

Maurové pak protáhli zemi španělskou, pozdobývali předních měst Kordovy, Toleda, Meridy, Zaragosy a usadili se tam. Platně jim v tom radou i zradou pomáhali Židé.

Španělští Arabové z počátku uznávali svrchovanost kalifů asijských, až Abd-Errhaman, jediný omejovec, kterému se poštěstilo prchnouti vražedným abbasovcům z Asie do Afriky, přišel tamtudy do Španěl a zřídil tam r. 755 samostatný kalifat, nezávislý na východní říši. Hlavním městem byla Kordova.

Za něho a jeho nástupců zkvetly Španěly neobyčejně. Byliť Arabové netoliko dobrými vojáky, národem výbojným, nýbrž i kulturním. Dlužno míti na paměti, že je tu řeč o mohamedanských Arabech, nikoliv o Turcích, kteří nikdy nepřáli vzdělanosti.

Podivno zvěstovati, že kalif Al Hakem I. (zemřel r. 822) měl osobní stráž ze samých Slovanů, počtem na 2000. Říkalo se jim

Sakaliba, od jednotného čísla Siklab, a z počátku ani neuměli arabsky. Velitelé stráže uměli získati přízeň kalifů, stali se velveziry (= hačib) a řídili třeba celou říši. Ve Španělích bylo více usedlých Slovanů různého zaměstnání. Podle arabských letopisů zabývali se i vědami a uměním; Fatin třeba znal jazyk arabský lépe než kdokoli. Ještě v 11. století mluvili svým jazykem a byli si vědomi, že jsou Slované; jeden z nich, Gabib, dokonce napsal knihu: „Jasné a přesvědčivé důkazy proti těm, kdo Slovanům upírají výtečné vlastnosti.“ Jak přišli Slované do Španěl, o tom ještě není jednoty.

Za krále Abd-Errhamana III. a jeho syna Hakema II. (zemřel 976), kterýž dle arabských dějepisců skoval kopí a meče v rýče a radlice, zvrcholil se blahobyt v zemi. Vojsko výborně zřízené chránilo pořádek v zemi a bezpečnost na hranicích; v zemi se dolovalo s rozmyslem; rolnictví a sadařství se dařilo, že se Španěly podobaly veliké zahradě. Všeliké řemeslo, obchod a průmysl kvetly. Vědy a umění tak prosluly, že vědychtiví chodili se učit z celého světa na akademie v Kordově, Sevile, Toledě, Valencii, Almerii Malaze a Jaenu. Španělští Maurové potahovali svou učenost z Bagdadu, z Buchary, Samarkandu, jak zmíněno na konci I. dílu.

Zvláště se pěstovalo básnictví: muži i ženy, vznešení i nepatrní; vlohou básnickou postupovali mužové z nízkého rodu k nejvyšším, knížecím hodnostem; i nejsušší kronikář proplétal své dílo metrickými úryvky; šťastnou improvisací

zdůrazňovalo se jednání politické, otvíraly se dvéře žaláře, ba nejeden odsouzenec unikl smrti, že mu v poslední hodince napadlo něco básnického.

Básnictví arabské bylo skoro výhradně lyrické: opěvovala se nejvíce láska a krásy přírody: květnaté luhy, bublavý potůček, švehol ptactva, stinné háje; řeč je skvostná, obrazy smělé. Však nechybělo ani vítězoslavných zpěvů a na vynikající osoby skládány chvalozpěvy nebo velmi štíplavé elegie a epigramy.

Povaha Arabova, sama sebou náchylná k udatnosti, velkomyslnosti a pohostinství, ještě se zdokonalila stykem se španělským rytířstvem. Arabská paní měla ve Španělích čestnější místo než všude jinde v dobytých zemích; některé kromě krásou vynikaly ještě učeností a duchaplností. I s paními a děvami zajatých nepřátel zacházelo se po rytířsku.

Již záhy, za Hakemova syna Hišama počínal mravní úpad a rozklad arabské říše ve Španělích, jak dopovíme později.

Normané.

Již několikráte se naskytla zmínka o Normanech. Zatím co některé kmeny germanské tlačily se na jih a dobyvše jižního Německa i Gallie, vtrhli do Italie, ohrozili Řím, ve Španělích a v Africe založili říše, jak zpomenuto na konci starého a počátkem středního věku, jiné kmeny germanské přitáhly do severních skandinav-

ských končin, Norska, Jutska, Švédska a seděly tam v odloučenosti od ostatního světa. Zahrnují se pod společným jménem: Normané.

Normané tedy nebyli praobyvateli těch zemí; před nimi tam sídleli Finové a Laponci. Tito ustupujíce prý Keltům tlačili se ještě dále na sever, do záhoří, kde v nehostinném kraji zakrněli a podnes se svým sobem tak zůstali, jak byli před dvěma tisíci a více lety. Ušlechtilejší Finové uhnuli více na východ. — Po Keltech osadili Germané ty kraje asi 300 let př. Kr.

Drsné podnebí, nepřízlivá povaha kraje, život v horách a skalách udržovaly Normany v jejich původní drsné povaze; širé moře vyzývalo k odvážným podnikům. Nedbajíce nebezpečí, jakých má severní moře mnoho, směle se pouštěli na štíhlých lodích, s ostrým hrotem v přídě i v zádi a hlubokým ostrým kýlem (nádním), protože lodě v té podobě snáze krájely vlny. Normané zalidnili též ostrov Island a Gronsko, ba dostali se až i k severní Americe.

Domácí život byl u nich prostý a přesný. Zaměstnávali a živili se hlavně chovem dobytka, než i to raději nechávali otrokům. Řemesel nebylo; oděv a jiné potřeby hotovily ženy. Muži v míru nejraději lovili v lese divokou a dravou zvěř a v moři ryby. Válka jim bývala živností, námořní lupičství řemeslem. Po otci dědil všecek statek nejstarší syn; ostatní dostali po jedné nebo jak který byl bohat, po několika lodích, aby se živili loupeží. V podzim dováželi domů zboží a otroky; co se za léto naloupilo, v zimě

se prožilo. Kdo měl hodně lodí a lidu na nich, byl morským králem, ať si třeba neměl ani na píď země. Bojelačnost a cvik ve zbrani byly takové, žeť i panny chodily do boje; nejedna také zabila mečem nemilého záletníka.

Námořní loupežnictví se provádělo i ve velkém; celé voje se pouštěly do světa na lup; Dánové na západ, Švédi na východ, Norové, nejčilejší, na všecky strany: jedni po suchu pode jmenem varjahů protáhli velkou část Evropy, druzí jakožto vikingové (ze slova vik = pobřeží) na četných malých lodicích ovládali moře, pobřeží a vnikali po řekách od ústí daleko do země.

Ve své tvrdosti měli Normané zvláštní pud a dar železem a krví zřizovati státy. Roku 912 usadili se pod vojvodou Rollem (= Rolfem) v severní Francii, odkud jméno kraje Normandie, a brzy se tam zromanili. Odtud se pustili r. 1066 do Anglie; v tom století založili také státy na Sicilii a v jižní Italii. Na východě po suchu pomohli založiti říši ruskou, jak jinde pověděno.

Jak Normané řádili ve Francii, píše kronikář: „Chrastí rostlo na zbořeninách měst, chrámů a klášterů. Mnoho lidu prchlo; pobřeží bylo pusté; země nic nerodila; vinice a sady spustošeny; nikdo se neubíral po cestách, ani kupec ani poutník; všude bylo ticho hrobové.“ A jinde bývalo nejinak. Velmi mnoho trpěly od Normanů slovanské obchodní a rolnické státy na pobřeží baltského moře. Německé dějiny mlčí o tom, snad aby se neukázalo, jaká někdy byla ta kultura, co nosili Slovanům.

Náboženství pohanské vyvinulo se u Normanů při té povaze a živnosti velmi ostře a rázovitě. Uznávali 12 hlavních bohů s Odinem vrchním. Obětovati lidi nebývalo jim nic neobyčejného. Zpěv o hrdinských vlastně krvavých činech byl oblíben při hostinách a slavnostech. Posvátné a hrdinské zpěvy jejich později sebrány ve dvojí sbírku a slouly Eddy.

Křesťanství počalo na Normany působiti v 9. století. Apoštoloval jim sv. Anskar, mnich kláštera korvejského. Jak byli za pohanska surovi, tak stavše se křesťany vynikali pravým duchem křesťansko-rytířským a jemnější vzdělaností. Tu noc před rozhodnou bitvou u Hastingsu r. 1066 Angličané hýřili a Normané se modlili a zpovídali.

Jiné říše na severu byly:

norská; založil ji v 10. století Harald harfagr, to jest Harald krásnovlasý;

dánská, mající původ od Gorma starého;

švédská, jejímž prvním králem byl Erich vítěz.

Anglosasové.

Asi v polovici 5. století stěhovali se ze severních pobřežních krajů evropských Anglové a Sasi do Britanie, podrobovali domácí obyvatelstvo a založili sedmero království. Země po nich nazvána Anglie. Byli ještě pohané.

V Irsku bylo křesťanství už známo. Hlásal je tam sv. Patrik. Zakládány kláštery a školy, které pak jako pochodně a světla na svícně rozlévaly vůkol paprsky víry, cnosti a vzdělanosti

do mrákot a stínů pohanských. Nad jiné proslul klášter sv. Kolumbana.

K Anglosasům poslal papež Řehoř velký římského mnicha Augustina. Křesťanství se tam ujalo rychle a hluboce, že za nedlouho chodili odtamtud věrozvěstové obracet Germany na víru, jako sv. Vinfrid čili Bonifatius.

Ve vědách, ovšem ještě po latinsku, vynikli tam Beda venerabilis a v Yorku Alkuin, správce školy, jehož potom Karel velký povolal za řiditele školy dvorské.

Ve víře už byli Anglosasi jednotni; ve státní jednotu je spojil až počátkem 9. století panovník Egbert, který ke své říši připojil šest ostatních.

Za jeho vnuka, krále Alfreda (871—901), přepadli je Normané. Alfred se uchýlil do bažinatého kraje, až se mu podařilo nasbírati lidu a vypuditi Normany. Alfred si zanechal dobrou památku, že mu za to přidělen čestný název „velký“. Opravoval zbořené kostely, kláštery a hrady; na obranu pobřeží zjednal loďstvo; zlepšil soudnictví; rozdělil zemi na hrabství, každé hrabství na stotiny a v každé mělo několik rozvážných hospodářů rovnati drobnější spory. Staral se o vědy: zakládal školy a volal učence do země; sám přeložil historii Bedovu a jiné spisy různých spisovatelů; též poručil sbírati hrdinské písně a pověsti svého lidu. Dobře užíval času: denně osm hodin věnoval starostem vládním, osm hodin pobožnosti a vědám, osm jídlu, zábavě a spánku. Že tehdy ještě nebylo hodin, měřil si čas svícemi různé délky a tloušťky.

Za slabých nástupců Alfredových zmocnil se vlády v Anglii dánský král Swen a po něm Knut, až pak vojvoda normanský Vilém dobyvatel po bitvě u Hastingsu r. 1066 založil tam dynastii normanskou. Statky všech, kdož stáli v řadách nepřátel, prohlásil za propadlé, čímž královská i šlechtická moc normanská rázem se velmi zmohla. Na bojišti dal Vilém vystavěti opatství Battle-abbey, klášter a chrám, a tak, aby hlavní oltář přišel právě na místo, kde kolem anglické korouhve zuřil nejlítější boj, že se tam nakupily hráze mrtvol; na věčné časy měla se tam sloužiti mše svatá za padlé Normany.

Tvrdá vláda Vilémova byla příčinou mnohých, větších menších odbojů, které Vilém všecky krvavě potíral. Obecný lid záhy se spřátelil s novou vládou, neboť pod Vilémem bylo v zemi více pořádku a svobody než dříve. Kronikář píše, že tehdy mohla dívka s pytlem zlata volně projíti zemí, jaká byla bezpečnost.

Od roku 1080 do 1086 byla z jeho rozkazu sestavena katastrální kniha „Domesdaybook“ vlastně Domus dei book = domu božího kniha, seznam všech pozemků, jejich majetníků, ceny, obyvatel a j. Kniha, opatřená Vilémovými vlastnoručními poznámkami chová se podnes ve Westminsteru. Důchody královy byly z nabytých statkův ohromné; anglický král byl tehdy ze všech panovníků nejbohatší.

Vilém dobyvatel zaváděl vše po francouzsku, ve společnosti, v soudech i ve školách, že později

z domácí řeči anglosaské a francouzské vznikla anglická.

Na konec života měl Vilém rozbroje ve vlastní domácnosti: nejstarší syn Robert chtěl už za živobytí otcova vládnouti v Normandii; otec ho však odbyl slovy: „Nesvlékám se, dokud nejdu spat.“

Poslední válečné pořízení měl Vilém dobyvatel s francouzským králem Filipem I., protože mu francouzští velmožové vpadali do Normandie a že francouzský král uštěpačně vtipkoval na jeho netvárnou tělnost. Při vjezdu do dobytého města Mantesů klopýtl mu kůň a Vilém se pádem tak zranil, že po šesti nedělích zemřel v Rouenu r. 1087 u věku 63 let.

Mocný podmanitel umřel osamělý: manželka Mathilda již byla nebožka, syn Robert odešel v nevoli, druzí dva Vilém a Jindřich pospíchali do Anglie, onen aby ujal vládu, tento by si vyzvedl poručených mu pět tisíc liber stříbra; vasalové se rozjeli na své statky a zámky, neboť se obávali občanské války; dvořané rabovali. Chudý rytíř normanský půjčil peněz na převezení mrtvoly královy do Kajen. Když tam měla býti v kostele pohřbena, zprotivil se tomu jeden Norman, že prý ta půda byla mu neprávem odňata. Teprve když prelati mu nahradili škodu, dostal tak mocný král a pán rozsáhlých zemí kousek místa na hrob.

Říše Viléma dobyvatele připadla jeho dvěma synům: Robertovi Normandie, Vilémovi II. Anglie, jak dále povíme na jiném místě.

Hlavní výjevy z výpravy Viléma podmanitele do Anglie, najméně z bitvy hastingské jsou znázorněny vzácným vyšíváním — prý pod dohledem a za přispění královny — na velkém koberci (70 m. dl. a nedocela ½ m. šir.), který se dodnes chová v městě Bayeux a jest takto zvláštním a důležitým historickým pramenem pro tehdejší děje, umění, obyčeje a kroje.

Francie. — Poslední Karlovci, první Kapetovci.

Prvním francouzským králem byl Karel lysý (srovn. str. 124). Jako v Němcích tak ani ve Francii nedali se potomci Karla velkého po něm, jak poznati z přívlastků jejich: Ludvík kokta, Karel pitomec, Ludvík lenoch.

Neustále měli spolu oč válčiti a po smrti vladařově obyčejně vypukala občanská válka. Za těch domácích rozbrojů množili velmoži svou moc; dolní Burgundsko se osamostatnilo v království arelatské; na severním pobřeží (v Normandii) se usadili Normané, a nikdo jim nebránil.

Aby nabyli opory proti staré šlechtě, králové si jmenovávali nové vojvody a hrabata propůjčujíce jim korunních statků.

Nad jiné z nich vynikl ve válkách s divokými Normany vasalský rod, jenž měl statky mezi řekami Seinou a Loirou. Robert silný z toho rodu již se jmenoval „vojvodou Francie“.

Když umřel král Ludvík V. z rodu Karlovců, nedosedl již na trůn jeho strýc, vojvoda lotrinský, nýbrž „vojvoda Francie“ a hrabě pařížský a orlean-

ský Hugo Kapet zmocnil se vlády. Odpor některých vasalů snadno byl přemožen.

Tak r. 987 přišla na francouzský trůn dynastie Kapetovců, jež panovala ve Francii do r. 1328 a ze tří bočních linií, z Valois, burbonské a orleanské pocházeli francouzští králové až do r. 1848.

Okolnosti byly Kapetovcům příznivy, že se udrželi a zmohli; ostatek pomohla chytrá politika. Majetek svůj měli skoro prostřed země, byl tedy přirozeným střediskem ostatních krajů. První králové se dožili vysokého věku (— jen šest králů za bezmála 200 let —), dostával se tedy na trůn již zkušelý vládce, a nebylo sporů o trůn. Politika jejich, přecházejíc od otce na syna, byla dědičná, jednotná a tíhla k tomu, by po dobrém i po zlém, sňatkem s jinými velmožnými rody nebo drobením jejich majetku sebe sílili, jiné oslabovali. Chránili také zkvétající města proti šlechtě, aby v nich měli oporu.

Robert král (996—1031) modlíval se s kněžími hodinky, postil se jako mnich a v pašiový týden spával na holé zemi. Na zelený čtvrtek umýval žebrákům nohy, hostil a poděloval je. Byl i básníkem a složil hymnus: Veni sancte Spiritus.

Jindřich I. (1031—1060) skrušil několik odbojných vasalů.

Za Filipa I. (1060—1108) stal se jeho normanský vasal Vilém králem anglickým. Filip o tom neopatrně zavtipkoval, a Vilém mu za to poplenil kus země. Potom Filip zapudiv hodnou

manželku uchvátil choť hraběti anjoujskému; polepšil se však, když papež naň vynesl kletbu.

Ludvík VI. jeho syn, s přívlastkem tlustý (1108—1137), přetrhal spolky vasalů, porazil a pokořil je; s vojvodou normanským jakožto králem anglickým smluvil se o trvalý mír; proti šlechtě zaváděl do protiváhy města a nevolníkům na svých statcích dal svobodu. Za něho se poprvé nosívala korouhev sv. Diviše (st. Dénis), nazvaná oriflamme (auriflamma), barvy ohnivé; prapor ten daroval prý již král Dagobert v 7. stol. klášteru svatodivišskému, a myslilo se, že vodí vojsko k jistému vítězství.

Ludvík VII. (1137—1180) mladší učinil mnoho na posilu moci královské, zejména zakládal a zveleboval města. Mnoho prospěl a mnoho uškodil moci královské. Zapudiv totiž nevěrnou manželku Eleonoru, která mu byla přinesla věnem vojvodství akvitanské a hrabství Poitou, byl mimoděk původcem dlouholetých bojů Francie s Anglií. Neb Eleonora provdala se pak za Jindřicha II., krále anglického, který maje již beztoho rozsáhlé državy ve Francii stal se takto pánem více než polovice Francie, ovšem pod svrchovaností krále francouzského. Víc o tom bude v III. díle.

Řecký rozkol.

Prvním původem a hlavní příčinou, že církev řecká odpadla od apoštolského prestola v Římě byla řevnivost, osobní i národní.

Biskup cařihradský, podřízený metropolitovi heraklejskému, teprv na synodě cařihradské r. 381 dostal čestné místo po (μετά) římském biskupovi; odůvodňovalo se to, že Cařihrad jest „Nový Řím".

Ke třem starým patriarchatům: římskému, alexandrijskému, antiochijsskému přibyly ještě dva: jerusalemský a cařihradský.

Primat, prvenství biskupa římského uznáván od prastara a po celé církvi, protože sv. Petr tam biskupoval a zemřel. Když se stal Cařihrad sídlem císařským a Řím klesal v moci politické, sobili si někteří patriarchové cařihradští více práv. Státní moc byla despotická, proto některý ctižádostivý patriarcha těžce nesl podřízenost do Říma a mnohý císař jej podněcoval, zvláště když v Italii vznikl církevní stát.

Již ve sporu o ctění obrazů jevili někteří císaři a patriarchové hluboký odpor proti Římu a natrhovala se jednota církve.

Za nedospělého císaře Michala III. totiž vládl ctižádostivý a chlipný Bardas. Když ho patriarcha cařihradský Ignat pro veřejně pohoršlivý život veřejně pokáral, odepřev mu večeři Páně, obžaloval ho Bardas z velezrády a podařilo se mu poslati ho r. 853 v řetězích do vyhnanství.

Místo něho jmenován patriarchou Fotius, světský člověk, učený sice a jemných způsobů, ale ctižádostivý a chatrné povahy. Arcibiskup jeden, znepřátelený s patriarchou Ignatem, rychle ho vysvětil na kněze i na biskupa a Bardas mu vymohl uznání; biskupové na církevní synodě

se ukázali nesmělými; jen málokteří se zastali pronásledovaného Ignata; za to tím více se ho drželi řeholníci a lid.

Fotius dal patriarchu do klatby a vyslal on i císař vznešené poselstvo do Říma k papeži Mikuláši I. se skvostnými dary. Papež tam vyslal dva biskupy, legaty, věc vyšetřit; ti přijavše dary v Cařihradě uznali a podepsali, že patriarcha Ignat je sesazen.

Dověděv se pravdy papež suspendoval legaty s Fotiem a arcibiskupem, který ho světil, a žádal návrat Ignatův na stolec patriaršský.

Císař odepsal urážlivě a Fotij nejen neposlechl, nýbrž svolal biskupy svého patriarchatu a dal — papeže a s ním všecku západní církev jakožto kacíře do klatby; vytýkal, že uznávají římského biskupa hlavou církve, ale prý, jak se přeneslo císařské sídlo z Říma do Cařihradu, tak se tam přeneslo i křeslo papežské; pak prý, že věří, že Duch sv. pochází též od Syna (Filioque), kdežto prý vychází jen od Otce, a některé jiné menší rozdíly.

Fotius hleděl zlákati na svou stranu Bulhary a lichotným listem a poctami i německého císaře Ludvíka II. Užil tehdejších příznivých okolností, že byl tehdy právě spor, kdo má míti pravomoc nad novou církví bulharskou, a že řecké duchovenstvo nenávidělo latinského; ostatní si otáčel sám líční stranou k sobě: nasvětil mnoho biskupův, aby měl oddané pomocníky, lichotil císaři a dvoru a podplácel studenty a lid.

Věc se trochu obrátila, když r. 867 zabit císař Michal III. a vrah a milec jeho stal se císařem na jméno Basilius I. Buď aby napravil vady své minulosti, nebo z přesvědčení, že stará spravedlivá věc je pevnější, svolal v souhlase s papežem Hadrianem II. do Cařihradu osmý obecný sněm církevní, na němž Fotius vyobcován z církve a Ignat vrácen svému úřadu.

Trvalá shoda východu se západem přece nebyla zjednána. Roztržka původně politicko-církevní přecházela v hořkost národní.

Po smrti Ignatově opět se Fotius stal patriarchou. Spory za něho i po něm neustávaly, nové se nalézaly, až r. 1053 patriarcha Michal Cerularius, opověděný nepřítel všeho latinského, získav metropolitu bulharského, dal papeže i církev do klatby pro to nové kacířství, že se v latinské církvi při večeři Páně užívá přesného, nekvašeného chleba.

Natržená jednota církve dotržena, rozkol proveden. Církev katolická roztržena na východní řeckou a západní latinskou. Ve víře obě souhlasí spolu až na zmíněné částky a na to, že řecká uznává jen snesení prvních osmi obecných sněmů církevních, na kterých od té doby stanula a ztrnula, kdežto římská církev dále rozvíjela věrouku, vynášela za články víry ony pravdy, které jasně a důsledně samy sebou plynou ze zjevení božího. Příslušníci církve řecké nejsou tedy v pravém slova smyslu kacíři, nýbrž jen rozkolníci, schismatikové.

Odchylky východní církve jsou více po stránce bohoslužebné. Křest konají ponořením do vody, biřmování uděluje kněz hned po křtu; sv. přijímání se podává lžičinkou po soustech chleba, smočených do posvátného vína; zpovídá se každý zvlášť, rozhřešení se dává na konec všem pospolu; ženatý smí přijati svátost svěcení kněžstva, ovdoví-li kněz, nesmí se již ženiti; biskupové se berou jen neženatí, z klášterníků; svátost posledního pomazání uděluje několik kněží spolu. Posty mají kromě čtyrycetidenního ještě trojí velké a přísně je zachovávají. V kostele mají jen malované obrazy, při službách božích se jen zpívá, církevní hudby nepěstují; po mši sv. se nedává požehnání velebnou svátostí; procesí též nekonají.

Evropské křesťanstvo rozštěpeno na dvé: západní a východní. Východnímu pomohli k významu Slované: Bulhaři a hlavně Rusové. V Rusku bylo křesťanství původně katolické; po dokonaném rozkolu podařilo se lstivým Řekům zvábiti za sebou i Rusy, kteří si pak libovali své „pravoslaví“. Dnes říci ruský car, že mu jako neknězi nenáleží býti zároveň i papežem, nástupcem a zástupcem sv. Petra, jednota církve by byla obnovena za krátko. Modlívejme se na ten úmysl.

Východní církev pocítila trpké následky rozkolu: zrovna za čtyry sta let porobili Turci východní kraje, dobyli krvavě Cařihradu a drží jej podnes, na hanbu a škodu křesťanské vzdělanosti.

Vzdělanost za té doby.

Pod tento nadpis patří vlastně vše, co se může říci o národě dobrého i zlého: jaké měl náboženství a jak je konal, jaká byla jeho mravnost, jak si spořádal život veřejný i soukromý a rodinný; jak válčil a zacházel s cizinci a zajatci, jak si konal právo a pěstoval spravedlnost; jak a čím se živil v míru, či lovem či orbou, řemeslem, průmyslem, obchodem; jak si budoval příbytek a jak se sdružoval v osady a města; jak si je hradil; jak se šatil, čím se bavil, co jedl a pil.

Obyčejně, v užším významě slova rozumí se vzdělaností jak který národ vzdělával vědy a umění, jak si hleděl svého jazyka a písemnosti.

Křesťanství už jevilo svou blahodárnou sílu, jsouc do konce té doby, 11. století, rozšířeno po veškeré Evropě. Některý národ, jak byl za pohanska drsný a surový, když okřesťaněl, tím více zlahodněl u mravu a zhorlivěl u víře, jako Normané, Anglosasi. U Maďarův ujímalo se křesťanství proti jiným národům pozdě, zdlouhavě a tvrdo.

Nejméně překážek mělo křesťanství poměrně u Slovanů, jelikož slovanská povaha a vzdělanost byly mu nejblíže; i tu bývaly sice výjimky, ale hlavně proto, že křesťanství už předem bylo Slovanům znechuceno, v nedůvěru přivedeno, poněvadž se jim nedonášelo čisté: za evangeliem chodila k nim politika, ne-li dokonce že se jim evangelium podávalo na meči.

Veřejný život.

Z církevního života je z té doby zaznamenati důležitou změnu ve volbě papeže. Z počátku volívalo papeže město Řím: duchovenstvo a lid, a císař jej potvrzoval. Když se v to loudily zlořády, jak se již nahodilo zmíniti, přešlo volební právo na kardinaly (str. 136).

Hlavní chrámy římského území se nazývaly kardinalní a kněžstvo k nim příslušné kardinali (od latinského slova cardo = veřeje; jako že jimi se vchází do ovčince). Do sboru kardinalského náleželo od 11. století sedm kardinalů biskupů z okolí Říma, představení 28 farních kostelů a 18 jáhnů. Později jich přibylo, až papež Sixt V. pevně stanovil, že jich nesmí býti více než 70; z nich 6 kardinalů biskupů, 50 kardinalů kněží a 14 kardinalů jáhnů. Od r. 1059 volívalo papeže kolegium kardinalské.

Státní zřízení v Němcích spočívalo na soustavě lenní, jak nedávno vyloženo v článku „Agrarní poměry". — Každý svobodník měl povinnost postaviti se pod válečnou korouhev na obranu vlasti. Měl se dostavit ošacen, ozbrojen a na čtvrt roku zásoben. Proti jezdeckým národům, Avarům, Arabům, Maďarům bylo potřeba zaváděti jízdné vojsko. Udělovány větší kusy pozemků se závazkem konati vojenské služby koňmo. To byly počátky rytířstva.

Když se vojenská povinnost po čase otěžovala, vzdal se mnohý svobodník své svobody: odevzdal svůj allod některému velmoži světskému

nebo duchovnímu a dal se mu v ochranu, v poddanství; ten mu vrátil majetek, ale již mu ho jen propůjčil v léno, v doživotní užívání; ovšem jej po otci obyčejně dostával syn. Selský lid po něčem potrácel práva i svobody.

Králi ubývalo poddaných, velmožům jich přibývalo. Císař Otto I. proti světským velmožům

Romanský sloh.

nadržoval duchovním, neboť si v nich viděl jistější oporu. Jiní zase pomáhali nižším vasalům a městům, aby drželi velmožům rovnováhu. Ještě jiným způsobem hleděl císař Konrad oslabiti moc rozené a majetkové šlechty: zřídil proti ní šlechtu úřednickou, jež mu byla oddanější.

Pořadí stavů ve státě bývalo patrno na královské jízdě do Říma: napřed císař a dvůr; po

něm duchovenstvo: šest arcibiskupů, 35 biskupů, a všichni opati; za nimi světští knížata, vojvodové, hrabata, urození svobodní, rytíři a svobodníci.

Lenní soustava byla v Němcích příčinou decentralisace, odstředivosti; královská moc bývala vždy více nebo méně omezována šlechtou, z dědičného království stalo se volební a časem navznikalo tam mnoho samostatných států a státečků.

Ve Francii šla politika Kapetovců opačným směrem, centralisací; sesíliti královskou moc a zvětšovati území bezprostředně králi poddané, až se jim zdařilo z těch živlů, které působily v Němcích slabost a konečně úpadek, zříditi silnou monarchii, samovládu.

Slovanské státní zřízení v Čechách a všude jinde vznikalo na zcela jiných základech a zásadách. Tam vyrostalo přesně z rodiny. U Slovanů byly rodinné svazky mnohem těsnější a pevnější než u jiných národů. Otcova moc v rodině a starešinova v rodě držela všecky v hutné souvislosti a pospolitosti. Nad kmenem stál vojvoda s neomezenou mocí. Ale právě ta těsná soudržnost menších částek bývala příčinou, že každý kmen byl příliš o sobě, oddělen od ostatních; bratrské kmeny bývaly skoro jako cizí vedle sebe, ne-li nepřátelsky proti sobě. Pak, pravda, nedivno, že po něčem, po kmenech podléhali nepříteli, kde sousedili s národem v rodině sice volnějším ale na širší postati spojeným, jako s Němci, Maďary a byzantskými Řeky.

Jen kde se zmohl některý domácí kníže a mocnou rukou si podmanil ostatní kmeny, jako v Čechách Přemyslovci a v Polsku Piastové, nebo kde cizí kníže spojil příbuzné kmeny v mohutnější celek, jako v Bulharsku Cudové nebo Varjahové na Rusi, zmohly se trvalé říše slovanské a oddolávaly i mocným návalům.

V soudnictví bývali obyčejným průkazem spolupřísežníci, kteří věrovali za vinu neb nevinu žalovaného. Když bylo jednak hlasů pro a proti, nechávalo se to Bohu na rozhodnutí, neboť prý Bůh nevinného neopustí. Odtud název „soudy boží", ordalie. Obviněnému se ukládala „zkouška". V Čechách byly v obyčeji: na zločiny zkouška žhavým železem, vřelou vodou a soubojem; ve sporech právních byla zkouška studenou vodou.

Na zkoušce soubojem se bili žalobce a žalovaný; souboj tedy považován za posvátný; kdo zvítězil, vyhrál. Na horké zkoušce „přisáhl" obviněný dvěma prsty na žhavé železo, nebo vytáhl něco z vřelé vody. Popálený úd se u soudu jak byl, bez masti, ovázal a zapečetil, a komu se po třech dnech počalo hojiti, uznán nevinným. Na zkoušce studenou vodou, jako třeba v rozepřech o nějaký majetek, šli původ a pohnaný hlubokou vodou. Kdo se utopil, prohrál. — Později, až křesťanství lépe proniklo, zavedena za to očistná přísaha.

Nevyvinuté státní zřízení nechránilo dosti jednotlivce. Královská moc nestačila na vše. Zvláště ve francouzské zemi nebývalo bezpečnosti. Vyšší i nižší vasalové často sami si konali spra-

vedlnost a páchali křivdu. To se jmenovalo pěstní právo. Kdo měl co proti komu, opověděl mu rozbroj a nabrav válečného lidu táhl naň, obléhal jej a plenil mu kraj, nebo se bil s ním, vždyť býval souboj posvátným. Odtud pořekadlo: „kdo s koho, ten toho“ jako že kdo si na koho troufal, nešetřil ho.

Když se pěstní právo šířilo a stávalo právním obyčejem, přičiněním biskupův a církevních sněmů zaveden „mír boží“, treuga Dei; že totiž alespoň ve výročité svátky a jejich svatvečery a oktávy, pak v adventě a v postě, potom i v určité dni v témdni, zvláště od středy večera do pondělka rána nikdo nesměl počíti a vésti jaký rozbroj. V Němcích to potvrdil císař Jindřich III. Kdo neposlechl, padl do kletby, nesměl ke svátostem ani do kostela, a zemřel-li v tom, nebyl pochován ve svěcené zemi, a nesměla se zaň sloužiti mše svatá. Církev zasadila pěstnímu právu první ranu.

Řeč; počátky literatur.

Stěhováním národů zatlačena řeč latinská, že nikde vlastně neostala zemským jazykem. Latinská mluva lidu se smíchala s řečí přistěhovalců. Časem z toho vznikly a vyhranily se jazyky romanské: vlašský, francouzský, španělský, portugalský a rumunský.

Germanská řeč rozpadla se počátkem středověku na tři skupiny: gotskou, staronorskou a německou; tato zase na dvojí odrůdu: horněmčí a dolněmčí; horněmčí mělo nářečí: franské,

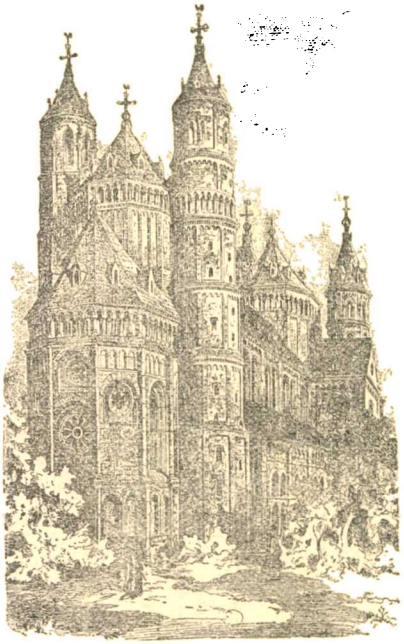
švábské, alamanské a bavorsko-rakouské. Společný jazyk spisovný pustil první kořínky v nářečí franském: z počátku 8. století pochází několik slov a vět z Písma sv., přeložených do němčiny.

Po Karlu velkém jak říše tak i řeč a národnost obyvatelstva rozstoupila se v ostré protivy: romanskou či francouzskou a německou. Když roku 842 přísahali si bratři Karel lysý a Ludvík němec věrnost proti bratru Lotharovi, Karel přísahal německy, Ludvík romansky.

Romanština tehdy ještě nemohla býti jazykem spisovným. Stará němčina už byla spůsobilejší, ale dlouho ještě se v Němcích psávalo jazykem latinským; zvláště se pěstovaly legendy, životopisy svatých. Mnich svatohavelský Ekkehard opěval reka Valtara, královského prince akvitanského a jeho družku Hildgundu, princeznu burgundskou, kteří dáni byvše za rukojmí, prchli ze země hunské. Z té doby se zachovaly také básnické plody jeptišky Hrosvity (kolem r. 970).

První památka staroněmecké literatury zachovala se na modlitební knížce královny Emy, choti Ludvíka němce (muspilli, o světovém požáru); pak „Heljand“ (Spasitel) a „Krist“, kde křesťanství ještě je silně zbarveno názory pohanskými; Kristus tam jako vojvoda přehlíží řady vasalských bojcův a roznítiv je k udatenství vítězně proniká do nebe. Duchovenstvo těch dob nezaznamenávalo hrdinských zpěvů, že byly nasáklé pohanstvím, ba za Ludvíka pobožného snad i lecco zničeno, aby křesťané, nedávno teprv obrácení z pohanství neměli se čím másti.

Z prvních pěstitelů spisovného jazyka německého je svatohavelský mnich Notker, pročež ho řeholní bratři nazývali „němec“. První německou básnířkou jest paní Ava.

Romanský sloh.
Dóm ve Špýru.

Slovanskou písemnost založili sv. věrozvěstové Cyrill a Method. Slované již měli jakési runské písmo na věštby a jiné tajemné záznamy, ale první knihou byla u nich bible. Cyrill přeložil z Písma sv. evangelia, skutky

apoštolské, žaltář a některé knihy liturgické do jazyka staroslověnského, jak mluvili Slované balkanští, než tam přišli Bulhaři. Method na Moravě dopřeložil skoro celé ostatní Písmo. Rozeznává se dvojí způsob abecedy starého psaní slovanského: písmo hlaholské a cyrilské; toto jest upraveno z řeckého písma. Sv. bratří psali hlaholsky. Cyrilice opanovala u rozkolných Slovanů, hlaholice u katolických Charvatů na západě.

Žáci Methodovi, vypuzení z Moravy, odešli do Bulhar, kdež je s Cyrillem a Methodem nazývají svatými sedmipočetníky. Tam pokračovali v činnosti literarní: Kliment sepsal kázaní na celý rok a některé chvalořeči, zejména o svatém Cyrillu; týž Kliment, Naum a Gorazd napsali „Životopis Konstantina a Methoda“. Car Symeon, jak zmíněno, byl účinným příznivcem literatury. U jeho dvora jsoucí Jan exarch napsal Šestodněv, o stvoření světa. Všecky ty spisy jako bujné a pestré květy voní duchem a životem slovanským, jadrností a krásou jazyka. Tenkráte ještě byl jeden společný spisovný jazyk, všeslovanský.

U staronordických národů ve Skandinavii byli pěvci skaldové; skládali písně, zvláště hrdinské zpěvy a putujíce světem jako kdysi řečtí rhapsodové zpívávali při hodech a slavnostech.

Jim podobni byli u starých Gallů a jiných keltických národů bardi; doprovázeli zpěv na sedmistrunné harfě, chrotě. Sdruženi byli v jakési bratrstvo (brať). Nad jiné vynikl skotský Fingal

a jeho na starost osleplý syn Ossian (prý už ve 3. století po Kr.). Ve Skotsku se udrželi jako dědiční sluhové knížat a šlechty až do r. 1748.

V jižní Francii slouli potulní národní pěvci troubadourové (ou = ú), veselí a lehkomyslní; v severních končinách vážní trouverové.

Ve španělských horách byl zpěvný národek, který si skládal domácí zpěvy o slavných bojech křesťanů s mohamedany.

Z arabských básníků se nejvíce proslavil Hariri; jeho předním dílem jest padesát novelek, v nichž se pořád jedna osoba předvádí v různých okolnostech a v rozmarném přestrojení. Je prý to výlupek arabského básnictví.

V Persii slynul v 10. století básník Firdusi t. j. rajský; složil hlavně báseň o slávě starých Peršanův, aby jejich potomky povzbudil proti návalům Arabů; báseň se jmenuje šahnameh, kniha královská či bohatyrská. Sultan, dojat krásou těch zpěvů, přikázal prý básníkovi za každé dvojverší dukát; když pak dílo bylo skončeno a zrostlo na 60 000 dvojverší, vyplatili mu místo dukátů jen tolik stříbrňáků. Rozhořčený básník peníze rozdal a složiv o sultanu potupnou báseň odešel z vlasti.

Školy, vědy.

Útočištěm starých písemních památek řeckých i latinských a vůbec sídlem tehdejšího vzdělání byly kláštery, hlavně benediktinské, jak šíře

pověděno str. 85; ve Francii po přednosti klášter tourský a svatodivišský (St. Dénis), v Němcích svatohavelský a fuldský.

Vědy může pěstovati jen národ společensky zřízený; zříditi se může národ jen na základech náboženských: a tak podmínkou a základem vědy je náboženství.

Za prvních křesťanských dob u každého národa nemohlo míti duchovenstvo jiné práce a starosti než napřed vyučovati víře a cvičiti na křesťana. Později přibírány též jiné věci, neprávě náboženské, ale prospěšné: čtení, písmo, počty.

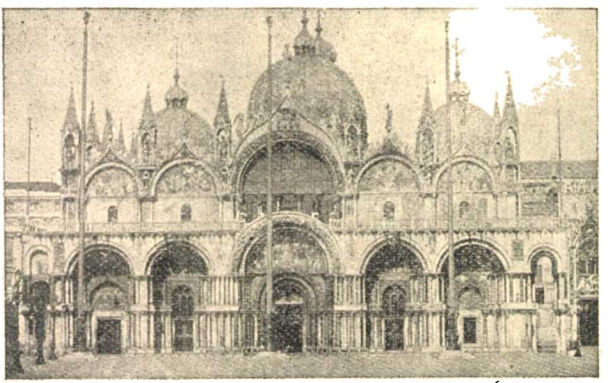
U biskupských chrámů a klášterů byly školy, kde se učilo potřebným vědomostem. Klášterní školy měly dva běhy vědecké: trivium, jež obsahovalo: gramatiku (latinskou mluvnici), dialektiku (nauku o myšlení), rhetoriku (řečnictví); kvadrivium mělo: musiku, arithmetiku (početnictví), geometrii (měřictví), astronomii (hvězdářství). Nazývaly se třícestím (trivium) a čtyrcestím, že se jimi vzestupovalo k moudrosti. Sedmero jmenovaných věd bývalo souhrnem veškeré učenosti, a že jen synové svobodníků se jimi zabývali, říkalo se jim „svobodná umění“. Z takové jedné školy, z Lutichu, pocházel první dějepisec český, Kosmas.

Znenáhla vznikaly též po venkově farní školy na vzdělání obecného lidu, kde se jako v nejnižších třídách škol biskupských a klášterních pěstovaly základy vědomostí: čtení, psaní, počítání. Učil v nich farář a darmo; k ruce mu býval duchovní nebo kostelník jako školský po-

mocník. Ve 12. století byla soustava farských škol již pěkně rozprostraněna. Jak se města množila a zmáhala, tak v nich i škol přibývalo.

Ve Francii prospívalo vzdělání rychleji. V 10. století byly v Paříži už i soukromé školy, které si učitelé sami zřizovali a vydržovali.

O některých učených mužích té doby už se naskytla zmínka na různých místech. Divem

Romansko-byzantský sloh.
Chrám sv. Marka v Benátkách.

učenosti byl fuldský opat Hrabanus Maurus († 856); korveyský mnich Vidukind a biskup Thietmar (Dětmar) z Merseburku psali dějiny; tento má důležité zprávy z dějin českých a polabských Slovanů; zmíněný Gerbert (papež Silvestr II.) za císaře Oty III. hotovil sluneční hodiny a zeměkoule.

V tu dobu zakvetly učené školy mezi Araby ve Španělích, na jméně v Toledě, Salamance,

Seville a zvláště v Kordově, a staly se původem a vzorem pozdějších universit. Jak u asijských Arabů za kalifů Omejovců proslulo město Damašek a za Abbassovců Bagdad, tak v Evropě stalo se mauerské město Kordova střediskem veškeré vědy. Ze všech krajů a končin hrnuli se tam vědychtiví jinoši a muži. Podle ducha té doby nabývala též učenost jakéhosi rázu cechovního. Pěstovaly se vědy přírodní, mathematika, lékařství, právo, hvězdářství, zeměpis. Myslili, že hvězdy a život lidský jsou v nějakém tajemném styku (astrologie) a že se může z prvků vyráběti zlato (alchymie).

Jak proniklá a obsáhlá byla maurská působnost po všech oborech, poznati z arabských jmen, jež se posud udržela v oběhu: alchymie, algebra, zenith (nadhlavník ve hvězdách a protějšek jeho) nadir, cifra, almanah; jména tkanin: atlas, aksamit, barchent, mušelín, damašek; nebo slova: admiral, tarif, tara, talisman; a ještě: alkohol, limon, šafrán, cukr, rýže a j.

Umění. Romanský sloh.

Jak vystupovali ve středověku jiní národové na světové dějiště místo národů starých, tak se s nimi měnily snahy a směry umělecké. Uměním se může zaměstnávati národ, až je společensky ustálen a spořádán, hospodářsky silen, slovem národ pokročilý: proto bylo v ty časy toho umění ještě dosti málo.

Němci z počátku té doby pěstovali své umění zcela snadně a jednoduše: zprvu se jen stěhovali do cizího, již hotového, jako vrabci do hnízda vlaštovčího; tak víme, že Chlodovech (v. str. 16), sjednotitel Franků, usadil se napřed ve výstavném Soissonu, potom v Paříži. Karel velký dával již dovážeti celé kusy staveb z Italie, hlavně z Ravenny a z Říma, do Němec, aby ozdobil své paláce (falce) v Cáchách, Vormsu a jinde: sloupovím, sochami, malbami, řezbou. Těmi vzory a častými cestami do Italie šířil se stavební sloh romanský na sever.

Romanský sloh vznikl změnami a zdokonalováním z basiliky (srovn. str. 93); místo přímé čáry nastal okrouhlý oblouk: sloupy spájeny obloukem, místo plochého a krovního stropu kladena klenba, valená nebo křížová; že ta tíha žádala silného spodu, začaly pilíře místo sloupů; pilíře spájeny vzájemně směl'ým obloučím, a na to sázena mohutná báně.

Staroctihodný sloh romanský budí pocit úcty a podivu svým jako na věčnost budovaným zdivem, ale svou milou ozdobou i pocit lahody a útulnosti. Tak stavěli lidé pevné víry, hlubokého citu, prostí a silní.

Jako západní kraje evropské braly své stavební vzory ze západní říše římské, tak východní, slovanské země měly zase vzory byzantské; jen že jsou ty stavby těsné a zasmušilé.

Východní, ruští Slované a jiní pravoslavní zvykli si sázeti na chrámové kopule ještě cibulovité nebo hruškovité báně a spůsobili si tím

vlastní odvětví byzantského slohu. Zvláště památný jest chrám Vasila blaženého na moskevském Kremlu.

Maurský sloh.
Alhambra. Lví dvůr.

V Čechách vznikalo s křesťanstvím mnoho kostelů ve slohu byzantském. I v zapadlé říši velkomoravské, zvláště na Velehradě, zajisté byly vzácné květy stavebního umění, ale poznati a doceniti se jich bude možná, až se podaří vyzvednouti ze země více a větších památek. Moravané byli dobří stavitelé: německý letopisec nazývá Velehrad ineffabile munimentum, neobyčejnou, nevídanou, nevyslovnou pevností; jen že to byly stavby podle povahy kraje, z hlíny a dřeva, že snadno podléhaly zkáze a mizely s povrchu zemského skoro beze stopy. Když Čechové přilnuli více k západu, oblibovali si vzory romanské.

Když Arabové španělští na výbojných cestách poznali ve světě umění stavitelské, vynikli v něm svým způsobem; a že jim koran zapovídal sochy a obrazy, ozdobovali si mešity a paláce „arabeskami“. V jejich stavebním umění rozeznává se čtvero dob: v prvé době, do 10. století, byla jim vzorem posvátná kaaba, kopulový chrámek se sloupovím, po způsobě byzantském; v druhé době se zmáhá místo byzantského ráz orientalní; třetí doba se vyznačuje jemně pracovanými ozdobami; ve čtvrté (kolem 1500) zvítězil vzor Aje Sofie v Cařihradě. Nejznámější jsou památky granadského zámku Alhambry z třetí doby.

V uměleckém průmyslu vynikli krom jiných už jinde po různu jmenovaných zbrojíři a zlatotepci. Arabové hotovili vzácné zbraně, vykládali je drahým kamením a vtepávali do nich stříbrné a zlaté vlákno.

Města; řemesla, obchod. — Rolnictví.

V tom období počínají se zakládati a zmáhati města, jak se již mnohdy naskytlo zmíniti. Stavěla a zdokonalovala se po vzorech římských a řeckých.

Počátkem českých měst bývaly župní hrady. Každý hrad byl sídlem a středem veřejného, pospolitého života v tom okolí. Přebýval tam župan a jeho úřednictvo; i kníže neb vojvoda tam dojížděl. Tam se konaly sněmy, soudy, slavnosti a trhy. Po něčem se kol hradu mýtily lesy, a na volném podhradí se usazovali řemeslníci, obchodníci a všelijací průmyslníci a umělci.

Když ustaly loupežné nájezdy maďarské, arabské a normanské, mohutnělo řemeslo, průmysl a obchod. Neustálené poměry státní a nejistota osoby i majetku nutila stejné živnostníky sdružovati se. To byly počátky cechů a obchodních spolků.

Nejvíce ty věci kvetly v městech biskupských, kde biskup měl právo hraběcí nebo župní. Mnohé si znenáhla dobývalo pořád více práv a svobod, až osamostatnělo a jako říšské město bylo jen králi podřízeno.

Ve španělských městech maurských zjemnil a zdokonalil se městský život tou měrou, jak nebýval ani za nejlepších časů staré římské říše. A když se tam podle nich zmohla města křesťanská, byla mocnou podporou v dlouhověkém zápase křesťanů s mohamedány. I jinde, jak zmíněno, stával se z měst důležitý činitel politický.

Světový obchod byl od starodávna a ještě za té doby v řeckých a arabských rukou a značně se zmohl, ale též Slované se ho účastnili. U baltského moře vynikala bohatá města kupecká; přes Kyjev a Novgorod obchodovala s obyvatelstvem v rovinách podél Volhy a dále na jih a na východ. Nad jiné bylo známo na severu město Volyň nad ústím řeky Odry a na jihu v Podunají Přeslava.

Vlašská města Benátky, Pisa a Janov čile sjížděla mořské cesty obchodní zejména mezi Cařihradem a Egyptem. Později se vlašský obchod ještě více zmohl a zdokonalil.

Polní hospodářství bylo u Slovanů již v té době více zvelebeno než u kteréhokoli jiného národa, neb žádný národ neměl k němu tolik povahy a vlohy. Němci se přiznávají, že za Karla velkého nechali travinného a chopili se zrnitého rolnictví, a že od Římanů poznali trojpolní hospodaření: než mnohem blíže jim bylo učiti se tomu od Slovanů, svých dlouholetých sousedů, kteří žili v podobnějších poměrech podnebí a půdy.

Nejeden výbojný a kočovný kmen německý podmaniv si slovanský kraj a usadiv se tam zkrotl a místo meče chopil se radla; nejeden vojín vraceje se s kořistí z krajů slovanských nesl si poučení o věcech míru, z orby a řemesla.

Pozoru hodny jsou civilisační snahy španělských Maurů. Rolnictví a zahradnictví u nich bujelo a kvetlo, jak poznati ze studní a vodovodů na svlažování polí, luk a sadů. Z dolů za

Vizigotů zapadlých znova se těžily kovy a rudy a spracovány nebo vyváženy. Průmysl se zmáhal: vyráběli papír, pěstovali hedbávi, tkali látky a koberce, vyráběli jemné nádobí, vydělávali kůže: do nedávna byly známy botky „kordovánky“. Obchod se provozoval domácí, se sousedy, i zámořský. Měli četné loďstvo obchodní i válečné, osazovali kraje u středozemského moře a znepokojovali až i papežské území a město Řím.

Kulturní a socialní význam duchovenstva.

Církev byla hned od počátku a vždy zůstala jediný sbor, kde plně a důsledně platila rovnoprávnost všech stavů. Na tisíce jest příkladů, že vysocí církevní hodnostové, i papežové, pocházeli z nízkého rodu. Nejednou se stalo, že chudý otec třásl se před rytířem lamželezem, ale týž lamželezo klonil šíji před synem onoho chuďasa, v kněžské důstojnosti.

Poměr církve, klášterův a duchovenstva k lidu byl v každém směru: společenském, osvětném a živnostenském blahodárný. Duchovenstvo mělo tehdy, pravda, značnou část pozemkův, ale si je, zvláště kláštery, napřed sami zdělali v úrodnou zemi. Klášterníci, jsouce synové lidu, pomáhali držeti půdu v majetku lidu a kraje. Farní duchovenstvo mělo desátek; z toho šla třetina na potřeby chrámové, třetina na chudé, třetina na vlastní výživu; i na školy a různé osvětné a dobročinné účely vedeny náklady dosti značné.

I jinak bylo duchovenstvo důležitým činitelem kulturním ve svém okolí. Velké umění, podněcované a řízené církevním duchem, vycházelo ze všech vrstev a vracelo se k širým vrstvám lidu, na zvelebení náboženství.

Kdež by byly ostaly školy, od nízkých do nejvyšších, kdyby ne ochotné pracovitosti ducho-

Z pasáčka papež.

venstva, kdyby ne obětivosti biskupův a klášterův, i řeholnic, na ty štědře nadané kolleje, a vše pro děti všech, zvláště nižších stavů.

Pravda sice, že na bohoslužbu, na její různé skvostné nářadí, drahocenná roucha a množství voskových svic obraceny, na povrchní pohled jakořka mařeny veliké peněžní oběti, ale vše to

šlo, ani nemluvíc o povinné úctě k Bohu, přece konečně jen ku blahobytu umělých výrobců; mnohdy měl klášter snad i dobře vyzdobený refektář a velké sklepy vína a piva, k jehož výrobě ostatně oni sami napřed si schystali všecky podmínky, nicméně také poznati z klášterních účtů, že hojně z jejich práce plynulo na pohostění pocestných, výživu chudých a chorých a na jiné dobročinné skutky.

Prelati, opaté a převorové bývali dobří hospodáři; uměli zaměstnávati a poučovati lid, prostřed něhož žili, zlepšováním pozemků, stavbou silnic, chrámů, budov; zbědovaná až zoufalá chudoba tehdy ani nebyla možná.

Důstojenství, učenost a práce bývaly v pěkném souladu; když arcibiskup kanterburský Becket navštívil klášter ve žně, pracovával s řeholníky na poli; každý mnich uměl nějaké řemeslo na prázdnou chvíli: třeba sv. Dunstan byl dobrým kovářem; opat veremontský, jak připomíná blahosl. Beda ctihodný, pomáhával v polní práci: vil obilí, robil různé náčiní.

Klášterníci a řeholnice poznávajíce hojivou sílu rostlin i nerostů léčili lidi, učili je tomu, ba rozuměli a pomáhali nemocnému dobytku. Když po smrti sv. Methoděje zahynula církev moravská slovanského obřadu, a kněží a řeholníci v černém habitě, na rozdíl od bílých německých mnichů latinského ritu, vypuzeni z Moravy, vraceli se ze Slovenska tajně horami karpatskými mezi valašský lid na Moravě, zdržovali se ve skalních slujích a lesních úkrytech a bý-

vali mu radou a pomocí v různých těžkostech. Podnes jsou tam „černokněžníci“ v paměti jako nějací čaroději.

Ku věci sluší zde uvésti, třeba z pozdějších dob, že cizí pocestná dáma byla by v Praze oblízce kláštera sv. Anešky zhynula, kdyby ji jeptišky nebyly k sobě vzaly a ošetřovaly. Na poděkovanou svěřila jim tajemství, jak hotoviti velmi tehdy oblíbený lék „laštovčí vodu“ (aqua hirundinum).

V dobách, kde lid na světském panství pod světskou vrchností padal ve psí porobu, na církevním majetku míval v duchovním pánu vrchnost mírnou a vlídnou; odtud přísloví „pod berlou dobré živobytí“.

Polní hospodářství kvetlo; města rostla řemeslem, průmyslem, obchodem, uměním; obyvatelstva přibývalo, blahobyt se zmáhal; rytířstvo se ociťovalo; náboženství křesťanské již pronikalo všecky vrstvy a všecky životní jevy: všude rašilo a vřelo vznětem a silou: — výpravy křížové.

Část III.

Doba výprav křížových.

(1100 – 1300.)

České děje: Čechy královské.

Povaha doby.

Za trudných dob desátého století a dále mohlo se mysliti, že koncem prvého tisíciletí blíží se konec světa; a opravdu se to myslilo, jak dosvědčuje chiliastické blouznění té doby. Ale byly to jen mátožné dřímoty, kdy mělo se lidstvo zbuditi k novému životu duchovnímu; jako v zimě pod sněhem a ledem, tak tehdy tiše a skrytě se ujímalo a sílilo, co mělo ve dvanáctém věku jako na jaře vypučeti a rozkvésti.

Čekalo se tehdy druhé příští Páně, a opravdu se chystal příchod Páně — ale v duchovním smyslu: k obnově a obrodu církve. Z divého ryku nezkrocené síly a vášně proráží mocný cit zkroušené kajicnosti, do něhož zaznívá hlas vo-

lající ke křížovým výpravám. Ze tvrdé ztrnulosti vytryskal pramen nového života; potulní kazatelé a mravokárci bývali vítáni a rádi slýcháni.

I pospolitosti pud okřál; vážnější duchové pomýšleli na opravu řeholnictví. Věda se rozvíjela; v duchovním ruchu razily se nové směry, a bylo jich už tolik a tak zmohutnělých, že se po svých oborech potíraly v bujaré síle.

Křesťanství si tu ve své síle, plodné a obrodné, vytvářelo nové velké dílo, jehož další rozvoj zaujímá několik set let středověku.

Svatá země.

Jerusalemský biskup Simeon, jenž umřel r. 108 po Kr. u věku 120ti let, byl asi poslední svědek umučení Páně na hoře Golgotě.

I po jeho smrti chovali jerusalemští křesťané svatá místa v dobré paměti a veřejně nebo tajně, jak kdy směli vyznávati svou víru, chodili tam o potěchu a posilu.

Snad právě aby to překazil a památku zmátl, římský císař Hadrian (viz ve Starém věku str. 500), jak píše sv. Jarolim, dal svatá místa zastavěti: na Golgotě dostala chrám bohyně Venus, nad božím hrobem zdvižena socha Jupiterova.

Těmito stavbami a jistě též úmyslnými změnami bylo křesťanům znesnadněno přesně si zapamatovati svatá místa, proti tomu však právě stavby Hadrianovy poznačovaly prostor, kde se mělo po nich pátrati, když r. 326 připutovala do Jerusalema stařičká paní Helena, matka císaře

Konstantina (viz Starý věk str. 556), aby uctila posvátná místa. Záhy se klenula nad božím hrobem krásná rotunda = **anastasis**, a pahorek golgotský zdobila skvostná **kaple** = martyrion.

Něžná úcta a vroucí **láska** i k ostatním památným místům z **pravěku křesťanského** se zmáhaly a rychle po sobě se zvedalo v Jerusalemě hojně kaplí, kostelů, basilik.

Betlem.

Válečnou výpravou perského krále Chosroa II. a židovskou zuřivostí byly ty památky r. 614 pobořeny, než prozřetelnost Boží i tehdy nad nimi bděla. Křesťanská choť perského krále, rodilá princezna řecká, umožnila zbožnému mnichu Modestovi, pozdějšímu patriarchovi, poznačiti nejsvětější místa sanktuariemi.

Když r. 637 dobyl mohamedanský kalif Omar Jerusalema (obrať str. 103), ušetřil posvátných míst ba ujistil křesťany svou ochranou.

Křesťané si oddechli, že jim od mohamedanů nehrozí nebezpečí a zvláště když se za císaře Karla velkého i svatým místům dostalo jeho přímluvné ochrany. Za místních, domácích rozbrojů roku 796 a 812 poškozeny sice sanktuarie, ale císařskou pomocí zase vše nahrazeno.

Časem rostl a vznímal se mohamedanský fanatism, a křesťanům jerusalemským nastávaly trudné časy. Roku 936 a 969 byly sanktuarie vážně ohroženy, až r. 1010 zlopověstný kalif Hakem, „egyptský Nero“, s nelidskou sveřepostí svatá místa zpustošil.

Obávaje se potom západních křesťanů dovolil svatyně znova stavěti, ale důvěra křesťanů byla zviklána, ani nebylo již té obětivosti co dříve.

Jen pozvolna a bez velké nádhery budovány podle starého nárysu patriarchy Modesta čtyry sanktuarie a nazvány: Z mrtvých vstání, Golgota, Nalezení sv. kříže, Maria.

Tak bylo v Jerusalemě, když tam dorazili křižáci r. 1099, jak vyložíme co nevidět.

Za křižáků vznikla myšlenka spojiti sv. místa v jeden mohutný dóm. Od let 1130—1150 vystavěn chrám božího hrobu; obsahuje svatá místa z posledních pěti zastavení křížové cesty.

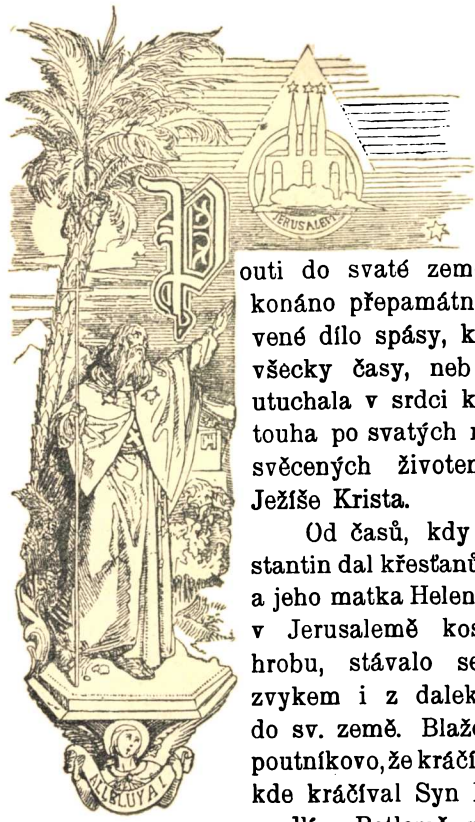
Tato stavba křižácká se udržela ve hlavních zdech a rysech podnes — přese všecky pozdější tuhé a těžké nehody, po záhubě království jerusalemského.

Výzdoba chrámu a právní poměry vlastnické — jako že co kterému vyznání náleží ze svatých míst — časem se pravda podstatně změnily. Zejména když r. 1808 vyhořela svatá místa a že na západě bylo plno vojen mezi katolickými státy Francií a Rakouskem, nepomýšlelo se hned na opravy, ujali se toho řecko-pravoslavní, Rusové, a přivlastnili si mnoho.

Od nejnovějších dob velmi si všímají svatých míst a zmáhají se v Jerusalemě i němečtí protestanté.

Spory o právo při božím hrobě a jinde se podnes opakují — i krvavě.

Příčiny výprav křížových.

outi do svaté země, kde dokonáno přepamátné blahoslavené dílo spásy, konaly se po všecky časy, neb nikdy neutuchala v srdci křesťanském touha po svatých místech, posvěcených životem a smrtí Ježíše Krista.

Od časů, kdy císař Konstantin dal křesťanům svobodu a jeho matka Helena vystavěla v Jerusalemě kostel božího hrobu, stávalo se zbožným zvykem i z daleka putovati do sv. země. Blažené vědomí poutníkovo, že kráčí po místech, kde kráčíval Syn Boží; že se modlí v Betlemě, na Kalvarii,

u hrobu Spasitelova; že se koupá v posvátném Jordaně, a pak i vážnost, v jaké býval poutník jerusalemský — bývalo mu sladkou odměnou za mnohé strasti poutnické. Před poutí podal mu kněz v kostele poutnické roucho s křížem, pás, mošnu a berlu a všecka farnost ho vyprovázela; po návratě konala se veřejná pobožnost na poděkovanou, a poutník podal knězi palmovou ratolest ze sv. země, aby ji postavil na oltáři.

Pokud byl Jerusalem pod panstvím byzantských císařů, bývalo dobře putovati. Ani mohamedanští Arabové dobyvše sv. země, zprvu neutiskovali křesťanů, neboť i jim byl Jerusalem posváten. Teprv za fatimovců a zejména za kalifa Hakema počalo zjevné nepřátelství a kruté pronásledování.

Ještě smutněji bylo ve sv. zemi, když divoký kmen turecký, Seldžukové, přijavše víru mohamedanskou a vyrazivše ze svých krajů kolem Buchary, vydali se pod emirem Seldžukem na výboj a zmocnili se Palestiny a Jerusalema roku 1072.

Turci velmi zle řádili ve svaté zemi, zvláště za sultana Ortoka: sužovali křesťany, rušili jim bohoslužby, znesvěcovali chrámy, zajímali a týrali kněze, aby za ně vynutili výkupné; poutníky olupovali na cestách, a když se přece dostali k Jerusalemu, nechtěli jich tam darmo pustit; na sta poutníků hynulo hladem a nahotou před branami jerusalemskými. A kteří byli vpuštěni, bývali zchudlým křesťanům leda na obtíž, neboť poutnické útočiště nestačilo na toli chudiny.

To byly jen některé trudné výjevy staletého boje křesťansko-mohamedanského. A jako již křesťané někde vítězně odrazili útoky islamu v rovině Toursu a pod hradbami cařihradskými (jak jsme již pověděli str. 112 a str. 105), tak papež Řehoř VII., volán byv císařem cařihradským Michalem VII. na pomoc proti Seldžukům a slyše hlasy utlačovaných na východě, pojal velkou myšlenku: dobyti sv. země; roku 1074 chtěl se vydati s vojskem 50ti tisíc na východ, spojiti armenské a řecké křesťany s římským prestolem Petrovým a osvoboditi sv. zemi. Ale boj s císařem Jindřichem IV. (viz str. 140) zdržel ho v Evropě a tak posléze místo aby byl vítězem vstupoval do Jerusalema, umíral jako uprchlík v Salerně.

Řehoř umřel, myšlenka jeho zůstala; kromě té přípravy má Řehoř i tu zásluhu o výpravy křížové, že obnoviv kázeň církevní a obudiv ducha křesťanského zjednal k nim po všech vrstvách dosti nadšenosti.

Podnět našel se brzy. Císař byzantský Alexius komnenus, dobrý vojevůdce i státník, požádal počátkem r. 1095 papeže Urbana II. o pomoc proti četným nepřátelům. Papež nemeškaje svolal synodu do města Piačence (1.—7. března), kde výmluvnými slovy líčil, jak nevěrci týrají východní křesťany a znesvěcují posvátná místa. Již tam tisíce rytířů bylo ochotno k boji.

Papež Urban II. tísněn jsa právě od stoupenců protipapeže Guiberta, dovolil kazatelům hlásati kříž na ochranu svaté země a utiskovaných

tam křesťanů. Jerusalemský poutník Petr amienský oděný za mnicha a bos jezdil na mezku v Italii a ve Francii po venku i po městech a kříž v ruce kázal o tureckých úkrutnostech ve sv. zemi; vznětlivou výmluvností, žhavým plápolem zapadlých očí a přísným životem budil si všude podiv, úctu, nadšení.

Ještě v podzim toho roku 1095 vydal se papež Urban II. za Alpy do Francie; na památném sněmu světodějné důležitosti v Klermontě shromáždilo se ještě více panstva, rytířstva a lidu. Že by se nesměstnali v městě, tábořili venku ve stanech; 26. listopadu měl k nim papež pod širým nebem ohnivou řeč; když jim vylíčil utrpení křesťanů ve svaté zemi a zásluhu těch, kdož by osvobodili boží hrob z rukou nevěrců, rozlehly se po širošíré rovině z tisíc- a tisícera hrdel hromové hlasy: „Deus le volt! Dieu le veult! Dio le vuole!“ jak už tehdy bývalo nářečí, což znamená: Bůh to chce!

Biskup Adhemar z Puy, který už byl jednou ve svaté zemi, klekl před papeže, aby se směl účastniti válečné výpravy. Papež ho jmenoval svým legatem, poslancem, zástupcem a připjal mu na rameno červený soukený kříž. Po jeho příkladě měli za krátko všichni ostatní podle starého poutnického zvyku červený kříž na pravém rameně. Odtud pošlo jejich jméno křižáci a výprava jejich křížová.

Kardinal z průvodu papežova učinil za všecky poutníky společné vyznání hříchů a papež udělil rozhřešení. Poslové mocného hraběte Raimunda

z Toulouse oznamovali, že pán jejich přijal kříž poutnický a že bere na žold vojíny a rytíře pod svůj prapor; po jeho příkladě učinili také jiní. Všecko se cvičilo ve zbrani; rolník nechával pluhu, řeholník cely, ovčák stáda; vrahové a lupiči vylézali z doupat, aby smyli vinu a začali nový život.

Církev brala pozůstalé statky v ochranu a rozhlásila obecný mír mezi křesťany; spory, půtky a všeliké nepřátelství ustalo. Lidé si vykládali o znameních na nebi; kříže a meče prý se ukázaly na obloze, rytíři bojovali v oblacích, ohnivá cesta ukazovala od západu k východu a hned se půl nebe zalilo rudou září.

I z Anglie a jiných krajů na severu docházeli bojovníci. V Němcích a v Čechách a dále na východ nebylo ještě toho zápalu; v Němcích už proto ne, že tam právě byly domácí boje. Španělům sám papež radil, aby šetřili svých sil, že mají téhož nepřítele doma, ve vlastní zemi. Proto se na první křížové výpravě připomíná jen jeden španělský šlechtic.

* * *

Podnět a příčina výprav křížových byla náboženská, pocházela z církve. Křesťané si považovali za hřích, nechávati svatou zemi znectěnu v rukou nevěrcův, a ukládali si za pokání, přispěti k jejímu osvobození. Vedle těchto vznešených, idealních pohnutek a příčin bylo též několik světských a stinných. Poplatný a nevolný sedlák, který se účastnil výpravy, nabýval tím svobody;

dlužník za ten čas, co ztrávil na výpravě, neplatil úroků z dluhu; jedni unikli různým povinnostem a závazkům; jiní hledali v cizině štěstí, ba snad i někteří takoví byli, že tam šli na lup a kořist.

Přes to vše zůstanou křížové výpravy vznešeným pomníkem pravého nadšení, vroucí zbožnosti, křesťanského hrdinství, a měly, však ještě vyložíme, i po světské stránce velmi blahodárné následky.

První výprava křížová.

(1096—1099.)

Roku 1096 z jara chystali se knížata a rytířové, kteří se byli zaslíbili k válečné výpravě, se svými četami na cestu do sv. země. Táhli porůznu ze všech stran a končin k Cařihradu, kde se měli srazit v jednu sílu.

Petr amienský nasbírav na rychlo značné ale nezřízené davy lidu spíše dobrodružného než válečného pospíchal ve své nedočkavosti již v dubnu napřed. K němu se přidal francouzský rytíř Valter senzavehor to jest nemánic. Že cestou plenili a loupili, bylo jich už v Uhrách něco pobito, a když se ostatní dostali do Malé Asie, potřeli je Seldžukové, že jen hrstka jich coufla do Cařihradu.

Řádný voj křižácký scházel se až v létě toho roku. Vojvoda dolnolotrinský Bohumír bouillonský se svými bratry Eustachem a Balduinem přitáhli do Cařihradu zemí uherskou a bulharskou; Hugo z Vermandois, bratr

francouzského krále Filipa I. a Robert normanský, syn Viléma dobyvatele, přišli ze severních krajů francouzských do Italie, přeplavili se na poloostrov balkanský a šli na příč do Cařihradu; z jižní Francie vedl Raimund toulouský své rytíře a pěší bera se zemí slavonskou; jihoitalské Normany přivezl po lodích do Epiru a vedl je dále do Cařihradu Boemund tarentský, syn zpomenutého (str. 142) Roberta, a jeho synovec Tankred, vzor ve všech rytířských ctnostech. Ještě zmínky zasluhují statný rytíř Robert hrabě flanderský a bohatý hrabě Štěpan blojský, který měl tolik hradů kolik je dní do roka.

Když se všichni sešli a sjeli, bylo jich, skvělého rytířstva i pěšího lidu na 300 000 nečítaje žen, dětí a služebníků. Řecký císař Alexius se až ulekl tak velké pomoci, kterou mu papež poslal, neb takové vojsko mohlo nejen Seldžuky z Malé Asie vyhnati, ono mohlo i jeho říši státi se nebezpečným. Proto strojil různé pikle; dal je převézti na břehy maloasijské a když se mu zavázali, dobudou-li kterého seldžuckého města, jež kdysi patřilo k byzantské říši, že mu je vrátí, slíbil jim dodávky potravy.

Dobyvše Byzantincům města Nikeje dali se křižáci přikem Malou Asií. V zemi seldžucké nastaly jim nevyslovné těžkosti: Seldžukové je ustavičně přepadali a kraj před nimi pustošili; z Cařihradu nedocházely zásoby, že hladem a žízní denně hynuly zástupy lidu; za půl roku jim popadaly koně až na malý zbytek.

Teprv když porazili sultana z města Ikonia r. 1097 u Dorylea, otevřeli si cestu do Syrie. Balduin lotarinský však odtrhl se s dílem vojska od ostatních a dobyv města Edessy založil tam první křesťanské panství.

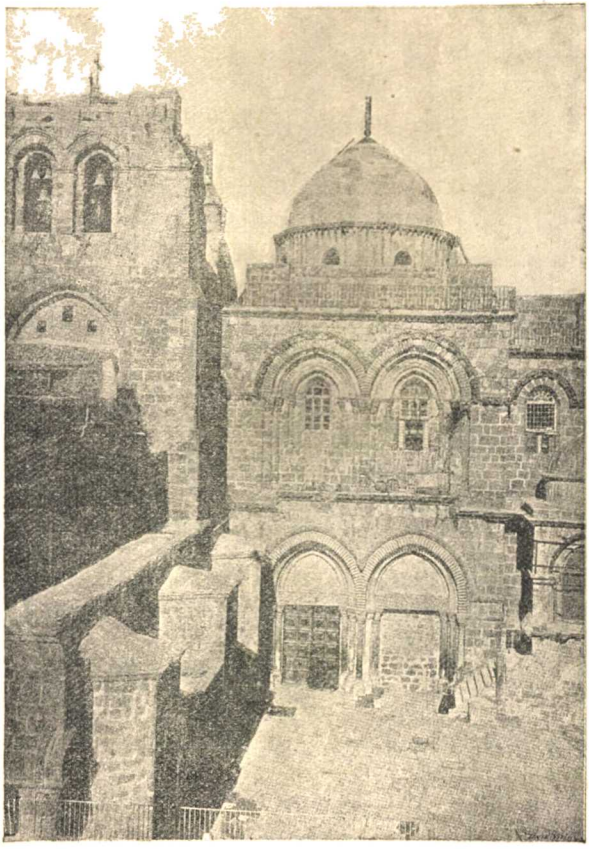
Na podzim křižáci dorazili k městu Antiochii a za devět měsíců jí dobyli r. 1098. Sotva že kročili do města, obklíčilo je veliké vojsko turecké a tři neděle je svíralo. Z obléhačů stali se obležení. Tu zvěstoval Petr Bartoloměj rodem z Provency, že mu sv. apoštol Ondřej zjevil, že ve chrámě sv. Petra je zakopáno sv. kopí, jímž vojín probodl bok Páně. Hned se kopalo, a hle, 12 stop pod zemí nalezeno sv. kopí. V nadšení vypadli křižáci z města a po tuhém boji nepřítel zahnán.

V květnu 1099 vydali se křižáci na pochod k Jerusalemu. Když 7. června spatřili sv. město, padše na kolena prolévali horké slzy.

Ještě více než hladem u Antiochie trpěli křižáci u Jerusalema žízní. Mnozí se vrátili z přístavu Joppe (= Jaffy) domů. Zbývalo jich už jen asi 20 tisíc a nepřítele v městě bylo aspoň o 10 tisíc více. Útoky na město byly marny; mohamedáni metali kamení na křižáky a střely jejich odráželi neb aspoň oslabovali proutěným pletivem.

Na štěstí připlulo do Jaffy několik janovských lodí, jejichž zásoby a tesařské náčiní křižákům přišly vhod. Navozivše i z daleka potřebného dříví stesali si křižáci oblehací věže, přitlačili je ke zdi a spustili dřevěný most na hradbu: první Bohumír bouillonský a za ním jiní rytíři skočili

do města a zotvírali brány. Křižáci pohříchu potřísnili své vítězství nemilosrdným pobíjením nepřítele. Potom složivše krvavé brnění bosi putovali k božímu hrobu prosit za odpuštění hříchů.

Vchod do chrámu božího hrobu.

Bohumír zvolen králem jerusalemským; on však odmítl, že nebude nositi zlatou korunu, kde Spasitel byl trním korunován a dal si jen název „ochránce božího hrobu“.

Když po roce umřel, stal se králem jerusalemským jeho bratr Balduin I. (1100—1118). Jiní mu byli jako knížata podřízeni: Boëmund v Antiochii, Raimund v Laodicei, Tankred v Kafarnaum, jiní jinde. Balduin dobyl důležitých měst v zemi i na pobřeží: Caesareje, Akkona, Tripole, Beiruta, Sidona, a když jeho nástupce a příbuzný Balduin II. (1118—1131) dobyl i mocného Tyru, dostoupilo království jerusalemské vrcholu moci, rozkládajíc se na severu od Tarsu v Cilicii k východu po Edessu a odtud na jih po Gazu.

O některých věcech z této výpravy hned promluvíme trochu obšírněji.

Obležení Antiochie.

(1097—1098.)

Když se roku 1096 různé křižácké voje a tlupy poscházely, konala se u města Niceje v malé Asii všeobecná přehlídka vojska; načítalo se více než stotisíc jízdy, většinou rytířů, a přes dvěstě tisíc pěších; k tomu ještě na tisíce kněží, řeholníků, pacholků, žen a dětí.

Dobyvše za šest neděl Niceje táhli křižáci dvojím proudem malou Asií. U Dorylea postavil se jim udatný a lstivý nepřítel, seldžucké vojsko v síle na půl třetího sta tisíc. Křesťané zvítězili, ale draho, se značnou ztrátou.

21. října stanula vojska u Antiochie. Již dříve se od nich oddělil Balduin flanderský, neoblíbený svou pýchou a tvrdostí, a vydal se do krajů k řece Eufratu na vlastní vrub na výboj. Opravdu se mu podařilo zmocniti se Edessy, hlavního města mesopotamského; zřídil tam křesťanské knížectví a stal se důležitým předvojem křižáckých podniků.

Antiochia, prastaré město na břehu řeky Oronta, 10 km od moře, v líbezném a úrodném údolí, mělo na úpatí hory, chráněno jsouc několika dokonale opevněnými pahorky, tak příznivou polohu, že se zdálo nedobytným. Křižáci se ohrozili, a někteří vojvodové myslili, že nelze města oblehnouti, leč až by si vojska přes zimu odpočinula a z Evropy došly posily. Jiní se tomu opřeli, že se má hned město sevříti, aby se snad zatím ještě více neohradilo a nedostalo odněkud pomoci. Na tom ostalo.

Křižáci počali obléhati město ku konci října 1097; nestačili však obemknouti všecky hradby, neb jich už bylo méně: z pěti bran osadili jen tři; ke dvěma ostatním zbraňovala přístup řeka Orontes.

Celou druhou polovici měsíce října bylo v městě ticho; nic se nehýbalo, nikdo nevycházel branou, leda stráže se střídaly. Turci potaji vyhlíželi ze mřížových oken na veliké vojsko a divili se jeho zbroji, zbrani a táboru.

Křižáci myslili, že to strach zalehl na město, a že se brzy samo vzdá; v tomto klamném domnění bezpečnosti mnozí rozbíhali se po okolí

do zanechaných hradů a zámků, a kteří zůstali před městem, bezstarostně hodovali a hýřili; z hojně dovážených zásob vybírali si po chuti, ostatek pohazovali.

To se záhy změnilo a zhoršilo. Turci skoro denně vypadali z města a sváděli s křesťany krvavé půtky na březích Oronta. Tak pohubeno již mnoho křižákův i koňstva. Město měli Turci dobře zásobeno, kdežto u křižáků nastával nedostatek, až se zmohla taková drahota a nouze, že jen bohatí si mohli kupovati nejpotřebnější k živobytí; chudí se živili řemením, stromovou kurou a všeličím ještě odpornějším; i hladem mnoho jich pohynulo.

Kromě toho trpěli křižáci nepohodou doby. Za dlouhých podzimních dešťů ztrouchnivěly jim stany, oděv i prádlo, že čím dále, více pociťovali tuhnoucí mrazy. Z toho všeho jich tolik umíralo, že ostatní téměř už neměli kdy a kde jich pohřbívati. Ze sedmdesáti tisíc koní zbyly jen dva tisíce, těch většinou jen vyzáblých.

V takové tísni a nouzi klesali křižáci na mysli; někteří odešli za Balduinem do Edessy, jiní si jinde v kraji hledali útulku. Petr amienský prchl odtud v noci; z rozkazu Tankredova byl chycen a přinucen slíbiti, že neopustí těch, které byl svou výmluvností sem zavedl.

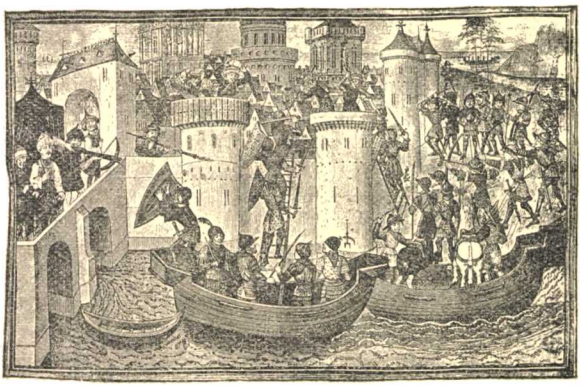
K jaru vše se zlepšilo: zásoby se opět dovážely a nemoci přestaly. Než sotva vše ožilo, dolétla zvěst, že Korboga, vládce mosulský, táhne obleženým na pomoc se dvěma sty tisíci mužů. V té nesnázi oznámil Boemund vojvodům

na poradě, prý nechají-li mu Antiochii, že jim pomůže jí dobyti. Tomu totiž zatím Firuz, odrodilec, velitel nejdůležitější věže, slíbil, že mu ji vydá, dostane li značných darů na penězích a svobodách. Křižácká knížata zprvu se rozpačila, ale že nepřítel pořád se blížil a nebezpečí rostlo, vstoupili na Boemundův návrh.

Stalo se tedy. V temné noci vystoupil Boemund s částkou křesťanů po lanovém žebříku na věž, Firuz je pak zavedl i na ostatní věže, pobili tam stráže i s posádkou a otevřeli křesťanům bránu. Ti s radostnými křiky: „Bůh to chce“ hrnuli se do města. Turci vidouce se ráno v moci křižáků ani se nebránili. Kteří se chtěli zachránit útěkem, byli dopadeni a zbiti. Křižáci pak po domech loupili a bez milosti vraždili, kdo jim přišel v cestu, že tak padlo na 10 000 moslímů.

Vítězství a radost křižáků netrvaly dlouho: Korboga se blížil — už měl jen tři dni cesty k Antiochii — a křižáci teprv se chystali dobývati ještě jedné pevné a strmé hradby na příkré stráni nad městem. Než jí dobyli, přirazil Korboga a město sevřel odevšad. Obleženým nastaly znova strasti, které teprv nedávno přestáli jakožto obléhatelé. Shora i zdola ve dne v noci na ně doráželi nepřátelé, a v zavřeném městě, že již docházely zásoby, zmohl se hrozný hlad a z něho mor. V té zoufalosti popustily všecky svazy kázně a bázně: mnozí křižáci, z nich i rytířové a urození tajně utíkali z města spouštějíce se po hradbách na lanových žebřích, jiní se skrývali po domech

a sklepech, někteří dokonce přešli k nepříteli. Aby tomu všemu zabránil, Boemund, jemuž na radu biskupa Ademara z Puy dáno vrchní neomezené velení, dal město s několika stran zapáliti. Císař Alexius táhl sice křižákům na pomoc, ale že mu po lanech uprchlí — jimž za to dáno potupné jméno lanolezi — vylíčili stav křesťanů za beznadějný, obrátil se s vojskem.

Křižáci obléhají Antiochii.
(Dle staré malby.)

V té převeliké nouzi a nesnázi přišel ke hraběti Raimundovi provenský kněz Petr Bartoloměj, že se mu ve snách zjevil sv. apoštol Ondřej, ukázal mu v kostele sv. Petra místo, kde je tam v zemi kopí, jímž na kříži proboden bok Páně; aby to zvěstoval knížatům.

Biskup z Puy považoval tu řeč za marnost, ale Raimund uvažuje, jak velice by se vzpružili

křižáci na mysli, kdyby dostali nějaké znamení, že Bůh je s nimi, poručil kopati na poznačeném místě — a hle, dvanácte stop v zemi, před oltářem nalezeno rezavé kopí, skvostným šarlatem obalené. Z toho se nekonečná radost rozlehla po městě; všechno se sbíhalo a žádalo si rozhodné bitvy.

Tři dni se modlitbou a postem a slavnými průvody chystalo vojsko k výpadu; ráno před slavností sv. Petra a Pavla r. 1098 sloužil zmíněný biskup slavnou mši sv., vojíni přistoupili ke stolu Páně, dáno jim požehnání a vyhlášeno, kdo statečně bude bojovati ke cti Spasitelově, tomu že se udílí plnomocný odpustek. Křižáci rozděleni ke cti a chvále sv. apoštolů na dvanáct bitevních řad; koní bylo jen na tři sta. Hladem zmoření a polonazí táhli křesťané plni důvěry z města, v předu kněží a řeholníci Boha o pomoc vzývajíce.

Korboga uslyšev to vše ani nevstal ve skvostném staně od hry v šachy; jeň se posmíval křesťanským blouznivcům. Když mu radili emirové přepadnouti křesťany hned jak ještě vycházejí z města, odbyl je hrdě: „Pusťte je všecky ven, aby ani jediný nezůstal v městě a neušel našemu meči.“ — Stal se boj krutý a trval dlouho; křesťané útočili s takovým zanícením, že ještě před sluncem západem bylo vojsko nepřátelské poraženo a rozplašeno; Korboga sám tak měl pilno k Eufratu, že všecek svůj tábor s velikými poklady nechal křesťanům v kořist.

Po té porážce vzdala se i posádka vrchního hradu; ba mnoho jich, že ve vítězství křesťanském

uznávali patrné přispění Boží, přijali víru křesťanskou, z čehož byla u křesťanů tím větší radost.

Město Antiochia i s krajem připadlo na plno křesťanům; jen že o nový majetek nastaly spory. Dle zmíněné úmluvy měla Antiochia připadnouti Boemundovi; hrabě Raimund byl však tenkráte jediný proti tomu; tvrdil, že podle dřívější smlouvy má se Antiochia vrátit řeckému císaři. Čtyry měsíce trvaly ty spory, až zase vypukl mor. Když konečně lid pohrozil, že dají město v požeh, aby se páni neměli oč příti a že si na další pochod k Jerusalemu sami zvolí vůdce, zvedlo se vojsko v listopadu 1098 na cestu.

Dobytí Jerusalema.

(1099)

Cesta z Antiochie k Jerusalemu trvala křižákům sedm měsíců; v jižní Syrii podstoupili hojně půtek a na vyprahlé planině palestinské přestáli mnohou útrapu. Posléze, když stanuli 6. června 1099 na výšině u Emaus a shlédli daleký a toužebně čekaný cíl své pouti — svaté město, obešla je posvátná hrůza: na kolenou líbali zemi svatou a slzy prolévajíce po zhubenělých tvářích modlili se za další pomoc. Rytířové sestoupili s koní a mnozí bosky se blížili k městu se zpěvem a modlitbami.

V Jerusalemě se zatím stalo něco příznivého křižákům: synové seldžuckého emira Orthoka, kteří vládli v Jerusalemě, byli odtud vypuzeni

od kalifů egyptských. To nepřátelství seldžuckých a egyptských moslímů přišlo tedy vhod křižákům, protože si Turci nepomáhali proti nim, nicméně i tak jich čekala práce veliká: na město se mohlo útočiti jen od severu, poněvadž se všech ostatních stran byla hluboká údolí a příkré zdi; z pout-

Jerusalem.

níků křižáckých počtem na padesát tisíc, bylo sotva polovice boje schopno, kdežto posádky jerusalemské se čítalo k šedesáti tisícům.

Pátý den uhodili křižáci marně na město, jako na zkoušku a pak je oblehli. Nikde v okolí, kam oko dohledlo, nebylo stromů na oblehací stroje a žebře; teprv když u Betlema našli lesík,

nakáceli dřeva, na vozech a velbloudech je dopravili k Jerusalemu a kde kdo, knížata i sluhové, starci, ženy a děti radostně pomáhali hotoviti oblehací stroje.

Nejvíce křižáky u Jerusalema soužila ve slunečním úpalu hrozná žízeň, ještě hůře než před tím u Antiochie hlad. Nádržky, cisterny, kam se jindy chodilo pro vodu, byly zasypány; u nezasypaných pramenů a studní číhali nepřátelé v křoví, že křižák mohl každý hlt vody zaplatit životem. K žízni se dostavil hlad: deset dní nebylo v táboře kusa chleba na prodej; mnoho dobytka padlo a výpary jejich otravovaly vzduch. Rytířové hlasitě hořekovali, že Bůh jich nemá za hodny, aby jim dal dobyti města; jiní dokonce tak zmalomyslněli, že od samého Jerusalema se vrátili: okoupavše se v Jordaně a vzavše si na cestu ratolesti palmové vstoupili v Joppě (Jafě) na loď a jeli domů.

Tu šťastnou náhodou přistály v Jafě janovské lodě, které kromě potravin dovezly tesaře s náčiním. Práce hned počala. Hrabě Raimund a vévoda Bohumír dali vystavěti dvě dřevěné čtyrhranné věže s trojím patrem, a byly sedm loket vyšší než hradby města. Se stran, kde by jim nepřátelé mohli zapáliti, navěšeli hovězích a velbloudích kožích a s druhého patra se mohl spustit bok na hradbu, že se po něm šlo jak po mostě.

V pátek 8. července poutníci, kněží, rytíři a lid ve slavnostním průvodě obešli město; nevěrci na ně shlíželi s podivem i s posměchem. Pak

uložen všeobecný útok na příští čtvrtek. Ve středu v noci přeložili vojvodové své tábory až pod hradby města a dali tam s velikými potížemi po kuse dovléci menší oblehací stroje. Když se podívali ráno, jaké s tím překonali překážky, uznávali, že jim Bůh pomáhal. Vysoké dřevěné věže ještě stály kus od města, na místě, kde byly zrobeny. Než se těmi mohlo hnouti, chtěli křižáci napřed dobyti zevnější hradby, shoditi ji dolů a zasypati údolí.

V ustanovený čtvrtek, 14. července ráno křižáci posilnivše se večeří Páně hotovili se k boji; i ženy a starci se dostavili ve zbroji. Čekalo jich dílo velké a těžké. Na několika místech obořovali zdi beranem a metali kamení na hradby. Ale ty střely nebyly dosti silné, neboť byly posýlány přes široký úval.

Obležení při tom vyvěšovali břevna a měchy s vlnou nebo slamou; shazovali hořící břevna a vystřelovali šípy, napouštěné sirou a smolou a jinými hořlavinami, které se nijak nedaly uhasiti. Stroje křižácké se vzňaly a křižáci jich měli co hasit až do večera.

Druhého dne časně zrána počal boj znova. Křesťané zatím zvěděvše, čím hasiti ten oheň, ulévali jej vinným octem. Nevěrci postavili na hradby čarodějnice, aby zaklínáním zmařily účinky bouracích strojů; tu přiletěl ohromný kamen a srazil dvě z čarodějnic a tři dívky z jejich průvodu. Ten den také chytli křižáci dva posly z Askalona, kteří měli donésti obleženým zprávu, že do dvou neděl přijde jim pomoc. Jednoho

posla probodl křižácký jinoch; druhého křižáci vymrštili z praku ke hradbám.

Zatím se křižákům podařilo prolomiti hradbu u štěpánské brány, ale ostatní stroje už tak byly porouchány, že vojvodové mínili ustati v útoku do zejtří. V tom, o třech hodinách odpoledne v pátek uviděl vojvoda Bohumír na hoře olivetské rytíře mávati mečem. Křesťané, kteří už hlasitě naříkali, že Bůh jich nemá za hodny, aby dobyli svatého města, znova se tím roznítili k boji; ženy jim donášely počerstvenou.

Asi za hodinu svalena přední zeď, údolí srovnáno, věž vojvody Bohumíra přišinuta ke hradbě. Na jejím vrcholu se třpytil zlatý kříž s obrazem Krista Pána; nevěrci pořád tam mířili, ale netrefovali, což si křesťané vykládali za dobré znamení k vítězství. Za chvíli pošinuta věž i hraběte Raimunda tak blízko, že křižáci z ní dosahovali kopím na hradby.

Konečně se poštěstilo několika jinochům zapáliti měchy vlny a slámy na hradbách a vítr hnal saracenům kouř do tváře, že na tu chvíli ustoupili. V tom spustili křižáci v druhém patře padací most a již se tlačili na hradbu. Vojvoda Bohumír byl mezi prvními; hned po něm bratr Eustach, vojvoda normanský a hrabě flanderský.

Jiní vylezli po žebřích na zeď, ještě jiní v místech, kde vojvoda normanský a Tankred prolomili zeď, hrnuli se do města; když pak i otevřena brána svatoštěpánská, valily se ostatní zástupy vojínů-poutníků do města s vítězným rykem: „Bůh pomáhá, Bůh to chce.“

Zatím co hrabě Raimund se svým lidem ještě byli v tuhém boji s nevěrci pod hradbami

Křižáci dobyvše Jerusalema. Maloval Piloty.

sionskými ani netušíce, že s jiné strany již padly hradby, křižáci, rytíři i sprostí rozbíhali se již

do ulic a rdousili, koho dopadli, bez rozdílu věku a rodu.

Pak nastalo všeobecné kruté vraždění. Zdivočelé tlupy křižácké prolezly nejtajnější úkryty. Něco nevěrců se šťastně uchýlilo na hrad Sion. Větší počet vběhlo do chrámu Šalomounova, tehdy mešity; Tankred se na ně vlomil a přes deset tisíc moslímů padlo tam pod mečem. Tři sta se jich uteklo až na střechu chrámu; těm dal Tankred milost a vztýčil tam svou korouhev. Když pak i tam je jiní křižáci porubali, Tankred tak se na ně rozlítil, že by je za to byl všecky utratil, kdyby ho vojvodové nebyli uchlácholili.

Kořist připadla křižákům nesmírná; co kdo popadl, bylo jeho. Zvláště hojně zlata a stříbra ukořistil Tankred ze chrámu; že však byl ve službách Bohumírových, dělil se s ním. Po moslimech došlo na židy; sehnali je do synagogy a zapálili.

Vojvoda Bohumír byl i tu čestnou výjimkou. Také sice mečem pomstil prolitou krev a potupu činěnou křesťanům, ale nesúčastnil se ani nemilosrdných ukrutností ani divého shonu po loupeži. Ještě za vražedného hluku v městě obcházel se třemi rytíři ve vlněném poutním rouše a bosky kolem města a branou od olivetské hory, od potoku Cedronu připutovav do chrámu božího hrobu, pohřížil se v modlitbu a uctívání svatých míst.

Křižáci znaveni nechali vraždění a postavivše stráže, aby nebyli odněkud náhle přepadeni, očistili sebe i zbraně z krve a bosi a holohlavi

spěchali na svatá místa. Město, ještě před chvílí plné divého ryku a bolestného stenání, rozléhalo se nábožným chvalozpěvem; na posvátných místech ještě se kouřilo z teplé krve, a do toho padaly horké slzy kajicnosti těch, kdo tu krev prolévali; poutníci nedávno ještě nemilosrdní, krvelační válečníci, klekali pokorně a modlili se z vroucích útrob; někteří, co před tím dychtivě uchvátili, to nyní v návalu štědrosti obětovali chrámu nebo rozdávali chudým a chorým; ještě jiní hlasitě se zpovídali a slibovali se polepšit. Kdo viděl kdy co takového, tak náhlý obrat?

U chrámových dveří čekali jich křesťané jerusalemští se svým duchovenstvem, vyjma patriarchu; ten hned před obležením města odebral se na ostrov Cypr, aby sbíral almužny a posílal křižákům čeho mohl: potěchy, potravy a darů. Křesťané uvedli poutníky-vojíny do chrámu a hlasitě s nimi děkovali Bohu za osvobození města z potupného jha; Petrovi amienskému děkovali na kolenou.

Potom křesťané nabaživše se pomsty i zbožnosti rozešli se po domech a hověli si při zásobách skvostných pokrmů a nápojů. Několik nevěrců, co zůstalo na živě, vynášelo mrtvoly z města a něco chudých křižáků jim pomáhalo za mzdu.

Království jerusalemské.

Jerusalem byl osvobozen z potupného jařma; byl sobě vrácen, stal se opět křesťanským. —

Co teď s ním? Komu svěřiti vládu nad ním? Že nevěrci napnou síly, aby jej zase vytrhli křesťanům, bylo všem jako na dlani. Má se obrana Jerusalema svěřiti jednomu z nich, či mají všichni společně hájiti svatého města? O tom knížata jednali už v čas obležení, ale jako tehdy tak ani po dobytí nebylo jednoty u nich, poněvadž neuměli krotiti soukromé žádostivosti na prospěch dobré společné věci.

Osmého dne po dobytí Jerusalema sešli se knížata na důležitou poradu. Za krátko na tom stanuli, že jednomu z nich jakožto králi jerusalemskému má se dáti město v ochranu a správu. Po delší poradě snesly se všecky hlasy na vojvodu Bohumíra. Rozhodovaly při tom netoliko zásluhy hrdinských činů a zbožnost, nýbrž i životní zachovalost.

Bohumír přijal volbu, ale název krále odmítl; že nechce nositi královskou korunu, kde Spasitel světa krvácel v trněné; nazval se prostě strážcem božího hrobu.

Vládu svou počal Bohumír slavným vítězstvím dne 12. srpna 1099, poraziv u Askalonu téměř desateronásobnou přesilu vojska egyptského. Potom ustavil prý vládu nového království jerusalemského, kdež se praví: „Po dobytí svatého města povolal Bohumír rozšafné muže, aby se vyptali lidí z různých krajů na zvyky jejich domoviny a čeho se který dověděl, napsal a donesl Bohumírovi. Ten svolav patriarchu, knížata a barony vyňal s jejich poradou a souhlasem ze spisu, co dobré uznal a učinil z toho stanovy

— assisy*) a zvyky — aby jich každý dbal a jimi se spravoval v království jerusalemském.“

Ty stanovy zavřeny do velké schrány, která se měla otevříti za přítomnosti krále a patriarchy nebo jejich zástupců, pak za přítomnosti jiných vojenských hodnostů, a uloženy ve chrámě božího hrobu; odtud jejich jméno: „Lettres du sépulcre“ t. j. Listy božího hrobu. Později bylo tam všelico přidáno, změněno, zlepšeno, nejvíce za mírného krále Balduina IV.

Nedlouho potom, co Bohumír dal zemi ústavu, zemřel 18. srpna 1100. Království jerusalemské bylo dědičné; po otci vládl syn nebo blízký příbuzný. Když vymřel královský rod, zvolili duchovní a světští pánové nového krále. Nový král přísahal, že bude hájiti církev, chrániti vdovy a siroty a zachovávati ústavu říše, po čemž byl od patriarchy korunován a s prstenem, žezlem, mečem a jablkem lidu představen. Na konec přijímal přísahu věrnosti a poddanosti.

Král byl vrchním vojevůdcem a sudím, ale ve všech důležitých věcech měl se spravovati radou velmožů. Lénní zřízení zavedeno po západně. Nejvyšší vasalové, baroni, byli první třída, jejich lénníci druhá, a těchto podlénníci třetí třída lénní šlechty. Léna se dědila po meči i po přeslici, syn i dcera. Jako král na vrchním soudě, tak baroni konali spravedlnost každý nad svými lénníky. V městech byly soudní dvory měšťanské.

*) Sepsány pravděpodobně teprv za krále Fulky (1131—1143).

Církev měla více svobody než na západě. Církevní správu měl patriarcha, pod ním pět arcibiskupů a mnoho biskupů. Státu nebyli ničím zavázáni leč že v nalehavou potřebu postavili určitý zástup pěšího vojska.

Nad všecky jiné měli křesťané nebezpečnější nepřátely tak řečené assasiny. V dějinách válek křižáckých je plno strašných zpráv o nich. Odkud se vzali a co byli zač?

Mohamedani prudkým nájezdem obraceli národy k islamu, ale doma, v rodině Mohamedově neustávaly krvavé spory o vrchní poručenství. Strana Aliova ani po své porážce u Kerbely nevzdávala se nároků na kalifat a strojila pikle za omejovců i za abbasovců (viz str. 104), majíc vytrvalou pomoc u šiitských perských Arabů; odtud se také jmenovali Ismaelité.

Záměry té fanatické menšiny ismaelské byly zlé, úplný převrat; aby se nic nevyzradilo, uměli se na to skoro s ďábelskou chytrostí zorganisovati: hierarchie jejich měla devatero stupňů, čtyry nižší, pět vyšších; představení znali své nejbližší podřízené, ale podřízení neznali svých vyšších; příslušníci byli zavázáni hroznými přísahami k naprosté, slepé poslušnosti každého vyššího příslušníka řádu, když se mu pověří pečetí tajného spolku.

Byla to však i náboženská sekta, že v koranu má se všemu jen obrazně rozuměti; nemohouce jako menšina svou materialistní nevěru veřejně hlásati, aspoň skepticky hanobili a kazili víru většiny, jako když někdo, nemoha jinému odníti

pokrm, aspoň jej pokálí. V nejnižší a nejčetnější třídě, kde příslušníci, nemohouce škoditi, leda mohli prospívati svou zaslepenou horlivostí, bylo vše ještě po islamsku, každý příslušník mohl se ještě počítati za dobrého vyznavače islamu a věrného poddaného kalifova; dál a výše pořád více bledl islam i láska k říši; u vrchních už platilo pouze: „nic není pravda a všecko se smí."

Tajný ismaelský řád šířil se po veškeré oblasti islamu, od dolního cípu Arabie do západních končin severní Afriky; napřed přišel daï t. j. zváč, svolávač, že prý jim zvěstuje prostou, správně porozuměnou pravdu boží, až pak je zaplétal jako pavouk mouchu do vláken.

Hlavní jejich zásada byla úkladnou vraždou šířiti moc spolku; vražda nepovažována za nic zlého. Na své zločiny opíjeli se hašišem, vyráběným z druhu konopí. V té opilosti se jim zdávalo, že požívají v čarovných sadech smyslných rozkoší; proto se nebáli při svých zločinech žádného nebezpečí a trestu, neboť se domnívali, že jich po smrti za odměnu čekají podobné slasti. Od toho nápoje pocházelo jejich jméno hašišim. Těmi vraždami tak byli zlopověstní, že několik národů přijalo do svého jazyka jejich jméno ve významě vraha.

Když r. 1090 padl jim úskokem do rukou nedobytný hrad Alamut = „supí hnízdo" pod jezerem Kaspickým, usadil se tam Hasan ibn Sabbach, velmistr toho tajného svobodomyslného spolku, a pode jménem „starý z hory" (šeik al džebal) dával odtud své rozkazy.

Assasiné zmocnili se lstí a vraždou mnoha zemí, až se říše jejich časem tak zvětšila, že si založili druhé hlavní sídlo, pevnost Masjád v Antilibanu v Syrii, mezi Antiochií a Damaškem. Mnoho knížat a vojvodů padlo jejich zákeřnou dýkou; stali se postrachem sousedních krajů. Byli nebezpečni křesťanům i saracenům a vláda jejich trvala ke dvěma stům let. Zmíněný starý z hory měl ještě sedm nástupců. Mongolská záplava aspoň to měla dobrého, že zahubila tu pekelnou sektu.*)

Rytířstvo.

O původu rytířstva zmíněno již ku konci minulého dílu. Když se ukazovala potřeba proti jízdným výbojným národům jako Avarům, Maďarům stavěti také jízdní vojsko, propůjčována těm, kdo měli koňmo konati vojenskou službu, větší léna; ta přecházela s otce na syna, až z toho vzrostl zvláštní urozený stav rytířský.

Mohutná síla rytířstva, když se s udatností sloučil křesťanský způsob a mrav, byla křesťanstvím ušlechtěna; rytířstvo se stalo spanilým květem ducha křesťanského. Právě v tom jest význam a vznešenost křížových válek, že se jich rytířstvo účastnilo; a právě v té účasti jest po-

*) Myšlenka ismaelské sekty přenesena do Evropy; mohamedan Ameer Ali, lord vrchní soudí v Indii dokázal, že frajmauři jsou nástupci staré sekty ismaelské; oni sami aspoň potud se k tomu znají, že počítají svůj původ z východu, od stavby chrámu jerusalemského.

svěcení rytířstva. Sv. Bernard popisuje rytíře křižáka: „V tělesném boji býti hrdinou jest nám dosti snadno; že lze vítěziti v boji s pokušením a hříchem, ukazují obyvatelé nesčetných klášterů. Když pak muž opáše meč do obojího toho boje, s podivem pozíráme na toho, jenž odívá tělo ocelem a duši krunýřem víry, jenž se slovy: Ať žiju, ať umírám, Páně jsem, staví se nepříteli kříže, jenž za živa Kristu náleží a jemuž umříti zisk jest. Na hedbávných pokrývkách, se zlatými ostruhami a v pestré zbroji jede světský rytíř do boje, štván vášní, dychtivostí pomsty, slávy nebo statku; rytíř Kristův jde v boj bez viny a pln naděje, že ponížená dcera sionská střese prach se hlavy a on vkročí do sv. města modliček. Rytíř Kristův má žíti v kázni a v poslušenství, střídmě a mírně, bez ženy, dítka a majetku, svorný, vážný, činný, má zhrdati světskou zdobou a rozkoší. Na silném a ryčném komoni má jeti do bitvy, žádati si vítězství nikoli slávy, nikoli z vlastní síly, nýbrž z pomoci boží. Má v sobě pojiti beránčí mírnost s udatenstvím lva, mnicha s rytířem. Šalomounův chrám zářil nádherou a skvostem, nový chrám jerusalemský zdobí zbožnost a pokora.“

Boj byl rytíři živlem, statečnost ozdobou. Bojovati pro Boha, za církev bylo vrchní čestnou povinností; šlechetná velkomyslnost a mravopočestnost, konati spravedlnost, zachovávati mírnost, chrániti slabé, brániti vdovy a siroty uznávalo se za obecnou zásadu. Ke dvěma prvkům rytířského života: zbožnosti a udatnosti přišla

ještě dvorná úcta k ušlechtilým paním a pannám jakožto pěstounkám domácího blaha i mravu. Podle jednoty zásad a života považovali se rytíři, třebas byli různých stavů a důstojenstev a pocházeli z různých národů, za jeden celek, zvláštní stav a mezi sebou za své rovné.

K těmto ctnostem a povinnostem počítala se i poslušnost. Proto dávali otcové synky již od sedmého roku na vychovanou ke dvoru knížecímu nebo k bohatému rytíři. Takový hoch čili páže konal snadnější práce, posluhoval při hostině. Dvorná uctivost a ušlechtilá láska byla mu vštěpována dle zvláštních pravidel. Že to začalo a nejvíce se pěstilo u královského dvora francouzského, říkalo se tomu kurtoasie. Ve volné chvíli učili se náboženství, čtení a psaní a šermovali, pokud dopouštěly věk a síla.

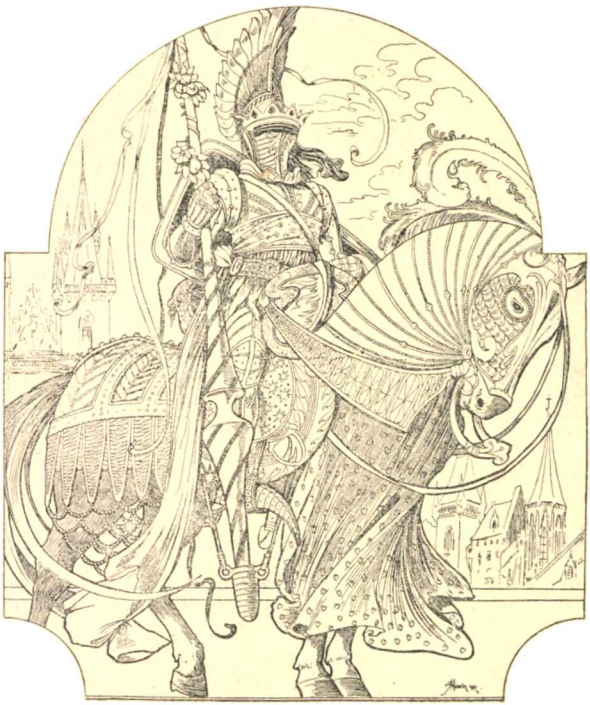
Po sedmiletém učení, když paže dospěl v jinocha, postoupil za panoše. Někdy se to dálo slavným způsobem. Rodiče nesouce rozžaté svíce doprovázeli syna do kostela k oltáři. Tam kněz posvětil meč a poprvé ho jím opásal. Pak mu dali štít a kopí rytíře, ku kterému panoš do služby vstupoval, a panoš sliboval svému pánu věrnost a poslušnost. Od té chvíle směl nositi meč a stříbrné ostruhy. Panoš se již učil od samého rytíře jízdě na koni a šermu všelikou zbraní. Jiné služby měli panoši u většího dvoru mezi sebou rozděleny. Panošové doprovázeli pána na turnaje i do války a chovali jeho zbraně jmenovitě štít, od čehož se jmenovali také štítonoši.

Po druhé sedmileté službě, když bylo panoši 21 let a vyspěl v muže statečného, zbožného a dvorného, byl pasován na rytíře. Měl-li býti pasován syn královský nebo knížecí, vystrájely se veliké slavnosti. Při tom byli také chudší synové zároveň povyšováni. Tak třeba když syn krále francouzského měl býti pasován za rytíře, strojila se v Paříži veliká slavnost. Krále českého Jana došlo pozvání trochu pozdě. Jsa korunou tehdejšího rytířstva a blízkým příbuzným krále francouzského, i s komonstvem tam letěl v takovém spěchu, že cestou několik koní umořil.

Někdy byli rytířové pasováni o velikých slavnostech, někdy také po vítězné bitvě hned na bojišti. Ví se o králi Václavu II., že hned po své korunovaci pasoval 240 domácích a cizích šlechticů za rytíře, a nejednou tak činili králové čeští také na bojišti, jako třeba král Vladislav u města Milánu.

Kdo měl býti pasován, již několik dní předkem se na to připravoval modlitbou a postem; pak složil životní zpověď a přistoupil ke stolu Páně. Když se byl několikráte vykoupal, oděli ho v bílé roucho a na hrdlo mu zavěsili meč. Tak se ubíral do kostela a přistoupil k oltáři. Kněz posvětil meč, a panoš poklekl před knížetem nebo králem, jenž ho měl pasovati. I tázal se rytíř panoše, chce-li žíti po rytířsku, chce-li v ochranu bráti chudobné a utiskované, chce-li zachovávati věrnost církvi a králi a míti paní v uctivosti? Panoš to slíbil a potvrdil přísahou. Potom rytířové a paní oblekli ho ve zbroj rytíř-

skou a opásali ho mečem. Panoš znovu poklekl před rytířem. Ten vstal a třikrát jej udeřil plochým mečem na šíji neb na rameno řka: Ve jménu Božím, sv. Michala a sv. Jiří, pasuji tě za rytíře. Potom hned mu podali přilbu, štít i kopí, a nový

rytíř skočiv na koně projížděl se po veřejných místech, máchal mečem a kopím, aby své povýšení oznámil.

Rytíř byl od hlavy do paty oděn v železnou zbroj začasto velmi řemeslně složenou a krásně

vyzdobenou. Na hlavě míval ocelovou přilbu, na níž se houpal chochol ze pštrosího peří někdy malebně zbarveného. Chrániti si koně bylo rytíři starostí velmi důležitou jmenovitě v boji. Proto bývali koně na hlavě, na krku, na prsou, na kříži i na nohách opatřeni železnými pruhy, kotouči a pancíři. Neboť když kůň pod rytířem padl, bývalo velmi zhusta i po rytíři veta. Nemoha se v těžké zbroji ani volně ohybati ani otáčeti ani pospíchati, byl v boji koňstvem ušlapán neb od nepřátel utlučen. Náš věk se právem podivuje, jakže rytíři mohli v tak těžké zbroji celý den zdržeti a ještě bojovati, těžkým mečem a oštěpem se oháněti a na nepřítele dorážeti. Velikost a síla tehdejšího pokolení pocházela ze zachovalosti mravní, ze silné stravy a z tuhého vychování od mala. Mnohý rytíř mnohem lépe a snáze vládl kopím než pérem. I ženské pokolení bylo neobyčejně zdravé a silné. Eliška, choť císaře Karla IV., pouhýma rukama rozlomila tlusté nože a meče, ba i podkovu.

Ze života rytířského jsou nejznámější turnaje. Konávaly se za různých slavností: nastolení knížete, korunovace, knížecí svadby a jiných, a domácí rytířstvo i sousední bývalo zváno.

Turnaje byly hry na spůsob zápasu a boje, při němžto každý zápasník chtěl dokázati zvláštní sílu těla, obratnost na koni a zručnost ve zbrani. Zápasilo se kopím a mečem jen na tupo, neboť nešlo při tom o život, nýbrž jen o to, kdo s koho. Pravda, nejednou se stalo, že někdo i hru zaplatil životem. Tak zase král český Jan, když

v Paříži na turnaji spadl s koně, tak byl podupán, že sotva zůstal na živě.

Kdo chtěl z rytířů býti připuštěn k turnaji, napřed se měl vykázati, že byl po rytířsku vychován. Ani vyloučenec z církve ani křivopřísežník ani jakýkoli jiný znectěnec a znamenanec neměl přístupu. Několik dní před turnajem byly štíty a přilby rytířů veřejně vystaveny, a zvoleni vážení rytířové, paní a slečny, aby rozhodovali, jsou-li všichni bez hany.

Zápasiště bylo zašraňkováno a urozeným divákům, zvláště paním upravena sedadla. Napřed se rytířové hnali kopím proti sobě, který koho vyhodí ze sedla; pak se zápasilo i pěšky a mečem a různě. Mezi zápasníky měly býti okolnosti docela rovny. Poraziti soka nahodilou výhodou nebo nehodným úskokem, považovalo se neplatným a nečestným. Když poražený sňal si přilbu, nesměl už soupeř naň dorážeti. Vítězný rytíř dostal pak „dík“, dar, odměnu z rukou „dámy svého srdce“ neb od některé urozené paní.

V boji a na turnaji spouštěli si rytířové na tvář „hledí“, ocelové obruče, které byly na obou stranách přilbice nad ušima upevněny. Když jim nebylo viděti do tváře, poznávali se rytířové po znaku čili erbu. Na štítě nebo na přilbě nosil namalovaného lva, orla, zubra, nebo hvězdu, růži, strom a různě jinak.

Kdo by některému byl znak na válečném štítě potupil, že by jej rozlomil neb potřísnil nebo třeba jen čáru přeseň udělal, všecek příbuzný rod považoval to za potupu a mstil se za

to krvavě. Nikdo si nesměl voliti znaku takového a v těch barvách, jaké již někdo jiný měl. Od těch dob stalo se zvykem šlechtickým, míti rodinný znak. Podle toho pak i města a různá společenstva volila si znak aspoň do pečeti. Ze znalosti erbů a znaků vznikla věda heraldika.

Někdy se vydával rytíř do světa na zkušenou, a byl-li chudý, na živnost. Jezdil s místa na místo, navštěvoval knížecí dvory a turnaje, jezdil do války, kde se jaká vyskytla, zastával se chudákův a káral křivdy, na kterou kde cestou připadl. Často zastavil ai u klášterní brány. Takoví dobrodruhové se nazývali rytíři potulnými čili paladiny.

Jako vše lidské, tak i rytířstvo časem odkvétalo. Na rytířských hradech počalo se hodovati a žíti v bujnosti, že se diví svět korbelům, z jakých se pijávalo; hrálo se v kostky o značné peníze, a lovy se konaly s velikým nákladem. Ovšem ještě ve 14. století trvala záliba v turnajech a v jakési rytířské spůsobnosti, ale vzlet myšlenek a ušlechtilé nadšení se tratilo, zvyky rytířské se měnily v bujné hračky, v marnou nádheru a neblahou zhýralost. V 13. století již mnozí z rytířstva tak se spouštěli, že sídlíce jako dravci ve skalních doupatech přepadali osady a kupce obírali na cestách. Konečně když se vynalezl střelný prach a počalo se ho užívati ve válce, rytířská zbroj pozbývala významu, rytířstvo přežilo svůj čas a znenáhla vymizelo docela.

Rytířské řády.

Za křížových válek vznikly a velmi platnými se osvědčily rytířské řády, jakési sdružení života rytířského a řeholního, modlících se rytířů nebo bojovných mnichů.

Již papež Řehoř velký založil latinským poutníkům v Jerusalemě poutnické útočiště, hospital (hospes = cizinec, host), kde řeholní bratři ošetřovali nemocné. Podle kaple u nemocnice, zasvěcené sv. Janu, nazývali se johanité neb hospitalité.

Když křižáci dobyli Jerusalema, přidali se k Johanitům i rytíři na ochranu řádu; řád se zreorganisoval a r. 1113 papež Paschalis II. potvrdil řeholi. Rytíři provázeli a chránili poutníky, kněží konali služby boží, řeholní bratři ošetřovali nemocné. V čele řádu stál velmistr. Měli černý plášť a na levé straně prsou bílý osmipaprskový kříž.

Časem nabyli hojně statků ve všech zemích křesťanských; vysloužilý rytíř (komtur) dostával z nich ve své vlasti komendu či komturství na doživotní odpočinek. Do Čech je uvedl ve 12. století král Vladislav.

Když pak Jerusalem zase padl do rukou saracenských, přesídlili Johanité na ostrov Cyper, pak na Rhodos a později roku 1530 na ostrov Maltu. Odtud jejich nynější jméno Maltezané.

Jiný řád založilo několik francouzských rytířů na ochranu poutníků ve sv. zemi a na věčnou válku s mohamedány. Král jerusalemský

jim popustil kus paláce, stranu obrácenou k bývalému chrámu Šalomounovu, pročež se jmenovali templáři. Měli bílý plášť a červenou hvězdu.

Na ošetřování německých poutníků sestoupilo se r. 1128 na způsob řehole sv. Augustina napřed jen „bratrstvo hospitalu Panny Marie v Jerusalemě"; do bratrstva vstupovali na obranu hospitalův i poutníků němečtí rytířové.

Když pak r. 1190, v třetí výpravě křížové, při obléhání města Akkonu onemocnělo mnoho německých křižáků, dali jim kupci bremští a bukovští na hoře Toronu zhotoviti z lodních plachet hospital, stany na ošetřování; bratrstvo se k nim přidalo a tak vznikl z něho německý rytířský řád. Za úkol si položil ošetřovati nemocné, potírati nevěrce a chrániti sv. zemi. Rytíře přijímali jen německé. Plášť měli bílý s černým křížem.

Když padlo jejich sídlo, město Akkon, odstěhoval se řád do Benátek a odtud je povolal polský kníže na sever proti pohanským Prusům, jak ještě vyložíme.

Klášterní řády.

V těch dobách začaly též některé nové řehole a řády, jak plynuly z ducha doby, z časové potřeby lidstva a z opravdové snahy vlastního posvěcování a spásy duše.

Na západě, jak zmíněno, nejvíce se rozšířila řehole sv. otce Benedikta. Již na sklonku 9. století však některé kláštery benediktinské zbožným

darem a vlastním přičiněním tak zbohatly, že v nich opadla kázeň, a uchýlily se od původní přísné řehole sv. zakladatele. Ale vezdejší statek sám sebou nemůže býti původem nepravosti; velikou příčinou úpadku bývalo, že každý klášter byl sám o sobě, že tedy vše na tom záleželo, jakého kdy který klášter měl opata, zvláště když králové, knížata a hrabata dosazovali na to místo i světské muže, kteří se ubytovali v klášteře se ženami, dětmi, vojáky a psy, jak dí stará zpráva. Nějakou pomoc viděly si kláštery v tom, že by se sdružily, aby v pospolitosti, v kongregaci mocněji odolávaly zlým vlivům.

Roku 910 založen klášter v Clugny (vysl. Klyny), s obnovenou, reformovanou kázní, a jiné kláštery se přidávaly; renaissanční činnost té kongregace pronikala z Francie do Italie a do Španěl, do Němec, za sv. Vojtěcha do Čech, do Britannie; kongregace stala se sloupem církve za těch dob. Papež Řehoř VII. byl mnichem kláštera klynského, který časem nabyl velkých zásluh o křesťanský život, vědy a umění.

Kromě toho vznikaly nové řády: některé jako různé větve řehole sv. Benedikta, jiné si předsevzaly pěstovati a množiti úctu k Panně Marii, ještě jiné se věnovaly přerozmanitým duševním i tělesným potřebám své doby.

V 10. století vzešel řád augustinský ze sdružení několika vlašských poustevníků, kteří si říkali „eremité sv. Augustina“. Masa požívali jen v neděli a čtyry dni za týden se postili o chlebě a vodě. Sv. Petr Damiani založil r. 1060

řeholníky sv. Augustina, kteří jsouce světští kněží žili v klášterní pospolitosti. Z nich pocházel sv. Tomáš kempenský.

Řád kamaldulenský založil roku 1012 sv. Romuald v údolí Camaldoli u Arezza. Řeholníci bydlí různo poustevnicky a roucho mají hrubé, bílé.

Kartusiany zavedl roku 1086 sv. Bruno. První klášter měli ve strašné pustině Chartreuse u Grenobla; odtud jejich jméno. Řehole pojí život klášterní a poustevní a zavazuje k práci, mlčení a k úplné zdrželivosti od masitých pokrmů. Ač je to řehole velmi těžká, zachovala vždy svou kázeň, že posud nepotřebovala reformy.

Cistercienské začal r. 1098 opat Robert na poušti Citeaux u Dijonu. Řeholní roucho mají bílé. Ozdobou řádu se stal sv. Bernard, opat v Clairvaux (vysl. Klérvó), kazatel druhé výpravy křížové.

R. 1120 založil sv. Norbert premonstraty, lidu za kazatele, kněžím na povzbuzení a příklad. První klášter měli v Premontré u Laonu.

Karmelité vznikli ve 12. století z poustevníků na hoře Karmelu; bydlí poustevnicky a živí se vegetariansky. Roucho mají hnědé, škapulíř šedý, plášť bílý.

Na vykupování křesťanů z otroctví saracenského založil r. 1198 sv. Jan z Mathy trinitaře, řád boží Trojice.

Sv. zakladatelé František a Dominik.

Nad jiné byl významný řád dominikánský a františkánský.

Sv. František se narodil r. 1182 v Assisi, městě italském; když jej otec vydědil pro jeho přílišnou dobročinnost, opravil si rozpadlý kostelíček sv. andělů (porciunkula, podílek). Žil z almužny a kázal lidu. Pro svou líbeznou sprostnost a neporušenou čistotu byl „svatý pan František, chudáček boží“, jak mu říkají staré zprávy, už tehdy a pak i všem věkům světcem na výsost pomilování hodným. Jeho básně dýší vroucí láskou.

Sv. František dostává rany Kristovy.

Když se mu nahledalo společníků, dal jim přísnou řeholi a nazvali se fratres minores (menší bratři, minorité), aby v samém názvu měli stálou připomínku k lásce a pokoře. Zanedlouho se řád velmi zmohl a přinesl světu hojného požehnání; z něho vzešlo mnoho světců, papežů, biskupů, církevních učenců, jako Alexander haleský, sv. Bonaventura, filosof Duns Scotus, kazatel sv. Antonín paduanský.

I svatou zemi navštívil svatý pan František, nechal na posvátných místech něco bratří za

strážce, a jsou tam dodnes. I těm, kdo zůstávají ve světě a rádi by zachovávali něco po řeholnicku, František zavedl třetí řád, terciaře.

Sv. František tak v sobě umrtvil hříšnou stránku, že se mu obnovil důvěrný poměr ku přírodě, jaký byl před prvotným hříchem. Dvě léta před smrtí vyznamenal ho Bůh nepopíratelným zázrakem stigmat, že mu byla vtisknuta znamení pěti ran Kristových. Řehole Františkova se rozvětvila v observanty, konventualy (minority), kapucíny, rekollekty, alkantarie a jiné.

Sv. Dominik, kanovník v Osmě, vida velkou zkázu sekty albigenské, odebral se mezi ně, žil jen z almužny, jak albigenští chtěli kněze míti, a hojně je vracel k církevnímu a občanskému pořádku. Na ten úmysl založil řád kazatelský, ale svět je nazýval dominikány; zavedl modlitbu růžencovou. Zemřel r. 1221. Také z tohoto řádu pošlo mnoho svatých a učených mužů jako filosof sv. Tomáš akvinský.

Tyto dva řády se lišily od ostatních, že neměly a nepřijímaly statků; žili z pouhé almužny; proto se jim říkalo mendikanti, žebravé řády.

Po způsobě mužských řádů vznikaly i ženské řehole: kartusianky, karmelitky, dominikanky a j. Za časů sv. Františka serafského založila svatá Klara přísnou řeholi klarisek jakožto větev rozsáhlého řádu Františkova. Řehole uváděny pak i do jiných zemí: v Čechách třeba jediná blahoslavená Aneška, dcera krále Přemysla I. Otakara, založila v Praze tři kláštery: františkánský, křižovnický a klarisek.

I tyto a všecky řády mívaly doby květu a úpadu; některé, když pozbyly časové důležitosti, jak přestala potřeba, na kterou byly zřízeny, samy sebou zanikly. Zakladatelé jejich byli kromě svatosti také moudří mužové, že poznali, čeho jejich doba potřebuje; s vyššího hlediska viděti v tom bdělou prozřetelnost boží, která v pravý čas povolává pravé muže k dílu.

Lotar III.

(1125—1137.)

Když po císaři Jindřichu V. vyhasl v Němcích panovnický rod, jak jsme vyložili str. 142, nastaly v zemi nové rozmíšky, kdo má býti králem.

V podzim r. 1125 sjeli se v Mohuči knížata k volbě; i dva papežští legatové byli přítomni. Nejvíce čaky měl vojvoda švábský Bedřich z rodu staufského neb hohenstaufského, neboť byl příbuzný, synovec nebožtíka císaře Jindřicha V.

Než tenkráte knížata poprvé, nic nedbajíce příbuzenstva nebožtíkova, docela svobodnou volbou, dle vlastního uznání, povolali na trůn vojvodu saského, Lotara III., nejmocnějšího odpůrce nebožtíka krále. Opomenutý staufovec Bedřich a bratr jeho Konrad odepřeli novému králi poslušnost. Králi Lotarovi bylo z počátků dosti krušno, zvláště když ho roku 1126 porazil český kníže Soběslav, jak vyložíme v dějinách českých.

Oba bratři staufové se zbouřili; král se v té občanské válce držel na trůně jak uměje a moha,

silou i smluvami: severní marku dal r. 1133 Albrechtu medvědovi a chytře získal si mocného pomocníka, vojvodu bavorského Jindřicha pyšného tím, že mu dal jedinou dceru Jetrudu za manželku. To byly počátky boje velfů se staufy.

Ve sporu papeže Innocence II. s protipapežem Anakletem přidržel se král Lotar Innocence a byl od něho korunován ve chrámě lateranském, poněvadž neměl dosti vojska, by ostatní město Řím přivedl k poslušenství. Potom, po jeho návratě z Italie do Němec přece se mu staufové poddali.

Záhy potom, r. 1137 zemřel Lotar. Mysle, že po něm bude králem jeho zeť, zmíněný Jindřich pyšný, odevzdal mu korunovační klenoty. Knížata však, aby zachovali svobodu volby, a že se jim Jindřich zdál na krále příliš mocným, zvolili raději zpomenutého staufa Konrada.

Vladislav I. a Soběslav I.

(1109–1125) — (1125—1140)

Po nenadálém zahynutí českého knížete Svatopluka, jak vyloženo str. 202, nastaly nové rozepře o stolec knížecí. Jedni žádali, aby Bořivoj, jehož byl Svatopluk vyhnal, stal se knížetem; druzí chtěli, aby byl knížetem bratr Svatoplukův, Ota příjmím černý, kníže olomucký; třetí konečně hlásil se ke trůnu Vladislav, bratr Bořivojův, jemuž to Svatopluk dříve slíbil pod přísahou. Všecky strany se při tom ucházely o pomoc u císaře německého Jindřicha. Ten podle svého

obyčeje všem sliboval a ode všech bral peníze, až konečně uznal Vladislava knížetem.

Kníže Ota zachoval s Vladislavem dobrou vůli. Ale Bořivoj se chystal, že zbraněmi si dobude knížecího křesla i vlády. Když tedy císař povolal Vladislava do Němec, do města Bamberka, Bořivoj hned přitáhl s vojskem a zmocnil se hradu pražského i Vyšehradu. Ale kníže Vladislav ještě nebyl daleko, neboť se stavil v Plzni. Tam když uslyšel, co se v Praze stalo, chvátal neprodleně nazpět. Zatím mu přišli na pomoc kníže Ota černý a župan Vacek. Mezi Prahou a Vyšehradem strhla se bitva, a bojovalo se mnoho a krutě, jak se bijávají otcové se syny a bratři s bratry. Sám kníže Vladislav skočil mezi nepřátely a bojoval, až měl všecek oděv zbrocen krví.

Ani potom ještě neustaly rozbroje v zemi české, a Vladislav se statečně hájil proti všem nepřátelům. Když se konečně roznemohl, dal nejmladšího bratra svého Soběslava vyhlásiti za svého nástupce, a po několika dnech skonal roku 1125. Tehdáž nastoupil na německý trůn vojvoda saský Lotar. Ten když uslyšel, že Soběslav stal se knížetem českým, povolal ho na soud do Němec, neboť prý žádnému knížeti českému nenáleží nastoupiti na knížecí stolec, leda až prý mu to povolí král německý. Soběslav důrazně odpověděl, k tomu že král německý nemá nijakého práva.

Soběslav předkem věděl, co se stane, až se němečtí poslové vrátí s takovou odpovědí. Proto

vyzýval všecek národ k obraně práv a svobody vlasti a sbíral vojsko proti mocnému nepříteli. A věru, již na jaře roku 1126, když ještě sníh byl na horách, přitáhl král Lotar do Čech. Soběslav kníže pustil německé vojsko prosmykem u Chlumce za Teplicí, ale když sestoupilo v rovinu, svedl s ním bitvu krutou a krvavou. Hrůza pojímala krále Lotara, když patřil s návrší na úplnou

Údělná knížata podrobují se vrchnímu knížeti v Praze.

porážku svého lidu. I pozdější ukrutný hubitel polabských Slovanů Albrecht medvěd byl zajat.

Potom Soběslav kníže vida, jak málo se dbá zákona, aby vždy nejstarší Přemyslovec byl panovníkem, a že z toho pochází mnoho pohrom, vydal nový zákon o dědictví knížecího stolce, totiž aby po nebožtíku knížeti otci byl knížetem jeho prvorozený syn.

Ale sotva že kníže Soběslav umřel 14. února 1139, již 17. února sešli se županové a z ponuknutí hrdého Načerata posadili na knížecí stolec Vladislava sice, ale nikoli syna nebožtíka knížete, nýbrž syna předešlého knížete Vladislava. I česká šlechta chtěla si panovníka voliti, jak tomu již bylo v Němcích, aby ukázali svou svrchovanost a vybrali si vždy, kdo by se jim nejlépe hodil. Věděli o Vladislavu, že je pán veselý, rád na světě a bez starosti; nadáli se že sami budou vládnouti a bohatnouti.

Konrad III.

(1137—1152.)

Po Lotaru zase Jindřich pyšný odpíral králi Konradovi III. poslušnost, a když ještě mladý zemřel, zanechav desetiletého synka Jindřicha, později přijmenovaného lvem, vedl odpor proti králi strýc jeho Velf. Tak stály v Němcích dvě nepřátelské strany v občanské válce: „hie Welf, hie Waiblingen“, tu velfové, strana proticísařská, tam vajblinkové, strana císařská, staufská. (Waiblingen se jmenoval starý statek staufský.)

V Italii, kde velfům říkali guelfi a vaiblinkům ghibellini, rozuměli se později pod názvem guelfů přátelé papežské nadvlády, nebo také strana městsko-republikanská, kdežto ghibellini značili přívržence císařské svrchovanosti.

Když takto v Němcích bylo plno sporův, a válečná moc jejich byla doma zaměstnána a

vázána, upadala jejich moc v Italii. Arnold z Brescie, žák proslulého tehdy učence Abelarda v Paříži, ohnivý řečník a blouznivý mnich hlásal, že kněží, ani papež, nemají míti žádného majetku a žádné světské moci. S tím zároveň se zmáhalo smýšlení republikanské; že král Konrad neměl dosti síly spořádati zmatky, nemohl býti korunován na císařství, a roku 1143 zřízena v Římě republika.

Ještě více klesla vážnost a síla německého království nešťastnou výpravou křížovou, jak zmíněno výše.

Toho užil mocný vojvoda saský Jindřich lev a útokem za útokem dorážeje na polabské Slovany šířil a množil tam svou moc.

Konrad král dal již za živa zvoliti a korunovati svého syna za krále, ale pak netroufaje, že by se mu podařilo vyvésti říši ze zmatků, ve šlechetném sebezapření doporučil místo svého syna raději svého synovce Bedřicha, vojvodu švábského, za krále; ten měl nejvíce naděje na pomoc obojí strany, neboť byl po otci vajblink a po matce velf; byl tedy zvolen všemi hlasy.

Druhá výprava křížová.

(1147—1149.)

Boje křesťanů s mohamedany neustávaly a království jerusalemské i vlastní vinou ochabovalo. Když pak za nezletilosti krále jerusalemského Balduina III. mocný sultan mosulský dobyl Edessy r. 1144, bylo panství křesťanské

ve sv. zemi povážlivě otřeseno; proto křesťané žádali pomoci u papeže Eugena III.

Papež vyslal mnicha Bernarda, přeznamenitého muže té doby a mohutného řečníka, kázat kříž. Ve Francii spůsobil světec takové nadšení, že král Ludvík VII. odhodlal se k výpravě a s ním mnoho panstva a lidu.

V Němcích také přislíbil král Konrad III. se svým synovcem Bedřichem ryšavým. K němu se přidal český kníže Vladislav s četným zástupem rytířstva a zbrojného lidu.

Král Konrad maje za sebou na 70000 rytířů táhl Uhrami a dorazil do Cařihradu dříve než vojsko francouzské.

Řecký císař Manuel nedůvěřoval křižákům vida v nich vlastní nepřátele. Šalební průvodci řečtí zavedli v Malé Asii křižáky úmyslně do kraje, kde hrozně trpěli hladem, žízní a mečem tureckým. Sotva desetina se jich vrátila do Cařihradu.

Když tam připloulo vojsko francouzské, vydali se králové Ludvík a Konrad do sv. země Po velkých strastech a ztrátách spojili se ještě s králem jerusalemským Balduinem III. ke společnému útoku na město Damašek. Však ani to se nezdařilo nesvorností a zradou křesťanů syrských; pročež se křižáci vrátili.

Sv. Bernard klaravalský.

Předním zástupcem, zrcadlem své doby a rázovitým nosičem svého století stal se sv. Bernard·

Horlitel pro bohovládnou správu křesťanského světa, neunavný kazatel proti kazům v životě církevním, oprávce řeholních řádů, přítel srdečné, citové theologie jakožto potřebnému protějšku pouze rozumového, spekulativního a dialektického bohoslovného směru, který se chtěl odtrhnouti od náboženského živlu, — a nad to vše jasný vzor vznešeného smýšlení a pračisté ctnosti: toť jeho význam. Odtud ta váha jeho slova u knížat duchovních i světských, a druhá výprava křížová — jeho dílo.

Bernard se narodil r. 1091 na zámku Fontaines u Dijonu v Burgundě z rodičů jak urozených tak zbožných. Matka jeho Aleta byla povahy rozjímavé a Bernard to myslím zdědil po ní, kdežto jeho pět bratrů dalo se po otci Tecelinovi, který sice byl zbožný, ale při tom statečný vojín.

Vychodiv školy, jaké tehdy byly u chrámu v Chatilly, vrátil se 19tiletý domů, kdež mu právě matka zemřela. Bernardovi nastala doba kruté zkoušky. Světáčtí druhové byli by ho, jinocha urozeného, spanilého, ohnivého a bystrého rádi strhli do víru světa, ale milost a povaha zvítězily. Po tuhém boji a bolestném kolísání rozhodl se k životu řeholnímu a od té chvíle jej osvěcoval vyšší duch, že ti, kteří ho chtěli od toho úmyslu odvrátit, strýc jeho, statečný hrabě Gauldry, pět bratrů, posléze sám otec a jiní, pohnuti jeho vítěznou výmluvností, zanechavše světa, šli za ním. Bernard si zvolil chudý a neznámý klášter Citeaux (vyslovuje se Sitó),

v pustině opodál Dijonu, teprve před 15ti lety sv. Robertem založený a přísnou řeholi zachovávající; vstoupil tedy do kláštera tak vědou a uměním proslulého, že papeži a císaři zahrnovali opaty jeho poctami.

Z Bernarda byl mnich s duší s tělem. Když měl volno od práce, čítal písmo sv. a rozjímal v přírodě, v lese; tam mu v modlitbě a v zaníceném obcování s Bohem vzešlo mnohé, netušené světlo jako hvězda jasná; říkal později, že své vědomosti a duchovní zkušenosti má od buků a dubů.

Když se zmáhala jeho pověst, počalo se za ním hrnouti následníků, že nestačil klášter; i odešel Bernard a založil nový klášter v divokém žlebu, kde posud loupežníci měli své pelechy; později mu dáno jméno Claravallis = Clairvaux (vysl. Klervó) t. j. Jasnodol. Bernard se tam stal prvním opatem r. 1115.

Bernard přísnou sebekázní mrtvil tělo, beztoho útlé, aby se přiblížil ideálu svého povolání; a čím více se na jeho vyhublém těle jevily známky tuhé sebezápory, a s druhé strany čím více sálala z jeho úchvatné řeči náboženská zanícenost a neochvějná důvěra jeho náboženského přesvědčení, tím více rostla mu se všech stran neomezená úcta. Ze všech končin chtěli míti mnichy Bernardovy, aby jim přišli zakládat kláštery; při jeho smrti zvolilo ho stošedesát klášterů svým otcem. Jiní se ho radili v různých důležitých věcech duchovních i světských, jiní jinak ho zaměstnávali, že takto z těsné cele

klášterní byl ve styku s širým světem. Všude a ve všem hájil pravdy a práva i proti papežům a světským mocnářům.

Neblahé, rozvířené poměry v církvi a v politice vyvedly r. 1130 veleváženého muže ze samoty klášterské na veřejné světské dějiště. Když po smrti papeže Honoria II. protipapež Anaklet II. nechtěl ustoupiti řádně zvolenému papeži Innocenci II., způsobil Bernard svou výmluvností, že biskupové francouzští a král uznali Innocence. V Anglii a v Německu ukrotil spory a v Italii prostředkoval mezi císařem Lotharem a protikrálem Konradem jako posel míru. Milan a Janov ho poctily a žádaly si ho za biskupa. V Bretani pronásledoval vojvoda Vilém biskupy věrné papeži; k domluvě Bernardově docela změnil svůj úmysl.

Sv. Bernard.

Neméně než o jednotu a kázeň v církvi staral se Bernard o jednotu a čistotu víry. Na shromáždění biskupův, opatů a knížat v Sensu podlehl jeho nezdolné výřečnosti veleučený a důmyslný bohoslovec té doby Petr Abelard, jehož přílišná důvěra ve své vlastní hloubání uvedla

na scestí. Uznal své bludy, šel do kláštera na pokání a oplakával své poklesky z mladosti, až tam i zemřel v míru s církví. Bernard mu rád popřál klidu v klášteře kluniackém.

Pak se obrátil proti Arnoldovi z Brescie, druhdy žáku Abelardovu, předvídaje v něm bystrým zrakem budoucího politického revolučníka. Nepodařilo se mu zastaviti ho na té dráze, a dvě léta po smrti Bernardově spálen Arnold na hranici. S dobrým úspěchem vystoupil Bernard i proti blouznivcům toulouským, kteří zamítali křest a jiné svátosti.

Z rozkazu papežova kázal Bernard r. 1146 kříž ve Francii, Německu a Švýcarech; že se nezdařila druhá výprava křížová, nebylo jeho vinou. Tenkráte vypuklo i pronásledování a mučení židů: Bernard se tomu opřel, a přestalo to.

Tolik cest a námah vyčerpalo síly svatého muže. Roku 1153 oznamovaly časté mdloby brzký konec, až upadl do těžké nemoci a zemřel v Clairveaux tiše a sladce v 63. roce věku. Zanechal po sobě velmi mnoho písemných památek, mezi jiným 439 listů, 340 řečí a 12 pojednání; z bohoslovně vědeckých prací vynikají zejména o pokoře, o milosti, o svobodě; ve všech jest chváliti rozjímavou zbožnost a jasnou srozumitelnost i hloubku myšlenek ve slohu vzácně umělém, živém, trochu přepínavém.

Vděčné potomstvo dalo Bernardovi přívlastek „doctor mellifluus“, medem plynoucí; církev ho přijala mezi církevní otce a církevní spisovatele; již v 21. roce po smrti byl za svou horlivost o

čest Boží a spásu duší vřaděn mezi svaté. Památka jeho se koná 20. srpna.

Na česko ze spisů Bernardových přeložil a vydal Veleslavín roku 1593 „Kázaní o umučení Páně“ a r. 1599 „Řeč, která slove žebřík kající“; Fr. Věnceslav vydal v Olomouci r. 1673 „Písně a modlitby“ a pak „Sv. Bernard oslaven“. Na příhodném místě položena ukázka z jeho spisu.

Králové normanští v Anglii.

(1066—1154.)

Jak se normanský vojvoda Vilém podmanitel domohl anglického trůnu a jak po 21letém vladařství rozdělil říši dvěma synům: staršímu mírnému Robertovi Normandii a mladšímu válečnému Vilémovi Anglii, pověděno již ke konci II. dílu této knihy str. 239.

Tento Vilém II. = ryšavý (1087—1100) dvakráte se pokoušel odňati bratru Robertovi Normandii, až mu ji tento, by nabyl peněz na výpravu křížovou, dal v zástavu za 10 000 liber stříbra. Vilém pak tam panoval krutě jako nebožtík otec a vydíral ze všeho peníze. Omezoval svobodnou volbu biskupův a biskupství zrovna prodával. Když mu Anselm, arcibiskup kanterburský, v tom bránil, vyhnal ho král ze země a zabral mu statky.

Anselm pocházel z urozené rodiny z Aosty v Piemontě. Zbožně jsa vychován vstoupil sedmadvacetiletý do kláštera v Normandii, kde záhy slyna učeností a láskou stal se převorem. Roku

1089 zemřel arcibiskup Lanfrank, kdysi učitel a přítel Anselmův; král Vilém nechal pět let jeho místo neosazeno, sbíral jeho důchody a ještě odíral poddané nesnesitelnými daněmi. Posléze nemoha odolati povolil volbu a zvolen převor Anselm; přes jeho vůli uveden do chrámu a slavně prohlášen arcibiskupem kanterburským a primasem Anglie.

Král Vilém ani pak neustával drancovati církev a prodávati duchovní úřady. Napjetí mezi králem a arcibiskupem se zmáhalo; že pak duchovní osoby byly více při králi, odebral se Anselm do Říma k papeži na stížnost a poradu. Tam bylo na církevním sněmu r. 1099 stanoveno: kdo světský by dal a duchovní od něho přijal svůj úřad, oba padají v církevní klatbu, i kdo dal, i kdo vzal.

Po roce zemřel král Vilém a trůnu se zmocnil jeho mladší bratr Jindřich I. (1100—1135), ale jen anglického, neboť v Normandii opět ujal Robert vládu. Že pak Robert sahal i po žezlu anglickém, neviděl si Jindřich rady leč se smířiti s arcibiskupem Anselmem, aby se zalíbil lidu.

Když se Anselm vrátil, smířil královské bratry; přes to však Jindřich vpadnuv do Normandie, zajal bratra drže ho v zajetí až do smrti, 28 let. Normandie připojena k Anglii.

Jindřich I. nezanechal syna; jediná dcera jeho Mathilda byla napřed vdána za císaře Jindřicha V., potom za hraběte z Anjou a měla dědit anglický trůn. Ale další mužský příbuzný, Štěpán de Blois zmocniv se vlády podržel ji

19 let, až do smrti roku 1154. Po něm stal se králem Jindřich, syn Mathildin, a tak přišel rod z Anjou na trůn anglický.

Jan bezzemek. — Magna charta.

Po smrti Štěpána de Blois dosedl r. 1154 na anglický trůn Jindřich II. z Anjou či plantagenet. To příjmení dáno mu i jeho rodu, že míval za kloboukem kručinku nebo metlovník (planta genista).

Byl pravnuk Viléma dobyvatele a syn Mathildin. Manželkou mu byla Eleonora akvitanská, zmíněná již str. 242, a vyženil s ní rozlehlé kraje francouzské, že tedy k území, které již měl ve Francii jakožto anglický král: Normandii, Anjou, Maine a Touraine, přibyly mu ještě kraje Gascogne, Guyenne a Poitou.

Jindřich pevně třímal žezlo královské, Irsko a Skotsko uznalo jeho svrchovanost, a doma přísně dbal pořádku; postrhoval mnoho loupežných hradů. Chyba, že svévolně skracoval práva církevní: chtěl duchovenstvo podrobiti světským soudům, nechával biskupství neosazena a bral jejich důchody. Přítel jeho, říšský kancléř a vychovatel jeho synů, Tomáš Becket, stav se arcibiskupem kanterburským protivil se tomu a dosazoval na biskupství a opatství důstojné kněze. Z toho pošly dlouhé spory a Tomáš zavražděn r. 1170 v dómě u oltáře. Tím činem, jehož král snad nezamýšlel, stal se mír mezi církví a státem: Jindřich popustil všecka práva a za pokání slíbil křížovou výpravu.

Jindřicha stihlo mnoho neštěstí. Skotové se zbouřili, a dva jeho starší synové, Jindřich a Bohumír, zvihli s pomocí krále francouzského pole proti otci, poněvadž se jim nelíbilo, že tak mrzce zacházel s jejich matkou. Po celé zemi zuřila občanská válka, až král, ode všech opuštěn, umřel r. 1189.

Po něm, kdyžtě dva jmenovaní zemřeli, nastoupil jiný syn, Richard lvísrdce (1189 až 1199). Zprvu bojoval s francouzským Filipem augustem, načež smířivše se podnikli výpravu do sv. země. Výprava se nezdařila a Richard byl vězněn v Němcích. Nejmladší bratr jeho, Jan bezzemek chtěl se zmocniti vlády; bezzemek se proto jmenoval, že mu nebožtík otec, král Jindřich, pro nezletilost ani kouska země neporučil, kde by měl panovati. Získal si na pomoc krále Filipa augusta, slíbiv mu za to půl Normandie.

Tak již vše bylo navlečeno, když se tu z čista jasna objevil Richard lvísrdce. Jan se jen tím zachránil, že se bratrovi zúplna poddal. Richard již po pěti letech, smrtelně zraněn v boji s vasalem, pominuv právního následníka Artura, syna svého mladšího bratra Bohumíra, jmenoval Jana bezzemka, čtvrtého syna Jindřicha II. svým nástupcem. Z toho vzešly dlouhé boje, až posléze Artur zmizel a veřejně se mluvilo, že ho Jan sám úkladně zavraždil.

Strana Arturova žádala krále Filipa za pomoc a pomstu. Filip povolal Jana na lénní soud, a když se zbabělec nedostavil, odsouzen z velezrády a felonie a zbaven všeho majetku na půdě

francouzské. Zatím co pak Filip dobýval měst a hradů v Normandii, Jan nečinně seděl v Rouenu a velmožové angličtí se vrátili domů; teprve když Filip už mířil na Rouen, utekl do Anglie. Normandie vrácena Francii, pak i Touraine, Anjou, Maine a část hrabství poitouského obsazena vojskem francouzským.

Jan se krutě mstil na velmožích, že jej opustili, a vymáhal veliké berně na válku; třikráte se dal korunovati, aby mohl na to vybírati daně. Církevních práv docela nedbal; spor se vyvrcholil při volbě arcibiskupa kanterburského; církev kanterburská vznikla z kláštera: proto řeholníci toho kláštera měli právo voliti arcibiskupa; král Jan neuznávaje svobodné volby, chtěl jim vnutit svého milce, biskupa norwichského; klášterníci dovolávali se papeže; Innocenc III. jim vrátil svobodu volby. Jan soptěl hněvem na kněze; papež ho napomínal klidně a důstojně, a když uplynul rok, že se král mohl zpamatovati, vyslal k němu biskupy s laskavým napomenutím; král Jan zuřil dále; věda, že má ho, neposlechne-li, stihnouti klatba, řičel: „Při božích zubech, opovažte se vysloviti klatbu neb interdikt! pošlu vás a všecky kněží papeži a seberu statky; ba všecky Římany vyženu s vypíchnutýma očima a uťatým nosem, aby kde kdo je poznal.“ Biskupové pak jménem papežovým vyřknuli nad ním klatbu a na říši interdikt.

Jan setrval ve vzdoru a vedl si jako zběsilý; neskrocenou chlipností zneuctíval přední rodiny, vydíral nové daně, u královských obor

kázal rozebrati ohrady, a zvěř volně spásala a cuchala polní úrodu; aby znemožnil zpouru v zemi, bral děti vyšších rodů za rukojmí. Když rytířská paní řekla, že nevydá svých synů králi, který zahubil svého synovce, kázal ji král ve Windsoru uvězniti a zamořiti hladem.

Tehdy byl v Marokku sultanem Miramolin moudrý; říše jeho kvetla vzdělaností a průmyslem; byl panovníkem mocným; král Jan mu zkázal, poskytne-li mu Miramolin pomoci, že přestoupí k islamu a stane se mu poplatným vasalem. Miramolin pohrdlivě se odvrátiv pravil: „Znám spisy Pavlovy, a líbí se mi; jen to mu vytýkám, že odpadl od svého náboženství.“

Král Jan ohlušoval se hlukem válečným; vytáhl na skotského krále Viléma lva a přinutil ho vydati mu dvě dcery na záruku věrnosti; ve Walesu dali mu náčelníci dvacet osm dětí v zástavu, které král, když ve Walesu uslyševše o klatbě na krále, zdvihli se proti němu, všecky kázal zvěšeti. Aby se vyobcování krále z církve nemohlo donésti do Anglie, byly přístavy střeženy a každý pocestný přísně prohlížen.

Celá říše anglická úpěla pod neslýchanými ukrutnostmi tyranského krále. Odboje se nikdo neodvažoval ze strachu před jeho četnými tlupami žoldnéřskými. Konečně se roznesla zpráva, že papež zbavil krále Jana trůnu, podle zásady tehdy obyčejné, že král, vyobcovaný z církve, nemůže vládnouti křesťanskému lidu. Král Filip august vyzván, aby provedl papežský výnos a ujal vládu nad Anglií. Tu se teprv Jan poddal:

slíbil papežskému legatu Pandulfovi, že dovoluje návrat biskupům a kněžím a že nahradí škody. Aby se ujistil přízní a přispěním papežovým, zřekl se říše a přijal ji od papeže v léno.

Legat oznámil lidu smír krále s papežem a spíchal do Francie odkázat; ale Filip august již nechtěl upustit od počatého zbrojení. Zatím král Jan získal mocných pomocníkův, i císaře Oty IV. U Bouvines r. 1214 Filip zvítězil, a Jan mu postoupil zemi až po Loiru.

Velmožové angličtí, aby těžili z královych nesnází, zapřisáhli se proti němu, že budou s ním válčiti, až jim zaručí všecka práva. Nevěda si rady král Jan sešel se s nimi na louce Runnymeade podál Vindsoru a podepsal jim listinu, jíž dáno jméno Magna charta libertatum (= Velká listina svobod); ta se stala základem anglické ústavy a svobody.

Magna charta předně církvi zaručovala svobodu a práva, zejména právo svobodné volby. Potom se přesně stanovily daně, které se směly ukládati. Král směl pro sebe vybírati daň, jen když měl býti vykoupen ze zajetí, nebo když mu nejstarší syn měl býti pasován za rytíře, nebo když vdával nejstarší dceru. K ostatním berním bylo potřeba povolení velké rady: arcibiskupů, biskupů, opatů, hrabat a větších baronů.

V soudnictví dosaženo velkých výhod. Soudní dvůr na obecné žaloby neměl přecházeti s králem, nýbrž měl úřadovati na stálém místě. Žádný svobodník nesměl před rozsudkem býti pokutován

nebo jat. V říši zavedena jednaká míra a váha. Zákon honební zmírněn.

Nad provedením a zachovávaním těchto zákonů bděl stálý výbor o 25 členech. Kdyby se provinil král neb úředník, měli ho napomněti, a kdyby nepomohlo, směli ho přinutit; jen na těle mu nesměli ublížiti. I k tomuto nejtvrdšímu článku svolil král Jan bez odporu.

Ale v duchu nemínil dbáti listiny; podepsal ji s úmyslem, že pak barony jednoho po druhém skruší; zdál se klidným, ale v srdci mu vřelo hněvem; když se sněm rozešel, vybuchl jeho vztek: skřípěl a jak pominulý kousal péro, kterým se byl podepsal, a rozšlapal je. Potom nasbíravšoldnéřů pustošil kraje svých odpůrců. Ti žádali pomoci od krále Filipa, nabízejíce jeho synovi korunu. Princ Ludvík opravdu přistál u Sandvichu.

Král Jan právě zaháněl Alexandra, mladého krále skotského, za hranice, když doslechl o vpádě francouzském. Ve spěchu na jih sebrala mu voda vozy, na nichž všude s sebou vozil poklady a klenoty korunní. Král si tu ztrátu tak zabíral, že onemocněv horečkou zemřel r. 1216.

To bylo štěstí Anglie, neboť většina baronů pak přece uznala jeho syna Jindřicha III. králem, sice by Anglie byla přišla do francouzského područí. Kraleviči Ludvíkovi nezbývalo než návrat domů.

Třetí výprava křížová.

(1189—1193.)

Do Evropy donikla truchlivá zvěst, že Jerusalem opět padl do rukou tureckých roku 1187. Sultan Saladin totiž sbíral a jednotil mohamedanské síly proti křesťanům, a když tito přepadli mohamedanské karavany putující do Mekky, vyhlásil na křesťany „svatou válku“.

U Hittinu byli křesťané poraženi, král jerusalemský zajat, Jerusalem a pobřežní města rychle pozdobývány. Z křesťanských kostelů staly se opět mešity, kříže posráženy, zvony potlučeny.

Císař Jindřich II. a sv. Kunhuta. (Ke str. 133.)

To křesťany na západě pohnulo k nové výpravě do svaté země: římský císař a německý král Bedřich ryšavý, anglický král Richard lvísrdce a francouzský král Filip II. August přijali znaky křižácké. Loďstvo měst italských Benátek, Pisy a Janova, ba ze severního

a baltského moře pospíchaly lodě převézt křižáky a dovážet jim zásoby.

Císař Bedřich sebral skvostnou armadu, že skvostnější nebylo v celém středověku, na 100 000 rytířstva. Kdo na cestu neměl aspoň tři hřivny stříbra (asi 150 korun), nesměl se přidati, aby se zabránilo všelijaké sebrance. Touto výpravou se křižácké hnutí zvrcholilo.

Napřed byl vyjednán volný pochod s panovníky zemí, kudy se mělo táhnouti: ale zradou řeckého císaře Isaka Angela, spojeného se Saladinem, mohlo se již na Balkáně postupovati jen s mečem v ruce.

V Malé Asii porazil císař Bedřich nevěrného sultana ikonského, jenž mu také byl slíbil volný průchod, a táhl do Syrie. Tam chtěje svému vojsku ukázati, jak možno řeku Salef přebroditi, skočil stařičký císař koňmo do vody, ale byl vlnami stržen a jako mrtvola na břeh vynesen r. 1190. Mrtvola pohřbena v Antiochii. Mnoho křižáků se vrátilo, ostatním se postavil v čelo syn císařův, vojvoda Bedřich švábský, a když i ten umřel morem, markrabě Leopold rakouský.

U města Akkona, kam zatím dorazili králové anglický a francouzský, spojily se křižácké voje a zmocnily se r. 1191 toho města. Pyšný a nerozvážlivý král anglický tak potupil a urazil spojence, že francouzský král Filip hned a po něm i Leopold vrátili se domů.

Král Richard lvísrdce stal se vrchním velitelem křižáků; ačkoli byl udatný, že se několik set let vyprávělo o jeho hrdinských činech, neměl dosti

obezřetnosti, aby byl něco spravil proti Saladinovi. Výprava skončila smluvou, že křesťané podrží pruh země na pobřeží, od Jaffy po Tyrus; Jerusalem že zůstane v mohamedanské moci, ale křesťané že budou míti volný přístup na svatá místa.

Na zpáteční cestě zahnala krále Richarda bouře na pobřeží města Akvileje; odtamtud se chtěl po suchu a přestrojen dostati do Normandie; u Vídně ho však poznali a vojvoda Leopold ho dal uvězniti na hradě Dürrensteině. Když pak ho vydal německému císaři Jindřichu VI., byl král Richard lvísrdce zase v Němcích vězněn za to, že se spolčoval s nepřátely říše na Sicilii. Císař ho propustil, až mu papež pohrozil klatbou, poněvadž Richard byl jakožto křižák nedotknutelný, ale jen za výkupné 120000 hřiven.

Císař Bedřich barbarossa.

(1152—1190.)

Bedřich příjmím barbarossa (= brada rusá, ryzá) měl 32 let, když byl zvolen za krále. Napřed si umínil spořádati Italii.

Vydav se tam přijal v Pavii železnou korunu lombardskou; hrdé město Milan se mu však nepoddalo. Bedřich jako by nic táhl dále; když stanul u Říma, nabízeli mu republikanští Římané, aby od nich přijal korunu císařskou; ale Bedřich odmítl a dal se korunovati papeži Hadrianovi IV.

Vrátiv se do Němec usmířil si velfy a chystal se znova do Italie, s větší silou, pokořit Milan

i jeho širé území v Lombardii. Získal na to i českého knížete Vladislava, uděliv mu dědičně korunu královskou, jak obšírněji povíme v českých dějinách.

V Italii císař Bedřich ryšavý hlavně pomocí Cechů překročil rozvodněnou řeku Addu a za krátko pak dobyl Milanu. Potom svolav říšský sněm na poli ronkalském uložil přemoženým tak těžké pokuty a poplatky, že oni jich nemohli přijati, a papež se jich zastal; aby nebyl za to vydán zvůli císařově, spolčil se s Vilémem I., králem sicilským.

Když roku 1159 umřel papež Hadrian IV. a císař Bedřich ryšavec chtěl dostati za papeže někoho ke své vůli, rozdvojili se kardinálové: většina zvolila Alexandra III., menšina, císaři ochotná, Viktora IV. Císař Bedřich dal na synodě několika německých a burgundských biskupů vyhlásiti svého papeže, Viktora, za pravého, začež nad ním papež Alexander vynesl církevní klatbu.

Císař Bedřich napřed zkrušil Milan a pak táhl na Řím. Papež se uchýlil k Vilémovi II., mladistvému králi sicilskému. Když umřel protipapež Viktor, dal císař opět zvoliti svého papeže, Paschala III., nic nedbaje, že všecek ostatní svět, i mnoho německých biskupů, drží se Alexandra.

V Římě se zmohl v německém vojště hrozný mor, řady vojska mu řídly, oddaní biskupové a knížata, i rádce Daniel pražský, pomřeli, a císař pospíchal odtud do Lombardie; když pak i tam se ucítil v nebezpečí od nepřátel, stěží utekl

přestrojen za prostého vojína s několika průvodci do Němec.

Zatím Lombarďané obnovivše zbořené město Milan vystavěli si novou společnou pevnost a nazvali ji Alexandrii, papeži na čestnou paměť, císaři na vzdory.

Císař Bedřich ryšavý nasbírav za pět let nových sil, přitáhl zase do Lombardie; u Legnana r. 1176 byl však na hlavu poražen, neboť mu Jindřich lev nepřišel z Němec na pomoc. Pak se papež Alexander přičinil o smír: císař uznal Alexandra papežem, a ten zase mu sňal kletbu; města lombardská poddala se císaři, ale zachovala více samostatnosti, než jim císař tehdy nechával, a za regalie (= císařské právo na některé důchody) platil se ročně nějaký poplatek.

Potom se císař krutě pomstil Jindřichovi lvu za pronevěru a tím i za porážku legnanskou: Jindřich dán do říšského achtu; vojvodství bavorské mu odňato a dáno Otovi z Wittelsbachu, jehož rod tam podnes panuje; vojvodství saské rozděleno v část východní a západní, četná biskupství i světská panství vyňata z podřízenosti, až z toho časem vzniklo několik dnešních státečků. Jindřichovi zůstaly jen rodinné statky velfské.

Roku 1189, když už bylo císaři Bedřichu ryšavému na 70. rok, podnikl výpravu křížovou a zemřel tam, jak vyloženo na jiném místě.

Vladislav I. král český.

(1139—1173.)

Páni župané čeští zvolivše Vladislava (viz str. 318) záhy poznali a pocítili, jak se v něm sklamali. Vladislav byl muž samostatného ducha a rázného činu; kde bylo potřebí uhodit, uhodil. Otěže vlády držel pevně. Bylo veliké štěstí, že právě v tak nebezpečné časy 33 let poseděl na českém trůně tak rázný kníže, sice by ubohá říše tehdy snad na věky byla se rozpadla domácími sváry a cizími útisky.

Hned počátek jeho vlády byl neklidný. Nespokojení župané srozuměli se s údělnými knížaty na Moravě; v bitvě u Malešova vítězil Vladislav, když tu někteří zrádcové zvolali: „Spas se, kdo můžeš“; vojsko jeho počalo couſati, a Načerat, původce té zpoury, padl. Za krátko, když se Vladislav zmohl, přitáhl na Moravu a odbojná knížata vypudil.

Biskup olomucký, Jindřich Zdik, nepřidal se ke zpouře; proto ho knížata pronásledovali až na smrt. Za to je papež dal do klatby; Vladislava pak i choť jeho ve zvláštní bulle pochválil, že mu pomáhali v opravě kázně duchovenstva. I bylo na knížatech činiti pokání. Děpolt putoval do Říma, za brněnského Vratislava, když byl raněn mrtvicí, přimluvil se biskup Zdik, a znojemského Konrada zkrušil Vladislav, že se také smířil s církví.

Za panování knížete Vladislava stala se druhá výprava do svaté země. Svatý Bernard,

orakulum XII. století, který dle slov papeže Alexandra III. „držel církev na ramenou“, kázal kříž nadšenými slovy k osvobození božího hrobu. Sám římský císař Konrad a francouzský král Ludvík postavili se v čelo křižákův. I Vladislav kníže ke cti a chvále Boží a na odpuštění hříchův ozdobil se znamením kříže, když byl svatý Bernard poslal do Čech zvláštní list, který se četl po kostelech před mocnářem a přede vším národem. Příkladu jeho následovali bratři jeho Jindřich a Spytihněv i veliký počet pánův a zbrojného lidu. Výprava se nedařila, jak už jinde pověděno. Vladislav kníže, zanechav svého lidu pod ochranou krále francouzského, vrátil se do Čech, aby tam zachoval pořádek. Ubíral se Cařihradem, potom jel zeměmi slovanskými na Kyjev a Krakov.

Když se v Němcích stal císařem Bedřich ryšavý a potřeboval vydatné české pomoci na hrdý Milan, vrátil českému knížeti Vladislavu Lužici a slíbil mu dědičně královskou hodnost. Říšský sněm, na kterém se mělo všecko vyjednati, čeho k výpravě proti Milanu bylo potřeba, uložen byl do Řezna ke dni 6. ledna 1158. Sešlo se tam odevšad hojnost knížat. I Vladislav přijel se svými. Tam jej císař u přítomnosti všech knížat a pánů pozdravil veřejně a slavně králem českým a vydal na doklad toho státní listinu ze dne 18. ledna, kde se praví, že slavná ta pocta stala se knížeti českému i všem jeho nástupcům na věky věků za věrné a důležité služby, kteréž on a všecek jeho národ prokázali císaři a jeho říši.

Vladislav král svolal r. 1158 zemský sněm, aby se na něm pojednalo o válečné výpravě do Italie čili do Vlach. Panovník český mohl beze všeho povolení podniknouti válku jenom na obranu země; k válečné výpravě za hranice bylo potřebí, aby sněm zemský k tomu náležitě svolil. I svolal tedy král sněm do Prahy. Když promluvil o vý-

Císař Bedřich prohlašuje Vladislava králem.

pravě do Italie proti Milánu, někteří vážní pánové si stěžovali, že král se uvázal v tak důležitou věc bez jejich vědomí. Hněvali se na krále, jako již před 70ti lety na Vratislava, že přijal královskou korunu z rukou německého krále; také se jim nelíbilo, že se Vladislav tolik míchá do věcí zahraničných.

Přemyslovci už dokonce se vzdali velkého záměru Mojmírova: budovati říši na základech slovanských; spustili se politiky národní a začali dynastickou.

Král Vladislav dal se počátkem června r. 1158 s vojskem 10000 mužů na pochod přes Alpy. Sestoupivše do rovin italských čekali vojska císařova. Když se všecko sešlo, i z Rakous a z Uher, bylo jich více než sto tisíc.

Vojska se zastavila u řeky Addy, hluboké a divoké, a tehdy ještě rozvodněné. Milanští strhali mosty a rozložili se za ní; kdo z císařského vojska počal zkoumati proud a hloubku vody, hned po něm metali šípy.

Asi míli pod císařovým vojskem tábořili Čechové. Tam byl proud nejprudčí, proto tam nebylo nepřátelských stráží. Tu se jednou v poledne stal pokřik v táboře: rytíř Odolen přeplul na koni řeku a za ním ještě jeden; po nich i král Vladislav a jeho vojsko. Na druhém břehu zahnali stráže a když pak položeny mosty z lodic, přešly ostatní voje a oblehly město Milán.

Město bylo pevné a nezbývalo než vyležeti je hladem. Když jednou podvečer vypadli Milančané větší silou než jindy a již vítězili na té straně, přikvapil tam král Vladislav a v krvavé seči skolil milanského vůdce Dacia.

Zanedlouho se město vzdalo. Někteří biskupové požádali krále Vladislava o přímluvu, a v jeho staně smluveny podmínky míru. Český kronikář Vincenc, kaplan a písař biskupa Daniele, je spisoval.

Po skončené válce vrátil se Vladislav do Čech. Císař Bedřich, maje ještě jinou práci v Italii, sám přišel do jeho stanu se rozloučit a dal mu vyplatit desátou část pokuty, kterou Milančané byli složili, tisíc hřiven stříbra; také si vyprosil biskupa Daniele, tajemníka a rádce krále českého, aby s ním zůstal a pomáhal mu ve správě státních záležitostí italských.

Již 22. září vítala Praha svého krále a vojsko z daleké výpravy s velikou slávou a radostí. — Biskup Daniel se nevrátil: onemocněl morem, jak praveno v dějinách německých, a zemřel r. 1167.

Asi pět let potom, když v Uhrách vznikly rozepře mezi syny královskými Štěpánem III. a Štěpánem IV., král Vladislav zase na svůj vrub a groš vypravil se Štěpánovi III. na pomoc. Řecký císař Emanuel, jenž zase pomáhal Štěpánovi IV., boje se pustiti do bitvy, tak dlouho ustupoval, až všecek jeho tábor s kořistí velikou padl Čechům do rukou. Potom se smluvili o mír; Štěpán III. zůstal králem, ba staly se i námluvy mezi dvorem řeckým a českým.

Po Vladislavu králi.

(1173—1197.)

Po smrti biskupa Daniele chládlo přátelství německé a české; císař Bedřich ryšavý vida, že mu Vladislav nechce dále pomáhati proti papeži, zase přechovával u sebe nápadníky trůnu českého. Proto Vladislav postoupil trůn synu Bedřichovi a uchýlil se do kláštera na Strahově. Když se

věci v Čechách horšily, odjel churavý do Durink na statek choti Jitky a za krátko tam umřel r. 1174. Nemalých zásluh nabyl o vlast, že za 33letého panování založil mnoho klášterů, které vedle svého duchovního povolání byly též ohniskem věd, umění a průmyslu.

V Cechách zase byly skoro 25tileté spory o knížecí prestol, neboť císař Bedřich opět se

Bitva u Loděnic.

míchal do záležitostí českých, ba jakoby zapomněl, co byl před nějakým časem písemně na věky dal potvrditi, název královský knížeti českému odňal a zrušil. Císař se zastával Soběslava II. proti Bedřichovi, a po jeho smrti zase pomáhal Bedřichovi, když si Čechové byli povolali za knížete Konrada Otu, údělného knížete znojemského. Za té rozepře v rodě přemyslovském roku 1182 učinil císař Bedřich z Moravy říšské

markrabství, od Čech neodvislé, podřízené zrovna císaři a udělil je Konradu Otovi. I pražské biskupství mělo podobně býti vyňato z poddanosti knížete českého, aby moc jeho byla ztenčena.

Kníže Bedřich nechtě dopustit, aby Morava byla podřízena říši německé, poslal válečně mladšího bratra Přemysla na Moravu proti Konradu Otovi, a pak i sám tam přitáhl; po vítězné bitvě Čechů s Moravany u Loděnic 10. prosince 1185 Morava vrácena Čechám, ale název markrabství zachovala. Konrad Ota byl tedy prvním markrabím moravským.

Když císař Bedřich podnikal křížovou výpravu, chystal se i kníže Bedřich; smrt mu v tom zabránila roku 1189. Po něm stal se knížetem Konrad Ota; vypravil značný počet vojska do svaté země pod vůdcem knížetem Děpoltem II. Jak císař tak Děpolt umřeli tam r. 1190.

Po Bedřichu ryšavém stal se císařem jeho syn Jindřich VI. Když mu kníže český Konrad vytáhl s vojskem na pomoc do Italie, zhynul tam záhy na mor u Neapole r. 1191.

Potom zase byly zmatky v zemi, až na konci 12. století stal se knížetem Přemysl Otakar; mladší jeho bratr Vladislav III, jehož si část šlechty povýšila na trůn, vzdal se mu dobrovolně a vyměniv si Moravu za úděl vládl tam i jeho potomstvo.

Přemysl I. Otakar vysoko pozvedl kleslou moc českou.

Jindřich VI.

(1190—1197.)

Princ Jindřich, syn císaře Bedřicha ryšavého byl za krále korunován již za životní otcova. Manželkou mu byla Konstance, dcera Viléma II., posledního normanského krále Sicilie a dolní Italie, tedy dědička **obojí Sicilie**, jak je zvykem říkati.

Když umřel král Vilém, pospíchal Jindřich VI. do Italie uplatnit svůj dědičný nárok, neboť měl tam soupeře Tankreda, jehož si vlašská strana zvolila králem.

Král Jindřich dokvapiv Říma přiměl papeže, že ho korunoval r. 1191 za císaře. Na dalším pochodě k jihu vypukl mu ve vojsku mor, že mu nezbývalo než vrátit se.

Po třech letech císař opět se vypravil do Italie, zajistit si dědictví sicilské. Vítězným pochodem dorazil ku břehům dolní Italie, a když ho pisanské loďstvo převezlo do Messiny, byl v Palermě slavnostně vítán a s velkou nádherou korunován.

Císař Jindřich VI. zabýval se ještě důrazněji než otec myšlenkou, založiti světovládnou říši: byzantské císařství si uvedl v poplatnost, chystal křížovou výpravu, aby se zmocnil východu, na západě mínil spojiti Německo a Italii v jednu říši a vše to dědičně zachovati svému rodu.

Než v Němcích tomu nechtěla šlechta, papež také tomu nepřál, a když na Sicilii o to nastala zpoura, přikvačil tam císař a krutě potrestal zbojníky.

Nenadálá smrt přetrhla smělé zámysly: císař Jindřich VI. zachladiv se na lově zemřel r. 1197 v Messině, ostaviv tříletého synka Bedřicha, v Německu za nástupce již zvoleného.

Filip švábský. — Ota IV.

(1198—1208.) — (1198—1212.)

Bedřich byl vychováván na Sicilii, nikoli v Německu. Za rok po otci zemřela mu i matka Konstance. Poručníkem mu byl papež Innocenc III.

Na Sicilii byl Bedřich samo sebou hned od mala uznáván králem; ne tak v Němcích, kde se Filip, bratr Jindřicha VI. ujal vlády za tříletého Bedřicha II. Ale mnozí přívrženci rodu staufského tvrdili, že dítě je nevhodným panovníkem za tak těžkých dob a zvolili Filipa králem. Též strana velfů chtěla těžiti z příhodné chvíle a volila Otu IV., syna Jindřicha lva. Z toho vzešly v Německu nové desítileté rozbroje staufů s velfy, válka občanská.

Papež Innocenc III. nejednou a vždy marně napomínal k míru a varoval, že těmi spory hyne říše i církev. Z neúrody zmohl se hlad a lidé ještě si sami a svévolně přimnožovali strasti. Loupiti, páliti, vražditi bylo tak zvykem, že ve Vircburce zabili šlechtici biskupa cestou do kostela a mrtvolu zhanobili, poněvadž se snažil brániti zlořádům.

Když pak nápadník trůnu Filip padl ze soukromé pomsty pod mečem Oty z Wittelsbachu, korunoval papež Otu IV. na císařství s tou pod-

mínkou, že císař uzná svrchovanost papežovu v Římě a ve velké části Italie. Císař Ota potvrdil to přísahou; ale pak proti slibu odňal papeži některá města, v Římě poroučel jako dříve, ba chystal se válečně na Sicilii: papež Innocenc nemoha toho dopustit jako lenní pán Sicilie a poručník mladého krále Bedřicha, vyslovil na císaře Otu klatbu. Od té chvíle moc a vážnost Otova padala.

Bedřichovi zatím už bylo 18 let. Roku 1212 vydal se do Němec ucházet se o královský trůn po otci. Byl radostně uvítán a za tři leta i na krále korunován. Na Otu se pořád více zapomínalo, a za tři leta, smířen s církví, zemřel v saském zátiší.

Král Přemysl I. Otakar.

(1197—1230.)

Hned na počátku panování Přemysla umřel císař Jindřich VI. Z knížat jedni by rádi byli měli císařem Filipa, bratra nebožtíka císaře a vojvodu švábského, jiní zase Otu, vojvodu brunšvického. I nastaly tam rozbroje o trůn. Všeobecně se vědělo, že ten z nich bude císařem, koho se zastane kníže český Přemysl.

Přemysl se přidržel Filipa, a ten uznal za právo a potvrdil smluvou, že německému králi nenáleží rozhodovati, kdo má v Čechách býti panovníkem, nýbrž koho si země česká zvolí za pána, toho že má německý král uznati beze všeho poplatku. Dále potvrdil, že knížatům českým již navždy náleží důstojnost královská. A konečně,

že nikoli německý, nýbrž český král má potvrzovati biskupa pražského. Po té smlouvě přitáhl Otakar s vojskem do Němec, a tam byl Filip korunován na království římské a Otakar za krále českého.

Ale přátelství Otakarovo s Filipem netrvalo dlouho. Když totiž Filip začal staré nepřátelství

Čechové u Milana.

německých králů proti papeži, král Přemysl od něho odstoupil a přidržel se jeho soupeře Oty. Ten když se pak stal císařem, potvrdil Přemyslovi důstojnost královskou, a papežský legat kardinál Guido korunoval ho v Merseburku r. 1203 na krále českého. Až po ten čas totiž královské důstojenství české ještě nikdy nedošlo uznání

papežova, a proto nikdy ani nebylo trvalé. Ale když papež Innocenc III. zvláštní bullou čili výnosem papežským ze dne 19. dubna r. 1204 propůjčil panovníkům českým název královský na všecky budoucí časy, přijata jest říše česká do počtu křesťanských království na věky.

Když takto v německé říši byly spory a sváry o císařský trůn, ovšem i král český Přemysl měl z toho na venek po dlouhý čas rozmanité zápletky a boje, neboť napřed pomáhal Filipovi, pak Otovi, posléze Bedřichovi II. Avšak ani doma v královské rodině české nedbal Přemysl pokoje a míru. Již 18 let byl sezdán s Adletou, markraběnkou míšenskou. Stav se knížetem a zanedlouho králem českým, pomýšlel na choť z mocnějšího a vznešenějšího rodu. Biskup Daniel II., až příliš povolný králi, povolal na Strahov několik prelátův a prohlásil sňatek Přemyslův s Adletou za neplatný, protože prý jsou si ve 4. stupni příbuzni a že byli sezdáni bez dispense. Přemysl král se pak oženil s Konstancií, sestrou uherského krále Emericha.

Král Přemysl se dostal také s papežem do sporu. Biskup pražský Daniel II. byl velmi dobročinný, ale slabý. Statky biskupské zadlužil; úřednictvo zemské utiskovalo poddané biskupovy a poháněl kněží na světské soudy župní, ačkoli jen biskupovi náleželo právo souditi duchovní osoby. K vojenským výpravám ukládalo se klášterům veliké dodávky, někteří páni a vladykové jezdili s velikou čeledí do klášterů, hodovali a vyléhali tam na velikou škodu klášterův i řeholní

kázně. Král a pánové dosazovali na fary a jiná místa jen osoby po své chuti, nic toho nedbajíce, zdali je také biskup schvaluje a potvrzuje.

Když pak dne 28. března 1214 umřel biskup Daniel, dosazen jest na jeho místo biskup Ondřej, muž činný, přísný a povahy pevné; snažil se napraviti, v čem posud chybováno.

Ondřej biskup si stěžoval na zmíněné zlozvyky napřed u krále, a když nic nepořídil, odebral se do Říma. S povolením papeže Honoria vydal na zemi českou interdikt a na některé přední úředníky klatbu ze dne 10. dubna 1217.

Král Přemysl se proto z počátku velmi rozhněval na biskupa Ondřeje a zabavil mu všecky statky a důchody, ale z toho přece počal po dobrotě jednati o smír. I sešli se král Přemysl, kardinál Řehoř jakožto zástupce papežův, pak vojvoda rakouský, biskup Ondřej a mnoho jiných předních pánův a duchovních českých na hoře moravské jmenem Stožec, mezi Dačicemi a Studenou, a smluvili se takto: biskup má dosazovati kněze v úřady duchovní, ale má při tom dbáti práva patronátního; král slibuje dávati biskupovi desátky z celé země; poddaní na biskupském statku osvobozeni jsou od robot zemských, a biskupovi náleží právo souditi duchovní osoby i poddané na duchovních statcích.

Papež Honorius velmi pozorně sledoval průběh té rozepře biskupa s králem a spůsobil, aby biskupa pražského již nevolil sněm, nýbrž kapitula sídelního chrámu. Také s investitury, kterou dříve

konali králové němečtí a od nedávna čeští, sešlo docela.

Obávaje se Přemysl král, aby po jeho smrti nestrhly se zase rozbroje o královský trůn, dal jedenáctiletého syna svého Václava na sněmu zemském zvoliti čili vyhlásiti za budoucího svého nástupce v království. Přemysl potom ještě 12 let sám panoval. Teprve r. 1228, když se mu již schyloval věk, dal Václava i s mladou jeho manželkou Kunhutou korunovati v Praze u sv. Víta na království. Potom zemřel r. 1230, když byl panoval 33 let.

Když Přemysl král dosedal na trůn český, byla jeho říše po velikých rozbrojích domácích a válkách zahraničných velmi seslábá a u sousedů v nevážnosti. Ale když umíral, zanechával svému synu mocnářství nikomu nepoddané, v nitru svorné a tím i na venek mocné a vážné. A takového zdaru došel bez násilí a bez ukrutností. Toť jest chvála, která se málo kterému panovníkovi může vzdáti. Jen jedna paní měla právo naň žalovati — první manželka Adléta.

Za jeho panování množilo se již i německé obyvatelstvo v Praze a jinde po městech u hradů župních. Domácí řemeslníci chudli, neboť úředníci župní je utiskovali velikými daněmi, a tak se na jejich místo zakupovali osadníci němečtí, zvláště když se jim dostávalo hojně svobod a směli býti pod svými vlastními rychtáři a konšely.

Dagmar a Anežka.

Adleta, první manželka Přemyslova, uchýlila se do Míšně. Ze tří její dcer bylo jedné Drahomíra nebo Marketa; byla bystrého rozumu a jemné mysli, sličná jako růže, něžná jako fialka, nevinná jako lilie. Král severní říše dánské Valdemar, když uviděl její spanilý obraz, vypravil posly s hojnými dary na námluvy.

Královna Adleta svolila. I vydala se princezna česká s hojným komonstvem na cestu do dalekého Dánska. Když donikla královského města zpráva, že kněžna, jak jí Dánové říkali, Dagmar, t. j. Jitřenka, je na blízku, vyjel jí král na nádherném korábě naproti.

Zatím už na břehu se nahromadily zástupy lidu. Když Dagmar vstupovala po kobercích na břeh, šeptali si lidé, jak je sličná, jaká dobrota jí září z oka, že líbezný ten anděl nese Dánsku štěstí.

Brzy potom král Valdemar pojal sličnou Dagmaru za manželku, a byla králi chotí milou, a všemu lidu královnou i matkou laskavou. Ještě dlouho po její smrti dánský národ nemohl jí zapomněti a skládal písně o krásné a dobré královně Dagmaře.

Král Přemysl měl z druhého manželství s Konstancií, sestrou krále uherského, vedle synů Václava, Vladislava a Přemysla také dceru, jmenem Anešku. Císař německý Bedřich II., myslím aby utužil přátelství svého rodu s královským rodem českým, slíbil králi Přemyslovi,

že prvorozený jeho syn Jindřich pojme jeho dceru Anešku za manželku.

I byla Aneška dána ke dvoru vojvody rakouského na vychovanou. Ale když jí bylo 17 let, namluvil rakouský vojvoda německému princi svou dceru Marketu. Když Aneška navrácena jest otci do Čech, strhla se z toho válka, a přátelství ochladlo.

Aneška opomítla radostmi světa; zavedla do Čech přísnou řeholi klarysek a po smrti otcově sama do ní vstoupila; chtěla žíti v úplné chudobě. Když pak se proti své vůli stala abatyší, nesměly jí sestry nazývati jinak než „starší sestrou“.

Sv. Aneška česká.

Českou vlast Aneška milovala upřímně a modlívala se za její zdar a požehnání. Ráda se dovídala, co se děje ve světě, a když bratr její Václav stal se králem, radívala mu moudře a účinně. Konečně po 48letém životě klášterním u věku 76 let Aneška skonala dne 2. března 1282 v pověsti svatosti. Již ve 14. století se usilovalo z Cech o to, aby sv. otec papež vyhlásil ji za svatou. Ale od té doby zase to ustalo, až papež Pius IX. prohlásiv ji r. 1872 za blahoslavenou,

potvrdil úctu, kterou český národ byl po tolik set let zachoval ke ctnostné Přemyslovně.

Čtvrtá válka.

(1202—1204.)

Po smrti Saladinově troufali si křesťané znova se zmocniti sv. země; papež Innocenc III. obětoval i zlaté a stříbrné náčiní, aby umožnil výpravu.

V Evropě nebyly však poměry příznivé: Francie a Anglie měly spolu válku a v Němcích zuřila válka domácí, občanská. Proto se výpravy účastnilo jen několik zámožných pánů a rytířů z Francie, Flander a z Italie, jako hrabě Balduin flanderský a markrabě Bonifac montferratský.

Křižáci nemohli sehnati dosti převozného do sv. země; proto jim Benátčané nabídli, že je zavezou, ale aby jim pomohli dobyti dalmatského města Zadru. Křižáci se uvolili. Tak se benátský dože Enrico Dandolo, 90tiletý skoro slepý kmet ocitl v čele křižáků a výprava jejich stala se politickou.

Cestou tedy křižáci přinutili město Terst uznati svrchovanost Benátek a když potom obléhali Zader, přišel k nim Alexios, syn cařihradského císaře Isaka Angela, žalovat, že vlastní bratr císařův shodil ho s trůnu, oslepil a uvěznil, aby mu tedy pomohli proti ukrutnému strýci, že se jim hojně odmění na penězích a že spojí církev východní se západní, řeckou s latinskou.

Dobyvše Zadru pustili se křižáci roku 1202 proti vůli papežově k Cařihradu, dobyli ho a dosadili slepého Isaka a syna Alexia na trůn. Když Alexius vypsal daně na odměnu křižákům a hodlal církev spojiti s latinskou, zbouřilo se obyvatelstvo. Křižáci podruhé dobyli Cařihradu roku 1204 a zmocnili se vlády a říše. Balduin flanderský se stal císařem cařihradským, markrabě montferratský dostal jakožto král solunský Macedonii a kus Řecka, ostatní šlechticové a přednější rytíři měli po kusech země jakožto vasallové císaře cařihradského. Benátčané uchytli ostrovy a pobřežní kraje pod samostatnou správu.

Vláda latinských knížat v řecké říši nebyla trvalá; drchali se nějaký čas s velkými námahami, až císařem Michalem paleologem zase měla říše domácího panovníka. Největší a nejtrvalejší prospěch měli Benátčané: rozmnožili a upevnili svůj obchod.

Pátá výprava křížová.

Myšlenka, dobyti sv. země, zaujala tehdy všecku mysl, a že západní říše měly samy doma dosti válečného zaměstnání nebo snad že křižáci byli si vědomi, že s veliké části sami jsou vinni dosavadním nezdarem výprav, proskočila a ujala se podivná myšlenka vypraviti na to děti.

Pod vedením pasáčka z dolní Francie vydalo se r. 1212 z Francie na 30000 a z Německa 20000 dětí, hochů a děvčat, na cestu. Německé

děti buď cestou pohynuly, nebo se z Italie vrátily domů, francouzské vypluvše z Marseillu dílem se utopily, dílem byly do Alexandrie prodány za otroky.

Jiný pokus podnikli od let 1217—1222 rakouský vojvoda Leopold V., uherský král Ondřej II. a něco německých rytířů. Obrátili se do Egypta; myslili, když porazí pána sv. země, kalifa egyptského v jeho vlastní zemi, že tím osvobodí také Palestinu.

Dobyli tedy námořního města Damietty, ale když pak byli dále v zemi obklíčeni, zase ji vydali.

Vlastní pátá výprava stala se teprv r. 1228. Císař a král německý Bedřich II. slíbil papeži, že se přičiní o dobytí sv. země; ale pak pořád odkládal, až papež Řehoř IX. naň vyslovil klatbu. Konečně podnikl císař výpravu ani ne tak válečnou jako spíše diplomatickou a dosáhl obratným vyjednáváním, že sultan egyptský Al Kamel popustil křesťanům pobřeží od Beirutu po Jaffu, město Jerusalem, Betlem, Nazaret a kraj mezi nimi až po moře.

Pak vjížděl slavně do Jerusalema r. 1229 a ve chrámě božího hrobu sám se korunoval, neboť žádný kněz se neodvážil mu vstaviti korunu na hlavu, pokud byl stížen klatbou. Jerusalem (až na mešitu Omarovu) byl opět křesťanský, — na několik let.

Bedřich II.

(1212—1250.)

Bedřich II., švarný jinoch nevysoké postavy, jako všichni staufové, byl ducha bystrého, až neobyčejně čilého. Od malička osiřelý rostl pod dohledem cizích vychovatelův, obklopen vzdělaností křesťanskou, ale i pohansko-řeckou a mohamedansko-arabskou, a bujností života v jižním kraji. Neblahé následky se pociťovaly po všecek jeho život a ve všem jednání: nestálost a náruživost. Nesplnil tedy nadějí od mlada do něho skládaných.

Svému dobrodinci, papeži Innocenci III. slíbil hned z počátku vlády dvojí: že podnikne křížovou výpravu do svaté země a že zachová svobodu Italie, jako že ji nespojí s Německem v jednu říši. Ale když papež umřel, Bedřich nedbaje slibu, dal syna svého Jindřicha, již korunovaného na Sicilii, také v Němcích za velké úplatky voliti a korunovati.

Roku 1220 přijal od papeže Honoria III. korunu císařskou, a od té doby na výpravu, kterou dříve aspoň odkládal, za mírného papeže Honoria pak ani nepomýšlel. Všecku pozornost mu zabíral úmysl zbudovati světovou říši.

Třetímu papeži, přísnému Řehoři IX. již nemohl odpírati výpravy, aby nepozbyl důvěry a cti, že mu slib není za nic. Vydal se tedy r. 1227 na cestu; sotva však pobyv na moři dva dni onemocněl prý a vrátil se. Papež naň vyslovil klatbu; císař odpověděl potupně. Za rok

podnikl císař opravdu křížovou výpravu, proti vůli papežově, a pořídil více politikou než válečně, jak vyloženo v páté výpravě.

V Němcích se zatím zbouřil proti císaři jeho nejstarší syn Jindřich; byl však přemožen a do smrti uvězněn. Po nějakých ještě půtkách v dolní Italii smířili se císař a papež; kletba s císaře sňata.

Za těch dob žila sv. Alžběta, sličná dcera uherského krále Ondřeje II. Když choť její, landhrabě durynský Ludvík, umřel na křížové výpravě Bedřicha II., byla od jeho příbuzných utiskována až i vyhnána z hradu Wartburka. Umřela ještě mladá r. 1231 a již za 4 leta vyhlášena svatou. Když na tu slavnost rakev její z hrobu zvednuta, císař Bedřich II. položiv jí korunu na skráně pravil: „Že jsem jí nemohl živou korunovati za císařovnu, chci ji nyní poctiti korunou jako královnu v nebi.“ Mezi ohromnými zástupy účastníků byli také ti tři, kdož jí za živa nejvíce ubližovali: tchyně landkrabina Zofie a oba svakové Jindřich a Konrad.

Roku 1236 přitáhl císař Bedřich do Lombardie, pomstit se, že města se přidala k odbojnému synu Jindřichovi. Postupoval vítězně a že dosadil syna svého Enzia králem ostrova Sardinie, náležícího k církevnímu státu, opět stížen klatbou.

Zatím vrazili Mongolové do střední Evropy, jak povíme brzy. Císař nedbaje toho raději táhl na Řím. Papež Innocenc IV. uchýlil se do Francie a svolal do Lyonu církevní sněm, na

němž císař Bedřich II. pro několikeré zrušení přísahy, pro nevěru a násilnosti zbaven trůnu,

Císař Bedřich II. korunuje sv. Alžbětu.

poddaní sproštěni poslušnosti a knížatům povolena nová volba krále.

Knížata sestoupivše se roku 1246 zvolili Jindřicha, hraběte durinského, a když záhy umřel, hraběte Viléma holandského.

Císař Bedřich II. hněvem plenil církevní stát, bořil kostely a stínal kněze, že se mu zdráhali sloužiti mši svatou. Když se r. 1250 chystal na papeže do Lyona, roznemohl se v Apulii na úplavičnou nemoc; arcibiskup palermský sprostil ho klatby, že směl přijati svátosti, a císař umřel za krátko zaopatřen a smířen.

Král Václav I.

(1230—1253.)

Král Václav I., syn krále Přemysla I. Otakara, byl již za živobytí otce svého korunován, i nastoupil trůn bez rozbrojů, které jindy bývaly skoro již zvykem. Až do té doby se zachovával v Čechách starodávný obyčej, že nového knížete posadili na kamennou stolici na hradě pražském a poklonivše se mu jako panovníkovi a slíbivše mu poslušnost, ukázali mu lykové střevíce a mošnu Přemysla oráče, aby kníže nezhrdnul a si připamatoval, že jeho praděd pocházel také z rodu sedlského. Při korunovaci krále Václava se toho již opomnělo. Lid ovšem dobře cítil, proč se to stalo.

Již král Přemysl všelijak nedbal práv a zvyků českých a liboval si ve spůsobech německých. Syna Václava, nynějšího krále, dal od mala vychovávati po německu, a ten, jsa srdcem i jazykem

svému národu odcizen, ještě více než otec usazoval Němců v Čechách a všelijak jim nadržoval na ujmu domácího lidu. Za manželku měl Kunhutu z rodu hohenstaufského.

Z počátku měl král Václav pokoj se všemi sousedními panovníky. Tu se stalo, že vojvoda rakouský zapudil svou manželku Žofii, dceru císaře řeckého, kteráž byla spřízněna s královským dvorem uherským. Ze však i Václav svou matkou Konstancií byl s uherským rodem z přízně, ujal se té urážky a vyhlásil rakouskému vojvodovi válku. Dvě léta vpadal do Rakous a poplenil značnou část země. Teprve třetího roku sebral vojvoda silnější vojsko než měl král Václav a vpadl do Moravy. Tam obléhal hrad Bítov a dobyl ho. Špehouni mu zatím donesli zprávu, že Václav, král český, táhne naň s velikou silou válečného lidu. Německé vojsko se té zprávy leklo. Ale král Václav věděl, že vojvoda rakouský má mnohem více vojska, a proto se radil svých pánů, má-li se pustiti v boj, či ustoupiti, či co dělati? Tu pan Boček, předek pánů z Kunštátu, vymyslil lesť, která se také podařila. Na mnoha místech po lese rozestavil bubeníky, a když ti na dané znamení všichni začali bubnovati, jakoby všecek les byl plný českého vojska, nepřátelé, aby nebyli odevšad obstoupeni, dali se bez boje na útěk.

Po nějakém čase král Václav se dostal v rozepři s německým císařem Bedřichem II. o některé hrady, které byl císař popustil králi Přemyslovi. Když tedy král Václav r. 1237 přišel do Řezna města na říšský sněm, sešel se s ním

císař a chtěl po něm ty hrady; a když král Václav, nechtěje o tom ani slyšeti, odcházel od císaře, přistoupil prý k němu opat fuldský, zaťukal mu na rameno a pravil: „Já býti tvým sousedem, naučil bych tě poslouchati císaře a učinil bych z tebe krotkého králíka.“ Ale Ojíř z Frýdberka, zjezdilý rytíř německý a zvláštní miláček králův, přiskočil k opatovi, vyťal mu poličeк a pravil: „Neměl jsi, mnichu, dobrého mistra, který tě učil míti v uctivosti krále a pány!“ To když uslyšel císař, povolal krále i Ojíře zpátkem a chtěl je dáti za to do vazby. Ale Václav přiskočiv k císaři, zvolal: „Ještě nejsme, pane, ve tvé moci“, a chopiv císaře za ramena prudce jím potřásal a křičel: „Buď odpřisáhneš, že nás odtud propustíš bez překážky, nebo jsi syn smrti!“ Ojíř při tom stál před císařem, meč v ruce. Slyše to císař a vida, že tu jde doopravdy, lekl se a propustil oba bez překážky a bez ublížení.

Král Václav byl muž bujarého ducha, osobně udatný a v činu rázný, ale při tom nedosti hospodárný. Nešetřil důchodův, aby život u jeho dvora byl jak možná veselý a nádherný. Ze široka daleka sjížděli se tam hosté. Tu přijel některý kníže na slavnosti a turnaje. Tu zase nějaký rytíř a vyprávěl, čím a jak se v té oné zemi baví král i dvořanstvo. Tu zase přijel kejklíř a prováděl veselé kousky na podívanou. Ještě neodjel, již tam byl zase cizí básník a obveseloval panskou společnost zpěvem o lásce a činech rytířských. Král sám se pokusil složiti německou písničku. Turnaje se konaly v Praze veliké a často; na

nich se ještě více ukazovala královská nádhera, veselost a statečnost panstva. Zvláště rád jezdil král na divoký lov, až jednou, když se prudce hnal za zvěří, větev mu oko vyšlehla.

Král Václav zle hospodařil se jměním zemským i rodinným. Jsa již od mlada milovníkem všelijakých až prostopášných rozkoší, a nemaje na ně vždy dosti peněz, zastavoval korunní statky ba rozdával je pánům a rytířům, kteří byli kolem něho a pomáhali mu v tomto zlém hospodářství a podněcovali ho k marnotratnosti. Z toho se ovšem zase mrzeli jiní páni, buďto že se obávali, když král korunní statky promarní, že pak na poplatníky připadnou veliké daně, nebo někteří z nich také záviděli, protože sami nic ze statků těch neuchytli.

V samé rodině královské byly prudké různice mezi králem Václavem a jeho dospělým synem Přemyslem Otakarem. Tento vida totiž marnotratnost a prostopášnost královu vytýkal mu ji, z čehož vznikal mezi nimi nejeden spor i hněv, až královna Kunhuta, přirozená prostřednice mezi manželem a synem, hořem se umořila. Přemysl Otakar tajně se dorozuměl s pány a rytíři, jimžto se královo hospodářství nelíbilo, a čekali jen, aby mu v příhodnou chvíli vypověděli poslušnost.

Odboj vypukl r. 1248, když král svolával lid do války. Panstvo skoro všecko odepřelo poslušnost a zvolilo si Přemysla Otakara za „mladšího krále“. Z toho vypukla válka po celé zemi. Pálilo a plenilo se hojně, a ne za dlouho byly

skoro všecky hrady a města česká v moci mladšího krále a jeho strany. V těch bouřích zanikly též učené školy pražské. Posléze však přece, když papež v to vkročil, a když i z cizozemska se hrozilo válkou, poddal se syn otci.

Po rozmanitých příhodách a obratech štěstí válečného přikázal král Václav přistrojiti hostinu a pozvati na ni také kralevice Přemysla, že touží upřímně se s ním porovnati a smířiti. Nouzí a svědomím jsa poháněn šel Otakar k uraženému otci a poddal se mu docela řka, aby s ním naložil jak ráčí, jen aby těm odpustil, kdož se ho byli přidržovali. Král přijal netoliko syna, ale i všecku jeho družinu na milost a byl tím tak dojat, že se slzami v očích dával každému z nich polibek na smířenou. Přemyslu Otakarovi po mnoha poradách propůjčeno jest pak zase markrabství moravské.

Král Václav slíbil odpuštění a smířil se, přece však, jako mnohdy jindy, ani tehda slova nedodržel. Přilákav syna i některé z jeho nejvěrnějších přátel na zámek Týřov, dal je zajati, syna zavésti na hrad Zvíkov a pány po dvou k sobě spoutané vsaditi do žaláře na hradě pražském. Nedlouho potom dal Ctibora sudího stíti na Petříně u Prahy, a na druhém konci města dal syna jeho Jaroše lámati na kole. Svým pomocníkům a miláčkům znovu začal rozdávati korunní statky a hrady, a zase hověl prostopášným zábavám.

V ten čas král uherský Bela IV. měl válku s vojvodou rakouským, Bedřichem bojovným;

tento hledaje pomoci od krále českého Václava dal jeho synu Vladislavovi svou neť Jetrudu za manželku. V bitvě nad řekou Litavou r. 1246 již vítězily voje české a rakouské, když vojvoda Bedřich padl v boji. Jím vymřel v mužském pokolení domácí rod babenberský. Zbývaly dvě babenberkovny, Marketa, sestra Bedřichova, vdova po německém králi Jindřichu VII., a zmí-

Poslové pozývají Otakara do Rakous.

něná Jetruda, choť Vladislavova. Císař Bedřich chtěl ty země, obojí Rakousy a Štyrsko, připojiti k říši jakožto odumřelá léna; papež proti tomu napřed byl při Jetrudě, potom při oprávněnější Marketě. Zprvu spravoval ty země Vladislav, manžel Jetrudin, a po něm Herman badenský. Po jeho smrti usneslo se panstvo rakouské s Liechtensteiny v čele, že si povolají za pána

Přemysla Otakara, markraběte moravského. Ten ovšem rád přijal jejich poselství, vešel s vojskem do Rakous a uvázal se ve Vídni r. 1251 v panování. Hned za rok potom oženiv se s Marketou, vojvodkyní a dědičkou štyrskou, ačkoliv jí bylo již 46 a jemu teprve 23 let, stal se také pánem Štyrska.

Král uherský Bela, čině si nároky na část babenberského dědictví, zvedl válku, v níž Morava mnoho utrpěla jmenovitě od divokých a loupežných Kumánů čili Plavců. V tom papež Innocenc, jemuž na Čechách i na Uhřích mnoho záleželo, sprostředkoval mír, aby se Přemysl spokojil s horní částí Styrska. Přemysl Otakar tím více byl ochoten smířiti se s králem uherským, že zrovna ten čas umřel otec jeho král Václav dne 22. září 1253.

Tataři.

Čas od času přivalil se do Evropy divoký národ z končin asijských a způsobil tu mnohé krveprolití a jiné zkázy. Jako kdysi Hunové, pak Avaři, po nich Maďaři, Pečenězi a Plavci, tak v této době Tataři jako hejna kobylek zaplavili východní kraje evropské.

Tataři náleželi k lidnatému plemeni mongolskému. Byl to lid kočovný, na úpatí horstva altajského a v poušti Gobi prostřed Asie. Postavou, povahou a vším ostatním podobali se Hunům, jak jsme popsali ve „Starém věku“. Vojsko jejich bylo jen jízdné; koníky měli hubené, ale bystré

a otrlé; kam jiné vojsko potřebovalo tři dni, oni dokvapili třeba za noc; ohromným počtem pošlapali, jakořka zadupali do země nepřítele a města roznesli na koňských kopytech.

Tyto surové kmeny tatarské spojil počátkem 13. století chán Temučin v jednu velkou říši: stal se džingis-chánem (vrchním chánem), a jeho říše byla do té doby nejrozsáhlejší na světě, od Tichého oceanu po Černé moře; pravda, nebyl to stát po našem způsobu spořádaný a soustředěný.

Útoky na Evropu začal sám Temučin. První na kraji bylo Rusko; u moře azovského, nad říčkou Kalkou r. 1224 poraženo několik ruských knížat. Po tom vítězství se Tataři vrátili na východ, do Asie, aby národové, které si teprve nedávno podrobili, nezbouřili se jim za zády.

Rusové dostavše takovou výstrahu mohli se chystati na další silnější a šťastnější odpor, aby uchránili vlast od takové zádavy; měli se srozuměti a spolčiti kdyžtě věděli, že jsou první na ráně a že na ně dopadne tatarský náraz celou silou a tíhou. Nestalo se. Tataři vítězili velikou přesilou, a ještě jim pomáhala nejednota nepřátel.

Po 13ti letech roku 1237 vyslal velkochán mongolský Oktaj, syn Temučinův, když si byl před tím podmanil čínskou říši, synovce svého Batu s velikým vojskem na výboj do Evropy. Na Rusi první padla Rjazaň a zabit kníže Jurij vševolodovič, potom Moskva, Suzdal a Vladiměř, pak Perejaslav a Černigor, posléze po dlouhém boji 6. prosince r. 1240 vyvrácen i staro-

slavný Kyjev, „máti měst ruských“. Veškera Rus padla pod kruté jařmo tatarské; jen velký Novgorod pod chrabrým a obezřelým knížetem Alexandrem něvským uhájil samostatnosti. Novgorod ještě zachoval staroslovanské řády a svobody a vyvinul je v pevné ústrojí obecní; „věče“ (= sněm obecný) bylo a zůstalo tam výrazem svrchovanosti národa.

Potom se Tataři jak hejna kobylek dále sypali do Evropy, do krajů polských. Že však ani tam nebylo dosti jednoty, ani Poláci neznikli trudného osudu nesvorných. Batu rozdělil své hrozné vojsko na dvojí proud: s jedním větším se prodral soutěskami karpatskými do Uher, druhé pod vůdcem Petou plenilo v Polsku. Města Sandoměř a Krakov lehla popelem.

Veliký strach zalehl na Evropu, když se rozneslo, jak surový a silný lid se valí. Papež Řehoř IX. dal hlásati kříž, že víra křesťanská je v nebezpečí, aby tedy kde kdo se chápal zbraně. Ale že císař německý Bedřich II., jak zmíněno nedávno, byl s papežem v tuhé rozepři, zbrojilo se v Němcích váhavě a jen někde; kdož byli dále na západ, nedbali nebezpečí, neboť myslili, že na ně nedojde.

Polský velkokníže Jindřich II. příjmím pobožný, syn a nástupce jmenovaného Jindřicha I., postavil se Tatarům u Lehnice a nevyčkav pomoci české zahynul tam 9. dubna 1241 v nerovném boji a nešťastné bitvě on i květ polského rytířstva. Tataři nalezše velkého knížete, uťali mu hlavu a nabodli ji na kopí, aby Lehničané

vidouce, že kníže padl, se vzdali. Oni se však nevzdali, neboť pomoc česká již byla blízko.

Král český Václav byl jediný panovník na západě, který hned poznal velké nebezpečí a napínal všecky síly proti zuřivému nepříteli. Rozesýlal posly a psaní a budil a volal blízké i daleké sousedy ku společné obraně. Na spěch kázal stavěti a opravovati hradby a dal tam svážeti zásoby stravy a zbraně. Již 7. dubna roku 1241 vytáhl v čele 40 tisíc pěších a šesti tisíc koňáků z Prahy do Slezska na pomoc svému svaku Jindřichu pobožnému, velkému knížeti polskému. Jen žel, že ten nedočkav krále českého byl poražen 9. dubna.

Do Čech se Tataři nemohli dostati, poněvadž horské průsmyky na hranicích byly dobře zasekány a hájeny. Když se po třech nedělích prodrali župou opavskou na Moravu, nastal po všem kraji strach a nářek; lid zanechávaje všeho utíkal do hor a lesů. Tataři, jak píše král Václav císaři Bedřichovi, nešetřili živé duše; vraždili, plenili a pálili, zvláště na Hané. Dobyli měst Opavy, Přerova, Litovle, Jevíčka a j., slavné kláštery na Hradišti a v Rajhradě vybity, spáleny a zbořeny; jen Olomouc, Brno, Unčov a některé hrady statečně se uhájily. U Olomouce porazil Tatary chrabrý Jaroslav a setkav se v boji s vůdcem jejich Pajdarem skolil jej. Velikou slávou vynikli též hrdinní obráncové svatého Hostýna. Po těch porážkách spěchaly hordy tatarské z Moravy do Uher ke hlavnímu voji Batu chána.

V Uhrách zatím páchali Tataři možná-li ještě hůře. Ten týden, co Peta zvítězil u Lehnice, porazil Batu uherského krále Belu IV. nad řekou Slanou tak velice, že se jim už nikdo neodvážil postaviti. Král Bela, syn Ondřeje II. uchýlil se do Rakous, kdež ho však vojvoda Bedřich bojovný zrádně zajal a přinutil, že mu popustil tři

Tataři u Olomouce.

župy podél hranic rakousko-štyrských. Potom král Bela prchnuv na ostrovy dalmatské prosil německého císaře Bedřicha o pomoc; poddával mu za to svou říši v poddanost a sliboval roční poplatek: než císař byl tak zakouslý do boje s papežem, že nedbal těch proseb. Tataři, že se jim líbily a hodily roviny uherské, chtěli se tam usadit a vybíjeli obyvatelstvo.

Tu došla z Asie zpráva, že velkochán Oktaj zemřel. Chán Batu, buď aby se stal jeho nástupcem neb aspoň aby se súčastnil té volby, pospíchal domů. Vida zvláště z odporu krále Václava, že jeho vojsko, roztroušené po západě, nebylo v bezpečí, postahoval je do krajů východních, ruských.

Střední Evropě se ulevilo; zádava minula. Jen Rusové od řeky Dněpra na východ zůstali pak ještě na 200 let v tatarské porobě. Mongoli založili na rozhraní evropsko-asijském rozlehlou říši Kapčak čili **zlatá orda**, jejíž hlavní město Saraj bylo nad dolní Volhou. Chán v Kapčaku ještě dlouho zůstal metlou křesťanů.

Za těchto dějů na západě válčily jiné hordy mongolské i v severních končinách Evropy i Asie, kdež v Tobolsku postavili chánský trůn a pronikli až po ledové moře. Na jih pak táhnouce porazili sultana seldžuckého z Ikonia; potom ohrozivše až Egypt rozmetali na zpáteční cestě Bagdad, slavné sídlo dynastie abbasovců, o níž byla řeč str. 105; po dobytí města drancovali v něm 40 dní a povraždili 200000 lidu.

Po čase počali vůdcové tatarští malátněti, buďto že divokost válečná utuchla nebo že zbohatnuvše naloupenou kořistí upadali v rozmařilost; ohromná říše velkochánova, jejíž sídlo moci pořád ještě zůstávalo ve stepech u pohoří altajského a na poušti Gobi, rozpadla se v menší panství a porobení národové počali střásati kruté jho.

Šestá a sedmá válka křížová.

(1249.) — (1270.)

Ejub, sultan egyptský, opět se zmocnil Jerusalema a poraziv křesťany u Gazy r. 1244 dobyl Damašku i Askalona, že křesťanům zůstaly jen Akkon, Tyrus, Antiochia.

Zbožný král francouzský Ludvík IX. ustrnul se nad tím a rozhodl se k výpravě do Egypta. Roku 1248 vydal se na cestu, přezimoval na ostrově Cypru a z jara roku 1249 vzal útokem Damiettu. Na dalším pochodě na Kairo zřídlo mu vojsko hladem a nemocemi, až byl od mameluků, rychlé jízdy a osobní stráže sultanovy, zaskočen a jat. Propuštěni pak za drahé výkupné a na slib, že se zříkají všeho, co již měli vybojováno.

Zatím tam dorazil anglický princ Eduard se 7000 křižáků; král Ludvík spojiv se s nimi vydal se do Syrie a opraviv tam některé pevnosti křesťanské vrátil se do Francie, uslyšev, že mu zemřela matka, sv. Blanka.

Potom sultan dále tísnil křesťany; zbořiv Nazaret dobyl Jaffy a Antiochie. Znova sebral Ludvík vojsko r. 1270 a namířil do Tunisu, že prý tamní bej pod ochranou křižáckou přijal křesťanství a pomůže jim proti sultanovi.

Sotva že přistálo v Tunisu, vypukly nemoci ve vojště; i král onemocněl a umřel morem r. 1270.

Tato druhá výprava krále francouzského Ludvíka IX. svatého byla posledním větším po-

kusem západních křesťanů pomoci bratrům na východě. Ještě pak se tu a tam něco hnulo k záchraně křesťanského panství v Syrii, však bez trvalého úspěchu.

Mamelukové pak záhy ukončili panství křesťanské na východě. Když r. 1291 padl tvrdý Akkon, poslední křesťanská bašta, odešli křesťané, vojsko i kupectvo dobrovolně i z ostatních ještě míst a měst, Tyru, Sidonu, Beirutu.

Ludvík IX. svatý.

(1226—1270.)

Vrcholem slávy králů z rodu Kapetova (počátky viz str. 241) a hned i překrásným kusem dějin francouzských jest vláda krále Ludvíka IX. Byl to vzor panovníka právě křesťanského. Mnohý panovník, zvláště králové němečtí a římští císařové, a z nich zejména vrstevník jeho Bedřich II. domnívali se, že důstojnost a císařská moc nemůže se náležitě uplatniti leda potlačováním svobody církve: Ludvík ukázal, že panovník může býti zdárným synem církve i statným králem.

Ludvíkovi bylo teprv 11 let, když osiřel po otci, a matka jeho, sličná, moudrá a rázná Blanka kastilská dle závěti Ludvíka VIII. dodržovala mu vládu za dob nesnadných. Roku 1236 dorostl Ludvík jedenadvacátým rokem plnoletosti, než i potom podržela rozšafná paní značný vliv na vládu, zvláště za nepřítomnosti

synovy, ba král jí až do smrti zachoval dětinnou úctu.

Ludvík i na trůně zůstal ze srdce zbožný, kajicný; denně slýchal dvě mše a jednu za duše, jednou za týden se dával svému zpovědníkovi mrskati drobnými řetízky a v postě a v jiné kajicné doby oblékal na holé tělo žíněné roucho. Ve všem byl pravdomluvný, ve slibech věrný, ve způsobě života prostý. Při tom vedl dvůr opravdu královský a na sněmech rozvíjel nevídanou dosud nádheru a ve všem hojnost; okouzloval nevyrovnatelnou výsostí, zbožnou mírností a všemi rytířskými ctnostmi.

Jak mírumilovný byl, snad nejlépe tím dokázal, že když svak jeho Jindřich III., král anglický, vpadl mu r. 1242 do země v té naději, že francouzští velmoži se přidají k němu, a Ludvík dvakráte ho porazil, přece se s ním lacino smířil a radům, kteří ho napomínali, aby z toho více těžil, odpověděl: „Naše ženy jsou sestry, naše děti bratranci a sestřenice; sluší tedy míti pokoj spolu.“

Přirozeno, že Ludvík pomýšlel na křížovou výpravu. Onemocněv r. 1244 těžce a uslyšev o hrozném spustošení Jerusalema kázal se hned poznačiti křížem. Brzy potom ozdravěl a chystal výpravu, ačkoli mu to matka i bratři vymlouvali. Že však ta horlivost u velmožů již ochladala, přiměl je k tomu lstí. Bylo totiž zvykem podělovati dvorní velmože a hodnosty na vánoční hod kožichovými pláštíky, než se šlo z paláce do chrámu. Ludvík dal toho roku neobyčejně

skoro sloužiti mši, a šlechtici oblékali kožichy potmě. V kostele teprv uviděli každý na sobě zlatem vyšívaný kříž jako na znamení, že je křižákem; coufnouti pak už bylo hanba.

Když bylo vše schystáno, král Ludvík poručiv matce vládu vydal se s manželkou, dvěma bratry a vojskem na cestu. Táhlo se na Lyon a vedle Rhony řeky k moři. Za dobrého větru přistáli r. 1248 u ostrova Cypru, a že se ostatní loďstvo opozdilo bouřemi, přezimovalo se tam. Výprava Ludvíkova mířila vlastně do Egypta, neboť egyptský sultan byl pánem Jerusalema.

Ludvík IX. svatý.

Napřesrok počátkem června stanulo vojsko u břehův afrických, naproti města Damietty. Ludvík král a jeho rytířstvo, jak píše starý rytíř Joinville, který s dojemnou věrností popsal dějiny Ludvíkovy, skočivše v brnění po prsa do vody, štít na šíji, přilbu na hlavě a meč v ruce vystoupili na břeh. Vojsko nepřátelské neustále dorážělo na ně; sultan ležel podál nemocen; vojevůdce třikrát mu zkázal o rozkazy a že jich nedostával, mysle že sultan umřel, uhnul od moře podél Nilu ke Kahiře.

Křižáci radostně velebíce Boha vtáhli do Damietty, ale další postup byl nesnadný. Ludvík čekal posil z Francie a zatím s bolestí pozoroval, že mu hyne kázeň vojska. V podzim se voje hnuly na Kahiru: 10000 rytířů a 40000 pěších. V neopatrnosti se dostali mezi ramena řeky a průplavy, že konečně byli odkrojeni od Damietty. Hlad a mor se zmáhal.

Nevěrci házeli na ně řecký oheň, jehož oni neuměli hasiti; kdykoli ho přiletělo větší množství, král Ludvík klekl a modlil se plačky: „Beau Sire, Dieu Jésus-Christ, garde-moi et toute ma gent“ to jest: Krásný Pane, Bože Jesu Kriste, chraniž mě a všecek můj lid. Rytíři konali divy statečnosti; hrabě Robert z Artois pustiv se dále do ulic města Mansury zahynul tam a 280 templářů s ním. Vojsko se chtělo probiti k Damiettě. Hrabě Filip monfortský už s emirem jednal o mír, když tu zrádce Marcel zvolal na rytíře ještě v boji: „Vzdejte se, pánové; král poroučí; nevydávejte ho na smrt.“ Baroni dobrovolně vydavše meče byli jati, ale když uviděli krále spoutaného vésti do Mansury, hlasitě zalkali; král je těšil, že Syn Boží ještě horší snášel.

Pak honem Saraceni udeřili na Damiettu. Královna Marketa, v naději, uslyševši o neštěstí, padla starému rytíři k nohám s pláčem a prosbou, aby ji zabil, než by měla padnouti nevěrcům do rukou; rytíř jí na to přísahal, ale Damietta se ubránila; dítku, jež královna povila, dáno jméno Tristan.

Konečně domluveno desítileté příměří: Francouzi vydají Damiettu, zaplatí na sto tisíc hřiven stříbra a vrátí si zajaté již od míru s Bedřichem II. Ludvík zaplatil, ale nevěrci nevydali všech zajatých; po hradbách kahirských byly řady žerdí s nabodenými hlavami křesťanů, jiní necháni v otroctví a nuceni k islamu.

Ve Francii bylo plno smutku; královna Blanka napomínala k návratu. Ale že křesťané ze sv. země naříkali, opustí-li jich král, že bude veta po nich, rozhodl se Ludvík vydati se tam řka: „Moje máť má dosti vojínů, by chránila království.“ Nemoha začíti velkých bojů pomýšlel opatřovati křesťanům lepších opor a opevňoval města Caesareu, Joppe a Sidon. Zatím umřela královna Blanka; že kraleviči bylo teprv 11 let, vrátil se Ludvík r. 1254 do vlasti; návrat byl srdečný a slavný.

V té době král teprv rozvinul všecky své panovnické ctnosti. Málokterý vladař byl kdy pečlivější o blaho poddaných. Byl dobrotivý a hojně zakládal dobročinných ústavů. Učenci za jeho věku: Jan de Nesle, Tomáš akvinský, Bonaventura byli mu dobře známi; kaplan jeho Robert de Sorbonne založil kolej chudým studujícím bohosloví, proslulou Sorbonnu, po níž nazvána celá bohoslovná fakulta.

Jiní učenci, právníci, jako Guy Fulcodi, později papež Kliment IV., s ním stolovávali. Ludvík uspořádal soudnictví, aby všecko šlo chudému i bohatému jednak po právu; ve vrchním soudním dvoře, jemuž se říkalo parlament, zasedali

vedle prelatů, baronů a dvorních hodnostův i honění právníci, kteří věc vyšetřovali a řídili právní jednání a výrok; tím soudnictví velmi zbystřelo.

Velmožové francouzští, velmi bojovní, často z malicherné příčiny krvavě se potírali; král jim omezil právo sváru a přitužil nad nimi soudní moc. I duchovenstvu omezil právní výsady v dorozumění s papežem. Stěžoval si, že duchovenstvo zneužívá klatby a v některých provinách že má podléhati královskému soudu. Papež Alexander IV. vyjádřil r. 1260, že kdyby se který kněz dopustil hrdelního zločinu a duchovní soud ho zbavil úřadu, smí ho královský soudce zatknouti.

Na nemalý prospěch byl zemi zákon mincovní, dle něhož ostalo některým baronům a prelatům sice právo raziti své peníze, ale vedle nich měly po vší zemi platit královské mince; a že královské mince byly dobré, zakázáno dobré mince přerážeti ve špatnější domácí. Městu Paříži sestavena též kniha průmyslového práva. — Francie za Ludvíka měla dobré časy, dobu bezpečnosti, blahobytu a rozvoje po všech oborech, co zatím kolkol všecko se v nepořádku chvělo a kácelo.

Ludvík sám tu dobu zkrátil. Osten, že nesplnil slibu, že neviděl a neosvobodil sv. země, pobízel ho k nové výpravě; když pak odtud docházely zlé noviny, neměl Ludvík klidu a rychle se rozhodl. Papež Kliment IV. mu to vymlouval, že nemá dosti zdraví.

Ludvík ostal na své. Mnohý velmož vzal kříž ani ne tak z nadšení jako z úcty a lásky ke králi. Tři leta se schystávalo, až z jara 1270 král zvedl starou korouhev oriflammu a oděl prostý poutnický háv. Anglický princ Eduard a tři sta rytířů se přidali k němu; město Janov dalo lodě.

Ani tenkráte nemířil Ludvík přímo do svaté země; v poly července přistál u Karthaga v Africe, odtud chtěl na zámožné město Tunis, aby nemohlo tak vydatně podporovati Egypt, potom po severním pobřeží na východ; lákala ho myšlenka vrátiti církvi druhdy křesťanské kraje sv. Cypriana, Augustina; nad to měl z dřívější známosti s jedním bejem naději, že pod ochranou křižáků přistoupí ku křesťanství a pomůže jim proti sultanovi.

Tři dni Ludvík marně čekal smírného zkazu bejova. Osadiv Karthago chtěl udeřiti na Tunis, až by dorazil bratr Karel. Čekali měsíc; ve slunečním žehu vypukl mor. Mladistvý syn Tristan umřel; král Ludvík slouže jiným onemocněl; cítě si konec dal si postel posypati popelem a do vůle Boží odevzdaný zemřel 25. srpna 1270 maje věku na šestý a padesátý.

Právě když vojsko v zármutku stálo u mrtvoly královy, přistál bratr Karel z Anjou; divil se, že mu nikdo nejde naproti a uslyšev truchlou zvěst klekl a plakal. Zmuživ se vedl věc královu dále; dvakrát poraziv Saraceny přiměl sultana Muleye k domluvě, že dá křesťanům ve své říši svobodu, dovolí křesťanskou bohoslužbu, otevře i křesťanům přístav tunisský, zaplatí značnou

náhradu válečnou a zaváže se mu k ročnímu poplatku 20000 peněz ve zlatě.

Filip III., jemuž se hned po smrti králově holdovalo, vydal se 15. září 1270 na zpáteční cestu přes Italii do Francie. Uprostřed nesmírných zástupů nesl pak ramenou mrtvolu nebožtíka otce do Saint Dénis, kde byla hrobka královská; 17 let po tom povýšen Ludvík na oltář prohlášen byv za svatého.

Následy výprav křížových.

Plápolná nadšenost pro svatou věc, jak se jeví v křižáckém hnutí, zapsána jest každému účastníku v knize života. Lidský záměr výprav křížových: vytrhnouti svatá místa z rukou nevěrců, zříditi křesťanské království v zemi, kde stála kolébka křesťanství, z božího dopuštění se nezdařil. Po dvěstěletém horkém boji rozplynula se myšlenka křesťanské říše ve svaté zemi v pouhý sen, miliony statečných vojínů darmo tak radostně obětovaly život i statek; na východě zmizely stopy po nich, nicméně na západě nezůstal ten velebný podnik bez velkolepých následův a hojného požehnání.

Válkami křižáckými zadržen mocný nával islamu na několik set let a odvráceno barbarství od západního křesťanstva. Církev dosvědčila svou sílu, že může jednotit národy ke společnému záměru a rovnati nerovné i v dobách, kdy se zdálo, že zase budou na světě jen páni nevolníci, a sbíralo se na válku otročí. Za vojínem šel

misionář a zanesl símě víry a spásy až do zadních končin Asie.

Panovnická moc se někde zvýšila, že jí připadlo mnoho lén úmrtím a prodejem. Šlechta vyspěla ve spanilý květ ducha křesťanského: rytířství. Městské a venkovské obyvatelstvo se namnoze vykoupilo z panské poddanosti a rostl z něho svobodný stav měšťanský a sedlský. Veřejný život na západě se srovnal, sblížil, zjemnil. Všecky stavy tedy pocítily nějaké trvalé blaho.

I v duchovém životě zklíčilo na tisíce semen, nasadilo bujné pupeny a vonné květy. Vědy si rozšířily obzor a zobsažněly. Stykem západu s východem otevřel se pohled do nového světa. Počalo se čerpati z učených spisův arabských, domácích nebo z jiných jazyků, indického, perského, řeckého přeložených, zejména o filosofii a lékařství. Také dějepis a zeměpis se zdokonalil, zvláště když věrozvěstové, misionáři pronikali do dalekých a cizích krajů, do Mongolska, do Číny.

Umění zakvetlo. Básnictví si doneslo ze sv. země a z čarovných krajů východních mocné podněty, pestré obrazy, novou látku. Křižácké války jsou samy sebou velikánské epos, hrdinská báseň s nesčíslnými episodami, činy rekovnými a dobrodružnými. Tehdy zazvučely nejkrásnější zpěvy francouzských troubadourů, německých minnesängrů, anglických minstrelů. S básnictvím kvetlo stavitelství a zůstavilo z té doby mnoho vzácných památek, zejména ve slohu gotickém; Arabové první stavěli do lomeného oblouku.

Obchod si našel nové cesty po světě. Nad jiné se zmohla námořní města italská Benátky, Janov, Pisa, Amalfi. Na sta lodí přiváželo východní zboží: hedbávné látky, vzácné tkaniny, koberce a barvy, z Tyru broušené sklo, z Damašku jemné šavle. Podle toho pak počínaly na západě nové druhy domácího řemesla a průmyslu.

Některé plody přírodní, posud jen na východě, zdomácněly na západě: moruše a s ní hedbávnictví, cukrová třtina a z ní cukernictví, lepší ovocné stromoví a jemnější zeliny.

Mlýny větrné začaly v Evropě, když je křižáci poznali ve vyprahlých krajinách Malé Asie.

Záhuba Hohenstaufů.

(29. října 1268.)

Konrad IV., druhorozený syn císaře Bedřicha II., již za živobytí otcova korunovaný král německý, uslyšev o smrti otcově, neprodleně kvapil do Italie ujat dědictví sicilské. Nedlouho se však těšil vládě; za čtyry léta umřel zanechav asi dvouletého synáčka Konrada, jemuž Vlaši říkali Konradin, t. j. Konrádek. Na vychovanou byl u příbuzného dvora bavorského.

Mladičkému králi se nastrčil za ochránce nevlastní strýc Manfred, levoboček císaře Bedřicha II.; když se mu samému zachtělo vlády, rozhlásil, že Konradin zemřel a dal se korunovati v Palermě. Ocítiv se králem utiskoval poddané, upíral papeži svrchovanost na Sicilii, až i vpadl do církevního státu.

Papež, jako vrchní pán Sicilie, mohl jí po lenním právu propůjčiti komu chtěl. Když se v Anglii nenašel nikdo schopný, podjal se toho Karel z Anjou (= Anžú), jakkoli mu mírumilovný bratr, francouzský král Ludvík IX. čili svatý, zrazoval ten neblahý krok.

Karel přikvapiv s hejnem Francouzů do Říma složil papeži vasalskou přísahu a přijal Sicilii

Konradinovi zvěstují rozsudek smrti.

v léno za roční poplatek 8000 uncí zlata. Po vítězné bitvě u Beneventa stal se pánem země. Siciliané však, nejsouce pod ním spokojeni, zkázali Konradinovi, jenž zatím vyspěl na švarného jinocha, by tam přišel a vyžena Francouze zmocnil se otcovského dědictví.

Konradin vyprodal se v Němcích z posledního majetku a sebrav 12000 vojska přitáhl do

Neapolska; hned po první nešťastné bitvě bloudil několik dní krajem, až byl poznán, vydán Karlovi a jako buřič proti královskému majestatu veřejně v Neapoli na náměstí sťat sekerou dne 29. října r. 1268. S ním tak umřel i Bedřich badenský a na tisíc jiných. Všechno mlčelo ke hroznému činu, a když padlo některé slovo, nenásledoval čin.

Konradinem vyhynul rod hohenstaufský. Byl sice ještě na živě zmíněný Enzio, ale seděl ve vězení v Boloni už dvacátý rok, sbíraje básně a skládaje písně; manželka se mu vdala za jiného, a od něho se sličnou Lucií Viadagolou prý pochází rod Bentivoglio (= Chcitidobře, Mámtěrád).

Když padla pod sekerou hlava Konradinova, zatoužil Enzio po svobodě, by udržel rod hohenstaufský a obnovil slávu jeho. Bednář Filipo, chlap sama síla, vynesl ho ze žaláře v sudě; již míjel poslední stráž, tu vojín uviděl viseti ze sudu rusou kadeř Enziovu; Filipo zkrácen o hlavu, Enziovi přitužen žalář na temnou samotu. To zlomilo jeho sílu za čtyry léta. Umíraje odpustil Boloňským a ti, čeho mu nedopřáli za živa, po smrti nahradili: pochovali ho v císařském hávě, s korunou a žezlem.

Ani Margarity, jediné dcery císaře Bedřicha II., neminul truchlý osud rodu hohenstaufského. Provdána jsouc markraběti míšenskému a durinskému, Albrechtovi zvrhlému, zkoušela tolik zlého, že posléze prchla, by se jí nestalo cos nejhoršího. Žalostí při loučení s dětmi kousla synáčka Bedřicha do líce, od čehož se pak celý život jmenoval Bedřich kousnutý. Sluha, jenž ji

měl zavražditi, spustil ji z hradu Vartburka po provazech, a ona nešťastná bloudila, až ji fuldský opat dal zavésti do Frankfurta, kde za dvě léta po smrti Konradinově dotrpěla.

Sicilské nešpory.

(30. března 1282.)

Pomsta za tak ukrutný čin přišla na Karla z Anjou dosti záhy. Dopovíme tu hned, jak to nové panství na Sicilii skončilo.

Zpupnost francouzská se omrzovala Sicilianům pořád více. Zeman salernský Jan z Procidy, strachem a zlostí, že mu byly pobrány statky, prchl do Aragonie ke králi Pedrovi a přemluvil ho, by se zmocnil Sicilie jako svého dědictví po přeslici, neb jeho choť, dcera Manfredova, byla nevlastně sice, ale přece rodilá staufovna.

Král Pedro vyzbrájel loďstvo pod záminkou, že prý bude v uzdě držeti africké Saraceny; král francouzský, papež a sám Karel z Anjou pomáhali mu peněžitě.

Na Sicilii nenadále nastalo zbouření. V pondělí velikonoční, 30. března r. 1282 po poledni, procházelo se palermské měšťanstvo za branou; k nim se připlichtili Francouzi a jeden z nich, Drouet, dopustil se sprosté dotěrnosti k dívce z vážené rodiny. Z toho křik a sběh lidu; otec a ženich uražené zabili Droueta a hned tisíc Vlachů tasilo dýky. V Palermě právě sezváněli na nešpory. Vlaši, místo nešpor, kde kterého Francouze dopadli, bez milosti vraždili; ani žen

francouzských a dětí, ba ani rozených Sicilianek, vdaných za Francouze, nešetřili. Aby rozeznali Francouze, dávali jim vysloviti „ciceri“ (čičeri = hrachy), poněvadž francouzská řeč nemá hlásky „č“; kdo tedy neuměl vysloviti správně, byl poznán, že je Francouz, a na místě zabit. Hrozné krveprolití bleskem se rozneslo, a za krátko vybiti Francouzi po všem ostrově.

Brzy potom aragonský král Petr přistál u Sicilie, zmocnil se vlády, a papež Martin IV. jej uznal. Karel z Anjou udržel se jen v Neapoli.

Interregnum v Němcích.

(1256—1273.)

Po smrti Bedřicha II. (str. 360) bylo v německé říši všecko naopak, v nepořádku, v rozkladu. Knížata a stavové válčili spolu, plenili a pustošili kraj, a nižší šlechta živila se zakeřním loupežnictvím.

Nápadník trůnu Konrad měl plno práce v Italii a Vilém holandský nenabyl žádné platnosti, ani když po smrti Konradově neměl soupeře. Když pak i sám, teprv 27letý utonul v močále r. 1256 na výpravě proti západním Friesům, byla koruna německá u velké nevážnosti.

Páni voličové obraceli zraky o panovníka do ciziny: arcibiskup kolínský přišel do Cech nabídnout korunu králi Přemyslu II. Otakarovi; ten však odmítl. Několik knížat zvolilo anglického prince Richarda kornwalského, bratra krále Jindřicha III., jiní si vybrali kastil-

ského krále Alfonsa X. moudrého; ještě jiní neuznali ani toho ani onoho.

Richard byl sice korunován, ale záhy se vrátil do Anglie a jen někdy se krátko pozdržel v zemích porýnských. Alfons se ani neukázal v Němcích. Tak byla říše německá opravdu bez krále, bez hlavy: interregnum, bezvládí, „doba bezcísařská, strašná“.

Za té doby mnoho knížat ve své zemi docela osamostatnělo. Každý vojvoda, hrabě a mocnější rytíř stal se vrchním pánem svého území a knížatům ani nenapadlo starati se o volbu krále. Mocného nechtěli, aby jim nezkracoval svobod, a říše právě potřebovala pevné ruky panovnické, aby se nerozpadla na samé drobné státečky.

Již od konce 12. století popouštěl svazek poddanosti ke králi. Bedřich ryšavec a ještě více Bedřich II. rozdávali pánům korunní statky a práva královská, jako: zakládati pevnosti a tržiště, raziti peníze a vybírati cla. Některým knížatům i to pomáhalo k samostatnosti, že král často a dlouho nebýval v říši, že tedy v některé nouzi, za nepřátelských vpádů sami si musili pomáhati.

Jisto jest, že tato samostatnost již od r. 1235 opravdu byla. V té době poprvé se vyskytují jména sedmi kurfirstů, kteří měli právo voliti krále.

I města některá se domohla královských práv, vlastního soudnictví a samosprávy; jsou to říšská svobodná města. Proti převaze a svévoli knížat se spolčovala v mocné svazy, hlavně na ochranu obchodu.

Rudolf I. habsburský.

(1273—1291.)

Že za německého bezvládí trpěla i církev, papež Řehoř X. naléhal po smrti Richarda kornwalského na volbu krále, který by opět pozvedl moc královskou. O korunu se tehdy ucházel francouzský král Filip III. a Ludvík, vojvoda bavorský; český král Přemysl II. také brán v počet.

Arcibiskup mohučský sezval pány voliče do Frankfurtu nad Mohan. Ze jmenovaných ucházečů nesešlo se na žádného dosti hlasů, poněvadž byli příliš mocni, a knížata, jak napsal olomucký biskup Bruno papeži, „chtěli sice krále moudrého a dobrotivého, než o mocném ani slyšeti nechtěli.“ Po delším jednání navrhl Bedřich, purkrabí norimberský, hraběte Rudolfa habsburského za krále, a opravdu zvolen 29. září 1273 všemi hlasy. Zástupce krále českého byl vyloučen; jeho voličský hlas přisouzen vojvodovi bavorskému. Tenkráte poprvé volilo krále sedm knížat voličů německé říše.

Rudolfovi tehdy bylo 56 let. Statky měl ve Švýcarech nad dolní Aarou; z hradů jeho se připomínají Habsburk a Rapperswyl. Byl postavy štíhlé, měl sedm stop výšky, hlavu malou, tvář bledou a dlouhý nos. Byl střídmý, přívětivý a vždy veselé mysli; když si jeho lidé někdy s ním dovolili jaký žert, odpovídal na to s laskavou sprostností. Arcibiskup kolínský psal o něm papeži, že je dobrý křesťan, přítel církve, pěstitel práva a rozšafný v radě.

Rudolf právě dlel válečně u města Basileje, když doslechl o volbě. Rychle se smířiv pospíchal do Frankfurtu, kde s voliči ujednány základní zásady jeho vlády: svornost s církví a v říši právo. Potom se jelo do Cách na korunovaci. Když vasalové již přistupovali, aby jim byla léna potvrzena, ale nebylo tu žezla, kterým se to mělo konati, Rudolf císař v rychlém rozhodnutí vzal kříž s oltáře a pravil: „Tento kříž, na němž se stala světu spása, může dobře býti za žezlo.“ — Voličům se Rudolf poděkoval hojně na penězích i na právech a výsadách, že tím vlastně zase oslabena moc královská.

Korunace císaře Rudolfa I.

Nový panovník cestoval po říši, zejména podél Rýna, potvrzoval staré svobody a udílel nové; rovnal rozepře mezi knížaty a stavy. Nejvíce mu na tom bylo, sblížiti a spřízniti se s předními knížaty v zemi; proto za ně povdával svých šest dcer. Věda, že nelze mocným pánům

odňati nabytých práv, nechal je v nich, ale hleděl sesíliti svou domácí rodinnou moc, aby jeho potomstvo již navždy ostalo mezi vážnými nápadníky trůnu.

Rovně Rudolfovi záleželo, aby papež uznal volbu; dohodl se s Řehořem v Lausanně: postoupil mu země italské, na které papež měl právo, a potvrdil církvi stará práva, zejména svobodnou volbu a volný styk duchovenstva s papežským prestolem. Rudolf slíbil, že přijede do Říma na korunování a že podnikne výpravu křížovou; ale nedošlo na korunovaci a když se papežové často střídali, odkládal i výpravu, až s ní sešlo.

Válečné pořízení měl Rudolf s králem českým Přemyslem II., jenž neuznávaje volbu Rudolfa za platnou podal stížnost proti ní u kurie římské a počítal na přízeň a pomoc papežovu. S druhé strany působil proti Rudolfovi král Alfons kastilský. Ale papež Řehoř přiměl Alfonsa, že se vzdal, nároků Přemyslových neuznal a volbu potvrdil.

Rudolf I. vyzval r. 1274 Přemysla II., by se do roka dostavil na říšský sněm přijat v léno země české a vydat země rakouské, jakože za interregna neprávně nabyté; když nepřišel, byl podruhé napomenut, a když nepomohlo, byl dán do říšského achtu. Z toho válka. Štyrsko a Korutany se zbouřily a okolní panovníci buď se přidali k Rudolfovi nebo zůstali nestrannými.

Stala se tedy bez boje smlouva r. 1276 na dunajském ostrově Kamberce: Rudolf provedl

svou vůli a ještě to, že dítky obou panovníků byly do kříže zasnoubeny, neboť Rudolf chtěl o všecko nabyti pro svůj rod dědičného práva na země české.

Mír však netrval dlouho. Přemysl nemoha nésti těžkých podmínek, jak hned naznačíme v dějinách českých, chystal novou válku. Některá německá knížata, i arcibiskupové kolínský a mohučský, se k němu přidali, a v zemích rakouských také značná část, i město Vídeň, chtěly raději patřiti k Čechám. Z Rudolfových spojenců byl nejmocnější král uherský Bela.

Bitva u Dürnkrutu a Jedenspeigena, 26. srpna 1278, v níž zprvu vítězil Přemysl, rozhodla ve prospěch Rudolfův. Druhého dne ráno vycházelo slunce nad Rakouskem pod žezlem habsburským.

Rudolf si pak nahradil válečné útraty daněmi z Moravy, dal své děti sezdati s dětmi Přemyslovými, a Rakousy a Štyrsko odevzdal r. 1282 s povolením německých knížat svému synu Albrechtovi v dědičné panství. Tak začaly dědičné země habsburské. Korutany, Kraňsko a vindické kraje dostal sice Menhart, hrabě gorický za pomoc a peníze, půjčené na válku s Přemyslem, ale kdyby jeho potomci vymřeli po meči, že ty země připadnou rodu habsburskému.

Rudolf král pak až do konce držel a upevňoval pořádek a spravedlnost v říši německé; jen za rok postrhoval na 70 hradů loupežných rytířů. Na konec života svolal roku 1291 říšský sněm do Frankfurta, ještě jednou tam rozvinul

všecku nádheru královskou a žádal, aby knížata přijali jediného syna jeho Albrechta za krále; než nepřiměl jich k tomu. Cítě si konec pospíchal do Špýru a zemřel tam ještě toho roku 15. července.

Král Přemysl II. Otakar.

Po smrti krále Václava I. dosedl jeho syn Přemysl II. Otakar na trůn. Byl statečný a podnikavý do všeho, čím by rozmnožil moc a zvelebil slávu svou i své země. Dal říši moudré zákony a hleděl, aby se také zachovávaly.

Otakar byl až druhorozený syn královský. Starší jeho bratr Vladislav měl býti po otci králem, a byl i na krále vychováván a cvičen ve věcech veřejných a vojenských, kdežto mladší Otakar byl ustanoven ke stavu duchovnímu a tudíž veden ku zbožnosti a učenosti. Ale neměl hrubě chuti k duchovnímu životu a mnohem raději byl by sáhl po meči a přilbici nežli po biskupské berle a mitře. Tu když Vladislav časnou smrtí se odebral ze světa, uvolnila se mu ctižádost a světská mysl. Čemu se však za mlada naučil, to se mu jako králi stalo ozdobou. Sami nepřátelé o něm vyznávají, že byl muž moudrý a nad obyčej výmluvný, a že dobře se znal v učenosti svého věku. Při tom si zachoval mysl vroucně zbožnou. Velmi rád chodil na služby boží, a když kněz pozdvihoval tělo Páně, i on zdvihal svého synáčka, aby Pán Bůh ráčil mu zachovati tuto ratolest staroslavného kmenu Pře-

myslova. V postní čas chodil s jediným sluhou v noci do kostela na pokání a kleknuv tam na kamennou dlažbu dlouho a vroucně se modlíval až i plakával. Pak býval na mši svaté a hned po ní zavolav almužníka napomínal ho ku štědrosti a tázal se, má-li všeho dosti na rozdej.

Král Otakar si liboval sice v lesku i v nádheře královské, a jakož dosvědčují přátelé i nepřátelé, byl po křesťansku velkomyslný a štědrý, ale při tom byl také nad obyčej svého věku průmyslný, hospodárný a schránlivý. Náramné jeho bohatství, které časem až ve přísloví vešlo, nesypalo se mu jen jakoby slepou náhodou. Své důchody si uměl zabezpečiti, rozmnožiti a řádně spravovati. Hned od počátku vlády o to pečoval i usiloval, aby všecky královské a korunní statky, které který pán český dostal od jeho děda neb otce, zase byly koruně vráceny. K tomu dopomohli mu nemálo také jeho přátelé. Když totiž Václav král se vydal na loveckou kratochvil do Počáplí neboli do Králové Dvora a tam umřel, dvořané, kteří právě byli kolem něho, hned po rychlých poslech tu zprávu zkázali Otakarovi do Rakous. Jinému nikomu neřekli, že by král byl umřel, nýbrž jako prý nemocného vezli ho na hrad pražský. Potom hned rozeslali posly po všech pánech, kteří měli od krále některé korunní statky, aby se dostavili ke dvoru královskému, že si král s nimi žádá cosi pojednati. Když se tam sešli, byli zjímáni a do vazby posázeni, až by mladý král dochvátal. Otakar zatím uslyšev o smrti otcově, rychle

všecko v Rakousích spořádal a přijev do Prahy ujal se panství bez jakého odporu nebo překážky. Pak učinil soud nad pány a nepropustil jich, až statky nepořádně nabyté zase vrátili. Jiné statky, které byly v zástavě, znenáhla vyplácel, ačkoli to pánům nebylo po chuti, protože by si je rádi byli nechali již dědičně a navždy.

Jako šlechta vždy smýšlela, aby se zmohla na úkor moci královské, tak zase král pomýšlel, aby si proti šlechtě zjednal oporu o stav sedlský a městský. Byl to s obojí strany řevnivý zápas, kterým se nedopustilo, aby se jedna strana domohla neobmezené vlády. Pokud tato řevnivost zůstala v mezích slušných a spravedlivých, byla zemi velmi prospěšna, protože v ní udržovala jakousi rovnováhu a z té i svobodu. Velikých zásluh nabyl král Otakar o stav sedlský. Veliká část venkovského lidu se ocitla ze starobylého života zádružního pod vrchností v dosti tuhém poddanství. Král vydal zákon, dle kterého se mají pozemky děliti a státi se majetkem rolníkovým.

Jak o stav sedlský, tak se král Otakar II. staral též o rozkvět měst. S horoucí dychtivostí žádaje, aby království české polohami měst bylo ozdobováno, vysazoval města, a že domácí lid jich nemohl dosti rychle osaditi, dal povolávati osadníky z Němec. Král Otakar pocházeje po matce z královského rodu německého, byl s veliké části vychován po německu. Předním rádcem jeho byl také rodilý Němec, olomucký biskup Bruno. Ten své krajany a rodáky povolával do

zemí českých a jak moha jim nadržoval. Král ho měl v takové vážnosti, že nic důležitějšího bez jeho porady nepodnikal. Tak se za krále Otakara II. měnila podoba zemí českých. Obyvatelstva sice přibylo, zmáhala se živnost v zemi a sbíhalo se králi hojně důchodův, ale jako dříve správa země byla jednoduchá a přehledná, tak od té doby byla spletitá i nesnadná, když tě rozličné stavy a rozličná města měla své zvláštní výsady a vlastní práva. K tomu ještě, když obyvatelstvo české a německé počalo vzájemně na se řevniti, vznikaly v zemi neblahé spory a sváry.

Přemysla II. Otakara sláva i zkáza.

(1253—1278.)

Od časů knížete Boleslava II. nepanoval žádný panovník český tak veliké a rozsáhlé říši, jakou Přemysl II. Otakar přejal po smrti otce svého Václava. Čechy, Morava, horní Lužice a dolní i horní Rakousy byly spojeny v jednu říši českou pod jeho žezlem, tak že byl panovníkem na všecky strany mocným a vážným.

První jeho bylo, že k žádosti papeže Innocence IV. podnikl křížovou výpravu proti pohanským ještě Prusům, které německý řád rytířský už od 26 let marně usiloval obrátit na víru mečem. Poraziv Prusy, že strachem přijali křest, založil tam Otakar město Královec, německy Königsberk, a odevzdal jej řádovým rytířům; ti pak odtamtud upevňovali své panství.

Tou výpravou nabyl Otakar po celé Evropě a zvláště v očích Německa nemalé vážnosti. Bylo to hned poznati. V ten čas osiřel císařský trůn v Němcích. I přijel r. 1256 Konrad, arcibiskup kolínský, do Čech až ku Praze, a zavítal pohostinsku do kláštera na Strahově. Dověděv se toho král Otakar, poslal tam některé své dvořany a kázal jej poctivě stravou i obrokem opatřiti. Nazejtří navštívil krále Otakara. Ten arcibiskupa velmi radostně uvítal. Byl' arcibiskup kolínský jeden z těch, kteří měli právo voliti císaře. Potom arcibiskup vyložil králi, proč vlastně do Čech přišel, že císař Vilém hollandský zemřel, že tedy nemá v Němcích kdo panovati. Proto že by Otakar, král český, svou mocí a slávou nejlépe mohl v německé říši udržeti pořádek a mír.

Ale Otakar nepřijal podávané mu koruny, a podnes neví se proč. Zdali jeho rádcové oň smýšleli a zle mu radili, či zdali zamítl korunu z pýchy, jako že o ni nestojí, nebo že by ji přijal, až by ho kurfirstové jednomyslně za to žádali, či konečně zdali se bál nesnází, které jej očekávaly na vratkém trůnu německém, či co vůbec bylo příčinou, že Otakar pohrdnul císařskou korunou, nikdo na jisto říci neumí. Tolik jest jisto, že Otakar splatil tuto chybu životem. Karel IV. přijal korunu německou v dobách mnohem nesnadnějších a přece si ji pevně posadil na hlavu a užil své důstojnosti na prospěch a slávu české vlasti.

Z jara r. 1260 vypukla králi českému Otakarovi válka s uherským králem Belou, neboť

tento porušil starou smlouvu míru. I sbírala se veliká vojska jak v Cechách tak v Uhrách. Oba králové nepřestávali na tom, aby sbírali branný lid jenom ze svých zemí, nýbrž hledali si pomoci, kde který troufal, že konečně půl Evropy stálo proti sobě ve zbrani. Všecka Evropa s dychtivou pozorností čekala, jak válka skončí. I v německém městě Kolíně nad Rýnem a dále

Bitva na Moravském poli.

ještě konaly se veřejné modlitby, aby Bůh dal vítězství králi českému.

U Kressenbrunna na Moravském poli v Dolních Rakousích se voje srazily. V den bitvy, 12. července, bylo veliké parno, a husté oblaky prachu se zvedaly od tolika lidu a koňstva. Když se všecky zástupy české, jeden po druhém, dostaly v boj a dorážely na nepřítele, počalo vojsko

uherské coufati, až se dalo na útěk, a Čechové dobyli konečně tak slavného a velikého vítězství, o jakém málo kdy jindy se vykládá v dějinách českých. Osmnáct tisíc nepřátel leželo na bojišti pobitých, a z ostatních, kteří se dali na zmatený útěk, utonulo 14000 ve vlnách řeky Moravy, neboť vojsko české nepřítele krutě pronásledovalo a nikoho neživilo, kdo nestačil utíkati. Jeden kníže tatarský, jehož Čechové dohonili, prosil o milost a sliboval za výplatu tolik dobrých koní, kolik má vlasů ve kštici, ale ani to mu nepomohlo, tak bylo české vojsko rozkaceno.

V řece Moravě se nahromadilo tolik mrtvol lidských a koňských, že se řeka na několika místech jimi zacpala, a vítězové po nich jako po nějakém mostě se hrnuli dále za nepřítelem až ku Prešpurku.

Po takové porážce vojska uherského připadlo králi českému celé Štyrsko, tedy s obojími Rakousy celé dědictví babenberské připojeno ke koruně české; ba tehdy bylo by snadno bývalo králi Otakarovi zmocniti se celého království uherského, a pánové čeští mu k tomu radili. Ale on po křesťansku svou ctižádost umírnil a smířil se s králem uherským. Věděl zajisté, kdyby Uhry až příliš zemdlel a skrušil, že by pak Tataři měli otevřenou bránu a volnou cestu do Evropy. Sám Otakar psal o tom papeži Alexandrovi IV.: „Ačkoli obecné bylo domnění, že jsme nyní mohli Uhry podrobiti panství svému, považili jsme přece, že lépe jest míti dobrého souseda za přítele nežli ho vyhubiti v nepřízni; a doufajíce,

že smíření dovede nás ke stálejšímu přátelství s nejbližšími příbuznými našimi, chtěli jsme raději obnoviti s nimi svazek pokoje, nežli hubením a seslabením velikého toho království usnadniti Tatarům přístup k němu i k nám samým.“

Po velikém vítězství krále českého nad uherským byla Otakarova sláva po veškeré Evropě veliká. Tataři, kteří tehda ještě byli postrachem a hrůzou národů západních, od té doby, co se s ním a s jeho železným vojskem srazili tak krvavě, nazývali ho *králem železným*, a národové na západě, pro jeho veliké bohatství a nádheru i nemenší štědrost, velebili ho *králem zlatým*. I z německých básníků jedni ho nazývali udatným lvem, druzí smělým orlem.

Ale všecka ta moc a sláva mizela a tratila se před očima královýma, když pomyslil, že on jest již poslední mužský potomek staroslavného rodu Přemyslova, a že nemá syna — že tedy nemá, kdo by po něm dědil jeho jméno, slávu a říši. To uznávajíc jeho zletilá manželka Marketa, umínila si, že podle starého slibu svého se uchýlí do zátiší klášterního. Potom král Otakar maje věku třicet a dvě léta, zasnoubil se roku 1261 s mladistvou a neobyčejně spanilou *Kunhutou*, dcerou ruského knížete Rostislava Michaloviče a vnučkou uherského krále Bely. Rostislav kníže byl se totiž uchýlil v čas tatarských válek do Uher a s manželkou Annou, dcerou Bely, často býval na dvoře svého královského tchána. Svadba se konala v Prešpurce slavná, a když království

manželé cestou do Prahy zavítali do Vídně, strojili jim tam skvělé radovánky.

Přemysl II. Otakar nazýval se z boží milosti králem českým, vojvodou rakouským, štyrským a korutanským, markrabím moravským, pánem ve Krajině, ve slovenském Krajišti a v Chebě. Rozkazů jeho byl poslušen všecek lid od hor Krkonošův až po jaderské moře. I někteří knížata slezští a polští jakož i některá města v Italii poddala se dobrovolně v jeho ochranu a uznávala ho vrchním pánem.

Už dávno německá knížata závistivě na to pozírala, kterak českému králi rok od roku přibývá slávy a moci. Ba vidělo se jim brzo, že moc německá nejen že se české nevyrovná, ale že jest jí téměř jako podřízena. Jakkoli král Otakar II. hned od počátku své vlády tak se choval, že se zdál býti spíše Němcem než Slovanem, přece všecek svět uznával, že jeho říše i moc jest velikou převahou slovanská. Proto jak už od starodávna, kdykoli se zmáhala moc česká, národ německý se cítil skráceným a ohroženým, a pokaždé vší mocí usiloval oslabiti moc českou: tak i tentokráte po smrti německého krále Richarda německá knížata počali o to pomýšleti, jak by převahu moci české zrušili, a jak by králi českému vytrhli z rukou vládu v zemích německých u Dunaje a za ním.

V tom byli všichni zajedno, že má býti na království německé čili římské zvolen muž statečný a rozšafný, jenž by chtěl a uměl obnoviti moc říše německé, a přece zase neměl býti sám

o sobě příliš mocný, nýbrž jen takový, aby bez jejich vůle a pomoci nemohl nic provésti. Po celý rok se scházeli knížata na rozličných místech na tajné porady a sněmy, aby se uradili, kdo by se jim nejlépe hodil. Konečně v den sv. Michala, dne 29. září 1273 byl ve Frankfurtě Rudolf hrabě habsburský slavně a veřejně prohlášen za zvoleného krále římského. Král Otakar právě v ten čas byl ve vítězné válce s Uhry. Dověděv se, co se v Němcích stalo, učinil hned s Uhry mír a podal stížnost ku papeži proti té volbě. Ale papež volbu uznal a tím se rozhodl ve prospěch Rudolfův.

Jakmile Rudolf stal se králem, počal hned plniti slib, aby totiž k německé říši vrátil, co časem bylo od ní odpadlo. Králi českému Otakarovi se počalo upírati právo k zemím rakouským a měl se jich vzdáti po dobrém nebo po zlém. Kolem říše české se všecko chystalo k válce proti němu. I v Čechách někteří páni byli proti Otakarovi, neboť nemohli mu toho zapomněti, že jim odňal korunní statky.

Nemoha tedy podstoupiti boje, král Otakar žádal císaře Rudolfa za pokoj, ale dostal jej pod výminkami velmi tvrdými. Všecky země, jichž posud byl pánem, totiž Rakousy, Štyrsko, Korutany a Krajinu měl popustiti Rudolfovi, a dávnověké samostatné dědictví, země koruny svatováclavské, Čechy a Moravu měl přijati toliko v léno, jakože uzávati císaře vrchním pánem.

Ale hned potom vznikly nové nesnáze. Otakar přijal ovšem léno od Rudolfa na Čechy a Moravu

a myslil, že se to stalo jako za jeho předků, že totiž král německý uznával krále českého za pravého panovníka českého. Proto žádal Otakar, aby Rudolf tento právní poměr české říše k německé potvrdil. Ale Rudolf se zdráhal to učiniti, chtěl staré výsady prohlásiti za neplatné a považovati českou říši za část říše německé, jako jiné německé země. K tomu ještě se Rudolf ujímal českých pánů, kteří se byli od Otakara zrádně odtrhli, tak že měli býti vyňati z moci domácích soudů českých a měli státi zrovna pod mocí císařovou jako nějací vasalové němečtí.

Nezbývalo tedy králi Otakarovi než znovu se chystati k válce a pustiti se v zoufalý boj. Nejvíce mu záleželo na tom, aby nabyl pomocného vojska od knížat Piastův ze Slezska i z Polska. Proto jim poslal psaní, že jsou Poláci a Čechové nejbližšími sousedy, a že je jako bratry spojuje společný jazyk, společný původ i společná krev. Padne-li král český, padne tím i mocná hradba proti nenasytné lakotě německé, a stane-li se Čechům co zlého, že ani oni nemají čáky k něčemu lepšímu. Avšak ani těmito slovy se nedovolal pomoci, jaké doufal.

Na Moravském poli, u Suchých Krut, se vojska sblížila. Neštěstí se dovršilo tím, že kula se zrada proti králi českému i v samém jeho vojště. Na úsvitě dne 26. srpna 1278 — bylo v pátek na den sv. Rufa — nastal králi Otakarovi poslední a těžký boj o korunu, o život.

Oba králové drželi se proti sobě, každý uprostřed svého vojska. Několik hodin kolotala

bitva čím dále hroznější a krvavější. Král Otakar v čele svých bojoval, jak praví očití svědkové, „s myslí obrovskou, jako lev nepřemožený, hromové rány rozdávaje“. Na svém koni jakoby lítaje po všech řadách byl vůdcem i bojovníkem zároveň. Kdekoli se boj nejvíce rozlítil a kde bylo nebezpečí největší, hned tam byl a podněcoval ke chrabrosti. Ještě pokud bitva trvala, docházeli pořád noví zástupové vojska z Moravy na pomoc Otakarovi. Ale když v zadním sboru Milotově se roznášela řeč, že bitva již jest prohrána, vraceli se ani nespatřivše nepřítele.

Nicméně vojsko Otakarovo, ačkoli ho bylo nepoměrně málo proti nepříteli, bojovalo nad míru hrdinsky. Již rozrazili vojsko nepřátelské v samém středu, již se sklánělo vítězství k vojsku českému. V té rozhodné chvíli poslal Otakar pro Milotu z Dědic, aby se svým záložním sborem udeřil na nepřítele. Ale Milota se dal se svým vojskem bez boje na útěk.

Tu již poznával Otakar, že mu není spásy. Nepřítel se znovu zmohl a se všech stran obstoupil vojsko české, kolik ho ještě zbylo. Otakar pořád ještě dotíral na nepřítele, kde byl boj nejzuřivější. V tísni boje padl pod ním kůň, a král všecek umdlený a na mysli zmámený klesl na zem. V té ho přepadlo několik surových vojáků, kteří hodivše mu provaz na hrdlo vlekli ho dále. Aby se zmocnili jeho drahé přilbice, rozbili mu ji na hlavě a strhali mu s těla všecku zbroj i oděv. K tomu se přihodil rakouský rytíř Pertold Šenk z Emerberka, a hned poznal Otakara, jenž

tu stál již beze zbraně a s hlavou nepokrytou. Nešlechetník Šenk, aby prý se pomstil za bratra, jehož před časem Otakar dal pro zločiny odpraviti, povalil se svými druhy nešťastného krále na zem. Hned po té ho probodli oštěpem, dorazili sedmnácti ranami a nahou mrtvolu ještě zneuctili.

České vojsko bylo úplně poraženo. Přes dvanáct tisíc jich buď zahynulo mečem v bitvě a na útěku nebo se jich utopilo v Moravě řece. Celý tábor český a všecky v něm poklady královské padly nepřátelům za kořist. Uslyšev Rudolf král, že Otakar je zajat, vydal rozkaz, aby mu nikdo na životě neubližoval, a hned pospíchal k němu. Ale již bylo pozdě. Rudolf pak poručil mrtvolu zavézti do Vídně, kdež byla balšámována a 30 neděl vystavena. Potom převezena do Znojma a odtud do Prahy, až pak uložena v královské hrobce ve chrámě sv. Víta na hradě pražském.

Braniboři v Čechách.

(1278—1283.)

Hned po bitvě král Rudolf vtrhnul s vojskem do Moravy, aby odtud si podrobil celou říši českou. Vojsko jeho pálilo a plenilo kraje, a týraný lid, nemaje v zemi žádné obrany, dával se vítězi na milost i nemilost. Města, osazená obyvatelstvem německým, dobrovolně se poddávala Rudolfovi ba radostně ho vítala. Přišel i Bruno, biskup olomucký, a po něm i několik pánů moravských.

Potom Rudolf překročil hranice české. Tam bylo všecko u velikém nepořádku a zmatku. Páni, které byl Otakar na počátku války pro nevěru a zrádu vyhnal ze země, vrátili se a počínali si svévolně a chtěli míti krále německého za pána země. Jiní se jim protivili nechtějíce toho dopustiti, sbírali vojsko na obranu země a položili se u Kolína. Vida odpor naklonil se Rudolf ke smlouvě koncem listopadu 1278. Císař měl v náhradu za válečné útraty podržeti pět let Moravu pod svým panstvím. Náměstkem jeho a správcem země jmenován jest olomucký biskup Bruno, jenž jako byl druhdy rádcem Otakarovým, tak nyní se stal důvěrníkem Rudolfovým. — Správcem země české, na místě sedmiletého teprve královice českého Václava, měl býti Ota, markrabě braniborský, také na pět let.

Smlouva se potvrdila hned dvojím sňatkem do kříže: Václav, syn Otakarův, sezdán s Gutou čili Jitkou, dcerou Rudolfovou, a Rudolf, syn císařův, s Aneškou, dcerou Otakarovou. Že však žádnému z těch snoubenců nebylo ještě ani deset let, ponechali si je rodiče na vychování až do let dospělých.

Královně Kunhutě a jejímu synu Václavovi bylo ve smlouvě vyhrazeno město pražské a důchody z některých statků korunních. Sotva že však Rudolf odtáhl z Čech, násilný a lakotný Ota hned počal hrubě rušiti smlouvu a pokoj v zemi. Dorozuměn jsa s německými měšťany zmocnil se roku 1279 Prahy a odňal královně důchody její. Potom v noci na den 25. ledna

kázal Ota zbuditi královnu i jejího syna, a v čiré noci a kruté zimě zavézti je na daleký hrad Bezděz.

Ota braniborský nepovažoval svou správu země za nic jiného, nežli za vhodnou chvíli, aby se obohatil na škodu země a osiřelého kralevice. Činil tak myslím v náhradu, že nebožtík Otakar

Zasnoubení královských dětí českých a rakouských.

nedávno ještě tak štědře a královsky provdal a vydědil jeho dceru. Za to Branibor odřel zemi českou až na kost. Násilnou rukou sáhl i na poklady u chrámu sv. Víta na hradě pražském. Čechy zažily tehdy zlých časů, jakých tam až po tu dobu nebylo.

Královně Kunhutě zatím se podařilo prchnouti na Moravu, že mladý králevic zůstal na

hradě sám. Po celé zemi počalo německé obyvatelstvo hrdě zvedati hlavy nad český lid.

Tu již strojilo se panstvo české k ráznějším slovům a činům proti utiskovateli, markraběti Otovi. Pánové sjeli se do Prahy na poradu. V čele jich stál pražský biskup Tomáš z Bechyně a pan Hynek z Dubé. Když se k nim přidalo české měšťanstvo pražské, markrabě z nich počal míti strach. Ustanoviv braniborského biskupa Erharta svým náměstkem odešel z Čech, ale vzal královice českého s sebou, napřed do Žitavy, odtud do Berlína a do Špandavy. Tam se mladistvému králi vedlo tak zle, že ani do syta se nenajedl a chodil ve sprostém oděvu a rozedrané obuvi. Ve své královské hrdosti tajil zármutek, stavěl se veselým, ale bylo po něm poznati chorobu a chudobu.

Konečně sám král a císař německý Rudolf uznal potřebu vložiti se do toho, aby snad Ota neumořil kralevice Václava, zetě jeho, a nezmocnil se vlády v Čechách. Proto přišel v říjnu r. 1280 s vojskem do země české a zjednal pořádek. Ujednalo se: Když Ota braniborský nemůže býti v Čechách, mají jeho jménem spravovati zemi mužové v české zemi zrození, totiž pražský biskup a nejvyšší komorník zemský. Za druhé, všichni Němci, kteří nejsou v zemi usedlí, mají se do tří dnů vykliditi ze země. Kdo z nich bude potom postižen, má býti na hrdle pokutován. Za třetí, markrabě Ota má vrátiti kralevice Václava do Prahy, a páni mu za to upsali 15 000 hřiven stříbra.

Po té smlouvě navrátil se pokoj do země. Lid rozplašený v horách a lesích zase vyhledával opuštěného domova, rolník se chápal pluhu, řemeslník díla, ženy přeslic a vřeten. Tu však se vloudil do ubohé země strašlivý host, hlad a z něho mor. Již rok 1279 nebyl velmi úrodný; druhý rok 1280 zuřila válka skoro po celé zemi, a rolnický lid buďto stál ve zbrani nebo se skrýval. Nebylo tedy, kdo by oral a sil. Nouze trvala celý rok, až se Bůh smiloval a roku 1282 všude na poli požehnal neobyčejně hojně.

Zatím bylo Otovi braniborskému vyplaceno patnáct tisíc hřiven stříbra, aby vydal kralevice Václava na svobodu. Ale ten ho přece nechtěl propustiti do Čech a žádal ještě dvacet tisíc hřiven. Nemohouce pánové sehnati tolik peněz dali mu v zástavu několik hradův a měst. Když uslyšel Rudolf císař o této lakotné vydíravosti, rozhněval se a prohlásil ten závazek za neplatný. Konečně, když vypršela pětiletá lhůta vlády Otovy v Čechách, propustil královského sirotka do své vlasti.

Ačkoli Václavovi, když se vrátil, bylo teprv 12 let, uvázal se přece sám ve vládu země jako král, aspoň podle jména. Když zatoužil po své matce, vrátila se k němu královna Kunhuta i s českým pánem, Závišem z Falkenšteina, jehož byla zatím pojala za manžela. Záviš uměl si získati důvěru mladistvého krále a jeho jménem spravoval zemi českou rozumně a šťastně. Zvláště toho bedlil, aby přestalo loupežnictví v zemi.

Po nějakém čase počali pánové čeští nelibě pozorovati Závišovu pánovitost a vytýkali mu, že se bohatí na škodu země a koruny. Sám císař Rudolf nerad viděl, že král Václav tak si Záviše oblíbil. I zkázal mu, že manželka jeho Jitka potud nesmí do Prahy, pokud bude Záviš u královského dvora. Proto se Záviš odebral na své statky.

Když mu zemřela manželka Kunhuta, dal mu král uherský Ladislav svou nejmladší dceru Jitku za choť. Vynášeje se svou přízní a mocí, zamýšlel Záviš zaříditi si ze svých panství vlastní říši. Uslyšev to král Václav dal ho zajati, aby vydal korunní statky. Ale Záviš ani ve vězení se nepoddal. Tu dal císař svému zeti radu ukrutnou, jak by nabyl svých statků, a ten se podle ní zachoval. Sebral vojsko i spoutaného Záviše, a táhl s ním od hradu ke hradu a zkazoval všude, nepoddají-li se, že dá hned Záviši hlavu stíti. Tak se mu hrady vzdávaly jeden po druhém. Posléze přitáhli ke Hluboké u Budějovic, kteréhož hradu hájil Závišův bratr Vítek. Ten nechtěl nijak uvěřiti, že by mladý král vykonal, čím hrozil. Václav ještě jednou vyzval Vítka, aby se vzdal, ale nadarmo. Král poručil vykonati popravu. I sťali Záviše na louce pod hradem před očima bratrovýma roku 1290, spustivše mu na krk ostrou těžkou desku jako padací sekeru.

Adolf nasavský. — Albrecht rakouský.

(1292—1298.) — (1298—1308.)

Přes to, že království tehdy ve všech zemích už dávno bylo dědičné, a knížata voličové němečtí vlastně jen tenkráte měli plné a neomezené právo voliti krále, když královský rod vymřel a měl se někdo nový povolati na trůn, nepodařilo se králi Rudolfovi habsburskému zanechati trůn svému synu Albrechtovi. Báli se ho, poněvadž jakožto pán obojích Rakous a Štyrska zdál se jim příliš mocným a přísným. Vybrali si tedy hraběte Adolfa nasavského za krále. Albrecht byl sice vytržen z milé naděje, nicméně se podvolil a holdoval novému králi.

Adolf nasavský, cítě svou slabost a chudobu svého rodu, hleděl, jako před ním Rudolf habsburský, zbohatnouti a zmohutněti. Chtěl od lankraběte Albrechta zvrhlého koupiti Míšeň a Durinsko a proto mu pomohl vyděditi syny jeho Bedřicha kousnutého a Děcmana; když pak se jich zastala domácí šlechta, potlačil ji krvavě.

Při korunovaci českého krále Václava II. v Praze, jak hned povíme, domluvilo se panstvo o Adolfovi. Albrecht počal s ním válku; knížata voličové shodivše Adolfa na sněmu v Mohuči zvolili na jeho místo Albrechta; v rozhodné bitvě u Göllheimu podál Vormsu r. 1298 Adolf prohrál a padl.

Po té bitvě Albrecht rakouský ocitiv se pánem složil na tři dni korunu a dal se ve

Frankfurtě znova obřadně zvoliti králem. Byl panovníkem pevným, až přísným; proto byl u knížat voličů neoblíben. Papež Bonifac VIII. zdráhal se ho uznati králem. Když Albrecht kdysi žádal sněm o potvrzení nějakých smluv, zpírali se tomu knížata, ba kurfirst arcibiskup mohučský prý řekl, že ještě má několik králů v kapse.

Král Václav II. zprvu pomáhal Albrechtovi; ale že pak se přesvědčil o jeho nepřátelském smýšlení, spojil se r. 1300 s duchovními knížaty proti němu. Albrecht se proti knížatům ujímal rostoucího měšťanstva, aby se v nich dochoval opory; knížata měli na řece Rýně zrušiti mnohá neoprávněná cla, by obchod měl volnější cestu.

K majetku svého rodu chtěl přidati Míšeň a Durinsko a v Čechách se domáhal větší svrchovanosti než posud kdo před ním. V králi Václavu II. měl však tuhého odpůrce.

Když r. 1306 vyhynul rod Přemyslův, poštěstilo se Albrechtovi dáti Čechům syna svého Rudolfa za krále; ten však za rok umřel a Čechové si zvolili Jindřicha korutanského, jak povíme brzy.

Roku 1308 byl král německý Albrecht zavražděn; synovec jeho Jan, že mu Albrecht jako mladému marnotratníkovi zadržoval dědičný podíl, probodl ho v soukromí mečem. Jan prý potom prchl do Italie a zahynul po mnoholetém vězení v městě Pise. Za svůj čin má v dějinách nečestný název parricida t. j. vrah otce (neb jiného blízkého příbuzného).

Po Albrechtovi zvolen v Němcích králem hrabě Jindřich lucemburský, otec českého krále Jana lucemburského, jak uslyšíme dále.

Václav II. král český a polský.

(1283—1305.)

Král Václav II. již za mladých let byl povolán spravovati říši českou. Byl těla i zdraví útlého, což pocházelo hlavně odtud, že již od malička nakládalo se s ním zle. Přece však si zachoval povahu dobromyslnou a tichou, třeba trochu popudlivou. Výtečné jeho vlohy, ačkoli až hříšně byly zanedbávány, neboť poručník jeho, markrabě Ota braniborský, ani čísti a psáti nedal učiti sirotka královského, již záhy se začaly rozvíjeti, tak že nezadlouho mohl býti počítán mezi nejvýbornější panovníky české. Po velikých pohromách, které se na zemi českou přivalily po smrti krále Otakara II., okřívala říše k novému životu tím rychleji a utěšeněji, čím pečlivěji a rozumněji se o ni staral dobromyslný král Václav.

I země sama jakořka otevřela své lůno, aby králi podala svých darů. Ve stříbrných dolech kutnohorských kopalo se tolik drahého kovu, že Kutná Hora stala se po Praze prvním městem v zemi. Král Václav dal roku 1300 raziti dobrý a trvalý peníz, stříbrný groš český, a peníz ten nabyl takové platnosti, že netoliko v Čechách ale i v cizích zemích se považoval za bernou minci a nejraději se počítaly peníze na kopy

českých grošů. Kopa vážila kolínskou libru stříbra.

Václav II. v zajetí braniborském.

Jak otec, král Přemysl II. Otakar, tak i král Václav vedl skvostný a nádherný dvůr, a ze široka daleka táhli se hosté a poslové cizích

panovníků do Prahy. Ze svých důchodů král rád zakládal a zveleboval ústavy církevní. Hned z počátku své samostatné vlády založil a bohatě nadal cisterciácký klášter na Zbraslavi, a sám jej nazval „Síní královskou“, po latinsku Aula regia. První z králů českých se zabýval myšlenkou, založiti v Praze vysoké učení čili universitu, jaké již byly ve Vlaších a ve Francouzích, aby synům českým nebylo potřebí choditi za vzdělaností do cizozemska. Záměr tento však se nezdařil, neboť pánové čeští se domnívali, že by pak duchovenstvo nabylo v zemi ještě větší váhy. Zůstalo tedy při starých školách kapitulních a klášterních.

Bohatství a velkolepá nádhera královského dvoru českého nejjasněji se ukázaly, když Václav král se dal korunovati. Dne 2. června 1297 konala se tato skvostná slavnost. Již od několika let se na ni schystávalo. Byla to slavnost ještě větší, nežli jako když Otakar vdával dceru Oty braniborského. Hostů sezvaných z daleka i z blízka dostavilo se množství opravdu nesčíslné. Jen koní, na nichžto přijeli, bylo na dvě stě tisíc. Knížecích osob, duchovních i světských, dojelo na slavnost 28. Z toho se možno dovtípiti, jak náramně mnoho tam bylo nižší šlechty a rytířů. Praha ovšem nestačila sama na tolik hostů. Proto dal král před malostranskou branou, kde nyní jest Smíchov, ze dřeva sroubiti velikánský palác a potáhnouti stěny drahým suknem a zlatohlavem pro nejvzácnější hosty. Všecko bylo skvostné, drahocenné a v náramné hojnosti. Též o pohostění obecného lidu bylo královsky po-

staráno. Za městem se konaly turnaje, domy byly zdobeny vzácnými koberci, ulice osvětlovány pochodněmi celou noc. Ze všeho poznati, v jakou nádheru vyspěl zase dvůr královský, a jaký blahobyt zase byl v národě. Ale králova radost až příliš brzy obrátila se mu v žalost, neboť za čtrnácte dní po slavnosti umřela mu manželka, již vroucně miloval, královna Jitka.

Nedlouho potom vznikly v Polsku také spory o královský trůn, až pánové polští vypravili posly ku králi Václavovi do Prahy, chce-li, aby byl jejich králem a zjednal zase v zemi pokoj. Král český přitáhl tam s vojskem, dal se ve Hnězdně korunovati a zasnoubiti s jedinou dcerou posledního krále polského, jíž bylo jméno Eliška nebo Rejčka.

V Uhrách zemřel král Ondřej III. roku 1301 a jím vyhaslo mužské potomstvo arpadovců, starého panovnického rodu uherského. Když vznikly spory o trůn, vypravili přední velmoži uherští na přímluvu Matěje Čáka, mocného župana trenčanského, poselstvo do Čech, aby král český přijal korunu uherskou. Král Václav, že již měl na starošti říši českou a polskou, a že se obával řevnivosti Albrechta rakouského, přemluvil pány, aby přijali za krále jeho 12letého syna Václava. I stalo se tak. Mladičký Václav byl v Bělehradě královském korunován a do hlavního města Budína r. 1301 za krále uveden. To vše se stalo proti vůli papeže Boniface VIII., který byl dal Uhry v léno Karlu Robertovi neapolskému, příbuznému s rodem arpadov-

ským. Roku 1303 papež rozsoudil, že Uhry patří Robertovi a Polsko Vladislavu lokietkovi. Když se pak někteří páni, i Matěj (Matouš) trenčanský, zvrtkali ve věrnosti, král český přichvátal s vojskem a vtrhnuv až do Budína vzal syna svého i s korunou a s rouchy královskými a vrátil se do Čech roku 1304.

Ale již za rok, když se válečně chystal do Rakous proti německému králi Albrechtovi, roznemohl se Václav na suchou zimnici, která ho již nepopustila, až strávila jeho životní sílu bez toho jen skrovnou. Bylo mu teprv 34 let, ale již vypadal hodně starý a sešlý.

Václav III., král český, uherský a polský.

(1305—1306.)

Když po smrti krále Václava II. dosedl na královské křeslo české jediný jeho syn Václav III. a počal se psáti „z Boží milosti král český, uherský a polský“, myslím nikomu ani nenapadlo, v jakém nebezpečí jest knížecí staroslavný rod přemyslovský, a nad jak děsnou propastí jest i všecek národ český. Již půl sta let byl každý panovník z rodu Přemyslova jedinou ratolestí tohoto rodu; ale že staré proroctví ujišťovalo, že bude panovati do konce světa, ani král ani národ nezabývali se otázkou, co by se stalo, kdyby mladý král Václav III. umřel nebo zahynul bez syna.

Když Václav nastupoval vládu, bylo mu teprve šestnáct let. Byl těla zdravého, postavy

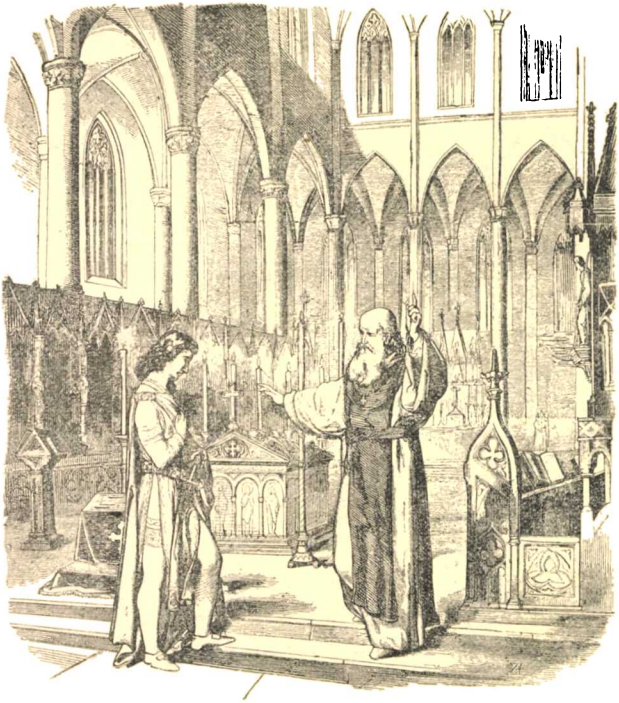
ušlechtilé, výtečného ducha a dobrého srdce. Všecko to pospolu dodávalo ovšem podle lidského domyslu čáky, že kralování jeho bude dlouhé a šťastné. Mluvil dobře jazyků čtvero: česky, německy, maďarsky a latinsky. Nejvyšší úředníci zemští, jak je byl ustanovil nebožtík otec Václav II., zůstali všichni ve svých úřadech. Všecka správa země měla jíti jako posavad, neboť mladý král zachoval si hluboko v srdci slova, jimiž otec umíraje byl ho napomínal, a snažil se následovati jeho příkladu.

Ale dobré tyto úmysly nebyly trvalé. Václav počal si libovati ve společnosti jinochů věkem sobě rovných, jižto byli syny předních pánů zemských. S nimi hrával v kostky, opíjel a toulal se v noci po ulicích a vedl si prostopášně. V takové náladě vyluzovali na něm jeho společníci vzácné statky korunní, a Václav snad ani dobře nevěda, co dělá, hned jim dával na to list a pečeť.

Dne 5. října 1305 pojal za manželku Violu, dceru knížete Měška těšínského, již tehdejší svět považoval za nejkrásnější kněžnu svého věku. Přemnozí se tomu divili, že král tak mocný a bohatý vzal si dceru z poměrně chudého knížecího rodu. Ale zdá se, že přední pánové čeští tomu chtěli, aby krále uchránili od trestných lehkomyslností.

Bylo tomu právě rok, co mu zemřel otec. V tento první výroční den svého panování a otcova úmrtí odebral se mladý král do Zbraslavi, aby se tam pomodlil u hrobu nebožtíka otce. Neboť Václav II. postavil tento klášter a poručil,

aby v něm byl pochován. Když tam tedy mladý král přijel a u hrobu otcova se modlil, předstoupil nenadále před něho velebný opat kláštera, Konrad zbraslavský, jehož mladý král jinak ne-

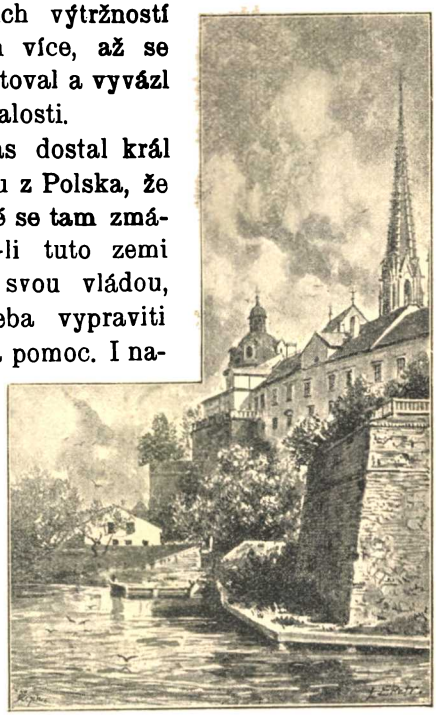
Opat zbraslavský napomíná krále Václava III.

nazýval než otcem, a s vážnou tváří napomínal krále, by následoval svých předků v a dbal dobré budoucí památky svého jména.

Vážná a důtklivá domluva zaryla se hluboko v srdce mladistvého krále. Jsa povahy od jádra

dobré, nerozhněval se na ctihodného opata a přítele nebožtíka otce, nýbrž uznával pravdu a cítil váhu jeho důrazných slov. Od té doby se často zabíral do vážného rozmýšlení a varoval se posavadních výtržností čím dále tím více, až se docela spamatoval a vyvázl z lenivé zhýralosti.

V ten čas dostal král Václav zprávu z Polska, že jeho nepřátelé se tam zmáhají, a chce-li tuto zemi udržeti pod svou vládou, že jest potřeba vypraviti tam vojsko na pomoc. I nařídil sněm český všeobecnou hotovost válečnou, která se měla shromážditi v Olomouci. Počátkem srpna měsíce 1306 odebral se tam i král, aby se postavil v čelo vojska. Ubytoval se v domě kapitulního děkana, ani netuše chudák, jaké neštěstí ho tam čeká. Dne 4. srpna král, zemdlen jsa velkým parnem, po poledni na chvilku si zdřímnul; a když potom v lehkém oděvu vystoupil z po-

Nynější kapitolní děkanství v Olomouci.

koje do síně otevřené, aby se tam ochladil, tu neznámý muž, o němž až posud v domě nikdo nevěděl, přiskočil k němu a třikrát ho dýkou tak bodl, že král byl na místě mrtev. Z toho se strhl v domě veliký hluk, a vojínové na stráži v domě rozestavení, vidouce utíkati vojáka s krvavou dýkou, přepadli jej a na místě ho rozsekali na kusy. Později vyšlo na jevo, že to byl Konrad z Botenšteina, rodem z německých Durynk. Byl-li on vrahem krále českého, čili kdo jiný, na jisto se neví, jakož také nelze dokázati, byl-li od koho na tu vraždu najat. Po Čechách kolovala toliko pověst, že císař dal najati tři vrahy, aby zabili krále Václava, že by se pak uprázdnil trůn někomu jinému.

Jak hromová rána z čista jasna, tak otřásla zpráva o smrti posledního Přemyslovce veškerým národem v Čechách i na Moravě a ještě dále. Hořekování a žalob ani nebylo konce. Hádalo se na toho, na onoho, ale což to všecko bylo platno, když se tím král nezkřísil, a slavný rod Přemyslův po meči přece vyhasl! Letos je tomu právě 600 let.

Když se zavíral hrob nad králem Václavem, zavíral se nad poslední mužskou ratolestí z onoho staroslavného rodu, jenž jako mohutný kmen vyrostl z půdy domácí a drahně věků byl mocnou záštitou svobody českých vlastí.

Král Rudolf I. — Jindřich korutanský.

(1306—1307.) — (1307—1310.)

Po vražedné smrti krále Václava III r. 1306 osiřel trůn český a národ se náhle ocitnul na kraji propasti. Teprv nyní se vidělo a bolestně cítilo, že místo, kde posud stávali panovníci ze staroknížecího rodu Přemyslova, a odkud se rozléhal jejich velitelský hlas po veškeré zemi, jest prázdno a pusto. V zákonech zemských ani zmínky nebylo, co by se mělo státi, kdyby královský rod vymřel, a tak se ani nevědělo, kdo by měl přední a vůbec jaké právo k tomuto dědictví. Z rodiny královské pozůstaly dvě mladé vdovy, Eliška polská po Václavu II. a Viola kněžna těšínská po Václavu III., potom čtyry dcery po Václavu II., totiž Anna, provdaná za Jindřicha vojvodu korutanského, Eliška teprve 14letá, a ještě mladší dvě, Marketa i Aneška. Trůn český byl od prvopočátku dědictvím rodiny panovnické, a proto bylo nyní po právu, když nebylo mužského potomka v rodě přemyslovském, aby manžel některé kněžny z tohoto rodu byl panovníkem českým.

Když král Václav III. táhl do Polska, odevzdal vrchní správu země knížeti korutanskému. Ten tedy měl nejvyšší moc v ruce, když král Václav byl v Olomouci zavražděn. Vedle něho stáli ve vysokých úřadech pánové čeští: vrchní komorník Jindřich z Rožmberka, vrchní maršálek Dobeš z Bechyně, vrchní purkrabí Hynek Berka z Dubé, královský podkomoří Raimund z Lichtem-

burka, vrchní hofmistr Albrecht z Lomnice a nejvyšší kancléř Petr, probošt pražský a vyšehradský. Vedle pražského biskupa Jana z Dražic měly tyto přední osoby rozhodnouti, kdo má býti pánem v Čechách. I svolali do Prahy sněm, aby se poradili o budoucím králi. Tu vstoupily mezi ně dvě české kněžny z rodu Přemyslova, Eliška a Marketa, a na kolenou prosily pánův, aby jakožto dcery královského rodu nebyly odstrčeny od otcovského dědictví a snad vypuzeny z královského domu. Sněm se rozešel bez rozhodného nálezu.

Zatím co pánové rozmýšleli, koho zvoliti králem, vyhlásil císař německý Albrecht, jako by ani nebylo starých smluv a zápisů, zemi českou za uprázdněné léno říše německé a udělil je svému nejstaršímu synu Rudolfovi. Aby to provedl, pospíšil hned s vojskem do Čech, on s jedné a Rudolf se druhé strany. Mezi pány českými nastal strach a zmatek, i zvolili na sněmě Rudolfa za krále a ustanovili, aby také jeho bratři a potomci měli dědičné právo ke trůnu českému. Ale na tom stáli pánové pevně, aby si vzal za manželku některou z kněžen českých, ponechávajíce mu na vůli, kterou z nich by si zvolil.

I slavil tedy Rudolf svadbu s Eliškou polskou, vdovou po králi Václavu II. Král český Rudolf I. byl muž po nejedné stránce výborný. Byl‘ panovníkem netoliko rozumným a statečným, ale i dobromyslným. Ale že nehleděl při svém dvoře takové nádhery, jaká dosavad bývala u králov-

ského dvora v Praze zvykem, a že skoro všecky potřeby svého dvoru a stolu dával si dovážeti z Rakous, šířily se v Čechách žaloby na jeho lakomost. Někteří pánové odepřeli mu hned z počátku přísahu věrnosti a později povstali proti němu veřejně. V letní době roku 1307, za krutého parna a sucha, vytáhl Rudolf s vojskem do pole, aby pokořil své protivníky a dobyl jejich hradův a tvrzí. Ale když obléhal pana Bavora ze Strakonic ve městě Horažďovicích, roznemohl se na úplavici a zemřel 4. července roku 1307. Mrtvola jeho byla čestně pochována v chrámě sv. Víta na hradě pražském.

Takto za jediný rok byl podruhé trůn království českého uprázdněn bez přirozeného dědice. I radili se pánové znovu, koho povolati za krále. Podle předešlé smluvy měl býti jím Rudolfův bratr, rakouský vojvoda Bedřich. Ale pánové si stěžovali, že Albrecht sám napřed smlouvu zrušil, a žehrali na pánovité chování národu německého v Čechách. Tu vystoupil nejvyšší maršálek Dobeš z Bechyně a připomínal pánům, v jaké že nebezpečí uvedou zemi, zruší-li smlouvu a nezvolí-li Bedřicha králem. Když mu protivníci domlouvali a hrozili, aby přestal volati cizince ku vládě nad svými krajany, zvolal Dobeš uštěpačně: „Chcete-li naprosto někoho domácího míti králem, zajděte jen do vsi Stadic! Tam mezi sedláky najdete snad ještě nějakého starého strýce z vymřelého rodu Přemyslova. Přiveďte ho sem a usaďte si ho na trůn královský!“ Sotva dořekl, vyskočil pan Oldřich z Lichtemburka a plný vzteku pro-

bodl nešťastného řečníka v plném sněmě, po boku biskupově, u přítomnosti královny Elišky. Z toho povstal křik a hluk; sněmovníci se rozutekli.

Po takových událostech zvolili pánové Jindřicha korutanského na království české. Král Albrecht hned zase zdvihl válku, aby dosadil na český trůn svého syna Bedřicha. Tomuto se podařilo pány moravské odtrhnouti od českých, tak že ho přijali za pána. Potom zase vtrhli Albrecht a Bedřich ze dvojí strany do Čech, ale nepořídili hlavně, neboť pánové čeští statečně se hájili. I odešel Albrecht na zimu z Cech, aby na jaro nasbíral více vojska. Ale když se odebral do Švýcar, zabil ho tam jeho synovec Jan, protože Albrecht mu zadržoval dědictví po otci.

Nový král Jindřich uslyšev, že jest volen a povolán na trůn český, přichvátal i s manželkou Annou, dcerou po králi Václavu II., z Korutan do Cech, a všude ho radostně vítali. Hned potom se smluvil ve Znojmě s vojvodou Bedřichem v ten rozum, že Bedřich přestane usilovati o trůn český, a Jindřich že mu nahradí válečné útraty.

Myslilo se, že zase v Čechách nastanou časy pokojné a tiché, ale nebylo tomu tak. Král Jindřich byl člověk sice statného těla, ale slabého ducha. Byl také příliš pohodlný, aby mohl smířiti pány ještě na sebe rozezlené a udržeti na uzdě lid tak bujarý a pohyblivý, jakým byl tehda národ český. Chtěl býti králem a chtěl kralovati nejen podle jména, nýbrž i skutečně, ale štítil se všeho, co by ho bylo vyrušovalo z pohodlí.

Čehokoli kdo žádal po něm, dával mu to, jen aby prý měl pokoj od něho, nic nedbaje, že takto brzy sám nebude míti z čeho dávati. Za pravdu dával každému, a ten u něho rozepři vyhrál, kdo měl u něho poslední slovo, kdo s ním mluvil poslední.

Proto nikdo ho nemiloval a nikdo se ho také nebál. Každý si sobil právo, pomáhati si sám a dělati, co se mu zlíbilo. Páchaly se loupeže a vraždy, zakládaly se požáry, a spory mezi šlechtickými stranami a německými městy obnovovaly se krvavě. Aby se cítil poněkud jistým, král Jindřich si povolal do Prahy mnoho německých žoldnéřů.

Eliška Přemyslovna.

Jindřich korutanský docela si odvrátil panstvo i obecný lid, a oči všech počaly se obraceti po mladší sestře královny Anny, po osmnáctleté kněžně Elišce. Posavad žila v soukromí u dvora královského, zabývajíc se umělými pracemi ženskými, ve kterých vynikala neobyčejnou zručností. Postava její byla spanilá a zdravá, mysl vzletná, mravy ušlechtilé, rozum bystrý a vůle pevná, neohrožená. I pomýšlelo se na to v Čechách, aby se Eliška zasnoubila někomu, kdo by se hodil za krále českého, že mu pak pomohou na trůn. Konrad, opat zbraslavský, vydal se v tajném poselství k císaři německému, Jindřichu VII. z Lucemburka, aby 14letého syna svého Jana dal zasnoubiti s českou kněžnou

Eliškou. Císař Jindřich svolil a chystal se dopomoci synu svému na trůn český.

Zatím Jindřich korutanský dověděv se, co se proti němu děje v Čechách i v Němcích, povolal si do Čech na pomoc ještě více cizích žoldnéřů z Korutan i z Bavor, kteří pak lidu činili velké škody a křivdy. Kněžnu Elišku chtěl provdati za mladého šlechtice Bergova, a když se tomu rozhodně bránila, byla chována pod bedlivou stráží, ba pokoušeli se již i jedem ji sprovoditi se světa. Ale čím větší nebezpečí se snášelo nad kněžnou Eliškou, v niž všecek národ skládal svou naději, tím více jí přibývalo přátel mezi pány českými na její ochranu.

Jindřich z Lipé, mocný pán a válečník český, postavil se jim v čelo, a když se k nim přichýlil také pražský biskup Jan z Dražic, tu se již napřed vědělo, že veta jest po korutanském království v Čechách. Dne 28. května 1310 došla pana Jana z Vartemberka, právě když sedal za stůl, výstražná zpráva, že z rozkazu krále má kněžna Eliška býti jata a ve vazbě chována. Nechav oběda dal rychle osedlati koně a zkázav kněžně po starém jejím kaplanu Berengarovi, aby hned z královského hradu potaji za ním pospíchala, uháněl z města ven. Eliška kněžna hned se přestrojila, zastřela tvář závojem, a se dvěma služkami šťastně se dostala z hradu královského na Vyšehrad. Probošt vyšehradský, její příbuzný, přikázal svému lidu, aby ji s čeledí Vartemberkovou vyprovázeli a na útěku chránili. Tak dojela kněžna i s průvodem až do města

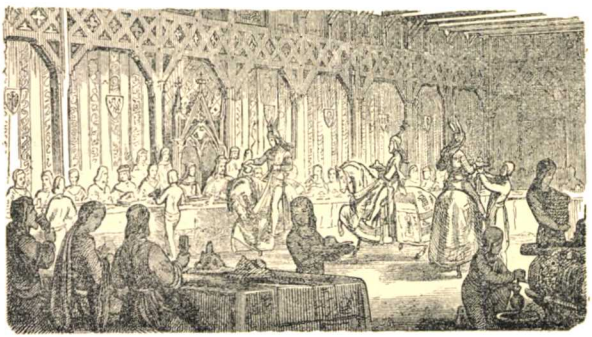
Nymburka, kde měšťané radostně ji vítali a byli ochotni i mečem hájiti pronásledovaného sirotka královského.

Hned potom vypukla zjevná válka proti Jindřichu korutanskému. Nejprvé hleděli Korutanci zmocniti se věže mostní, kterou Jindřich z Lipé osadil svým lidem. Několikrát hnali na ni útokem, stříleli do ní se střech okolních domů i kladli kolem ní veliké ohně, aby se lid na věži buď podusil dýmem nebo vzdal: ale posádka statečně si vedla a metajíc kameny na nepřátely, mnoho jich potloukla. Potom byli Korutanci vyhnáni z obojího města pražského, a když se uchýlili na hrad pražský, pánové čeští jej oblehli.

Zatím vypravili pánové čeští posly k císaři, aby, jak již bylo umluveno, dal jim jediného syna svého za krále a Elišce kněžně za manžela. I dovezli kněžnu do města Špýru, neboť císař byl dychtiv spatřiti svou snachu a nevěstu svého syna. Když Eliška měla před něho kročiti, přivítal ji na prahu velké síně a pojav ji za pravici a syna svého za levici, pravil hlasem dojatým: „Vítej nám, královské dítě z Čech! Posavad jsi byla sirotkem, nyní jsi mou dcerou, já tvým otcem. Tu jest jediný můj syn, tvůj budoucí manžel. Zapomeň nyní všeho příkoří, jehož jsi doma zkusila, a vesel se s námi!“ Císařovna, kteráž také sotva se mohla té chvíle dočkati, vroucně tiskla do náručí skromnou a stydlivou nevěstu, a nahlas chválila její spanilost. Když se po takovém uvítání šlo ke skvostné tabuli,

císařovna i císařova matka posadily nevěstu mezi sebe.

Hned potom se konaly veliké přípravy ke svatbě, a když císař podle starého obyčeje udělil Janovi léna země české, sezdána jest královská dcera Eliška s Janem, synem císařovým, dne 1. září 1310. Bylo mu tehda teprve 14 let, ale byl na svůj věk vysoce urostlý a statný. Při svadbě se všichni podivovali krásnému a nád-

Královská hostina za rytířských dob.

hernému rouchu nevěstinu, kteréž ona sama si byla připravila. Na šperky pro ni složili někteří zámožní měšťané a bohatí kupci přes tisíc hřiven stříbra, a biskup pražský jí půjčil všelijakého náčiní zlatého a stříbrného. V turnajích zase vynikali čeští páni, a všecko se divilo jejich síle a obratnosti.

Potom se vypravil mladý král s vojskem a s českými pány, aby zažena Jindřicha korutanského dobyl si království českého. Páni a krá-

lovské vojsko počali hned obléhati některá města a dobývati jich. Když pak přilehli ku hradu pražskému, tak jej sevřeli, že Jindřich počal smlouvati. Smlouvalo se pět dní, ale se nesmluvili.

Konečně v noci dne 9. prosince dvůr Jindřicha korutanského potaji sice, ale s velikým pláčem a nářekem vyšel ze královského hradu a vracel se domů do Korutan. Králová Anna již třetí rok potom umřela; Jindřich byl ještě 25 let živ a do smrti nepřestával se nazývati „králem českým“.

Slované polabští a baltičtí.

Po výkladu českých dějin rozhledneme se po jiných národech slovanských za výprav křížových.

Ze Slovanů polabských první padli, že byli první na ráně, Srbové, když je polský král Měško II. r. 1032, tísněn Čechy, Uhry a Rusíny a poražen od Němců, popustil žíravému živlu německému. Od té doby už si nepomohli z poroby.

Déle sice ale rovně marně odolávali Bodrci a Lutici. Potírali se doma, berouce si na to i německou pomoc. Po zavraždění knížete Gotšalka (str. 204) utekl syn jeho Jindřich s matkou Sigridou, dánskou princeznou, do Dánska. Znepokojoval bodrcké pobřeží až i zrádně zabil starého knížete Kruto zradou jeho mladé ženy Slaviny. Východní Bodrce, kteří se mu zbouřili, porazil pomocí saskou. Rany, když mu s loďstvem

vepluli z moře do řeky Travny, odrazil pomocí saskou. Když r. 1112 povstali Břežané a Stodorané proti německému panství, podmanil je pomocí saskou. Časem zbudoval velkou říši, jejíž hlavním městem byla Ljubica (Lübek). Jindřich sešel smrtí násilnou. Po něm krvavé spory dvou synů; mladší Knut zavražděn brzy. Za těch nepokojův odpadali poplatní národové. Druhý syn Svantopolk držel se nějaký čas pomocí saskou, až pak i zabit. To jen tak na ukázku z těch osob, časů a míst.

Nebezpečí nepoměrně zvážnělo, když se Albrecht medvěd stal markrabím braniborským. V čas druhé výpravy křižácké do sv. země podniklo mnoho německých knížat výpravy proti Slovanům polabským a baltickým; s nevelkým sice úspěchem, ale potom Albrecht zuřil tím strašněji, až v letech 1160 zasadil Slovanstvu mezi Labem a Odrou smrtelné rány.

Zrovna té doby byl vojvodou saským, tedy sousedem slovanských zemí mocný a výbojný Jindřich lev (1139—1195). Válčeno, až Jindřich poraziv bodrckého knížete Niklota rozdělil jeho říši německým hrabatům a vystavěl zbořené hrady.

Obyvatelstvo zřídlo v krajích slovanských, někde bylo zcela vybito, nebo zaplaveno cizím přívalem, nebo rychle ustoupilo do krajů východních. Němečtí osadníci dostávali výsady, kterých žádný Slovan nesměl nabyti, množili se a bohatli. Slovanský lid byl stěsnáván do zvláštních osad, kterým se pak říkalo „Wendisch“.

Německý proud a pud na východ tlačil se pak mocněji a dále do krajů slovanských; některý kníže slovanský už předkem, vychováním a svatbou s cizí princeznou, dobrovolně se odrodil, jako: meklenburský, ronský, pomořský a slezský; povolával cizí osadníky a nadržoval jim. Ranský kníže Vislav dokonce tak se zapomněl nad svým rodem a lidem, že vyhlásil, chraň Bůh prý, aby se Slované zase zmohli proti Němcům.

Nebylo třeba toho strachu: slovanský živel všude utiskovaný, ze všeho vylučovaný a důsledně vyhlazovaný chabl a mizel; vyšší stavy a vrstvy se němčily, města, osady a kláštery zřizovány jen německé. Slovanské zbytky ještě živořily nějaký čas, až jak ostrov za ostrovem zanikaly pod německou hladinou. Dějiny jejich splývají s dějinami marky, hrabství, biskupství atd.

Zbytky Bodrců zachovaly se jakožto Drevané v Hanoversku do 17. a ještě oslábleji do konce 18. století. Posud se rádi nazývají Vendy a liší se od jiných němců zvláštnostmi jazykovými a obyčeji.

Ještě houževněji se drželi Srbové. Kníže anhaltský Bernard II. zakázal roku 1292 jazyk srbský u soudů. V Altenburce (bývalé Plisně) hrabě Fridrich před svou smrtí (1327) zakázal jazyk srbský a vyloučil Srby z veřejných úřadů. Tak se stalo i na Sále řece a v okolí Lipska, potom ve Zvikavě a za sto let to došlo až k Labi: v Míšni vytištěna srbština ze soudů teprv r. 1427 (e foro ejecta est lingua vendica, in cujus locum germanicae successit usus). Kde jazyk byl u soudu

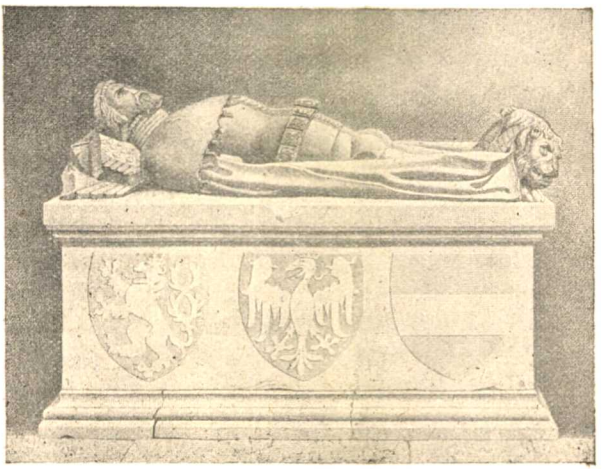
v obyčeji, tam jistě i národnost byla živa ještě. Teprv tedy po více než třech stoletích (927—1293) odvážili se Němci vypuditi jazyk srbský ze soudův, a než docela provedli své dílo mezi Sálou a Labem, prošlo 500 let. Poslední zvuky srbštiny na Sále zanikly německou reformací.

Na pravém břehu Labe zachovala se srbská národnost, sice v nepatrné části, podnes. Měla nějakou oporu v sousedních Polácích a Češích, a nebyli tam tak vydáni zvůli německých pánův a kněží. Na př. biskup míšenský Albert (v polovici 12. století) byl rodem srb, a jiný, Bruno, založil v Budyšíně roku 1213 chrám a seminář srbským bohoslovcům. Husitství, Němcům odporné, nemohlo tam prospěti živlu slovanskému, již jen prostému lidu. Protestantská reformace, k níž hned přilnuly vyšší, německé vrstvy, stala se nástrojem k poněmčování Srbů, vydávajíc lid (wendische Bauerleute) úplně v moc pánů; sám Luther nazývá Srby národem daremným.

Když Lužice připadly k Sasku, pokročilo zase němectví. Hůře než v saské vedlo se Srbům v pruské části, kde král Fridrich Vilém I. i do kostelních věcí se míchal, až mu to smrt r. 1740 přetrhla. Za sto let (1749—1849) zněmčilo se přes 50 far; pověstným se v té příčině stal Hellwig, pastor v Lubně. Srbové se měnili, jak sami říkali, v „bramborgory“ (= branibory). — Národnost srbská chráněna a dochována dodnes hlavně několika horlivými kněžími; nejznámější je z nich z novější doby nedávno zemřelý Michal Hórnik.

Poláci.

Polsko bylo za těch časů ve znamení malomocné nesvornosti. Počátek té doby ještě byl slavný. Statečný panovník, Boleslav III. křivoustý (1102—1138), jak už zmíněno str. 209, odrazil německý nájezd na Psím poli u Vratislavi r. 1109 a dlouhými boji (1102—1130)

Hrob Přemysla II. Otakara.

pokořil a na křesťanství obrátil nepokojné Pomořany (viz str. 205). Zasahovati v záležitosti české, uherské a ruské nedařilo se mu. Tento Boleslav poslední z panovníků polských podával ruku Slovanům baltickým.

Ustanovil také zákon staršinský pro knížecí rod Piastův: rozdělil Polsko na čtyry úděly:

krakovský, mazovský, velkopolský a sandoměřský a dal je čtyřem synům, ale tak, že kníže z nejstarší větve (= linie), který držel krakovský úděl, k němuž náleželo i Slezsko, měl býti zároveň vrchní pán a kníže celého Polska.

Než nestalo se, jak zamýšlel; údělní knížata nedbali jeho vůle, svářili se spolu a drobili svou moc; vrchního knížete neuznávali. Právě od roku 1139 byly neustalé rozbroje, za Boleslava IV. kadeřavého, za Měčislava III. starého, za Kazimíra II. spravedlivého, za Leška bílého a Vladislava lískonohého.

Teprv Jindřich I. bradatý (1201—1239), kníže slezský, spojil sice jakožto kníže všecku polskou moc ve své hrsti, ale sotva že vsadil ten stromek polské jednoty, hned mu podtínal kořeny: usazoval ve Slezsku němce na ujmu domácího lidu.

Údělný kníže Konrad mazovský a kujavský ještě více ohrozil živel polský, když r. 1228 povolal do země řád německých rytířů, aby mu pomohli pokořit a pokřesťanit pohanské Prusy. Rytířové se usadili v kraji chelmském, jak hned povíme.

Za Boleslava V. stydlivého přihrnuli se na Polsko Tataři r. 1241 a strašně je spustošili; pohroma se opakovala a zhoršila r. 1259, ale knížata polští se dále hašteřili. Polsko se drobilo pořád v menší úděly, od západu pořád více hrozil živel německý, který, když už zvítězil nad slovanským Polabím a Pobaltím, tlačil se dále na východ; kraj u stoku řek Odry a Varty uchvátilo si Braniborsko na vždy.

V těch rozbrojích přirozeně hynula moc knížecí, zmáhala se vysoká šlechta, vládla aristokratie; utlačovaný lid se bouřil; byl porážen a přitužována mu poroba; propast mezi obojí vrstvou národa, šlechtou a lidem, se prohloubila, ustálila.

Za Leška černého (1279—1288) zase byly boje s Rusy a Tatary a domácí bouře; po jeho smrti nové sváry o krakovské knížetství. V těch neshodách stal se český král Václav II. r. 1291 knížetem krakovským a sandoměřským. Nejmocnějším sokem mu v tom byl polský kníže Vladislav lokietek (od malé postavy).

Na velikou škodu západního Slovanstva odvrátilo Polsko od počátku této doby pozornost a válečnou sílu od německého západu ke slovanskému východu. Doby, kdy západní Slovanstvo sbíralo síly proti německé výbojnosti, minuly navždy. Roku 1454 Jan z Czyžova, kastelan krakovský, u přítomnosti krále a panstva připomínal, kolik zemí koruna polská z nedbalosti dovolila zaujati Němcům.

Němečtí rytíři do Polska.

Německý řád rytířský čili „bratří německého hospitalu“ (viz str. 309) skládal se z rytířů, milosrdných bratrů a kněží. Později přibírali také nešlechtické „polobratry“; ti ostávali ve svém občanském povolání a měli řád ve všem podporovati; znakem jejich byl polokříž.

Území měli rytířové zprvu jen ve východních krajích, v Asii, u města Akkona a kolem Tyru. Za čtvrtého velmistra Hermana ze Salce dostali též v Evropě pozemky, napřed v Rakousích a Durinkách, potom ještě jinde v Německu, v Italii a v Uhrách. K tomu ještě nabyli různých výsad. Zmáhali se.

V té jim přišlo pozvání z Polska. Polsko již dávno usilovalo o pokřesťanění Prusů, kteří, ač již kolkolem vše bylo křesťanské, ještě trvali v pohanství. Mnich Kristian apoštoloval u nich s nepatrným úspěchem od hranic polských. Když ho papež Innocenc III. jmenoval roku 1215 biskupem, zřídil si, aby lépe mohl čeliti bojovným Prusům, rytířský řád, „bratry-rytíře z Dobřína". Byli však v jediné krvavé bitvě potřeni, a vítězní Prusové plenili Mazovsko a sousední Pomoří. V té nesnázi Kristian poradil knížeti Konradovi německé rytíře, tehdy již mocné a slavné.

Konrad je pozval. Velmistr německého řádu, vida již hasnouti nadšený plápol pro sv. zemi, rád byl tomu nabídnutí; některý proud křižákův obrátil se místo do Palestiny do Prus, kde se bylo nadáti méně nebezpečí a více zisku. Papež i císař svolili; papež udělil křižákům tytéž církevní milosti jako dříve bojovníkům o boží hrob, a císař už předkem jim daroval země, kterých dobudou, v právní a žádnou dávkou neztížený majetek.

Velmistr poslal r. 1230 na sto rytířů pod landmistrem Hermanem z Balku a usadili se v kraji chelmském; za nimi pak přicházely

četnější tlupy. V severních německých končinách, Kuronsku, Livonsku, Estonsku již byl rytířský řád „bratři mečoví", založený biskupem livonským Albertem, aby tam hájili a šířili víru; když pak se dále pustili na východ, krvavě je odrazil ruský kníže Alexander něvský.

Němečtí rytíři napřed založili hrad Toruň na pravém břehu Visly a odtud opanovali celý kraj chelmský. Potom pojavše zbytek „rytířů dobřínských" a pak i „rytíře od meče" za své, postupovali usilněji, ale vždy opatrně a vypočítaně. Na každém novém záboru zakládali hrad na oporu a útočiště. Velitelem býval komtur. Kolem hradů povolávali německé krajany, a z jejich osad vznikala pevná města s německým zřízením a právem: Chelmno, Kvidzyn (Marienwerder), Elblag.

Kníže Svantopolk ze zadního Pomoří pomáhal z počátku rytířům; když poznal, kam míří to apoštolování, a když porobení Prusové obrátili se k němu o pomoc, zastal se jich mečem; dovolával se výslovných rozkazů papežských, že se má s obrácenci zacházeti mírně a laskavě. Z toho nastaly kruté boje, že se řádový stát ocítil nad propastí. Nové německé tlupy donesly obrat: Svatopluk se porovnal r. 1248 zřeknuv se dalšího nepřátelství; unavení Prusové, skleslí v důvěře ve své bohy, smluvili se s rytíři o mír, a slíbeno jim, pokud ostanou věrni víře a řádu, že zachovají nezkrácenou osobní svobodu a právo nabývati majetku. Papež Innocenc IV. zřídil tam čtvero biskupství.

Roku 1255 podnikl proti Prusům křížovou výpravu král český Přemysl II. Otakar se svakem Otou III., markrabím braniborským (viz str. 395). Na východních hranicích vzniklo město Klajpeda (Memel) a nad Pregolou řekou Královec.

Německým rytířům dalo ještě mnoho práce, ještě prolity potoky krve a mnoho bídy a strasti přišlo na ty kraje, než přece na konec zvítězila německá houževnost: po třiapadesátiletém boji Prusové porobeni r. 1283; s porobou šlo znemčování slovanského kraje a lidu na dalném východě.

Sotva skončeny pruské boje, němečtí rytíři počali si jiné krvavé dílo, s Litvou, slovanským knížetstvím na horním Němenu, mezi dolní Vislou a zálivem rižským, zvláště když pozbyli r. 1291 zemí v Palestině a jejich velmistr přeložil své sídlo z Akkonu do Benátek a odtud r. 1309 do pruské Kobylice (Marienburka) Další osudy řádu doložíme podle soudobí jiného dějstva, v části IV.

Rusové.

O Rusech byla řeč str. 209 a opět za vpádu tatarského str. 367. Knížata ve východní Rusi uznali svrchovanost chánů tatarských, zlaté ordy; západní kraje ruské mnoho zlého trpěly od sousedních Švedů, livonských rytířův a Litvanů. Novgorodský kníže Alexander statečně se jim bránil: Švedy porazil roku 1240 u Něvy (odtud

jeho přívlastek „něvský“), a za rok potom i Němce u jezera Čudského.

Alexander něvský stal se velkoknížetem; uznávaje, že by marno bylo podnikati co proti nadvládě tatarské, varoval Rusy, a když se přece něco pozdvihlo, chlácholil chány; pravda, že těžko bylo nebouřiti se pod krutou správou.

Po Alexandru něvském měli jeho bratři, napřed Jaroslav (1263—1271), po něm Vasilij (1271—1276) plno práce s Novgorodem, který ve své svobodomilovnosti neuměl trpělivě snášeti jejich libovůle. Novgorod, jenž udržel staroslovanskou suverenitu lidu, povolával si sám svého knížete; byl si sám „gosudarem“, velký kníže pouze jeho „gospodinem“. Když se zmáhala moc knížecí, usilovalo se oslabiti svobody novgorodské, nicméně od konce 12. století zůstávala tam moc knížecí omezena voleným obecním „posadníkem“ (= presidentem), jenž stál vedle knížete jako vedle svého rovně; připomínalo se mu: „bez posadnika ti, knjaže, ne suditi, ni volostej*) razdavati, ni gramot dajati“.

Za té doby vzniklo ve spustošené jihozápadní Rusi mocné knížectví haličské; to je tak povznesl hrdý monomachovič Daniel Romanovič. Pojal velký záměr pomocí katolického západu zlomiti tatarskou moc nad východní Evropou. Papež mu dal královskou korunu a usiloval o křižáckou výpravu do těch končin. Ale snaha ta nedocházela dosti ozvěny a ochoty.

*) Pozemky a spojené s nimi úřady.

a že Daniel sám neměl na to dosti síly, sešlo s toho. Po Danielově smrti (mezi 1264—1266) padla Halič v bývalou nepatrnost.

Když pak i synové Alexandra něvského Dimitrij († 1294) a Ondřej († 1304) neustále se přeli o prestol velkokníže cí a volali si na pomoc jiná knížata ruská i tatarské pluky, zmáhalo se nepatrné dotud knížetství moskevské, kde vládl Daniel, nejmladší syn Alexandra něvského († 1303), a po něm jeho syn Jurij. Tento byl již tak mocný, že nedbaje práva starešinského sobil si velkokníže cí důstojenství právem síly. O to byly dlouholeté spory mezi Tveří a Moskvou.

Bulhaři.

Bulhaři padše za řeckého císaře Basilia bulharotluka (viz str. 218) v porobu byzantskou, zarazili se na dráze státního rozvoje i duševního života; i kvetoucí obchod jim zanikl. Daň byla jim sice mírně stanovena, aby sedlák platil tolik měr obilí, prosa a tolik věder vína, kolik potahů potřebuje k náležitému hospodaření: než co byly platny psané zákony, když jich četné úřednictvo nedbalo, a později také zákony ukládaly nesnesitelné daně.

Nespokojenost v zemi rostla, a kdo po celé říši byzantské cítil jakou příčinu k odboji, přicházel do Bulhar; Bulharsko se stalo rejdištěm nepokojných a nespokojených živlů, jak dokazují časté menší výbuchy.

Za císaře Isaka angela (1185—1204), když vydán rozkaz, aby se po horách balkanských nazjímalo tolik stád hovězího a vepřového dobytka, kolik by stačilo na výplatu krajů, které byl uherský král Bela III. odtrhl od řecké říše, zbouřili se r. 1186 Bulhaři vedením bojarských

Pečeť krále Přemysla II. Otakara.

bratří Petra a Jana Aseňa, potomků starého carského rodu z Trnova.

Petr vedl vládu zemskou, Jan organisoval válečný odboj až po horstvo makedonské a thrácké. Císař Isak vypravil na ně vojsko, ale to táhnouc horami balkanskými a vidouc tam

hromady kostí a hnátů z dřívějších bojů zmalomyslnělo. Bulharsko nabylo samostatnosti, Petr prohlášen carem bulharským; v Trnově zřízeno samostatné arcibiskupství, nezávislé na patriarchovi cařihradském.

Za statečného a lstivého cara Kalojana (1196—1207) zmohla se říše bulharská ještě více, že na západě sahala po Moravu řeku, na jihu po Strumu. Když pak dobyl i na černomorském pobřeží pevného města Varny, tak si uvědomil svou moc, že požádal papeže Innocence III. o císařskou korunu, zřídil samostatný patriarchat a dal se pod církevní svrchovanost římskou r. 1204.

Nástupce Kalojanův car Jan Asěn II. (1218—1241) přivedl na vrchol moc a slávu bulharskou, jak bývalo jen za staroslavného cara Symeona; pod jeho žezlem zase jednou byli sjednoceni všichni Slované bulharští. Říše se rozprostírala od moře černého po aegejské a adrijské. Trnovo, starodávné sídlo carské, dostalo nádherné paláce, chrámy a kláštery. Obchod obživl, zvláště co se tam usadilo četně kupců dubrovnických.

Za slabé vlády jeho nezletilých nástupcův ochabla bulharská říše; i slavný carský rod asěnovců vyhynul roku 1257 zavražděním cara Michala. Nastaly spory o trůn, za hranicemi na jihu se zmáhala říše řecká za Palaeologův, od severu se tlačili tatarští chánové zlaté ordy a na čas uvedli Bulharsko v poplatnost.

Srbové.

Počátkem této doby, za výprav křížových, sjednocují se Srbové v užší a tužší státní celek (srovn. str. 219). Raský velkožupan Bela Uroš poutal těsněji srbské země kolem svého prestolu; jeho synové Čedomil a Těchomil čili Těša ještě dále zůstávali pod svrchovaností mocného císaře byzantského Manuela.

Nejmladším synem Těchomilovým, Štěpánem nemanjou (1159—1195) počíná nová doba historie národa srbského, doba svobody.

Štěpán nemanja dosednuv na stolec velkožupanský zrušil staroslovanské zřízení staršinské, dle něhož nejstarší z rodu měl býti velkožupanem; spojoval údělná knížetství do své ruky, odnímal byzantincům župu za župou a odkázal všecko svému rodu. Nemanja opravdu, jak ho nazývá životopisec, byl „sběratelem ztracených krajů své otčiny“: založil mocnou říši srbskou a svou vlastní dynastii (1159—1367).

Štěpán vyznával víru katolickou, jako vůbec Srbové blíže moře adrijského; později přestoupil z příčin politických na řecké pravoslaví; vyhubil zbytky pohanské, pak i kacířskou sektu bohomilův a pronásledoval katolíky. Na stará léta složiv vládu šel do bohatě nadaného kláštera, „srbské lavry“ na sv. hoře Athosu.

Staršímu synu Štěpánovi poručil Rasu, „stolné město prostřed země srbské“ a s ním hodnost velkého župana. Mladší Vukan dostal knížecí úděl; leč on, chtěje býti neodvislým,

hledal si pomoci u krále uherského a u papeže. Proto Štěpán, aby ho předešel, také sliboval papeži víru katolickou a prosil ho o královskou korunu. Toho povýšení mu však nechtě přáti král uherský Emerich vtrhl do Srbska a posadiv Vukana na stolec velkožupanský povolil mu sice korunovaci za krále, ale si vyhradil svrchovanost nad Srbskem; od té doby nazývá se král uherský také srbským (rex Serviae nebo Rasciae).

Již za rok (1203) se bratři smířili, a Štěpán se stal velkožupanem. Vojnami bulharskými a uherskými utvrdil si panství, a nad to, jednak aby se zabezpečil a také že bulharský Kalojan nedávno dostal od papeže císařskou korunu, obrátil se Štěpán k papeži s podobnou prosbou. Papež dal jej korunovati, a Štěpán se nazval prvověnčaným (prvním korunovaným).

Štěpán prvověnčani brzy se odvrátil od církve římské; lstiví řekové naléhali a nalézali na jeho nejmladšího bratra Savu, a nicejský patriarcha German ho posvětil na srbského arcibiskupa; Sava pak korunoval bratra podruhé způsobem východní církve a upevnil v Srbsku pravoslaví zřízením dvanáctera biskupství. Papežové se snažili získati Srbsko prestolu apoštolskému, a nejeden srbský panovník blížil se Římu, ponejvíce z příčin politických; církevní samostatnost (samodržavná církev, autokefalé) líbila se hierarchii, podřízenost její hodila se panovníkovi, k tomu výhledy na cařihradský trůn a protivnictví Srbů s pokrevnými, ale katolickými Charvaty působilo, že Srbové se pořád

více odvraceli od církve západní, až srb a pravoslavný znamenalo jedno. A podnes dělí Srby a Charvaty, kde bydlí spolu v jedné zemi, jen náboženství; nedávno ještě se malicherně rozštěpili na ikavce a ekavce, jak kteří vyslovují v některých slovech *i* nebo *e*, aby se kromě víry ještě něčím různili.

Po Štěpánu prvověnčaném zůstali čtyři synové: Radoslav, Vladislav, Uroš a Predislav; každý měl před tímto zvláštním jménem ještě jméno Štěpán.

První nastoupil Radoslav, jehož ještě otec nazýval „prvencem z boží milosti svým náměstníkem“; již po deseti letech byl přinucen postoupiti vládu mladšímu a šel za mnicha do Dubrovníka.

Po krátké přestávce nastoupil třetí syn Uroš příjmím velký. Za něho zastiženo Srbsko s části vpádem tatarským r. 1241. Uroš pomáhal uherskému králi Belovi ve vojně s českým králem Přemyslem II. a byl při smlouvě obou králův o mír. Nejmladší bratr Predislav stal se arcibiskupem (Sava II.).

Uroš († 1272) zanechal dva syny: Dragutina a Milutina. Dragutin popustil vládu, jak si toho přál otec, mladšímu Milutinovi, spokojiv se toliko knížecím údělem. A tak Štěpán Uroš II. Milutin (1275—1321) otvírá krátkou sice ale poměrně nejpěknější dobu srbských dějin.

Úpad moci panovnické.

Ve všech státech evropských, vyjma Francii (v. str. 377) utrpěla panovnická moc v této době velkou ujmu. V Anglii a v Uhrách popustili králové písemně značnou část svých práv. — V Čechách se proti králi zmohla šlechta úřednická, která za své služby zvláště ve sporech o královský trůn nabývala korunních statků a obnovovala starodávné právo šlechty kmenové, že král bez povolení sněmu nesmí ukládati berně a branné moci vojanské že smí upotřebiti jen k obraně zemské.

V Němcích zašel záhubou rodu staufského (str. 386) bývalý lesk koruny císařské. Zprvu, od časů Karla velkého byla koruna dědičná; později se šlechta zmocnila částečného práva, voliti krále, alespoň v tom smyslu, že dědičnost měla býti uznána volbou. Od časů Jindřicha IV. (str. 141) utvrdila se zásada voliti krále a ve 13. století byla již právním obyčejem.

Až do časů Konrada II. směl se volby krále účastniti každý svobodník. Později přešlo to právo jen na knížata, pány voliče. Posléze omezilo se i z těch na sbor sedmi kurfirstů. Při dvojité volbě roku 1257 (viz str. 386) poprvé se jmenují kurfirstové: arcibiskup mohučský, kolínský a trevírský, král český (který se toho práva domohl proti vojvodovi bavorskému), pak falckrabě rýnský, vojvoda saský a markrabě braniborský. První hlasoval mohučský; volba se nekonávala vždy na jednom místě, ale od Bedřicha I. oby-

čejně ve Frankfurtě nad Mohanem; korunovačním městem byly z pravidla Cáchy.

Pomník Rudolfa I. habsburského ve chrámě špýrském.

Za nepořádků ve 13. století roztřásnilo se Německo na přemnoho (asi 200) větších a menších panství a panstvíček duchovních i světských.

Církev a státy ve středověku.

Jaký jest poměr církve a státu? Myslívá se někdy, že se církev ve středověku vyvyšovala nad stát, že se míchala do jeho záležitostí, zkracovala jeho práva a vadila jeho rozvoji.

Není pravda; církev majíc jiný původ a účel působila též jiným směrem než stát; jakožto něco současného, třebasi začátkem o mnoho staršího, církev stála vedle tehdejších států.

Pravda ovšem, církev svým původem i rozsahem vyčnívala nad stát: původu byla božského a nebyla omezena na území toho onoho státu; žádný stát jí nemohl stěsnávati svými hranicemi, nýbrž ona měla zahrnovati všecky státy, veškero pokolení lidské.

Církev povolána jsouc osvětlovati a posvěcovati lidstvo, měla si je na to vychovávati. V církvi vyrovnány nerovnosti stavů: pouze časné přednosti, urozenost a jiné, nezmohly se v ní nad vyšší pohledávky a vlastní přednosti: zušlechtění vůle zbožností a ducha vědou; tak se v ní udržela ušlechtilé vyšší snaze volná dráha. Svým složitým ústrojím, moudrým řízením, důsledností a pravidelností správy a všeho jednání byla církev učitelkou a dobrodějkou státu.

Pořádek ve státě může vycházeti jen z náboženství a mravnosti: stát a církev se stýkají,

pronikají. Některé věci, jež staropohanský stát počítal za své, v křesťanském státě již nenáležely samému státu, nýbrž církev je mohla považovati za své dominium.

Církevní zřízení a nařízení v té příčině nejsou ani proti vniterné organisaci státu ani proti právu vladařovu, nýbrž pouze a jen proti mravním vadám a nedostatkům. Církev se snažila lidstvo dle zákona Kristova mírnit a šlechtit, mysl k vyššímu pozvedati, slovem: lidský život zjemnit a pokud možná zpříjemnit. V tom viděla své poslání, o to se snažila a uměla toho dosíci; vše ostatní, co bylo světského, časného a tělesného, ponechávala státu.

Panovník i lid jakožto křesťané byli podřízeni zákonu božímu, a církev byla strážkyní toho zákona. Některá neřest trvala a zmáhala se, a panovník si netroufal nebo z nějaké, třeba nízké příčiny ani nechtěl proti ní zakročiti: v tom případě bylo na církvi opříti se i panovníkovi a připomněti mu povinnost. V tom smyslu zmocnil papež Celestin III. anglického arcibiskupa Humberta vydati kletbu na ty, kdo by svévolně zvyšovali cla a loupili na silnici, protože měl býti chráněn obchodník, který dovážel, čeho třeba k utěšení a pohodlí života.

Církev zavedla „mír boží“, aby přece nějak krotila divou bojovnost a chránila bezbranného; církev se vážně opřela otrokářství a prodeji křesťanů do otroctví, ačkoli nijak nevadila obchodu, pokud se konal v mezích křesťanské mravnosti.

Církev napřáhla svou zbraň, kletbu, na námořní loupežnictvo; že kdo něco takového koná, nemůže náležeti k církvi. Někde na pomoří považovali ztroskotané lodě a všecko z nich, co jim moře vyhodilo na břeh, za svůj majetek, lidi za otroky; někde dokonce plynuly stržené za to peníze jako pravidelné důchody do státní pokladny: proti tomu vystupovali papežové často a rázně; poznati, jak velmi toho bývalo potřebí.

Církev ročně slavnostně vynášela kletbu na křivopřísežníky, na čaroděje, žháře, zloděje, lupiče; konala, co mohla, do policejní moci a trestního práva státu nesahajíc.

Církev napřed zavrhla ordalie, soudy boží a souboje, až je papež Innocenc III. zrušil slovy Kristovými: Nebudeš pokoušeti Pána Boha svého. Kněžím zakázáno světit potřebné na to věci a zbraně, a státní moc nesměla za to kněze pokutovati. Posléze, když se zvrhly v pouhé zabíjení, odsouzeny též turnaje; byl o to boj tuhý a dlouho marný.

Církev mírnila nevolnictví: zrušiti ho nemohla, by nezkracovala číhosi práva; propustit nevolníka prohlásila za dobrý skutek, spasitelný; dítku z nevolnictví nebyla v církvi zavřena brána ani k nejvyššímu důstojenství.

V soudnictví zmírňovala církev zákony státní: nikoli trest o sobě a pomsta, nýbrž polepšení bývalo jí účelem. Ani kdo biskupa zavraždil, nebýval odsouzen na smrt, aby se mu neodnímala možnost pokání a polepšení; v tom duchu podnes provází kněz vraha až pod šibenici.

Papež Innocenc III.

(1198—1216.)

Za papeže Innocence III. povznesla se papežská moc do té výše, na jaké nikdy nebyla ani před tím ani kdy potom. Byl Innocenc duchaplný muž a též okolnosti byly k tomu příznivy.

Innocenc, z domů jmenem Jan Lotar, narodil se v Anagni jakožto syn hraběte Trasimunda z Conti; po studiích v Paříži a v Boloni vydal jako kněz knihu „O pohrdání světem“, kde naříká nad smutným osudem velikánů tohoto světa. Když jako kardinal jáhen byl 8. ledna 1198, v úmrtní den papeže Celestina III. jednohlasně zvolen papežem, plačky se zdráhal přijati důstojenství. Bylo mu teprv 37 let, a mnohý současník tehdy nad volbou vrtil hlavou; německý básník Walter z Ptačípastvy zvolal: „Běda, papež je mladý, pomáhej Pane svému křesťanstvu“.

Innocenc přinášel si do úřadu důkladnou znalost zájmů církve i vlasti, mladou sílu, statečnost a ušlechtilou ctižádost, i zralou rozvahu a vytrvalost; a což neposledního, i dobrou pověst svatosti a učenosti.

Hned při vstupu na papežský trůn obnovil papežovu svrchovanost v Římě a v církevním státě. Názorně to tím ozřejmil, že císařskému prefektovi oděl plášť; přiměl císařské náčelníky k odchodu z hrabství Assisi, z vojvodiny Splitu a jiných papežských krajů; do Toskany, kde právě vypudili císařské úřady, dosadil své.

Císařovna Konstance, vdova po Jindřichu VI. na smrtné posteli mu svěřila vrchní poručnictví nad mladičkým synem Bedřichem; papež mu dal Sicilii v léno a pečoval o blaho země i nezkrácené právo svého poručence.

V Němcích také samy okolnosti tehdy chtěly, aby se tam zmohla vážnost a moc apoštolského prestolu, jak vyloženo u císaře Oty IV.

Francouzský král Filip august zapudil manželku a pojal jinou, Anešku, dceru vojvody meranského; papež vyřkl nad Francií interdikt: nevylučovalo se tím z církve, ale se zapovídaly služby boží, církevní pohřeby a svátosti, kterých není ke spasení nezbytně potřebí. Papež přinutil krále podrobiti se zákonu manželskému jako každý jiný křesťan. Podobně zakročil papež proti leonskému králi Alfonsovi a jeho neteři, královské princezně kastilské.

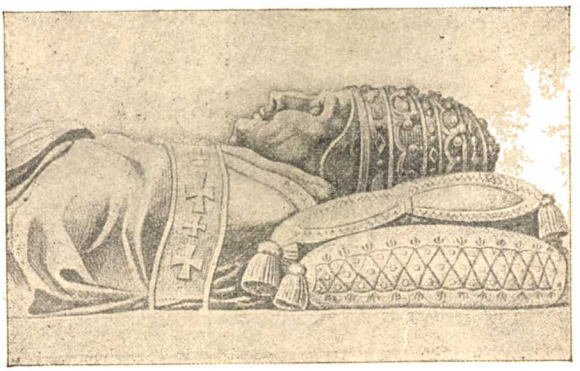
Aragonský král Pedro II. přijev do Říma dal se papeži korunovati a vydal mu listinu, kde svou říši podává sv. Petru a zavazuje sebe i nástupce k ročnímu poplatku.

Papež se zastal biskupa oportského proti násilnostem portugalského krále Sancha I. a po smrti krále rozhodl spor Alfonsa II. a jeho sestry, zjednav tím zemi klid a řád.

I mezi jinými křesťanskými panovníky ve Španělích pomáhal papež zachovávati mír a vyzval Evropu k výpravě proti španělským Maurům; skvělým vítězstvím u Naves de Tolosa zlomena tam moc nevěrců na vždy.

Otakara I. v Čechách pokáral papež Innocenc, že přijal název královský od Filipa švábského; a když Otakar na přání papežovo uznal Otu IV. německým králem a přijal korunu z jeho rukou, dal papež svým legatem Otakara pomazati; tak byl král český r. 1204 konečně též od papeže ve své hodnosti potvrzen.

V Uhrách smířil papež královské bratry, aby místo domácích svárů napřáhli zbraň raději na

Papež Innocenc IV.

sveřepé Turky ve sv. zemi. Krále bulharského a valašského, vrátivšího se do církve, dal v Trnově korunovati. Jiných činů papeže Innocence v zemích jihoslovanských zpomenuto na svém místě. — V Polsku mocnou rukou pomáhal hnězdenskému arcibiskupovi opravovati kleslou kázeň.

I do severních krajů, Švédska, Norska, Dánska, Anglie a Skotska obracel papež Innocenc pozornost a péči, uklizeti spory, po přednosti anglicko-

francouzské, a upevňovati tam život a způsob křesťanský.

Vrcholem a škoda že i závěrem jeho velečinného života byl obecný sněm lateranský, začatý v listopadu 1215, jak se připomene jinde. Papež tři léta naň schystával, čeho třeba.

Při tom všem neustával papež podněcovati křesťanské národy k výpravám křížovým; duchovní řády a světské duchovenstvo vybízel k hojným příspěvkům.

Když se ubíral smířit republiky Pisu a Janov, umřel v Perugii 16. července 1216, po 18½letém pontifikatě.

Papež Innocenc III. povznesl moc papežskou na vrchol. Duševní silou uskutečnil — ovšem třeba uznati, že za velmi příznivých zevních okolností — velké myšlenky a záměry papeže Řehoře VII.

Řehoř VII., jenž uprostřed velmi zkažené doby viděl a chtěl církev, jak by měla býti, do úpadu bojoval za její očistu, až, třeba s vědomím, že jeho spravedlivá snaha zvítězí, umíral ve vyhnanství — a Innocenc III., jenž podle zásady o dvojím meči, že Bůh dal papeži dvojí meč, na znamení světské a duchovní moci, a že papež světskou moc popouští králi, prohlásil supremat, svrchovanost církve nad všelikou mocí světskou, aby v duchu a dle potřeby té doby provedl idealně pojímanou a zduševnělou theokratii, bohovládu; rozhodoval a rovnal spory jak moudrý otec ve velké rodině křesťanské, a všecek

svět ochotně a důvěrně se podroboval jeho hlasu: — — oba tito papežové jsou výrazní a velkolepí zástupcové středověkého papežství v jeho zápase a vítězství, a zároveň ohniskem, kde se sbíhaly všecky velké duchovní hyby a snahy těch časů.

A posléze: nebyla by to vznešená, světovládná myšlenka, viděti v papeži vrchního soudce, k němuž by se národové a knížata měli obraceti, aby je soudil po věčných mravních zákonech, aby od hmotné moci bylo začasto velmi žádoucí odvolání k vyšší duchovní?!

Kacířství. Sněmy lateranské.

(1123 - 1215.)

Doba křížových výprav nebyla prosta bludařství, které nejvíce pocházelo z nekřesťanské filosofie arabské, z nepravého mysticismu a blouznivé demagogie (= svádění lidu). Jevilo se buď planým rozumářstvím nebo spiritualistním zcitlivěním, a v obojím případě s prudkým odporem proti církvi a duchovenstvu.

Nemálo k tomu přispívalo, že četné statky křižáků, kteří se nevrátili z výpravy, připadly duchovenstvu, a mnohý prelat, dostav se v úřad světskou protekcí, hověl si v přepychu a nedbalosti.

Ve Francii se vyskytl Petr de Bruys, který neuznával oběti mše sv., ani neomylnosti církve, ani křtu dítek, zamítal úctu svatých, půst na velký pátek, a všechny vrchnosti vyobcoval

z církve, až ho lid hodil na horoucí hranici, kterou sám byl postavil. V Římě s tím učením vystoupil fanatik Arnold z Brescie a tvrdil ještě, že všecky statky patří jen světským lidem; kněží prý mají býti jen chudi.

Jiní jinde učili v podobném smyslu. Když se zmohli, říkali si katharové (= čistí; z toho jména pošel název kacíř, něm. ketzer). Zvláště mnoho jich bylo v dolní Francii, kdež podle města Albi nazváni jsou albigenští. Šířili zásady převratné, církvi i státu nebezpečné; místo křtu vodou měli duševní křest čili konsolamentum (= potěchu), jímž se nabývalo odpuštění hříchů bez lítosti. Mnozí, aby nevypadli z toho stavu milosti, mořili se hladem, jedem, otvírali si žíly a jinak se hubili. Albigenští se dopouštěli násilí a ukrutenství, že papež Innocenc III. uznal o nich, že jsou horší než saraceni; proto vybídl krále i barony, by tomu překáželi, a poručil opatu Arnoldovi kázati na ně kříž. Prolito mnoho krve, a přes to že papež vážně neschvaloval těch krutostí, dozuřilo se proti nim teprv za krále Ludvíka svatého.

Jiná sekta byli chudí z Lyonu čili valdenští, podle původce Petra Valda. Přijali bludy albigenské a zvláště se vyznačovali pitvornou zbožností a prudkým záštím k duchovenstvu. I v Němcích se snažili nabyti stoupenců; později měli styky s českými husity; potom se přichytli protestantismu a v něm jich něco podnes ostalo v horách piemontských.

Jiní jiné vymýšleli bludy. Třeba: Vilémina

prý dcera českého krále Přemysla I. Otakara (Guillelma Bohema nebo prostě Gulielmina), když ovdověla, přišla se synem do Milanu a žila bohabojně v domě klášterním; tam byla i pochována roku 1282. Pro její dobročinnost docházeli k ní potřební, jimž ona i různou radou pomáhala; zvláště nemocní hledali u ní uzdravení; již za živa nazývána svatou. Té pověsti užil chytrý a ošemetný měšťan milanský Ondřej Saramita: počal ji vyhlašovati za vtěleného Ducha sv. a po její smrti sestavil učení bludné a nesmyslné. Když nepomohl zprvu mírný trest, odsouzen ke smrti na hranici. Tělo Viléminino vyňato z hrobu a spáleno, aby se ho nezneužilo.

Proti různým bludům toho věku a k opravě církevní kázně svolány tři všeobecné církevní sněmy, které se nazývají lateranské, že se konaly v papežském paláci Lateraně v Římě.

Na prvním sněmu lateranském, kterýž byl devátý v řadě všeobecných sněmů církevních (= oekumenických synod), potvrzen roku 1123 konkordat s císařem Jindřichem V., jak vyloženo str. 142. Byl to první konkordat apoštolské stolice se státní mocí. Obnoveny též zákony proti svatokupectví, zakázáno světským osobám rozhodovati o církevních záležitostech, vydány zákony (= kanony) proti sňatkům příbuzných, proti rušení „božího míru“, o poutích do Říma, o právech a povinnostech křižáků a t. d.

Druhý sněm lateranský svolal papež Innocenc II. r. 1139. Na něm zavrženo učení katharův a vydáno třicet kanonů ku zlepšení mravů, jako:

turnaje zakázány, padlému odepřen církevní pohřeb; klatbou stižen, kdo by svévolně vztáhl ruku na kněze a mnicha (privilegium canonis).

Třetí lateranský sněm konal r. 1179 papež Alexander III. za časů císaře Bedřicha I. rysavého (str. 337). Zrušen tehdejší rozkol, zavrženy bludy albigenské a valdenské, volba papeže vyhrazena kardinalům, zákaz na turnaje obnoven, přepych duchovenstva přísně zakázán.

Čtvrtý sněm lateranský svolal papež Innocenc III. v předtuše blízké smrti. Sešlo se 71 primasů a metropolitů, 412 biskupů, mezi nimi též východní patriarchové, 800 opatův a převorů, mnoho knížat buď osobně neb svými zástupci. Z věrouky vyslovena jednota Boha, trojice osob, vykoupení lidstva, platnost křtu dítek a j. Uloženo, aby každý křesťan aspoň jednou do roka kajícně se vyzpovídal a v čas velkonoční přistoupil ke stolu Páně. Postaráno o zlepšení škol, aby křesťanský lid lépe byl utvrzován ve víře a v dobrém předsevzetí. Pak vypsána nová výprava křížová a potvrzeny řády sv. Františka a sv. Dominika.

Ani křesťanský stát nemohl býti lhostejným k porušování náboženství a mravnosti a každý pokus trestal jakožto útok na nejvyšší dobro lidstva. Podle této správné zásady vyhlásili už římsko-křesťanští císařové kacířství za občanský zločin, který se trestal žalářem, vyhnanstvím, zabavením statku a v některých případech i smrtí.

Názor ten platil i ve středověku a docházel výrazu v zákonníku stanovením různých trestů

na zarputilé kacíře. Rozhodnouti, kdo je zarputilým kacířem náleželo jen církevní vrchnosti, biskupovi, jenž byl strážcem pravověrnosti ve své diecesi. Tíže trestu řídila se ošklivostí učení kacířského a povahou zákona. Od časů císaře Bedřicha II. byla na zločin heresie ve zvyku smrt upálením. Tento trest, již tehdy od jedněch haněn, od druhých zastáván měl svou příčinu hlavně v nebezpečných zásadách středověkých kacířů.

Křesťanské a maurské státy ve Španělích.

Po rozkvětu státu arabského ve Španělích, jak vyloženo str. 230, odkvétala říše za slabých panovníků, až roku 1031 rozpadl se kordovský kalifat skoro na tolik samostatných emiratů, kolik bylo měst, neboť každý místodržitel, emir, stal se vladařem: v Zaragose, Toledě, Valencii, Sevile, Kordově, Granadě, Murcii a jinde.

Vedle maurského udrželo se ve Španělích i křesťanské panství, které se skoro tou měrou zmáhalo, co maurské hynulo. V severních končinách španělského půlostrova, kam se po nešťastné bitvě u Xerez de la Frontera uchýlil Pelayo, potomek prý starého domácího královského rodu Rekkaredova se zbytky poražených Gotův a založili tam v asturských horách malé království asturské neb Oviedo, jež později po hlavním městě sloulo i leonské. Tam znenáhla se zmáhali a sbírali k boji s nevěrci.

Později v těch končinách vzniklo hrabství Burgos nebo Kastilie a vyspělo v království ka-

stilské. Také z výbojů Karla velkého, z tak nazvané marky španělské (viz na str. 114) vzešly dvě říše: království navarské a markrabství barcelonské čili katalonské. V 11. století, když navarský král Sancho velký, který všechny državy křesťanů v jednu říši sice spojil, ale před svou smrtí opět mezi své syny rozdělil, nastalo království aragonské; za to leonské a kastilské splynulo v jedno; roku 1109 vzniklo království portugalské, když kastilský král Alfons VI. dal zeti svému Jindřichu burgundskému některé kraje podél moře v léno; původ i jméno dostalo po přístavu „porto Kale“.

Ty všecky říše byly spolu i různo s Maury v neustalých bojech a s nestálým válečným štěstím. Gotové, zromanivše se ochabovali sice, ale v těchto staletých zápasech o život, víru a majetek nabyli tak rytířského ducha, že se jím vyznamenávali mnoho věků, ba stali se příslovným příkladem statečnosti.

Velké nebezpečí nastalo křesťanským státům španělským, když tamní rozmarnivělí Maurové povolali si z Afriky na pomoc bojovné Almorany; to byla blouznivá sekta, která si předsevzala obnoviti válečnou slávu islamu. Pod vladařem Abu Bekrem založili r. 1070 stát Marokko, a pod jeho nástupcem Jusufem přitáhli v ohromné síle, prý na čtyrystatisíc, souvěrcům španělským na pomoc; křesťanů bylo sotva čtvrtina. V ohromné bitvě u Salaky r. 1086 potřena síla křesťanská; jen noc jim pomohla, že jich něco prchlo živých. Z křesťanských lebek

kázal prý Jusuf postaviti několik věží jako pomníky.

Alfons VI., král kastilský, nejmocnější z panovníků španělských, kterýž měl svrchovanost i nad králem aragonským a navarským, jakož i nad hrabstvím barcelonským a tuluským, ubránil se návalu arabskému nezdolnou vytrvalostí, hrdinstvím a válečným uměním. Zemřel r. 1109. Jen škoda, že křesťanské říše ani tehdy nemívaly dosti svornosti.

Z křesťanské strany se v těch zápasech nejvíce vyznamenal kastilský rytíř don Rodrigo Diaz de Vivar, jehož král i lid nazýval el campeador t. j. bojar; u Maurů mu říkali Cid (sid el battal = pán bitvy). Všecek národ se divil hrdinovi a slavil písněmi a romancemi osudy jeho a činy.

Roku 1210 přitáhlo z Afriky ohromné vojsko, prý na půl miliona, pod vůdcem Muhamedem do Španěl. Křesťanští panovníci, napomínáni jsouce papežem, smířili se, a když papež Innocenc III. vyhlásil tam křížovou válku, hrnula se odevšad křesťanská posila do Španěl. Křesťané se položili u Naves de Tolosa; tam v obrovské bitvě dne 12. července 1212 poraženi Mauři, že jich padlo (dle křesťanských zpráv) 200 000. Primas toledský zapěl s ostatními prelaty hned na krvavém bojišti Te Deum a tisícerým hromem rozléhal se zpěv vítězů nočním šerem.

Bitvou u Tolosy zlomena moc maurská ve Španělích. Za kastilského krále Ferdinanda III. svatého dolomena: r. 1236 vzdala se mu po

tuhém odporu Kordova, která byla 222 let pod vládou maurskou a o níž se věřilo u Maurů, že jest jí souzeno na věky tak zůstati; za 12 let po ní hladem padla Sevilla po 16měsíčném obležení, pak i Xerez de la Frontera, Medina Sidonia, Kadix a jiné pevnosti. Mauři ustupovali buď do krajů ještě arabských ve Španělích, nebo ještě dále, do Afriky; a když aragonský král Jakub I. dobyl království Valencie a ostrovů balearských, zůstalo Maurům jen království granadské.

Život v městě a na vsi.

Na výpravách do sv. země a dříve již do Španěl poznávali křižáci cizí kraj a lid, kvetoucí města a budovali si je doma. Panovníci zakládali města v podhradí (suburbia), na křižovatkách důležitějších obchodních cest a u větších řek. To byla města královská, podřízená přímo královské vládě. Podobně zakládaly vrchnosti a kláštery města na svém pozemku.

Královská města dostávala velké výhody: obyvatelé darmo dostávali nebo si kupovali výsady na řemeslo a obchod, tak řečené bájemství nebo právo mílové, že kolem města na míli cesty nesmělo se pod pokutou provozovati řemeslo.

V městech, která vznikla ze starých vesnic, osad u klášterů a hradů, byly ulice bez rozměru, klikaté, nedlážděné, úzké; domy většinou dřevěné; odtud ony velké požáry, a že město „lehlo popelem“. Od náměstí, kde bývala radnice, a před ní se trhy týdenní a výroční a ohlašovaly

se výnosy královské a vrchnostenské, rozbíhaly se ulice na vše strany. Jednoho druhu řemeslníci rádi se usazovali vedle sebe a po nich brala ulice jméno: koželužská, na jirchářích a t. d. Kromě řemesel bývalo zvláště pivovarství městům vyhrazeno.

Jako zprvu kupci, tak po nich řemeslníci sestupovali se ve společenstva, cechy, by spojenými silami důrazněji hájili práva své živnosti. Časem se zmáhala s majetkem i politická váha měst.

Když divočela šlechta a loupežní rytíři v nejisté časy znepokojovali ze svých strmých hradů a skalních doupat veřejné silnice, osady a všecek kraj, opevňovala se města, probouzel se duch válečný a stávala se záštitou pořádku a svobody. Kolkolem býval příkop a val, někdy kolikeronásobný, a vcházelo se branou pod věží. Stráže oznamovaly příchozí kupce, a šlo se jim zbrojně naproti, nebo nepřítele, a vše se chystalo k obraně. Od vynálezu střelného prachu začaly zděné bastiony, bašty.

Výstavnost domů chybně si mysliti nádhernou a pohodlnou; středověk budoval velebné chrámy a budovy k obecnému dobru, ale na soukromé poměrně nenakládal. Z východních zemí donesen způsob a zvyk vikýřů, pavlačí, rožných ústupků a výpustků.

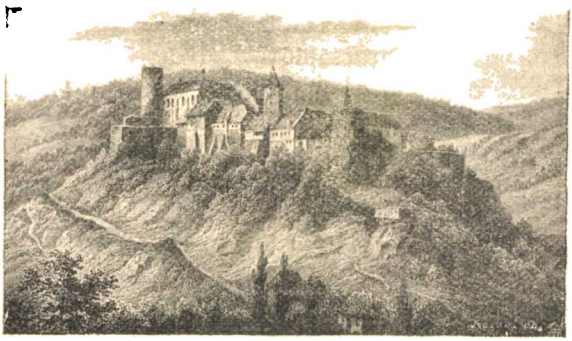
V domácnosti bylo vše nářadí a náčiní prosté; celá rodina jídala z jedné mísy. Později vše nádhernělo, když se zmáhal patriciat, že bylo potřebí kazatelů na přepych a zákonů na hýření.

Venkovský lid v té době již hodně klesl v nevolnictví. Šlechta nabývala od krále výsad, že lid v jejich území přicházel ze soudní moci královské pod soudní moc šlechty, a pak ho někde úřednictvo nemilosrdně utiskovalo; úřady patrimonialní, vrchnostenské. Lépe se míval lid pod vrchností duchovní, která též mívala podobná privilegia (immunity, exemce).

Výpravy křížové i v tom spůsobily nějakou úlevu. Nevolník, stav se křižákem, nabyl svobody, a kde jich mnoho odešlo, že ubylo dělnické síly, lákaly si vrchnosti nové osadníky lepším bydlem a četnějšími výhodami.

V Cechách až do těch časův obýval lid toliko v dědinách zádruhových a na hradech. Jen pražské podhradí podobalo se městu. Praha byla důležitým tržištěm. Vedle domácího lidu tam byli němci a židé, bohatí kupci a peněžníci, a prováděli obchod po celé zemi. Za dob králů Přemysla a Václava počala se všude po zemi zakládati města. Kde již do té doby provozoval se obchod a průmysl, totiž jmenovitě na starých podhradích, počala se vysazovati města po německém způsobě. Němečtí osadníci se tam zakupovali. Kdo z domácích neměl tolik, aby se zakoupil, byl s podhradí sehnán a usadil se podál města. Tak se stará podhradí slovanská měnila v německá města, v nichžto domácího lidu zůstalo někdy jen nepatrná menšina. Města byla vyňata ze soudů župních, a soudní moc tam vykonával rychtář a přísežní měšťané čili konšelé. Tyto soudy již nesoudily podle

starého domácího práva slovanského, nýbrž po cizím právu německém, ježto znali a donesli si ze svých vlastí. Nejvíce se dávalo právo magdeburské, složené z právních obyčejů starosaských, něco z práva římského a také z prvků městského zřízení Slovanů polabských, poněvadž soudní dvůr v městě Magdeburce nad jiné německé soudy slynul právnickou bystrostí. V pochybných případech otazovala se menší města větších, až

Hrádek Křivoklát.
(Často zpomínaný v dějinách českých.)

i do samého Magdeburka. Později se přeneslo středisko německého práva v Cechách do Starého města pražského, jakožto nejstarší německé osady.

Když se města opevňovala, ani šlechta neostávala za nimi. Po západním způsobě nepočítala se již urozenost podle majetku, nýbrž podle předků a po vlašské modě stavěli si hrady na strmých skalách a dávali jim německá jména. Tak se stali z Vítkoviců Rosenberkové, z Buziců

Valdekové a Hasenburkové a z jiných jiní. Páni ze Hradce stali se pány z Landsteina a Falkensteina, větev rodu Hronoviců se psala z Lichtenburka, potomci Diviše z Divišova se změnili v pány ze Sternberka, jiní z Pernsteina a t. d. A když pánové si nastavěli pevných a tvrdých hradův, ani královské statky nesměly zůstati bez nich. I tam se počaly zvedati hrdé věže hradní, aby byly v čas války pevnostmi královského vojska proti nepříteli.

Ale když bylo v zemi dosti hradův a pevných měst, pozbývaly rozsáhlé hvozdy a lesy po zemských hranicích své bývalé důležitosti a staly se k obraně zemské jakořka zbytečnými. Proto král Přemysl II. Otakar hleděl i tyto kraje na husto zalidniti, lesy vymýtiti, pozemek zorati a nabyti též odtud nových důchodů. Když domácí lid nestačil, aby tak rychle všecky kraje zaplatil a osadil, král ve své nedočkavosti rozprodal je cizím osadníkům německým, že skoro celé pomezí západní a severní někde dosti na široko a hluboko do země bylo osazeno německým lidem. Po příkladu králově činili ostatní páni a duchovní vrchnosti.

Tou dobou se tedy založilo v zemích koruny české také mnoho německých vesnic. Tím se zabývali zvláštní podnikatelé. Majetník statku, který chtěl zadati kus pozemku novým osadníkům, povolal si podnikatele a vykázal mu, kde by se mohla založiti osada. Podnikatel, jemuž se latinsky říkalo advocatus, z čehož vzniklo po německu vogt a po česku podle toho

fojt, dovedl nové osadníky, rozměřil polnosti na lány a rozdělil je mezi ně. Osadník se zakoupil právem zákupním (emfyteusí); hned složil jen závdanek, z ostatního platil mírný úrok a po něčem umořoval dluh. Advokat dostal v nové osadě dědičný lán, prostý všeho úroku, byl rychtářem té osady a rozsuzoval menší spory; z pokut soudních odváděl dvě třetiny vrchnosti, třetina byla jeho. S rychtou se kupovalo i rychtářství.

Tímto vším jmenovitě za krále Otakara II. posavadní podoba země české nemálo se změnila. Země ovšem se rychle zalidnila, průmysl, obchod a všecek život v zemi se spružil, ale s jiné strany z toho pocházely české říši veliké škody a strasti. Na místo původního práva slovanského dostávalo se do země právo cizí. Za nedlouho se počaly ukazovati nesnášelivost lidu německého s domácím a záští ke všemu, co bylo českého. Domácí lid počal poznávati, že by skrácen a že se cizincům nadržovalo. Kdykol vzniklo jaké nepřátelství se sousední říší německou, skoro vždy se stavěla německá města po boku nepřítele a proti domácímu obyvatelstvu. Z toho se vznímala u českého lidu nedůvěra i nepřízeň, zmáhalo se plemenné záští, až vybuchlo v husitských válkách ve hrozné plameny pomsty a záhuby. Po husitských válkách nemohl rozechvělý národ již nalézti klidu, až sám v sobě rozervaný zmalátněl a klesl na Bílé hoře ve smrtelný spánek.

Česká země i bez německých měst byla by se časem zalidnila. Pod hrady staroslovanskými

a z takových vesnic byla by časem vyrostla města, jako třeba srbský Bělehrad. Nedočkavá politika osadnická však překazila při slovanské povaze liknavý nicméně také přirozený rozvoj národa.

University.

V době křížových válek vznikly též university. Vědecký ruch, vytrysklý z křesťanského ducha, oživeného opravnými snahami papeže Řehoře VII., přivedl mnohé školy dómské a klášterní k velikému rozkvětu (viz str. 257). První university lišily se od našich po mnohé důležité stránce. Nebyly to ještě obecné učené ústavy, založené panovníkem nebo zámožným městem. Koncem 11. století proslavil lékařskou školu v Salerně učený lékař Konstantin afričan, benediktin montekasinský († 1072); přeložil lékařské spisy arabské a řecké; kvetlo tam sice už delší dobu lékařské umění, ale za Konstantina nabylo takové pověsti, že z daleka se tam chodilo na studie. Řekové, latiníci, hebrejové a saraceni přednášeli tam každý ve svém jazyku.

V Boloni skoro tou dobou, počátkem 12. století, za markraběnky Matildy, slynulo učení právnické a zejména učitel starořímského práva Irnerius († kolem 1228) tak proslul v pandektech (v. str. 52), že kdo neslyšel Irneria, nesměl se považovati za dokonalého právníka.

Výtečný muž měl dobrého učitele a zanechal dobré žáky: dobrá pověst se udržovala, rostla. Vysoká škola boloňská a salernská byla

vyňata z městského soudnictví; měla svou správu, senat z učitelův i žáků; domohla se i práva voliti si rektora a správní úřady. Posluchači, staří mladí, proputovali třeba půl Evropy za slavným mistrem a učili se z pouhé dychtivosti, nikoli aby pak dostali plat a úřad. To vše činilo studentský život půvabným; koncem 12. století počítalo se v Boloni 10000 a více studentů ze všech končin světa; dělili se napřed na citramontany (vlachy, předhoráky) a ultramontany (nevlachy, zahoráky), pak na osmnáctero národností, z nichž jedna sama o sobě byla česká. Tato korporativní pospolitost učitelův i žáků nazývala se v tehdejším spolčovacím duchu universitas.

Třetí proslulé učení vzniklo v Paříži; tam z oboru theologie a filosofie, a nejvíce rozkvetlo za Petra Lombarda. Záci se dělili na dvanáctero národností.

Později každá z těchto škol přibírala též jiné obory vědy, až universita obsahovala všecku vědu, veškero učení (studium generale) a rozvětvila se ve čtvero fakult: bohoslovnou, právnickou, lékařskou a libomudrckou. Učení šlo všecko ústně; živobytí v městě bylo velmi laciné, knihy nad míru drahé.

Po těchto třech nejstarších vznikla brzy také universita v Oxfordě a Cambridge (vysl. Kembridži) v Anglii, později v Padue; v Neapoli založil universitu Bedřich II. r. 1224 a pěstovaly se tam hlavně přírodní vědy; pak universita v Montpellieru a Toulouse ve Francii, ve španělské

Salamance, v Lissaboně; ve střední Evropě byla první v Praze, pak ve Vídni, Heidelberce, Kolíně, Lipsku a jinde.

Učitelům říkali v Paříži mistrové (magistri), v Boloni učitelé (doctores). Žáci pobyvše nějaký počet let na učení, jak učeň v řemesle a panoš u rytíře, zastávali učitele v lehčích předmětech; stali se z nich jako tovaryši: bakaláři a výše licenciati. Kdo chtěl vrcholu dostoupiti, provedl mistrovský kus: slavnou disputaci před mistry své fakulty; zastával v ní zásady své vědy proti všem námitkám přítomných; kdo slavně obstál, stal se doktorem, mistrem ve svém oboru vědy a směl ji prakticky vykonávati.

Aby se studentům snáze učilo a též aby byli v ústraní tehdejší bujnosti a nevázanosti, zakládaly se koleje, ústavy, kde bydleli a stravovali a žili jako po klášterně. V Němcích se tomu říkalo bursa a studentům bursariové, bursáři a z toho snad buršáci. V Anglii se koleje podnes udržely a mají ohromné důchody.

Nad jiné se proslavila pařížská kolej sorbonna, kterou roku 1258 založil Robert sorbonský, kaplan krále Ludvíka svatého. Již záhy se těšila po světě té chvále, že jest v theologii nejučenější; disputace tam trvávaly od šesti hodin ráno do šesti večer, bez přestávky. Od té koleje dostala jméno celá fakulta a má je podnes.

Veškera věda byla osvěcována a posvěcována vírou. První učitelé na universitách byli kněží. University se zřizovaly s povolením papežovým. Vrchní hlavou university byl kancléř, biskup

toho kraje. Profesoři neměli peněžitého služného; opatření své mívali z kolejní nadace. První placené profesory ustanovil císař Bedřich II. v Neapoli.

Scholastikové a mystikové.

Vynikajícími pěstiteli vědy, najmě bohosloví a mudrctví byli za těch dob scholastikové. Snažili se křesťanské pravdy dokonale poznati, důkladně zdůvodniti a v souvislost uvésti čili systematicky spořádati. Ta věda vznikla v 11. století v klášterních školách — odtud i jméno scholastika — a později se valně rozšířila.

Scholastikové používali spisů sv. otců vybírajíce z nich co vhodného a případného, ba nezamítali ani, co kde nalezli potřebného a pravdivého ve starých spisech pohanských, po přednosti u prvního filosofa starověku, řeka Aristotela.

Z nejstarších scholastiků je benediktin Lanfrank, potomní arcibiskup kanterburský († 1089, viz str. 326). Heslem mu bylo: fides quaerit intellectum = víra vyhledává rozum. Na synodě v Římě a Vercellích vědecky překonal Berengara, když se opovážil popírati skutečnou přítomnost Kristovu ve svátosti oltářní. Jeho velký žák a nástupce sv. Anselm počítá se břitkou bystrostí za vlastního zakladatele scholastiky.

Tak nazvané „žebravé řády“ (viz str. 312) daly tehdejší vědě mnoho výtečných hlav. Albert velký, řádu dominikánského, vynikal vědou,

stal se biskupem, než brzy se vrátil do klášterního ticha, by tam více žil vědám. Učeností svou byl tehdejšímu světu na odiv, ba měli ho za čaroděje. Knížata ho navštěvovali, a podnes uznává svět cenu jeho přírodních vědomostí; byl středověkým Aristotelem. Zevšad se za ním posluchači hrnuli v zástupech.

Z jeho žáků nad všecky vysoko vynikl Tomáš akvinský, dominikán, rodem z Kampanie, muž rovně učený jak svatý: anděl školy (angelus scholae) nebo doctor angelicus (andělský). S nevídaným důvtipem vycítil z nesprávných a zmatených překladů právě na nejtěžších místech pravý smysl peripatetické filosofie, jakořka reprodukoval Aristotela. Nejslavnějším jeho dílem je dvojí soubor vědy, bohoslovné a mudrcké: Summa theologica a philosophica, první vědecká soustava křesťanského názoru světového, která jako velebný dóm se vypíná a na věky zůstane důkazem na podiv, jak velkolepého díla je schopen lidský duch. Psáno je prostě, určitě, jasně. Tomáš učil v Kolíně, Paříži, Boloni a v Neapoli. Cestou na církevní sněm lyonský zemřel ve Fossanově r. 1274. Papež Jan XXII. kanonisoval ho r. 1323, Pius V. ho jmenoval církevním učitelem a Lev XIII. patronem křesťanských škol.

Z těch, kdo se již tehdy uchylovali s pravé cesty scholastické, nejznámější jest asi Petr Abélard, rodilý francouz. Po studiích učil napřed filosofii, a že v ní neměl odpůrce, pozbyl k ní záliby; jsa důvtipný, ctižádostivý a odvážlivý

dal se na bohosloví. Učil zprvu v Meluně, potom v Paříži. Seznámiv se s kanovníkem Fulbertem svedl jeho neť, sličnou a duchaplnou Heloisu a byl návodem Fulbertovým přepaden a vykleštěn. Jsa tehdy ještě laikem, světským, uchýlil se do kláštera a založil školu; spis jeho z té doby „Úvod do bohosloví“ byl synodou zavržen, spálen a pisateli uložena vazba klášterní.

Potom odešel, nepokojná hlava, na poušť u Nogentu a zbudoval si chatrný příbytek a kapli „parakleta“; i tam se mu nahledalo žáků. Pak zase toho nechal, poručiv parakleta Heloise, která už byla klášternou, a přijal volbu za opata v Bretani. Když se řeholníci protivili jeho opravám, odešel a znova počal učiti v Paříži. Ze hlásal své staré bludy, potíral ho sv. Bernard a jiní a sněm senský zamítl jeho bludy. Abélard odvolav se do Říma zemřel cestou kajicně. — Výstřední protivou učenosti byl Jacopone di Todi (= hloupý Kuba z Todi), který ač učený, zřekl se i rozumu čili jak praví hrobní nápis: „Stav se bláznem pro Krista, novým uměním svět pobláznil a nebe urval.“ Složil báseň „Dies irae“ a jiné.

Mystikové (z řeckého mystérion = tajemství, mystai = zasvěcenci) pojímali pravdy náboženské a rozumové více rozjímavě. Mystikům byla pokorná víra nade vše; Písmo svaté čítali, aby se jím povzbuzovali; vůbec se snažili ani ne tak rozumem zkoumati, jako srdce šlechtit.

Člověk jakožto bytost tělesná a duchová, může v sobě potlačovati ducha a připodobovati se životem zvířeti; ale může také mrtviti tělo a

duchem hledati přímého styku s Bohem, přenášeti těžiště života mimo sebe, pohřížiti se v Boha. Rozeznává se v tom trojí stupeň: očista (uvolnění ducha z pout přírody); osvícení (když uvolněný duch žije svým duchovým životem); stupeň dokonalosti (bytí v Bohu, vyjevení, působení v Bohu, s ním a pro něho: zázraky, proroctví, nazírání). Nedokonalý mystik buduje svou mystiku jednostranně, buď na pouhé intelligenci: nazírá božské, ale jeho nazírání (— starodávná theoria) nesrovnává se s životem; nebo na pouhé vůli: bývá u vytržení a koná divné skutky, ale nemůže jich uvésti na myšlenky, na pojmy; nebo na citu: požívá blaženosti v Bohu, nemoha jí ani uvésti na jistý základ ani ji druhým zjeviti. Dokonalému mystikovi vyrostá mystika ze všech tří: poznatek určuje vůli, vůle pobádá poznatek, jeví se to skutkem, vším činem, až posléze obojí, nazírání Boha a láska k Bohu splynou a v požívání Boha, v čiré blaženosti docházejí svého klidu. Mystiků dějinami dosvědčených bylo na tisíce; o kterých dějiny mlčí, ještě více, a každý byl v něčem jinačí než všichni ostatní; vyskytovali se, jak jich kdy žádala doba.

Nejznamenitějším mystikem byl sv. Bernard jasnodolský (srovn. str. 320); serafský světec z Assisi, „svatý pan František, chudáček boží“ (v. str. 312); sv. Bonaventura spojoval obojí směr, scholastiku i mystiku, počítá se však mezi mystiky, že ve scholastice nedosáhl sv. Tomáše akvinského a v mystice jest nad něho († 1274).

Z pozdějších dob vyniká zahloubilý dominikán Jan Tauler, velký řečník lidový; ctihodný Tomáš kempenský byl velkým přítelem a pěstitelem mystiky; připisuje se mu spis „Ctvero knih o následu Krista“; mnozí tu knihu počítají za první po Písmě sv. a byla již aspoň 2000kráte znovu vydána.

Řeč. — Písemnost.

Ruchem výprav křížových přišel jako z jara teplý vánek a déšť na ztuhlou ještě půdu, že vše, co se tři sta a více let před tím ujalo a klíčilo, v této době již bujně se rozvíjelo a zakvétalo. Národové se ocítili v křesťanské míze a v míze své národnosti. Místo latiny jakožto posavadního obecného jazyka spisovného všude se uplatňovala lidová řeč i v písemnictví; tu pak již ne několik lidí, nýbrž širé vrstvy lidu se účastnily duševní tvorby, že se v ní časem jasně zračila vlastní povaha národa.

Místo mrtvé latiny počínal živý jazyk francouzský býti světovým. Na výpravách křížových, kde se stýkaly různé národy, bývalo nejvíce Francouzů; a že francouzští rytíři nad jiné se vyznačovali dvorností a uhlazeností, učili se jejich jazyku příslušníci jiných národů, aby se mohli spolu dorozumívati.

Básnictví.

Nejkrásnějším květem z písemnosti té doby jest básnictví. Napřed ve Francii, zejména

v jižních končinách, v Provenci. Zachovaly se tam zbytky vzdělanosti latinské; tam se nejprvé ujala křesťanská vzdělanost. Kraj byl úrodný a pod jasným nebem veselý a krásný; jazyk provençalský svou zvučností a ohebností vybízel k básnictví. Prostonárodní poesie kvetla; k lyrické jí dodávala látky krása přírodní, k epické hrdinské činy z bojů s blízkými Saraceny.

Potom šlechtičtí básníci (troubadouři [viz str. 256], italsky trovatori = vynálezci, vymýšlitelé) vynalezli nový druh básnictví rytířského a chodíce jako pěvci s violou, harfou nebo kytarou od hradu ke hradu přednášeli své básně.

Křížovými výpravami najednou se otevřel užaslému zraku nový cizí svět v nevídané nádheře východu; čarovná dálava se bleskotala v živých a žhavých barvách; zbujnělá obrazivost nořila se a hýřila v pestrých pohádkách arabských. Myšlenkový obzor se rozšířil, poesii přibylo nové hojné látky: napřed z rytířských dobrodružství (aventure, z toho něm. abenteuer), potom se přibíraly a spracovávaly staré báje: o králi Artušovi, jehož rytířové chodili z Anglie do celého světa na dobrodružství, o sv. Gralu, míse ze skvostného kamene, z nížto Spasitel u poslední večeře podával apoštolům své tělo, a do níž prý byla zachycena krev z boku Páně; pak též o Karlu velkém a jeho paladinech.

Vedle hrdinského básnictví vydalo i milostné přemnoho líbezných, pestrých a voňavých květů. Jako z jara ptačí zpěv a švitor v háji, tak se ozýval všecek kraj písněmi o lásce, nejen

světské, nýbrž i nadšené chvalozpěvy o Panně Marii a jiné duchovní zpěvy.

Z velikého počtu pěvců zachoval se paměti jako nejstarší troubadour hrabě Vilém poitierský; účastnil se první výpravy křížové. Z epických básníků prosluli zejména Chretien de Troyez a Guiot de Provence.

Psané knihy s maluvkami.

Poesie provençalská se rozšířila z jižní Francie do severních krajů francouzských, do Italie, do Španěl, a nejvíce napodobena a pěstěna v Němcích.

Německé básnictví, epické i lyrické, též se dařilo v té době. Jako jiné zpěvy hrdinské, třeba řecká Ilias a Odyssea (srovn. „Starý věk“ str. 170), tak ani německé Nibelungy a Gudrun nepocházejí od jednoho básníka ba

ani z jedné doby. Nibelungy jsou spleteny ze čtveré pověsti: franské (kralevič Sigfrid, sídlo Santen); burgundské (král Gunther, jeho sestra Krimhilda a choť Brunhilda, přední manové Hagen a Volker, sídlo Vorms); ostrogotské: král Dětřich z Bernu = Theoderich; čtvrtá báje jest o hunském králi Attilovi (= Etzel) a jeho man Rudiger z Bechlarnu. Vyprávěný děj spadá do stěhování národů, do druhé polovice 5. století; později o tom vznikaly písně a básně, až je v druhé polovici 12. století sebral, setkal a někde i spracoval kterýsi genialním taktem a širokou rozlohou ducha nadaný básník, jehož jméno zůstalo nepovědomo. Později přišlo vše v zapomenutí; a když se v polovici 18. století opět po kuse nalézaly a vydávaly, nerozumělo se jim; pruský král Bedřich II. napsal o nich, že „nestojí ani za babku (schuss pulver) a že by je vyhodil ze své knihovny.“ Ten lístek mají v curišské knihovně za rámcem.

Vedle starého lidového zakvetlo v té době po francouzském vzoru umělé rytířské čili dvorní básnictví epické. Básníci rytířského stavu chodili po knížecích dvorech (srovn. str. 362) zpívajíce o trojské válce, o Aeneovi, o Alexandru velkém, nebo brali látku zrovna z básníků francouzských, jako Wolfram von Eschenbach ke svému „Parcifalu“ nebo Hartmann von Aue († 1210) ke svým hrdinským básním. Kterak veselo užívati světa, líčil v té době též po francouzských vzorech pěknou formou Gotfried ze Strassburka, jehož báseň „Tristan a Isolda“ hojně

byla čtena, napodobena a překládána, i do českého jazyka. Toto umělé básnictví nesblížilo a neproniklo se s lidovým na škodu a zkázu obojího.

Lyrické, milostné básnictví pěstovali tak zvaní pěvci lásky (minnesänger); jako právě jmenovaní hrdinští pěvci chodili po kraji (fahrende Sänger, potulní pěvci). Ze značného počtu zanechalo jich asi stošedesát po sobě písemné památky. Nejslavnějším byl Walther von der Vogelweide (1170—1230); již za živa mu jednomyslně přisuzován věnec vavřínový; zdržoval se nějaký čas i ve Vídni u dvora vojvody Leopolda VI.

Vědy.

Patrný účin měly křížové výpravy také na vědy, zejména jak se snadno domysliti, na přírodní a zeměpisné.

I dějepis byl v té době pilně pěstován. V Němcích zejména vynikl Ota frisinský, třetí syn rakouského markraběte Leopolda IV. a Anešky, dcery císaře Jindřicha IV. Jakožto biskup frisinský a příbuzný císaře Bedřicha I. mocně zasahoval do politiky té doby až do smrti roku 1158. Kromě obecné kroniky od stvoření světa popsal ušlechtilou latinou a nestranně dějiny císaře Bedřicha I.

Křížové výpravy, toť se ví, byly hojně popisovány; zvláště se tu přičinil Vilém tyrský († 1218). Vilém byl oblíben u krále Amalrika, stal se vychovatelem jeho syna Balduina, potomního krále jerusalemského, a pak v Tyru arci-

biskupem. Popsal udalosti ve Sv. zemi od první výpravy do r. 1184. Jeho Historia belli sacri (= dějiny svaté vojny) jest nejlepším pramenem křížových výprav; jsou popsány názorně, plynně a nestranně; jen kde mluví o jihoevropských Slovanech, kudy někdy táhli křižáci, nezdá se býti dosti poučen a líčí temně.

Z německých dějepisců, kteří v té době psali o slovanských národech, první zasluhuje zmínky Helmold; zanechal důležité zprávy o Slovanech polabských, jak se bránili a bouřili proti porobě a němčení, až podlehli za Jindřicha lva a Albrechta medvěda (viz str. 430). Psal ozdobnou latinou, jasně, prostě a živě, a což dosti na němce a kněze, psal o slovanských pohanech střízlivě a s dojmem úplné hodnověrnosti. Jeho Chronicon Slavorum končí rokem 1170. Po něm pokračoval v tom díle Arnold, opat lubecký; prodloužil kroniku do r. 1209, ale o Slovanech už málo psal. Potom ještě dánský dějepisec Saxo grammaticus (= učený); žil ve druhé polovici 12. století a zanechal ve své Historia danica také zvěsti o Slovanech.

O českých dějinách první psal Kosma (lat. Cosmas, † 1125), otec olomuckého biskupa Zdika (v. str. 338). Když mu bylo 53 let, stal se knězem a kanovníkem pražským. Zele, že nikdo nezaznamenává dějů národa českého a že padnou v nepamět, dal se do toho v pozdním věku 75 let. Škoda, že dost nedbal rozeznávati pravdu a že nebyl dosti nestranným. Kronika Kosmova

zachovala se v rukopise štrasburském, štokholmském, drážďanském, vídeňském, pražském, brněnském, roudnickém a břevnovském.

Pokračovatelem Kosmovým byl Vincentius, dvorní kaplan knížete Soběslava (viz str. 341), později kapitulní děkan na Vyšehradě; zaznamenal, čeho sám byl očitým svědkem z politického života a zvláště podivné zjevy přírodní. Po něm ještě kdosi bez ladu a skladu napsal všelico z dějin českých. Teprv od roku 1240 zasluhují zápisky většího povšímnutí, zvláště kde se vroucně líčí sláva krále Přemysla II. Otakara.

První polskou kroniku latinsky sepsal Martin gallus, kaplan při dvoře Boleslava III. Nebyl rodilý polák, ale uměl polsky. Kroniku prý čerpal z národního podání, z písní a pověstí; historické ceny nabývá až v posledním díle, kde vypravuje současné děje, však i tu zakrývá chyby a slabosti panovníkův i lidu. Kronika je psána, jak tehdy býval zvyk, střídavě veršem a volně; později bylo tam všelico přidáno a změněno.

Nejstarší letopisec ruský a otec slovanského dějepisu je Nestor. Narodil se asi v Kyjevě roku 1066. Již 17letý vstoupil do kláštera pečerského, nazvaného tak po pečerách, jamách a jeskyních, ve kterých mniši přebývali. Nestor počíná letopis od stvoření světa. K roku 1106 připomíná smrt 90letého starce Jana Vyšatiče, od něhož prý má mnoho, co vypisuje v kronice. Dočkal se věku aspoň 80ti let. Kromě toho sepsal část „pateriku“, životopisu sv. otců kláštera pečerského, a tam vtrouseno něco zpráv o něm

samém. Letopis Nestorův zachoval se v mnoha přepisech z pozdních dob. Na česko jej přeložil Kar. Jar. Erben.

V té době i právo (po staroslovansku pravda) bylo písemně sbíráno a vykládáno. Z nejdůležitějších památek starého práva slovanského jest Pravda ruská. Původcem této vzácné sbírky právnické byl prý velký kníže Jaroslav moudrý (viz str. 213); dal to právo městu Novgorodu (1018). Myslí se však též, že Novgorod již měl to právo, a že mu tehdy bylo jen potvrzeno. I v ruské pravdě byly na zločiny a přečiny položeny různé pokuty peněžité.

V českém právě pocházejí z doby knížete Konrada Oty (1189 v. str. 344) Statuta ducis Otonis. První markrabě moravský byl i prvním zákonodárcem.

Německé právo sestaveno kolem r. 1230 ve sbírku Sachsenspiegel (= zrcadlo saské), jako že se v něm obráží staré saské právo, platné v zemích severoněmeckých; v jihoněmeckých vznikl po něm a podle něho Schwabenspiegel (švábské zrcadlo). Krom těchto dvou právních sborníků byla ještě některá různá práva městská a venkovská.

V jiných oborech vědeckých také se za křížových válek rozšířily a prohloubily vědomosti, zejména v počtářství a hvězdářství, třebasi braly podněty z mírných styků s Araby španělskými, sicilskými a jihoitalskými, jak už se naskytly zmínky na různých místech této knihy.

Umění. Gotický sloh.

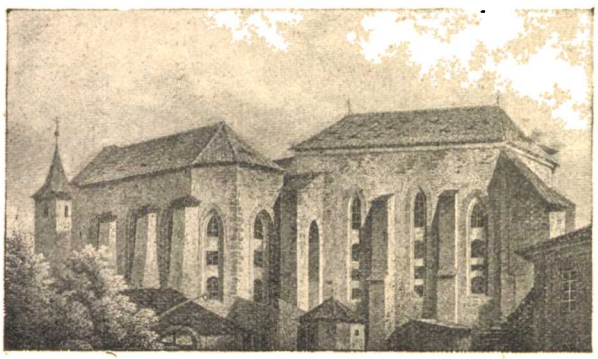
Románský sloh (srovn. str. 260), jakkoli zdokonalovaný, přes všecku nádheru a mohutnost, měl vady, které nemohouce býti překonány, tím více se pociťovaly, čím jemněji brousil se umělecký cit. Románský sloh neměl ústrojné spojitosti stavby: báně nevyrostala přirozeně z pilířů, z oblouků; obé bylo kolkolem od sebe odkrojeno římsovým věncem, každé o sobě skýtalo se oku jako něco nesouvislého, kus něčeho. Nemohlo se dosti do výšky: oblouk byl vázán kruhovým poloměrem, a spousty staviva, čím vyšší, tím více tížily beztoho těžké pilíře. K tomu ještě: románský sloh měl mnoho orientalsko-antického, a východní církev po náhlém rozkvětu odtrhnuvši se od západu a tak pozbyvši oživujícího podnětu, i v umění také tak náhle ustala, ztrnula, zakrněla. Což ještě mohl západu znamenati odštěpený východ?

Zatím, co se dále hledaly různé cesty a spojky, francouzští stavitelé v kraji pařížském přijali ve 13. století lomený oblouk místo posavadního kruhového. Lomený oblouk byl v Egyptě znám již v 9. století; z Afriky donesli si jej Arabi do Španěl. Tak přišel do stavitelství nový motiv, který když se vše provedlo k tomu poměrně v celku i v částech, vyspěl v nový sloh gotický.

Lomený oblouk dopouští volnější rozpjetí; klenbu mohou držeti úzká kamenná žebra, jež vyrostají ze samých pilířů; tíha padá více kolmo

na pilíře, které se z venku ještě příčkami opírají o pilíře ochranné. Mezi pilíři a žebry, jakořka kostrou stavby, mohou býti na tu výšku dosti tenké zdi.

Gotické chrámy jsou volné, vzdušné, velebné; všecko jásá vítězstvím ducha nad hmotou; všecko tíhne vzhůru, jako kamenný les, zkamenělá modlitba; do tenkého zdiva jsou vysoká okna s rozmanitými ozdobami.

Klášter bl. Anešky české.

Tak se stavělo, když vedle živé víry a radostného nadšení ke cti a chvále Boží už si lidé hrdě byli vědomi svého blahobytu. Nejznamenitější stavby jsou ze mnohých: v Paříži (Notre-Dame), v Remeši, v Amiensu, Lyoně, Brusselu, v Kolíně nad Rýnem, ve Štrasburce, v Řezně, Ulmě; ve Vídni chrám sv. Štěpána.

V Čechách je vzácnou památkou nejstaršího slohu gotického, z přechodní doby mezi slohem

romanským a gotickým, z první polovice 13. století, klášter blahoslavené Anešky v Praze; jemu velmi podoben, jakořka sesterská stavba jeho jest klášter „Porta caeli" = brána nebeská v Tišnově na Moravě, jednoho ducha a z jedné ruky. Od časů císaře Josefa II. jest pohříchu spuštěn, a tato profanace činí bolestný ba strašlivý dojem.

Malířství mělo na širokých plochách románského slohu dosti prostoru k rozvoji, zvláště na mohutných klenbách; v Italii pěstovali malbu mosaikovou a smaltovou (= emailovou). I staré listiny, kostelní knihy a rukopisy ozdobovány maluvkami, miniaturami. S gotickým slohem zmáhala se však malba na skle.

Sochařství bylo té doby ještě v počátcích. Více povšimnutí zasluhuje tepání a lití kovů. I ve slonové kosti umělo se rýsovati, jak svědčí lovčí roh v pokladě svatovítském.

Daně a platy.

Během času každý panovník ukládal poddaným platy na potřeby státu a svého dvora. V různých státech a dobách bývaly ty daně a dávky sice v něčem různé, podle přírodních a životních okolností obyvatelstva, ale vhodné tituly, na které se dalo daně vymáhati, přibíral jeden od druhého, že tedy berně v různých státech bývaly dosti podobny.

V Čechách jmenovala se daň berna neboli pomoc králové, i prostě pomoc. Zprvu měl panovník své vlastní důchody ze statků, dolů a

lesů. Pravá berně začala, jak se zdá, teprv za králů českých; vybírala se „na korunaci“, když byl král korunován, nebo když dceru vdával; potom už i když syna ženil. Za některého krále bylo těch berní více ukládáno a na rozličná jména, na vyvazení zastavených královských hradů, na válku, na dobytí některé země, jak tu a tam v knize zmíněno; za krále Jana lucemburského i na dluhy jeho. Dary a pocty králi jmenovaly se též poklona.

Páni povolovali berni na sněmě; vybírala ji vrchnost. Vladykové, majíce na to berce a písaře, rozpisovali, kolik připadá na koho. Na korunaci krále Jana platilo se: z lánu rolí nebo ze mlýna na řece jeden věrdunk stříbra t. j. 13 grošů pražských; řemeslník, hospodský a mlynář na potoce po lotu stříbra = 4 gr. pr.; z polí nerozdělených na lány platilo po věrdunku z popluží. Stěžováno si však už záhy, že páni často berně povolují, by se zalíbili králi, a vladykové že vymáhají berni po jedněch knihách a z jiných že účtují králi.

Když byl král na cestách, poskytován mu nářez, daň na dobytku, a nocleh družině s bezplatnou večeří; za dovolenou choditi lesem královským platilo se cestné; královským opatrovníkům bobrů poskytováno bobrové: nocleh darmo, jídlo a povoz; lovské či lovčí byly dávky lovčím a dozorcům lesů: vejce, slepice, krmivo psům a zvláště lovčí oves.

Důležitým důchodem byl úmrt či odmrt, že statek, jehož majetník odemřel, spadl na

vrchnost: selské grunty přecházely na vrchnost, panské statky na knížete nebo krále, manské statky biskupské na biskupa. Z této povinnosti mohly se šlechta i obce vykoupiti.

Ze zbožných nadací a zádušních závazků připomněti zvláště tak nazývané „železné krávy“ a „věčné včely“, které se kdo uvolil chovati na prospěch kostela a duchovního správce.

Prvý groš a denar český.
(Z časů krále Václava II.)

Vrchnosti platily se daně: desátek (decem, tacmo = decimo) z obilí veliký a z jiné úrody: konopí, lnu, hrachu malý; z kopy obilí dávalo se skopné nebo snopné, třeba každý čtvrtý snop, z luk sena polovici; jiná daň byla dýmové či podymné (od slova dymník = komín) jako že domovní daň na penězích neb obilím, drubeží; někde i kdo neměl vlastního domku, „samostatné baby, hoferi či podludníci“,

dodávali sušené houby, kmín a lískové ořechy; kdo prodal statek, platil laudemium či auffank, 10 ze sta, jak se nyní platí „kup“; schodné platil, kdo se chtěl stěhovati do jiné vesnice, pod jinou vrchnost; za dovolení ke sňatku dávalo se čechelné (od staročes. čechel t. j. košile), jako by se řeklo daň z košile; krčemné bylo nájemné z krčmy, ale též, aby si kdo směl na domácí spotřebu sám navařiti piva; mostné se skládalo na správky mostů; čižebné platil, kdo si najal od vrchnosti čižbu, t. j. chytati ptáky; hrabné, kdo chtěl listí a mech hrabati v lese.

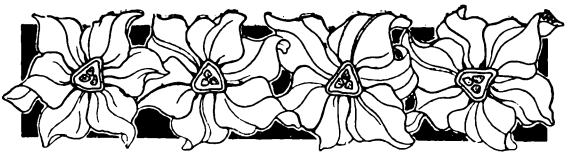
Kromě toho bývalo v obyčeji dávati vrchnosti pocty, v některé svátky, zejména velkonoční a vánoční; bývaly to dary dobrovolné, až někde se časem z toho stala povinnost. Z různých povinností mohl se poddaný vykoupiti penězi, někdy zase místo peněz mohl platit plodinami nebo živou daní, drubeží; kdo nechtěl o sv. Jiří a sv. Václavě odváděti pleco, zadní čtvrt zabitého kusu, zaplatil plecovné; místo povinovaných vajec nebo místo krmení vepřového dobytka pánům dávalo se povaječné, povepřovné; kdo nechtěl panské chrty krmiti sypal oves za to: oves chrtový; za jiné povinnosti a výhody byl oves pastevní, dřevní, lovčí, mostný.

V soudním řízení byly různé pokuty: největší byl odklad hlavy; když zabil kdo koho, směl se někdy vykoupiti z trestu: za panskou osobu 500 hřiven stříbra, 500 liber vosku do kostela, 500 mší a 50 podstavů plátna chudým;

za rytířskou osobu desetinu toho, za sedláka desetinu, co za rytířskou; zranil-li kdo koho ale nedobil, platil **nedoperné**; za levné zranění bylo **ranné**, **krevné** nebo **krvavé**, poraněnému i soudci; který obžalovaný očistil se ohněm, vodou nebo jen přísahou, platil soudci a knězi, bez něhož nesměl se takový soud konati, **čistotné**; za propuštění z vězení ukládalo se **výplatné**.

I v civilní, občanské správě bývaly poplatky: kdo se někde zakoupil, platil **kupné**; chtěl-li kdo koho „obstaviti“ (zafantovati) pro dluhy, oznámil to úřadu a složil **opovědné**, **obstavné**; za výmaz dluhu z knihy platilo se **výmazné**; rychtář, když koho dal zatknouti, dostával **jemné**.

Do **obce** plynuly též některé dávky: za přijetí do obce bývalo **příjemné** (dnešní přijatá); hosté totiž cizinci, kupci, platili **hostinné**, aby směli prodávati; **hrnečné** dávali hrnčíři vezouce hrnce jinam; soukeníci platili **pečetné** za pečetění postavů sukna; **tržné** vybíralo se od prodavačů na trhu (nyní „z místa“); kdo měl boudu v řadě, platil **řadovné**; **načané** byl poplatek z načatého sudu vína, **posudné** ze sudu, bečky piva a vína vyčepovaného; **stupné** se platilo z každé stupy na olej neb na kroupy a z každého kamene mlýnského.

Část IV.

Poslední dvě století středověku.

(1300—1500.)

České děje: Čechy císařské. — Doba husitská.

Přehled doby.

Idea státu zvítězila: říše přestala býti majetkem panovníkovým; nedělena více po jeho smrti synům v dědictví.

Zápasem císaře s papežem oslabena autorita; otřesena obojí moc a vláda, duchovní i světská.

Výhodami z křížových válek města rychle rostla a zmáhala se, napřed italská, po nich ostatní; vedle a někde místo šlechty vystupují v popředí zámožní měšťané — patricijské rodiny. Vědy a umění stěhují se s hradů do širších a živějších prostorů měst; tam se sbíhá, soustřeďuje život, konají se turnaje, slavnosti, hry.

Peníze nabývají významu a moci; konec hospodářství naturalního; začátky kapitalismu, zejména když chtivost uvolněna a podnícena zlatem americkým.

Při všeobecném pokroku a čilé soutěži požaduje se více od jednotlivce; kdo vyniká, už se nepovažuje za jednoho z druhých, za částku celku; uplatňuje své „já“: silné počátky individualismu, subjektivismu, egoismu.

Na úkor státní moci hledí jednotlivé rody zbohatnouti a potáhnouti k sobě co nejvíce veřejné moci: německá říše se drobí, v Anglii vítězí parlamentism; ve Francii naopak: utvrzuje se centralism nad odstředivými živly a násilnou rukou sahá i po svobodě církve.

Východní Slované jdou svými cestami, od západu odchylnými, než i tam vítězí idea jednotného státu.

Církev pozvedá národy na vrchol vzdělanosti. Obnovuje se pohanský starověk i se svými jedovatými plody; blahobytem zbujnělé lidstvo mámí se jimi a padá v konvulsivní křeče.

Strážcové na Sioně opouštějí své stanoviště, a otevřenou branou vstupuje tam kníže tohoto světa; přepych tlačí se do prelatury i do klášterní cely; jiní na universitách hrdě zvedají hlavy ozářené gloriotou učenosti; podnikají opravy v církvi dle svých názorů.

Filip IV. francouzský.

(1285—1314.)

Té doby co v Němcích Rudolf I. habsburský, panoval ve Francii Filip IV. sličný, vnuk Ludvíka IX. svatého. Množil a upevňoval jak otec jeho Filip III. moc královskou, a jsa lakomý a násilný, neštítil se žádného prostředku.

Král Filip, maje vojnu s anglickým králem Eduardem I. vydíral na ni svévolně na poddaných a zvláště na duchovenstvu veliké berně a poplatky. Proto duchovenstvo, když nepomohly stížnosti doma, obrátilo žalobu do Říma k papeži Bonifaci VIII. Tehdy se právě dovršilo 13. století, a papež poprvé vypsal jubileum.

Králové anglický a francouzský, učinivše příměří, pořádali si papeže za rozhodčího. Papež je pozval do Říma, aby hned s tím urovnal také neshodu Filipovu s duchovenstvem. Filip, jenž zatím ukázal nepřátelskou mysl k papeži, odkázal, že mu nikdo nemá ve světských věcech poroučeti; aby pak i lid popudil proti papeži, dal čísti po Francii nepravou bullu papežskou, v níž si papež i ve světských věcech sobí moc nad králem.

Papež Bonifac VIII. po delším mírném a marném jednání s Filipem svolal r. 1302 sněm lateranský a vydal proslulou bullu „Unam sanctam“, v níž se dogmaticky (dle theorie o dvojím meči) vykládá z obecných zásad, nehledě ke francouzskému sporu, poměr moci světské k duchovní, a ukládá se každému křesťanu bez

rozdílu poslušnost papeže. „— Když řekli apoštolé: „Hle, dva meče zde!“ odpověděl Pán: Dosti jest. — Obojí tedy meč jest v moci církve, totiž duchovní i hmotný —. Musí však býti meč pod mečem a autorita světská podrobena moci duchovní.“

Král Filip svolav do Paříže říšské stavy dal protestovati proti koncilu lateranskému. Kancléř Nogaret, uchýliv se od věcného sporu, pustil se do papeže osobně a vinil ho, že prý jest nepravým papežem, kacířem, který se vloudil do svého úřadu; to proto, že přiměl svého předchůdce Celestina vzdáti se, aby prý sám zaujal jeho místo. Boj stal se osobním útokem na papeže.

Uslyšev to Bonifac odebral se roku 1303 do Anagni a v konsistoři se očistil slavnou přísahou z nařčení. Bullu na výslovné vyobcování krále Filipa dal sice zhotoviti, ale počkalo se s ní, zdali se král neobrátí. Neobrátil.

Filip, aby to předešel, najal v Italii spiklence, kteří vedravše se do paláce papežova vydrancovali jej a 84letého papeže poličkovali, týrali i na životě jej ohrožujíce. Papež na svá léta zachoval mysl hrdinně klidnou. Nogaret byl by ho zavlekl do Francie, kdyby lid papeže třetího dne byl neosvobodil.

Papež to násilí odstonal životem; odpustil provinilcům vyjma vrahy a zrádce a vrátiv se zlomený na mysli do Říma, zemřel za krátko 11. října 1303.

Papeži v Avignonu.

(1309—1377.)

Filipu králi nebylo dosti, že zvítězil nad papežem, on chtěl vůbec opanovati papežství, dostati je do moci.

Po Bonifaci VIII. byl papežem povolný Benedikt XI.; sprostil Filipa klatby. Když za osm měsíců zemřel, přičinil se Filip sličný, že kardinalové zvolili papežem arcibiskupa bordeauxského, rodilého francouze, který si dal jméno Klement V. Byl králi ve všem po vůli, ba přesídlil z Říma do francouzského města Avignona (gn = ň), které od některé doby náleželo jako hrabství prestolu papežskému.

Avignon zůstal 70 (beze dvou) let sídlem papežským, čemuž se vtipem říká „babylonské zajetí", poněvadž to též trvalo 70 let; snad i trochu přispěla podobnost jména. Po všecek ten čas byli papežové rodilí francouzi, a také většina kardinalů. Papežství nemělo v Avignonu té svobody, jaké potřebuje jakožto hlava světové církve, a všelico se tehdy stalo v církvi z rozkazu francouzského krále, nebo se nesmělo státi bez jeho povolení.

Převahy své nad papežem užil panstvíchtivý král Filip krom jiného i k tomu, že přiměl papeže zrušiti rytířský řád templářů. Když padl Akkon (str. 309), odešlo něco rytířů na ostrov Cypr, ostatek do Francie a jinam po Evropě. Francouzská větev řádu byla tak mocná, že velmistr mohl postaviti 15 000 jízdy a měl velikán-

skou residenci v Paříži. Král Filip řevnil na jejich moc a byl dychtiv jejich statkův. Na templáře počaly proskakovati různé řeči, jako že každý, než je přijat do řádu, plivne na kříž, že místo Boha uctívají podobu zvířete s lesklýma (granátovýma) očima, že na nočních schůzkách pášou nepravosti.

Filip dal roku 1307 nenadále zjímati všecky templáře a usadil se v jejich paláci. Ačkoli rytířům nic ve výslechu nebylo dokázáno, dal jich 45 za živa upáliti (r. 1310).

Posléze na doléhání královo zrušil papež r. 1312 řád templářský, jak sám praví, z apoštolské péče, nikoli právním úradkem, neboť na ten není po vyšetřování důvodu. Filip hned zabavil statky řádu a poslední velmistr Jakub de Molay byl upálen; před samou smrtí ještě slavně osvědčoval svou nevinu a neporušené křesťanství řádu. Dějiny souhlasí v úsudku, že taková křivda byla tím hanebnější, ježto pocházela z mrzké lakoty.

Poslední dobu života vládl král Filip svévolně a krutě. Jeho synové a nástupci: Ludvík X., Filip V. a Karel IV. rychle se po sobě střídali (1314—1328), a že podle nedávno zavedeného zákona salického nemohla se říše francouzská děditi také po přeslici, vymřela r. 1328 starší větev kapetovská.

Jindřich VII. lucemburský.

(1308—1313.)

Německý král Albrecht I. (str. 410) jak moha se snažil dědičně zajistit německý trůn svému rodu; marně. Po jeho násilné smrti byl by francouzský král Filip IV. rád dohodil německou korunu svému bratru Karlovi de Valois. Německá knížata nechtěli žádného z nich. Na volebním

Jan lucemburský a Eliška Přemyslovna.

sjezdě ve Frankfurtě shodli se přičiněním arcibiskupa trevirského Balduina jednomyslně na jeho bratra, hraběte Jindřicha lucemburského; domácí moc jeho byla skrovnější, ale měl všecky dobré vlastnosti počestného rytíře.

Jindřich byl dobrý diplomat. Dosadil syna Jana na český trůn (str. 425) proti Jindřichu

korutanskému. V Italii, kde se již zapomínalo, že byli podřízeni německé říši, umínil si obnoviti německé panství. Vydav se tam r. 1310 zmocnil se rychle Lombardie, dal se v Milaně korunovati železnou a v Římě od papežského legata císařskou korunou.

V Italii pořád ještě byli ghibellini a velfi na štíru; že se císař Jindřich přidržel ghibellinů, znepřátelil si velfy, hlavně Roberta neapolského, chráněnce papežova. Když se Jindřich chystal zvihnouti pole proti němu, roznemohl se v nezdravém podnebí u Sieny zlou zimnicí a zemřel náhle r. 1313.

Německá svrchovanost v horní Italii nebyla sice nikdy pevná, a od té doby zanikla docela.

Ludvík bavor a Bedřich rakouský.

(1313—1347.) — (1313–1330.)

Mocný rod habsburský nelibě nesl, že po Albrechtovi I. dána německá koruna jinam; po smrti Jindřicha VII. přičiňoval se tedy Bedřich sličný, nejstarší syn zabitého Albrechta o německou korunu. Knížata voličové se neshodli: rakouská strana zvolila v Sachsenhausenu Bedřicha švarného, strana lucemburská ve Frankfurtě Ludvíka IV., vojvodu bavorského. Oba žádali v Římě za uznání volby; ale že na to nebylo dosti vážnosti, hleděli sami rozhodnouti zbraněmi; občanská válka.

Ve Švýcarech stály kantony Uri, Schwyz a Unterwalden při Ludvíkovi; Bedřichův bratr

Leopold vypravil se proti nim a roku 1315 byl poražen u Morgartena; po té bitvě přibyly ke spolku švýcarskému (známá pověst o Vilému Tellovi) ještě kraje Luzern a Bern.

Hlavní bitva mezi soupeři svedena teprv r. 1322 u Mühldorfa; Ludvík, jemuž pomáhal český král Jan lucemburský, porazil Bedřicha a zajal ho; bratr jeho Leopold však vedl dále vojnu.

Papež Jan XXII. zdráhal se uznati Ludvíka, poněvadž volba jeho byla pochybná a přes to si sobil císařské právo v Italii.

Ludvík, odevšad v tísni, slíbil zajatému Bedřichovi svobodu a přátelství, zřekne li se koruny a pohne-li svou přízeň k míru; konečně se smluvili, že budou spolu vládnouti a děliti se o královské důchody; ale vlastně vládl Ludvík a po smrti Bedřichově nezvolen mu soupeř.

Roku 1327 táhl Ludvík bavor do Italie; v Lombardii si dal posaditi železnou korunu a za několik dní korunován v Římě od několika občanů jako že zástupců římského lidu. Papeže chtěl za trest sesadit; obžaloval ho z kacířství a na jeho místo dal římskému lidu za papeže zvoliti nezdárného mnicha minoritu, který si dal jméno Mikuláš V.

Po smrti papeže Jana XXII. zvolen papež Benedikt XII. Byl ochoten ke smíru s Ludvíkem, ale francouzský král Filip VI. pohrozil mu, sprostí-li Ludvíka klatby, že ještě hůře s ním naloží než kdysi Filip IV. s Bonifacem. Papež plačky prý to řekl německým vyslancům v Avignonu.

I sešli se návodem Ludvíkovým němečtí

knížata voličové, až na krále českého, r. 1338 a v Rense slavně prohlásili, že většinou zvolený nabývá volbou práva na královskou hodnost a moc po celé říši. Usnesení to se pak stalo zákonem na říšském sněmu ve Frankfurtě a vyjádřeno, že pouhou volbou kurfirstů stává se zvolenec pravým císařem s plnou mocí; že tedy netřeba k tomu potvrzení od apoštolského stolce, jak potud bývalo pravidlem. Od té doby se stávalo zvykem nazývati německého krále hned císařem, bez papežského schválení a bez korunovace v Římě.

Shodou s knížaty nabýval Ludvík vážnosti v Němcích. Brzy však sám si vše zkazil doma i ve světě svou nenasytnou dychtivostí obohatit svůj rod. Roku 1324 dal marku braniborskou, když tam vymřel rod askansko-anhaltský, svému devítiletému synu Ludvíkovi, ačkoli ji před bitvou u Mühldorfa slíbil za pomoc českému králi Janovi. Roku 1340 zmocnil se neprávem dolních Bavor. Nejhůře si vedl r. 1342: Marketa, dědička tyrolská byla sezdána s českým princem Janem Jindřichem; Ludvík svévolně zrušiv to manželství zasnoubil Marketu svému synovi braniborskému, aby Tiroly a Korutany připadly rodu bavorskému. Jan Jindřich byl synem českého krále Jana; tím se stalo, že konečně král Jan, zvláště na ponuknutí staršího syna Karla, rozhodně se postavil proti císaři Ludvíkovi, jemuž byl posud věrně pomáhal.

Papež Klement VI. dal Ludvíka za to nekřesťanské jednání a veřejné pohoršení znova

do klatby. Knížata se chystali k volbě nového císaře; že oko papežovo se zalíbením spočívalo na Karlovi, markraběti moravském, bývalém jeho žáku, synu českého krále Jana, a zvláště když byl slíbil, kterých práv, bude-li zvolen, nebude papeži zkracovati, doporučil ho papež knížatům voličům, a v červenci r. 1346 opravdu zvolen Karel pěti hlasy.

Ludvík chystal vojnu, ale zemřel náhle na medvědím lovu. Byl posledním z německých císařů, který byl dán do klatby.

Český král Jan.

(1310—1346.)

Panování krále Jana lucemburského (v. str. 427) nepřineslo Čechám pořádku a blahobytu. Jan byl více rytířským dobrodruhem než králem. Málo se pozdržel v zemi. Rád v cizině utrácel a nestaral se, aby doma bylo z čeho bráti. Daně i násilím vydírány, zvláště židům, začež směli lichvařiti.

Po smrti otce, císaře Jindřicha VII., marně se Jan ucházel o císařskou korunu.

Matěj trenčanský (str. 415) byl tehdy už vrchním pánem téměř celého Slovenska; opevnil se na Trenčíně, zřídil si knížecí dvůr a synovi svému chtěl získati habsburskou princeznu, dceru Bedřicha sličného, za manželku. Aby tedy král Jan nepomáhal Ludvíku bavorovi proti Bedřichovi, zaměstnával ho Matěj, vpadal mu na Moravu, až byl r. 1315 poražen u Holiče.

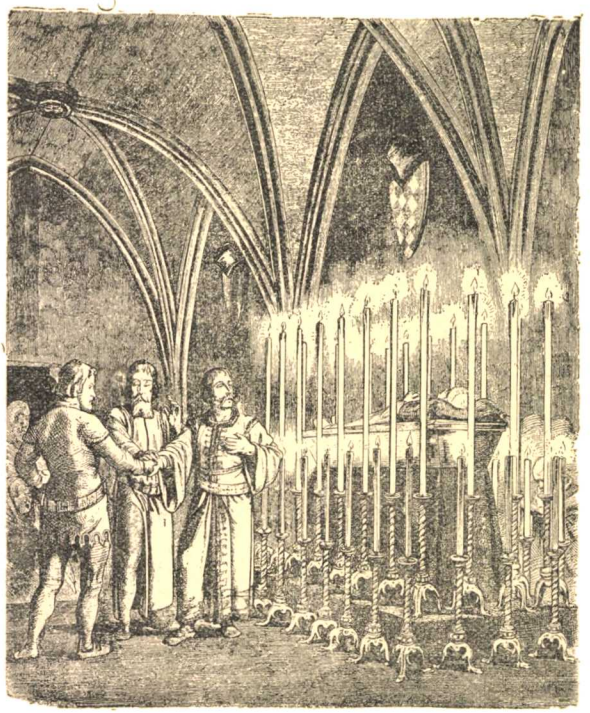
Páni zle hospodařili, vyždimávali lid, a že královna Eliška hleděla tomu brániti, podpichovali krále na královnu, že ho chce zbaviti vlády, aby dosadila na trůn syna Václavka. Obávajíc se o život, Eliška prchla ke spřízněnému dvoru bavorskému. Král Jan dal 7letého syna Václava zavézti do Paříže k sestře Marii, královně francouzské, na vychovanou; na biřmování dal mu kmotr, francouzský král, své jméno Karel, a to podržel do smrti. Počátkem r. 1325 vrátila se královna Eliška do Čech a s dětmi Marketou, Jitkou, Janem Jindřichem a Annou přebývala tu na hradě pražském tu na Mělníce, někdy i v chudobě.

Král Jan byl z králů českých nejbojovnější; pouštěl se i do válek zbytečných a marných. Neválčil-li sám s někým, aspoň někomu pomáhal. Když se tehdy kde chystalo k válce, tázávali se lidé, při kom bude král Jan, až se stalo žertovným příslovím: „Bez Boha a bez krále Jana nesvede se nic.“

Při tom byl pamětliv rozšířiti moc českou a národ ho za to pojal u větší lásku a zase trpělivěji všecko snášel. Za svou pomoc v bitvě u Mühldorfa dostav Chebsko připojil je na věčno ke koruně české. Roku 1327 vypravil se do Polska obnovit české panství; že pak se Poláků zastal uherský král Karel Robert, přestal král Jan na tom, že obdržel vrchní lenní právo nad několika knížaty slezskými.

V Čechách a na Moravě byla tenkrát již veliká bída; všecky hrady a statky královské a mnohé jiné důchody korunní byly v zástavě, ba

král Jan prodal i zlatou korunu českou a jiné klenoty. Sídlo králů českých na hradě pražském před několika lety vyhořelo, a nikdo se nestaral, aby se znovu zbudovalo; král bydlíval na Starém

Jan, Karel a Kazimír přísahají si přátelství.

městě v domě občanském. Úřady župní přestávaly souditi a konati spravedlnost; mocný utiskoval slabého, zmohlo se pěstní právo, obyvatelstvo prchalo do hor a lesů.

V tak žalostném úpadu země české zemřela královna Eliška v 39. roce věku svého dne 28. září 1330 na Vyšehradě, u svého nevlastního bratra, probošta Jana. Král Jan meškal toho času v Inomostí. Opuštěná, již jako na polo cizá, umírala královna, „poslední Přemyslovna“ a pochována v klášteře zbraslavském.

Roku 1330 dala se králi Janovi pod ochranu některá města italská, že za nedlouho stal se pánem celé Lombardie. Král Jan povolal syna Václava, tehdy již Karla z Paříže do Italie a ustanovil ho vladařem těch zemí.

Již záhy však se ukazovalo, jak bude nesnadno držeti panství v zemi tak daleké od Čech. V bitvě u San Felice byl Karel raněn a kůň pod ním zabit, ale zvítězil.

Třetí rok po smrti královny Elišky vzešla zemi české nová naděje lepších časů. Král Jan povolil synu Karlovi vrátit se z Italie do Cech a svěřil mu vládu v zemi, ačkoli mu bylo teprv 17 let. Nařídil mu však, aby se jmenoval jen „markrabě moravský“; byloť králi Janovi tehda 37 let, a bylo by ho mrzelo, kdyby lidé byli Karla nazývali „mladým“ a jeho již „starým“ králem.

Kralevic Karel. — Smrt krále Jana.

Když na podzim roku 1333 mladý panovník přijel do Cech, napřed putoval ke hrobu své matky, královny Elišky, do kláštera ve Zbraslavi. Pomodliv se tam ubíral se ku Praze, a lid uviděv

ho jakožto jinocha líbezné tváře a vážného chování, radostně a slavně ho vítal, neboť ho již toužebně očekával. Kralevic byl rád, že po jedenácti letech zase jednou spatřil rodnou vlast, ale přece ho všecko smutně dojímalo. I česky za ten čas již zapomněl.

Spatřiv zemi v takovém úpadku, zmužil se mladý markrabě v panovníka opatrného a horlivého. Staří lidé, kteří ještě pamatovali zlaté časy děda jeho krále Václava II., předpovídali, že ty časy vrátí se zase. Všecek národ okříval. Zanedlouho potom přivedl si mladou sličnou choť Blanku, sestru krále francouzského Filipa VI. Sám objížděl kraje i města, vyslýchal žaloby i stesky obyvatelstva, zasedal k soudu a hleděl, aby se rozsudky zachovávaly.

Druhého syna, Jana Jindřicha, mladšího bratra Karlova, oženil král Jan s Marketou, dcerou známého již Jindřicha korutanského. Když tento zemřel, měl se Jan Jindřich státi pánem Korutan a Tyrol; z toho válka s vojvody rakouskými, a císař německý jim pomáhal. Ještě to nebylo skončeno, a král Jan už začínal druhou válku s pohanskými Prusy a Litvany; ale nepořídil mnoho. Odjakživa byl zraku dosti mdlého, a na té výpravě se mu vlhčinou oči nebezpečně rozbolely, až i neuměloství napřed francouzského, potom arabského lékaře oslepl na pravé oko.

Ještě než se vypravil do Prus, král Jan po druhé se oženil. Choť jeho Beatrix byla z královského rodu burbonského ve Francouzích. Dovezl ji do Čech, a tam přebývala s markraběnkou

Blankou na hradě pražském. Než se král Jan vrátil z výpravy pruské, narodil se mu syn, jemuž na křtu sv. dáno jméno Václav, myslím aby český národ větší láskou přilnul k dítku i rodičům. Lid jako naschvál jevil lásku ke Karlovi.

Otec počal žehrati na syna, a když ho někteří pánové podpichli, aby se měl na pozoru, odňal synovi vládu. Karel rozumně snášel křivdu; k rozkazu otcově odebral se do Tyrol radit a pomáhat bratru Janu Jindřichovi. Poněvadž ještě nebyl mír, nesměl se bráti zeměmi rakouskými, a obcházel Uhrami až k moři. Tam by ho byly benátské lodě zajaly, kdyby se mu nebylo podařilo skrýti se pod rybářské náčiní.

Zatím král Jan dal Beatrici korunovati, ale posud žádné korunování v Čechách nebylo tak neslavné a neveselé. Rozhněvaný král ujel ze země a svěřil zase vládu synu Karlovi. Na sjezdě v Trenčíně roku 1335 zřekl se král Jan koruny polské i starého poplatku a v náhradu nabyl práva k zemím slezským.

Roku 1340 král Jan meškal v jižní Francii. Bolest očí mu nepřestávala, až ubohý král oslepnul i na levé oko. Krále to dojímalo a od té doby byl rozvážlivější a pobožnější.

Roku 1341 přijel do Čech a spůsobil na sněmě, že syn jeho Karel byl ustanoven za budoucího jeho nástupce v království.

Kralevic Karel měl sestru Marketu, vdanou za vojvodu bavorského; když ovdověla, ucházel se o ni velkokníže polský Kazimír. Zatím co se chystala svatba, ctnostná a krásná Marketa tři

dni před svatbou zemřela; prý žalem, že její nastávající choť nebyl dobrých mravů. Rozlítostněný její otec, bratr a ženich slibovali si v Praze u její rakve věrné přátelství r. 1341. Král Jan tím více pak pomýšlel na pokání.

Po nějakém čase, r. 1345, podnikl král Jan i s Karlem a některými pomocníky novou výpravu do Litvy na pomoc německým rytířům;

Smrt českého krále Jana.

však ani tehda nepořídili mnoho. Když markrabě Karel na zpáteční cestě dojel s komonstvem města Kališe, chtěli ho tam zajati. Karel se dělal, jakoby toho ani nepozoroval a pravil, že se rád několik dní tam pozdrží. Směl se procházeti městem, jen za bránu nesměl. Karel si pomohl zase lstí. Dal si tajně ke bráně přivésti koně a přišed tam ujel, než se kdo čeho nadál.

Již na přesrok vypukla veliká válka mezi králem anglickým a francouzským. Český král Jan vytáhl králi francouzskému na pomoc. I Karel, syn jeho, jej doprovázel. V nešťastný den svatého Rufa srazila se nepřátelská vojska u Kreščak. Dověděv se král Jan, že bitva zle končí, postoupil se svými ku předu, a když ho prosili, aby zachoval život, že bitva jest prohrána, zvolal král Jan: „Tohoť bohdá nebude, by král český z boje utěkal.“ Dva rytíři přivázavše jeho koně ke svým, uprostřed pánů českých obořili se na nepřítele. I to bylo již marno. Bojem a ranami zemdlený král padl s koně, a kolem něho ležela hromada zabitých pánů a rytířů českých. Když nastávala noc, nalezli ho mezi mrtvolami, an ještě dýchal. Král Eduard dal ho zanésti do svého stanu, kdež on té noci skonal.

Život císaře Karla IV.

(1347—1378.)

Šest neděl po zvolení Karla německým králem padl král Jan u Kreščaka r. 1346. Karel stal se tedy skoro zároveň německým a českým králem.

Karel, jakožto německý král IV., jako český toho jména I., byl postavy prostřední; v páteři byl trochu skloněn ku předu; tvář měl v lících poněkud širší, oči výrazné; v oděvu nehledal nádhery.

V Čechách mu připadla vláda sama sebou; v Němcích si jí měl dobyti proti císaři Ludvíku bavorovi (v. str. 497). Vyhojiv se Karel po bitvě

u Kreščaka ve francouzském klášteře z ran, vydal se do Němec na korunovaci. Ještě nevykročil ze země, když došla zpráva, že Ludvíka ranila mrtvice na lově.

Karel protáhl s vojskem zemi bavorskou, švábskou a krajem u Rýna řeky, a všude jej uznávali pánem říše.

V Čechách se již také schystávalo na korunovaci. Z nejryzejšího zlata zhotoveny korunovační klenoty; dne 2. září 1347 korunoval Karla i choť jeho Blanku první arcibiskup pražský Arnošt; u hostiny páni čeští posluhovali na koních, jak tehdáž bývalo zvykem.

Když po dvou letech zemřela Karlovi mladá manželka Blanka, oženil se po druhé s Annou, dcerou Rudolfa bavorského, a tím si z mocného protivníka učinil přítele. Ale ani ta se nedočkala dospělejšího věku, neboť ani nedocela po čtyřech letech manželství také zemřela, načež Karel zvolil si za choť Annu, dceru knížete svídnického a javorského Bolka.

Počátkem roku 1355 vydal se Karel na cestu do Italie. V Miláně přijal železnou korunu langobardskou; v neděli velikonoční, 5. dubna 1355, v největší nádheře i slávě, s manželkou Annou, se všemi knížaty i s veškerým vojskem vjížděl do staroslavného Říma a korunován ve chrámě vatikánském u sv. Petra.

Roku 1361 narodil se císaři Karlovi synáček Václav. Otec z toho měl velikou radost; ale matce jeho nebylo dáno těšiti se dlouho ze svého syna. Jest toho tím více želeti, že jsouc paní

velmi zbožnou, byla by jej zajisté zdárně vychovala.

Napřesrok vstoupil Karel císař po čtvrté v manželství s Eliškou, dcerou pomořanského knížete Bojislava a vnučkou polského krále Kazimíra. Tímto sňatkem zase poněkud se spravila přátelská shoda česko-polská. Zanedlouho potom dal císař korunovati syna svého Václava na krále českého, ačkoli mu ještě ani dvě léta nebylo. Potom ještě měl syny Zikmunda, Jana a Karla.

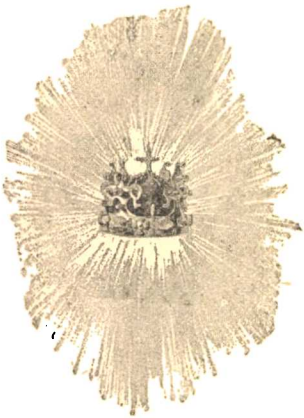

Císař Karel IV.
(Nejstarší jeho poprsí z pískovce.)

R. 1368 podnikl císař novou výpravu do Italie, hlavně aby uvedl papeže do starodávného jeho sídla. Potom odstraniv námitky papežovy i německých knížat dosáhl toho, že patnáctiletý Václav byl jednomyslně zvolen za jeho nástupce v říši r. 1376. Již za dvě léta skonal císař Karel na hradě pražském na dnovitou zimnici, v sobotu dne 29. listopadu 1378, tři hodiny po slunce západu, pokojně a tiše v 63. roce věku, a pochován v kryptě chrámu sv. Víta.

Velikým životním záměrem bylo Karlovi: tak rozmnožiti domácí moc krále českého, že by

nikdo jiný proti němu nemohl býti králem německým. Poháněla ho k tomu přílišná láska ke svému rodu: tomu chtěl zajistit německo-římskou korunu. Za tou příčinou připoutal království české právem kurfirstským k německé říši a snažil se české země kulturně přispůsobiti západu. Biskupové někteří, jako litomyšelský Albert hrabě Šternberk a po jeho příkladu i nástupce jeho Jan ze Středy, který svým působením a povahou, — světák německého smýšlení, — znázorňuje značnou část příčin hnutí husitského, podporujíce dynastické záměry Karlovy, povolávali do Čech mnichy z Němec a zakládali kollegiatní kapitoly latinsko-německé.

Koruna svatováclavská.

Posléze Karel sám, z otcovské křehkosti, porušil celistvou jednotu zemí českých: Václav zdědil Čechy, horní Lužici a Slezsko, Zikmund Branibory a Jan dolní Lužici, později též Lucemburk. Moravu zanechal synovcům Joštovi a Prokopovi, synům bratra Jana Jindřicha.

Povaha a činnost císaře Karla IV.

Císař Karel IV. měl na panovníka vzácné vlastnosti. Byl nejučenějším vladařem své doby

zejména v theologii, právech a dějinách; plynně mluvil a psal paterou řečí: česky, německy, latinsky, francouzsky a vlašsky. Též umění pěstoval a byl mu štědrým příznivcem.

Pořádnost a spravedlnost byly jeho přední vlastnosti; šetřil smluv právně učiněných a všech slušně nabytých práv a svobod. Moudrými zákony hleděl zajistit zemi řád a pokoj; rušil zlořády, trestal křivdy, léčil neduhy.

Karel ujal vládu v těžkých dobách; Evropu stíhaly telké pohromy: několik let před tím kobylky hubily širé kraje, že ani lístečka neostalo na stromě; potom byly mokré časy, obilí a zeliny neuzrály, a lidé mřeli hladem; potom silné zemětřesení nadělalo mnoho škod po městech a zasypalo mnoho lidu; roku 1347 donesly vlašské lodě z východních zemí hrozný mor, jemuž se říkalo „černá smrt, černé mření", neboť se na nemocném vyhodily černé boule jak vejce; města pustla, mnoho osad vymřelo; jen františkánů, kteří nejvíce ošetřovali nemocné, pomřelo za tři léta 124000.

V Němcích císař Karel procestoval říši, aby sám vše shlédl, zvláště po „velikém moru", a čeho kde viděl potřebu, hned poručil. Po římské korunovaci smluvil s německými knížaty a stavy nový zákon o volbě císaře a vydal jej r. 1356 pode jménem zlatá bulla: císaře má voliti sedm knížat voličů nebo kurfirstů: tři duchovní a čtyři světští (v. str. 446).

Volba se má díti nejdéle za tři měsíce a vždy ve Frankfurtě nad Mohanem; práva a úkony

voličů při volbě i korunovaci přesně stanovena. O poměru zvoleného císaře k papeži zůstalo částečně při smlouvě rensské (str. 499). Země kurfirstů byly nedělitelny, u světských dědičny po právu prvorozenství. Kurfirstům povolena všechna nabytá práva vrchnostní (regalie): právo mincovní, celní, horní a soudní. Těch práv se pak domáhali jiná knížata.

Bulla Karlova zůstala základním zákonem německé říše až do roku 1806, plných 450 let.

V Čechách se splnilo více než naděje v lepší časy po králi Janovi: Karel povznesl Čechy k rozkvětu a blahobytu, jakého tam potud nebylo; jeho panování právem se počítá za nejšťastnější věk země české.

Již několik knížat a králů českých marně se snažilo vytrhnouti Čechy z podřízenosti arcibiskupa mohučského; Karel toho dosáhl r. 1344, ještě jako správce zemí českých od papeže Klementa VI., jenž jakožto kardinal Petr Roger býval jeho učitelem a přítelem. Pražské biskupství povýšeno na arcibiskupství; staré olomucké a tehdy zřízené litomyšelské biskupství mu podřízeno. Země koruny české činily samy o sobě církevní provincii, podřízenou zrovna prestolu apoštolskému. Prvním arcibiskupem byl zbožný, učený a ušlechtilý Arnošt z Pardubic.

Roku 1348 založil král Karel I. po příkladě universit vlašských a francouzských universitu pražskou, první vysoké učení ve střední a východní Evropě. Prahu zvětšil založením Nového města, kde se usazovalo české měšťanstvo

a bylo protiváhou německého Starého města; když pak Karel posunul hradby městské dále od Vltavy, řadila se Praha mezi největší tehdejší města. Toho roku počal také stavěti pevný hrad Karlův Týn, aby bylo kam schovati korunovační klenoty; dostavěl jej za devět let. Později položil i základ ke chrámu sv. Víta; na Kutných horách vyzdvihl kostel sv. Barbory.

Karel IV. zakládá universitu pražskou.

Dvůr vedl Karel po císařsku nádherný a navykal německá knížata častěji tam přebývati. Praha byla jakořka hlavním sídlem říše. Věže hradu pražského byly pobity měděným plechem, dobře zlaceným, že z daleka bylo poznati, kde přebývá císařská volebnost, a země česká že jest hodna, aby císařské důstojenství tam zůstalo navždy.

V tom roce 1348 konán ještě také důležitý sněm, kde za prvé: přesně stanoven právní poměr koruny české k říši německé a poměr zemí moravské, slezské a lužické ke koruně české; za druhé: s povolením stavů zemských prohlášena koruna česká dědičnou i po přeslici, že tedy stavové mají právo krále voliti, jen když by panovnický rod vymřel docela, i v ženském potomstvě.

Na jiném sněmě v Praze roku 1355 dal Karel prohlásiti nedílnou celistvost zemí koruny české a předložen sněmu nový zákonník „Karlův majestát" o správě země a právu zemském; že však tam bylo mnoho podle ciziny a mělo se tím ztenčovati právo národní, přijala šlechta jen něco, jako: zrušeny ordalie čili soudy boží a místo staré, dlouhé a spletené přísahy, při níž, kdo se nějak zmátl, prohrál soud, zavedena přísaha krátká, prostá.

Karel se staral o bezpečnost v zemi. Zemědělství se zmáhalo, zorávala se lada, mýtily lesy; réva zvláště burgundská, usazena okolo Mělníka u Prahy. Hornictví zdokonaleno. Obchod se zdvihal. Nové druhy řemesel a průmyslu se ujímaly. Z korunních panství se těžilo hojně. Zemské finance byly v nejlepším pořádku.

Válek, a zvláště svévolných, Karel nebyl přítelem; byl na to příliš vzdělaný, chladný diplomat a velmi hospodárný. Když se ubíral do Italie, bylo světu divno, že to prošlo bez krveprolití: to proto, že Karel tam netáhl jako podmanitel, ačkoli mu tribun Kola di Rienzi a básník

Petrarka radili, aby se usadil v Římě a obnovil světovou říši, nýbrž v moudré umírněnosti jen chtěl zachovati stará práva: obnoviti poddanost a poplatnost.

Habsburky si Karel naklonil povoliv jim r. 1363 ujati vládu v Tyrolích a za rok, v únoru 1364 učinil s nimi v Brně smlouvu dědičnou: vymře-li rod panovnický, český nebo rakouský, docela, v pokolení mužském i ženském, druhý má dědit všecky jeho země. I královský rod uherský pojat v tu smlouvu. Téhož roku vybavil Karel dolní Lužici ze zástavy. Otu braniborského, svého zetě, přiměl, že mu za některé náhrady popustil Branibory a braniborský sněm potom r. 1374 ustanovil, že chtějí navždy býti spojeni s korunou českou.

Za Karla vzrostla česká říše u velmoc evropskou; nabyla největšího rozsahu: patřily k ní vedle Čech, Moravy a obojí Lužice, celé Slezsko, Branibory, a sám ještě přidal rodný Lucemburk; krom toho skoupil ve Falcích, v Míšni a v Durinsku tolik hradů a statků, že se rozměrem rovnaly Moravě, a podřídil je přímo králi českému.

Král Karel I. byl snad ode dvou set let zase prvním vladařem, který se cítil Čechem. Hrdě se nazýval synem české matky; když po 11 letech vrátil se do Čech, litoval, že zapomněl česky a rychle se učil. Živlu a jazyku českému, vytlačovanému z úřadův i ze všeho života u šlechty a v městech, rázně pomáhal ke spravedlivé platnosti. Opatům klášterů vytýkal, že přijímají jen

cizince. I širší rozhled slovanský měl Karel; založil klášter „na Slovanech“, odkud mohly pojíti počátky společného spisovného jazyka u Slovanů, kdyby to nebyly překazily bouře husitské. Jestli kdy, pak tehdy to bylo možná.

Karel byl od mala do smrti bohabojný. Ročně se uchyloval na Karlštejn do zátiší, aby v těsném přístěnku spamatoval se na životní dráze a utužil v mysli křesťanské. Zvláštní zálibu měl sbírati ostatky svatých. Přiměl papeže Urbana V. vrátit se z Avignona do Říma a pěšky vedl bílého mimochodníka, na němž papež seděl, od hradu andělského až po chrám sv. Petra. Hlavním rádcem mu býval arcibiskup pražský Arnošt. Dvojici papežskou, jakkoli se snažil, odstraniti nemohl.

Při tom všem neupírá se, že Karel císař, člověk jako jiný, měl i vady svých dobrých vlastností, ve značné míře; zvláště bije v oči ta jeho zmíněná přílišná, až křehká a zaslepená láska k rodině, ke své krvi. Z této lásky císař Karel přiváděl českou říši v nebezpečný poměr k německé koruně; neboť nelze utajiti obavu, že by takovým napjetím sil česká národnost byla snad vysílena, vyčerpána.

Rakousy. Polsko. Uhry.

Za císaře Karla IV. měly též sousední země Rakousy, Polsko, Uhry výborné vladaře; rakouský vojvoda byl ovšem pod svrchovaností německého krále.

V Rakousích vojvodil Albrecht moudrý nebo chromý (1330—1358). Měl spory s českým králem Janem o dědictví Jindřicha korutanského, které tím skončily, že Tyroly podržela dcera Jindřichova, zmíněná Marketa hubatá; Korutany a Kraňsko připadly k zemím habsburským, rakouským. Albrecht ustanovil „pořádek domu rakouského", nedílnost zemí rakouských a dědičnost prvorozenskou.

Po něm nastoupil nejstarší syn Rudolf zakladatel (1358—1365). Manželka jeho Kateřina byla dcerou císaře Karla IV. Té přízně chtěl Rudolf užiti k rozmnožení vojvodské moci rakouské nad jiná knížata německé říše; mrzelo ho, že vojvoda rakouský nebyl vřaděn mezi kurfirsty; vymýšlel si na to rozličné výsady a práva prý ze starších dob (padělané „privilegium majus" = větší výsada), kde si sobil téměř královskou moc.

Císař Karel nechválil těch věcí, ba došlo mezi nima k nepřátelství; přes to vymohl Rudolf, že mu Marketa postoupila Tyroly a Karel to potvrdil. Dědičnou úmluvou s gorickými hrabaty rozmnožil dědičné země rakouské na jihu a zmíněnou smluvou s rodem českým a uherským zjednal svému rodu naději, že Habsburkové někdy mohou dědití země české a uherské.

Rudolf první se počal nazývati arcivojvodou; později ten titul zmizel, až jej pak císař Bedřich III. na trvalo potvrdil svému rodu. Rudolf vládl jen sedm let, ale velmi úspěšně. Nařídil, aby nejstarší syn vojvodský vládl ve všech zemích ra-

kouských; ostatní bratři mají míti svému stavu slušné opatření. U vídeňského dvora šlo všecko po velkopansku, jak potud nebývalo. Založil hojné nadace, zvláště roku 1359 ve Vídni gotický chrám sv. Štěpána a roku 1365 universitu; odtud se mu dostalo čestného přízviska „zakladatel“. Dobrými zákony se staral o blahobyt země a hojně podporoval umění.

Rudolf umřel mladý, teprv 26letý. Po něm bratři jeho Albrecht a Leopold vládli společně; r. 1379 rozdělili si země habsburské: Leopoldovi připadly Štyrsko, Korutany, Kraňsko, část Istrie, Tyroly a statky v Němcích; Albrecht podržel jen obojí Rakousy, horní a dolní. Habsburský rod se rozstoupil na dvojí větev: albrechtovskou = rakouskou a leopoldskou = štyrskou.

Polskou říši, která jak zmíněno str. 435, rozdrobila se na mnoho knížetství, a šlechta z těch sporů těžila na škodu královské moci, vytrhl Vladislav lokietek (1306–1333) z nesvorné malátnosti. Po smrti českého krále Václava III., jenž byl i polským králem, stal se Vladislav „knížetem království polského“. Nadržováním nižší šlechtě oslabil moc vysoké aristokratie a sjednotil říši v pevnější celek, až na Slezsko, které již dávno odcizené, klonilo se více k Čechám. Také východní části Pomořan nemohl uhájiti proti německým křižákům, které byl neopatrně povolal na pomoc, a kteří se pak zrádně zmocnili té země. Když pak ještě dále pronikali, nastaly z toho podobné boje germanů se slovany, jaký byl stoletý plemenný zápas Anglie s Francií.

Roku 1319 dal se Vladislav v Krakově korunovati za krále. Syn jeho Kazimír zasnoubiv se s dcerou litevského knížete Gedimina prorazil dráhu ke spojení Polska s Litvou.

Kazimír velký (1333—1370) byl panovník mírný a opatrný. Žádaje si míru se sousedy smluvil se s českým králem Janem i s německými rytíři, postoupiv jim onomu Slezsko, těmto Mazovsko. Za to na východě nabyl Haliče a Volyně po vyhasnutí tam rodů Rostislavova.

Hlavní jeho péče byla o pořádek v zemi proti loupežím a rozbrojům. Vydal dva zákoníky: vislický pro Malopolsko a piotrkovský platný ve Velkém polsku. Zakládal nižší školstvo a roku 1362 universitu v Krakově. Zvláště chránil selský stav proti šlechtě; dovolil lidu odcházeti ze statků nelidského pána a tyrany trestal i vyhnanstvím; šlechta ho úsměškem jmenovala králem chłopským (selským). Zavedl jednotné mince i váhy a tím a jinak pomáhal obchodu a řemeslu. Počal stavěti zámky a města z kamene; Dlugoš, slavný kronikář polský dí o něm, že přijal Polsku hliněnou a dřevěnou a zůstavil kamennou.

Kazimír byl poslední piastovec na trůně královském; jím slavně r. 1370 zakončena dynastie Piastova, která tam panovala 400 let. Radou a vůlí národa polského zůstavil Kazimír korunu polskou synovi své sestry, Ludvíkovi, králi uherskému, svému věrnému spojenci.

Nezůstalo dlouho tak; Ludvík umřel 1382 zanechav jen dvě dcery, Marii a Hedviku. Poláci

uznali Hedviku (Jadvigu), ale jen až slíbila, že bude sídleti v Polsce. Jadviga pojala za manžela Jagjela, velkoknížete litevského, který se svým národem přijal křest a založil dynastii jagjelovců; jméno si dal Vladislav II. Spojená Litva s Polskem dala mocnou říši slovanskou prostřed Evropy; obojí země byly spolu v personalní unii: měly společného panovníka, ale na Litvě zastupoval krále polského zvláštní velkoknížě.

O Uhrách vyloženo str. 415, jak po vymření arpadovců dostal uherskou korunu Karel Robert neapolský (z Anjou). Panoval dlouho (1304—1342), ale teprv po mnohých bojech dosedl pevně trůnu; někteří magnáti, jako Ladislav Apor v Sibiňsku nebo na Slovensku zmíněný Matěj trenčanský domohli se úplné samostatnosti.

Syn jeho Ludvík velký (1342—1382) povznesl Uhry ještě více. V horních Uhrách zvelebil hornictví, zvláště na zlato a stříbro. Měl válečné zápletky v Neapolsku; na výpravách tam poznávali Uhři vlašskou vzdělanost i život a zřizovali se doma dle toho; města dostávala hojně svobod a škol, obchod a řemesla se rozvíjely. Král Ludvík dal v Budíně vystavěti hrad královský, rozestavěl gotický chrám v Kašavě a v Pětikostelí založil universitu. Jen rolnický stav trval v tuhé porobě.

Ve válkách se mu také dařilo: rozmnožil říši na východě o kus Haliče, Multanska, Valachie a červené Rusi; na jihu podmanil Bulhary, Bosňany, Srby a odňav Benátčanům Dalmacii protrhl cestu až k moři adrijskému.

Ludvík zanechal dceru Marii, která si zvolila za chotě Zikmunda, mladšího syna císaře Karla IV.

Rozkol v papežství.

(1378—1417.)

Na přímluvu císaře Karla IV. vrátil se papež Urban V. z Avignona do Říma; usadil se ve Vatikaně, jenž od těch dob býval obyčejným sídlem papežským. Roku 1369 přijel do Říma řecký císař Jan palaeologus prosit papeže, hlavu křesťanstva, o pomoc proti Turkům; odpřisáhl rozkol (v. str. 242) a slíbil dáti se pod církevní vrchnictví prestolu apoštolského. Ale papež marně vybízel západní panovníky na pomoc ohroženému Cařihradu; měli sami doma plno rozbrojů.

Z nenadání se papež opět odebral do Avignonu, prý aby smířil krále francouzského s anglickým, kteří již mnoho let byli spolu v boji; tam papež, jak mu bylo na výstrahu předpověděno, brzy umřel. Nástupce Řehoř IX. vyslyšev prosby Římanů vrátil se r. 1377 do Říma; když po roce umřel a měl se voliti nový papež, lid římský obávaje se, že zase bude papežem francouz, který opět odejde do Avignona, postavil se před konklave hrozebně povolávaje, ať není papežem ultramontan, nevlach.

Zvolen Urban VI., arcibiskup barský. Nový papež byl přísný na kardinaly, zvyklé z Avignonu volnějšímu životu. Ti sestoupivše se v neapolském městě Fondi vyhlásili volbu za vynucenou,

proto neplatnou a zvolili druhého papeže, Klimenta VII., francouze, který hned se usadil v Avignonu.

Tak se křesťanský svět rozštěpil: nastalo západní schisma. Při Urbanu byla část Italie, Německo, Čechy, Uhry, Polsko a severní kraje; po boku Klimentově: Francie, Španěly, dolní Italie. Z toho pocházely přenešťastné různice a občanské války. Každý papež měl svůj kardinalský sbor; když umřel, kardináli volili nového. Co jeden papež svázal, druhý rozvázal. Urban vynesl klatbu na Klimenta, jeho kardinaly, biskupy, panovníky a celou stranu; Kliment zase tak učinil Urbanovi. Na biskupství, opatství a fary dosazovali oba, každý svého; kdo z těch měl silnější brannou moc, uchytil úřad. — To trvalo čtyrycet let na nezměrnou škodu západní církve a velké pohoršení ve světě.

Václav IV. — Ruprecht falcký.

(1378—1400.) — (1400—1410.)

Osmnáctiletý Václav, jakožto římský král I., jako český král IV., měl hned počátek vlády nesnadný; v církvi rozdvojení, v říši mor, rozbroje a loupežnictví. Doba tak byla roháraná, že sotva který panovník byl by měl všecky potřebné vlastnosti, aby ji ve všem opanoval.

Václav král měl dobrou vůli a panoval z počátku dobře, dokud žili rádcové nebožtíka otce, slavné paměti. Ale neměl té bystrosti, aby prohlédal politické záležitosti v základech, rozsahu

a směru, ani rozšafnosti, jaké tehdejší spletitá správa státu požadovala; v záměrech byl kolísavý, v činech nerozhodný, a když v usedlejším věku po trpkých zkušenostech nabýval určitosti a ráznosti — bylo pozdě.

V Němcích císař Václav umluvil s knížaty zemský mír, aby omezil nepořádky pěstního práva, a městům zakázal spolčovati se válečně; když to bylo marno, zmrzovala se mu německá vláda, a již málo co podnikal.

V Čechách král Václav prvních patnáct let vládl dobře. Dbal o pořádek; byl hospodárný; přál vědám a uměním; za něho nabýval český jazyk v zemi pořád větší platnosti; rád chodil mezi lid, zvláště nepoznaný na trhy, aby se přesvědčil o správné míře a váze. Zamilovanou zábavou mu bývaly hlučné lovy. Za jeho poměrně dlouhé vlády ubývalo mu dobrých vlastností a zlých přibývalo: byl pohodlný, prchlivý a oddával se okamžité vášni, hověl nestřídmosti.

Král Václav svěřoval nejvyšší úřady zemské nízkým šlechticům, rytířům čili zemanům, kteří mu bývali ve všem povolni. Tito jeho milcové znepřátelili ho z nízkých příčin s arcibiskupem pražským Janem z Jenštejna, ve které rozepři r. 1393 arcibiskupský vikář Jan z Pomuka, zpovědník druhé choti královy Zofie, mučen a usmrcen. Král zpamatovav se upřímně toho činu litoval, ale pozbyl vážnosti doma i ve světě.

Zemští páni, majíce na své straně Zikmunda, krále uherského a Jošta moravského, sestoupili se proti králi v „jednotu panskou“, aby sobě

Jan Nepomucký, zpovědník královny Žofie.

vymohli vysoké úřady. Zajali a věznili krále Václava, i do Rakous ho zavezše, až mu pomohl kníže zhořelecký, bratr Jan, a některá knížata německá. Král povolil; vysoké úřady odevzdány předákům panské jednoty, Zikmund, Jošt a Prokop střídavě a spolu v nesvornosti spravovali Cechy a způsobili králi mnohé pokoření. Zikmund ho jal a zavezl do Rakous, kdež ho vojvodové drželi ve slušné vazbě ve Vídni. Zatím uherské vojsko Zikmundovo zle hospodařilo v Čechách. Potom Zikmund odtáhl a král Václav ušed z vězení vrátil se (1403).

Německá knížata zvolila roku 1400 čtyrmi hlasy Ruprechta falckého za protikrále, a uloženo mu odstraniti dvojici papežskou a Milansko vrátit říši, které byl Václav popustil Janu Galeazzu Viskontimu. Veliká část Německa nepřestávala uznávati Václava císařem. Vidouce příbuzní Václavovi, že svou nesvorností mohou svůj rod lucemburský připraviti o korunu římskou, sešli se na smírnou úmluvu v klášteře sedleckém. Slibovali Václavovi pomoc proti Ruprechtovi, ale žádali za to tolikých odměn, že Václav hněvem odjel. Strana Václavova v Němcích, nedostávajíc pomoci, přidávala se k Ruprechtovi.

Nicméně Ruprecht neměl dosti moci, by doma zjednal pořádek, ne tak aby za hranicemi byl mohl co podniknouti proti králi Václavu; vydav se přece do Italie, vrátil se leda s hanbou; místo dvojice papežské, kterou chtěl odstraniti, stala se r. 1409 trojice. V Němcích byla hotová anarchie, jako za interregna (str. 386).

Když r. 1410 zemřel král Ruprecht, někteří z knížat voličů dali hlas Zikmundovi, králi uherskému, jiní volili Jošta moravského. Král Václav tedy dostal za protikrále svého bratra a bratrance: tak byli tři císaři zaroveň. Když po roce umřel Jošt, oba bratři se srozuměli, že Václav popustí Zikmundovi německou vládu, ale při tom že bude „starším“ králem, Zikmund „mladším“. Václav si vymínil právo na římskou korunovaci, ku které však nedošlo, ač byla zamýšlena.

Papež Řehoř XII. neuznával krále Václava císařem; proto Václav neuznával ho papežem a vypověděl mu poslušnost ve svých zemích. Ale že arcibiskup, duchovenstvo a většina mistrů pražské university nepřestávali se přidržovati Řehoře, pošly z toho neblahé roztržky až i hrozné války husitské.

Zikmund. — Zmatky. — Sněm v Pise.

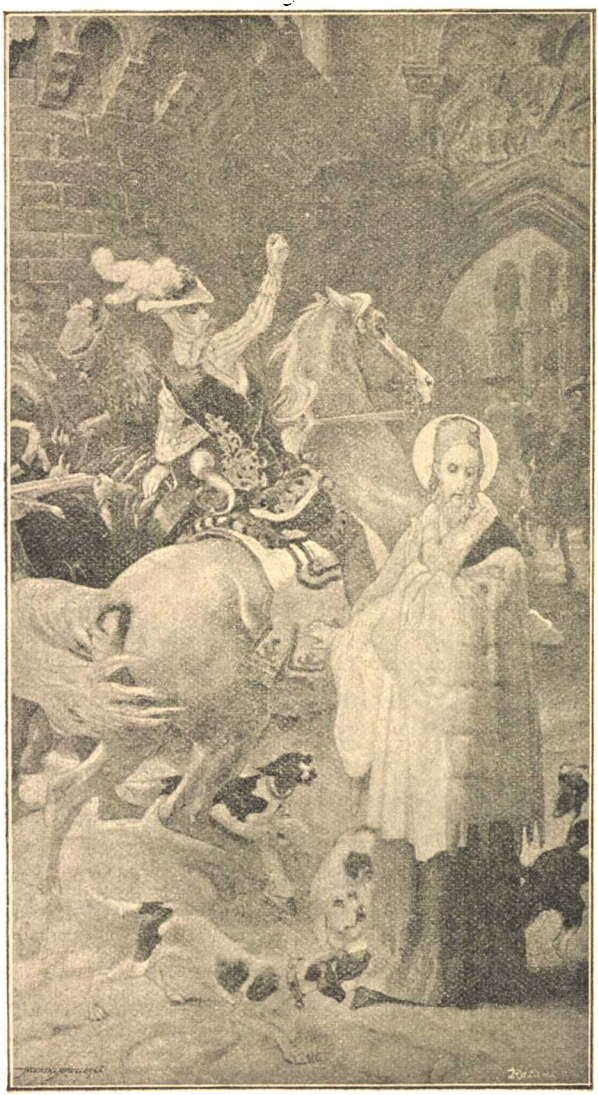
(1410—1437.) — (1409.)

Zikmund, došed obecného uznání jako římský král, byl by rád uvedl pořádek v říši a církvi. Neměl však na to dosti síly a opravdovosti. V Němcích panstvo světské i duchovní již tak odvyklo poslušnosti, že nikdo prstem nehnul, aby pomohl císaři učiniti co na prospěch říše. Pravomoc císařská byla za nic. Zikmund aby nabyl peněz na začátek vlády, zastavil své markrabství braniborské r. 1411 purkrabí norimberskému Bedřichu z rodu Hohenzollern, předku nynějšího panovnického rodu pruského.

Nejinak bylo v církvi. Po horoucím zanícení křížových výprav ochabl náboženský duch. Naproti tomu byli mnozí morem a těžkými pohromami tehdy tak ustrašeni, že vidouce smrt před očima konali neobyčejné skutky kajicnosti: mrskali se veřejně na holá prsa a záda (odtud jméno flagellanti, mrskáči), až se z té přemrštěnosti vyklubalo kacířství: že jejich krev se mísí s krví Kristovou a ospravedlňuje, a proto že svátostí netřeba. Kromě toho jejich průvody porušovaly veřejnou mravopočestnost. — Jiní (bekardi a bekyně) sestupovali se v bratrstva a v zanícenosti obětovali své jmění na podporu chudých a chorých. I ti z těch nevinných počátků zapadli v nebezpečné bludy a holou nemravnost. V Čechách byla ta sekta potlačena, a když se opět ukázali, dal jich král Václav IV. něco na hranici upáliti, ostatek pozvyháněti.

Pohoršlivá roztržka v papežství trvala. Papežové potřebujíce peněz na četný dvůr a války, množili si různým způsobem důchody. Nespokojenost rostla. University, po přednosti pařížská sorbonna, jejímž kancléřem byl slovutný Gerson, účastnily se toho odporu. Odtamtud se proti scholastickému učení o svrchovanosti papeže počal šířiti názor, že církevní sněm jest nad papeže. Nepomněli, že papež a sněm mají se k sobě jako hlava a tělo.

Kardináli s obojí strany ostýchajíce se udržovati rozdvojení a nemohouce přiměti papeže k dobrovolnému smíru, sestoupili se roku 1409 v církevní sněm v Pise; složili oba papeže a

Král Václav IV. hrozí Janovi Nepomuckému.

zvolili nového, Alexandra V., jenž sídlel dílem v Pise, dílem v Bologni. Ale stalo se naopak, než se domnívali: avignonskému Benediktovi XIII., rodným jménem Petr de Luna, přece ještě zůstala oddaná strana hlavně ve Španělích, a římského Řehoře XII. držel císař Ruprecht falcký a některá část Italie, — a proto se žádný z nich nevzdal. Po brzké smrti Alexandra V. zvolili kardináli nehodného kardinala Baltasara Cossu, který si dal jméno Jan XXIII. Tak se z dvojice papežské stala trojice, jako té doby byla trojice německých císařů.

Reformní snahy.

Proti zlořádům, které se jevily v náboženském životě, vyskytali se každé doby nadšení mužové jako sv. Bernard, František a Dominik, žebravé řády a j., kázali a kárali — ale vždy a ve všem zachovávali víru a míru: zůstávali na půdě křesťanské, církevní.

Když nad to ještě nastala pohoršlivá roztržka v papežství, vystupovali proti tomu zejména slovutní profesoři university pařížské: Petr d'Ailly, Mikuláš de Clemengis, Jan Gerson; i ti zachovali pravověrnost.

Jiným, slabšího ducha a vášnivé mysli, vnukala se myšlenka, není-li tedy snad všecka církevní ústava (hierarchie) pouhým lidským výmyslem; to proto myslili, že neuměli při církvi rozeznávati božskou stránku od lidské; že církev jest sice Bohem založena, ale lidmi zastupována,

a že božská vlastnost církve nemůže býti zlehčena lidskou křehkostí a zlobou, jako netrpí úřad nehodným úředníkem; i když mezi proroky byl Balaam, mezi velekněžími Kaifáš, mezi apoštoly Jidáš: úřad prorocký, knězský, apoštolský zůstává neporušeným, ctihodným.

Samo východiště takových reformatorů bylo tedy chybné; pak krok za krokem pochybený, poněvadž po cestě nezákonné: oprávce, aby zdůvodnil své dílo, kazil na to učení církve; aby udržel jednu svou větu, musil na to zvyvraceti mnoho jiných; zprvu se postavil mimo církev, jako na šikmou plochu, a krok za krokem došel, kam původně nezamýšlel: proti církvi.

Církev jest božího založení; Bůh sám si volá oprávce svého díla ve svém čase; ať se tedy každý zevrubně zkouší na své povolání, nikdo ať si netroufá, leč koho Bůh volá jak Aarona. Mnohý reformator, bez té zkoušky, mysle že slouží věci boží, nechal se oplésti a strhnouti záležitostmi světskými; mně konati dílo boží, konal co mu kázaly světské úmysly, vlastní prospěch a osobní vášeň.

A tak šli reformatoři, jeden po druhém, Wicliffe, Hus, smělý a genialní reformatorský demagog Savonarola, Luther a jiní, a zatím Bůh sám si chystal oprávce svého díla: církevní otce na sněmu tridentském.

Wicliffe.

John Wicliffe, universitní profesor v Oxfordě, vydal r. 1356 spis „Poslední věk církve“,

jako že církev brzo zhyne, neboť prý se odchýlila od čistého ducha pravého křesťanství; papež a biskupi že nemají žádné duchovní moci, všechny stavy že jsou rovny; duchovenstvo že nemá míti žádného majetku.

Viklif bral své bludy z tehdejšího lenního zřízení: jako lénník, zpronevěřiv se lennímu

Savonarola káže proti přepychu.

pánovi, pozbývá léna, tak i kdo spáchal hřích, dopustil prý se felonie proti Bohu, od něhož každý člověk vše co má, přijal v léno; proto církevní vrchnost, jsouc dle jeho mínění veskrz Bohu věrolomná, pozbyla práva majetku i vlády; hříšné vrchnosti nemá se poslouchati.

Viklif byl rektorem universitního konviktu; že však to místo náleželo mnichům a bylo jim

vráceno, Viklif odvolal se k papeži, a když marně, tím více s kathedry i kazatelny útočil na papeže, biskupy, mnichy, hledaje si důvody k tomu v různých bludech.

Tehdy král anglický Eduard III. odepřel papeži poplatek povinovaný od časů krále Jana, jak jsme jinde vyložili (str. 331). Viklif dokazoval z rozumu a z písma, že papež právně nemá čeho žádati; to se líbilo králi, dvoru i lidu; Viklif dostal výnosnou faru v Luttleworthu a ještě troufaleji vystupoval.

Viklifovi žáci šířili to učení mezi lidem; akademicky blouznivé, ve skutečnosti však nemožné svobodářství záhy se zvrtlo v revoluci: 20000 chátry přitáhlo do Londýna, biskup zabit, král utekl; zamýšlená říše rovnosti a svobody nezdařila se. Viklif nezkusil za to žádného trestu: král, znepřátelený s Římem, raději snášel své příkoří, jen aby Viklif dále vedl svou proti církvi. Ten pak veřejně popíral přítomnost Kristovu ve svátosti oltářní, zprvu prudce, pak mírněji.

Viklif, když byl volán do Říma, očistit se z kacířství, vymlouval se churavostí; synoda londýnská zavrhla r. 1382 z jeho učení 24 vět; trest nad ním nevynesen, jen mu zakázáno učiti na universitě.

Viklif odešel na faru Luttleworth, kázal a spisoval, až poražen byv mrtvicí u oltáře, umřel 31. prosince 1384; tam vzniklo hlavní jeho dílo „trialogus“, nazvané tak, že v něm rozmlouvají tři osoby: pravda, lež, moudrost.

Učení Viklifovo jest holý pantheismus: pří-

roda jest výronem podstaty boží, a vše, dobré i zlé, děje se z odvěké, ustanovené nutnosti; člověk nemá svobodné vůle: jest předurčen buďto k věčné slávě (praedestinati) nebo předzvěděn (praesciti) k věčné záhubě.

Viklif, jako jiní reformatoři, posléze dospěl, kam původně nemířil: začal brojiti proti zneužívané moci papežské a končil libovolným předělávaním věrouky.

Proti lollhardům, žákům Viklifovým, vydány přísné zákony církevní, a když ty nepomáhaly, zakročil stát, poučený zkušenostmi, co z toho pochází, přísnými tresty. Učení Viklifovo udušeno v Anglii v samém počátku. Kostnický sněm zavrhl r. 1415 z jeho učení 45 článků za kacířské, kázal vyňati jeho mrtvolu z posvěcené země a spáliti; rozkaz vykonán až r. 1428.

Mistr Jan Hus.

Cechy měly tehdy hojné styky s Anglií, jelikož anglický král Richard II. měl za manželku českou kněžnu Annu, dceru císaře Karla IV. Spisy Viklifovy, zvláště hlavnější, už byly známy v Čechách; ostatní donesl Jeronym pražský, prodlévaje na universitě oxfordské.

Reformní snahy také v Čechách se ozývaly; horliví mužové, kazatelé i spisovatelé kárali zlořády světské i duchovní, ohnivě volajíce k polepšení: německý kazatel Konrad Waldhauser, česky kazatel Jan Milič z Kroměříže, učený Matěj z Janova a hluboký myslitel rytíř Tóma ze Štít-

ného. Paní a děvy odkládaly oblíbené šperky, drahé závoje a vyšívaná roucha a počaly se odívati prostě; lichva pomíjela; známí po městě záletníci nebo helmbrechti činíce pokání dávali dobrý příklad.

Tento mravokárný duch nabyl v Cechách, když se tam poznaly spisy Viklifovy, také jejich rázu a ducha, příměsku proticírkevního a revolučního. Nejvíce si v těch spisech liboval mistr Jan Hus.

Jan Hus, rodilý z Husince r. 1369, byl ušlechtilého vzezření, mravů počestných; 27letý stal se mistrem svobodných umění, za dvě léta profesorem pražské university, za tři léta děkanem filosofické fakulty a po dvou letech, r. 1403 rektorem universitním.

Od roku 1402 byl i českým kazatelem v kapli betlemské; kázaní jeho těšilo se velké pozornosti, zvláště co v duchu Viklifově prudce dotíral na starší duchovenstvo, zejména pražské, pro skutečné i domnělé nectnosti; při tom Hus ani snad nepozoroval, že sám není bez vad, aspoň té, že na čísi útraty hledal si popularnosti; zveličováním chyb a zlehčováním duchovenstva překračel na kázaních meze slušnosti; jedněm se zaliboval, u druhých budil spravedlivý odpor. Novějšími výzkumy ostatně přichází na vrch, že tehdy ani tak nešlo o nápravu mravní, jako vlastně o opravu církevní správy.

Arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hasenburka z počátku nadržoval Husovi, dokud se držel ve slušných, církevních mezích; král Václav mu přál,

ke dvoru měl přístup; i zpovědníkem byl králové Žofie.

Pražská universita dvakrát zapověděla svým členům odchylné učení Viklifovo, ale hádky o to nepřestávaly: čeští mistři, hlavně Hus, přidržovali se viklifismu, sice nevšichni a nejednak; němečtí členové university byli proti; král Václav mrzel se proto na české členy.

Když papež Řehoř XII., jak zmíněno, nechtěl krále Václava uznati králem německým, zapověděl Václav ve svých zemích uznávati ho papežem; arcibiskup a duchovenstvo nebyli s tím srozuměni; král Václav dal to rozhodnouti universitě: čeští mistrové byli při králi, němečtí rozhodli proti jeho církevní politice. Té královy nevole na německé mistry užil Hus, a dne 18. ledna 1409 vydán dekret kutnohorský, jímž poměr hlasů při veřejných poradách, soudech, volbách a všem, o čem se kdy universita měla vysloviti a usnésti, změněn v opak: češi místo posavadního jednoho hlasu dostali tři, ostatním národům zbyl ze tří hlasů jeden; mnoho mistrův i studentův odešlo z Prahy, a zřízeny jim university v Němcích, po přednosti v Lipsku.

Odchodem německých mistrův uvolnila se Husovi cesta; zůstati v mezích pokory a poslušnosti bylo mu pořád tíže, zejména když slabá jeho stránka, samolibost, dostala činem universitním ve prospěch české národnosti nového podnětu; ukázalo se brzy.

Farářové pražští žalovali Husa, že hlásá bludy a že je zlehčuje na místech, kde se ne-

mohou hájiti. Arcibiskup, vyžádav si rozkaz od papeže, poručil r. 1410 spáliti knihy viklifské; nařízeno také, že kázati smí se jen ve chrámech a kostelech, aby se zabránilo pokoutním řečem kazatelským po kaplích. Hus cítě, že se mu odnímá kazatelství v kapli betlemské, zprotivil se autoritě arcibiskupově: pokáral veřejně arcibiskupa a kázal dále.

Zanedlouho vzepřel se Hus i papežské autoritě; když Jan XXIII. vypsal plnomocné odpustky, obořil se Hus napřed, že byly prodávány, potom i na samé odpustky; bulla papežská byla s veřejnou pohanou spálena. Tím činem, nemužným a neslušným, odpudil si Hus i z českých přátel mnohé.

Na žalobu pražských farářů, podanou do Říma, pohnán Hus k soudu papežskému, a když neposlechl, dán do církevní klatby r. 1412; nad Prahou, dokud by tam prodléval, vynesen interdikt. Král Václav, ke všemu dosud dosti nevšímavý, vida věc tak vážněti, odstupoval od něho; Hus odešel z Prahy na Kozí hrádek, dokud by se věc nějak neurovnala; kázal po venkově a spisoval traktat „de ecclesia“ (o církvi), v němžto své bludy ukládal písemně.

Odchylné věty Husovy jsou nedůsledné a zmatené, vyvracejí se samy, jedna druhou; Hus neměl dosti bohoslovné učenosti, aby byl mohl vždy uvážiti důsledy všeho, co praví a píše; nad to neměl dosti sebekázně a skromnosti, aby když pobloudil, pokorně to uznal; raději se zaplétal z bludu do bludu, které bral větším dílem

ze spisů Viklifových, některé doslovně, jako: církev sestává jen z předurčených, jen z těch, kdož od věčnosti jsou určeni ke spáse; zavržení členové že náleží k církvi jen zevně; spravedlivý jedná vždy ctnostně, bezbožný vždy jen hříšně; jedinou hlavou církve že jest Kristus, papež nikoli, římský biskup že nabyl prvenství nikoli z toho, že jest nástupcem sv. Petra, jenž jest základní skalou církve, nýbrž prý z milosti císaře Konstantina; každá moc, církevní i světská, závisí na tom, je-li její nosič v milosti boží; poslušnost církevní jest pouhým výmyslem; písmo sv. jest jediným pramenem víry a j. — Celá soustava měla zdůvodniti větu, že kněz není povinen poslechnouti své duchovní vrchnosti.

Koncilium kostnické.

(1414—1418.)

Císař Zikmund naléhal na svolání sněmu církevního, aby se odstranila trapná roztržka v papežství. Papež Jan XXIII., vlastně jen kardinal Cossa, netuše si, neměl se k tomu; maje však vojnu s neapolským králem Ladislavem, žádal od Zikmunda pomoci; ten slíbil, ale jen, bude-li svolán všeobecný sněm církevní do Němec. Tak tedy vypsáno koncilium do Kostnice na 8. listopadu 1414; považováno za pokračování nedávného pisanského.

Kostnické koncilium bylo největší a nejskvělejší církevní shromáždění ve středověku, neboť to byl zároveň první kongres evropských

knížat. Kromě papeže a kardinálů přibyl tam císař a veliký počet duchovních a světských knížat; 3 patriarchové, 22 kardinálů, přes 100 arcibiskupů a biskupů, slovutní učenci zejména kardinal Petr d'Ailly a jeho žák kancléř Gerson, zástupci třiceti sedmi universit. 18 000 ostatních kněží a na 80 000 laiků. Skoro všichni národové křesťanského západu měli tam své vyslance. S vážným jednáním koncilia střídaly se různé slavnosti a veselé turnaje.

Na říšském sněmu, který se tam též konal, postoupil císař Zikmund r. 1415 zmíněnému již Bedřichovi zollernskému zastavené Branibory úplně v léno, když ho byl Bedřich založil 400 000 dukáty na útraty sněmovní; co mu na to chybělo, vymohl od země; může se říci, že si Branibory zaplatily svého knížete. To byl základ panovnické moci nynějšího rodu pruského, hohenzollernského.

Hlavním úkolem koncilia kostnického byla církevní oprava ve hlavě i v údech. Přede vším se měla zjednati zase jednota v papežství. Až po ten čas bylo na sněmech zvykem hlasovati dle hlav; toho si Cossa přál i v Kostnici, doufaje míti s italskými biskupy většinu; než hlasovalo se dle národů: příslušníci národa anglického, germanského, francouzského, vlašského a později také španělského měli po jednom hlase; na čem se usnesli, ohlašovalo se v plném koncilium.

Cossa byl by rád překazil jednání sněmu a pomocí vojvody rakouského Bedřicha prchl z Kostnice; ale císař Zikmund udržel pevným

zakročením koncil pohromadě. Sněm vybídl všecky papežské kontendenty, aby se vzdali, že tak nejspíše nastane klid. Když se nestalo, koncil sesadil Jana XXIII., pravý papež Řehoř XII. se k vůli míru vzdal, a Benedikt XIII., vlastně také jen Petr de Luna, když se nechtěl zříci tiary, zbaven své důstojnosti. Odešed do Španěl umřel v zapomenutí.

Potom zvolen kardinal Ota Colonna, jako papež Martin V. (1417—1431). Jednoty v církvi docíleno.

Tíže bylo s ostatními opravami, poněvad každá strana měla své zvláštní potřeby a požadavky, a nemohly se dohodnouti. Papež ujednal s každým národem zvláštní smlouvu (konkordat) a rozpustil koncilium.

Hus na koncilu kostnickém.

Král Václav nevrle nesl, že on a jeho země přichází pro kacířství u všech v nedobrou pověst. Když se mu koncilem kostnickým ukázala cesta, ukliditi náboženské spory, rád povolil bratru Zikmundovi, králi německému, vyzvati Husa, by šel do Kostnice na sněm, jehož se byl nejednou i proti papeži dovolával, osvědčit svou pravověrnost. Zikmund vydal mu na bezpečnou cestu průvodní list (glejt). Přátelé Husovi složili se mu na cestu; též odpůrcové a žalobci, zejména profesor Štěpán Páleč a farář Michal z Německého brodu (jinak de causis), odebrali se tam; hlavním zástupcem žaloby a příčinou odsouzení Husova

byl Jan Železný, biskup litomyšlský a později též olomucký.

V říjnu 1414 vydal se Hus na cestu v průvodě tří českých zemanů. Z počátku se v Kostnici zacházelo s Husem velmi laskavě; i na služby boží směl choditi mezi druhé. Ale Hus, ačkoli byl suspendován, sloužil mši a dále kázal své bludy, až byl počátkem prosince vzat do vyšetřovací vazby, zprvu u dominikánů, pak v zámku Gottliebenu, posléze u minoritů.

Po delším soukromém vyšetřování měl Hus 5., 7. a 8. června veřejný výslech. Z jeho spisů bylo vyňato 42 vět, z nichž on sám většinu uznal za svou, některé za nepravé, jemu podložené. Koncilium je prohlásilo za kacířské, a Hus měl odvolati. Sněm nejednou deputací, v níž byli přední členové sněmu, napomínal Husa, by uznal své poblouzení, že se mu k očistné přísaze předloží formule velmi šetrná: sněm opravdu ničeho neopomněl, aby se mohlo vyhnouti nejzazšímu trestu.

Hus ani nejmírnějšími slovy nechtěl odvolati; neuznával autority koncilia a žádal poučení z Písma. Sněm pak ovšem nemohl se pustiti s Husem ve spor, jako by tu stála strana proti straně, rovný proti rovnému, sice kdo by byl ještě nad nimi rozhodoval? Koncil tu přece konal ve věcech věroučných a církevních moc zákonodárnou, svrchovanou, od níž není odvolání.

A tak v 15. sezení koncilia uznán Hus zatvrzelým kacířem, zbaven duchovního stavu a vydán světské moci, jako že církev nic více s ním nemá

činiti. Z rozkazu Zikmundova falckrabě Ludvík odloživ znaky říšské vzal vězně ve svou moc a odevzdal jej konšelům, aby na něm vykonali rozsudek podle zákona z časů Bedřicha II.: 6. července 1415 upálen Hus na hranici u Kostnice, popel vsypán do Rýna. Nedocela za rok po něm upálen i Jeronym pražský. Palacký praví, že sněm jen bezděky a ne bez lítosti viděl zapalovati hranici, ale že nemohl jinak odolati dané nutnosti.

Bouře v Čechách.

Smrtí Husovou otřásl se český národ nevolí a hlavně hanbou; cítil se před světem zahanben pro kacířství a žádal od koncilia zadostučinění, zvláště když Hus byl vydán králi Zikmundovi, kdežto náležel pod moc krále Václava. 452 pánův a zemanů poslalo sněmu důtklivou stížnost a přivěsilo své pečeti. Koncilium odepsalo do Čech, proč Hus byl uznán kacířem. Menší část panstva a rytířstva, mezi nimi však nejpřednější rody, sestoupili se v jednotu a slíbili věrnost církvi; obyvatelstvo českých zemí rozstoupilo se ve dvojí stranu: husitskou a katolickou.

Upálení Husovo daleko nebylo jedinou příčinou pozdějších bouří v Čechách; neboť jak hluboko tkvěl tehdejšímu věku v právním vědomí trest smrti na kacířství, poznati z toho, že král Václav, prodlévaje v Kutných horách, osopil se náruživě na mistra Jana Husa pro podezření kacířství, do kterého i s přítelem Jeronymem

uvedl prý zemi a způsobil králi svému mrzutosti v cizině; i přikazoval mu postarati se, aby věc ta opět napravena byla, sice že by chtěl sám přihlédnouti k ní ohněm. — A Žižka beze všeho pálil, kdo horší kacířstva, než on sám měl, věřili a učili.

Náboženské hnutí Husovo i bouře po Husově upálení byly jen výhněm, sopouchem, kudy vyletělo, co od dávna se nascházelo výbušných látek v životě národním a socialním; tyto momenty, národní a socialní, dodávaly tomu hnutí vznětu a síly, že nabylo významu evropského. Německá část obyvatelstva držela se církve a koncilia: proto české obyvatelstvo z řevnivosti samo se vhánělo do opposice, a zápas původně náboženský přecházel v boj Čechů s němci. Šlechta chtěla z církevního zboží nabyti více majetku a moci; chudý lid hledal zlepšení svých poměrů: to vše pod rouškou náboženskou poháněnlo k násilným převratům společenských řádů.

Po odchodu Husově stál v popředí jeho stoupenců mistr Jakoubek ze Stříbra. Ten počal hlásati, že večeře Páně má se podávati pod obojí způsobou, chleba a vína. Husa zprvu zamrzela ta novota a nepřikládal jí váhy, ale vida, že by se husité spíše jeho zřekli, než kalicha, schválil to z Kostnice, a kalich se stal znakem vyznavačů nového učení.

Z husitů byli jedni mírní, kališníci, utrakvisté, pod obojí: neodchylovali se od církve, leč že přijímali pod obojí; uznávali kromě písma sv. též ústní podání a spisy sv. otců církevních;

k nim se počítalo hlavně panstvo české a lepší obyvatelstvo města Prahy s některými mistry v bohosloví. Druzí, s mistrem Jakoubkem ze Stříbra a Janem z Rokycan v čele, většinou nespokojený lid venkovský a nižší vrstva městská, byli radikalní, táborité, kteří nepouze náhodou vznikli kolem Kozího hrádku, kde se Hus zdržoval; ti pořád více se spouštěli církve. Kališníci a táboři už záhy se hašteřili. Táboři spílali kališníkům plachetníků, že jejich kněží sloužili mši sv. v knězském rouše; kališníci říkali táboritům ševci, poněvadž si konali obřady v obyčejném oděvu.

Když se do Čech donesla zpráva o smrti Husově, strhly se v Praze krvavé potržky proti farářům, kteří byli známi jako jeho protivníci. Papež Martin V. psal králi Václavu do Čech, a když i Zikmund doléhal, rozkázal král Václav, že fary, ze kterých byli katoličtí kněží vyhnáni, mají se jim vrátit. V Praze král popustil husitům tři kostely. Na venkově přestal někde lid choditi do kostelů, kde se podávala velebná svátost jen pod jednou, a počal putovati na hory, jimž dával jména biblická. První taková pouť byla na pusté hradiště, jež pojmenováno Táborem. Z ostatních poutních míst sluší ještě jmenovati alespoň návrší Oreb u Třebechovic. Tam si hlučně konali náboženské obřady, kněží podávali pod obojí a podněcovali k vytrvalému odporu, aby prý již nechodili s poutnickou berlou, ale s mečem a kopím.

Za tím příkladem počali také v Praze konati

hlučná procesí po ulicích, až z toho vypukla dne 30. července 1419 v Praze krvavá bouře. Kněz Jan, zvrhlý mnich želivský, uspořádal hlučné procesí od chrámu Matky Boží sněžné ke kostelu sv. Štěpána. Vedrali se tam a Jan jim přisluhoval pod obojí. Na zpáteční cestě zastavili u radnice novoměstské, aby jim purkmistr a konšelé propustili vězně zajaté pro náboženské výtržnosti. Konšelé odepřeli, a v tom kdosi z radnice hodil kamenem po knězi Janovi, nesoucím velebnou svátost. Rozjitřený lid počal se dobývati na radnici, a velitelem byl Jan z Trocnova, řečený Žižka, jednooký zeman ve službě králově; někteří vypáčivše dveře vrazili do radnice a kde koho zastihli, zabili. Purkmistra s několika konšely vyhodili oknem na ulici, kdež je rozkacený zástup chytal na kopí a oštěpy.

Václav král, tehdy na hradě Kunraticích, tak se hněvem rozhorlil, že ho na levém boku ranila lehká mrtvice; hrozil pomstou kněžím husitským a sliboval, že vypleje tu sektu i s kořenem; když ho pak ranila mrtvice podruhé, skonal dne 16. srpna 1419. Hned jak se proslechlo, že král umřel, zástupy husitů pozbyvše strachu, obořily se na kláštery, kostely a fary pražské. Faráře a řeholníky zjímali nebo vyhnali, chrámy vydrancovali, oltáře zbořili, obrazy svatých zničili, varhany roztloukli a kartouský klášter zapálili. Vážnější měšťanstvo neschvalovalo tak bezbožné surovosti a za krátko ji přetrhlo.

Husitské války za Jana Žižky.

Krátce po smrti krále Václava IV. sešel se do Prahy sněm a uradil se požádati krále Zikmunda, by jako právní dědic českého trůnu co nejspíše ujal vládu, a též aby zachoval stavy při jejich náboženských zvláštnostech. Zikmund právě byl v Uhrách zaměstnán ochranou země proti Turkům a té žádosti hned nevyhověl. V Čechách se zatím sbíraly zástupy lidy a válečně se hotovily proti němu jako jistému nepříteli. I Prahy chtěli se zmocniti, a když se jim nepodařilo, počali si stavěti město Tábor. Měšťané, sedláci a zemané vyprodavše se stěhovali se tam i s rodinami, aby v pospolitosti života i majetku nápodobili první křesťany. Nazývali se táborským bratrstvem.

Hlavním účelem bratrstva táborského bylo připraviti se na branný odpor, neboť jen ti se tam usazovali, kdo chtěli bojovati za nové učení. Když se tam přistěhoval Žižka, zřídili se docela válečně. Neměli rytířského brnění, jak do té doby bývalo zvykem; měli okovaný cep, železným bodláčím posázený palcát, mlat, oštěp a meč; měli ze zvonoviny litá děla a stříleli prachem více než do těch časů kdo jiný; k tomu zavedl Žižka těžké vozy, kterých potřebovali někdy k obraně, jindy k útoku. Tábor město byl hlavním stanovištěm a rojištěm válečné moci. Bratrstvo se dělilo na dvojí obec, polní a domácí. Když polní pracovala polem, domácí dodávala potřeby; po nějakém čase se vystřídaly. Co jim chybělo

na počtě, dosazovala vojenská kázeň, náboženské nadšení, nespokojenost se svým stavem, roztrpčenost na pány a němce v městech a hlavně dobrý vojevůdce; tak dobrý, že se stal původcem nového válečnictví; bez Husa byl by Zižka odešel se světa nepoznán, a bez Zižky byl by Hus upadl v zapomenutí.

Když se v Čechách hotovilo k boji, Zikmund též se chystal, spoléhaje na svou moc německou a uherskou, a v Čechách také měl svou stranu. Aby český odpor překonal brzy a dokonale, chtěl uhoditi na husity takovou silou, že by se lekli a poddali. S povolením papežovým prohlásil na to křížovou výpravu ve Vratislavi. Smířlivým poshověním a diplomatickým jednáním byl by však možná přes všecky neslibné začátky ulomil hrot českému odporu a snad jej přivedl k dobrému konci, neboť pražané byli náchylni k míru, zvláště když uslyšeli o surové zběsilosti, jak táboři a orebští zuřili: že rozbíjeli oltáře a obrazy, zabíjeli mnichy, pálili a pustošili kláštery, s knězem Korandou v čele na Zbraslavě i do královských hrobek se vedrali, kde co drahého na mrtvolách zloupili a kosti králů rozmetali. Mrtvolu krále Václava IV., ještě nesetlelou, položivše na oltář senem věnčili a napájeli z korbele.

Roku 1420 přitáhly německé voje, Zikmund přišel z Moravy. Pražané se zavřeli ve Starém a Novém městě a povolali Žižku na pomoc. 14. července strhla se bitva na úbočí Vítkova a skončila vítězstvím husitským; bojiště nazváno po vítězi Žižkovem.

Na spáleništi Malé strany jednalo se o mír; Zikmund, když mu s české strany předloženy podmínky, tak zvané pražské artikule: volně kázati, přijímati pod obojí, kněžstvo bez majetku a za 4. aby těžcí hříchové byli kaženi a stavováni, odpověděl Zikmund, že artikule sahají do ná-

Husité na Zbraslavě.

boženství, že mu tedy nenáleží o nich jednati. Potom spokojiv se korunovací u sv. Víta na království české odešel z Prahy. Korunu českou dal převézti na Karlštejn, německé korunovací klenoty do Uher a zemské desky na Křivoklát. Katolickým a kališným pánům za válečné služby zapisoval peníze na statky korunní a církevní,

že za nějakou dobu všecky byly rozchváceny; žoldnéřům se vyplácelo, co se naloupilo po kostelech; i vzácně tepané zlato a stříbro bylo taveno a v kusy stloukáno. Svědomí si tišil Zikmund, že všecko nahradí, až mu dá Bůh štěstí.

Neurvalé způsoby táborů zmrzely se jemnějším a vážnějším pražanům; v přílišné horlivosti proti pýše a nádheře, jak jí táboři rozuměli z bible, trhali kleštěmi pražanům brady a pražankám kadeře a závoje a tropili různé sprostoty, že by bylo došlo ke krvavým roztržkám. Proto Žižka odešel z Prahy a zaměstnával svůj lid dobýváním měst a hradů. Pražané zatím oblehli Vyšehrad. Zikmund, dočkav se pomoci z Moravy, přitáhl z Kutné hory a 1. listopadu 1420 poražen pod Vyšehradem. Květ moravské šlechty tam zhynul; jen korouhevních pánů, většinou z Moravy, padlo 24. Zikmund se vrátil do Kutné hory. Pražané se zmocnili Vyšehradu a zničili mnoho památek české slávy. Zikmund, když husité na mnoha místech postupovali proti jeho straně, ustoupil v březnu 1421 ze země české.

Pražané a táboři, spolu i různo, zdobývali mnoho královských a panských hradův i měst, kdež dosadivše své úřady, pomohli své víře a straně na vrch; kláštery vybíjeli a statky přemožených zabírali pro své městské obce: husitství nabylo r. 1421 rozhodné převahy v zemi. U hradu Rabí pozbyl Žižka druhého oka. Na Táboře vznikaly nové sekty, některé téměř šílené, a když jim kdo bránil, hned chápaly zbraň na obranu nové víry. Adamité, nápodobíce stav rajský,

chodili nazí. Zižka je dal schytati a kdo se nezřekl, byl upálen; jeden z nich nechán, a když veřejně vyznal učení adamitské a písaři je napsali, poslal to Žižka bohoslovcům do Prahy; jeho pak dal upáliti a popel hoditi do Nežárky. To byly počátky reakce v husitismu: husité viděli, že to nejde bez autority; netrpěli odchylek od své víry a sobili si právo souditi a trestati.

Toho roku na valném sněmě v Čáslavi prohlášen Zikmund za nehodna české koruny. Čechové by byli rádi polského krále Vladislava II., a když odmítl, stal se jeho bratrovec Vitold, velkokníže litevský, „králem českým požádaným". Nová mocná kruciata Zikmundova proti Čechům byla opět nešťastná; koncem r. 1421 svedl Žižka boje u Kutné hory; 10. ledna 1422 krvavě zvítězil u Německého brodu a město tak spustošil, že sedm let nevstávalo z rumu. Třetí výprava křížová v říjnu 1422 prošla bez boje.

V Praze přicházela moc do rukou chátry, zmáhala se anarchie: vražděno, loupeno, páleno; památky hubeny. S povolením Vitoldovým přišel r. 1422 do Čech litevský kníže Zikmund, syn Dimitra Korybuta, bratra krále Vladislava, s polskými a ruskými pluky; byl přijat za zemského správce svorně a beze zmatku; vlídností uměl si nachylovati, Žižku nazýval otcem. Ale král Zikmund získal přátelství Vitoldovo a Korybut odvolán z Čech; vrátil se pak ještě, bez trvalého účinu.

Roku 1423 podnikl Žižka skoro zázračnou výpravu do Uher. Tam by ho byli rádi dostali

dále do země, by ho zbili neb vyhladovili. Žižka měl práci dostati se odtamtud: šest dní rojilo se vojsko uherské kolem jeho živé pevnosti, útočilo na ni, ale vozové hradby přes hory a doly jely sražené, že Uhři nic proti nim nemohli; říkali o Zižkovi, že „to ne člověk, to čert mu dává ty rozumy".

Mírní husité: kališní páni a pražané byli by už rádi měli mír a přátelili se se stranou Zikmundovou; táboři a orebští ani slyšeti: došlo k bojům o to. Zižka nechav táboritů přidal se k orebským, ale vůdcem ostal obojích. Hlavním sídlem byl mu Hradec Králové. Dne 6. ledna 1424 porazil některé pány u Skalice a pohubil jejich statky. Když pak ho pražané a páni oblehli v Kostelci nad Labem, byl slepý vůdce v nebezpečí, že bude zajat, až pan Hynek Boček z Poděbrad a Jan Hvězda z Vícemilic mu pomohli z města i z nesnáze. Zižka chvátal odtud, pražané za ním. Na návrší u Malešova zastavil a sestaviv tábor čekal. Pražané sotva že dorazili, 7. června uhodili naň. Slepý vůdce dal na přední voj spustiti několik vozů plných kamení; potom kázal bíti z děl a udeřiv na ně důrazně spůsobil jim porážku velikou.

Zanedlouho se vrátil Zikmund Korybutovič; pražané a páni pod obojí zase ho přijali za vladaře. Tu vytáhl Žižka na Prahu v takovém hněvu, že z ní nechtěl nechati kamene na kameni. Rozložil se táborem u Libně. Lid jeho zvěděv, co zamýšlí rozkacený vůdce, počal reptati. Pražané vyslali poselstvo na smířenou; výmluvný

mistr Jan z Rokycan vlasteneckou řečí tak dojal srdce rozhněvaného vůdce, že svolil ke smíru 13. září.

Po sv. Václavě Žižka, Korybut a pražané táhli na Moravu, protože vojvoda rakouský Albrecht, zeť císaře Zikmunda, dostav ji od něho v léno koruny české, uváděl si ji v poslušnost. Když vojsko oblehlo hrad Přibyslav u hranic moravských, roznemohl se Žižka na hlizy; napomněv lid ke statečnosti a poručiv duši Bohu dokonal život v poli 11. října 1424 maje věku 70 let. Tělo jeho napřed pochováno v Hradci, potom, neví se proč, převezli je do Čáslavi, kdež uloženo v kostele sv. Petra a Pavla. Bratrstvo orebské dalo si po něm jméno sirotci.

Konec války. Kompaktáta.

Husité táhli pod Korybutem do Moravy, hubili města, vesnice a kláštery, předbíhali se v tom, aby více zloupili, a roku 1425 bylo zase plno sporů v zemi. Zikmund s Albrechtem byli vyhnáni z Moravy.

Potom se stal vrchním vůdcem bratrského vojska, táborského a sirotčího, Žižkův odchovanec, kněz Prokop holý nebo velký; Prokop malý neboli Prokopek, také kněz, byl vynikajícím hejtmanem u sirotků.

Když král Zikmund nasbíral na 70000 vojska z Míšně a z okolních krajů, husité v síle 25000 zaměřili proti nim do severních Cech a položili se u města Oustí nad Labem. 16. června 1426

udeřilo německé vojsko na vozovou hradbu; husité zprvu pálili z děl a houfnic, hákem trhali útočné jezdce s koní a posléze vypadše z ohrady způsobili jim velkou porážku; na jediné hromadě načítáno přes 300 rytířů. Z jara r. 1427 přitáhl Prokop na Moravu, vypudil Albrechta a vraziv za ním do Rakous porazil ho u Světlé.

Potom změnili husité dosavadní boje z obrany na výboj. Táboři a sirotci pustili se na sever do Lužice a Slezska, a nemeškajíce tam dlouho, dovezli hojnou kořist zlata, stříbra a dobytka. Knížata německá nasbírali vojska na novou výpravu křižáckou; bylo to vojsko bez nadšení, spíše na lup a plen, statečnější do běhu než do boje; u Tachova roku 1427 ani nepřítele nedočkavše utekli.

Husité se znova pouštěli za hranice; poplenili bezmála všecky sousední země a stali se postrachem střední Evropy. Počátkem roku 1430 vraceli se s tak velkou kořistí, že do některého voza měli zapřaženo sedm pár koní, jak těžko měli naloženo; letopisec praví, že „tak spanilé jízdy Čechové nikdy prvé do Němec neučinili".

Zatím se v Čechách zmáhala strana toužící po smíru s církví a po vládě královské a panské. Mírnější mistrové v bohosloví zavrhovali knihy Viklifovy a neschvalovali, že duchovní statky přešly do světských rukou. Korybut, že přál tomu ozdravění, byl zajat; a tak nikde nesvitala naděje míru, jehož přece většina opravdu si přála. Ozývaly se hlasy po církevním sněmu, na němž by se věci urovnaly. V Římě svoleno. Nicméně

se podnikla ještě jedna výprava křižácká, husity přece buď konečně skrušiti neb aspoň oblomit. Valem hrnuly se německé voje do Cech, avšak sotva u Domažlic 14. srpna 1431 uslyšeli, že Čechové v šiku se blíží, dali v neslýchaném zmatku do zaječích, ani nepřítele nespatřivše; i tak na útěku mnoho jich pobito.

Téhož roku 1431 papež Martin V. svolal koncilium do Basileje. Cechové, laskavě pozvaní, vypravili četné poselstvo, v jehož čele byl také Prokop holý; kudy se bralo, bylo uctivě vítáno a zvědavě obhlíženo. V Basileji na Tři krále 1433 konali husité ve svých hospodách služby boží, každá sekta svým způsobem. U kališných pražanů neviděli basilejští nic neobyčejného, leda že přijímali z kalicha; Prokopovi a táborům se divili, že konají služby boží bez obřadů, bez oltáře a bez roucha církevního; u sirotků se kázalo ten den německy, a když kardinal Julian jim domlouval, ať nechají německého kázaní, česky kázati že se jim nezabraňuje, omlouvali se, že mají mnoho německé čeledi, která nerozumí česky.

Sněm, proti vůli tehdejšího již papeže Eugena IV., jednal s husity jako strana se stranou. Jednání, ponejvíce nekonečné hádky z písma sv., protahovalo se, neboť koncil nemohl přijati českých podmínek a poselstvo stálo na své, že k ústupkům není zmocněno. Pak delegati čeští a sněmovní několikrát přecházeli z Basileje do Prahy a zpět. Táboři zatím dále provozovali válečné řemeslo; i v Čechách vydírali lidu poslední

sousto. Byli již velmi troufalí; když se část jich vydala do Rakous na víno, bylo jich hodně zbito a zjímáno, a co vezli, zůstalo tam. Urputné svády už byly na denním pořádku, a když je Prokop smiřoval, byl v té náhlosti potupen, stoličkou do tváře uhozen a uvězněn.

Zikmund byl toho času korunován na německého císaře. Pražané a šlechta spojili se s katolíky. Demokraté a radikáli nesvorností a zradami sami si uspěšovali zkázu. Spojená strana podobojích a podjednou, podporovaná sborem a císařem, opanovala Nové město pražské, náchylné táborům, a osvobodila Plzeň od desítiměsíčného obležení. Bratrské voje radikalních stran majíce opět vůdce Prokopa, pustily se v neděli 30. května 1434 u Lipan v poslední boj na život a na smrt. Obojí vojsko stálo ve vozových hradbách; chvíli se bilo z děl; Krchlebec, vůdce předního šiku panského, klamným útěkem vylákal vojsko bratrské z ohrady; v boji nad pomysl zuřivém bylo jich za den a noc pobito 13 000, něco zajato, větším dílem vlákáno do stodol a zrádně spáleno: myslilo se, že by ti lidé již nezvykli žíti pod zákonem občanským. Moc bratrská navždy zlomena; patnáctiletá válka husitská skončila se.

Po delším jednání v Čechách, Bavořích, na Moravě a v Uhrách přijaty na sněmu jihlavském 5. července 1436 články kompaktát se sborem basilejským a mohl nastati úplný smír českého národa s ostatním světem křesťanským: v českých zemích povoleno přijímati pod obojí všem do-

spělým, kdož by si toho přáli; potvrzení arcibiskupa Rokycany jen slíbeno. Císař Zikmund, přijatý opět za krále, nebyl nakloněn kališníkům; Rokycana prchl z Prahy, aby se zachránil, mírní táboři trpěni, radikáli přemoženi na hradě Sioně, a vůdce jejich Roháč z Dubé oběšen. Ochuravělý císař, vida novou bouři a chtěje umřiti v klidu, pospíchal z Prahy do Uher; skonal cestou ve Znojmě koncem r. 1437. Jím vymřel rod lucemburský v mužském pokolení.

Válkami husitskými proslavil se český národ vojensky, ale velmi se doma poškodil kulturně a hospodářsky; český živel se zmohl v městech, než to by se bylo také časem stalo přirozeně, bez tolika pohrom. Hus byl pomstěn, ale blahobytem vlasti. — V Anglii to měli s Viklifem bez tolika škod.

Albrecht II.

(1438—1439.)

Po Zikmundovi stal se králem německým, českým a uherským jeho zeť, manžel jediné Zikmundovy dcery Alžběty, vojvoda rakouský Albrecht V., jakožto císař a král toho jména II. Jím počíná již netržená řada německých císařů z rodu habsburského. Byl zbožný, rozumný a statný, při tom velký horlitel proti náboženským novotám, snad i proto, že již měl mnoho krvavého zaměstnání s husity. Knížata voličové uložili mu nestrannost ve věcech církevních.

V Čechách ho přes to a přes jeho dědičné právo přijala za krále jen mírnější strana pod

obojí; horliví kališníci povolali na trůn Kazimíra, bratra polského krále Vladislava III. Albrecht byl korunován a počal se válečně domáhati českého trůnu; ale že mu nastala pilnější práce v Uhrách proti Turkům, obrátil se tam a náhle zemřel u Ostřihoma v druhém roce vlády 27. října r. 1439.

Trojí žezlo Albrechtovo nezůstalo po něm v jedné ruce. Němci zvolili jeho strýce Bedřicha III. ze štyrské větve rodu habsburského.

V Cechách nabídli korunu vojvodovi bavorskému, a když se zdráhal, a vdově po nebožtíku králi Albrechtovi narodil se v Komárně 22. února 1440 synáček Ladislav, příjmím proto pohrobek, přijelo se poselstvo české přesvědčit a pak uznali ho králem. Poručníkem mu byl císař Bedřich III., a země zatím spravována krajskými hejtmany a zemským mírem. Mezi nimi vynikal hejtman kališných krajů východočeských, Jiří z Poděbrad.

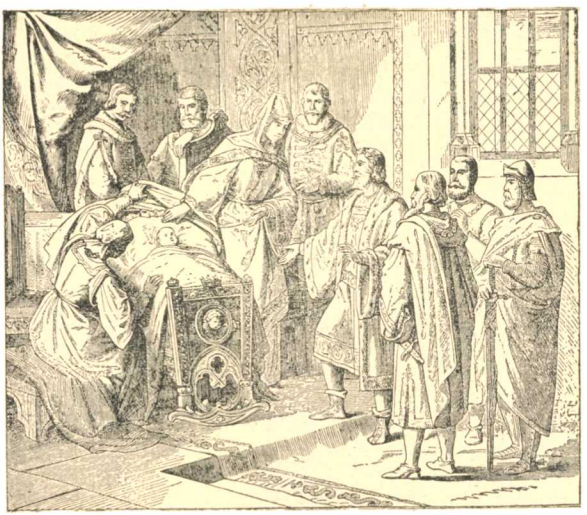
V Uhrách po smrti Albrechtově zrovna přijali polského krále Vladislava III; po jeho brzké smrti roku 1444 v turecké bitvě u Varny, uznali taktéž Ladislava. Zatím vládl zaň statečný magnat Jan Hunyady.

Ladislav pohrobek.

(1440—1457.)

Čeští páni žádali, by mladičký král přebýval v Čechách, nikoli u poručníka, císaře Bedřicha III. ve Vídni. Když jim to nešlo po dobrém, Jiří

z Poděbrad, hejtman krajů kouřimského, čáslavského, chrudimského a hradeckého, udeřil na úsvitě 3. září 1448 na Vyšehrad, zajal velitele pana Menharta a usadil se trvale v Praze; na sněmě o sv. Jiří r. 1452 zvolen mladý ještě pan Jiří zatím za správce zemského.

Královna Alžběta ukazuje v Komárně českým pánům synáčka Ladislava.

Také v Uhrách nevšichni a ne po dobrém uznávali krále Ladislava. Gubernatorem byl tam Jan Huňad. Válečně tam proti Turkům působil také Jan Jiskra z Brandýsa, jehož tam nebožtík císař Zikmund r. 1437 vypravil s bojovnými tábory; vedl si samostatně a na vojsko dostával někdy nějakou náhradu. Královna Alžběta ho

získala, by v Uhrách hájil práv královského sirotka Ladislava. Jiskra držel podtatranskou stranu Uher vojensky i v občanské správě. Některý čas byl tam sám jediný při králi; hlavním jeho sokem byl gubernator Jan Huňad, nejslavnější hrdina uherský: Jiskra ho tak porazil, že jedva utekl živ. Po smíru dostal Jiskra 10000 dukátů náhrady na válečné útraty. Roku 1452 byl 12letý Ladislav uznán uherským králem.

Po roce byl korunován v Praze; potvrdil dále Jiřího ve správě zemské a jmenoval ho nejvyšším hofmistrem. Český sněm hned povolil králi berni, aby měl z čeho zříditi dvůr a vypláceti zastavené statky korunní. Pan Jiří zjednával pořádek v zemi: osadil soudy a úřady, pečoval o jistotu a hleděl vyhověti všem potřebám země; uhodil na Tábor, poslední útulek výstředních husitů, kněží jejich rozvezeni a uvězněni po různu; kostelní řád zaveden po kališnicku.

Ladislav král byl jinoch štíhlého zrostu, tvář měl bílou, líce červené, oči velmi jiskrné a husté kadeře do zlatava lesklé. Za nevěstu mu vyhlédnuta Madlenka, královská dcera francouzská. Slavné poselstvo se odebralo pro ni do Francouz. Když se blížili městu Touru, vyjel jim král na půl míle naproti.

Náhle se radost obrátila v žalost. V neděli po sv. Alžbětě zabolela krále Ladislava hlava; v pondělí mu naskočily dvě boule. Lékaři té nemoci nerozuměli; králi bylo pořád hůře: byla to morová rana. Rozloučiv se s panem Jiřím a ostatními vypustil ducha 23. listopadu 1457 maje

věku nezcela 18 let. Zprávou o té smrti otřásla se Praha i české země a všecek svět.

Bedřich III.

(1440—1493.)

Bedřich III. byl vlastně IV. císařem toho jména, počítá-li se zpomenutý Bedřich švarný za III. Panoval sice velmi dlouho, 53 let, jako žádný předchůdce, ale při dobré vůli a jiných pěkných vlastnostech: pořádnosti, přílišné opatrnosti a vytrvalosti nemíval dosti ráznéhо rozhodnutí, aby vládl tak nepokojné a nepořádné říši, jakou tehdy německá byla; nové myšlenky a vynálezy hýbaly s ětem: to vše se nedobře hodilo k patriarchalnímu smýšlení Bedřichovu.

V budoucí mohutnost svého rodu měl Bedřich plnou důvěru; všude si to připomínal pěti samohláskami A E I O U: „Austriae erit imperare orbi universo“ a jinak = Rakousko bude vládnouti světu. V tom smyslu, a též aby povznesl císařskou moc, byl by rád rozmnožil domácí moc svého rodu. Zprvu se mu to nedařilo; měl mnoho práce zabezpečit Ladislávkovi trůn český a uherský; mnoho nesnází činil mu také spor koncilia basilejského s papežem Eugenem IV., který chtěl koncil přeložiti do Italie.

Netečnou váhavost Bedřichovu bylo i za hranicemi znáti. Na jihu v Milaně zmocnil se vlády nad Lombardií condottiere František Sforza, velitel žoldnéřů, poněvadž Bedřich po vymření vojvodského rodu milanského nemohl

tam poslati pomoci. Po dvou letech přišel sice do Italie, byl v Milaně korunován po lombardsku a v Římě na císařství, ale německá nadvláda v horní Italii přestala; v Římě to také byla poslední korunovace německého panovníka. Na

Jiří z Poděbrad u nemocného krále Ladislava.

západě zmohl se Burgund v mocnou říši. Na severovýchodě podléhal německý řád polské síle, nedostávaje posily z německého západu. V Uhrách a Čechách po smrti mladistvého krále Ladislava také, než se Bedřich k čemu přiměl, uplatnit své

právo, zvolen král z domácí šlechty: v Čechách Jiří z Poděbrad, v Uhřích Matyáš Korvinus.

Královská moc v Němcích byla za nic; ani drobní vasali neměli jí v jaké vážnosti. V říši už byly nepořádky, jako snad nikdy před tím. Knížata se spolčili a žádali, aby císaři k radě a pomoci byl zvolen zvláštní římský král, konservator čili správce země a velitel vojska; pomýšlelo se při tom na českého krále Jiříka z Poděbrad; Bedřich proto žehral na Jiřího; potom se to rozpadlo.

Ani ve svých rakouských zemích neměl císař Bedřich klidu: bratr jeho Albrecht začínal s ním mnohé spory; vyháněl ho do Němec, aby tam šel panovat; i ve Vídni jednou, když vídeňané se zbouřili proti císaři, obléhal ho s nimi v císařském hradě, až ho král Jiří vyprostil z nesnáze. Spory přestaly teprv smrtí Albrechtovou r. 1463.

Posléze přec se podařilo Bedřichovi rozmnožiti moc habsburskou: svatbou. Vojvoda burgundský, Karel smělý, pán krásných zemí podél Rýna: Burgundu, Brabantu, Flander, Hollandu měl jedinou dceru Marii. „Vojvoda“ mu bylo málo na tolik bohatství; toužil po názvu královském. Aby si naklonil císaře, nabídl mu, že císařův syn Maximilian může si vzíti jeho dceru Marii, která časem dostane všecky ty země věnem. Císař a vojvoda sjeli se v Trevíru; vojvoda zastiňoval císaře přepychem a skvostným i četným komonstvem, ale patnáctiletému švarnému princi Maximilianovi proti tomu velmi pěkně slušel prostý černý šat.

Ctižádostivý vojvoda měl všecko s sebou na korunovaci, klenoty i roucha: chybělo jen povýšení. Obmyslný císař napřed žádal sňatek; den byl stanoven a vše se chystalo; v tom císař náhle odjel, nikdo nevěděl proč: snad že ho francouzský král varoval, nebo že knížata nechtěli vojvodovi povoliti titulu královského.

Francouzský král namlouval bohaté dědičce po smrti jejího otce r. 1477 svého syna; sličná nevěsta si přece vzala Maximiliana. Habsburský rod tím zmohutněl v moc evropskou. O Burgund, jejž pak přece urval francouzský král, bili se habsburkové s Francií 300 let.

Král Jiří z Poděbrad.

(1458—1471.)

Nebožtík král Ladislav pohrobek měl dvě sestry: jedna byla vdaná za vojvodu saského, druhá za polského krále; oba se hlásili o trůn český. Byl tu i císař Bedřich III. se svými nároky. Ale Češi tehdy už byli zvyklí volně zadávati královskou korunu. A tak se ucházelo několik německých knížat, a francouzský král sliboval, přijmou-li jeho mladšího syna, že ho vypraví s nesmírnou silou peněz.

Přes to zvolen 2. března 1458 dosavadní správce země, pan Jiří z Poděbrad. Byl postavy nevysoké a složité, pleti bílé, očí jiskrných, v pozdějším věku tělný; v obcování vlídný; Ladislav král ho nazýval otcem a vyžádal si, by spával s ním v jedné komnatě. Životní a

diplomatická rozumnost Jiřího byla více přirozená než přiučená; latinsky neuměl, německy málo, ačkoli pocházel z rodu prý do nedávna německého; hned od mlada byl v živém proudě veřejného života.

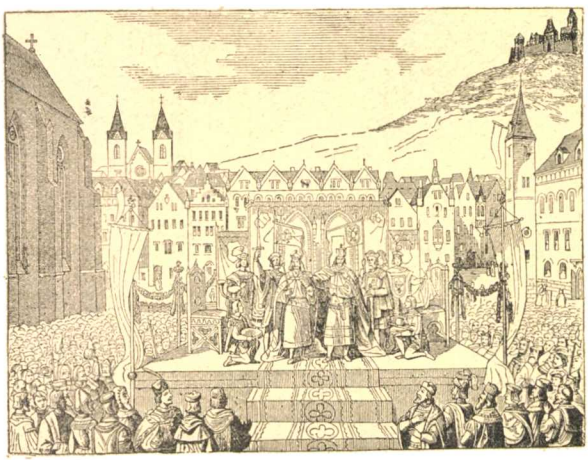
Jiří král nejprvé si hledal uznání papežova a císařova. Papež jej uznal, když byl Jiří pod přísahou slíbil poslušnost kurie papežské, a že vyhubí kacířství v Čechách. Jiřímu to bylo snadno slíbiti, neb jakožto mírný kališník počítal se k církvi na základě kompaktát, a kacířství už dříve hubil, jak zpomenuto. Také když v Kunvaldě, na panství žamberském, v severovýchodní stranu Čech, nastalo r. 1457 nové náboženské sdružení, jehož původem byl bratr Řehoř, potlačoval je; sdružení se pak r. 1467 na základě spisů Petra chelčického stužilo v jednotu bratrskou, jak povíme v „Novém věku".

Císař Bedřich III. přijel r. 1459 na důležité smlouvy do Brna, kdež u veliké slávě Jiřího na náměstí jakožto krále českého pravého a nepochybného veškerému množství oznámil a ukázal.

I za hranicemi rostl král Jiří v oblibě a vážnosti. Rovnal, byv o to požadován, spory sousedních knížat německých a dal jim skoro všecka česká panství míšenská, falcká a franská v léno; uherský král Matyáš Korvin stal se mu zetěm; císaři Bedřichovi III. prokázal značné služby proti nepřátelům a byl od něho uznán r. 1459. Když se v Němcích jednalo, ustanoviti Jiřího vladařem po boku císařově, přál si toho Jiří jednak z přirozené ctižádosti a pak aby si dodal vážnosti

v Římě; však nešlo to pro německý i český odpor, a Jiří přestal smiřovati sporné strany. Ve své říši opíral se hlavně o zemanstvo a města; k vysoké šlechtě byl spravedlivý ale samostatný, zdrželivý; proto se netěšil u ní velké oddanosti.

Císař Bedřich brzy potřeboval jeho pomoci, když mu nastal nový spor s bratrem a s povsta-

Císař Bedřich III. oznamuje Jiřího králem.

lými vídeňáky, kteří jej spojenou mocí obléhali v císařském hradě ve Vídni. V té nesnázi poslal císař spěšného posla do Čech; posel tak měl na spěch, že cestou z Vídně do Prahy uhnal na 30 koní. Pozdě na noc 28. října 1462 dorazil královského hradu; král Jiří už byl samoten, když mu přiváděli posla; vyslechnuv jeho zprávy a prosby poodstoupil prý stranou a zahleděv se

k nebi chvilku rozmýšlel; potom slíbil pomoc. Sebrav na rychlo něco vojska vypravil s ním syna svého Viktorina; za ním spěchal sám; 14. listopadu stanul nedaleko Vídně, maje 22000 oděnců. Vyjednal císaři volný odchod, a že císař na té cestě nechtěl nikoho z vídeňského lidu ani viděti, vyjelo se branou hradbami hned do pole; na pěti skvostných vozech jela císařovna se synem a s komonstvem, za ní císař s Viktorinem na koních; rozloučiv se pak s chotí spěchal ke králi Jiřímu, který již od rána ho čekal v tuhé zimě ani s koně neslézaje. Potom Jiří marně se snažil smířiti nepřátelské bratry; císař čím nevlídnější byl na bratra, tím srdečněji se měl k Jiřímu: zřekl se nároků na český trůn, snížil příspěvek českého krále císaři na cestu do Říma na polovici, syny jeho Viktorina, Jindřicha a Hynka povýšil za knížata říšská; kdyby umřel za nezletilosti syna Maximiliana, měl mu býti Jiří poručníkem, a kdyby Maximilian umřel, než mu dojdou léta, měl Jiří po něm dědití Rakousy. Králové Johaně císař poslal zlatou korunu.

Hůře bylo v Čechách po náboženské stránce: o kompaktatech nebylo jednoty; legatové sněmu basilejského, vyjednávajíce s Čechy, aby jen došlo k míru, slibovali více než mohli a chtěli splniti, a různým stranám v Cechách ještě to bylo málo a nezachovávali toho; „doplňovali“ kompaktáty dovolujíce si uchylky, které sněm výslovně byl zakázal jakožto nepřípustné: tak vlastně ostávali při starém kacířstvu Husově; nad to měl býti vrácen rozebraný církevní majetek; Rokycana

jehož si zvolili arcibiskupem, marně čekal svého potvrzení.

Dlouho a mnoho, ústně i písemně jednáno mezi Prahou a Římem, za papežů Pia II. a Pavla II., aby Jiří odřekl se kompaktát a potlačil stranu pod obojí. Jiří odpíral. Papež Pius II. zrušil kompaktáta r. 1462. V zemi sestoupila se šlechta r. 1465 proti králi v jednotu zelenohorskou. Pavel II. dal r. 1466 Jiřího do církevní klatby, prohlásil ho za bludaře, zbaveného královské moci, a vyhlášena proti němu křížová výprava. Z Uher mu král Matyáš, prý jakožto ochránce víry, ale vlastně aby se zmocnil české koruny, vypověděl válku. Král Jiří porazil německé křižáky u Nýrska r. 1467 a Matyáše počátkem r. 1469 u Vilémova tak sevřel, že nemohl se hnouti, a české vojsko hořelo dychtivostí potříti nepřítele v pasti; Matyáš byl rád, že to minulo smluvou na trvalé přátelství.

Zanedlouho katoličtí stavové zemí českých místo Jiřího zvolili uherského Matyáše králem, který věrolomně znova zvedl pole proti králi Jiřímu. Ten tedy, ačkoli jako každý otec nejraději byl by zanechal trůn svému synovi, přece poradiv se sněmu, zapřel své srdce a nabídl českou korunu Vladislavovi, nejstaršímu synu polského krále Kazimíra, by v něm nabyl mocného a jistého spojence proti nepřátelům domácím i zahraničním. Potom rozmnoživ si válečnou sílu jakýmsi způsobem zemské obrany, aby každý kraj postavil jistý počet branného lidu do pole, oddolával vítězně útokům uherského vojska r. 1470.

Všecko se obracelo ve prospěch krále Jiřího: v českých zemích zanechávali stavové odporu, a v Uhrách příčinou císaře Bedřicha a polského krále Kazimíra hýbala se mocná strana proti Matyášovi; také v Římě z kardinálů jeden, jehož jméno zůstalo neznámo, neostýchal se býti králi Jiřímu přítelem a ujímal se ho zřejmě. Když o tom uslyšel král Jiří, byl z toho velice potěšen a prosil ho hned listem, aby jemu i jeho věrným pomohl z klatby, že nikdy z úmysla neubližoval sv. otci, a že by zase rád náležel do poslušenství církve. S několika stran žádalo se v Římě, aby papež aspoň na nějaký čas zrušil klatbu na Jiřího a kališníky vynesenou, a vysoký hodnosta, poslaný do Čech, aby tam dokončil úmluvy a provedl potřebné opravy. Ani papež ani který z kardinálů nebyl proti tomu. Tu dobu právě meškal v Řezně na říšském sněmě kardinál František sienský, jemuž tedy papež přikázal, s kališníky, bude-li možná, zjednati jednotu.

Ale výsledku toho jednání žádná z osob, které s obou stran stály v popředí, nedočkala se. Téhož roku 1471 umřel 22. února napřed mistr Jan z Rokycan, po něm za měsíc náhle a předčasně král Jiří a brzy po nich také papež Pavel II.

Vladislav II.

(1471—1516.)

Vladislav, 15letý syn polského krále Kazimíra, byl už za krále Jiřího z Poděbrad pozván na trůn český; korunován byl v Praze 22. srpna

1471; obřad vykonali dva biskupové z Polska. Matyáš Korvin, král uherský nepřestával válečně se domáhati české koruny, až r. 1478 umluven v Olomouci mír, že Matyáš na dosmrti podrží název českého krále a s ním Moravu, Slezsko a Lužici; Vladislav bude zatím vládnouti v samých Čechách. Po smrti Matyášově mají se ty země vrátit koruně české.

Král Vladislav byl povahy příliš dobré, zrovna slabé; ke všemu říkal „dobře“, až mu z toho pošlo přízvisko „král dobře“. To bylo málo na tak nepokojné časy. Jeho dlouhé panování bylo plno náboženských a politických rozbrojů. Vysoké učení pražské hynulo, neboť kališníci ve své osamělosti zakrněli a katolických mistrů nechtěli připustit. Strany veřejně jedna druhou tupily a podněcovaly lid k výtržnostem.

Důležitý a v dalších následcích neblahý obrat v českých dějinách způsobila tehdy šlechta; páni čeští, katoličtí i kališní potahovali k sobě jediným všecku moc a všecka práva v zemi: shora skracovali královskou moc a zdola práva nižších stavů. Když r. 1490, po smrti uherského krále Matyáše zvolen král Vladislav za krále uherského a přenesl královské sídlo z Prahy do Budína, přišla správa země téměř neomezeně do rukou pánů.

Pod záminkou, aby nebyli utiskováni daněmi, vymohli si dozor nad královskými důchody a povolovali berně čím dále skoupěji; král nemohl vydržovati dosti vojska, aby mohl čeliti branné moci pánů a rytířů: vládní moc byla u pánů.

Městům odnímali páni staré výsady, provozovali jisté živnosti, rušili právo várečné, bránili jezditi tam na trhy; i třetího hlasu na sněmu je chtěli zbaviti. Venkovskému lidu přitěžováno poddanství:

Ludvík korunován za krále českého.

poddaný nesměl na zemském soudě žalovati svého pána; tím staré právní smlouvy mezi vrchností a poddanými pozbyly zákonité ochrany; ba začalo se zaváděti jakési osobní nevolnictví, že poddaný nesměl se odstěhovati, ani přestoupiti

do stavu městského, ani dáti syna na kněžství bez povolení svého pána (sněm 14. března 1487).

Roku 1500 vydáno tiskem první České zřízení zemské, kde si páni a rytíři všecky tyto podskoky položili za své právo; vyslovena tam i zásada, že si mohou po vůli práva množiti nebo z nich popouštěti. Král Vladislav to potvrdil, a vida odpor měst, odvolal; šlechta to považovala za platné, města za neplatné. Z toho dlouhé spory, které smluvou svatováclavskou urovnal jeho syn a nástupce Ludvík.

Král Vladislav oženil se teprv r. 1502 s Annou, sestřenicí francouzského krále Ludvíka XII. Měli dvě děti: r. 1502 Annu a r. 1506 Ludvíka; při tomto matka umřela. Královský otec hned o to pečoval, že tříletý princ byl korunován za českého krále. Král dítě dal se při tom do pláče a sestra Anna s plačem také chtěla, by ji korunovali; otec jí vyhověl a chvilenku jako žertem jí podržel korunu nad hlavou. Celé to korunování, píše letopisec, bylo jakési neveselé.

V Uhrách se zmáhal mor; král Vladislav pobyl v Praze celý rok; vydal 11. ledna 1510 majestát, že žádný král český nesmí ani které korunní země, ani kterého knížetství, hradu a zámku od české koruny odciziti neb odtrhnouti bez vůle sněmu zemského. Boje se o dítky nepospíchal do Uher; nevěděl, jak lépe učiniti, zda je s sebou vzíti do Uher, či zůstati s nimi ještě na Moravě, či nechati jich tu a sám se odebrati do Uher. Biskup olomucký, Stanislav Turzo mu nabízel, aby nechal dětí na zámku buďto v Kro-

měříži nebo ve Vyškově, kdež by prý bezpečně a lahodně mohly věk tráviti, až by zdravější povětří dovolilo zavézti je za ním do Budína. Ale hrabě Jan Zápolský, jemuž se vůbec říkalo Trenčanský, přijev do Kroměříže u veliké nádheře vyhrožoval králi, že prý Uhři sotva by ho pustili na hrad budínský, když by tam přišel bez dítek. I odejel král do Uher i s dětmi a zdržoval se tam ponejvíce na zámku Vyšehradě nad Dunajem, na Ostřihomě, Tatě a Komárně, dokud by nemoc nepominula.

Roku 1515, když Vladislav a jeho bratr Zikmund, polský král, navštívili německého císaře Maximiliana ve Vídni, obnoveny jsou staré dědičné smlouvy rakousko-české a hned při tom ustanovena svatba do kříže: Ludvík vezme si vnučku císařovu Marii, Anna vdá se za vnuka císařova Karla (potomního císaře Karla V.) nebo za jeho mladšího bratra Ferdinanda; takto starý záměr habsburský: vyženiti země koruny české, opět ožil. Tehdy sotva se tušilo, že princezna Anička, která nedávno plakala po koruně, tak brzo ji donese věnem rodu habsburskému. To však již spadá do nového věku.

Za rok potom, 1416, skonal král Vladislav šedesátiletý, s myslí zbožnou a oddanou, když byl kraloval v Čechách 45 let a v Uhrách 25; pochován vedle choti své v Bělehradě stoličném nebo královském. Při tolika vladařských nesnázích staral se Vladislav též o vědy a umění; ve stavitelství zakvetl tehdy v Čechách sloh vladislavsko-

gotický; na hradě pražském podnes připomíná jeho jméno velkolepý sál vladislavský.

Maximilian I.

(1493—1519.)

Maximilian, statný a švarný syn císaře Bedřicha III., stojí na rozhraní středního věku s novým. Byl pravý opak otce: čilý, podnikavý. Již jako mladý arcivojvoda dával naději k lepší budoucnosti; v prostém oděvu chodě po horách za lovem zastavoval se s lidmi na kousek řeči a všímal si jejich okolností a tužeb. Jednou pravil saskému kurfirstovi: „Nouzi lidu pozná, jen kdo ji sám zkusil," a při tom snad zpomínal, jak kdysi jakožto chlapec, když vídeňáci obléhali císařský hrad bloudil podzemními chodbami a plačky prosil sluhů o sousto chleba.

Oženiv se s Marií burgundskou Maximilian záhy se dostal do válečných zápletek o její věno zejména s francouzským králem a vyznačoval se takovou silou a srdnatostí, že mu dán čestný název „poslední rytíř", jako že rytířstvo již přežilo svou dobu a vypadalo z mody.

Roku 1493 stal se Maximilian císařem. Ve válce neměl štěstí. S francouzským králem těžce zápolil o klíč k Italii, Milansko, a na konec nic z toho neměl, leda že ho král uznal lenním pánem té země. Ani se Svýcarskem nevedlo se mu hlavně, a musel r. 1499 uznati jeho samostatnost. Proti zpupným Benátčanům, že mu zamezili cestu do Říma na korunovaci, spolčil

se Maximilian s jinými v ligu kambrayskou, ale když tito, nabyvše potaji od Benátčanů, čeho který chtěl, smířili se a Maximiliana nechali samotného, spokojil se peněžitou náhradou za několik odňatých a zase jim postoupených měst.

Šťastnější byl Maximilian v domácí správě říše; v Němcích neměl panovník už téměř žádné

Císař Maximilian, Vladislav a Zikmund.

moci, poněvadž mu knížata nepovolovali daní jakořka žádných. Už císař Zikmund stěžoval si v oběžníku, že z celé říši neschází se více než třináct tisíc zlatých. Francouzský vyslanec psal svému králi: „Německých císařů netřeba se báti: nemají nikdy peněz na řádné vojsko; titulů dost, peněz nikde.“

Na říšském sněmu ve Vormsu dal r. 1495 Maximilian vyhlásiti mír zemský na věky, jímžto pod achtem zakázáno pěstní právo. Německo rozděleno na deset krajů; v každém kraji ustanoven velmož krajským hejtmanem, a když by který šlechtic neposlechl komorního soudu, měl hejtman s ostatními toho kraje skrušiti nepoddance. Konečně tedy provedeno, po čem už 300 let marně se toužilo, zřízení říše německé.

Po lepším soustředění říše zamýšlel Maximilian v čele ostatních mocností křesťanských podniknouti velkou výpravu na Turka a vypuditi ho z Evropy. Zel, že pro různé záležitosti a závady nedošlo na to.

Zvláštní štěstí přálo Maximilianovi ve svadbách: s prvou chotí, Marií burgundskou, vyženil Nizozemí; jediného syna svého Filipa oženil s Johanou, dědičkou trůnu španělského; k rakouským zemím přizískána koruna česká a uherská. Moc habsburská povýšena v evropskou velmoc.

Polsko-Litva. Německý řád.

Polské děje přivedli jsme (str. 518) po časy císaře Karla IV.; zbývá tu doložiti, co z nich ještě patří do středověku, do konce 15. století.

Vladislav II. (1386—1434), velký kníže litevský, založil na polském trůně dynastii jagjelovskou; Polska a Litva spojeny v personální unii, dvojí říši s jednou hlavou.

Německý řád rytířský (v. str. 435) ode dávna činil nájezdy do Litvy, zvláště když litevský kníže Olgerd neplnil slibu, státi se křesťanem; Litvané vpády odráželi a někdy opláceli. Syn Olgerdův Jagjelo učinil s křižáky příměří; když bratranec jeho Vitold přes to se zrádně s nimi spolčoval, vytýkal kníže křižákům věrolomnost; křížáci, hledajíce beztoho záminku k nepřátelství, vypravili r. 1383 velké vojsko s Vitoldem do Litvy; po nějaké válečné škodě spojil se Vitold s Jagjelem a donutili němce k příměří.

Když Jagjelo stal se r. 1386 králem polským, dostali v něm křižáci nebezpečného souseda. Velmistrem řádu byli tehdy po sobě Konrad Wallenrod (1390–1393), Konrad Jungingen (—1407) a Oldřich Jungingen (—1410); boje neustávaly, až r. 1410 svedena pověstná bitva u Grunwaldu či Tannenberka, kde padlo 40000 křižáků; bitvy se účastnil na polské straně zeman Jan Žižka z Trocnova s českými žoldnéři. Dobu a bitvu obšírně popsal Sienkiewicz v knize „Křižáci“.

Duchovně světský směle organisovaný stát německých rytířů nemohl se držeti, když mu vysychala životní míza: idealnost a kázeň. Německý řád padal; místo náboženské horlivosti divoká sobecká výbojnost, ostatek uspíšila zhýralost a nejednota. Roku 1433 poplenili jim husité kraje až po Gdansko.

Vladislav III. varnenčík (1434—1444), syn předešlého, stal se králem, když mu sotva bylo 10 let; šlechta zaň vládla. Když dospěl

16. roku, zvolila si ho část uherské šlechty za krále proti Ladislavu, tehdy teprv narozenému. Z toho boje se stranou Alžbětinou. Ze papež napomínal k míru, aby se mohla podniknouti vážnější výprava na Turka, sešli se Vladislav s Alžbětou v Rábu r. 1442. Král a královna, oba mladí a švarní, zalíbili se jeden druhému, že se z toho bylo nadáti dobré budoucnosti; smrt to přeťala: královna toho roku náhle umřela, král za dvě léta zhynul v nešťastné bitvě turecké u Varny; odtud přívlastek jeho „varnenčík". Válečný šik turecký už byl proražen; rekovný král Vladislav, roznícen bojem, pustil se do janičarských řad příliš hluboko a padl tam se svou stráží. Sťatou hlavu jeho nosil starý janičar nabodenou po bojišti. Turci se tím žmužili a zvítězili; Hunyady v té bitvě zajat.

Německý rytíř.

Bratr jeho Kazimír IV. jagjelončík (1444—1492), posavadní velký kníže litevský, vyplňoval svou vládu dvojí starostí: proti domácí šlechtě a proti německým rytířům. Když hynula moc pruských křižáků, obyvatelstvo jejich zemí, šlechta a města, nechtíce dále snášeti jejich vlády, poddávali se pod ochranu krále polského; z toho vzešla krutá válka, která nečinností Litvy a ne-

stálostí polské šlechty protáhla se na 13 let, až r. 1466 skončila „věčným“ mírem toruňským: Pomoří a jiné východopruské kraje, větší polovice majetku, připadly vítěznému Polsku; ostatní země vlastní křižácké državy přijal velmistr pruský na přísahu v léno; posavadní suveren německý stal se polským vasalem.

Moc polská znamenitě rostla; škoda, že ji v nitru hubil červ nesvornosti; litevská šlechta řevnila na polskou; společné sněmy konaly se velmi bouřlivě a v nesmírné rozhořčenosti; posléze vypukly spory ve zjevné nepřátelství. Litva to odstonávala: z jedné strany jí odnímala kraje moskevská Rus, z druhé Turecko.

Slovanský bojar.

Nejstarší Kazimírův syn Vladislav stal se po Jiřím z Poděbrad králem českým a po Matyáši Korvinovi též uherským; druhý syn Kazimír, od mala náchylný k životu bohumilému, zemřel v plném květu panického věku a prohlášen za svatého. Po Kazimíru králi vládli nedlouho po sobě druzí synové Jan Albert, pak Alexander, až roku 1506 nastoupil delší vládu ještě mladší Zikmund.

Německý řád, aby nabyl opory proti Polsku, počal si voliti za velmistry německá knížata;

roku 1511 zvolený Albrecht braniborský z rodu hohenzollernského proměnil majetek rytířského řádu na světské panství, dědičné v jeho rodě.

Rusko.

Koncem středověku, ve 14. a 15. století, jehož dějstvo náleží zde vyložiti, počala se Rus sbírati k nové samostatnosti z nehodného jarma tatarského, a sbírala se, až se to zdařilo. Středem té činnosti a jádrem budoucí říše byla Moskva (viz str. 440).

Ivan kalita (1328–1340), velký kníže moskevský, vnuk Alexandra něvského, hleděl si na oko přízně chánů zlaté ordy, a zatím množil a pevnil své panství; z daní vybraných od údělných knížat pro Mongoly, zadržoval značné částky, kupoval města a hrady, vydržoval četnější vojsko, a ještě ukládal zbytky. Všeruského metropolitu Petra přiměl už dříve odstěhovati se z Vladiměře do Moskvy, čímž nabyl důležitého vlivu duchovního: v polovici 14. století slynula již Moskva jakožto hlavní město veškeré Rusi.

Za kalitovy silné vlády nebylo ani domácích válek knížat, ani Tataři neplenili; zmáhaly se orba, obchod a průmysl. Moskvu zvelebil novými budovami a chrámy, zvláště Kreml. Míval při sobě míšek (kalitu) peněz a rozdával. Na stará léta šel do kláštera. Pohřben jest ve chrámě sv. Michala; od té doby počal zvyk pohřbívati tam knížata a cary moskevské.

Velkoknížecí moc moskevská zmáhala se i za jeho syna Simeona hrdého (1341—1353); knížata ruská už nebyli jeho rovnoprávnými příbuznými, nýbrž „područníky“. Po mírném Ivanovi, jeho bratru, když nastoupil jeho syn Dimitrij donský (1362—1389), zrostla moc po dobrém a po zlém o několik údělných knížetství; novgorodská republika přinucena k poplatku; zlatá orda slábla nesvorností; r. 1380 zvítězil Dimitrij nad Tatary pod chánem Mamajem na Kulikově poli nad horním Donem, ale že jim pomohl chán Tamerlan, zůstal Dimitrij dále poplaten.

Nabytou převahu mezi knížaty chtěl Dimitrij zanechati svému rodu: neobávaje se ani soupeřů z Tveři a ze Suzdale ani nedbaje, že chán může dáti „jarlyk“ (= velkoknížecí diplom) některému z nich, zrušil zákon starešinství a zavedl řád postoupnosti dle prvorozenství, aby tedy nikoli nejstarší člen panovnického rodu, nýbrž nejstarší syn panovníkův byl velkoknížetem.

Tak po něm nastoupil syn Vasilij I. (1389—1425); nekořil se chánům zlaté ordy a množil říši; od západu mu vstal nebezpečný nepřítel, Litva, zvláště co se spojila s Polskem v personalní unii. Za jeho syna Vasilije II. snědého zarazil se rozvoj říše domácími spory, ježto strýc jeho sobil si vládu dle zákona staršinského.

Tím více rozmnožil a povznesl moskevskou državu Ivan III. Vasiljevič (1462—1505). Nebyl tyran, ale povahy byl tuhé, tvrdé; pouhým

pohledem pouštěl hrůzu. Zrušil údělná knížetství a staré přání moskevských knížat uskutečnil: vyvrátil poslední zbytek staroslovanské svobody, republiku novgorodskou, jejíž území se rozpínalo od Bílého moře po horstvo Ural. Tak spojena celá severovýchodní Rus v jedné hrsti, a položen základ potomní říše ruské. Na té výši moci Ivan III. zbavil Rus nadvlády tatarské: spojiv se s krimským chánem Mengli Girejem porazil sarajského chána Achmeta, přestal mu platit daň a roku 1481 prohlášena samostatnost Rusi; chanát kazaňský přiveden v poplatnost. Potom se obrátil k západu; zatím co krimští Tataři hubili zlatou ordu, až ji dorazili r. 1502, Ivan na západě množil říši o kraje, které Litva byla časem odňala.

Ivan III. přijal název: gosudar vší Rusi; psával se v listinách: „Božieju milostiju gosudar russkija zemli, velikij knjaz Joann Vasiljevič, car vseja Rusi.“ Velké jméno jeho doniklo i na západ; měl přátelské smlouvy s uherským králem Matyášem, s císařem Maximilianem a jinými. Papež Pavel II., snad aby ho získal katolické víře neb aspoň zaujal proti Turkovi, přimluvil se, že mu dána za manželku řecká kněžna Žofie, neť posledního císaře cařihradského. Naděje se splnila leda potud, že Ivan přijal do svého znaku dvojhlavého orla, jako že považuje sebe a své nástupce za právní dědice císařství řeckého.

Carevna Žofie po řecku zjemnila dvorní způsoby ruské a začala větší přepych. Za ní se táhli na Rus řečtí učenci a umělci; z Italie také

voláni umělci a průmysloníci. Car ozdobil Moskvu velkolepými stavbami, jako chrámem uspenským, hradil města, zlepšil mincovnictví a vojenství, zvláště dělostřelectvo. V zákonodarství postaral se o soudní řád „Uloženije“ r. 1497. Za něho se velmi upevnila idea carského samodržaví.

Když knížata již nepřecházeli z knížetství do knížetství, vyrostal, napřed v Moskvě, z jejich družiny stav bohatých dědičných statkářů, bojarů; za to horlivě podporovali svého knížete, a ze vší Rusi přicházeli k mohutnějšímu knížeti moskevskému. Z družiny bráni jsou knížecí úředníci.

Selský lid slul „krestjané“; byl osobně svobodný, ale pořád jen nájemníkem na pozemku knížecím, bojarském a duchovenském; dodržev lhůtu, obyčejně do sv. Jiří, a splniv přijaté závazky, směl se stěhovati od pána k pánu; tak zalidněn a mezi čudským lidem poslovaněn severovýchodní pruh Rusi. Teprv koncem této doby počínalo stále usedlé rolnictvo.

Severovýchodní Rus byla již tedy spojena v říši a požívala ovoce míru: jihozápadní ještě se zmítala domácími rozbroji a trpěla cizími nájezdy, od Tatarů a z Litvy. Lid žil pořád ve strachu, a v té nejistotě nedařilo se nic, ani řemeslo, ani průmysl, ani obchod, z čeho roste blahobyt a vzdělanost; v té chudobě byly možny jen hrubé radovánky: pitky a z toho bitky.

Na širých stepích sbíral se lid bez domova, bez rodiny; na jižní Rusi prchal lid před nájezdy tatarskými a usazoval se za prahy siného Dněpra

veda v bídných bydlech polodivý život: kozáci, zaporožci. Cit práva a poctivosti hynul; silný páchal násilí, slabý si pomáhal úskokem a šalbou.

Mravy ruského národa drsněly; ani u knížat a velmožů nebylo jaké osvěty; jen duchovenstvo mělo trochu jakési vzdělanosti. Řeckým rozkolem odtrhla se Rus od evropských křesťanských národův, a od asijských nebylo se čemu dobrému učiti; ženy, jež mohly zjemniti mravy mužů, nesměly se, po asijsku, účastňovati jejich společenského života.

Srbsko.

Štěpán Uroš II. Milutin (1275—1321), jak jsme naznačili na str. 445, jest první ze tří panovníků srbských, za kterých se říše povznesla na vrchol. Milutin pracoval k tomu politikou i zbraněmi: několika šťastnými výpravami proti řeckému císaři posunul své hranice daleko do Macedonie a přenesl královské sídlo z Rasy do jižnějšího Prizrenu; přátelství se sousedy upevňoval nejvíce svým sňatkem: napřed s uherskou kněžnou, pak s nevlastní sestrou cara bulharského, po třetí s dcerou řeckého císaře Andronika; srbské vojsko tehdy pomáhalo řeckému proti tureckému. S papežem jednal o přijetí víry katolické, ale nesplnil slibu. Možná, že by se pomocí tchyně, císařovny Ireny, byl stal císařem východořímským, kdyby mu to srbští velmoži nebyli překazili, ježto neradi viděli řecký vliv u dvora. Nemanželský syn, Štěpán Uroš, zbouřil

se proti němu; byl však poražen a s části oslepen. Milutin stavěl kostely a dařil kláštery, že ho duchovenstvo vyznačilo názvem „svatý král".

Štěpán Uroš III. (1321—1336) také byl dobrodincem pravoslavné církve. V rozbrojích, které vznikly v Cařihradě mezi dvěma Androniky, dědem a vnukem, držel se Štěpán děda, kdežto vnukovi pomáhal bulharský car Michal; v bitvě obou pomocníků zvítězili Srbové u Velbuždě nad horní Strumou hlavně chrabrostí kraleviče Dušana. Z kořisti bulharské král Štěpán štědře nadal klášter v Dečanech, odkud má příjmení „dečanský". Když totiž, tak praví srbská pověst, král byl pro zpouru oslepen, a oči jeho pověšeny nad branou prizrenskou, archanděl slitovav se nad ubožákem a proměniv se v orla přinesl mu je řka: „odéči oči"; král pak na tom místě vystavěl klášter „dečanský". V památném chrámě sv. Mikuláše chová se tam mnoho vzácných památek slovanského písemnictví a umění.

Konec vlády krále Štěpána byl, jaký byl začátek. Když se oženil s řeckou kněžnou, panstvo řevnilo na řecký živel při dvoře a syn Dušan bál se o vládu; zpoura, král svržen.

Za Štěpána Dušana příjmím silného (1336—1355) zvrcholila se srbská moc a sláva. S Bulharskem se spřátelil pojav Helenu, sestru cara Alexandra za choť. Proti Cařihradu postupoval za tehdejších tam sporů císařovny Anny s proticísařem Kantakuzenem válečně a zanesl hranice srbské hluboko do Řecka, že Kantakuzen i Turky povolal na pomoc. Přived pak i bulhar-

ského cara v poslušenství dal se Dušan silný slavně korunovati za císaře srbského, řeckého a bulharského: „car i samodržec Srblem i Grkom i Blgarom“. Srbsko bylo první říší na půlostrově balkanském. I církevně osamostatnil Srbsko povýšiv metropolitu na patriarchu, začež on i země dáni z Cařihradu do klatby.

Uherským sousedem byl tehdy mocný král Ludvík; car Dušan, by se zabezpečil s té strany, sliboval papeži, že přijme víru katolickou; Karel IV., německý císař a král český, slyše o tom úmyslu, hleděl ho v něm utvrditi listem, jakou že má z toho radost, ježto oběma je společen „vznešený a ušlechtilý jazyk slovanský“. Ale Dušan, jak minulo nebezpečí, nedbal slibu, jako jeho předkové.

Na vrcholu moci a slávy odhodlal se car Dušan k poslednímu velkému činu: dobyti Cařihradu a zalehnouti Turkům cestu do Evropy. Vydal se na to s velikou silou vojska, ale zemřel náhle koncem roku 1355 v albanské Děvole.

Car Dušan silný rozmnoživ říši také ji vnitř upravil: zrušil úděly a zavedl náměstníky; velmože skrotil, že mezi staré rody vřaďoval a na vysoké úřady dosazoval, kdo jich byl schopen a osobně nabyl velkých zásluh; slovem, důsledně provedl zásadu samodržaví. Na valných sněmech r. 1349 a 1354 vydal sbírku zákonů, ze které poznati vnitrné poměry srbské.

Mohutná říše Dušanova rozpadala se hned po jeho smrti; slabý jeho syn a nástupce Štěpán Uroš (1355 - 1367), poslední Nemanjič, nemoha udržeti náměstníků v poddruží, vybral si z nich

na pomoc césara Vukašina; ten zabiv Štěpána na lově stal se králem; ostatní náměstníci, vládnouce neodvisle každý ve svém území, nepomáhali mu ve válce s Turkem a Vukašin zhynul v bitvě nad Maricou roku 1367. Urošem vyhasl rod Nemanjů.

Po Vukašinu osedl srbský trůn Lazar (1372—1389), náměstník kraje dunajského; manželku měl Milicu, z rodu prý Štěpána prvověnčaného. Vukašinův syn, pověstný Marko kraljevič, sídle v Prilepu, sobil si název královský; byv zahnán poddal se Turkům. Lazar se dal korunovati za cara srbské říše, však již hodně zmenšené; snad proto přestával obyčejně na titulu knez, kníže: „v Christa boga blagověrný a samodržavny gospodin Srblem i Podunaviju Stefan knez Lazar.“

Několik let měl Lazar pokojných; pak mu nastaly těžké boje s Turkem, hrnoucím se od jihu proti vlastnímu Srbsku. Na Kosovu poli roku 1389 zahynul car Lazar, poslední paňovník samostatného Srbska. Jen kraj Zeta, Černá hora ubránila se jhu tureckému. Turkům otevřela se cesta do Uher, do Evropy.

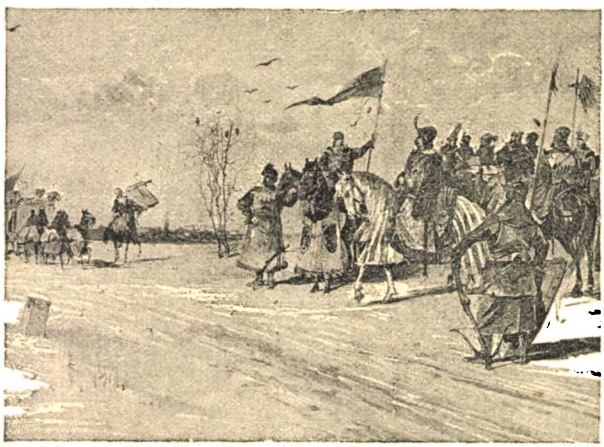
Kosovo pole.

(15. červen 1389.)

Kosovo nazývá se rozlehlá pahorkatá planina mezi městy Prizrenem a Mitrovicou, po pravém břehu řeky Sitnice. Bylo to jako přirozené bojiště Srbů mezi sebou nebo s nepřátely

ať od západu neb od jihu; vypilo již hojně lidské krve, jak svědčí dějiny. Od západní strany byl mohutný hrad Zvečan, z jehož ssutin posud je dojemný rozhled po těch památných místech.

Bitva caře Lazara stala se dle starého letopočtu 15. června 1389, v den sv. Víta. Podivno, že o tak důležité udalosti nezbylo přesnějších

Král Jiří z Poděbrad u Vídně.
(Ke str. 564.)

hodnověrných zpráv, buďto že mniši v četných, od srbských králů štědře nadaných klášterech, z nichž třeba chilandarský svým jménem se honosil, že má 1000 členů, nic o tom nezaznamenali, nebo vše se potratilo. Vážní historikové kárají tu nedbalost. Chvastavým tureckým zprávám není víry, a ze srbských, už básnicky spracovaných, nesnadno pálati čisté zrní pravdy.

Když Turci na postupu k severu proti Srbsku dobyli města Niše, poddal se kníže Lazar v poplatnost. Tuto příčinu války udává i národní píseň: sultan Murad zkázal Lazarovi, že nemůže býti, „jedna zemlja a dva gospodara, jedna raja dva harače daje“; nechce-li se poddati, „hajde u polje Kosovo, da sabljami zemlju dijelimo“.

Srbové trpce nesli svou poníženost; Lazar vyzýval k vojně, a „ko nedodje na boj na Kosovo, od ruke mu ništa nerodilo, ni u polju bjelica šenica, ni u brdu vinova lozica“. Též u sousedních panovníků: uherského, bosenského, albanského a bulharského hledal pomoci proti společnému nepříteli. Sousedé se hýbali, ani sice dosti hojně ani rychle, a Lazarovi se nasbíralo vojsko kromě Srbů sedmeré národnosti.

Sultan Murad pospěšil proti Srbům. Lazar se položil u Prištiny na Kosovu poli. Zprávy o síle vojska s té i s té strany velmi se různí; dle turecké zprávy sultan, boje se křesťanské přesily, prosil prý v noci jako zoufalý Allaha, by mu dal umříti mučeníkem za islam. Srbové byli prý opilí. Kníže Lazar vyzpovídav se a přijav večeři Páně (dle srbské zvěsti) pozval přední vojvody na hostinu, mezi nimiž také oba své zetě, Vuka a Miloše; ti však byli znepřáteleni pro své ženy, Maru a Vukosavu, a Miloš Kobilič nařčen u knížete, že je srozuměn s Turky. Proto mu kníže u hostiny připil: „Na zdraví, synu Miloši, dnes věrný, zítra nevěrný!“

Uleklý a uražený Miloš, by osvědčil svou nevinu, předsevzal si zabiti sultana. Přišel s dvěma

průvodci do tureckého tábora, že má něco tajného říci sultanovi; klaně se hluboce, jako by padišahovi chtěl nohy líbati, probodl ho a byl zabit na útěku. Dle turecké zprávy učinil to Miloš na samém bojišti; vytočiv se z hromady mrtvol jako dravec hleděl se dostati k sultanovi; stráže vidouce vznešeného Srba, pouštěly ho; (ostatní jako výše).

Zatím boj zuřil, že prý „bojiště bylo porubanými hlavami a kutálejícími se turbany jako záhon tulipánů“. Kníže Lazar podněcoval své voje slovem i příkladem; v tom, co přesedal na jiného koně, rozletla se zvěst, že padl mrtev; když se k tomu rozkřiklo, že zmíněný Vuk Brankovič ustoupil z bojiště se svým sborem, stal se zmatek a obecný útěk; Lazar, chtěje to zadržeti, upadl s koněm, byl zajat a v tureckém táboře sťat před očima umírajícího sultana.

„Vidov dan“ (Vítův den) zůstal Srbům po věky památným ztrátou samostatnosti a počátkem dlouhého neštěstí; památek z té truchlé udalosti zachovalo se nejvíce při ústí Labu do Sitnice, kde nejlítěji zuřil boj. O zradě Vukově nepraví staré prameny; podání a pozdější zprávy tvrdí zradu zcela určitě; válečnou slávu má Miloš; Lazarovi se vzdává spíše chvála svatého mučeníka; památka Vukova se proklíná. Posel nesa smutnou novinu carici Milici praví: „A što pitaš za prokletog Vuka, proklet bio i koga rodio! prokleto mu pleme i koljeno! on izdada cara na Kosovu, i odvede dvanaest hiljada (tisíc), gospo moja, ljutog oklopnika“ (těžké jízdy).

Marko kraljevič.

Marko byl, jak zmíněno, syn samozvaného krále srbského Vukašina a jeho šlechetné manželky Jevrozimy. Doufaje sám se státi králem, neuznával cara Lazara; než jemu, raději se poddal Turkům a poštíval sultana na knížete; když pak sultan táhl na Kosovo, byli prý Marko a bratr Ondřej vůdci jeho vojska. I nástupce Muradova, sultana Bajazida, když měl vojnu s valašským knížetem Mirčou, doprovázel a zhynul v bitvě u Kraljeva (r. 1395?).

Přes tuto zradu svého národa stal se kraljevič Marko národním hrdinou, junákem srbským. Národní píseň, nevidouc na něm žádné skvrny, vypravuje a chválí jeho činy a osudy v tisícerých variantech. Kdož ví: uměl-li Marko před sultanem býti dobrým turkem a mezi Srby dobrým srbem, či bylo-li Srbům pod jarmem tureckým již to nějakou náhradou, že aspoň jeden z nich, Marko, mohl Turků neposlouchati? Služebnost Markovu ospravedlnila si národní poesie, že ho Vukašin proklel: „I da bi ti duša ne izpala, dok turskago cara ne dvario“, poněvadž kraljevič Marko, maje uznati, „na kome je carstvo“, na otci Vukašinu či na pravém dědici Uroši, rozhodl po právu: „knjiga káže: na Uroši carstvo, od otca je ostanulo sinu“.

Marko jen sultana poslouchá; nazývá ho pěstounem, a on ho synem; i jemu činí mnoho proti vůli; sultan mu neporoučí a netrestá, by si zachoval s ním dobrou vůli; chce-li co, poprosí, a Marko to koná obrovskou silou a lstí;

palcát, kterým vládne jednou rukou, má půldruha centu; i kůň jeho „šarac“ (strakoš) jest nade všecky koně rozumem a radou. Ostatních Turků si Marko neváží, ba chová se k nim jako pán; v ramazan, turecký půst, svádí je, by s ním pili a hodovali.

Národu srbskému je Marko kraljevič horlivým pomocníkem; má-li co s kterým srbem, bývá to jen osobní nepřátelství. Pobratimství jest mu nad jiné posvátnější; za pobratima koná skutky, kterých by jinak nepodnikal. V lásce Marko nemá štěstí: jedna milá ho oslyšela, druhá jím pohrdla; posléze dostal věrnou ženu, dceru krále bulharského.

Marko kraljevič koná činy mravné, aspoň lidské; dojímá ho trudný osud křesťanského lidu: „što si danas dočekao tužno“; zastává se utiskovaných a nevinných: tu se slzou lítosti „prosu suze niz lice junačko“ vysvobodil dívku z otroctví arabského; tam devojku kosovanku a srbské ženy ochraňuje pohanské hanby; onde častuje chudinu; sirotků se ujímá: „a meni je žao vrlo bilo, žao bilo dveju sirotice“; je skromný a spravedlivě uznalý; z toho neoblomný a hrdinsky odvážný; prchlivý a unáhlený, ale přístupný laskavé domluvě, zvláště matčině; kaje se za viny: po arabské vojně, do které šel „po nevolji“, k žádosti císaře tureckého, a pobil tam mnoho lidí, odchází do kláštera na horu Athos a činí v habitě pokání.

Kraljevič Marko jest idealní typ jihoslovanského hrdiny; svému národu je vyňat z mysli i ze srdce, jako by mu z oka vypadl.

Turci.

Turci zprvu žili jako pastevci v krajinách za Chvalinským mořem. V mongolskou záplavu uchýlili se pod náčelníkem Sulejmanem do Armenie. Když pak jeho syn Erteghrul proslavil se v boji s Mongoly, daroval mu seldžucký sultan z Ikonia území u starodávného města Dorylea v Malé Asii.

Jeho syn Osman rozšířil to panství a jeho poddaní nazvali se po něm Osmanli, Osmané. Nástupce Urchan přenesl již sídlo do Brussy, k moři, Cařihradu blíž. Dal říši první správu a nazval se sultanem; vojsko si zorganisoval a zvláště z křesťanských hochů, zajatých a po turecku vychovaných, sestavil si stálou tělesnou stráž janičarskou (jeni čeri = nová tlupa), která se brzy stala postrachem křesťanů. Roku 1330 porazil císaře byzantského Andronika mladšího a dobyl města Niceje. Oženiv se s dcerou císaře Kantakuzena sblížil se s Cařihradem a poznal slabost té říše. Osmané loupili po moři, až dobyli města Gallipole s okolím a pevně stanuli na evropské půdě.

Urchanův syn a nástupce Murad I. (1359 až 1389) zmocnil se již mnoha měst a hradů v Evropě, zejména Drinopole a Plovdiva. Marně se mu stavěli Uhři, Srbové, Valaši, Bulhaři; po dlouhé válce s různým štěstím dobyl Murad r. 1389 napřed Nikopole a tím celého Bulharska, potom na Kosovu poli vyvrátil carství srbské. Murad zahynul v té bitvě, ale otevřel Turkům cestu do Uher.

Bajazid (1389—1402), pro válečnou rychlost přinazván blesk, rozmnožil a upevnil říši evropskou zabrav téměř celý půlostrov balkanský. U měst Vidina, Nikopole a Silistrie počal vpadati přes Dunaj do Uher a Sibinska. Velká výprava křesťanská pod uherským králem Zikmundem nešťastně skončila. Vítězný Bajazid přilehl posléze k Cařihradu.

V tom nenadále vstal mu nepřítel v Asii, mongolský Tamerlan.

Tamerlan.

Ve střední Asii shlukla se koncem 14. století nová velká říše mongolská. Sehnal ji divý válečník Timur lenk či Tamerlan. Hned v první vojně byl raněn do stehna a chromal od té doby: Timur lenk = chromý Timur; jeho lid ozdobil ho ještě jinými čestnými přívlastky: velký vlk, pán času, výbojce světa; byl ještě krutější, pánovitější a krvelačnější než kdysi Džengis chán.

Podmaniv západní Asii a Zlatou ordu, ohrozil i Moskvu; pak se vrátil do Asie a proniknuv až do Indie vyvrátil město Delhi, nádherné sídlo samostatné říše. Na troskách rozbitých států založil velkou říši a hlavní město Samarkand snažil se učiniti sídlem asijského umění a vědy.

Timur hraničil od západu s Bajazidem: takoví dva soupeři nemohli dlouho zůstati sousedy, zvláště když Bajazid přechovával několik

vyhnaných knížat a Timurovo poselstvo s posměchem odkázal. Pln vzteku obrátil se Timur k západu; vyvrátil města Damašek a Bagdad a odvezl nesmírné poklady do Samarkanda. Sivas, lidnaté město, když mu padlo do rukou, zkusilo jeho nelidské krutosti: na čtyry tisíce armenských jezdců poručil v kozla svázati, po desíti do jam házeti, deskami zakrýti a teprv zasypati hlinou, aby se déle trápili.

Mešní roucho, uměle vyšívané. (Z prvé polovice 15. stol.)

Posléze uslyšev Bajazid, že jeden z jeho synů zajat a ukrutnými mukami usmrcen, zanechal Cařihradu a pospíchal do Asie. Na rovinách u Angory srazila se vojska r. 1402; Bajazid na hlavu poražen a jat. Timur ho zprvu choval po knížecku; když se Bajazid pokusil utéci, dal ho na pochodech voziti v za-

mřižovaných nosidlech; z toho se vzala pověst, že byl držán v železné kleci.

Bajazid nesnesl dlouho zajetí, umřel za osm měsíců; Timur za dvě léta po něm. Timurova říše záhy se rozpadla; turecká jen živořila.

Hunyady. — Skanderbeg.

Čtyři synové Bajazidovi krvavě se drali ku vládě, jeden proti druhému; turecká říše deset let malátněla domácími rozbroji. Tenkráte snad bylo možno vyhnati Turky; než řecký císař Emanuel nebyl muž velkých podniků a různých činů. Tak posléze Mohamed I., syn Bajazidův, když ostatní bratři popadali v boji, obnovil otcovu říši v úplném rozsahu.

Za jeho nástupce Murada II. řecká říše dále chřadla; Turci jí ubírali po kuse; císař Jan držel se již jen za poplatek. Aby nabyl posily od západu, sliboval papeži Eugenovi IV. sjednocení církve řecké s prestolem apoštolským, a došlo k tomu na sněmu ferrarském roku 1439; však opět bez úspěchu, jelikož řecký lid a biskupové byli proti tomu a nepatrná strana dvorská neměla v tom dosti váhy.

Nicméně zastaveny na čas výboje Muradovy. Jan Hunyady, vojvoda sibinský, později králův náměstek v Uhrách, jako v Čechách Jiří Poděbrad, porazil r. 1443 silné vojsko turecké u Sibině a Železných vrat a smluveno příměří na deset let. Murad odebral se v zátiší, postoupiv trůn patnáctiletému synu Mohamedovi. Naděje, dostati Turky

z Evropy, zmohla se tehdy tou silou, že uherský král Vladislav, nedbaje smlouvy, r. 1444 zvedl pole proti Turkům; táhl podél pobřeží mořského; sultan Murad nechav klidu přešel zradou kupců janovských rychle Bosporus a zvítězil u Varny.

Jiným tuhým nepřítelem Turků byl té doby albanský vojvoda Jiří Kastriota, pověstný turkobijce; Turci mu říkali Skanderbeg, jako že kníže Alexander. Již za mala přišel za rukojmí ke dvoru sultanovu a byl vychován s jeho syny. Po smrti otcově odešel tajně do vlasti a bezmála čtvrt století odrážel v albanských horách turecké nájezdy.

Sv. Jan Kapistran.

Když r. 1463 papež prohlásil kříž na Turky, Skanderbeg konal svou povinnost a roku 1465 ustoupilo před ním 100000 vojska tureckého; potom sice sklíčen v městě Kroji, ale na přímluvu papežovu, jehož Skanderbeg poprosil o pomoc, přispěli mu Benátčané, že se osvobodil a spůsobil Turkům třídenní seč v horských těsninách.

Brzy potom zastihla ho smrt, právě když se v Lise radil se svými a s některými zástupci

evropských států, co dále podniknouti proti Turkům. Čtyry leta po Skanderbegovi padla Albanie pod vrchmocí turecké a janičaři vykopavše jeho tělo podělili se o kosti, nosíce je za čarovný amulet, aby též byli tak statečni.

Jedné vojny Skanderbegovy užil Hunyady k nové výpravě na Turka; byl na památném Kosovu poli r. 1448 od silnějších Turků v třídenní bitvě poražen a ledva život zachránil; i české roty, jež byl Hunyady najal, tehdy tam bojovaly ve svých vozových hradbách.

Z dalších bojů tureckých, které znova prudce zplanuly za nového sultana Mohameda II. (1451—1481), po pádu Cařihradu, zmíniti jest velké vítězství dvou Janů, Hunyada a Kapistrana, z nichž onen mečem, tento křížem a posvátným nadšením odrazili strašlivý útok turecký na Bělehrad 21. a 22. července 1456 a zvítězili pod hradbami města. Sláva toho činu rozlehla se po Evropě. (Děd. C.-M. ročn. 1858.)

Dobytí Cařihradu.

(29. května 1453.)

Sultan Mohamed II., krutý, lstivý, panovačný, nespokojil se, jak otec jeho Murad II. pouhou poplatností řeckého císaře: umínil si doraziti byzantské panství a přestěhovati se do Cařihradu.

První jeho bylo, že dal poblíž Cařihradu vystavěti pevnost, aby mohl zavříti úžinu mořskou a vojsku aby usnadnil přechod z Asie.

Řecký císař Konstantin XI. nemohl mlčeti k tomu, a když se ozval, odpověděl sultan vojnou; s vojskem dvou set a šedesáti tisíc přilehl k Cařihradu.

Císař Konstantin, poslední ale z nejstatečnějších panovníků byzantských, raději chtěl zhynouti než potupně se poddati. Opět nabízel papeži jednotu s církví západní; papež Mikuláš V. vyslal legata a znova slavnostně prohlášeno ve chrámě boží moudrosti sjednocení obojí církve; ale znova též propukla stará nenávist řecká. Nad městem viselo temné mračno zkázy, a v městě stará zaslepenost proti Římu a proti novému nepříteli vyhaslost všeho vznětu; nikdo se nechápal zbraně, boháči skrývali poklady.

Počátkem dubna r. 1453 sevřeno město po suchu; osmnáct batterií chrlilo na město deset dní; jedno dělo měli Turci tak veliké, že zapřahali do něho sto volů; metalo tolik balvany, že kam který dopadl, trhaly se hradby jako zemětřesením. Sultan aby na dobytí města napřed opanoval přístav, dal na prostor od moře mezi Cařihradem a předměstím Galatou naklásti desek, politi je mastnotou, a za jedinou noc přesmyknuto osmdesát tureckých lodí z moře do přístavu. Od té doby bylo se Řekům brániti se dvojí strany.

Uprostřed nesvorného lidu vynikal císař Konstantin hrdinstvím a obětivostí; pomáhal i příkopy házeti a průlomy tarasiti. Před hlavním útokem v noci 29. května odebral se do chrámu posílit a posvětit se na poslední rozhodný boj:

loučil se, prosil všech za odpuštění a veřejně se vyzpovídav přijal tělo Páně.

Turecké vojsko, když zatím rozhaleny prapory k svaté válce, vzrostlo na padesáterou přesilu. Na úsvitě počal útok; s pokřikem „Allah il Allah“ hrnuli se Turci jako příval mořský. Baterie opět chrlily. Křesťanské koule trhaly mezery v tureckých řadách, a řecký oheň působil jim hrozné spousty. Dvojí útok odražen; dlouhými ulicemi rozléhal se jásot. V třetím útoku raněný velitel Giustiniani, vida netečnost obyvatelstva i v tak nebezpečném okamžiku a tedy vše ztraceno, dal se odnésti na svou loď, zanechav Řeky zaslouženému osudu; obránci, kteří ještě byli, tím více zmalomyslněli, a Turci zatím se prosmykávali do města. Císař na nejohroženějším místě, u brány kaligarijské, kde se křesťané již pod krk drželi s mohamedány, skočiv do boje padl s družinou. Jak povodeň rozlévali se osmané po městě hubíce, co jim přišlo pod meč. Něco křesťanů posbíhalo se do chrámů; Turci vlámavše se za nimi spáchali tam ohavnost spuštění; janičar sraziv Ukřižovaného a posadiv mu turban nosil jej po městě s pokřikem: „Křesťanský bůh!“

Odpoledne vjížděl sultan Mohamed vítězně do města; cestou se divil výstavným budovám; vjel na koni do chrámu boží moudrosti a obrátil jej v mešitu. Když nalezena mrtvola císařova, dal sultan hlavu veřejně vystaviti a pak poslati asijským knížatům na podívanou; tělu dopřál čestného pohřebu.

Město dáno v plen; kdo se nemohl vykoupiti,

prodán v otroctví. Budov se šetřilo, poněvadž sultan chtěl míti v Cařihradě sídlo. Do liduprázdného města povoláno a mocí přivedeno pět tisíc tureckých rodin z Asie. Jméno Konstantinopolis zkomoleno v Istambul.

Švýcaři.

Švýcary byly od stara přímo pod svrchovaností německé říše; hrabě Rudolf habsburský měl své zboží ve Švýcarech. Když Rudolf a zvláště jeho syn Albrecht hleděli tam utužiti a rozmnožiti své panství, protivili se tomu Švýcaři; z toho boje, a na konec samostatnost Švýcarska.

Začátky těch třenic ztrácejí se v temnostech, že nerozeznávati pravdy od pověsti. Císař Albrecht ustanovil Švýcarům dva fojty: Gesslera v kraji Uri a Landenberka v Unterwaldenu, kteří oba když utiskovali, sešlo se v noci na středu před sv. Martinem r. 1307 tajně 33 nadšených Švýcarů na louce Rütli a zapřisáhli se hájiti svobody země, pokud možná bez krveprolití a bez ublížení právu a majetku hraběte habsburského.

Věc asi neostala tajnou, a Gessler, jak pověst vypravuje, aby poznal nespokojence, dal na trhu v Altorfě postaviti na žerdi klobouk na znamení moci hraběcí, a vyhlásiti, kdo věrný poddaný, ať smekne před kloboukem. Vilém Tell šel a nesmekl; za to mu krutá pokuta uložena: sestřeliti svému synkovi jablko s hlavy. Tell se zhrozil; leč důvěřuje v Boha objal hocha, napomněl, by pevně stál, namířil, šíp zasvištěl —

a jablko šťastně sraženo. Tell poděkoval Bohu, lid jásal; Gessler otázal se zhurta, nač že má ještě jeden šíp v toulu? Tell odvětil: „Ten byl tobě uchystán, kdybych byl chlapce střelil.“

Tell byl svázán a na loď hozen, aby ho za jezerem vsadili do žaláře. Cestou se strhla tak prudká bouře, že jen výborný převozník jako Tell mohl odolati vlnám; i rozvázali ho, a opravdu se dostali ku břehu; Tell vyskočil před ostatními, a Gesslera, když se pustil za ním, zastřelil z luku ve vývoze. Na památku tam zbudována kaple.

Drahocenně vázaná kniha česká.
(Ze 14. století.)

O novém roce pak vypuzen i Landenberk ze země a 6. ledna 1308 spřisáhly se kraje Uri, Švyc a Unterwalden znova na deset let. Než ta doba uplynula, položen základ pozdější svobody.

Když r. 1314 zvoleni v Němcích dva králové, Ludvík bavor a rakouský Bedřich a zmíněné kraje švýcarské přidaly se k Ludvíku bavorovi,

přitáhl na ně rakouský vojvoda Leopold, bratr krále Bedřicha, s vojskem ponejvíce z obrněných rytířů, jejichž krunýře a přilby skvěly se z daleka a kopí trčela jako les. Švýcaři počíhali na hoře Morgartenu a svalivše na ně do žlebiny těžké balvany, že mnoho jich potlučeno a zdrceno, pak horem pádem pospíšili dolů a poráželi je mečem, palcátem, bradatici a řemdihem; ještě jiní utonuli v jezeře; sám Leopold tak tak se zachránil (str. 498).

Od té bitvy slábla habsburská moc ve Švýcarech; kraj po kraji přistupoval ke spolku spřísežených. Leopold III. rakouský, aby to zastavil, přitáhl r. 1386 do Švýcar, maje v pomoci všecko rytířstvo hornoněmecké. Pro neschůdnost kraje bojovali rytíři pěšky. U Sempachu postupovali v řadách, dlouhé oštěpy trčely v před. Švýcaři zkusili sice proraziti řadu klínovým šikem, ale mnoho jich zahynulo při tom, a marně, neboť zadní řada hned zaplnila mezeru. Tu Arnold Winkelried, shrnuv do náručí, kolik kopí mohl obsáhnouti, nalehl na ně celou tíhou, a po jeho mrtvole hrnuli se Švýcaři jako průlomem do řad nepřátelských: vojvoda padl v lítém boji a s ním mnoho šlechty a branného lidu. Na bojišti stojí kaplička, v níž se podnes konají služby boží v den bitvy, 9. července.

Švýcary měly pak devadesát let pokoj, až r. 1476 přitáhl na ně Karel smělý burgundský, z pomsty, že pomáhali Francouzům proti němu. Vojsko jeho bylo tak nádherně vyzbrojeno, že prý celá země švýcarská nestála ani za ty stříbrné

uzdy, co měli komoni jeho rytířů. U Gransonu poražen Karel a bohatý jeho tábor padl všecek Švýcarům v kořist. Toho roku Švýcaři zvítězili též u Murtenu a za krátko ještě u Nancy; v té bitvě zahynul Karel, a mrtvola jeho teprv za dva dni nalezena zmrzlá, zkrvácená, od lišek nahryzená.

Nedlouho potom, za císaře Maximiliana I., když se Švýcaři nechtěli podrobiti do jeho rozdělení říše v kraje, nastala opět válka, v níž to Švýcaři zase vítězili, až jim r. 1499 ponechána samostatnost; formálně jim to však bylo potvrzeno teprv r. 1648, mírem vestfalským.

Od 15. století měli papežové švýcarské vojíny za osobní stráž. Roku 1505 přijal papež Julius II. na doléhaní švýcarského kardinala smlouvu s kantony Curichem a Lucernem, že budou mu dodávati stálou stráž 250 mužů. Hlídají papeže a jeho paláce a na průvodě chodí hned za nobelgardou. Nyní jich nebývá tolik, jen asi polovice.

Francie. — Církevní inkvisice.

Od prastarých časů býval v církvi duchovní soud, jenž na tvrdošijné bludaře neb na hrubé veřejné hříšníky vynášel církevní tresty; největším trestem církevním bývalo vyobcování z pospolitosti pravověrných, exkommunikace; v občanském životě, ve svých právech nemíval vyloučenec z toho žádných škodlivých následů.

Když římský stát za Konstantina stal se křesťanským, položili císařové na zatvrzelé kacíře

též občanské tresty, sice aby hájili církve od opověděných nepřátel, ale též a hlavně ze svých vlastních, světských příčin, aby ve státě udržovali občanský pořádek, poněvadž se již tehdy vědělo z nejedné zkušenosti, že náboženské odchylky neostávaly nevinnými akademickými hádkami a theoreticko-theologickými rozpravami, nýbrž vybočovaly v násilné útoky na církev; nad to se vidělo, že učení církve jest konstitutivnou částí státního života, že na jeho základě jest možný spořádaný život občanský, kdežto o každém novém bludařství, které samo ještě nevědělo, kam spěje a kde skončí, nemíval stát té jistoty; a posléze církev už tu byla, kacířstvo teprv počínalo, a takové přechody nebývají bez násilných převratů.

Koncem 4. století položil stát na kacířství trest smrti, čehož církev neschvalovala; velikáni biskupové té doby, sv. Ambrož a sv. Martin kárali to hlasitě a přísně; hluboko do středověku zůstávalo v církvi pravidlem slovo sv. Augustina: „bludaři nemají se zabíjeti, nýbrž přísnou kázní polepšovati“.

Teprve v onom těsném spojení života náboženského s občanským, kdy stát považoval útok na církev za útok na sebe, za velezradu, a církevního vyloučence počítal za svého provinilce, může se mluviti o inkvisici v obyčejném smyslu.

Církevní inkvisice nezavedl papež Innocenc III, jak se někdy myslí neprávem; když v dolní Francii a horní Italii tajně se šířilo velmi nebez-

pečné kacířství albigenské, jak jinde zmíněno, a obyčejné ochranné prostředky proti němu nestačily, papež Lucius III. vydal na sněmu veronském roku 1184 přísnější pravidla, a papež Innocenc III. na čtvrtém sněmu lateranském r. 1215 je potvrdil; pravidla zdají se tvrdými, ale byla dána spíše na výstrahu než na pokutu, neboť to bludařství vyvracelo z kořán všecek řád mravní a státní; tak vlastně přivoděny ony přísné a neuprosné zákony na kacíře; učení jejich bylo zločinným útokem na ustálený řád společenský, byli to revolučníci, socialisté, kommunardi, anarchisté těch dob; albigenská sekta opravdu nepřestala, dokud nebyla potlačena krvavou válkou. Inkvisiční řízení proti ní bylo však jen ad hoc, v tom případě a za těch okolností platné; vlastní inkviziční tribunal ještě to nebyl.

Inkvisici jakožto trvalý soud církevní zavedla toulouská církevní synoda roku 1229 po válkách albigenských, jednak aby se vyhubily zbytky této hnusné sekty, jinak aby se do budoucna zabránilo vzniknouti něčemu takovému. Inkvisice zprvu náležela v každé diecesi do pravomoci samého biskupa; biskup ustanovoval po farnostech soudní radu z jednoho kněze a dvou nebo tří osob světských, aby mu, kde potřebí, podezřelou osobu poznačili; všecka libovůle byla při tom řízení vyloučena; každému vyšetřovanci bylo volno, dovolávati se vrchního soudu papežského.

Papež Innocenc IV. svěřil inkvisici dominikanům jakožto nejlepším theologům té doby,

kteří soudní stolice zřizovali, kdy a kde potřeba kázala; vrchní právo biskupovo nebylo tím v ničem zkráceno; a že těch soudů bývalo potřebí, viděti z toho, že je zaváděli králové samovolně, nikoli snad jen Ludvík svatý, nýbrž i císař Bedřich II., jemuž při tom zajisté tak nešlo o čistotu víry, jak o státní zájmy.

Inkvisice měla nesnadný a nebezpečný úkol, bdíti nad křesťanským životem, vyšetřovati a rozhodovati, je-li kdo kacířem, smiřovati jej s církví a zarputilce vydati světské moci. Trest býval dle toho přísný, jak nebezpečné bylo které kacířství, jak ohavná jeho nemravnost, a jak přísné bývalo kde zákonodarství: vězení, vyhnanství, ztráta majetku. Od císaře Bedřicha II. býval na kacířství trest upálením; trest, který již tehdy měl své obránce i odpůrce.

V Čechách zřízen inkviziční tribunal r. 1257 za Přemysla II. Otakara, když si toho byl král vyžádal od papeže Alexandra IV. na potlačenou kacířských mrskačů, bekhardů a bekyň.

Anglie.

Král Jindřich III. (1216—1272) dlouho též nešetřil práv a svobod, popuštěných Magnou chartou (viz str. 331), až se hrabě Šimon z Monforta, svat králův postavil v čelo nespokojenců a poraziv krále u Lewesa r. 1265 svolal nový parlament, do něhož kromě vysoké šlechty přibral i zástupce zemanstva, hrabství a měst.

Eduard I. (1272—1307) počíná skvělou dobu anglických dějin. Za něho r. 1283 konečně podmaněno knížetství waleské, jež nejdéle v Anglii uhájilo samostatnosti. Když odbojní bojaři pravili novému panovníkovi, že uznají krále jen domorodého, přistěhoval se k nim král s chotí Ellinorou, tehdy právě samou druhou, na zámek Karnarvaron, a když ona opravdu povila prince, ukázal jim ho král řka (vlasky): „eych dyn“ jako že „to je ten chlapík“. Od té doby zůstalo waleské obyvatelstvo věrno anglické koruně, a každý korunní princ anglický nazývá se waleským a má ve znaku nápis „eych dyn“.

Za Eduarda II. nabyl parlament práva při povolování daně přednášeti stesky a stížnosti lidu.

Eduard III. (1327—1377) pokračoval vítězně v dlouhé válce francouzské; na památku těch vítězství založil řád podvazkový, nejvyšší rytířský řád britský. Parlament tehdy rozdělen na vyšší sněmovnu (lordy) a nižší (gentry), jak jest podnes. Z národního záští vytlačen francouzský jazyk z veřejného jednání; místo něho zaváděna a zvelebována angličina. Tehdy také vystoupil reformator Wicliffe.

Že syn Eduardův, též Eduard, přijmím „černý princ“, umřel za živobytí otcova, nastoupil po něm vnuk Richard II. (1377—1399), syn černého prince. Vláda jeho byla slabá a nešťastná; strýc jeho, vojvoda lankasterský, zajav ho sám uchvátil vládní otěže jakožto Jindřich IV.

Stoletá vojna.

(1337—1453.)

Když r. 1328 vymřel ve Francii přímý kmen královského rodu (viz str. 495), dostal se na trůn francouzský Filip VI. z Valois, bratrovec neboštíka krále Filipa sličného, jako že bratrův syn.

V Anglii tehdy kraloval Eduard III.; matka jeho byla dcerou jmenovaného krále Filipa krásného. Ten tedy stavě se na to, že jakožto vnuk králův s matčiny strany má bližší právo ke koruně než bratrův syn, nazval se králem francouzským, zvláště když si počítal za spojence Flandry, německého císaře Ludvíka bavora a hraběte z Artois, a směle vpadl do Francie.

Tak začala dlouhá válka, delší než stoletá, snad posud nejdelší ze všech; počala ze zájmů panovnických, tedy z příčin jakořka soukromých, ale obecněla a vznímala se pořád více a prudčeji, až z ní šlehaly plameny plemenného záští anglicko-francouzského, téměř na vyhubení jedné národnosti.

Černý princ.

První větší anglické vítězství nad Francouzy bylo na moři, u Sluys r. 1340. Po šesti letech zvítězili Angličané u Creçy (= Kreščaka); padl tam i král český Jan slepý lucemburský, a syn jeho Karel, právě tehdy zvolený v Němcích za krále, raněn. Angličané v té bitvě už bili z děl. Nad jiné se vyznačil Černý princ, kralevič anglický Eduard, nazvaný tak po černém brnění:

po bitvě vzal si z přilby krále Jana, „koruny rytířstva“, chochol, tři pštrosí péra, a od těch časů má je každý korunní princ anglický ve znaku.

Král Eduard III. pak oblehl námořní město Calais; již druhé léto je vyléhal, a pevnost už sotva se držela hladem. Král jim zkázal, vydají-li mu šest předních měšťanů na potrestání, že všem ostatním povoluje volný odchod z města. Když se těch šest dobrovolně přihlásilo a v poutech byli dopraveni do tábora, král i těm odpustil na přímluvu královny, která právě tu chvíli tam přijela. Calais zůstal od r. 1347 přes 200 let anglickým.

Té doby zmohl se v Evropě velký mor, a válka ustala na čas. V tom utišení nabyl král Filip VI. kupem kraje mezi Alpami a Rhonem a dal jej v léno synu svému Janovi; kraj se jmenoval Dauphiné, podle toho, že měl ve znaku rybu delfína, pliskavici, a odtud pochází název každého korunního prince francouzského: dauphin (= dofen).

Za potomního krále Jana dobrého (1350 až 1364) neštěstí dále stíhalo Francii: Černý princ, vůdce vojska anglického v té válce, u Maupertuis podál Poitiersa r. 1356 jej porazil, zajal a zavezl do Anglie. Nějaký klid nastal r. 1360 mírem v Bretigny: Anglie si vymínila Calais a Aquitanii, to jest území od Loiry po Pyreneje, a král Jan propuštěn ze zajetí za slíbené tři miliony dukátů; když nemohl sehnati tolik peněz, vrátil se do zajetí a v něm umřel.

Nástupcem jeho byl syn Karel V. moudrý (1364—1380). Štěstí válečné se usmálo na Francii: statečný rytíř Bertrand de Guesclin, vůdce vojska, stal se postrachem i Černému princi; Angličané bezmála vytlačeni ze země; jen města Calais, Bordeaux a Bayonne udrželi. Bernard jmenován konnetablem (ze slov comes stabuli), a v hrdinských knihách francouzských jest plno jeho rytířských činův; zemřel r. 1380, téhož co jeho král.

Několik let před tím umřel také Černý princ, nikoli ve válce, v poli, nýbrž po delším chřadnutí doma v Anglii na souchoty. Byl dlouho stavěn za vzor rytíře a jeho dvůr byl z nejnádhernějších v Evropě.

Vojna dále.

Francouzský král Karel V. zanechal teprv 11letého syna, Karla VI., a ten byl choromyslný; místo něho vládli dva příbuzní: Ludvík orleanský a Jan burgundský, kteří že se do krve nenáviděli, roznítili v národě občanskou válku; vražed a zákeřnictví bylo bez konce.

V Anglii též byly nesnáze na královském trůně; slabý panovník Richard II. byl odstrčen a Jindřichem IV. nastoupila dynastie lankasterská r. 1399. Za těch domácích rozbrojů v obojí říši nebylo chuti a síly do společné vojny.

Ale v Anglii nastal spíše pořádek; král Jindřich V. přirazil k pobřeží francouzskému, letem pozdobýval míst a měst v Normandii a

krvavě zvítězil u Azincourtu r. 1415. Z toho neštěstí zplanula ve Francii znova občanská válka; v tom zmatku stanoveno r. 1420, že anglický král má býti též francouzským králem; dokud žil král Karel VI. šílený, měl anglický král míti pouze název „vladaře“ francouzského; ale syn jeho, dauphin Karel, už neměl býti korunován. Jindřich V., by utvrdil svůj nárok, pojal sestru dauphinovu Kateřinu za choť.

Nebylo mu však souzeno státi se králem francouzským; zemřel konec srpna 1422 a za dva měsíce po něm i král Karel VI. Angličané vyhlásili v Paříži králem anglickým a francouzským Jindřicha VI., teprv devítiměsíční pachole, potomka nebožtíka krále, a důrazně pokračovali ve válce.

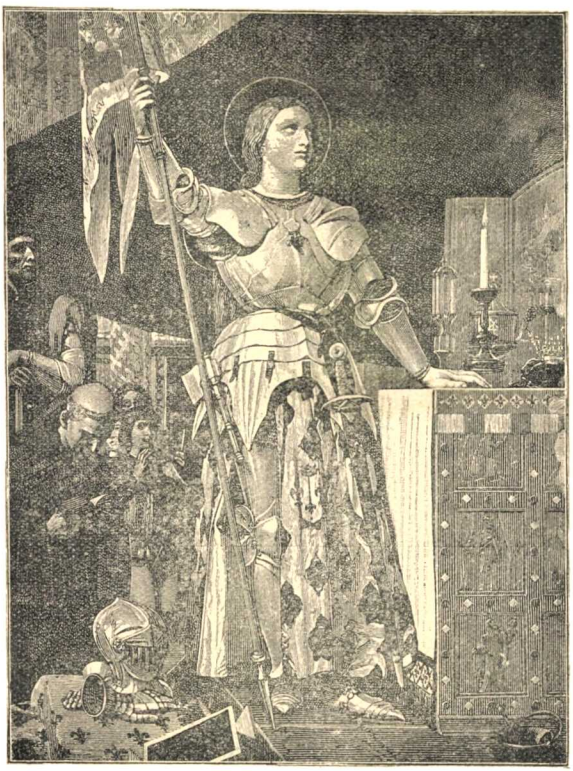
Panna orleanská.

(1429—1431.)

Temné chmury visely nad Francií. Angličané drželi všecek francouzský sever i s Paříží, a jejich král si sobil francouzskou korunu; dauphin Karel VII. zdržoval se za řekou Loirou, v jižních končinách říše; Angličané postupovali, až oblehli město Orléans, klíč k dolní Francii, hlavní přechod za Loiru. U královského dvora francouzského již se mluvilo, aby kralevič pro svou bezpečnost odešel do Savojska, za hranice říše, — když tu r. 1429 nastal nenadálý obrat.

Ke kraleviči Karlovi žádala si přivedena býti Jana Darc, venkovská dívka ze vsi Dom-

remy; při venkovském zaměstnání dospěla věku 18 let; postavy byla pevné a štíhlé, tváře líbezné, vlasů kaštanových, pohledu milého, zadumaného.

Panna orleanská.

Od malička bývala zbožná, rozjímavá; velmi hluboko si zabírala trudný osud kralevičův. Přivedena byvši ke dvoru královskému pravila, že

měla zjevení, v němž jí uloženo, osvoboditi království od nepřátel. U dvora se všecko tomu divilo, a tři neděle ji znalci zkoumali; ke všem otázkám, i velmi nesnadným a úskočným odpovídala ku podivu jasně a přesně; byla skromná a pokorná, jen když přišla řeč o jejím povolání, všecka se změnila: sršela výmluvností a zářila z ní velebnost; neochvějnou důvěrou tak všecky nadchla, že na konec už nikdo nepochyboval o jejím nadpřirozeném poslání.

Nejprvé tedy měla dohoditi pomoci a potravy obleženému Orleansu. Dostala od kraleviče brnění a pluk vojska; i průvod jí dán jako plukovníkovi; v jejím vojsku bylo přísně zakázáno klení a přísahy, hráti v kostky a drancovati; vojany vyhnány; vojínové se zpovídali a přistupovali ke stolu Páně jak ona; místo malátné prostopášnosti zmáhalo se vlastenecké nadšení.

Koňmo, v krunýři a přilbě, prapor v ruce, jako by v tom byla vyrostla, blížila se Jana se svým zástupem městu Orleansu; před ní šel kněz nesa kříž a zpívaje hymnus „Veni Creator Spiritus“; Angličany pojímala při tom pohledu jakási hrůza, že nebyli schopni odporu. Jana pronikla do města; pak vypadajíc na nepřátele pořád směleji, odnímala jim hradbu za hradbou, a za týden bylo město po horkých půtkách osvobozeno. Za hlaholu zvonův a nadšeného jásotu lidu ubírala se hrdinská děva večer do chrámu děkovat Bohu za vítězství; 8. květen jest podnes v Orleansu radostný a slavný. Odtud jí pošlo jméno „panna orleanská“.

Tím činem byl dojat přítel i nepřítel: francouzi, vidouce v ní anděla, skládali v ni všecku naději; angličané cítili v ní odpor vyšší, nadpřirozené moci, zlé, ďábelské. Válečné štěstí najednou od angličanů odstoupilo. U francouzů při tom vítězném opojení ostatních panna ostávala klidně pamětliva dalšího úkolu: dovésti dauphina na korunovaci do Reimsu. Cestu tam zaléhali angličané a burgundští, kteří však na pouhou zvěst, že „panna jde“, ustupovali, a pevnosti samovolně se vzdávaly svému dědičnému panovníkovi. Karel VII. byl 17. července 1429 slavně korunován v Remeši; panna při tom stála mu zpozad po boku a první mu holdovala. Její sláva se rozlehla po veškeré Evropě. Husitům psala, totiž někomu říkala do péra, poněvadž neuměla psáti, neb aspoň jejím jménem někdo psal, aby se smířili s církví.

Potom chtěla se vrátit do venkovského zátiší; francouzi ji zdrželi, neboť nepřítel ještě mocně jim seděl v zemi a měl i Paříž v moci. Panna tedy radila k rychlému útoku. „Použijte mě,“ říkala králi, „za rok tu nebudu“. Leč král, pohodlný a zhýralý, neměl se k činu, a život u dvora též nebyl tak idealní, jak si jej panna myslila; nečinným prodlením ubylo vojsku posvátného zanícení a kázeň popustila; útok na Paříž se nezdařil; koncem března 1430 odešla Jana s praporcem věrného vojska, bez vědomí krále, bez rozloučení. V květnu, když vyjela z města Compiègne na obléhající burgunďany, zatlačili ji od brány, a když nikdo z města jí

nepřispěl, byla raněna a jata. Jan lucemburský, hrabě de Ligny, jehož lidé ji zajali, pak ji vydal angličanům za 10000 franků, a odvedena do Rouenu. Král Karel nic nepodnikl k jejímu osvobození.

V Rouenu ji angličané zlostí a nenávistí odsoudili za bezbožnici a společnici ďáblovu k doživotnímu žaláři, a když se to nezdálo dosti, ke smrti plamenem. Přinutili ji podepsati odpřisáhnutí, z něhož jí přečetli jen málo a nepodstatného; Jana, že neuměla psáti, učinila křížek. Pak se s dojemnou zbožností chystala na smrt a ještě v dýmu a plamenech bylo ji slyšet volati na svatá jména.

Po dvaceti pěti letech provedena revise soudu, a papež Kalixt III. prohlásil všecko soudní řízení i s rozsudkem za naprosto nesprávné, za dílo násilí a zloby. Na místě, kde upálena, konáno procesí, hlásána její chvála a postaven pomník. Za papeže Pia IX. počat a za Lva XIII. skončen kanonisační proces, jímžto panna orleanská prohlášena blahoslavenou.

Konec války 100leté.

Ani po smrti panny orleanské nevrátilo se štěstí k angličanům; umřel jim dobrý vůdce Bedford, a když brzy potom smířil se burgundský vojvoda s králem francouzským Karlem VII., poddávala se mu města, i Paříž; r. 1453 nebylo již angličana ve Francii, kromě v Calais. Odcházeli domů, boje chably a ustávaly, až nastal klid

sám sebou, mír beze smlouvy; nebylo sil do ní: v Anglii se počala zuřivá válka občanská, boj obojí růže, červené a bílé, jak hned povíme.

Král Karel VII. byl by k posledu měl klidné časy, kdyby mu jich nekalil syn, korunní princ Ludvík, který ze chtivosti vlády osnoval spiknutí (la praguerie) proti otci. Po první zpouře otec odpustil, po druhé vyhnal syna.

Roku 1461, po smrti otcově, stal se Ludvík XI. králem a panoval do r. 1483 neomezeně a krutě. Zradou a vraždou i v nejbližším příbuzenstvě upevnil svou moc a význam říše. Ze sobectví byl by rád, leč nemohl zadržeti svatbu bohaté dědičky Marie burgundské s rakouským Maximilianem, a když umřela po pětiletém manželství, zanechavši děti Filipa a Marketu, aspoň tuto dostal ke svému dvoru, by ji zasnoubil se svým synem, dauphinem; však ani na to nedošlo.

Král Ludvík XI. prosí sv. Františka.

Na stará léta sužoval krále Ludvíka samého strach, že mu někdo ukládá o život; velmi se bál smrti: téměř každý den měl jiné služebnictvo, sídelní zámek Plessis dal dobře opevniti a hlí-

dati, kolkolem nalíčeno 10000 pastí a kotvic a postaveno mnoho šibenic. Svatého Františka de Paula prosil, aby mu prodloužil život; odvětil mu, aby raději nahradil spáchané křivdy.

Syn jeho a nástupce Karel VIII. vyženil Bretaňsko, odloudiv zmíněnému Maximilianovi, tehdy již králi římskému, nevěstu Annu, dědičku té země, s níž se tento chtěl zasnoubiti po smrti prvé choti, Marie burgundské. Králem Karlem VIII. vymřela 7. dubna 1499 starší větev rodu Valois.

Po něm nastoupil Ludvík XII. z vojvodského domu orleanského. Město Orleans a okolní území bylo lénem koruny francouzské; udělováno bylo pobočni větvi panujícího rodu s titulem vojvodským jakožto apanaže.

Ludvík, aby uplatnil francouzskou moc v Italii, měl tam dlouhé válečné zápletky i s císařem Maximilianem, hlavně o Milan. Když mu Angličané vpadli do země a porazili ho u Guinegate r. 1513, Švýcaři pak a Němci oblehli mu Dijon, uměl je diplomaticky a úplatkem rozděliti a po různu s nimi jednal mír. Přes všecky ty nesnáze panoval mírně a spravedlivě a zasloužil si čestného názvu „otec lidu“.

Boj červené a bílé růže.

(1455—1485.)

Když v Anglii místo přímé posloupnosti rodu andegavského (Anjou nebo Plantagenet) přišla na trůn pobočni jeho větev, rod lankasterský, dal říši po sobě tři krále: Jindřicha IV., V. a VI.

(1422—1461); proti tomuto, poslednímu, že byl neschopen, vystoupil jeho příbuzný, vojvoda Richard z Yorku, že prý má bližší právo k vládě; v lidu se mu hned našla velká strana.

Tak vznikla r. 1455 třicetiletá válka obojí růže, bílé a červené, rodu lankasterského, jenž měl ve znaku červenou růži, a yorského (s bílou růží v erbu). Rod lankasterský tedy, jak přišel na trůn odstrčením Richarda, tak opět Richardem měl ho býti zbaven.

Vojvoda Richard sice záhy ustoupil z dějiště, zahynuv r. 1460 po nešťastné bitvě, za to jeho syn Eduard IV. důrazně postupoval, až se zmocnil Londýna i krále Jindřicha VI.

Eduard IV. (1461—1483) vládl krutě; z toho nové rozbroje, tak vražedné, že oba nepřátelské rody téměř by se byly vzájemně vyhubily, a mnoho šlechty už také bylo vybito; král Jindřich VI. padl v žaláři dýkou vojvody glocesterského Richarda, nejmladšího bratra krále Eduarda.

Po Eduardu prohlášen r. 1483 jeho 12letý syn Eduard V. králem, a týž vojvoda glocesterský, jeho strýc, stal se mu poručníkem: obluda tento, zamořiv kraleviče, sám se usadil na trůně jakožto Richard III. Však ne nadlouho; necítě se jistým, dal oba synky svého bratra, vojvody klarenského, dýkou ukliditi s cesty; a že chtěl jinou pojati, kázal i svou manželku odstraniti vraždou. Ačkoli podobné ohavnosti nebyly v Anglii až tak neslýchané, přece se jich lidé zhrozili, a proto, když povstal nový nápadník

trůnu, Jindřich Tudor, po matce z rodu lankasterského, ochotně se hlásili k němu.

V bitvě u Bosworthu padl bohaprázdný Richard, a vítěz hned na bojišti korunován jakožto Jindřich VII. (1485—1509); pak oženiv se s Alžbětou, dcerou Eduarda IV., spojil oba nepřátelské rody, lankasterský a yorský, ale staré záští tlelo dále až do jeho smrti. V Anglii seděl tedy na trůně rod tudorský (1485—1603).

Cola di Rienzo.

(1347—1354.)

Za dob, kdy ještě kolísala císařská koruna mezi Karlem českým a Ludvíkem bavorem, z nenadání vystupuje z dlouhé řady krvavých potržek italských muž, který zachytiv se perutí své doby, vynesen byl na vrchol světské moci a slávy. Episoda ta jest ojedinělý zjev, co zmůže v lidu blouznivá touha po návratě bývalé slávy a víra v opravdivost sladkého snění, které mu slibuje trvalou vezdejší blaženost: naskytne-li se vhodný muž, který se propůjčí za sopouch, aby co tlí pod popelem, jeho příčinou se vzňalo a vyšlehlo mohutným žárem.

Cola di Rienzo (čte se Kola a zní v nezkráceném tvaru Nicolo di Lorenzo, tedy Mikuláš Vavřincův), pocházel z rodu občanského, a ze spodnějších jeho vrstev: otec byl hospodským, matka pradlenou; to mu nevadilo, aby se nevzdělal studiem klasickým; čítával ze staré literatury, jak tehdy za probouzejícího se studia

humanistického bývalo zvykem, o bývalé velikosti své vlasti a ssál z ní ducha té doby. Měl vzácný dar řeči; jeho biblický sloh mocně hýbal posluchačstvem; do roku 1342 už tak byl slavný, že v deputaci, kterou město Řím vyslalo do Avignona k papeži Klementu VI., aby se vrátil do Říma, zvolen Cola řečníkem, přes to, že s nimi byl slovutný Petrarca; úkol svůj provedl tak čestně, že byl od papeže hojně obdařen a propůjčen mu úřad papežského notáře.

Cola zvláště v tomto svém úřadě, ještě tíže pociťoval zbědovanost vlasti: zkázu v lidu a násilí šlechticův, až v něm uzrál úmysl, bojovnou šlechtu skrotit obuzenou silou lidu. Ve svatodušní svátky r. 1347, právě když nejmocnější šlechtic Štěpán Colonna nebyl v Římě, kázal Cola stroubiti lid na Kapitol, kdež vylíčiv plamenným slovem trudný stav města, zvláště za tehdejší velké nouze, navrhl několik zákonů na rychlou pomoc; nepřehledné zástupy s nekonečným jásotem ho zmocnily, ať zařídí, jak uzná.

Když se Colonna vrátil a slyše, že je vykázán, nechtěl odejíti z města, zazvonilo se s Kapitola na poplach; měšťané se sbíhali zevšad, každý na své stanoviště pod svůj prapor, a Colonna stěží ušel jejich hněvu; ostatní šlechtici, že nesměli v městě míti své hrady a věže, vyklidili se z Říma.

Cola rychle a snadno provedl, co se od věků nechtělo zdařiti císařům a papežům: skrotit bujnou šlechtu římskou a zjednati pořádek v městě i po venkově. Nadšený lid nazval Colu

„tribunem svobody, míru a spravedlnosti“. Panovníci a knížata, vidouce radostně tak nenadálý obrat, blahopřáli mu; ve válečném sporu neapolsko-uherském byl i požádán o rozsudek.

Tehdy záleželo, má-li Cola dosti silnou hlavu, by se mu nezatočila v té výši; na tom závisel

Cola di Rienzo u císaře Karla IV.

všecek další zdar či nezdar. Neměl; nezachoval rozmyslné mírnosti, otevřel srdce dokořán marnivosti a pýše: sám byl do nedávna odpůrcem šlechty a po chvíli dal se za neslýchané nádhery pasovati za rytíře; večer před tou slavností okoupal se v porfyrové nádržce, z níž prý císař

Konstantin přijal křest; jeho manželka a příbuzní, vesměs nízkého původu, vycházeli jen slavnostně, v průvodu vzácných římanů. Cola prohlásil Řím za svůj; vyzval papeže s kardinaly k návratu; nápadníci koruny císařské, Karel český a Ludvík bavor měli dokázati oprávněnost svého nároku. Papežský vikar protestoval, ale hlas jeho zaléhal ve vojenské hudbě.

Šlechta se opět zmáhala; Cola zvítězil pod hradbami města, starý Colonna padl; Cola na tom místě pasoval svého syna za „rytíře vítězství“ pokropiv ho z blízkého příkopu vodou, zbarvenou krví Colonnovou; pak prodléval, maře čas hýřením, místo by zužitkoval vítězství nad omračenou šlechtou. Považoval se již za pána; když papež poslal legata Bertranda, by zdůraznil jeho právo k Římu, vyšel Cola jakožto nový imperator, v císařském korunovačním plášti, korunu na hlavě, v ruce velitelskou hůl.

Papež protestoval; lid úpěl pod daněmi, jež Cola vybíral na své potřeby dvorské i vojenské; šlechta dobývala se do Říma: Cola dal zvoniti na poplach, než nikdo se nehýbal ke zbrani; prosil, plakal: nikdo nedbal, neposlouchal.

Cola odešel do samoty; odtud se vydal k císaři Karlovi do Prahy; vydávaje se za jeho příbuzného, prý z potomstva dcery Jindřicha VII., nabízel mu rozličné blouznivé plány, a že mu připraví cestu do Říma na korunovaci; rozmyslný Karel nedbaje toho poslal ho papeži do Avignona; když se mu tam dostalo milosti, poslán jakožto senator do Říma.

Lid opět tísněný šlechtou přidával se k němu, a Cola slavnostně vjížděl do Říma s několika praporci vojska; vedl si velmi přísně: mnoho šlechticův odpraveno, i oblíbený říman Pandolfo; věřitelé z dřívějších dob se hlásili: Cola dal jednoho odpravit, jiné uvěznit, a zabral jejich statky; když i to vše pošlo, a lid reptal na daně, byli nespokojenci stíháni trestem smrti.

Z rána 8. září 1354, když Cola ještě si hověl, rozlehlo se městem: „ať žije lid, zrádce ať zhyne!“ a zástupy se přihrnuly před palác; Cola chtěl promluvit s pavlače; lid obávaje se, že by zase byl uchlácholen jeho neodolatelným slovem, křičel a házel po něm kamením; Cola vida, že se chystají zapáliti palác, prchal; již se kradl v prostém přestrojení davem; byl poznán po zlatých náramcích, lapen, zavlečen na schodiště kapitolské, kde vynášíval své rozsudky, a zabit; mrtvola vláčena po ulicích a pověšena na šibenici.

Ferdinand a Isabela.

(1479—1516.)

Četné drobné říše křesťanské po dobrém i po zlém, dědictvím i válkou, splynuly časem v říše kastilskou a aragonskou.

Budoucí dědičkou kastilské koruny byla ušlechtilá Isabela, podle tehdejších zpráv dokonalá kráska: prostředního zrostu, bílé pleti, kaštanových vlasů, z modrých očí zářila rozumnost a dobrosrdečnost; v jejím zjevu obrážela se souměrná, duševní i mravní vznešenost a zároveň krásný

soulad orientalské snivosti s gotickou rozpočítavostí, oba základní živly národní povahy španělské.

Isabela měla mnoho ženichů, mezi nimi prince anglického a francouzského; zvolila Ferdinanda, kralevice aragonského, jednak že si s ním slibovala šťastný život manželský, ale také, že se tím konečně splní, čeho si praví vlastenci španělští přáli, aby se Španěly spojily v jednu mocnou říši. Šlechta byla proti sňatku, ježto nechtěla tak silné ruky královské nad sebou; arcibiskup toledský byl při Isabele, chránil ji, když se jí hrozilo zajetím, a zavezl ji do Valladolidu města; princ Ferdinand přijel tam se šesti dvořany, přestrojenými za kupce, on sám přestrojen za jejich sluhu. Arcibiskup tam Ferdinanda s Isabelou veřejně oddal 14. října 1469.

Isabele bylo 19 let, Ferdinandovi 18; oba čistého srdce a nezkalené zachovalosti uprostřed prostopášného okolí, v plném květu mladosti, třebasi je v životě již potkalo všelico vážného a trpkého. Ferdinand sice nedostihal své choti šlechetným srdcem a vzdělaností ducha, byl však i takto vzorem mužnosti a rytířské ctnosti, a dobrý státník. Isabela zdědila vládu kastilskou r. 1474, Ferdinand aragonskou r. 1479. Tím činem počíná rozmach jednotného národa španělského.

„Králové“ Ferdinand a Isabela, jak je nazývají španělští dějepiscové, jsou z nejlepších panovníků té doby; občanskými válkami za několika desetiletí zejména v Kastilii pohynul všecek řád politický, občanský, socialní a hospodářský; mravnost poklesla; v zemi nebylo jistoty,

spravedlnost byla úplatná, peníze zhoršeny, obchod vázl; „katoličtí“ vladaři Ferdinand a Isabela, jak se jim obyčejně říká pro jejich církevní smýšlení, vynaložili všecku píli a sílu, by pozvedli říši z těch ssutin.

Napřed hleděli zjednati v zemi spravedlnost, hlavně proti zpupné šlechtě, která považovala pěstní právo za výhradu svého stavu; obnovena santa hermandad, svaté bratrstvo občanské

Ferdinand a Isabela vítají Kolumba.

setniny, jak už kdysi bývalo zvykem v Kastilii: každých sto rodin stavělo jednoho jezdce; v každém městě byl soud; odvolace šly k tajné radě královské. Staré právo sebráno v nový zákonník, sjednoceno, doplněno. Král i královna, každý ve své říši, zasedali k soudu, ona každý pátek, jak se který kdy a kde právě zdržoval, nemajíce ještě určitého sídla; právo se konalo přísně, bez ohledu na osobu, rod a stav provinilce; hrdé šlechtě to

nebylo vhod, ale netroufala si proti králi, poněvadž měl za sebou všecek lid; veliká část policejního a soudního řízení byla jako v samosprávě občanské.

Královská moc byla proti šlechtě značně posílena, když papež dovolil s královským žezlem spojiti velmisterství rytířských řádů sanjagovského, calatravského, alcantarského; král dostal i větší důchody i větší vliv na rytíře těch řádův.

V církevním životě prováděno všelico dle potřeb doby v dorozumění s papežem Sixtem IV.: že na vysoké církevní úřady budou dosazováni domorodci, proti kterým koruna nic nenamítá; kdo by se z duchovních provinil proti veřejné bezpečnosti, ať ho stíhá světský soud; kde by se v klášteře vyskytlo co neřeholního, ať se opraví; duchovenstvu uložen mírný příspěvek na svatou hermandad.

Za katolických králů Ferdinanda a Isabely proslavily se Španěly dvojím činem: zrušeno maurské panství a objevena Amerika, jak povíme hned o každém zvláště.

Pád Granady.

(3. ledna 1492.)

Rozsáhlá říše maurská ve Španělích (viz str. 462) scvrkla se časem na království granadské. Do toho úrodného kraje s věčným jarem snesli Maurové svůj průmysl, obchod, orbu, vědy a umění; kraj byl tak husto zalidněn, že vojska mohli postaviti sto tisíc.

Hlavní město Granada mělo význačně ve znaku granát a odtud vzalo jméno; velké bylo na 400000 obyvatel a dle maurského stavitelství vzácně výstavné; hlavní budova Alhambra nebo červený palác (španělsky torres vermejos) mohla pojati 40000 lidí; prostřed ní jako jádro ve skořápce nalézal se palác kalifův (str. 261).

Království granadské bylo již poplatné kastilskému; když hrdě odepřelo poplatek, králové Ferdinand a Isabela napřáhli meč na Granadu s úmyslem nepřestati, až padne ve Španělích poslední půlměsíc.

Válku počali vlastně Mauři, když r. 1481 přepadli španělskou tvrz Zaharu. Válka se protáhla na plných deset let, hlavně nesnadným obléháním Granady; král i královna sdíleli nepohody válečné; zbožná, sličná a hrdinská paní králová dodávala vojenskému životu ušlechtilejšího rázu, jakéhosi posvěcení; křižácký duch jako by ožil: z Evropy odevšad pospíchali k nim vojínové pod křesťanský prapor. Maurové též bojovali zaníceně; ženy věnovaly na to šperky a život.

V srpnu 1489 padla po tuhém boji Malaga; brzy po ní důležitá Baza. Od té chvíle již pospíchala zkáza maurská. V dubnu 1491 přivedl Ferdinand 80000 vojska před Granadu; Isabela dala si tam vystavěti jako kamenné město Santa fé t. j. svatá víra, aby v něm i v zimě mohla zůstati.

Sultan Boabdil vida nešťastný konec vzdal se 3. ledna 1492: granadským Maurům dána

volnost náboženství a majetku; směli míti vlastní zákony a soudy, jen pod dozorem královského náměstka; vládci Boabdilovi popuštěno kus území v horách pod kastilskou vrchností.

Když se zablyštěl kříž a zavlály kastilské prapory na věžích alhamberských, králové padli na kolena, a všecko vojsko kleklo k modlitbě na poděkovanou.

Hispanie byla sjednocena; ukončen téměř 800letý boj islamu a křesťanství; po dlouhověkém osamocení od ostatního světa španělský národ přejímá přední úlohu v politických dějinách evropských; a že to nechodívá bez války, byla mu v tom i vojenská otužilost a kázeň zejména z posledního desetiletí vydatně pomocna.

Španělská inkvisice.

(1478.)

Od církevní inkvisice (viz str. 602) podstatně odlišná byla inkvisice španělská, kterou r. 1478 založili králové Ferdinand aragonský a Isabela kastilská. Tato španělská inkvisice byla úřadem církevním i státním; francouzský dějepisec Guizot nazývá ji „ústavem více politickým než náboženským, spíše aby udržovala státní pořádek než víru“.

Španělská inkvisice vyrostla ze zvláštních poměrů a potřeb španělských: měla čeliti maranům, pokřtěným židům, kteří jen na oko přijali křesťanství a dotírali se vysokých úřadů, světských i duchovních. Již za visigotského krále

Egiky bylo ve Španělích tolik židův a tak bohatých, že pomýšleli pomocí afrických saracenů svrhnouti křesťanského krále a zříditi novou říši židovskou. Záměr byl odhalen a krvavě překažen. Později přibyli k maranům noví tajní nepřátelé křesťanství, moriskové, na oko pokřtění mauři, mohamedáni.

Marani a moriskové, soukromě zámožní nebo ve vysokých úřadech, a nad to spřízněni se šlechtou hojnými sňatky, protežovali všude a ve všem své lidi a snažili se získati co nejvíce stoupenců; státní důchody chodily jejich rukama; soudy se vedly po jejich vůli; vše ve státě obracelo se v jejich prospěch: křesťanské náboženství, občanská svoboda, španělská národnost potupovány, poškozovány, ba již vážně ohrožovány.

Církev pomáhala mírnými prostředky: slavný kardinal Mendoza vydal katechismus, jaký má býti život pravého křesťana od kolébky ke hrobu; lid se bouřil a nejednou bylo páleno, loupeno, vražděno; židé a mauři pod tím tlakem hojněji přestupovali na křesťanství, ale když nastal klid, bujely zlořády znova.

Na místo lidové justice zřídili Ferdinand a Isabela r. 1478 inkvisici s uspořádaným řízením soudním proti tajnožidovským a tajnomohamedanským křesťanům; papež Sixtus IV. inkvisici potvrdil. Roku 1481 zřízen první inkviziční tribunal v Seville; jmenovaný papež pohrozil trestem inkvisitorům, kdyby se v něčem provinili; v červnu 1483 dáno arcibiskupovi sevilskému právo apelace, jako že každý vyšetřovanec smí se ho dovolá-

vati; kromě toho každému byla volná cesta k papeži; téhož roku 1483 jmenován veleučený dominikan Tomáš Torquemada velinkvisitorem v Kastilii a brzy pak i v Aragonii; Torquemada měl právo jmenovati inkvisitory a zřídil čtyry tribunaly: v Seville, Kordově, Jaenu a v Toledě.

Státní správa v přesvědčení, že maranové nepřestanou, dokud budou ve Španělích židé, snažila se poučením a po dobrém získávati židy a maury k víře křesťanské; ale když ti brali si z toho příčiny ke krvavým zpourám, vydán rozkaz r. 1492, buďto se státi křesťanem nebo se vystěhovat; veliká většina zvolila zůstati, a tak inkvisici přibylo mnoho práce, aby to obrácení bylo pravé; při tom nebylo na morisky daleko potřebí té přísnosti, jako na marany.

Velinkvisitor měl po boku vrchní inkviziční radu; byli to státní úředníci, i světského stavu, a soudili nejen z náboženských přečinů, nýbrž ze všech ostatních i nejtěžších zločinů: podloudnictví, lichvy, smilstva, vraždy, zpoury; v občanských a právnických otázkách hlasovali všichni, v náboženských měli světští jen poradný hlas.

Inkvisice jako vše lidské nebyla prosta vad; ale jak velmi jí bylo potřeba, dokazuje nepřímo sama královna Isabela, která při veškeré spanilomyslnosti a dobrosrdečnosti neváhala ji potvrditi a ještě v závěti napomínala svých nástupců, aby ji udržovali a chránili. Inkvisicí dostala královská moc silný ústroj též proti šlechtě i duchovenstvu; proto jí obojí tento stav nenáviděl, kdežto lid si ji pochvaloval.

Kardinal Ximenes.

Velkou část panovnického zdaru a lesku Ferdinanda aragonského a Isabely kastilské může na se potahovati jejich velkokancléř kardinal Ximenes (vysl. Chimenes); všecky důležité události té doby nějak s ním souvisely; on byl téměř původcem pozdější politické převahy Španělska v Evropě; současný svět s podivením v něm viděl velkého státníka, válečníka, učence a světce.

Jakožto františkán stal se zpovědníkem zbožné královny Isabely, a když se uprázdnilo křeslo arcibiskupa toledského, jenž býval i primasem španělským a velkancléřem kastilským, povolán na to místo r. 1495. Však i tam ostal prostým mnichem: pod vzácným rouchem nosil františkanský habit, vedl chudinkou kuchyň a spával na holé zemi.

Přední myšlenkou Ximenovou bývalo získávati po dobrém maury víře křesťanské; zvával si z nich urozené a učené na rozpravy a dočkal se velkých úspěchů. Vědy povznášel: založil kapitolní knihovnu v Toledě, pak na arcibiskupské útraty novou universitu roku 1500 v Alkale (dříve Complutum); jeho příčinou vydána světoznámá bible v několikerém jazyku vedle sebe, řečená komplutská polyglotta; jeho zásluhou zachráněna stará gotická liturgie mozarabská, nazvaná tak po Mozarabech, nepravých arabech, španělských Gotech pod arabským panstvím; Ximenes dal totiž sbírati dobré staré

rukopisy a natisknuto mnoho mozarabských missálův a brevířů.

Na přímluvu krále Ferdinanda u papeže Julia II. jmenován Ximenes kardinalem roku 1507; když pak ho král jmenoval velinkvisitorem kastilským a leonským, dostalo se mu ještě více příležitosti býti ochráncem nevinných a přísně dohlédati na inkviziční řízení.

Na stará léta stal se Ximenes ještě vojevůdcem; velké a pevné město Oran v Africe, jehož obyvatelé spustošili pobřeží španělské a spáchali mnoho ukrutenství, mělo býti ztrestáno; sám Ximenes postavil se v čelo vojska a uměl je roznítit, že dobyl skvělého vítězství.

Po smrti krále Ferdinanda dodržoval stařičký kardinal Ximenes vládu králi Karlovi V, až by se vrátil z Nizozemí; trvalo to jen něco přes půldruha roku, než i za ten čas učinil Ximenes mnoho ve prospěch země a její budoucí moci a slávy. Zemřel 8. listopadu 1517 maje roků 82 a pohřben v kostele university alkalské.

Rakouský rod do Španěl.

Jediný syn Ferdinanda aragonského a Isabely kastilské zemřel r. 1497; nejstarší dcera jejich Isabela, choť portugalského krále Emanuela, měla syna Michala; ten tedy považován za budoucího dědice portugalského a španělského, že takto spojí celý půlostrov pyrenejský pod jedním žezlem; nemělo se to státi: umřel mladý.

Dědičkou španělských zemí byla tedy infantka Johana, druhá dcera Ferdinandova, od roku 1496 vdaná za rakouského arcivojvodu Filipa sličného, syna císaře Maximiliana a Marie burgundské.

Johana milovala svého chotě Filipa vřele, náruživě; on však nesplácel té lásky, a že se mu zmrzel přísný život španělský, odešel do Nizozemí; Johanu to bolelo, že z toho i zesmutněla. Matka její, královna Isabela, ještě žila a velmi se nad tím trápila; nicméně čacky vedla dále mnohonásobné záležitosti panovnické; později také tělesné bolesti, tak prudké, že sotva se zvedla na loži, snášela trpělivě, až ji smrt osvobodila 26. listopadu 1504 u věku 54 let; pohřbena ve františkanském klášteře sv. Isabely v Alhambře.

Kastiliané neuznávali dále Ferdinanda králem; raději se přichylovali k Filipovi a Johaně, že by tedy Ferdinandovi zase nebylo zbývalo než jeho malá Aragonie; věc urovnala se v ten smysl, že oba mají spolu vlásti. Ferdinand nedal světu pokoje; po smrti Isabelině jako by dobrý duch odstoupil od něho; ukazovala se horší stránka jeho povahy, zištná, úkladná; s pomocníkem, králem francouzským, vedl válku neapolskou, která již neměla tak vznešeného podnětu náboženskonárodního jako maurská; a když se oba spolčení výbojci neshodli o kořist, zplanula mezi nima válka španělsko-francouzská, v níž to španělský vojvoda Gonsalvo de Corduba a francouzský rytíř Bayard, jemuž krajané dali

přívlastek „le chevalier sans peur et sans reproche“ t. j. rytíř bez bázně a bez hany, neboť prý v boji „doráží jak beran, brání se jako kanec a prchá jako vlk“, zaskvěli se jako hrdinové rytířskou slávou na samém sklonu středověku.

Ferdinand, ani nedocela rok po smrti své choti, oženil se podruhé s Germainou, neteří krále francouzského, jednak aby se Aragonie po jeho smrti nedostala Filipovi, a též aby tomuto odloudil francouzského krále. Když pak Ferdinand umřel roku 1516, pohřben v kathedrale granadské; rakev královny Isabely také tam přenesena a položena mu po boku.

Karel V.

Filip I. nevladařil dlouho: osmadvacetiletý zemřel již roku 1506 na zimnici; Johana zšílela z toho docela; myslíc, že manžel oživne, dala si jeho mrtvolu donésti do pokoje; v tom šílenství žila pak ještě skoro padesát let.

Filip švarný a Johana šílená měli syna

Karla; ten prohlášen pak králem španělským jakožto Karel I., a když se stal i německým císařem, byl toho jména V.; ve Španělích vládl od 1516—1556; za jeho mladosti spravoval zaň říši kardinal Ximenes. Tak přišel rakouský rod též na trůn španělský.

Nové cesty a země. — Jindřich plavec.

(1418—1460.)

Na počátku 14. století, když byl řád templářský zrušen, založili králové portugalští místo něho řád Kristův. I v Portugalech byly dynastické spory; když vymřel starý panovnický rod burgundský, přišel na trůn Jan, nemanželský syn předposledního krále staré dynastie Pedra I.

Za krále Jana I. (1385—1433) vydán nový zákonník, který jest podnes hlavním pramenem práva portugalského. Tehdy již se také pociťovala síla a touha rozšířiti své panství na moři. Roku 1415 odňal král Jan africkým korsarům Centu, důležitý přístav proti Gibraltaru.

Syn jeho Jindřich plavec, maje na to důchody jakožto velmistr řádu Kristova, podnikal smělejší výpravy na rozmnožení říše; r. 1418 objeven ostrov Porto santo, za rok Madeira, neobydlené, a hned se tam zakládaly osady; na Madeiře zapálen prales, a v půdě pohnojené popelem dařila se réva a cukrová třtě.

Potom objeveny ostrovy Azory, ostrovy kanarské a kapverdské naproti Zeleného mysu; obeplut mys Non, jenž trčí holým skaliskem

daleko do moře, a myslilo se, že za ním je konec světa; od té doby se mu říkalo „bojador“ t. j. oplutý; pak už snadno objeveno ústí řek Senegalu a Gambie.

Roku 1442 dovezeni poprvé černoši do Portugal; slibovali za propuštění mnoho zlata, a tak obrátili chtivé oči portugalské na další „pobřeží slonoviny a zlatonosné“. Jindřich plavec byl v nejlepším, když umřel r. 1460.

Diaz u mysu Dobré naděje.

(1487.)

Po Jindřichu plavci opadly ty snahy trochu; někteří stateční mužové přece po něčem pokračovali v díle. Jedouce čím dále podél pobřeží afrického a vidouce, že se Afrika nešíří k jihu, jak se myslilo, ba že stále ustupuje k východu a končí někde v širém moři, pojali myšlenku, dostati se tamtudy do báječné Indie, pravlasti všeho drahocenného zboží a koření.

Portugalci počítali, že kdyby se do Indie dostali po moři, potáhli by mnoho výdělku do své vlasti a přivedli by obchod z mohamedanských rukou do křesťanských. Až po tu dobu totiž všecek obchod z těch zemí chodil skrze Araby a Peršany na severozápad do chvalinského jezera, odtud po Volze do Novgorodu a pak na západ; nebo z Indie do Alexandrie a Cařihradu.

Roku 1470 přeplouli rovník; báli se z daleka, že se jim tam lodě chytnou slunečním úpalem, a zatím se tam vše zelenalo, jak u nich doma;

také prý viděli na obloze jiné hvězdy a slunce mívali k severu.

Za krále Jana II. (1481—1495) podnikány další námořní výzkumy, z nichž nejzajímavější jest, že zeměpisec, badatel, diplomat a námořník, původem čech, Martin Behaim, jehož rod již ve 13. století v Norimberce vyspěl na velkokupce, roku 1484 a 1485 objevil pobřeží konžské; i s Kolumbem byl znám a srozuměn.

Roku 1486 vedl smělý Bartolomeo Diaz malé loďstvo ještě dále k jihu; když se doplavili řeky Oranje, chytla je bouře a zahnala daleko na širé moře; Diaz chtěl se pak opět dostati k pobřeží, a když se dlouho neukazovalo, napadlo mu, že snad už jsou za ním; zatočil tedy k severu, a vida se pobřeží táhnouti směrem severovýchodním, dovtípil se, že již opravdu obeplouli dolní cíp Afriky.

Diaz nazval jej „burným předhořím“ — cabo tormentoso; král Jan nazval to předhoří mysem Dobré naděje, neb doufal, že tím nalezena cesta do Indie.

Vasco de Gama do Indie.

(1498.)

Králi Janovi nesplnila se „dobrá naděje“, dostati se do Indie. Teprv jeho nástupce Emanuel velký (1495—1521) vypravil čtyry lodě hledat cestu do Indie. Velitel Vasco de Gama držel se pobřeží sofalského a mozambického, až melindský král jim dal znalého kormidelníka, který

je z jara r. 1498 zavezl přikem po moři do přístavu Kalikuta. Cesta do báječné Indie byla protržena.

Portugalci nalezli tam průmysl a obchod v plném květu; maur jeden z Tunisu, znaje španělsky a prodlévaje tam za obchodem, byl jim ve mnohém dobrou radou. Zamorin t. j. vladař kalikutský byl ochoten k obchodní smlouvě.

Vasco de Gama.

Vasco byl po návratě povýšen do stavu hraběcího s důchodem 3000 dukátů.

Z jara 1500 vyslal král Emanuel 13 lodí do Indie; admiral Pedro Alvarez Cabral pustiv se trochu více k západu, objevil Brasilii a vrátil jednu loď s tou zprávou domů; ve strašné bouři ztratil polovici loďstva; i Bartoloměj Diaz tehdy zahynul. V Indii už se k nim měli nepřátelsky, neboť mohamedanští kupci, předvídajíce nebezpečí, popudili zamorina a lid.

Když se tedy ukázalo, že je potřeba zbrojné moci, vysláno r. 1502 znova 20 lodí, zkušený

Vasco de Gama v čele. Kalikut marně oblehán. První kolonie portugalská založena v Kochinu. Vasco přivezl do vlasti bohatou kořist; hrdinný Pacheco Pereira zatím v Indii bránil portugalských osad.

Pak vypraveno ještě silnější loďstvo, 36 lodí. Vůdce Francesco de Almeida přinutil indická knížata uznati svrchovanost krále portugalského. Na zpáteční cestě do vlasti byl na pobřeží africkém od Hotentotů zabit s 65 společníky r. 1509.

Portugalskou moc v Indii povznesl na vrchol hrdinský Alfons de Albuquerque. Město Goa, r. 1510 pokořená, stala se hlavním sídlem portugalským v Indii; za čtyry léta po ní padl Kalikut; za rok podrobena Malakka, středisko zadního obchodu indického, kde se stykali arabští kupci s čínskými.

Albuquerque byl v nejlepším, když ho stihla zvěst, že se mu odnímá moc; přál si jen ještě spatřiti Gou a při tom pohledu, vjížděje do jejího přístavu, vypustil ducha.

Portugaly staly se prvním kupeckým národem a nabyly vážného hlasu ve věcech evropských. Když pak se do správy zemí plichtila nepoctivost a svévole, a dozor byl nesnadný, zbyly Portugalcům jen trosky bývalého panství.

Kolumbus do Ameriky.

(12. října 1492.)

Ještě než Vasco de Gama východní plavbou, kolem Afriky, protáhl cestu do Indie, pojal ge-

nialní Krištof Kolumbus myšlenku, dostati se do Indie opačným směrem, plavbou na západ; na té cestě nalezl více, mnohem více než se kdo nadál, — nový díl světa, Ameriku; pročež se Amerika jmenuje též západní Indie.

Od prastara nevytratilo se vědomí, že země jest kuželovitá nebo kulatá; to tedy není původním vynálezem Kolumbovým; ale: poněvadž je země kulatá, musí se plavec vytrvalým směrem západním dostati do Indie: tuto myšlenku že pojal takovou silou a tak se jí nadchl, že na ni v sázku dal štěstí, čest i život, a že ji provedl s takou smělostí a rozvahou: to zůstane nehynoucí slávou Kolumbovou.

V tehdejší horečce objevitelské popadla Kolumba vší silou myšlenka, dostati se západem do Indie; hořel dychtivostí, nalézti někoho, kdo by mu ji pomohl uskutečniti: Janované odmítli; Portugalci se zachovali věrolomně; ve Španělích měli válku maurskou; Kolumbus marně se pokoušel v Anglii.

Teprv když padla Granada, byla královna Isabela na přímluvu svého bývalého zpovědníka ochotna zastaviti na to své šperky.

V přístavě Palu na rychlo vypraveny tři dosti chatrné lodě a časně z rána 3. srpna 1492 vyplouly. Od kanarských ostrovů pustili se přímo na západ; lodě majíce dobrý vítr, letěly jako šípy po širošíré hladině, ve dne v noci, do šeré neznámé dálavy; lodníkům počínalo býti úzko a teskno mezi pouhým nebem a mořem; Kolumbus těšil, zmužoval, kdo první uvidí zemi, že dostane

roční plat od královny a od něho hedbávný kabátec. Kolumbus uviděl první bezpečné známky blízké země, světlo se pohybovati, ale mlčel, aby jiným popřál té radosti.

Konečně 12. října o 2. hodině ranní zavýsknuto z přední lodě: „země, země!“ lodě se srazily, všecko se objímalo radostí a odprášeli se Kolumba; v lodní kapli kněz zapěl „Te Deum“; k ránu stanuli před pěkným ostrovem Guanahanim, jemuž Kolumbus dal jméno San Salvador t. j. Spasitel, a slavným obřadem jej prohlásil za španělský majetek.

Pak objeven ostrov Kuba; po něm ostrov Haiti, jemuž Kolumbus přezděl Hispaniola (= malé Španěly) a později dle hlavního města nazván San Domingo. Potom se vrátil.

Cesta z Palu do Barcelony, kde královský dvůr tehdy dlel, byla netrženou vítězoslávou; v královském paláci rozlétly se dvéře u korunní síně, když Kolumbus měl vkročiti; králové Ferdinand a Isabela povstali s trůnu a uvítavše ho kázali mu sednouti vedle trůnu — pocta neslýchaná; sedě Kolumbus vykládal příhody cesty, líčil nové země, ukazoval všem ku podivu dovezené rostliny, zvířata, lidi. Kolumbus byl na vrcholu štěstí a slávy; jeho jméno se rozletlo po všem světě.

Admiral Kolumbus chystal se ke druhé cestě na západ; vybrav si 1500 mužů vyplul z Kadizu na 17 korábech v září 1493. Objevil ostrovy karibské, Dominique, Guadeloupe, Portorico a jiné, kdež nalezl v brnících lidské maso; pak za-

ložil na Hispaniole pevnost Fort Isabellu, objevil ostrov Jamaiku a uloživ obyvatelstvu daně, by dovezl králi zlata, vrátil se.

Proti Kolumbovi již pracovala závist; Kolumbus rozplašil podezření a s novým loďstvem po třetí zamířil na západ, hledat cesty do východní Indie; drže se poněkud jižněji, objevil ostrov Trinidad (= Trojici) a ústí řeky Orinoka v jižní Americe; cesty do Asie však nenašel.

Kolumbova smrt.

— Nedůvěřivý král Ferdinand vyslal úředníka, šlechtice Bobadillu, který bez výslechu dal Kolumba do želez a poslal do Španěl.

Jemnocitná královna Isabela vymohla, že hned posláno mu naproti s rozkazem, aby se mu okovy sňaly; byl vlídně přijat, ale výhody a práva, smluvou mu zaručené, zadržovány mu.

Po čase opět mu král povolil na cestu roku 1502 čtyry celkem vetché koráby; Kolumbus po

čtvrté a naposledy vykonal tu cestu; celý rok marně pátral v mexickém zálivu po nějakém průjezdě na západ. Po některých nehodách obrátil se na cestu do vlasti; několik dní po návratě do Španěl, v listopadu 1504, zemřela královna Isabela, jeho všecka naděje. Když se Kolumbus písemně a ústně hlásil o dodržení smlouvy, odpovídalo se mu vyhybavě a chladnou zdvořilostí.

Kolumbus zemřel 21. května 1506 ve Valladolidě. Syn jeho Diego stal se pak místodržitelem. Vnuk don Luis byl poslední mužský potomek Kolumbův.

Letos tedy, 21. května 1906, připadla 400letá pamět úmrtí Kolumbova; na oslavu toho jubilea vydá „Dědictví Cyrillo-Methodějské“ celou knihu o Kolumbovi, kdež se důkladně vyloží, co se zde, v rámci světových dějin, mohlo jen přehledně nastíniti.

Balboa u Velkého oceanu.

(1513.)

Španělé už i poznali úžinu darijskou a panamskou; tam doslechli o zlaté zemi, u velkého moře, prý šest sluncí cesty.

Vasko Nuněz de Balboa, velitel darijský, přibrav si 190 rovně smělých, pustil se r. 1513 přikem přes úžinu do neznámých krajů za slibovanými poklady; tisíc indianů je provázelo přes hory, doly a dravé toky, močálem i pralesem; ze šesti sluncí bylo pětadvacet, a cesta ztěžována hladem, žízní a sterým nebezpečím.

Konečně dorazili k hoře, s níž viděti prý širou vodu; Balboa vystoupil na horu první a sám; ostatní vidouce ho kleknouti a sepjati ruce, přišli za ním, a tu před nimi vlnilo se moře do nedozírama daleka; Balboa je nazval „jižním mořem“.

Pak šli ještě dále k jihu; všude dostávali zlato a drahé kameny. Balboa netroufaje si příliš daleko jen s tolika lidmi, vrátil se; pak poslal králi Ferdinandovi vzácné dary s prosbou, by se mu svěřilo místodržitelství v Darii; avšak jmenován Davila, který odpudil Balbou a tak nehodně si vedl, že přívětiví indiani stali se naň zuřivými divochy.

Cortez v Mexiku.

(1519—1521.)

Když Grijalva objevil Mexiko, vyslal Diego Velasquez, místodržitel na Kubě, svého důstojníka Ferdinanda Corteza na jedenácti lodích, dobyt té země.

V únoru 1519 vyplul Cortez a po šesti nedělích přistál u břehů mexických. Hned založil pevnost „La villa rica de la vera Cruz“ to znamená: bohaté město pravého kříže, nynější Vera cruz.

Obyvatelé Aztekové a jejich panovník Montezuma, posílali jim drahocenné dary, že se jich takto zbudou, ale tím právě jim dělali chuť na více. Cortez přemluvil své lidi, že s jejich povolením spáleny lodě, aby nemajíce na čem se vrátit, všichni všecku spásu hledali v udatnosti.

Pak postupoval Cortez k Mexiku městu; lidnaté osady Zempoalla, Tlaskala a Cholula, nerady poddané Montezumovi, uvítaly ho; 6000 Tlaskalanů přidalo se k němu na další pochod.

V úrodném údolí, mezi dvěma jezery prostíralo se město Mexiko; přístup k němu byl po dlouhých, úzkých hrázích; Cortez směle vstoupil se svými do výstavného města; Montezuma vykázal jim rozsáhlý palác, z kamene zděný. Mexičané byli hrozní modláři; vrchního boha Viclipucli měli z pšeničné mouky a z medu; oči měl zelené, zuby žluté; obětovali mu lidi, a sami též požívali lidského masa.

Montezuma holdoval španělskému králi, tehdy Karlovi V. Po některém čase Cortez netuše si tam, tajně a tiše v noci odcházel z města; v poly hráze pustili na ně mexičané s lodic mračno šípů, a po tuhém boji nechal Cortez na bojišti v tu „smutnou noc“ 450 svých lidí zabitých a utopených, všecky koně, děla, prach a poklady. Na úsvitě Cortez plačky prohlídal zbytky svých věrných; kdo živý padl v zajetí, byl bohům obětován.

Cortez usadil se v Tlaskale a když se opět zmohl, dobyl Mexika; někteří španělé nenalezše u císaře Guatamozina dosti pokladů, položili jej a ministra na žhavé uhlí; ministr skučel bolestí, a Guatamozin ho káral: „což pak já ležím na růžích?“ Cortez přihodiv se k tomu, osvobodil je.

Po těch válečných činech, Cortez jako královský náměstek mexický, získal i značných zásluh o tu zemi po kulturní stránce: město

Mexiko znova vystavěno, místo pohanského chrámu vyzdvižen velebný dóm, a pater Almedo, který se tolik nanapomínal španělských vojáků k laskavosti na indiany, stal se prvním biskupem. Lid po zástupech přijímal víru Kristovu.

I výborný Cortez, když naň padla nedůvěra, složen s úřadu a směl jen podnikati a říditi další nálezy; tak roku 1536 objevil Kalifornii. Umřel roku 1547 u španělského města Sevilly; převezen a pohřben v Mexiku.

Pizarro do Peru.

(1532.)

Peru, nejbohatší země v Americe, bylo již trochu známo z výpravy, kterou v tu stranu podnikl Balboa. Z popudu a nákladem dvou soukromníků vypravil se tam Francisco Pizarro; nemaje dosti síly vrátil se s nepořízenou.

Pak ho tam vypravil král španělský o třech lodích s 180 muži.

V Peru vládli Inkové; právě když Pizarro přijel, byla tam krutá válka občanská; bratři Atahualpa a Huaskar přeli se o vládu; Pizarro zřídiv si z několika zděných domů tvrz, počal jednati s Atahualpou, že mocný král je posílá, a že nesou novou víru; potom polní kněz učinil kázaní a tlumočník je překládal; že nemohl nalézti některých slov, ukázal Pizarro na bibli řka: „Tato kniha to praví“. Atahualpa přidržel prý si knihu k uchu a neslyše ji mluviti pravil: „Nic neříká“; kniha padla na zem a Pizarro dal

prý zajati Atahualpu a krutě se pomstil za tu urážku. Indiani dlouho nazývali písmo „mluvícím papírem“.

Zajatý Atahualpa nabídl, bude-li propuštěn na svobodu, že dá pokoj, v němž byl držán, do té výšky, pokud dosáhne, naplniti zlatem; výška poznačena uhlem na stěnách, a Peruané opravdu nasnášeli tolik zlata; Španělé rozdělili si kořist, a za nedlouho hemžilo se v zemi zlatalačnými dobrodruhy, kteří nakládali s domorodci hůře nežli s dobytkem.

Pizarro založil nové sídelní město Limu. Almagro, jenž zatím dobyl země Chile, znepřátelil se s Pizarrem; byl poražen a v Limě odpraven. Almagrova strana pak i Pizarra zavraždila.

Pizarrův bratr Gonzalo Pizarro, podnikl nezdařenou výpravu do báječně bohaté země El Dorado; spory s Almagrem, synem odpraveného, vedeny a naplněny neslýchaným ukrutenstvím.

Konečně vyslán ze Španěl královský komisar, kněz Pedro de la Gasca, inkvisiční rada; přišel beze zbraně r. 1547 a slíbil všem milost, kdo hned složí zbraň; tisíce se poddávaly; nepoddajný Gonzalo Pizarro jat a sťat; potom zaváděn v zemi klid a řád; Gasca odcházel pak ze země chudý, jak tam přišel, a zemřel biskupem ve Valencii; jest poslední z velkých a šlechetných mužů, kteří vystoupili na krvavé jeviště americké.

Las Casas.

(1494—1566.)

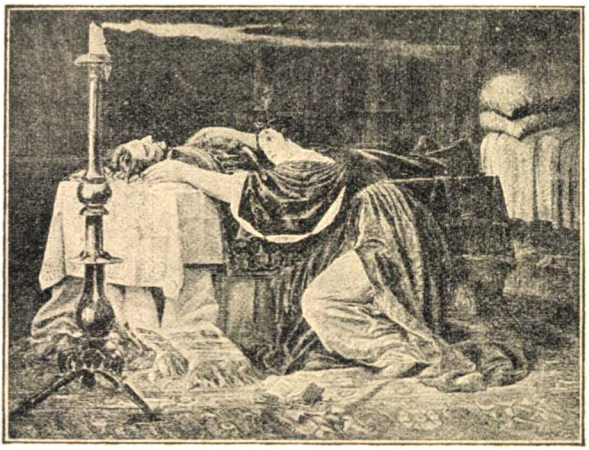
Španělské panství v Americe šířilo se rychle; severní končiny spravoval místokrál mexický; jižní kraje měly královského náměstka v Peru; později vyňat z jeho pravomoci horní pruh jižní Ameriky a přidělen novému místokráli v Nové Granadě. Ale vniterně říši uspořádati, a hlavně upraviti poměry bílého plemene k rudému, nešlo tak rychle a stálo mnoho utrpení a krve.

Již Kolumbus, aby kočovné a práci nezvyklé Indiany zvykal usedlému životu, nařídil, že část jich místo daně má pracovati sadařům; za místodržitele Bobadilly dělili se španělští sadaři o rudé dělnictvo: „repartimientos“, jako by se dnes řeklo „rayony“; Indiani při bídné stravě přetěžováni a týráni nelidsky; osm měsíců měli pracovati, pak byli puštěni, ale mnoho jich hynulo při práci, jiní cestou domů nebo ve spustošeném domově.

Útlocitná královna Isabela provedla, že dána Indianům svoboda; ale když zase ustala všecka práce v sadech a dolech, dovoleno přece, že Indiani smějí býti za plat přidržováni k mírné práci; rozkazu málo se dbalo a po Isabelině smrti jako by ho nebylo.

Největšími ochranci ubohých rudochů byli misionáři; zvláště repartimientos potírali dle práva přirozeného a božského; osadníci žalovali dominikany u krále; ten rozhodl, že snahy dominikanů jsou dobré, ale nemístné.

Nejvíce v té horlivosti vynikl pater Bartolome de las Casas, který provázel Kolumba na jeho druhé cestě; kázal horlivě proti zotročování a když nepomáhalo, vydal se několikrát do Evropy, orodovat u krále za ně; všecka dobrá vůle králova zarážela se před otázkou, kdo že pak bude pracovati, když líní Indiani nebudou nuceni?

Infantka Johana u nebožtíka chotě.
(Ke str. 633.)

Las Casas neochaboval; připadl na myšlenku: dokázati skutkem, že Indiani nechají se dobrotou naváděti k práci; umínil si zavésti vzorné sadařství; dostal na to potřebný kus kraje a tři lodě se zásobami; ale roztrpčení Indiani přepadli novou osamělou osadu r. 1520 a zabili, kdo neutekl. Zahanbený Las Casas vstoupil k dominikanům.

Roku 1543 stal se Las Casas biskupem; na církevním shromáždění v Mexiku všichni američtí biskupové zatratili otroctví indianské; mezi návrhy, jak tedy nahraditi jejich práci, vyskytl se také, dovážeti černochy z Afriky: ti že jsou silnějšího těla a více zdrží; někteří už je měli; Las Casas vybíraje ze dvojího zla menší, svolil k tomu, aby ulehčil svým milým Indianům — nevěda chudák, co z toho pojde: po moři dováženi černoši z Guineje, kdež kupováni od jejich krajanů za gořalku, prach a jiné škodlivé i neškodlivé věci.

Nesnadno vypověděti, co šlechetný Las Casas slovem, písmem a skutkem učinil ve prospěch rudých domorodců — dvanáctkrát přeplul ocean! — co vše vytrpěl od svých ziskulačných odpůrcův, i od samých Indianů, a posléze též od — nectných dějepisců, kteří jeho knězskou památku przní pomluvou, že byl původcem negersko-amerického otrokářství.

První kolem světa.

(1519 – 1522.)

Za těch výprav do zámořských krajů pokoušeli se též jiní národové rozmnožiti své území: Angličané objevili Labrador, jiní jiné; a což více: nalezena cesta kolem světa — náhodou, neboť se chtělo, jako za Kolumba, tamtudy přijeti do východní Indie.

Ferdinand Magellan, vlastně Magalhaes, rodilý portugal, sloužil pod Albuquerquem v Indii

a objevil ostrovy Molukky; když mu pak nechtěli zvýšiti služné, odešel mrzutě do španělských služeb; tam si na svůj záměr vyprosil od krále Karla V. pět lodí s 234 lidmi.

Vyjel ze Sevilly 10. října 1519; tihl pořád k jihu, až v lednu 1520 dorazil k ústí řeky La Platy, v jižní Americe; pak podél břehu k jihu prohledával každý chobot; když už byli hodně na jihu a stožáry a plachty měli jeden led, přezimovali tam.

V říjnu měsíci, kdy tam počíná jaro, vyplul Magellan a nalezl pod dolním cípem jižní Ameriky průjezd, nazvaný po něm; přes měsíc jeli těsnými ledovými zmolami, až konec listopadu vyplouli do širého moře.

Magellan myslil, že jsou někde blízko Indie; jeli a jeli, už přes tři měsíce, pořád na západ; hlad a žízeň už jim byly v patách; do sucharu dali se jim červi, že se jim rozpadal v prach, voda hnila; už jedli řeziny a kůže, rozmoklé v mořské vodě, a pak pečené; dvě myši platily se dukátem; k tomu nesnesitelné horko; nemoc a úmor se zmáhaly. Ale pohodu měli; nebe pořád jasné, povětří tiché, plavba klidná; proto Magellan nazval to moře tichým.

Konečně, 6. března 1521 dorazili k obydleným ostrovům; že ostrované byli velmi zruční zloději, dáno jméno ostrovům Ladrony (zlodějské). Odtamtud připlouli k ostrovům Filipinám; na jednom z nich stal se král křesťanem, když mu Magellan slíbil, že mu podmaní všecky nepřátely; když se za tím účelem vydal na ostrov Matan,

byl 26. dubna po celodenním boji na ústupu zastřelen. Magellan tedy jen tak objel zeměkouli, když se mu počítá cesta, kterou dříve vykonal z Portugal do Indie a na Molukky; první vlastně a v celosti objel zemi jeho důstojník Cano, jenž po něm převzal velení. Nicméně Magellanovi přísluší po Kolumbovi první čestné místo mezi smělými plavci.

Mužstva zbývalo již jen na dvě lodě; v podzim r. 1521 objevili ostrov Borneo, pak Timor; tamní portugalci nemohli pochopiti, odkud se jim tu od východu vzali španělé, a měli se k nim nepřátelsky; na jediné lodi, jménem Viktoria, podařilo se španělům prchnouti, a po dlouhé cestě indickým mořem a kolem Afriky doplavili se šťastně přístavu San Lucaru v ústí řeky Quadalquiviru. Podle evropského času bylo tehdy 7. září 1522; oni na lodi počítali o den méně, poněvadž západní cestou kolem světa ztrácí se jeden den: za každý stupeň zeměkoule 4 minuty, tedy za 360 stupňů 1440 minut neboli 24 hodin.

Rozvaha těch objevů.

Objevení Ameriky mělo líc a rub. Pěkně se čte o smělé podnikavosti při tom, než litovati bývá, že to nešlo bez krveprolití, někdy jak ukrutného, tak svévolného. Mnoho Indianů mělo zajisté proč klnouti objevitelům, nicméně lidstvo přece jim mohlo za to žehnati.

Amerika pozvednuta v civilisaci; pravda sice, američtí divoši poznali od evropských

cizinců, jež měli za nějaké vyšší bytosti, ledaco nepěkného a zhoubného, ziskuľačnost, ošemetnost, opilství, a pochytli od nich i nemoci, třeba neštovice; nicméně jim Evropané velmi prospěli: Mexičané snad dodnes by byli lidožrouty, a vůbec ve vzdělanosti nebyli by mnohem dále, než jak je nalezl Kolumbus, Cortez a Pizarro, kdyby ne křesťanských objevitelů; křesťanství přišlo se svým světlem, se svou vzdělaností, mravností a svobodou, se svými školami, kláštery a duchovní správou a pouštělo pevné kořeny, pravda s velikými překážkami lidské zloby.

Evropa se však též sama povznesla těmi nálezy: ovládla od té doby svět. Obchod, až po ty časy jen evropsko-asijský, stal se světovým; posavadní obchodní spolky a státy, jako námořní státy italské a německá hansa, pozbývaly své výsady; výhoda přicházela též na jiné, i menší, které tím nabývaly politické vážnosti.

I v niterném životě státu měnilo se mnoho: obchodem a rozmanitou živností zmáhal se lid a jeho moc; do té doby mocná šlechta, od vynalezení střelného prachu otřesená na své výhradě puškou zmohutnělého měšťana a jeho žoldnéře, uhybala a padala, poněvadž průmysl více se vyplácel než zemědělství.

Ve způsobě soukromého života mnoho se zjinačilo; zlata a stříbra tolik se dováželo z nového světa, že rolnický a řemeslný lid od pluhu a z dílny pospíchal hledat drahých kovů; Španěly téměř vylidněny. Po té stránce Španěly, jak se zmohly, tak rychle padaly, že by jim lépe

bylo bývalo bez Ameriky; ale s druhé strany, když se do oběhu dostalo více zlata, jako by tělu krve přibylo: nastal čilý ruch a shon po něm, po výdělku; životní potřeby podražovaly a množily se; stará prostota sice pořád více ustupovala rostoucímu přepychu, ale kdož by si troufal šmahem to haniti, když tisíce a tisíce pilných a umělých rukou se hýbalo, by nastačilo těm zvýšeným požadkům?

Plodiny užitečné dovezeny z cizích zemí: na jídlo zemáky či brambory, na požitek tabák, cukr, káva, na léčení kůra chinová, na barvení indigo, cochenille a červené dřevo pernambukové či brazilské, v obyčejné řeči „březulka“; kakaovým bobem Indiani si platili, Evropané vaří z něho čokoladu a t. d.

Za většího blahobytu zmáhalo se umění; vědy náhle zrostly, zvláště mathematika, hvězdářství, silozpyt a přírodopis rozmnožily své obory; ze zeměpisu od té doby vědělo dítě více než za stara nejučenější filosof.

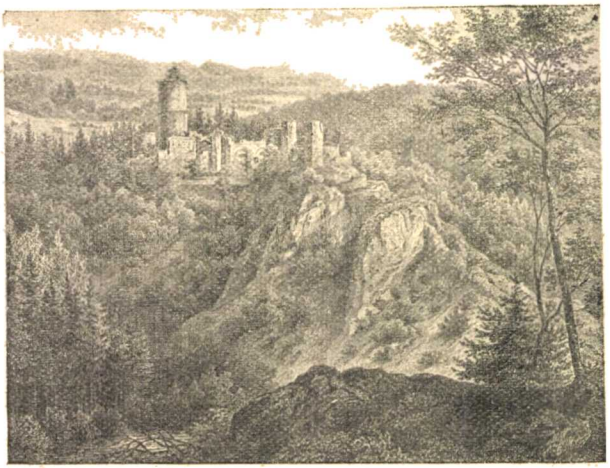
Nejtemnějším stínem těch nálezů bylo otrokářství, otročí obchod; žel, že u křesťanských národů mohlo trvati tak dlouho; a v některých zemích pod anglickou, německou a jinou správou ani v našem století namnoze nebývá lépe.

Hansa.

Podmínkou zdárného obchodu bývala vždy jistota cest. Bývaly doby, zvláště ve slábnoucí říši německé, že kupci na silnici bývali přepa-

dáni a obíráni; i lodě jejich na řekách loupežně zadržovány. Města se domáhala ochrany, a když státní moc nestačila, sama se na to sdružovala (viz str. 387).

Ještě více nebezpečí bývalo v obchodě námořním; někde veliká část národa, jak zpomenuto str. 234 a 450, vyjížděla na lup a jímala lodě s lidem i nákladem. Kupci z Anglie, Flander,

Hasištein (str. 672).

Ruska spojovali se již v 10. století ke společným cestám.

Z obchodních společenstev časem nejvíce vynikla německá hansa, spolek obchodní a válečný města Lubeka a Hamburka k obchodování labskému a baltskému; k nim se přidávala jiná města; sdružení se spravovalo lubeckým právem. Jméno hansa značí po staroněmecku spolek,

družstvo, pořádek; r. 1204 připomínají se v Paříži „mercatores hansati“, spolčení kupci.

Prvky a jádro hansy byly tedy slovanské; pokud se neví, jak se kupečtí slované labští a baltští hájili na svých obchodních cestách, aspoň tedy potud slovanské, že hansovní města byla na území Bodricův a Luticův. Účelem hansy bylo zajišťovati cesty suché i mokré, udržovati mír v zemi a za hranicemi, chrániti si starých práv, dobývati nových výsad v cizozemsku a rovnati spory mezi sebou.

Spolčených měst nebývalo vždy jednak; ve 14. století bylo jich v hanse 70, téměř všechna od Rýna po čuchonský záliv. Moc Lubeku tak stoupla, že se odvážil války s Dánskem a zvítězil; nejeden panovník hledal přízně hrdého měšťanstva lubeckého. V Lubeku bývaly společné schůze, obyčejně každý třetí rok v letnice; i králové od severu účastňovali se; nejvíce býval potrestán, kdo byl vyloučen z hansy, „vyhansen“.

Hansa dělila se na třetiny, později na čtvrti, kvartyry: vendický s předním městem Lubekem, pak ostatní s Kolínem, Brunšvikem a Gdanskem. Hlavní skladiště (komtory) byla nejdále na sev. u Bergenu, na vých. u Novgorodu a na záp. u Londýna; do komtorů se dováželo ve velkém, tamodtud i vyváženy domácí výrobky. S Novgorodem se kupčilo po voze i po lodi; aby hanšáci nedali příčiny k nespokojenosti, měli své faktorie odděleny od města, kostely, soudy, hospody měli své, vyhybali sporům a přísně se dohlédalo na dobré zboží; neněmce nepřipouštěli

k obchodu a krutě trestali, kdo by některému cizinci dopomáhal učiti se rusky. Jinde nemívala hansa takého monopolu.

Hansa slábla sobeckou panovačností lubečanův a vlastní nesvorností, zejména co mohutněly severní státy, a ještě více, když se nalezla po moři cesta do východní Indie a do Ameriky. V Rusku zahynul její obchod, když car Ivan dobyl Novgorodu r. 1478 a nepřál hanse pro její republikanskou správu.

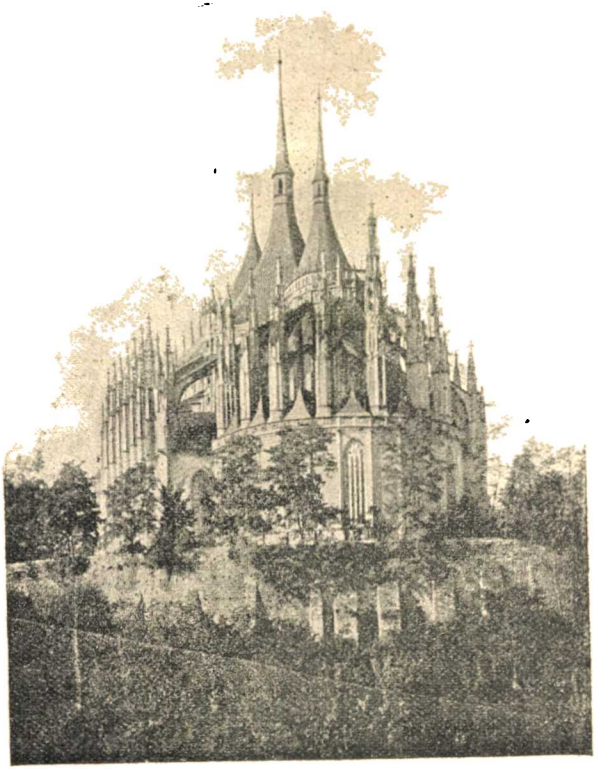
Na posledním sjezdě r. 1630 v Lubeku rozpadla se hansa; po 30leté válce rozuměla se hansou jen města Lubek, Bremy a Hamburk, která podnes se nazývají hansovními a přes všecku nepřízeň dob zachovala neodvislost.

Život v městě a na vsi.

Města již vyspěla k zámožnosti a platnosti ve státě; s tím postupovala jejich výstavnost a záliba v nádheře. Gotický sloh se zvrcholil (v Cechách teprv chrámem sv. Víta); z pozdní gotiky je vzácnou památkou kostel sv. Barborky na Horách kutných. Kromě kostelů již i radnice a jiné veřejné budovy hlásaly umělecký smysl lidu, ba král skotský nepřebýval prý tak skvostně jako prostřední měšťan norimberský.

Což může, praví znalec, býti líbeznějšího než obraz města ze středověku? Umění, které žije jen vedle zámožnosti, zavítalo, ozdobné chrámy a veřejné budovy se zvedaly v bezpečných hradbách; zelením ozdobené náměstí osvěžo-

valo útulné příbytky a v nich veselý, pracovitý život, různé zábavy hrou, žertem, tancem a vojenským cvikem. U vědomí své bezpečné zámož-

Kostel sv. Barbory na Horách kutných.

nosti vykračovali si ustrojení měšťané, hrdi na svou svobodu a odhodláni hájiti proti všeliké zpupnosti, velkomyslni v darech, počestni a přísni v rodině a zbožni před Bohem.

Křesťanský duch ještě províval všecky vrstvy a spravoval jejich životní poměry; všude byl čilý, veselý život, jak svědčí někdy až bujné hry masopustní a různé šprymy a frašky plné bodrého i štiplavého vtipu. Někdy měšťanští jinoši dům od domu přednášeli a popěvali své žerty o věcech z ulice, domácnosti a z trhu, na které se scházelo lidu po zástupech a nejednou se strhly směšné výstupy, krvavé souboje a rytířské pračky.

V oděvu se jako za našich časů střídaly mody, a někdy vyhazovány za ně takové peníze že již ve 13. století bývaly zákony na přepych, jen že se jich nevelmi dbávalo. Muži měli různobarevné kazajky, a spodky někdy hustě nabírané, jindy těsně přilehlé a každá nohavice jiné barvy; střevíce nosily se úzké, dlouhé s čapím zobanem, s vysoko vyhnutými špicemi a zvonečky na nich.

U ženského národa bývalo ještě více sháňky po nových modách; některá se ve slavnost i pětkrát za den převlékala; z národních krojů bývaly zejména vlaský, španělský a francouzský u městských dam oblíbeny.

Venkovský lid těšil se značné svobodě, ale nevšude jednak; v Cechách po husitských válkách ustřihováno lidu práv a svobod. Někde sedlák oplývaje blahobytem ťukal si sebevědomě v prsa i na kapsu, šatil se skvostně a dcery chtěl míti zemankami; za to býval terčem řiznych posměšků.

Nebylo-li pořádku a jistoty ve státě, nejvíce tím trpíval sedlák; aby ze spustošeného statku něco vytěžil, zadlužoval se na hospodářské potřeby, a zase třeba neklidil; vysoké úroky ujídaly

mu z mísy, že někdy bývala úroda již na kořeni prodaná.

U některých národů, zejména germanských, zůstalo z pohanských dob ještě mnoho pověry a různého čarodějstva (str. 12) Od nich se to tlačilo do slovanských krajů, do Čech. Církev brojila proti tomu, ale potaji páchalo se to přec, až z toho pošly hrozné soudy čarodějské.

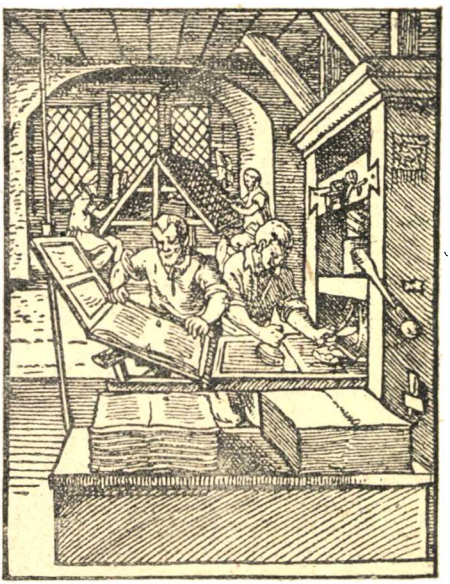
Vynálezy. Střelný prach a jiné.

Starší doby středověku uběhly v hrubší práci, kdy národové teprv pozvedáni ke světlu vzdělanosti; po nějakém čase a pilném cviku vyznačovali se řemeslnou zručností a uměleckou dovedností; za pozdních dob středověku již vynalézali novoty a některé tak důležité, že přivodily mocný obrat téměř v celém člověčenstvu.

Střelný prach byl prý ode dávna znám Číňanům, Indům, Arabům; častěji zmíněný „řecký oheň“ snad také již byla nějaká podobná sloučenina zápalných látek; v Evropě střelný prach přišel ve známost za dob císaře Karla IV.; obyčejně se vypravuje, že jej vynalezl mnich Berthold Schwarz (kolem 1350); náhodou dal do hmoždíře ledek, síru a dřevěné uhlí; když na to padla jiskra, vybuchlo to a vyhodilo poklop do stropu; kolikrát to opakoval, tolikrát to vybuchlo; tím se přišlo na myšlenku metati z děl kamení a koule, bourati hradby.

Válečnictví se změnilo zcela; střelným prachem přišla do válečnictví nová jednotka:

k síle též důvtip, tedy jakési vyrovnání sil. Rytíři tou zákeřnou zbraní, kde neplatí tělesná síla a osobní statečnost, pohrdali, nicméně zůstala a zvítězila; jádrem vojska stala se pak pěchota puškou ozbrojená.

První knihtiskárna.

V Čechách poprvé se střílelo prachem za krále Václava IV., ve sporu jeho milce Jana Čúcha s arcibiskupem; ve stoleté válce francouzsko-anglické a ve válkách husitských hojně se bilo z děl.

Ve věcech míru byla důležitým vynálezem magnetická střelka, jež se vždy jedním

koncem točí k severu; i tu podle zpráv misionářů již znali Číňané a Arabi, ale potřebovati ji na širém moři ještě neuměli; amafišti kupci v dolní Italii poznali ji kolem r. 1200, avšak teprv krajan jejich Flavio Giojo počátkem 14. století řídil podle ní svou plavbu po moři; tak vlastně teprv umožněny daleké cesty po široširém oceanu.

V té asi době vynalezeny brejle; jedni myslí, že učeným vynalezcem byl františkán Roger Bacon, jiní že řeholník Alexander z Pisy nebo florenťan Armati kolem r. 1290.

Hodiny se závažím znaly se již v jedenáctém století; myslí se, že je vynalezl učený Gerbert de Aurillac, zpomenutý učitel císaře Oty III., později papež Silvester II. Město Padua mělo věžní hodiny již r. 1344; potom hojně skládány orloje s různým mechanismem. Kapesní hodinky, na péře místo závaží, první prý kolem r. 1510 sestavil norimberčan Petr Hele; proto a že byly vejčité podoby, říkalo se jim „norimberské vejce“.

Knihotisk.

Daleko nejvýznamnější kulturní vynález byl knihotisk, knihtiskařství. I v tomto vynálezu postupovalo se nenáhle, po něčem, po jednotce pravdy. Od nepaměti umělo se vyřezávati rozličná znaménka do dřeva neb do kovu a vtiskovati je do měkké hmoty, jak zmíněno ve „Starém věku“ třeba str. 93; tímto uměním razily se peníze, hotovily pečeti a j.

Ve 14. století počalo se vyřezávati z dřevěných tabulek vypouklé tvary a podoby osob na hrací karty a pak i obrázky svatých, potírati je mokrou barvou a otiskováním rozmnožovati. Aby však nebylo potřebí pod každý obrázek, kolikrát byl otištěn, tolikrát připisovati jeho výklad, učinilo se s písmem, co s obrazem: vyřezalo se v celosti pod obrazem a tisklo se hned s ním (xylograficky).

Gutenberg.

Odtud snadno se přišlo na myšlenku: vřezati do desek celou knihu, zprvu kratší, pak i delší a nejdelší, celou bibli, a otiskovati. To sice byl značný pokrok, ale měl ještě tu velkou vadu, že pokaždé bylo potřeba tisknouti celou knihu, a nemohlo se v tom nic měniti; taková kniha již mohla býti lacinší než psaná, ale pořád ještě byla drahá.

Další jednotka ke zdokonalení byla: rozřezati souvislou tabuli na jednotlivá písmena a skládati je libovolně do kteréhokoli pořádku. Ten rozhodný krok učinil prý Jan Gensfleisch, chudý šlechtic z města Mohuče, příjmím Guten-

berg. Pak se zlepšovalo dál a dále, i v ostatním, co k tisku náleží.

Ačkoli počátky knihotisku obyčejně takto se vykládají, přece není ta věc úplně zjištěna. Zároveň s Gutenberkem tiskl knihy nějaký Pfister, ba mnohem dříve provozoval umění tiskařské v Haarlemu Vavřin Jansson, příjmím Köster, poněvadž prý byl kostelníkem. Holanďané tedy sobí si čest a zásluhu prvé myšlenky.

Tím vynálezem ihned knihy značně zlaciněly; ačkoli se nelišily od psaných, poněvadž matice prvního tisku hotoveny zcela dle písma řeholníků, přece tištěná bible o třech svazcích nabízena na trhu v Saint Dénisu (u Paříže) za třicet zlatých, kdežto psaná stála šest set.

Středověk si hned pospíšil užiti důležitého vynálezu: do roku 1500 mělo každé veliké město knihtiskárnu, a kniha knih, Písmo sv. „Vulgata“ vydána do té doby ve více než ve steru vydání; kromě latiny i v každé národní řeči.

Knihy tištěné před r. 1500, nazývané prvotisky (incunabula či paleotypy), jsou již velmi vzácny. První česká kniha, vytištěná v Plzni r. 1467 byla kronika trojská; celá bible — „pražská“ vydána r. 1488. Ze slovanských knih první tištěna hlaholská r. 1483 v Římě, o 10 let dříve, než první kyrilská.

Levnější výrobou knih rozšířily se užitečné vědy a výborné plody ducha, že netřeba se obávati jaké obecné nevědomosti; pravda, že tím uvolněna cesta i škodlivým knihám, nicméně i zde prospěch zajisté mnohem převažuje škodu.

Česká písemnost.

České písemnictví — aspoň pokud se zachovaly jaké jeho památky, v této době teprv (1300 až 1500) procitlo k významnějšímu protože k národnímu životu.

Za nejstarších dob zajisté měli Čechové a vůbec Slované své obřadní zpěvy náboženské — a světské písně hrdinské. Náboženské zpěvy za křesťanských dob zanikly, národní se rozplynuly v pouhé pověsti o hrdinech.

Z doby slovanské liturgie, i z pozdější latinské zachovaly se některé psané památky. Z umělého a národního básnictví nic nezachováno, ačkoli se ví, že něco takového bylo, jako třeba že Praha se rozléhala zpěvem o výpravě na Milan (str. 340). — Věda, hlavně historická, chodila po latinsku (Kosmas).

Od časů krále Václava I. (ve 13. stol.) pochází již mnoho českých památek literarních; vše ve směru západním, v duchu rytířském. Překládáno i napodobeno z hrdinských zpěvů o králi Artušovi (str. 478), o Alexandru velkém; i náboženské látky spracovány v legendy; z domácích, národních skladeb nic není zachováno.

Za dob krále Jana lucemburského sepsal rytíř Dalimil rymovanou kroniku, první českou. Universitou přicházely do Čech nové myšlenky a podněty k písemnosti. Králové Karel a Václav přáli českému jazyku v řeči a v písmě. Místo básnické formy zmáhala se prosa; volným slohem napsal prvou kroniku mistr universitní,

rektor školy u sv. Jiljí a posléze ač nebyl knězem, farář v Chudenicích **Přibík Pulkava** († asi 1380).

Z té doby pocházejí **první české zápisy** v zemských deskách. **Nejstarší památka právnická** česky psaná jest **Kniha rožmberská** neboli

Tomáš ze Štítného vyučuje své děti.

„práva starého pána z Rožmberka“ z r. 1360; z pozdější doby je „Výklad na právo země české“ od pana Ondřeje z Dubé († 1412), jenž kromě právnického obsahu líčí v předmluvě život té doby, „aby ta ctná pamět starého práva a zemský řád s ním, starým člověkem neminula“.

Tomáš ze Štítného (1331—1400), rytíř a hluboký myslitel, který „jsa v svých letech poctivý a v svém šlechetném životu do starosti zachovalý, vedl život bohabojný a pokojný na své tvrzi“ vychovával své děti a pěstoval filosofii po česku, začež universitní páni naň žehrali, že nejsa mistrem píše o věcech učených a že česky píše. Štítný je plnější a jadrnější než Hus.

Janem Husem nastal v české literatuře důležitý obrat; odtud se počítá novější, střední doba. Hus, reformator jazyka, tvůrce jednotné řeči spisovné a původce nové soustavy pravopisu, byl i hlavním spisovatelem své doby. — Po něm za bouřlivé doby nebylo ani kdy ani chuti k jaké literarní činnosti, leda nějaká historická zpráva a hlavně hádky náboženské; sem tam i přeloženo z latiny něco lékařského, dějepisa cestopisného.

Již dávno bývalo skoro všude zvykem znázorňovati hrami (mysterie) význam výročních svátků (vánoční, tříkrálové, velkonoční hry [pašije]); když nebývalo na to dosti místa v kostele, vycházelo se na volný prostor, ale tam přibírány už i výjevy a rozpravy světské a žertovné; — počátek básnictví dramatického, divadelního.

Po husitských bouřích, pod mocnou rukou krále Jiříka z Poděbrad, opět se uchytovaly snahy literarní. Vedle náboženského hašteření, které dále bujelo, připomněti tu z dob Vladislava II. napřed pana Ctibora Tovačovského z Cimburka hlavně pro jeho „Knihu tovačovskou“, v níž vypsal práva, řády, obyčeje a zvyklosti staro-

dávné v zemi moravské. Jiný slavný muž byl pan Vilém z Pernštejna; když páni čeští neustávali v krvavých rozbrojích, kročil mezi ně starý pán Vilém na sněmě svatováclavském a tak důtklivě jich napomněl, že toho nechali aspoň čas. O vychování dětí dal napsati knihu „Základové moudrosti a opatrnosti čili pravidla vezdejšího života“.

Za těch dob už silně se zmáhal planý humanism — jak povíme hned.

Archiv a knihovna vatikanská.

Důležité listiny papežské byly od prastara na památku na bezpečném místě schraňovány; mluví se již o sbírce papeže Klimenta I., který ještě viděl časy apoštolské; sbírka rozmnožena za sv. Anthera a Fabiana († 250), ale zničena asi za Diokleciana. Pozdější sbírky, z časů papeže Damasa († 384) utrpěly pohromy v bouřlivém 6. a 7. stol. Ani v lateranském paláci, kam od 7. století uchráněn papežský archiv, nedochovalo se mnoho, jednak že psací látka, papyrus, nebyla dosti trvalá, jednak že přivalily se spousty 10. a 13. století. Jen u sv. Petra, v tak zvané konfessi,*) kde od časů Innocence III. uloženy ně-

*) Konfesse ve chrámě sv. Petra v Římě, hrobka sv. přednosty apoštolského před hlavním oltářem, kde se chová i křeslo jeho (str. 64 a jinde) na památku, kdy Petr za své vyznání: „Ty jsi Kristus, syn Boha živého“ ustanoven hlavou církve: „Ty jsi Petr, a na té skále vzdělám církev svou.“ (Mat. 16, 16—18.)

které důležité akty, zachovalo se něco paměti. Později převážen papežský archiv na různá místa, jak se kdy které zdálo bezpečným, hlavně do Avignona.

Papež Sixtus IV. zakládá knihovnu vatikanskou.

Knihovník Platina klečí před Sixtem, po jehož boku jsou dva bratrovci, kardinal della Rovere (později Julius II.), v levo Riario; dále v pozadí dva příbuzní papežovi.

U papežského sídla byla po všecky časy také bibliotheka, jakož vůbec knihovny zakládány hned také u prvních kostelů a v klášterech.

V pozdějším středověku nesbíraly se do papežské bibliotheky knihy, za to tím bedlivěji vzácné rukopisy; zvláště papež Mikuláš V. dal po Italii, Německu, Anglii, Dánsku, Švédsku, Řecku shledávati a skupovati rukopisy, až to dotáhl na 9000; nástupcové po něm sbírali dále.

Papež Sixtus IV. (1471—1484) vystavěl v paláci vatikanském novou bibliotheku, veřejnou a tajnou (= archiv). Pod kaplí od něho vystavěnou a po něm nazývanou sixtinskou, dal na to upraviti prostor, trojdílné klenutí; tam umístěna vzácná sbírka, stanoveny platy úředníkům a příjmy na nové příkupy. Učený mantovan Bartoloměj Platina byl prvním knihovníkem. Stará malba omítková (od Melozza da Forli 1438 až 1494) připomíná ten slavný čin.

Když vědeckých pokladů přibývalo, a temné, vlhké místnosti pod sixtinou nestačily, dal papež Sixtus V. slavným stavitelem Fontanou vyzdvihnouti novou nádhernou budovu, v níž pak zůstaly sbírky podnes, a tím více vzácněly, čím méně papežové šetřili peněz na vzácné rukopisy; zvláště rozmnoženy sbírky v 17. a 18. století darem i kupem. Nejstarší a nejvzácnější památka vatikanského archivu jest darovací listina císaře Oty I. z r. 962 (viz této knihy str. 131).

Vatikanská bibliotheka, v učeném světě známá pode jménem „Vaticana", náleží podnes mezi nejpřednější veřejné knihovny světa. Ve státním archivě pracuje některý domácí učenec nebo cizí badatel; v archivě vatikanském — čilý život; scházejí se tam badatelé ze všech končin a různého náboženství; státy mají tam historické ústavy,

Renaissance.

Na sklonu středního věku k novému, ve 14. a 15. věku zbudila se záliba ve starých řeckých spisech vědeckých a básnických a v uměleckých plodech. Říká se tomu renaissance, jako že obrození, ačkoli klasický starověk, aspoň v Italii nikdy zcela nevyšel z paměti. Obnova staroklasické písemnosti jmenuje se také humanismus, že tedy renaissance pak zbývá jen obrodu v uměleckém směru, hlavně stavitelství.

Ctibor Tovačovský.

Humanismu razili cestu zejména dva slovutní znalci staroklasické literatury: Dante Alighieri († 1321) a Francesco Petrarca († 1374). Dantova „Divina commedia“ (Božská komedie) má tři díly: peklo, očistec, nebe; jmenuje se tak nikoli od veselého obsahu, nýbrž proto, že strastně začíná a šťastně končí, kdežto v tragedii bývá naopak. Dante si tam teprv vytvářel básnickou mluvu italskou a hned tak dokonale, že epos jeho náleží mezi nejlepší básnické plody všech národů a věků; obráží se z něho

všecka moudrost a věda středověku. — Petrarca byl slavný lyrik vlaský; jeho písně o Lauře, jimiž opěval její krásu a ctnost, rozléhaly se brzy po Italii a dále. Když mu byl z Říma i z Paříže nabídnut básnický věnec, Petrarca zvolil korunovaci na básníka v Římě, původu latinity, a slavnost se konala s větší nádherou než korunovace císařská. — Vrstevník jeho Boccaccio jest původcem vlaské prosy, výpravného slohu.

Když v 15. století hrozila byzantské říši záplava od osmanských Turkův, uchýlilo se mnoho řeckých učenců a umělců do Italie. Papež Eugen IV. a po něm ještě více Mikuláš V. ujali se jich; staré kodexy přišly opět na bezpečná místa a klasikové řečtí hojně překládáni na jazyk latinský.

Kolem vzdělaných Reků nahledalo se hojně žáků ze široka daleka; pod ochranou papežův i duchovenstva šířilo se klasické studium po Italii, do Španěl, Francie a Němec. Vynalezený knihotisk přišel tomu velmi vhod.

Při universitách a ve větších městech ustanovováni učitelé řeckého a latinského jazyka, kupovány řecké rukopisy, zakládány knihovny a vykládány řecké spisy. V tom nad jiné proslul Jan z Ravenny ve Florencii; v první polovici 15. století byli bezmála všichni grammatičtí učitelé v Italii jeho žáci. Vedle něho vynikají znalci řečtiny Emanuel chrysoloras, Theodor Gaza, Bessarion, biskup nicejský.

Florencie stala se ohniskem umění a vědy jmenovitě příčinou knížecího rodu mediceův; knížata povolávali učence ke svému dvoru,

Předákem českých humanistů byl Bohuslav z Lobkovic a na Hasištein̆; universita pražská, svým kališnictvím odkrojená od ostatního vzdělaného světa, zakrsala ve své osamělosti; a že mistři podobojí překáželi katolickým jinochům konati svou víru, odešel Bohuslav a jiní z Čech na vysoké školy do cizozemska, hlavně do Italie; na Hasištein̆ byla jako malá akademie; Bohuslav tam jednal s učenci o předních otázkách vědeckých i uměleckých a předčítal jim své práce básnické.

Bohuslav z Lobkovic.

Znamenitým humanistou a vůbec z nejpamátnějších mužů 15. století byl Aeneas Sylvius z rodu Piccolomini, který jsa tajemníkem císaře Bedřicha III. a později biskupem sienským, přijel do Cech vyjednávat s králem Jiříkem, napsal latinsky historii českou „Historia bohemica“, zajímavou sice, ale ovšem povrchní, humanistně nabubřelou a nedosti nestrannou, jež brzy na česko převedena a pilně čítána jest. Aeneas Sylvius stal se papežem pod jménem Pius II.

Za vlády a přízně císaře Maximiliana zakvetla ve Vídni „Danubiana“, literarní družstvo dunajské, v jehož čele byl Konrad Celtes, a

spojovalo v jednu snahu znamenité muže z Rakous, Uher a z Cech, jako: Jan Šlechta ze Všehrd, kanovníci olomučtí Ondřej Stiborius a Augustin (Käsebrod), biskup Stanislav Thurzó a j. V Němcích dlužno jmenovati kardinala Mikuláše kusanského, opata Jana Trithemia, Reuchlina, Desideria Erasma rotterdamského.

Jiní v Čechách přenášeli ozdoby a lahody klasické do jazyka českého a založili způsob písemnictví v duchu antickém: Řehoř Hrubý z Jelení, Viktorin ze Všehrd, Václav Písecký, Jan Češka, Oldřich Velenský, Mikuláš Konáč z Hodíštkova. Potom, že pražská universita nepřála tomu, vše zaniklo.

Přílivem řecké učenosti alexandrijské dostalo se západní učenosti s novou vlahou — i nákazy. Pokud humanisté dbali slušné míry, bylo dobře; i když pak obraceli zřetel ku vědám bohoslovným, aspoň ušlechtili tehdy zaškudlý scholastický sloh: škoditi humanisté počali, když i do náboženství místo křesťanských názvů kladli pohanské: Kristus byl jim heros, panna Maria bohyní, z nebe učinili Olymp atd.; věrouka prznéna antickými výrazy; spisy Platonovy, Aristotelovy a j. kladeny na roveň Písmu sv.; místo hlubokých spekulací filosofických vydávány mělké věci s klasickými kudrlinkami.

Humanismem šířila se náboženská chladnost a — nemravnost; již Konrad Celtes psal ostydleji než Ovidius; dějepisec a státník Niccolo Macchiavelli byl hotový neznaboh; Ulrich von Hutten umřel od venerických rozkoší, které byl za živa

opěval klasickou latinou. Jiní zase ve zvláštní bezkarakternosti hotovili patolízalské chvalozpěvy nebo neřestné hanopisy — na zakázku; sám Erasmus rotterdamský dolichotil se značných ročních důchodů.

Když tedy ušlechtilé studium klasického starověku tak hluboko kleslo a zvrhlo se, že humanistní nemravnost byla surovější než pohanská, nemohla ta zkáza nezbuditi odporu církve: papež Eugen IV. zatratil Panormitovu hnusnou sbírku satir „Hermafrodit"; křesťanští učenci brojili; sv. Bernardin kázal; řeholníci potírali takový směr písemnosti; za to byli tupeni jakožto tmáři a vydávány hanebné spisy proti nim, jako „epistolae obscurorum virorum".

Až do humanismu byl starý a střední věk v ústrojné jednotě vědění a života: co dobrého starověk zplodil, středověk převzal a zdokonaloval; učenec, umělec byl v ústrojné kulturní spojitosti se svým lidem: rozuměli si, vzájemně se doplňovali a ponášeli. Humanismem smrtelně přetržen samorostlý rozvoj kultury a rozštěpena její organická jednota.

Humanism měl ostati, čím jediné byl a mohl býti: učenou libůstkou, pedantským vrtochem, hrabati se ve starých spisech a ověšovati se antickými kudrlinkami; byl ve své podstatě jalový, pouhý duchamor. Avšak humanisté, ačkoli jen otrocky napodobili, troufali si krátkým měřítkem své učírny měřiti svět a do své kopy ciceronských frasí těsnati všechen kulturní život. A co se nedalo, bylo pokáleno žiravým posměchem.

Renaissance byla reakce, tak veliká, jaké svět neviděl; v chorobně odulé učenosti humanism více důvěřil své vlastní vratké konstrukci než posavadní společné, pečlivě chované tradici; národní písemnost hynula; pod rouškou, že se vzdělanost vrací k původným čistým pramenům, zabíjeny kulturní vymoženosti celé národní minulosti.

Humanism vlastně obnovil jen neklasickou, epikurejskou a stoickou filosofii, už ve starověku překonanou; Platon, Aristoteles a j. nikdy nevyšli z paměti. Když pak se pochybeným měřitkem pohanským počalo posuzovati křesťanský názor státní, vědecký a náboženský, rozštěpil se dosavadní jednotný, ústrojný názor, jako již za dekadentní doby alexandrijské (viz o tom str. 73), na dvojí protivnou výstřednost: s jedné strany atomická roztříštěnost, přeceňovaný jednotlivec, hyperindividualismus; na druhé straně pantheismus, tuhý státní despotismus.

Nejžalostnější následky to mělo v náboženství: tu zavržena všecka, i papežská autorita, — a tam světský vladař určoval poddaným náboženství, caesaropapismus. — Hrozil rozvrat; v církvi se chystal velký rozkol.

Renaissance ve stavbě. Když lid zbujněl blahobytem, mravnost popustila, mysl zjalověla, a světský duch, nepokojný a nestálý, pozbývaje pokory a poslušnosti, oddával se vezdejšímu požitku, jevilo se to i v umění: hledalo se něco nového, nápadného, dráždivého.

Po modě tehdejší doby sáhlo se po antických tvarech římských a řeckých, a když se k nim přidalo, co od té doby vynalezeno v umělé sou-

Síň knihovny vatikanské.

stavě a klenbě, vzešel z toho nový sloh, renaissanční. Křesťanské umění získalo tím po stránce formalné a technické, ale pozbylo původnosti a posvátnosti.

V tom slohu zbudovány některé kostely, jako velechrám sv. Petra v Římě, největší křesťanská svatyně s mohutně vypnělou bání; lépe však než na kostely hodil se renaissanční sloh svou přebohatou ozdobou na skvostné paláce boháčův.

Renaissanční sloh, sám v sobě těkavý, záhy se kazil ve sloh barokový, parukový a v rokoko: a ze vší té stavitelské dovednosti a zchytralosti zeje přec jen barbarství, prázdné živého ducha náboženského.

Závěr.

Koncem středověku bylo již v Evropě všecko křesťanské; i Litva, poslední dítko církve. Velký převrat. Národové vyvedeni a očištěni z pohanské surovosti a zaštěpena jim kultura, dalšího rozvoje schopná. Všude viděti požehnání, velkolepý duchovní pokrok, buzený obrodnou a řízený výchovnou silou církve; diví pohané ušlechťováni ku křesťanskému mravu, přemnozí povýšeni až ke svatosti života.

Po světské stránce umožňován, zlepšován a zlahodňován vezdejší život: zjednávány podmínky živnostní; řeholníci vzdělávali bařiny, hvozdy a pláně v úrodné lány a prováděli řemesla; od nich se jiní učili.

Za většího blahobytu mohly se ujímati vědy a umění; zakládány školy od nejnižších do nejvyšších; samých universit bylo na sklonu středního věku v Evropě na sto. I dobročinné ústavy zdvihány a opatřovány rukou štědrou, obětivou.

Krví křesťanskou nevěrci Mauři ve svém divém návalu zprvu zadrženi, potom panství jejich vyvráceno; sveřepý Turek v této době aspoň zastaven na vítězném pochodě.

Bráněno různým zlořádům a neřestem. Bývaly pravda — jak u lidí ani nemůže jinak býti — doby květu a odkvětu, úpadu, a nikdy, ani v nejkrásnější časy nebýval ráj na zemi; vždy bývalo ve světě dosti zla. Církev vždy více nebo méně trpěla a — utrpením vítězila. Jako za našich časů: na jedné straně toli zloby ďábelské, že by se zdálo již konec; — každá doba měla a má svou modní modlu; již se jásá a tančí kolem ní — na druhé straně staví se velebné chrámy a dávají se skvělé důkazy ducha křesťanského; a po nějakém čase — třebas i delším: ty kalné proudy, ta babylonská věž lidské pýchy — kam se to podělo? a — pomníky zůstávají — skala trvá, stojí pevně, svítí dále do temností života.

OBSAH.

Část I.

Od počátku středověku do Karla velkého.

České děje: od počátků do veleříše moravské.

Strana

Přehled doby 3
Rozvrh dějstva středověkého 4

1. obraz: **Germané.**

Původ a jméno 5
Domácí život a veřejná správa 7
Náboženství 10
Křesťanské počátky 13
Franská říše. — Chlodovech 15

2. obraz: **Slované.**

Stěhování národů slovanských . . . 19
Rodina a veřejná správa 22
Náboženství 23
Život a povaha 26
Trvalá rozsedlost 29
Slované severní 30
Slované jižní 32
Křesťanství u Slovanů 32

3. obraz: **Čechové.**

Počátky dějin 38
Život domácí a veřejný 36
Avaři. — Sámo 41
Krok, Libuša, Přemysl 44

4. obraz: **Střední věk svázán se starým.** Strana

Theoderich pánem Italie 46
Justinian I. 49
Longobardi v Italii 55
Císař Heraklius 57
Obrazoborci 61

5. obraz: **Křesťanství za těch dob.**

Papež Řehoř velký 63
Význam papežství 68
Člověk a stát 71
Počátky církevního majetku a státu 77

6. obraz: **Vzdělanost na počátku středověku.**

Řeč, vědy, umění 82
Kláštery. — Sv. Benedikt 83
Křesťanství a kultura 86
Národnost v církvi 90
Starokřesťanské stavitelství 93

7. obraz: **Islam. — Arabové.**

Kraj a lid 96
Mohamed 98
Kalifové. — Saraceni 103

Část II.

Od Karla velkého do výprav křížových.

Čechy knížecí.

Přehled této části 108

8. obraz: **Římské císařství obnoveno.**

Církevní stát 109
Franští majordomové 111
Karel velký 113
Západní císařství římské obnoveno 116
Agrární poměry. Správa říše 118
Vzdělanost 121

9. obraz: Římská říše německého národa.

Strana

Karlovci v Němcích. — Konec 124
Následy v Italii 127
Císařové z rodu saského 129
Svatá římská říše německého národa 131
Císaři z rodu salského 134
Jindřich IV. 136
Boj o investituru 138

10. obraz: Veleříše moravská.

Kníže Mojmír 144
Sv. Cyrill a Method 146
Rastislav 150
Král Svatopluk 152
Konec veleříše 155

11. obraz: Čechové.

Slovanská říše a církev 158
Vratislav I. — Sv. Ludmila 160
Václav I. sv. 163
Boleslav I. — Dobravka 166
Boleslav II. — Sv. Vojtěch 168
Správa zemská 174

12. obraz: Čechy dále.

Boleslav III. 177
Oldřich a Božena. — Sv. Prokop 179
Břetislav I. 183
Spytihněv II. 187
Vratislav II. 189
Vratislav králem 192
Božetěch opat 196
Břetislav II. 197
Bořivoj a Svatopluk 199

13. obraz: Slované.

Slované polabští a baltičtí 202
Poláci 206
Rusové 209

Strana

Bulhaři 216
Srbové 219
Charvati 223
Slované korutanští 224

14. obraz: **Jiní národové.**
Maďaři 226
Arabi ve Španělích 230
Normané 233
Anglosasi 236
Francie. — Kapetovci 240
Řecký rozkol 242

15. obraz: **Vzdělanost té doby** 247
Veřejný život 248
Řeč — počátky literatur 252
Školy — vědy 256
Umění. — Romanský sloh 259
Města; řemesla, obchod, orba 263
Kláštery 265

Část III.

Doba výprav křížových.

Čechy královské.

Povaha doby 269

16. obraz: **První výprava křížová.**
Svatá země 270
Příčiny výprav 273
První výprava 278
Obležení Antiochie 282
Dobytí Jerusaléma 288
Království jerusalemské 295
Rytířstvo 300
Rytířské řády 308
Klášterní řády 309
Sv. František a Dominik 312

Za té doby v Němcích a v Čechách: Strana
Lotar III. 314
Vladislav I. a Soběslav I. 315
Konrad III. 318

17. obraz: Druhá výprava křížová . . 319
Sv. Bernard klaravalský 320
Zatím: Králové normanští v Anglii 325
Jan bezzemek; Magna charta 327

18. obraz: Třetí výprava křížová . . . 333
Císař Bedřich I. 335
Vladislav I. král 338
Po Vladislavu králi 342
Jindřich VI. 345
Filip švábský. — Ota IV. 346
Král Přemysl I. Otakar 347
Dagmar; Aneška 352

19. obraz: Čtvrtá válka 354
Pátá výprava 355
Císař Bedřich II. 357
Král Václav I. 360
Tataři 366

20. obraz: Šestá, sedmá výprava . . 372
Ludvík IX. svatý 373
Po výpravách křížových 380

21. obraz:
Záhuba Hohenstaufů 382
Sicilské nešpory 385
Interregnum 386

22. obraz: **Habsbursko-přemyslovský zápas o trůn.**
Rudolf I. habsburský 388
Přemysl II. Otakar 392
Jeho sláva i zkáza 395
Braniboři v Čechách 404
Adolf nasavský; Albrecht rakouský 410

23. obraz: **Vrchol moci a záhuba Přemyslovců.**

Strana

Václav II. král český a polský 412
Václav III. král český, polský, uherský 416
Rudolf I. český; Jindřich korutanský 421
Eliška Přemyslovna 425

24. obraz: **Jiní Slované.**

Slované labští a baltští 429
Poláci 433
Němečtí rytíři do Polska 435
Rusové 438
Bulhaři 440
Srbové 443

25. obraz: **Vrchol moci papežské.**

Úpadek moci panovnické 446
Církev a státy ve středověku 448
Papež Innocenc III. 451
Kacířstva. Sněmy lateranské 455
Křesťanské státy ve Španělích 459

26. obraz: **Vzdělanost té doby.**

Život v městě a na vsi 462
University 468
Scholastikové, mystikové 471
Řeč; písemnost 475
Básnictví 475
Vědy 479
Umění. Gotický sloh 483
Daně a platy 485

Část IV.

Poslední dvě století.

Čechy císařské. — Doba husitská.

Přehled té části 490

27. obraz: **Doba avignonská.**

Filip IV. francouzský 492
Papeži v Avignonu 494

Strana

Jindřich VII. lucemburský 496
Ludvík bavor a Bedřich rakouský 497

28. obraz: **Doba císaře Karla IV.**
Český král Jan 500
Kralevic Karel. — Smrt krále Jana 503
Život císaře Karla 507
Povaha a činnost císaře Karla 510
Rakousy. Polsko. Uhry 516

29. obraz: **Rozkol v papežství** 521
Václav I. — Ruprecht falcký 522
Zikmund. — Zmatky. — Sněm v Pise 526

30. obraz: **Reformní snahy** 529
John Wicliffe 530
Mistr Jan Hus 533
Koncilium kostnické 537
Hus na koncilu 539

31. obraz: **Bouře v Čechách** 541
Husitské války za Žižky 545
Konec války. Kompaktaty 551

32. obraz: **Doba Poděbradova.**
Albrecht II. 555
Ladislav pohrobek 556
Bedřich III. 559
Jiří z Poděbrad králem 562

33. obraz: **Česká koruna na sklonu k Habsburkům.**
Vladislav II. 567
Maximilian I. 572

34. obraz: **Slovanské země.**
Polsko-Litva. Německý řád 574
Rusko 578

Strana

Srbsko 582
Kosovo pole 585
Marko kraljevič 589

35. obraz: **Konec říše byzantské.**

Turci 591
Tamerlan 592
Hunyady. — Skanderbeg 594
Dobytí Cařihradu 596

36. obraz: **Jiní národové té doby.**

Švýcaři 599
Francie. — Církevní inkvisice 602
Anglie 605
Stoletá vojna 607
Černý princ 607
Vojna dále 609
Panna orleanská 610
Konec války 100leté 614
Boj červené a bílé růže 616
Cola di Rienzo 618

37. obraz: **Španěly.**

Ferdinand a Isabela 622
Pád Granady 625
Španělská inkvisice 627
Kardinal Ximenes 630
Rakouský rod do Španěl 631

38. obraz: **Nové cesty a země.**

Jindřich plavec 634
Diaz u mysu Dobré naděje 635
Vasco de Gama do Indie 636
Kolumbus do Ameriky 638
Balboa u Velkého oceanu 642
Cortez v Mexiku 643
Pizarro do Peru 645

Strana
Las Casas 647
První kolem světa 649
Rozvaha těch objevů 651

39. obraz: **Živnosti.**

Hansa 653
Život v městě a na vsi 656
Vynálezy: Střelný prach 659
Knihotisk 661

40. obraz: **Literatura.**

Česká písemnost 664
Archiv a knihovna vatikanská 667
Renaissance 670
Závěr 677

Opravy.

Str. 124 ř. 5. shora místo: potomci Karlovců má býti: potomci Karlovi.

Str. 132 ř. 1. zdola místo: popustil má býti: popuštěno.

Str. 462 ř. 1. zdola po „se“ má se přidati: konaly.

STANOVY

Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje

v Brně.

---

§ 1. Účel Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje.

Dědictví pečuje o zvedení lidu moravského, jakého náš čas požaduje; o zvedení všestranné, avšak na základě víry katolické s vyloučením všeliké politiky.

§ 2. Prostředky k dosažení účelu tohoto.

Spisování a vydávání knih a sice netoliko výhradně náboženských, nýbrž vůbec vzdělávacích a k duchovním potřebám věku našeho prohlédajících, zvláště dějepisu, zeměpisu, poznání vlasti, přírody, řemesel a orby, atd. — I v zábavných spisech obsažena býti má buď obrana, buď utvrzování pravdy některé katolické, jížto se odpor časový dotýká.

Vydávati se budou Dědictvím, pokud jmění stačí:

1. Obšírné životopisy svatých,
2. Spisy poučné,
3. Spisy zábavné,
4. Časopisy a všelikě listy běžné,
5. Předměty umělecké, ku př. obrazy, zeměvidy čili mapy atd.

Poznámka: Orgánem Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje jest »HLAS«, časopis církevní.

§ 3. Šetření zákonův tiskových.

Při vydávání časopisův, knih běžných, obrazův atd. budou se stávající zákony tiskové zevrubně zachovávati.

§ 4. Zřízení Dědictví.

1. Spoluúdem Dědictví státi se může každý, kdo za sebe jedenkráte na vždy položí 10 zl. r. m.

2. Vklad tento může se zapraviti buď najednou, anebo ve dvou po sobě jdoucích ročních lhůtách po 5 zl. r. m., které až do dne 30. září každého roku vyplaceny buďtež. Kdo by do té doby vklad nezaplatil, přestává býti údem Dědictví.

3. Kdo však témuž ústavu 100 zl. věnuje, považován bude za spoluzakladatele a obdrží 4 výtisky věcí Dědictvím vydaných zdarma.

4. Kdo jednou na vždy dá 50 zl., bude téhož ústavu spoluúdem I. třídy a obdrží 3 výtisky. Kdo 20 zl. dá, stane se spoluúdem II. třídy a obdrží 2 výtisky. Kdo 10 zl. položí, bude spoluúdem III. třídy a obdrží 1 výtisk zdarma.

Spojí-li se manžel s manželkou v jeden toliko základ o 10 zl., vydávati se jim budou knihy jen do úmrtí toho, který první v diplomu poznamenán jest.

Poznamenání. Bylo-li by potřebí druhého nebo třetího vydání některé již vydané knihy, spoluúdové ji dostávati nebudou, nýbrž knihy ty prodávati se budou ve prospěch pokladnice Dědictví, aby se nákladnější díla vydávati mohla.

Aby úmrtí spoluúda přišlo ústavu tomuto ve známost, žádají se vpp. duchovní pastýřové, aby úmrtí takové pokladníkovi Dědictví, třebas přímo poštou oznámiti ráčili. Podobného oznámení písemného potřebí jest, kdykoliv spoluúd některý buď k vyšší důstojnosti vynikl, nebo jinam se přestěhoval.

5. Rehole, děkanství (vikariáty), osady, knihovny, školy, rodiny, spolky, bratrstva atd. vstupují dvojnásobným vkladem za spoluzakladatele nebo za spoluúdy věčné do Dědictví podle tříd svrchu jmenovaných.

6. Každému volno doplněním vkladu u vyšší třídu postoupiti. Zašle-li tudíž na př. spoluúd III. třídy k prvním 10 zl. opět 10 zl., stane se spoluúdem II. třídy atd. Avšak spoluúdství postoupiti jinému nedovoluje se.

7. Každý přistupující račiž jméno a místo přebývání svého, jakož i biskupství a děkanství (vikariát) a poslední poštu zevrubně udati.

8. Každý kněz, který jest údem Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje, béře na sebe povinnost, buď ve slavnost, buď některý den v oktávě sv. apoštolů Cyrilla a Methoděje každoročně sloužiti mši svatou za všecky živé a mrtvé spoluúdy dotčeného Dědictví; a bude-li libo a možno-li jinou mši svatou za obrácení národů slovanských od jednoty církevní odloučených, kterouž pobožnost jistě každý spoluúd jakožto věrný katolík spolu konati neopomine.

9. Zemřelí, za které někdo vklad k Dědictví učinil, tak jako ti, kteří na smrtelné posteli nejméně 10 zl. za sebe do Dědictví odkázali, stávají se účastnými duchovních milostí v předešlém (8.) čísle jmenovaných.

Každý, jenž byl vklad ten učinil za mrtvého, pokud živ jest, knihy bez ohledu na velikost vkladu, ovšem nejméně 10 zl., po jednom výtisku dostávati má.

10. Správu Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje vede výbor sestávající z kněží, kteří buď v Brně, buď na blízku přebývají.

11. U jiných osob a úřadů zastupuje Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje starosta, a nemá-li prázdně od jiného zaměstnání, jeden z jednatelů.

12. Výbor schází se čtvrtletně a k vyzvání starosty i častěji v Brně, aby, čeho potřebí, v poradu bral, a většinou hlasů přítomných výborníkův o nálezích pro celé Dědictví platných rozhodoval. — Výbor má právo, počet údův svých odcházejících doplniti nebo i rozmnožovati, avšak ne jinak, než katolickými kněžími, a každoročně uveřejňuje zprávu o činnosti své.

13. Každý spoluúd Dědictví má právo, písemné návrhy své činiti a přání svá projevovati dotčenému výboru, kterýžto při svých shromážděních zavázán jest, jich svědomitě v úvahu bráti a dle nich, pokud potřebno, prospěšno a možno jest, se zachovati.

14. Ve sporech, z poměru spolkového snad vzniklých, děje se odvolání k starostovi, a v domněle nedostatečném vyhovění ku příslušícím c. k. úřadům.

15. Kdo témuž Dědictví obětuje práce své literární neb umělecké, obdrží na výslovnou žádost honorář podle výbornosti, obšírnosti a důležitosti spisu svého, o čemž výbor úsudek pronese.

§ 5. Rozesílání knih a výtvorův uměleckých.

O rozesílání knih, spisův a jiných předmětů Dědictvím vydaných, postará se výbor. Každý přistupující k Dědictví hned račiž oznámiti, ze které z ustanovených expedicí si knihy bráti bude.

Poznamenání I. Pravidlem v této věci zůstane, co na lístku tištěno jest: že na poukázání lístku svého každý spoluúd v hlavní komisi u p. K. Winikera, knihkupce v Brně, v Cyrillo-Methodějském knihkupectví (Gustava Francla) v Praze a Bedřicha Grosse v Olomouci knihy sobě vybírati má. Kdo by však chtěl poštou knihy své dostati, račiž se obrátiti frankovaným listem na jmenovaná knihkupectví a přiložiž 3 kr., kteréžto peníz přísluší knihkupci za práci a obálku, mimo to ještě 6 kr. na kolkovaný list nákladní.

Poznamenání II. Všeliké dopisy v záležitostech Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje buďtež posílány pod adressou: Vd. msgr. Vladimír Šťastný, bisk. rada a pap. komoří v Brně, starosta Dědictví Cyrillo-Methodějského; zásilky peněz a objednávky knih pak buďtež činěny v listech frankovaných pod adressou:

Pokladnictví Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje
v Brně, ulice Antonská, biskupský alumnát.

§ 6. Poměr k vládnímu řízení.

1. Vládnímu řízení se ponechává, nahlédati v jednání spolku, bdíti nad zachováním nařízení v propůjčeném potvrzení daných, anebo všeobecnými předpisy ustanovených, a uzná-li toho potřebu, přidati spolku od příslušícího úřadu určeného císařského komisaře.

2. Kdyby se spolek rozejíti měl, rozhodne výbor o jmění v duchu Dědictví svatého Cyrilla a Methoděje, a podá o tom předběžnou zprávu vys. c. k. místodržitelství a svému P. T. nejdůstojnějšímu panu biskupovi.

Stanovy tyto potvrzeny jsou výnosem nejd. bisk. konsistoře v Brně ze dne 7. srpna 1879, č. 2297, a výnosem vys. c. k. místodržitelství v Brně ze dne 2. srpna 1879, č. 23.376.

Poznámka redakce. Dle § 5. stanov přijímají se rody položením 20 zl.; k tomu podotknouti třeba, že rod se béře, dokud jméno se netratí. Dcery provdané, není-li synův, odebírati budou knihy, pokud žijí, dítky pak jejich, jiné jméno nesoucí, nemají už práva toho.

* * *

Údů stavu kněžského snažně žádáme, aby, jak stanovami určeno jest, a jak veškeré údstvo očekává, o slavnosti svatých apoštolů Cyrilla a Methoděje, nebo v některý den v oktávě téže slavnosti mši svatou za živé a zemřelé spoluúdy sloužili; mimo to, je-li možná a libo-li, druhou mši svatou za obrácení národů slovanských od jednoty církve odloučených. Ostatní údové nekněží konejtež s týmže nábožným úmyslem v naznačeném čase vroucí modlitby.

Nesmí se také mlčením pominouti fundace, kterouž učinil první starosta Dědictví František Sušil u ctihodných otců Minoritů v Brně, aby totiž v jejich chrámě každoročně v oktávě svatého Cyrilla a Methoděje dvě mše svaté za údy Dědictví se sloužily.

Údům, kteří o slavnosti sv. Cyrilla a Methoděje nebo v oktávě téže slavnosti svátosti hodně přijmou, některý kostel navštíví a na úmysl sv. Otce se pomodlí, udělil papež Pius IX. brevem ze dne 21. listopadu 1856 plnomocné odpustky, které se i duším v očistci přivlastniti mohou.

Prosba k velebnému duchovenstvu.

Stává se nejednou, že po úmrtí horlivého šiřitele knih našeho Dědictví, jenž pro všechny jeho členy ve farnosti a v okolí obstarával vyzvedání ročního podílu v knihkupectví k tomu ustanoveném, odběrací lístky na tyto podíly přicházejí na zmar a že tím členové, kteří dle stanov povinni jsou na odběrací lístky své v dotčeném knihkupectví roční podíl vyzvednouti, ve veliké nesnáze uvedeni bývají, nevědouce, co sobě počíti. Obrátí-li se podílníci ti na představenstvo Dědictví, na starostu a pokladníka, jsou i tito v nemenších nesnázích, zvláště ztratily-li se podílníkům ve větším počtu i diplomy, v nichž čísla podílníkův a rok, v němž do Dědictví vstoupili, zaznamenány jsou. Pak nezbývá, leč pracně vyhledávati v repertoiru jména podílníků těch, vystopovati v matrice Dědictví rok a vklad jejich, a v knihkupectví, k němuž přikázáni byli, vyšetřovati, kolik ročních podílů již sobě vyzvedl a kolik ještě vyzvednouti právo mají. To vše však s velikou ztrátou času a spolu s výlohami poštovními i s výlohou za nově vystavený lístek odběrací spojeno jest. A což teprve, když se ztratily nejen lístky a diplomy s čísly podílníků, nýbrž i jména jejich nejsou známa a na představenstvu Dědictví se žádá, aby najednou veliký počet všech údů Dědictví celého okolí nebo celé rozsáhlé farnosti, jichž ani jména ani čísla nebyla udána, v matrikách vyhledalo a jim nové lístky vydalo!

Aby se takovým zmatkům a obtížím předešlo, prosíme velebné duchovenstvo, kteréž vyzvedání ročních podílů pro členy Dědictví z děkanství, z farnosti nebo z okolí obstarává, aby lístky odběrací na bezpečném místě, totiž v archivu farním uschovávalo a k němu i úplný seznam všech tamních členů Dědictví i s čísly diplomů přiložiti a tak zachovávati ráčilo. — Zároveň se p. t. velebné duchovenstvo česko-slovanské snažně žádá, aby Dědictví Cyrillo-Methodějské opět, jak bývalo jindy, mezi lidem hojně šířiti, rovněž i samo do Dědictví hojně přistupovati ráčilo.

Vladimír Šťastný,
starosta Dědictví.

K laskavému povšimnutí p. t. údům!

1. Každý úd nechť sobě lístek odběrací buď u sebe nebo na farním úřadě uschová, poněvadž toliko na poukázání jeho díla Dědictvím vydaná obdrží.

2. Kdo by list odběrací ztratil anebo komu dochází, nechť ve vyplaceném psaní (franko) od „Pokladnictví Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje v Brně“ nového listu sobě vyžádá a k témuž cíli číslo listu ztraceného udá, které v diplomu zaznamenáno nalézá, a nemá-li ani toho, aspoň nechť řádně jméno své a rok přistoupení k Dědictví oznámí; na poštovní výlohy a za zhotovení nového lístku nechť 20 h (nejlépe v poštovních známkách) přiloží.

3. Každoročně na podzim, když to oznámeno bude „Hlasem“, nechť každý úd list odběrací dá podepsati od svého duchovního pastýře na důkaz, že na živě jest a právo má, díla odebírati, a takto podepsaným listem nechť se vykáže v knihkupectví na listě zpředu naznačeném, kde se mu kniha vydá.

4. Od vydávání a zaobalení zásilky každoročně platí se v knihkupectví za knihu po 6 haléřích. Kdo však ve dvou letech díla svá z knihkupectví nevyzdvihne, bude se za to míti, že se práva svého vzdává a je Dědictví věnuje.

5. Radno jest, aby všichni údové farnosti neb i celého dekanátu (vikariátu) se společně o svá díla v náležitém knihkupectví přihlásili, jelikož jim takovým způsobem povozných útrat ubude; ovšem musejí všichni své odběrací lístky od duchovního pastýře podepsané neb aspoň čísla těch lístků s připojenými jmény a s potvrzením vel. duchovního pastýře na své knihkupectví zaslati, zároveň i poplatek vypadající za vydání oněch knih po 6 h za knihu (jakož nad to 12 h za poštovní lístek, děje-li se zásilka poštou) připojiti a útraty zasláním způsobené sami zapraviti. Kdo by chtěl, aby mu byla jednotlivě podílná kniha poslána pod křížovou obálkou, nechť ve vyplaceném listě svému knihkupectví pošle svůj odběrací lístek a přiloží ve známkách poštovních kromě 6 h za knihu ještě 30 h na poštovné.

6. Pro uvarování všelikého zmatku jest každý úd povinen, knihy své odebírati z toho knihkupectví, kteréž mu zpředu vykázáno jest; přestěhuje-li se však blíže jiného, jemu přístupnějšího knihkupectví, nechť to „Pokladníkovi Dědictví Cyrillo-Methodějského“ oznámí, a stane se po vůli jeho.

7. Úmrtí každého úda nebo vymření rodiny za úda zapsané račtež dpp. duchovní správcové nebo p. t. příbuzní zemřelého pokladníkovi laskavě oznámiti.

Řídící výbor „Dědictví sv. Cyrilla a Methoda“.

Msgr. **Vladimír Šťastný**, pap. komoří a bisk. rada, rytíř cís. rak. řádu Františka Josefa, em. professor gymn. v Brně, **starosta**. — Msgr. Dr. **Robert Neuschl**, pap. komoří, bisk. rada a konsist. assessor, prof bohosloví v Brně, **jednatel**. — Msgr. **Antonín Adamec**, pap. komoří, bisk. rada a kons. assessor, regens bisk. bohosloveckého ústavu v Brně, **pokladník**. — Dr. **Josef Dvořák**, konsist. rada a professor bohosloví v Brně. — Dr. **Karel Eichler**, konsistorní rada, katecheta v Brně. — **Tomáš Hájek**, č. konsist. rada, farář na odpoč. v Kroměříži. — **Ferdinand Harna**, farář ve Chvalkovicích u Olomouce. — Msgr. Dr. **Jak. Hodr**, sídelní kanovník král. kapitoly, pap. komoří, bisk. rada a konsist. assessor, em. professor bohosloví v Brně, **revisor účtů** Dědictví sv. Cyr. a Meth. — Dr. **František Hošek**, kons. rada, emer. prof. bohosloví v Meranu. — **Alois Hrudička**, bisk. a kons. rada, děkan a farář v Telči. — **František Janovský**, kons. rada, c. k. professor náboženství na ústavu pro vzdělání učitelek v Brně. — — **František Korec**, konsist. rada a farář v Urbanově. — Dr. **Jos. Kupka**, bisk. rada a konsist. assessor, prof. bohosloví v Brně. — **Jan Novotný**, kons. rada, děkan a farář v Radostíně. — Msgr. Dr. **Josef Pospíšil**, pap. komoří, síd. kanovník král. kapitoly, em. prof. theologie, direktor a em. regens bisk. alumnátu v Brně. — Msgr. **Fabian Roháček**, pap. komoří, sídelní kanovník král. kapitoly, bisk. rada a konsist. assessor v Brně. — **Josef Svoboda**, č. kanovník, bisk. rada a konsist. assessor, arcikněz, děkan a farář v Lulči. — **Tomáš Šilinger**, O. S. A., konsist. rada, redaktor »Hlasu« v Brně. — Msgr. **Robert Šuderla**, inful. prelát I. a kapitolní děkan stoličního chrámu Páně v Brně, apoštol. protonotář a domácí prelát Jeho Svatosti, býv. revisor účtů Dědictví sv. Cyr. a Meth. — **Frant. Weber**, farář v Miloticích, expositorio can. orn., rytíř. b. hrobu Jerusalem. — **Maxmilian Weinberger**, konsist. rada, správce fary a I. vikář při bisk. chrámu Páně v Brně. — Msgr. **Jan Kř. Vojtěch**, inful. prelát II. a arcijáhen stol. chrámu P. v Brně, pap. komoří, em. direktor boh. alumnátu, em. prof. theologie. — Dr. **Pavel Vychodil**, O. S. B., konsist. rada, ředitel tiskárny v Brně. — **Ignát Wurm**, vikář stol. chrámu Páně, kn. arcib. rada a konsist. assessor v Olomouci, rada nejd. biskupa Đakovského, konsist. rada Bosenský, Srjemský a Lvovský.

Příjem a výdaj Dědictví sv. Cyr. a Meth.

od 1. ledna do 31. prosince 1905.

Číslo	Příjem a výdaj	Na úpisech	Na hotovosti	
		K	K	h
	Zbytek od roku 1904.:			
	A) Ve veřejných fondech . . .	172700		
	B) Na hotovosti	—	500	59
	Nový příjem:			
I.	Úroky	—	7144	68
II.	Vklady nových údů, splátky, dary a odkazy	—	1224	98
III.	Za prodané knihy	—	268	96
IV.	Rozličné příjmy	—	6	50
	Souhrn příjmů . . .	172700	9145	71
	Výdaj:			
I.	Za tisk a papír	—	4892	77
II.	Honorář	—	831	10
III.	Za vazbu	—	2329	60
IV.	Daně (aequivalent poplatkový s příspěvkem školním)	—	381	36
V.	Poštovné a povozné	—	211	72
VI.	Různé výdaje	—	489	10
	Souhrn výdajů . . .	—	9135	65
	Bilance:			
	Když se od příjmů	172700	9145	71
	odpočítá vydání	—	9135	65
	zbývá koncem roku 1905	172700	10	06

Vladimír Šťastný,
t. č. starosta.

Dr. Jak. Hodr,
t. č. skoumatel účtů.

Antonín Adamec,
t. č. pokladník.

Seznam spisů,

které Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje v Brně za 56 roků své činnosti vydalo:

R. 1851. —	Moravan, kalendář na r. 1852. (pořadatel 1859 B. M. Kulda)	ve	5.000 výt.
R. 1852. —	Moravan, kalendář na r. 1853 . .	„	2.000 „
	Obraz sv. Ludmily od Jos. Hellicha	„	2.000 „
R. 1853. —	Moravan, kalendář na r. 1854 . .	„	2.000 „
	Podíl č. 1. Procházka Tom., Putování Krista Pána po sv. zemi .	„	2.000 „
	Mapa Palestiny od Jana B. Fáborského	„	2.000 „
R. 1854. —	Moravan, kalendář na r. 1855, .	„	4.000 „
	Podíl č. 2. Fr. X. Škorpík, Missie tichomořské, ...	„	3.000 „
	Mapa Černé Hory od Jana B. Fáborského	„	3.000 „
R. 1855. —	Moravan, kalendář na r. 1856, .	„	4.500 „
	Podíl č. 3. Procházka J., Montalembertův Život sv. Alžběty, .	„	3.500 „
	Manes Josef, Diplom pro údy D. sv. C. a M. (umělecká mědirytina) dává se každému novému údu.		
R. 1856. —	Podíl č. 4. Sušil Fr., Josefa Flavia O válce židovské	„	4.000 „
	Moravan, kalendář na r. 1857, .	„	8.000 „
	Mapa Palestiny 2. vyd.	„	2.000 „
	Procházka Jak., Život sv. Alžběty 2. vyd.	„	2.000 „
R. 1857. —	Moravan, kalendář na r. 1858, .	„	10.000 „
	Podíl č. 5. Štulc V., Život sv. Cyrilla a Methoděje	„	8.000 „
	Obraz sv. Cyrilla a Methoděje od Jos. Hellicha	„	8.000 „
	Podíl č. 6. Novotný V., Fabiola od Wisemana	„	8.000 „
	Mapa Italie stř. od Jana B. Fáborského	„	8.000 „
	Obrázek sv. Cyrilla a Methoděje (8°) od Jos. Hellicha	„	24.000 „
R. 1858. —	Moravan, kalendář na r. 1859, .	„	10.000 „
	Podíl č. 7. Valouch Fr., Život sv. Jana Kapistrana	„	10.000 „
	Podíl č. 8. Dudík Ant., Pravé dějiny sv. mučeníků vých.	„	10.000 „

R. 1859. — Moravan, kalendář na r. 1860, (poř. B. M. Kulda a Ig. Wurm) . . . . ve 12.000 výt.
Podíl č. 9. Dr. Bílý Jan, Dějepis sv. kat. církve . . . . . „ 12.000 „
Obraz sv. Vojtěcha od Jos. Hellicha, „ 12.000 „
R. 1860. — Moravan, kalendář na r. 1861, (poř. v r. 1861—1866 Ig. Wurm) . . . . „ 15.000 „
Podíl č. 10. Procházka Jak., Život sv. Františka Borg. . . . . „ 13.000 „
R. 1861. — Moravan, kalendář na r. 1862, . „ 15.000 „
Podíl č. 11. Procházka Mat., Život Bl. Jana Sarkandra . . . . „ 15.000 „
R. 1862. — Moravan, kalendář na r. 1863, . „ 14.000 „
Podíl č. 12. Procházka Jak., Život sv. Angely z Mer. . . . . „ 13.000 „
R. 1863. — Moravan, kalendář na r. 1864, . „ 14.000 „
Podíl čís. 13. Dr. Hošek Fr. X., Život a spisy sv. Augustina . . „ 13.000 „
R. 1864. — Moravan, kalendář na r. 1865, . „ 13.000 „
Podíl č. 14. Ronovský Fr., Hospodářská kniha . . . . . „ 13.000 „
R. 1865. — Moravan, kalendář na r. 1866, . „ 15.000 „
Podíl č. 15. Dr. Chmelíček Jos., Cesta do sv. země I. . . . . „ 13.000 „
R. 1866. — Moravan, kalendář na r. 1867, (poř. Ig. Wurm a Jan Kř. Vojtěch) . . . . „ 12.000 „
R. 1867. — Moravan, kalendář na r. 1868, (poř. v r. 1868—1873 Jan Kř. Vojtěch) . . „ 14.000 „
Podíl č. 16. Dr. Chmelíček Josef, Cesta do sv. země II. . . . . „ 13.000 „
R. 1868. — Moravan, kalendář na r. 1869, . „ 12.000 „
R. 1869. — Moravan, kalendář na r. 1870, . „ 14.000 „
Podíl č. 17. Dr. Chmelíček Josef, Cesta do Francouz a Španěl I. „ 13.000 „
R. 1870. — Moravan, kalendář na r. 1871, . „ 13.000 „
R. 1871. — Moravan, kalendář na r. 1872, . „ 15.000 „
R. 1872. — Podíl č. 18. Dr. Chmelíček Josef, Cesta do Francouz a Španěl II. „ 13.000 „
(Moravan, kalendář na r. 1873, vydán byl již nákladem Bedřicha hraběte Sylva Tarouccy.)
R. 1873. — Podíl č. 19. Dr. Chmelíček Josef, Cesta do Francouz a Španěl III. a Soukop Jan, Výlet do Solnohradu . . . . . „ 13.000 „
R. 1874. — Podíl č. 20. Poimon Fr., Žena křesť. dle Marchala . . . . . „ 12.000 „

R. 1875. — Podíl č. 21. Procházka Mat., Křesť. muž od Marchala . . . . . ve 12.000 výt.
R. 1876. — Podíl č. 22. Kosmák V., Kukátko I. „ 13.000 „
R. 1877. — Podíl č. 23. Dumek J., Hospodářská čítanka . . . . . „ 11.800 „
R. 1878. — Podíl č. 24. Kosmák V., Kukátko II. „ 11.500 „
R. 1879. — Podíl č. 25. Procházka Jak., Život sv. Františka Sal. I. . . . . „ 10.000 „
R. 1880. — Podíl č. 26. Procházka Jak., Život sv. Františka Sal. II. . . . . „ 10.000 „
R. 1881. — Podíl č. 27. Hakl Boh., Cesta do Říma . . . . . „ 9.500 „
R. 1882. — Podíl č. 28. Dobrý J., Haringera Život cth. Klem. M. Hofbauera „ 9.500 „
R. 1883. — Podíl č. 29. Kosmák V., Kukátko III. „ 9.500 „
R. 1884. — Podíl č. 30. Procházka Mat., Sborník sv.-Methodějský . . . . . „ 9.550 „
R. 1885. — Podíl č. 31. Rejzek A., Sv. Josafat „ 9.050 „
R. 1886. — Podíl č. 32. Dr. Procházka Mat., Missie jesuitské . . . . . „ 9.050 „
R. 1887. — Podíl č. 33. Eichler K., Poutní kniha I. díl, Poutní místa 1. část . . „ 9.050 „
R. 1888. — Podíl č. 34. Eichler K., Poutní kniha I. díl, Poutní místa 2. část . . „ 9.050 „
R. 1889. — Podíl č. 35. Rejzek A., Bl. Edmund Kampian . . . . . „ 9.050 „
R. 1890. — Podíl č. 36. Kosmák V., Kukátko IV. „ 9.100 „
R. 1891. — Podíl č. 37. Jos Koudelka, Život sv. Aloisia . . . . . „ 9.100 „
R. 1892. — Podíl č. 38. Kosmák V., Kukátko V. „ 9.100 „
R. 1893. — Podíl č. 39. Korec, Poutní kniha II. díl, Modlitby a písně . . . „ 15.000 „
R. 1894. — Podíl č. 40. Rejzek A., Bl. Anežka Česká „ 9.500 „
R. 1895. — Podíl č. 41. Weinberger M., Obrazy z katolických missií . . . . . „ 9.500 „
R. 1896. — Podíl č. 42. Čtvero vzorů kř. života. Napsali Fr. Tater, A. Hrudička, F. Janovský . . . . . „ 9.500 „
R. 1897. — Podíl č. 43. Tři povídky. Napsal František Valoušek . . . . . „ 9.500 „
R. 1898. — Podíl č. 44. Učení katol. náboženství „ 8.000 „
— Podíl č. 45. Tenora Jan, Život sluhy B. P. Martina Středy . . . . „ 9.500 „
R. 1899. — Podíl č. 46. Kolísek Leop., Lurdy „ 9.500 „
R. 1900. — Podíl č. 47. Bartoš Fr., Domácí čítanka . . . . . „ 10.000 „
R. 1901. — Podíl č. 48. Zpět k Římu. Napsali Fr. Janovský, J. Weiss a P. Pavelka „ 9.500 „

R. 1902. — Podíl č. 49. Hrudička A., Františka Slavatová, Vrba R., O úpadku stavu rolnického, Perútka Fr., Katechismus střídmosti a zdrženlivosti . . . . ve 9.500 výt.
Z toho zvláštní otisky:
A. Hrudička, Františka Slavatová . „ 1.500 „
R. Vrba, O úpadku stavu rolnického „ 1.500 „
Fr. Perútka, Katechismus střídmosti „ 1.500 „
R. 1903. — Podíl č. 50. Hlavinka Alois, Dějiny světa v obrazech. Díl I. . . . . „ 10.000 „
R. 1904. — Podíl č. 51. Konečný Filip Jan, Jen katolické náboženství má budoucnost. Šťastný Vlad., Památce Fr. Sušila „ 9.000 „
Z toho zvláštní otisky:
Konečný Filip Jan, Jen katolické náboženství má budoucnost . . . . „ 1.000 „
Šťastný Vlad., Památce Fr. Sušila „ 1.000 „
R. 1905. — Podíl č. 52. Rondina-Jirák, Anežka a Zuzanna, Weinberger M, Z katol. missií . . . . . „ 10.000 „
R. 1906. — Podíl č. 53. Hlavinka Alois, Dějiny světa v obrazech. Díl II. . . . . „ 10.000 „
— Podíl č. 54. Hamerle-Schroller, Chcete popravu neb opravu manželství? . „ 18.000 „
— Podíl č. 55. Zíka Jan, Volná škola „ 18.000 „

Oznámení.

Pan **Jan E. Tomola,** majitel ústavu sochařského a kamenického v Brně, v silniční třídě č. 43., jenž provedl pomník Sušilův a Procházkův, zhotovil ve prospěch téhož pomníku zdařilé sádrové odlitky medaillonu v průměru 41 cm. s dvojitým poprsím Sušila a Procházky. Medaillon ten bude milou památkou na oba naše slavné muže, pěknou ozdobou pokoje, a čistý výtěžek bude věnován na uhražení výloh za pomník a na fond pro budoucí trvalé zachování pomníku; protož zvou se ctitelé obou našich oslavenců, aby sobě medaillon ten hojně objednávali.

Ceny medaillonu na místě u p. Tomoly v Brně jsou:
medaillonu bílého . . . . . 4 K 80 h
» bílého lakovaného . . . . . 5 K 20 h
» bronzovaného nebo pozlaceného . . . 5 K 40 h

Kdo by sobě přál zásilku poštou, nevyplacenou, dlužno, aby poslal kromě ceny za medaillon ještě **2 K 40 h** za bednu, balivo a nákladní list.

Objednávky zprostředkuje **Aut. Adamec,** pokladník »Dědictví sv. Cyr. a Meth.« v Brně.

Výprodej knih

z Dědictví sv. Cyrilla a Methoda v Brně

za cenu velmi sníženou.

Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje má, jak z níže položeného seznamu spatřiti lze, hojnosť knih na skladě, kteréž za velmi levnou, v témž seznamu naznačenou cenu prodává. I vybízí všechny ušlechtilé podporovatele dobrého čtení, aby si neobtěžovali tu neb onu knihu neb i více knih z našeho Dědictví buď pro sebe nebo pro místní knihovnu objednati. Poslouží tím předně sobě samým, neboť obdrží knihy obsahu dobrého, velmi poučného a namnoze i mile zábavného, na nichž spolu nelpí nic z onoho kalu jedovaté nevěry a nemravnosti, jímž za našich dnů mnohé knihy potřísněny jsou; poslouží tím však také našemu Dědictví a umožní, aby se budoucně údům větší podíly dávati mohly. — Kdo si řečené knihy opatřiti hodlá, ať se obrátí ústně nebo písemně na pokladníka téhož Dědictví, vdp. **Antonína Adamce,** regenta v bohosloveckém ústavě v Brně, Antonská ulice, biskupský alumnát. — Kdo již napřed peníze posílá, přidejž, objednává-li se více knih, ku ceně knih také 12 h na kolkovaný nákladní list, objednává-li se jen jedna kniha, 20 h na vyplacenou zásilku pod křížovou obálkou. — Zároveň vybízí ctěné příznivce dobrého tisku, aby hojně za údy přistupovali. Vklad III. tř. pro osobu doživotně obnáší 20 K, pro rod, pro knihovny a podobné věčné údy na vždy 40 K, a mohou vklady i v ročních lhůtách po 10 K aneb i v menších jakýchkoli lhůtách dle možnosti se spláceti. Každý nově přistouplý úd obdrží ihned kromě posledního podílu ještě 3 knihy nádavkem v odměnu, a členové kněží slouží každoročně za všechny živé i zemřelé spoluúdy mše sv. — Ptpp. údové, kteří na splátky do D. C. M. vstoupili, žádají se, aby další splátky a doplatky posílali.

Seznam knih, které Děd. sv. Cyr. a Meth. za snížené ceny prodává.

Jméno díla	Počet exempl. na skladě	Pův. cena K	h	Sníž. cena K	h
Valouch F., Život sv. Jana Kapistrana	60	3	20	1	50
Dr. Bílý J., Dějepis církve katolické . .	100	4	—	1	60
Procházka J., Život sv. Františka Borgiáše	20	2	40	1	50
Procházka M., Život bl. Jana Sarkandra	555	4	—	2	—
Dr. Chmelíček J., Cesta do sv. země, II. díl	180	3	—	1	—
„ Cesta do Francie a Španěl, I. díl	300	2	—	1	—
„ „ „ „ „ „ II. „	901	1	50	—	60
„ „ „ „ „ „ III. „	900	1	—	—	40
Procházka M., Muž křesťanský	100	1	60	1	—
Dumek J, Hospodářská čítanka	869	1	60	1	—
Procházka J., Život sv. Františka Sal., II. d.	109	1	60	—	30
Procházka M. Sborník svato-Methodějský	60	1	80	1	40
Rejzek A., Sv. Josafat	90	2	—	1	60
Procházka M. Missie jesuitské	232	1	80	1	40
Dr. Eichler K. Poutní kniha, I. díl Poutní místa 1. část	60	1	60	1	20
„ „ „ I. „ „ „ 2. „	300	2	40	2	—
Rejzek A., Bl. Edmund Kampian	360	2	40	2	—
Koudelka J., Život sv. Aloisia	400	2	40	2	—
Korec, Poutní kniha II. d. Modlitby a písně.	3500	3	—	2	—
Rejzek A., Bl. Anežka Česká	1000	2	40	2	—
Weinberger M., Obrazy z katol. missií .	1200	2	40	2	—
Tater, Hrudička, Janovský, Čtvero vnrtí kř. života	1300	2	40	2	—
Valoušek F., Tři povídky	1800	2	40	2	—
Tenora Jan, Život P. Martina Středy T. J.	1900	3	—	2	—
Kolísek Leopold, Lurdy a pouť do Lurd .	1400	2	40	2	—
Bartoš Frant., Domácí čítanka	1718	2	40	1	50
Janovský, Weiss, Pavelka, Zpět k Římu .	2300	2	—	1	50
Hrudička A., Františka Slavatová, *Vrba R.*, O úpadku stavu rolnického, *Perútka Fr.*, Katechismus střídmosti	2000	2	60	2	—
Z toho zvláštní otisky:					
Hrudička, Františka Slavatová	900	1	40	1	—
Vrba, O úpadku stavu rolnického . . .	1105	—	80	—	40
Perútka, Katechismus střídmosti	451	—	40	—	20
Hlavinka Al., Dějiny světa, I. díl . . .	3684	3	—	2	—
Konečný F. J., Jen katol. náboženství má budoucnost, *Šťastný Vl.*, Památce Františka Sušila	4000	2	40	2	—
Z toho zvláštní otisky:					
Konečný, K. náboženství má budoucnost	950	2	—	1	70
Šťastný Vl., Památce Františka Sušila	950	0	40	—	30
Rondina-Jirdk, Anežka a Zuzanna, *Weinberger*, Z katolických missií	4500	2	40	2	—
Hlavinka Al., Dějiny světa, II. díl . . .	10000	3	—	—	—
Hamerle-Schroller, Oprava manželství . .	1800	—	—	—	10
Zíka Jan, Volná škola	18000	—	—	—	15
Mimo to je na skladě:					
„Moravan“, kalendář od roku 1871	—	—	70	—	30
„ „ „ „ 1872	—	—	72	—	30
Obraz svatého Vojtěcha	—	—	66	—	40
Mapa Černégory	—	—	20	—	6
Mapa Střední Italie	—	—	40	—	10

Vdp. Homolka Richard, bisk. sekretář v Brně.
Vp. Hrdlička Alois, def. v Uhřicích.
Jedlička Martin z Tvarožné.
Vdp. Dr. Kolísek František, konsist. rada a správce fary při síd. chrámu Páně v Brně, člen Výboru D. C. M.
Cthp. Kosmák František, bohoslovec II. r. v Brně.
Krajtlova Marie z Kozlan.
Kyprova Teresie z Pavlovic.
Müller Karel a Teresie z Tvarožné.
Musil Tomáš v Kulířově.
Otýpka František v Přeskačích.
Vdp. Plaček Bernard, kněz řádu sv. Benedikta v Rajhradě.
Sámkova Františka z Lomnice.
Slámová Marie z Hostimi.
Vdp. Slovák Alois, kons. rada, kněz ř. August. na St. Brně, člen Výboru D. C. M.
Šaumanova Josefa z Blanska.
Vp. Veselý František, kap. v Kloboucích.
Msgr. Wolf Theodor, č. kanovník, pap. komoří, bisk. rada a konsist. assessor, c. k. em. professor v Brně, člen Výboru D. C. M.
Vrbka František a Marie z Řičan.

Z arcidiecése Olomoucké:

Bečákova Anna v Příkazích.
Cupák Jan z Malých Raclavic.
Cupák Ondřej z Hrubých Raclavic.
Doležalova Marie z Příkaz.
Duchačova Teresie ve Skřípově.
Ficek Adam v Mor. Ostravě.
Gottwald Anton z Ruprechtova.
Vdp Haas Ignác, infiul. prelát a arcijáhen v Olomouci.
Haeusler František z Dědic.
Heger Veronika z Němčic.
Hradilova Františka z Jezernice.
Hrubá Marie z Dobroslavic.
Chytil František z Nakle.
Kabelíková Magdalena z Němčic.
Kaluža Jiří a Barbora z Popovic.
Kalvoda Cyrill ze Dvorku.
Kupčík Jakub v Dědicích, zakladatel rodu.
Kylian Josef ve Lhotě, zakladatel rodu.
Dp. Novotný František, farář v Dolanech.
Orálkova Anna v Ondraticích.
Pospíšilova Marie z Raclavic.
Pospíšil Leopold z Raclavic, zakladatel rodu.
Pospíšil Šimon z Roketnice.

Statistický výkaz údů Dědictví sv. Cyrilla a Methoda podle roků, kdy vstoupili.

Roku	přistoupilo údů	z nichž jest zakladatelů	I. třídy	II. třídy	III. třídy	Rodů a údů věčných	Kněží
1850	59	5	6	5	43	4	45
1851	350	10	5	17	318	61	168
1852	535	8	5	5	517	161	147
1853	745	—	—	4	741	221	71
1854	799	—	—	1	798	144	67
1855	1247	1	—	6	1240	268	137
1856	1228	1	—	2	1225	287	122
1857	1697	—	—	3	1694	276	259
1858	1291	—	—	2	1289	202	95
1859	1475	1	—	2	1472	352	107
1860	1041	1	—	—	1040	184	50
1861	831	—	—	1	830	186	70
1862	695	—	—	1	694	122	22
1863	593	—	—	—	593	77	25
1864	205	—	—	—	205	55	5
1865	126	—	—	—	126	14	2
1866	130	—	—	2	128	34	2
1867	151	—	—	—	151	50	10
1868	170	—	—	2	168	48	28
1869	106	—	—	—	106	36	10
1870	78	—	—	1	77	5	6
1871	40	—	—	—	40	—	2
1872	48	1	—	—	47	1	5
1873	50	1	—	—	49	2	9
1874	68	1	—	1	66	1	12
1875	49	1	—	9	39	—	11
1876	45	—	1	6	38	—	14
1877	47	1	—	9	37	2	10
1878	21	1	—	10	10	—	5
1879	64	1	—	13	50	8	12
1880	51	4	—	—	47	12	11
1881	56	1	—	—	55	3	14
1882	59	—	—	—	59	8	22
1883	54	—	—	—	54	7	14
1884	57	—	—	—	57	10	22
1885	162	1	—	—	161	32	36
1886	47	—	—	1	46	13	6
1887	38	—	—	—	38	8	4
1888	61	—	—	—	61	11	25
1889	66	—	—	—	66	13	27
Summa	14635	40	17	103	14475	2918	1709

Seznam knih, které Děd. sv. Cyr. a Meth. za snížené ceny prodává.

Jméno díla	Počet exempl. na skladě	Pův. cena K	Pův. cena h	Sníž. cena K	Sníž. cena h
Valouch F., Život sv. Jana Kapistrana	60	3	20	1	50
Dr. Bílý J., Dějepis církve katolické . .	100	4	—	1	60
Prochdzka J., Život sv. Františka Borgiáše	20	2	40	1	50
Prochdzka M., Život bl. Jana Sarkandra	555	4	—	2	—
Dr. Chmelíček J., Cesta do sv. země, II. díl	180	3	—	1	—
„ Cesta do Francie a Španěl, I. díl	300	2	—	1	—
„ „ „ „ „ „ II. „	901	1	50	—	60
„ „ „ „ „ „ III. „	900	1	—	—	40
Prochdzka M., Muž křesťanský	100	1	60	1	—
Dumek J., Hospodářská čítanka	869	1	60	1	—
Prochdzka J., Život sv. Františka Sal., II. d.	109	1	60	—	30
Prochdzka M. Sborník svato-Methodějský	60	1	80	1	40
Rejzek A., Sv. Josafat	90	2	—	1	60
Prochdzka M. Missie jesuitské	232	1	80	1	40
Dr. Eichler K. Poutní kniha, I. díl Poutní místa 1. část	60	1	60	1	20
„ „ „ I. „ „ „ 2. „	300	2	40	2	—
Rejzek A., Bl. Edmund Kampian	360	2	40	2	—
Koudelka J., Život sv. Aloisia	400	2	40	2	—
Korec, Poutní kniha II. d. Modlitby a písně.	3500	3	—	2	—
Rejzek A., Bl. Anežka Česká	1000	2	40	2	—
Weinberger M., Obrazy z katol. missií .	1200	2	40	2	—
Tater, Hrudička, Janovský, Čtvero vzorů kř. života	1300	2	40	2	—
Valoušek F., Tři povídky	1800	2	40	2	—
Tenora Jan, Život P. Martina Středy T. J.	1900	3	—	2	—
Kolísek Leopold, Lurdy a pouť do Lurd .	1400	2	40	2	—
Bartoš Frant., Domácí čítanka	1718	2	40	1	50
Janovský, Weiss, Pavelka, Zpět k Římu .	2300	2	—	1	50
Hrudička A., Františka Slavatová, *Vrba R.*, O úpadku stavu rolnického, *Perútka Fr.*, Katechismus střídmosti	2000	2	60	2	—
Z toho zvláštní otisky:					
Hrudička, Františka Slavatová	900	1	40	1	—
Vrba, O úpadku stavu rolnického . . .	1105	—	80	—	40
Perútka, Katechismus střídmosti	451	—	40	—	20
Hlavinka Al., Dějiny světa, I. díl . . .	3684	3	—	2	—
Konečný F. J., Jen katol. náboženství má budoucnost, *Šťastný Vl.*, Památce Františka Sušila	4000	2	40	2	—
Z toho zvláštní otisky:					
Konečný, K. náboženství má budoucnost	950	2	—	1	70
Šťastný Vl., Památce Františka Sušila	950	0	40	—	30
Rondina-Jirdk, Anežka a Zuzanna, *Weinberger*, Z katolických missií	4500	2	40	2	—
Hlavinka Al., Dějiny světa, II. díl . . .	10000	3	—	—	—
Hamerle-Schroller, Oprava manželství . .	18000	—	—	—	10
Zika Jan, Volná škola	18000	-	—	—	15
Mimo to je na skladě:					
„Moravan", kalendář od roku 1871	—	—	72	—	30
„ „ „ „ 1872	—	—	72	—	30
Obraz svatého Vojtěcha	—	—	66	—	40
Mapa Černágory	—	—	20	—	6
Mapa Střední Italie	—	—	40	—	10

Roku	přistoupilo údů	z nichž jest zakladatelů	I. třídy	II. třídy	III. třídy	Rodů a údů věčných	Kněží
Přeneseno	14635	40	17	103	14475	2918	1709
1890	105	—	—	1	104	15	57
1891	140	—	—	—	140	13	78
1892	183	—	—	—	182	16	114
1893	154	1	—	—	154	16	76
1894	151	—	—	—	151	14	61
1895	118	1	—	—	117	14	59
1896	149	—	—	—	149	14	89
1897	73	—	—	—	73	10	42
1898	172	—	—	—	172	7	123
1899	181	1	—	—	180	15	56
1900	86	—	—	—	86	19	33
1901	70	—	—	—	70	7	40
1902	81	—	—	—	81	12	33
1903	62	—	—	—	62	16	33
1904	84	—	—	—	84	11	31
1905	51	—	—	—	51	3	25
Souhrn	16495	43	17	104	16328	3120	2659

Seznam zemřelých údů

Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje.*)

Z diecése Brněnské:

Bartoš Josef a Kateřina v Petrovicích, zakladatelé rodu.
Cidlík Šimon z Bihařovic.
Fic Jakub a Alžběta v R.
Forman Ignác v Jezeřanech.
Gregorova Marie z Bohdalic.
Hájkova Kateřina ze Slatiny.

*) Uctivě žádáme všech p. t. příznivců našeho Dědictví, aby úmrtí spoluúdů správě Dědictví rychle oznamovali, jelikož se to u mnohých teprve po letech stávalo.

Vdp. Homolka Richard, bisk. sekretář v Brně.
Vp. Hrdlička Alois, def. v Uhřicích.
Jedlička Martin z Tvarožné.
Vdp. Dr. Kolísek František, konsist. rada a správce fary při síd. chrámu Páně v Brně, člen Výboru D. C. M.
Cthp. Kosmák František, bohoslovec II. r. v Brně.
Krajtlova Marie z Kozlan.
Kyprova Teresie z Pavlovic.
Müller Karel a Teresie z Tvarožné.
Musil Tomáš v Kulířově.
Otýpka František v Přeskačích.
Vdp. Plaček Bernard, kněz řádu sv. Benedikta v Rajhradě.
Sámkova Františka z Lomnice.
Slámová Marie z Hostimi.
Vdp. Slovák Alois, kons. rada, kněz ř. August. na St. Brně, člen Výboru D. C. M.
Šaumanova Josefa z Blanska.
Vp. Veselý František, kap. v Kloboucích.
Msgr. Wolf Theodor, č. kanovník, pap. komoří, bisk. rada a konsist. assessor, c. k. em. professor v Brně, člen Výboru D. C. M.
Vrbka František a Marie z Řičan.

Z arcidiecése Olomoucké:

Bečákova Anna v Příkazích.
Cupák Jan z Malých Raclavic.
Cupák Ondřej z Hrubých Raclavic.
Doležalova Marie z Příkaz.
Duchačova Teresie ve Skřípově.
Ficek Adam v Mor. Ostravě.
Gottwald Anton z Ruprechtova.
Vdp Haas Ignác, infuł. prelát a arcijáhen v Olomouci.
Haeusler František z Dědic.
Heger Veronika z Němčic.
Hradilova Františka z Jezernice.
Hrubá Marie z Dobroslavic.
Chytil František z Nakle.
Kabelíková Magdalena z Němčic.
Kaluža Jiří a Barbora z Popovic.
Kalvoda Cyrill ze Dvorku.
Kupčík Jakub v Dědicích, zakladatel rodu.
Kylian Josef ve Lhotě, zakladatel rodu.
Dp. Novotný František, farář v Dolanech.
Orálkova Anna v Ondraticích.
Pospíšilova Marie z Raclavic.
Pospíšil Leopold z Raclavic, zakladatel rodu.
Pospíšil Šimon z Roketnice.

Potomák František a Marianna z Popovic.
Potomak Šimon a Marianna z Popovic.
Růžička Jan v Dědicích.
Růžičkova Františka z Dětkovic.
Skoupil Josef z Eyvanovic.
Šmička Matěj a Viktorie v Nakle.
Spurný Jan v Konici, zakladatel rodu
Straka Lukáš z Hrubých Raclavic, zakladatel rodu.
Šesták Antonín z Vesek.
Dp. Švéda Jan, farář v Určicích.
Terkova Josefa v Hrubém Týnci.
Vaňkova Marie, roz Staroštíkova v Rozvadovicích.
Vyhlídalova Apollonie, roz. Frýbortova ve Skrbení.
Závodná Marie v Nakle.
Zbořilova Františka z Příkaz.

Z arcidiecése Pražské:

Kec Antonín ze Strašic.
Mráz František z Myslína.

Z diecése Králové-Hradecké:

Mater Marie Teresie Hablíková z řádu sv. Ursuly v Kutné Hoře.
Vp. Havla Josef, kaplan v České Třebové.
Šubrova Marie v Bezníku.

Tito v Pánu zesnulí údové poručeni buďtež nábožným modlitbám údův živých.

Modleme se. Bože, všech věrných Stvořiteli a Vykupiteli, duším služebníkův a služebnic svých odpuštění všech hříchů rač dáti, aby prominutí, kterého vždycky žádali, pobožnými prosbami dojíti mohli. Skrze Krista Pána našeho. Amen.

Odpočinutí věčné dejž jim, Pane, a světlo věčné ať jim svítí! Ať odpočívají v pokoji. Amen.

Oznámení.

Dědictví sv. Cyrilla a Methoda vydalo a hojnému šíření doporučuje:

POUTNÍ KNIHU.

MODLITBY A PÍSNĚ.

Sestavili Fr. Korec, farář v Řeznovicích, a Dr. Tomáš Korec, katecheta na c. k. II. českém gymnasiu v Brně.

Prodává se u pokladníka dp. Ant. Adamce, regenta bohosl. ústavu v Brně, ve snížené ceně za 1 zl. č. 2 K.

Poutní knize dostalo se církevního schválení a doporučení od nejdůst. biskupské konsistoře v Brně:

Přihlížejíc k žádosti ze dne 26. listopadu 1893 schvaluje biskupská konsistoř předloženou sobě »Poutní knihu« a přeje, aby dílo toto dlouhé a úsilovné práce hojného užitku mezi věřícím lidem přineslo. Spolu pak dosvědčuje, že odpustkové modlitby, v knize této uvedené, jsouce věrnými překlady modliteb v »Raccolta di orazioni e pie opere« obsažených, spolehlivými a správnými jsou a že odpustky za modlitby tyto — jak na str. 27. udáno jest — i duším v očistci způsobem přímluvy přivlastniti lze.

Dáno v biskupské konsistoři v Brně dne 30. listop. 1893, č. 5346.

Dr. Fr. Zelbert, kapit. děkan. **Homolka,** sekretář.

Od nejdůst. arcibiskupské konsistoře v Olomouci:

Librum ab Haereditate SS. Cyrilli et Methodii pro anno 1893 editum »Poutní kniha« attentioni Ven. Cleri recommendamus. (Currenda Consistorialis IV, a. 1894, n. 5577.)

Zvláště pak schválila a vřele doporučila »Poutní knihu« nejdůst. biskupská konsistoř v Hradci Králové:

Vyřizujíce žádost ze dne 31. března 1894, klademe sobě za čest sděliti, že v nejbližším čísle zdejšího Ordinariatního listu bude uveřejněno:

Poutní kniha. Modlitby a písně. Sestavil František Korec, farář v Řeznovicích, a Dr. Tomáš Korec, katecheta na c. k. českém gymn. v Brně. Tiskem benediktinů rajhradských v Brně.

Po předmluvě a úvodu, ve kterém jest velmi dobré poučení o pouti a odpustcích, následuje na 837 stranách veliký výběr krásných, v duchu církevním sepsaných modliteb, rozjímání, promluv a notami opatřených písní. Účelem knihy jest odstraniti rozjímání, promluvy a písně nevhodné a nevkusné, které uvádějí samu poutní pobožnost v lehkost a nevážnost, a podati vůdcům poutníkův a jednotlivým poutníkům pobožnosti dobré. Kniha tato vyhovuje tomuto účelu dokonale. Vřele ji doporučujeme a žádáme, aby duchovní správy na ni důtklivě upozornili a obzvláště vůdce poutníkův, aby si ji opatřili a jí jako nejlepší příručky užívaly. Úprava jest velmi slušná, cena (1 zl. 50 kr.) mírná.

Biskupská konsistoř v Hradci Král., dne 12. dubna 1894.

Ed. Prašinger, gen. vikář. **Fr. Hampl,** rada.

Z časopisů velmi příznivě posoudili a důtklivě doporučili »Poutní knihu« »Obzor«, »Hlas« a »Hlídka« v Brně, »Vlast« a »Čech« v Praze.

BUDOUCNOST.

Orgán československ. strany křesť.-sociální na Moravě a ve Slezsku.

(Dříve »Obrana práce a Dělnictva.«) Vychází každý pátek.

Předplatné celoročně s poštovní zásilkou 4 K.

Redakce i admin. v Brně, Dominik. ul. č. 4.

MORAVAN.

Kalendář na rok 1907. Roč. 56. Uspořádal P. Gunther Schössler, O. S. B. Cena 90 h.

Benediktinská knihtiskárna má hojný sklad knih, obstarává tiskopisy všeho druhu správně a levně, a také má své vlastní knihařství a hojný výběr menších i větších obrázků. — Seznam knih lze dostati zdarma a franko.

Roč. 59. „HLAS“ 1907.

časopis věnovaný zájmům našeho lidu vůbec a jednotlivých stavů zvláště, psán jest slohem řízným, srozumitelným a jasným.

»HLAS« přináší články úvodní o všech událostech sběhnuvších se na poli politickém, národním, církevním, národohospodářském a společenském, dále přehledy politické, různé zprávy, dopisy, články hospodářské, literární, bursu, trhy, loterii atd. — Části zábavné věnuje se obzvláště péče. Jmenovitě píší pod čáru oblíbení u našeho lidu proslulí spisovatelé Dostál, Veselý, Křen a m. j. — Pro velikou svou rozšířenost hodí se »HLAS« pp. obchodníkům, živnostníkům k ohlášení inserátů nejrozmanitějšího druhu. Ceny levné.

„HLAS“ vychází jako deník a týdeník.

Deník stojí poštou měsíčně 2 K 50 h, ročně 30 K, týdeník čtvrtletně 2 K, ročně 8 K.

Administrace „HLASU“ v Brně, Alžbětina tř. č. 4.

Roč. 30. „OBZOR“ 1907.

Časopis pro poučení a zábavu.

Vychází jednou za měsíc.

Redaktor Vlad. Šťastný.

Předplatné celoročně s poštovní zásilkou 4 K přijímá administrace »OBZORU« v Brně.

Za heslem »Dědictví otců v zachovej nám, Pane!« hledí »OBZOR« hojným a vybraným čtením poučným i zábavným utvrzovati lid náš ve víře a lásce k církvi a vlasti a nabádati hlavně k dobře a po křesťansku spořádanému životu rodinnému našich zbožných předků, který se bohužel čím dále tím žalostněji porušuje. — Cena ročníku 4 K (2 zl.). Každému řádnému předplatiteli jest volno objednati ku svému výtisku libovolný počet výtisků mimořádných po 2 K na rok, čímž stává se »OBZOR« nejlacinějším podobným listem. Zřejmo však, že může se udržeti jen hojným odebíráním a šířením ve všech vrstvách národa našeho. Budiž tedy údům našeho »Dědictví« vřele doporučen.

Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských v Brně

vydává tyto časopisy:

HLÍDKA.

Měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii. Redaktor Dr. Pavel Vychodil. — Sešity po 5 arších velké 8°. Předplatné ročně 10 K.

Škola Božského Srdce Páně.

Měsíčník pro katol. lid, zvláště však pro bratrstva.

Celoročně i s poštovní zásilkou 3 K 20 h. — Přílohy ku „Škole B. S. P." bývají ve zvláštním předplacení tyto:

Knihovna našeho lidu. Ročně nejméně 60 archů, krásného, zábavného a poučného čtení, předplatné jen 4 K ročně. — **Knihovna duchovní.** Sbírka spisů vedoucích a povzbuzujících ku zdravé zbožnosti, vychází v ročnících v předplacení za 4 K ročně. — **Anděl Strážný.** Časopis pro křesťanskou mládež, hojně obrázky vykrášlený, vychází mimo prázdniny měsíčně o 2 arších v barevné obálce a stojí v předplacení 1 K 60 h ročně. — **Květy Marianské.** List měsíční ctitelů Panny Marie. Vychází měsíčně o 2 arších v barevné obálce a stojí v předplacení 1 K 60 h ročně.

Kosmák Václ. Sebrané Spisy. Nové vydání!

Vycházejí ve dvojím vydání: na lepším a prostém papíře. Dosud vyšlo XII dílův. Ceny jejich jsou:

Díl I.	stran 768.	Dražší	K 3·86,	lacinější	K 2·12.
Díl II.	„ 576.	„	K 2·40,	„	K 1·80.
Díl III.	„ 710.	„	K 2·80,	„	K 2·10.
Díl IV.	„ 512.	„	K 2·10,	„	K 1·60.
Díl V.	„ 576.	„	K 2·40,	„	K 1·80.
Díl VI.	„ 576.	„	K 2·40,	„	K 1·80.
Díl VII.	„ 576.	„	K 2·40,	„	K 1·80.
Díl VIII.	„ 576.	„	K 2·40,	„	K 1·80.
Díl IX.	„ 576.	„	K 2·40,	„	K 1·80.
Díl X.	„ 560.	„	K 2·40,	„	K 1·80.
Díl XI.	„ 565.	„	K 2·40,	„	K 1·80.
Díl XII.	„ 437.	„	K 1·80,	„	K 1·20.

Vydání lacinější předplatné na 5 sešitů 1 K 30 h; na lepším papíře 2 K.

Údové

»Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje« v Brně

obdrží za rok 1906 tři spisy a sice:

1. Hlavinka Alois:

Dějiny světa v obrazech.

Díl druhý: Středověk.

2. Hamerle-Schroller:

Chcete popravu neb opravu manželství?

3. Žíka Jan:

Volná škola.